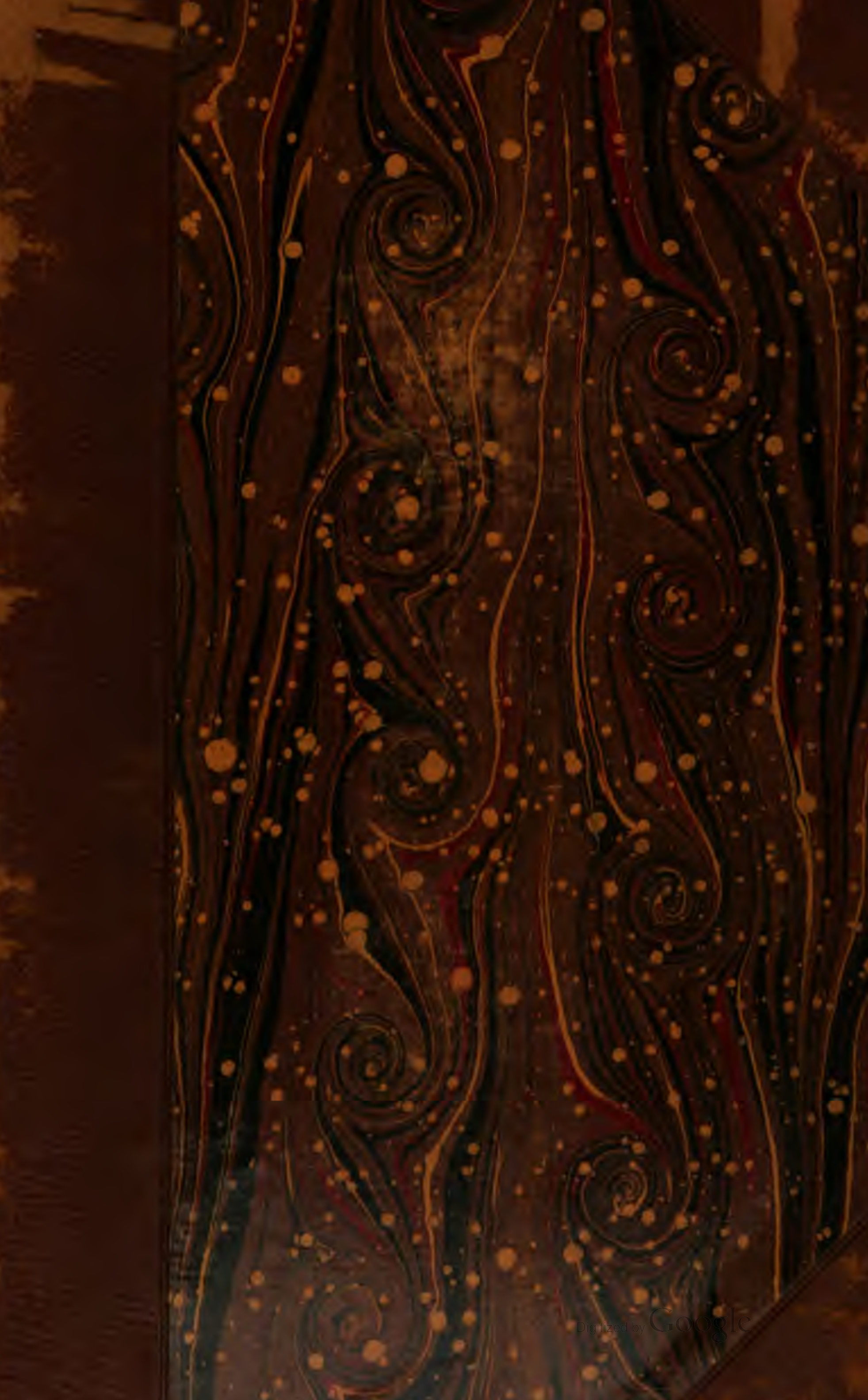

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
ET
VE
RI
TAS
CHRISTO
ECCLESIAE

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΑΠΑΝΤΑ

ΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΙΖΟΥ

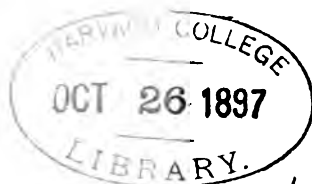
ΤΟΥ

ΡΑΓΚΑΒΗ

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ
1888

HARVARD COLLEGE
OCT 26 1897
LIBRARY.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΗΤΟΙ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΠΟ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΙΖΟΥ ΤΟΥ ΡΑΓΚΑΒΗ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1888

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

ΤΩΙ ΦΙΛΟΓΕΝΕΣΤΑΤΩΙ

ΓΡΗΓΟΡΙΩΙ ΑΝΑΝΙΑΔΗΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγαὶ τῆς σπουδῆς τῶν πολιτικῶν ἀρχαιοτήτων.

Τὴν ἀρχαιολογίαν ἀλλαχοῦ ὁρίσαντες (1) ὡς τὴν ἔρευναν περὶ τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀκμασάντων λαῶν, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν θεωρουμένων, ὡς διανοουμένων, ὡς πραττόντων ἢ ὡς παραγόντων, οὐδὲν μέρος αὐτῆς νομίζομεν πρὸς τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν γνῶσιν, καθ' ὅσον κἂν ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα, συντελεστικώτερον, τοῦ περὶ τῶν πολιτικῶν πραγματευομένου ὀργανισμῶν· διότι ἂν ἐν ἀπολύτοις κυβερνήσεσιν ἡ θέλησις τοῦ ἑνὸς κανονίζῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν τύχην τῶν λαῶν εἰς οὓς ἐπιβάλλεται, ἐν ἐλευθέραις χώραις τὰ πολιτεύματα εἰσὶν ἡ ἀπόρροια τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν φρονημάτων τῶν ἐθνῶν ἃ διέπουσι, καὶ ἑπομένως τοῦ βίου αὐτῶν τὸ ἀψευδέστατον κάτοπτρον· ἐν Ἑλλάδι δ' ἀναποσπάστως συνεδέετο ὁ πολιτικὸς βίος μετὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ, καὶ παρηκολούθει, ὡς αἰτία καὶ ὡς ἀποτέλεσμα, τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τὴν ἀνάπτυξιν, μέχρι τῆς ἐν πᾶσι δαιμονίας αὐτοῦ ἀνατάσεως, ἥτις ἦρε τὴν χώραν ἐκείνην εἰς τῆς δόξης καὶ τῆς ἰσχύος τὴν ἀνωτάτην περιωπήν.

(1) Ἴδε τὴν Ἱστορ. τῆς ἀρχ. Καλλιτεχνίας. τ. Α'. σελ. 4.

Καὶ ναὶ μὲν οἱ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων ὡς τὴν μόνην αἰτίαν τοῦ μεγαλείου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐκλαμβάνοντες, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις ῥύθμισιν τῶν νέων πολιτειῶν μετ' ἐλπίδος ἴσης ἐπιτυχίας ὀνειροπολοῦντες, ὑπερακοντίζουσι τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐπίσης ἀπολείπονται αὐτῆς καὶ ὅσοι ἐν τοῖς ἐλαττώμασι τῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν βλέπουσι τὴν μόνην αἰτίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τῆς Ἑλλάδος, λησμονοῦντες ἀμφότεροι ὅτι τὰ πολιτεύματα, οἷα δήποτε, παράγουσι μόνον καρποὺς ἀναλόγους τῆς ἠθικῆς ἀτμοσφαίρας ἐν ᾗ ἀναπτύσσονται. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἀμοιβαία καὶ πανίσχυρος ἀντεπίδρασις τῆς πολιτείας ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, καὶ τ' ἀνάπαλιν, ἀδύνατον καθιστᾷ τὴν κατάληψιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἄνευ γνώσεως τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν.

Οὕτως ἡ ἱστορία, τὰς περιπετείας αὐτῆς ἀφηγουμένη ἀνεξαρτήτως τῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν ὑφ' ὧν τὸ κράτος παρήχθησαν, παρορᾷ τὸν κυριώτερον αὐτῶν σύνδεσμον, καὶ περιορίζεται εἰς ἔκθεσιν ἀσυναρτήτων καὶ τυχαίων συμβάντων, ὧν τὰ πλεῖστα ἀδυνατεῖ νὰ αἰτιολογήσῃ.

Καὶ πάντων δὲ σχεδὸν τῶν προϊόντων τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἡ κατάληψις προϋποτίθησι τὴν γνῶσιν τῶν πολιτευμάτων ὑφ' ἃ παρήγοντο, διότι ταῦτα φέρουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν τύπον καὶ χρωματισμὸν τοῦ πολιτικοῦ τῆς ἐποχῆς πνεύματος, καὶ πολλοὶ τῶν συγγραφέων ἦσαν ἄνδρες πολιτικοί, ὡς ὁ Σοφοκλῆς ἦν Ἑλληνοταμίας καὶ στρατηγός, ὁ Σωκράτης ἦν Βουλευτής, ὁ Δημοσθένης Πρύτανις, καὶ ἄλλοι ἦσαν δημαγωγοὶ ἢ σύμβουλοι τοῦ λαοῦ. Πρὸ πάντων δ' οἱ ῥητορικοὶ λόγοι, ὄντες ἀπόῤῥοια τῶν πολιτικῶν ἢ δικαστικῶν σχέσεων, μένουσιν ἐν πολλοῖς ἀκα-

τάληπτοι ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς νομοθεσίας ἀφ' ἧς ἀρύονται τὰ ἐπιχειρήματα.

Αὕτη λοιπὸν ἡ τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων ἔρευνα, ἥτις ἐν ὅλοις εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπάγεται, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἐμβαθύνει καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀρχαιολογίας, ἔστι τὸ ἀντικείμενον τῶν *πολιτικῶν ἀρχαιοτήτων*, ἃς τινὲς τῶν νεωτέρων καὶ ἁπλῶς *ἀρχαιότητας* (antiquitates) ὠνόμασαν (2). Εἰσὶ δὲ διαφόρων κατηγοριῶν αἱ πηγαὶ ἐξ ὧν δυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν τὰς περὶ αὐτῶν γνώσεις, αἱ μὲν ἄμεσοι, αἱ δὲ ἔμμεσοι.

Α. Καὶ ἐκ μὲν τῶν πρώτων αἱ κυριώτεραι καὶ πασῶν ἀξιολογώτεραι εἰσίν, ἢ θὰ ἦσαν, βεβαίως, ἐὰν εἶχον περιέλθει μέχρις ἡμῶν

α'. Τὰ *Νόμιμα*, ἢ πολιτευμάτων περιγραφαί, ἃς συνέγραψαν ἀρχαῖοι σύγχρονοι συγγραφεῖς, οἷοι οἱ ἑπόμενοι·

Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιος, ὀλίγον πρὸ τοῦ Ἡροδότου γράψας «*Ἀττικὴν ξυγγραφήν*», (Θουκυδ. Α, 97), καὶ εἰδήσεις περὶ μὴ Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἱππίας ὁ Ἠλεῖος, σχεδὸν ἐκείνου σύγχρονος.

Διογένης ὁ Κυνικός, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου, γράψας πολιτείαν, καὶ πραγματείαν περὶ πολιτείας.

Διοσκορίδης, τοῦ Ἰσοκράτους μαθητής, πολιτείαν γράψας Λακεδαιμονίων.

Χρύσιππος, περὶ πολιτείας.

Ἱππόδαμος, πολιτείαν.

Κριτίας ὁ Καλλαίσχρου, ὁ εἷς τῶν τριάκοντα, Θετταλῶν πολιτείαν, καὶ πολιτείαν Λακεδαιμονίων.

Φαλλέας ὁ Χαλκηδόνιος, πολιτείαν.

(2) Ἰδ. F. A. Wolf, Museum d. Alterth. Wissensch. Berl. 1807, T. I, Σελ. 54.

Πρωταγορας, ὁ φιλόσοφος, πολιτείας.

Περικλης ο Μιλησιος, πολιτείαν.

Δικαιαρχος ο Μεσσηνιος, βίον Ἑλλάδος, καὶ Ἀναγραφὴν Ἑλλάδος, ἣν Antiquitates ὀνομάζει ὁ Ἱερώνυμος. Ἐξ αὐτῶν δ' ἐλάχιστα ἀποσπάσματα συνέλεξεν ὁ Γρονόβιος (Τ. Β.)

Καλλιμαχος. ἐπὶ Ἀλεξανδρινῶν.

Ερατοσθενης, ὁμοίως.

Απολλωνιος, ἐπίσης.

Καὶ τούτων μὲν πάντων τὰ ἔργα ἀπωλέσθησαν μέχρις ἴχνους σχεδόν. Εἰς ἐλάχιστα δὲ τεμάχια, πολύτιμα ὅμως διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος, περιῆλθον μέχρις ἡμῶν ὅσα ἔγραψαν οἱ ἑπόμενοι·

Αριστοτελης, ὁ πρακτικώτατος πάντων τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ καθ' ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς καταλληλοτάτην τυγχάνων θέσιν ἵνα σπουδάσῃ τῶν τότε πολιτειῶν τοὺς ὀργανισμούς, ἔγραψε πολυτιμότατον σύγγραμμα, ἀφορῶν *πολιτείας πόλεων ρη'*. Ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ οὐδὲν ἐσώθη, πλὴν ὅσων ἠρανίσθησαν μεταγενέστεροι συγγραφεῖς καὶ γραμματικοί, ἰδίως περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἅτινα, καίτοι ἀτελῆ, εἰσὶν οὐχ ἧττον ἡ πλουσιωτάτη ἡμῖν πηγὴ εἰδήσεων. Ἐκ τοῦ συγγράμματος δὲ τούτου ἐξήγαγεν, ὡς φαίνεται, ἑξηκοντούτης ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς θεωρητικὸν αὐτοῦ συμπέρασμα, τὸ περισωθὲν αὐτοῦ βιβλίον, τὸ ἐπιγραφόμενον *τὰ πολιτικά*, μακρᾶς πείρας ἔσχατον πόρισμα, καὶ δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη ἀπόπειρα φιλοσοφίας τῆς πολιτείας, ἐπὶ τῆς ἱστορίας στηριζομένης.

Ηρακλειδης δ' ὁ Ποντικος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔγραψε καὶ αὐτὸς *περὶ πολιτειῶν*. Ἀλλὰ καὶ

τοῦ βιβλίου τούτου ἀποσπάσματα μόνον περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, ἃ ἐξέδωκεν ὁ Κοραῆς, μετὰ τοῦ ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ περισωθέντος μέρους τῆς *Καθολικῆς ἱστορίας* ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, ὅστις συνέγραψεν αὐτὴν ἐπὶ Αὐγούστου ἐν βιβλίοις μδ'.

β'. Πλὴν δὲ τούτων οὐδὲν ἄλλο πρωτότυπον ἀρχαῖον σύγγραμμα, εἰδικῶς περιγραφὴν πολιτευμάτων πραγματευόμενον, διετηρήθη· ἀλλ' ὡς πρωτότυποι πηγαὶ πρέπει νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὅσα ἐν *ἱστορικοῖς* περὶ πολιτικῶν ὀργανισμῶν ἀναφέρονται, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅσα ἐν τοῖς *ῥητορικοῖς λόγοις*, οἵτινες, εἴτε περὶ δημοσίων εἴτε περὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων πραγματευόμενοι, μνημονεύουσι τῶν νόμων καὶ δικονομικῶν διατάξεων ἃς ἐπικαλοῦνται, καὶ ἐφ' ὧν στηρίζουσι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν.

γ'. Ἄλλην δ' ἀξιόλογον, καὶ ἴσως τὴν πασῶν ἀξιολογωτάτην, καὶ ἄπταιστον μαρτυρίαν περὶ τῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν καὶ διατάξεων τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν παρέχουσι αἱ ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί, ὧν πολλαὶ εἰσὶν αὐτὰ τὰ πρωτότυπα κείμενα τῶν νόμων καὶ κανονισμῶν, αἱ δὲ περιέχουσιν διατάξεις ἐξ αὐτῶν ἀμέσως ἀποῤῥεούσας. Ὥστε ἂν ἐνεδέχετο νὰ ἔχωμεν πλήρη τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων τὴν συλλογήν, θὰ ἔκειτο ἐνώπιον ἡμῶν πᾶν τὸ ἀρχεῖον ἑκάστης πόλεως ἐν ἐπισήμοις καὶ ἐπὶ λίθου λελαξευμένοις ἀντιγράφοις. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ τῶν μνημείων τούτων πάμπολλα ἀπωλέσθησαν ἀνεπιστρεπτί, καὶ ἐκ τῶν διασωθέντων πολλὰ ἀνευρίσκονται ἠκρωτηριασμένα, ὥστε οὐδ' οἱ μᾶλλον ἄτρυτοι τῶν ἀρχαιολόγων ἀγῶνες, οὐδ' αἱ ἀγχινούστεραι τινῶν εἰκασίαι δύνανται πάντοτε νὰ συμπληρώσωσι τὰ κολοβὰ κείμενα. Ἡ πληρεστάτη δέ, καὶ διὰ τὰ σοφὰ αὐτῆς σχόλια πολυτιμοτάτη συλλογὴ τῶν Ἑλληνι-

κῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων εἶναι ἡ τοῦ Βοικχίου (3), ἣν συμπληροῦσα μετατυποῖ ἡ τοῦ Βερολίνου Ἀκαδημία (4).

δ'. Τέλος δέ, μεταξὺ τῶν ἀμέσων πηγῶν πρέπει νὰ καταριθμήσωμεν καὶ τὰς ἐν διαφόροις συγγραφεῦσι, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῶν ποιητῶν, τυχαίως ἐγκατεσπαρμένας εἰδήσεις, αἵτινες εἰσὶ πάσης πίστεως ἄξιαι, διότι ὑπὸ συγχρόνων ἐγράφοντο, πρὸς συγχρόνους καὶ εἰδότας ἀπετείνοντο, καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἀτμοσφαῖραν ἀνῆκον ἐν ᾗ ἀνεπτύσσετο πᾶσα φιλολογικὴ καὶ ἄλλη τῶν χρόνων ἐκείνων δραστηριότης. Πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων ἀρχαιοδιφῶν ἠσχολήθησαν εἰς κατάδειξιν καὶ συλλογὴν τῶν τοιούτων πηγῶν παρὰ τοῖς δοκιμωτέροις τῶν κλασικῶν συγγραφέων (5).

Β. Ἔμμεσοι δὲ πηγαὶ εἰσὶν αἱ τῶν μὴ συγχρόνων συγγραφέων, ὅσοι, ἀφ' οὗ ἔπαυσαν ὑφιστάμεναι αἱ ἀρχαῖαι ἐκεῖναι σχέσεις καὶ διατάξεις, κατέστησαν αὐτὰς ἀντικείμενον σοφῶν ἐρευνῶν καὶ μελέτης, καὶ διετήρησαν ἡμῖν εἰ-

(3) A. Bœckh, Corpus Inscriptionum Græcarum. Berol. 1828, T. I. Ἐξηκολούθησαν δ' αὐτὴν Franzius καὶ Curtius.

(4) Corp. Inscr. Atticarum, ἐκδ. A. Kirchhoff, συνεργασίᾳ καὶ Kœhler. Εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην, ἥτις βαθμηδὸν θέλει ἐμπεριλάβει πάσας τὰς Ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, συμπεριλαμβάνονται καὶ αἱ ὑπ' ἐμοῦ προεκδοθεῖσαι ἐν ταῖς *Antiquités Helléniques* (T. I-II, 4°. Athènes, 1840-1842), καὶ αἱ τῆς *Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδος* τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἴτινες ἄλλαι ἀλλαχοῦ δημοσιευθεῖσαι.

(5) W Wachsmuth, de Pindaro rei publicæ constituendæ et gerendæ preceptore, disput I et II, Kiel, 1823, 1824.—O. Zeyss, quid Homerus et Pindarus de virtute, civitate, diis statuerint, et quid in his locis utriusque poëtæ sententia, comm proem ornata, Jenne, 1832.—L. C. Walckenaer. diatr. de Euripidis perd dram reliquiis, Κεφ. XXII, Σελ. 250-261.—Bœckh, de trag. gr. prineipibus, Heidelb. 1808, Σελ. 175, ἑπ.—A. L G. Jacob, Quæst. Sophocl. Varsov. 1821. Σ. 159, ἑπ.—Ueb. einige historische u. politische Anspielungen in der alt. Trag. ἐν Abhandl. d. Berl. Acad. 1824 —Ueb d histor. Character d. Drama's. Αὐτ 1825.—Rötscher. Aristophanes u. s. Zeitalter. Berl. 1827.—K. F. Hermann, üb. Plato's verhältniss zur histor. Wirklichkeit. Allgem. Schulzeitung, 1831, ἀρ. 149.

δήσεις ἃς ἠρύσθησαν ἐκ συγγραμμάτων καὶ μνημείων ἐπ' αὐτῶν εἰσέτι σωζομένων, ἀλλ' ἔκτοτε ἐκλιπόντων. Τοιοῦτοι εἰσὶν

α'. Οἱ ΕΡΑΝΙΣΤΑΙ, οἱ κυρίως αὐτὸ τοῦτο ὡς σκοπὸν αὐτῶν προθέμενοι, τὰς ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις περιεχομένας εἰδήσεις νὰ συνάγωσιν εἰς μονογραφίας (6), *ἐπιχωρίους γραφάς*, κατὰ Διόνυσον τὸν Ἁλικαρνασσέα, οἷαι ἦσαν καὶ αἱ *Ἀτθίδες* (7), καὶ αἱ λεγόμεναι *Κτίσεις* (Ἄνδρων. Κλείδημος. Δήμων. Φανόδημος).

β'. Οἱ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων ἀρχαῖοι ΣΧΟΛΙΑΣΤΑΙ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΟΙ, οἵτινες πολλὰ ἐξηγοῦσι κατὰ πηγὰς ἔτι τότε γνωστάς, ἔκτοτε δ' ἐκλιπούσας, καὶ πολλὰς ἀπολεσθέντων συγγραφέων περικοπὰς διετήρησαν. Εἰσὶ δ' οἱ τούτων ἐπισημότεροι·

Ὁ *Ἰούλιος* ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ, ἐκ Ναυκράτιδος τῆς Αἰγύπτου, κατὰ τὸ 176 μ. Χ. γράψας τὸ *Ὀνομαστικόν*, ἢ λεξικὸν καθ' ὕλην συντεταγμένον, καὶ πολλὰ διασώσαν χωρία ἀρχαιοτέρων συγγραμμάτων ἐκλελοιπότων·

Ὁ *Οὐαλέριος* ΑΡΠΟΚΡΑΤΙΩΝ, γράψας περὶ τὰ 389 μ. Χ. τὸ *λεξικὸν τῶν Ι' ῥητόρων*, χρησιμώτατον εἰς κατάληψιν αὐτῶν, καὶ πλείστας παρέχον εἰδήσεις περὶ τῶν ἀρχαίων δικονομικῶν διατάξεων, ἰδίως τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Ἀλεξανδρεὺς ΗΣΥΧΙΟΣ, περὶ τὰ 390 μ. Χ. *Λεξικὸν* συγγράψας πολλοῦ λόγου ἄξιον, οὗ τὸ εἰς ἡμᾶς περισωθὲν φαίνεται ὅτι εἶναι περίληψις μόνον.

ΦΩΤΙΟΣ, ὁ σοφὸς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, συνέγραψε κατὰ τὸν ἔννατον αἰῶνα, πλὴν πλείστων ἄλλων, καὶ τὴν *Μυριόβιβλον* αὐτοῦ, ταμεῖον ἀπεράντου πολυμα-

(6) Ἴδ. Luzac, Lectt. atticæ, Σ. 132.
(7) Ἴδ. Siebelis, de Ἀτθίδων scriptoribus.

θείας, ἐκδοθεῖσαν τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἑρμάννου, ἐν ἔτει 1808.

Ο Σουΐδας, κατὰ τὸ τέλος τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος συντάξας *Λεξικόν*, ἄκριτον μὲν καὶ παρημελημένον, καὶ παρεφθαρμένως εἰς ἡμᾶς περιελθόν, ἀλλὰ πολύτιμον διὰ τὰ πλεῖστα ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων χωρία ἃ ἐν αὐτῷ παρατίθησι.

Τὸ *Μέγα ἐτυμολογικόν*, σύγχρονον τοῦ Σουΐδα, καὶ αὐτὸ ὁμοίως ἀξιολόγους εἰδήσεις περιλαμβάνον.

Ἡ συλλογὴ ἣν ὁ Becker ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἀνέκδοτα* ἐξέδωκε, καὶ ἐν ᾗ ἐπίσης πολλὰ τέως ἄγνωστα εὕρηνται.

Γ. Τὴν δ' οὕτω διεσπαρμένην ταύτην ὕλην συνέλεξαν κοπιωδῶς διάφοροι τῶν νεωτέρων πεπαιδευμένων.

Καὶ πρῶτον μὲν συνέῤῥαψαν αὐτὴν ὁπωσοῦν ἀτάκτως εἰς ὀγκωδεστάτας συναγωγὰς πολυμαθεῖς ἀρχαιοδίφαι, ὧν ἀξία παντὸς θαυμασμοῦ ἡ ἀπέραντος ἀνάγνωσις, οὐχὶ δὲ κατὰ τοὺς πρώτους ἐκείνους χρόνους, ἴση αὐτῇ καὶ ἡ μέθοδος τῆς κατατάξεως καὶ ἡ ἑρμηνευτικὴ κρίσις. Εἰσὶ δὲ τῶν συλλογῶν τούτων αἱ ἀρχαιόταται ἐν ταυτῷ δὲ καὶ ἐπισημόταται, ἡ τοῦ Μεουρσίου (8), καὶ ἡ τοῦ Γρονοβίου (9), αἵτινες μένουσι μέχρι τοῦδε εἰσέτι χρήσιμοι, καθ' ὃ πλουσιώτατα ἀποτελοῦσαι ταμεῖα ἀρχαιογνωσίας, εἰς ἃ οἱ περὶ τὴν ἀρχαιότητα ἀσχολούμενοι ἀσφαλῶς καὶ προχείρως προσφεύγουσιν.

Ἀλλ' οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν συλλογῶν τούτων τὴν ὕλην ἀρυσάμενοι πρὸς εὐμέθοδον συγγραφὴν περὶ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων προσέκρουσαν εἰς τὸν κοινὸν

(8) Meursii opera, Flor. 1741-63. Τόμοι 12. φύλλ.

(9) Gronovii Thesaurus antiquitatum græc. Lugd. B. 1694-1702. Τόμοι 13, φύλλ. συμπληρωθέντες ὑπὸ *Γραιβίου* διὰ Τόμ. 12, καὶ *Πολίνου*: Supplementa utriusque Thesauri, Τόμ. 4. — Ἴδ. καὶ Sigonius, op. omnia, 1732, τ. 6, φύλλ.

σκόπελον, ὅτι τὰς μαρτυρίας προχείρους εὑρίσκοντες, ἠμέλουν ν' ἀνατρέχωσιν εἰς τὰς πηγάς, δι' ὃ καὶ εἰς πολλὰ ὑπέπεσαν σφάλματα καὶ παρεξηγήσεις (10).

Πρῶτος δὲ πάλιν ἀνέτρεξεν εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν τῶν συγγραφέων, καὶ ἀφιέρωσεν αὐτῇ τὴν ἐπιμέλειαν πάσης αὐτοῦ τῆς ζωῆς, ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς ΒΑΡΘΕΛΕΜΗΣ (11), ὁ ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη ἀσχοληθεὶς εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς *Περιηγήσεως τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος*, ἔργου παριστῶντος εὐφυέστατα καὶ πολυμαθέστατα πλήρη εἰκόνα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, ἀλλ' ἔχοντος πολλάκις ψευδεῖς τοὺς χρωματισμούς, καὶ πολὺ τῆς ἀκριβείας θύοντος εἰς τὸ ἐπαγωγὸν τῆς μυθιστορικῆς μορφῆς, εἰς ἣν ἡ τότε τάσις τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἐνδύσῃ τὴν ἐμβριθῆ ὕλην ἣν ἐπραγματεύετο.

Τοῦ δὲ ΜΑΒΛΗ οἱ *διάλογοι τοῦ Φωκίωνος* (12), συγχρόνως καὶ αὐτοὶ ἐκδοθέντες, ἔχουσιν ἀντικείμενον τὴν Γαλλίαν μᾶλλον ἢ τὴν Ἑλλάδα, μετ' ἠθικοῤῥητορικοῦ στόμφου τὴν ὑποστήριξιν προτιθέμενοι πολιτικῶν τινων κοινῶν τόπων, καὶ τὴν ἀνάπτυξιν μᾶλλον τῶν τότε εἰς τὴν Γαλλίαν διαδιδομένων κοινωνικῶν ἰδεῶν.

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐξεδόθησαν αἱ *Ἀττικαὶ ἐπιστολαὶ* (13), σύγγραμμα κατὰ τὸ αὐτὸ

(10) J. Ch. Pfeiffer, Libri IV antiq. græc. 1689.—J. Potter, the antiq. of Greece, 1699, ὃ ἐπιδιώρθωσεν ὁ Robinson, 1809.—Nitsch, Beschr. des . . . Zustandes d. Griechen, 1791.

(11) Barthélémy. Voyage du jeune Anacharsis, 1788. Τόμοι 7 καὶ εἷς Ἄτλας τοῦ Barbier du Boccage. Ἐξελληνίσθη ὑπὸ Χρυσοβέργη.

(12) Mably, entretiens de Phocion, ἐξελληνισθέντες ὑπὸ Αἰκατερ. Βαλέττα, τὸ γένος Σούτσης. — Τοῦ αὐτοῦ, κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα γεγραμμένον: Observ. sur l'hist. de la Grèce, ou des causes de la prospérité et des malheurs des Grecs, 1766.

(13) Athenean letters, 1798. Τόμ. 2.

πνεῦμα συντεταγμένον, καὶ ἔτι ἀτυχεστέρα ἀπόπειρα ἀρχαιομαθείας τερπνὸν τὸ ἔνδυμα περιβαλλομένης.

Δ. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος κυρίως ἤρξαντο συγγραφόμεναι ἐν Ἀγγλίᾳ πολλοῦ λόγου ἄξιαι καὶ περιεκτικαὶ ἱστορίαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ τῶν ζητημάτων τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς ὀργανισμοῦ ἀπτόμεναι (14). Τὴν φήμην ὅμως πασῶν ἀπέσβεσεν ἡ ἀσυγκρίτως ἐκείνων πληρεστέρα καὶ κριτικωτέρα ἐπ' ἐσχάτων δ' ἐκδοθεῖσα, ἱστορία τοῦ Γρόττε (15), ὅστις δι' ἐπιμελεστάτης τῶν πηγῶν μελέτης, καὶ δι' εὐρείας γνώσεως πάντων τῶν μέχρις ἐκείνου γραφέντων, οὐ μόνον τὰς ὀρθοτέρας δόξας τῶν πρὸ αὐτοῦ σοφῶν περὶ ἱστορικῶν συμβάντων καὶ περὶ πολιτευμάτων συνεκεφαλαίωσεν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μετὰ σπανίας εὐφυΐας ἀνεῦρε καὶ ἐπανώρθωσε.

Καὶ εἰδικὰ δὲ συγγράμματα μελέτης ἄξια ἐγράφησαν κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους περὶ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Ἑλλάδος (16), ἐν οἷς τὴν πρώτην ἐπέχουσι θέσιν τὰ ἔργα τῶν Γερμανῶν φιλολόγων (17). Ἰδίως δὲ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν περιεκτικωτάτην τοῦ Ουαξ-

(14) Ol. Goldsmith, the grecian history, to the death of Alexander, 1776, Τόμ. 2, ἐξελληνισθεῖσα.— J. Gillius, histor. of anc Greece, 1787.— N. Milford's history of Greece 1784, Τ. 3.

(15) Grotte, history of Greece, Τόμ. 12.—Ἰδ. καὶ τὴν τοῦ ἡμετέρου Κωνστ Παπαῤῥηγοπούλου ἀξιόλογον Ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

(16) Pastoret, histoire de la législature. T. V-IX, 1824-7. — P. Lévesque, études de l'histoire anc. et de celle de la Grèce, de la constitut. de la républ. d'Athènes et de celle de Lacéd. 1811, T. 5.— Limbour Brower, état de la civilisat. morale et relig. des Grecs dans les temps héroïques, 1834, T. 2.

(17) Kortüm, Gesch. d hell. Staatsverfassungen, 1821 — Tittmann. Darstell. d. griech. Staatsverf. 1822. — Hüllmann, Staatsr. d. Alterthums, 1820.— Ἰδ. καὶ Herders Ideen, 2. Philos. d. Gesch. d. Menschheit, T. 3.

ΜΟΥΘΟΥ *Ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν* (18), καὶ τοῦ Κ. Φρ. Ερμαννου τὰς *πολιτικὰς ἀρχαιότητας* (19), ἔργον φιλοπονώτατον, πλουσίας μὲν ἀλλὰ λίαν ἐπιτόμους ἔχον τὰς εἰδήσεις καὶ πυκνὰς τὰς παραπομπάς, ἧττον εἰς ἀνάγνωσιν ἢ εἰς μελέτην πρόσφορον, καὶ μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθὲν ὑπὸ Blümner καὶ Dittenberger (20).

Τέλος δὲ καὶ πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι μονογραφίαι ἐπραγματεύθησαν περὶ ἰδίων κλάδων τοῦ πολιτικοῦ τῶν ἀρχαίων ὀργανισμοῦ, καὶ διηυκρίνησαν μέρη αὐτῶν, ὡς, μεταξὺ τῶν κυριωτέρων, ἡ τοῦ Μυλλερου *περὶ Δωριέων* συγγραφὴ (21), τοῦ Βοικχιου ἡ *περὶ πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων οἰκονομίας* (22), τοῦ Μεϊρου καὶ Σχοιμαννου ἡ *περὶ τῆς δικονομίας τῶν Ἀθηναίων* (23), τοῦ Εγγερου τοῦ Καλλιεμερου, καὶ ἄλλων ἄλλαι (24), ὧν ποιησόμεθα μνείαν ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Συλλογὴν δὲ τῶν Ἀττικῶν νόμων ἴδ. ἐν Παπαδούκα: « Σόλων », κατὰ τὸν Γάλλον Petit.

(18) W. Wachsmuth, hell. Alterthumskunde, 1826-30, T. 4.

(19) K. Fr. Hermann, Lehrb. d. griech. Staatsalterthümer, 1836. Τὸ Σύγγραμα συνίσταται ἐκ 3 τόμων, ὧν οἱ ἕτεροι 2 περιέχουσι τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς ἰδιωτικὰς ἀρχαιότητας τῶν Ἑλλήνων.

(20) H. Blümner u W. Dittenberger: K. F. Hermanns Lehrbuch gr. Ant., unter Mitwirkung v. Droysen, Hug, A. Müller u. Tolheim 1884.

(21) O. Müller, Die Dorier T 2.

(22) A. Bœckh, Staatshaushaltung der Athener. Β'. ἔκδοσις, T. 3.

(23) Meier und Schömann, der attische Process, 1824.

(24) Ἐν ἄλλοις: Hefter, die athenische Gerichtsverfassung, 1822.—Platner, Process und Klagen b.d. Athenern, 1824.—Lipsius, d. attische Process, 1883.

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.

ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Καταγωγὴ καὶ φυλετικὴ διαίρεσις τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τὰς ἀρχαιοτάτας τύχας θέλοντες νὰ εἰσδύσωμεν, ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἀπωτάτην αὐτοῦ ἀρχαιότητα δυσεξερεύνητον σκότος, δι' οὗ πυκναὶ διασταυροῦνται σκιαὶ Θεῶν καὶ Ἡρώων, ὑπὸ τῆς ποιήσεως λαμπρῶς οὕτω χρωματιζόμεναι, ὥστε δυσδιάκριτον ἀποβαίνει εἴτινα καὶ πόσον περιέχουσι πυρῆνα ἀληθείας ἱστορικῆς, ἢ κατὰ πόσον εἰσὶ σύμβολα τῶν πρώτων ἐντυπώσεων τῆς νεαρᾶς ἀνθρωπότητος, καὶ τῆς παιδικῆς αὐτῆς ἡλικίας χαρίεντα τερατολογήματα.

Καὶ μεταξὺ μὲν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὑπῆρξαν τινές, ὡς ὁ Φερεκύδης (1), ὁ Ἑκαταῖος (2), ὁ Ἀκουσίλαος (3),

(1) Ὁ ἐκ Σύρου, πρῶτος πεζογράφος, ἀκμάσας τὴν ἕκτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, γράψας ἐν ἄλλοις π. Φύσεως Θεῶν. Θεόπομπ. — Σουίδ. — Διογ. Λαέρτ. — Αἰλ. Π. Ι. Δ, 28.

(2) Ὁ Μιλήσιος, ἐξ οὗ πολλὰ ἠρύσατο ὁ Ἡρόδοτος. Ἡρόδ. Ε, 125. Ἔγραφε Γενεαλογίας καὶ Θεογονίαν. Στέφ. Βυζ.

(3) Ὁ Ἀργεῖος, ἐν τῇ δ'. πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι γράψας ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Κλημ. Ἀλέξ.

ὁ Εὐσέβιος (4), εὐπείστως πάσας τῶν μυθικωτέρων χρόνων τὰς διηγήσεις ὡς ἱστορικὰ γεγονότα παραδεχόμενοι. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ πνεῦμα ἔγραψαν καί τινες τῶν νεωτέρων (5), ἀγωνιζόμενοι νὰ συναρμολογήσωσιν ἱστορικῶς καὶ κατ' ἀλληλουχίας γενεαλογικὰς τὰ μᾶλλον ἀσυνάρτητα μυθεύματα.

Τούτοις δ' ἀντιμέτωπος τίθεται ἑτέρα αἵρεσις (6), ἡ ὡς αὐτόχρημα μύθους ἀποῤῥίπτουσα καὶ τὰ ἱστορικώτερον χαρακτῆρα περιβεβλημένα διηγήματα, οἷοι εἰσὶν οἱ τὸν συμβολισμὸν πανταχοῦ ὁρῶντες, καὶ αὐτὴν τὴν Ἰλιάδα ὡς ἁπλῆν ἀλληγορίαν φυσικῶν φαινομένων καὶ πάλης τῶν στοιχείων ἐξηγήσαντες.

Τῆς ἀπρολήπτου ὅμως κριτικῆς ἔργον ἐστίν, ἐπίπονον βεβαίως, οὐχὶ δὲ καὶ ἀνέφικτον πάντοτε, οὐδὲν μὲν ἀβασανίστως νὰ παραδέχηται, οὐδὲν ὅμως ἐπίσης ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου νὰ καταδικάζῃ, καὶ ὑπὸ τὴν μυθικὴν ἐπιφάνειαν ἐπιμελῶς ν' ἀναζητῇ εἴτινα δύναται ν' ἀνεύρῃ γνησίαν ἱστορικὴν ὑπόστασιν.

Καὶ αὐτοὶ μὲν οἱ ἀρχαῖοι τὸ ὅριον τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καθ' οὓς τὴν ἡρωολογίαν διαδέχεται ἡ ἀφήγησις ἀσφαλῶς ὁμολογουμένων ἀνθρωπίνων πράξεων, τιθέασι συνήθως κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, οὗ ἡ ἐποχὴ ὁρίζεται ὑπὸ τῶν πλείστων (7) εἰς τὸ ἔτος 1184 π. Χ., ὑπό τινων δὲ καὶ εἰς μίαν ἢ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα πρὶν (8).

(4) Ὁ Παμφίλου, Καισαρεύς, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Σώζονται αὐτοῦ τὰ Χρονικά,

(5) Τοιοῦτοι ὁ Petit-Radel, καὶ ὁ Clinton, Fasti hellenici, I.

(6) Οἱ περὶ τὸν Wolf.

(7) Ἐρατοσθένης, Διόδωρος, Εὐσέβιος, Διονύσιος Ἁλικαρνασσεύς.

(8) Πάρια μάρμαρα.— Ἴδ. καὶ Larcher, Hérod. VII, Σ. 352.— Clinton, F. H. I, Σελ. 123.— Bœckh, C. I. G. II, Σ. 327.

Τινὲς ὅμως κατάγουσι τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ μέχρι τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, διότι αἱ πρὸ αὐτῆς ἀφηγήσεις, κατ' Ἔφορον (9), *οὐδὲν παράπηγμα κατέλιπον ἱστορίας ἀξιοπίστου*. Χρόνος δὲ τῆς καθόδου κοινῶς μὲν ἐκλαμβάνεται τὸ ἔτος 1104 π. Χ., ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κυμαίνεται μετὰ τῆς χρονολογίας τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, διότι, κατὰ πάσας τὰς μαρτυρίας, ἦν αὐτοῦ κατὰ 80 ἔτη μεταγενέστερος. Εἰσὶ δὲ καί τινες οἱ εἰς μόνην τὴν ἀρχὴν τῶν Ὀλυμπιάδων θεωροῦντες ἀνερχομένην τῆς Ἑλλάδος τὴν ἱστορίαν, οἷος Ἰούλιος ὁ Ἀφρικανός, λέγων ὅτι μέχρι τῶν Ὀλυμπιάδων οὐδὲν ἱστορεῖται ἀκριβὲς περὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν εἰσὶ συγκεχυμένα καὶ διαφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα (10).

Οὐχ ἧττον ὅμως οἱ διὰ τῆς ὁμίχλης τῶν παναρχαίων χρόνων τὰς πρώτας τύχας ἀνιχνεύοντες τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἱ μὲν ἐπίστευσαν αὐτὸ αὐτόχθον, ὡς ἔψαλε καὶ ὁ Σάμιος ποιητὴς Ἄσιος ἐν τοῖς ἑξῆς περὶ Ἀρκαδίας, παρατιθεμένοις ὑπὸ Παυσανίου (11)·

Ἀντίθεον δὲ Πελασγὸν ἐν ὑψικόμοισιν οὔρεσσι
γαῖα μέλαιν' ἀνέδωκεν, ἵνα θνητῶν γένος εἴη.

Ἄλλοι δ' εἶπον αὐτὸ ἔπηλυ· καὶ ὑπῆρξαν μάλιστα νεώτεροι ἀρχαιοδῖφαι (12) καταγαγόντες αὐτὸ ἐκ Φοινίκης καὶ Ἰουδαίας, ἕνεκά τινων ὁμοιοτήτων ἃς παρετήρησαν μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς, ταυ-

(9) Ἐν Διοδ. Α, 5.

(10) Εὐσέβ.—Φλέγων Τραλλιανὸς ἐν Φωτ. Μυριόβ. 97.—Varr. in Censor. de d. nat. 21.

(11) Η. 1.

(12) Petit-Radel, Mon. Cyclopéens, 6. — Origine grecque du fondat. d'Argos — Gibert, sur les prem. habitants de la Gr. (Mém. de l'Ac. des Inscr. XXV, 1-16 — Heyne, suspic. d. Graec. origine — Beck. Weltgesch.— Ritter, Vorhalle Europ. Völkergesch.

τίζοντες τὸν *Ἴναχον* τῶν Ἑλλήνων μετὰ τοῦ *Ἐνὼχ* τῶν Ἑβραίων, ἢ τοῦ *Ἐνὰκ*, τοῦ γιγαντιαίου γενάρχου τῶν κατοίκων τῆς Χαναάν· τὸν *Ἰαπετὸν* μετὰ τοῦ *Ἰάφεθ*· τὸν Πελασγὸν μετὰ τοῦ *Φαλέγ*· καὶ φρονοῦντες ὅτι ἡ Τροιζὴν εἶχε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἐπωνυμίαν *Σαρών*, ἐξ ἧς καὶ ὁ Σαρωνικὸς κόλπος, ἐκ τῆς ὁμωνύμου πόλεως τῆς Χαναναίας· ὅτι ἐκ τῆς *Μακέδας* ὠνομάσθη ἡ *Μακεδονία*, ἐκ τῆς *Δὼρ*, οἱ *Δωριεῖς*, ἐκ τῆς *Ἀχιμάν*, *γενεᾶς Ἰνὰκ* οἱ *Ἀχαιοί*, καὶ ἐκ τῆς *Ἐλισὰ* καὶ τοῦ *Ἰορδάνου*, ἡ *Ἦλις* καὶ ὁ ποταμὸς αὐτῆς *Ἰορδάνης*, οὗ μνημονεύει ὁ Ὅμηρος (13).

Ἀλλ' ἡ κοινότερον παραδεδεγμένη δόξα, στηριζομένη εἰς φυσιογνωμικά τε καὶ γλωσσικὰ γνωρίσματα, καὶ εἰς τὰς μυθικὰς τῶν Ἑλλήνων παραδόσεις, συνδυαζομένης μετ' αὐτῶν τῶν μαρτυριῶν τῆς γραφῆς ὀρθότερον ἑρμηνευομένων, ἐστὶν ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὁμογενὲς πανταχοῦ καὶ τῇ Ἰνδογερμανικῇ ἢ Ἰαφεθικῇ φυλῇ συγγενές, εἶχεν ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἀσίᾳ τὴν πρώτην αὐτοῦ κοιτίδα. Καὶ κατὰ μὲν τὰ Ἑλληνικὰ μυθεύματα (14), ὁ πρῶτος γενάρχης τῶν Ἑλλήνων, ὁ πρόπαππος τοῦ Ἕλληνος *Ἰαπετός*, ἦν υἱὸς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Ἀσίας, ἤτοι σύμβολον τῆς ἐξ Ἀσίας ἀρχικῆς προελεύσεως τοῦ ἔθνους. Κατὰ δὲ τὴν γραφήν, ὁ τοῦ Νῶε υἱὸς *Ἰάφεθ*, οὗ τὸ ὄνομα ταυτίζεται τῷ τοῦ Ἰαπετοῦ, ἦν πατὴρ τοῦ *Ἰωϋάν*, οἰκιστοῦ τῶν ἐθνικῶν χωρῶν, ὅστις ἦν βεβαίως ἡ προσωποποίησις τῶν Ἰώνων, διότι Ἰαβὰν καλοῦσιν οἱ Ἰνδοὶ τοὺς πρὸς δυσμὰς αὐτοῖς οἰκοῦντας λαούς, καὶ Ἰουνάν, ἤτοι Ἴωνας, ὠνόμαζον οἱ Πέρσαι καὶ ὀνομάζουσι εἰσέτι οἱ Τοῦρκοι τοὺς Ἕλληνας, καὶ αὐτοὶ

(13) Ἰλ. Η, 134.— Ἰδ. Γραφ. Ἀριθμ. ΙΓ, 23, 34.— Ἰδ. Braun, Gesch· d. Kunst, II, 50.
(14) Hahn, Mythologische Parallelen.

οἱ Ἕλληνες *Ἰάων* ἔλεγον κατ' ἀρχάς, καὶ παρεμβάλλοντες τὸ δίγαμμα *ἸαFων* ἀντὶ τοῦ *Ἴων*. Ἦσαν δ' υἱοὶ τοῦ Ἰωυὰν ὁ Ἐλισά, (ἡ Ἦλις κατά τινας, ἤ, κατ' ἄλλους, οἱ Ἕλληνες), οἱ *Θάρσεις*, (οὕτω πληθυντικῶς, ἴσως οἱ Θρᾷκες), οἱ *Καθὶμ* (ἐν οἷς ἴσως ἡ Μάκετις, ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Μακεδονίας), καὶ οἱ *Δοδανὶμ* (οἱ Δωδώνιοι, κάτοικοι τῆς Ἠπείρου).

Ἀλλ' ὅπως δήποτε, ἴχνη ἀμυδρά, διορώμενα ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι τῶν Ἑλλήνων, φαίνονται χρόνον ἐλέγχοντα καθ' ὃν διετέλουν οὗτοι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει βιοῦντες. Οἱ Ἀρκάδες κἂν διετήρουν τοιαύτην παράδοσιν, δίαιταν ἀπομνημονεύοντες κατὰ Παυσανίαν (15), καθ' ἣν ἐπλανῶντο γυμνοὶ καὶ δασόβιοι, ἐκ φύλλων δένδρων καὶ ἐκ ῥιζῶν τρεφόμενοι, οὐδ' οἰκήσεις ἔχοντες, οὐδὲ νόμους γνωρίζοντες, καὶ ὑπὸ πρώτου τοῦ Πελασγοῦ διδαχθέντες νὰ πηγνύωσι καλύβας, νὰ περιβάλλωνται θηρίων δέρματα, καὶ νὰ τρώγωσι βαλάνους φηγῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ Πυθία ἐγνώριζεν, ὥστε καὶ ἐν ἱστορικοῖς χρόνοις, ὅτε ἀπηγόρευε τοῖς Λακεδαιμονίοις τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀρκάδων, ἔχριε περὶ αὐτῶν·

Πολλοὶ ἐν Ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν.

Καὶ τοῦ Ὁμήρου δ' αἱ τῶν Κυκλώπων περιγραφαὶ (16), ἐν σπηλαίοις ζώντων καὶ ἐν νάπαις ὀρέων, νόμων ἐστερημένων καὶ πολιτικῶν διατάξεων, καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγνοούντων πλὴν τῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, φαίνονται τοιαύτης οὔσαι ἀρχικῆς καὶ ἀγρίας καταστάσεως ποιητικαὶ ἀπηχήσεις.

Ὑπεράνω δὲ τῶν Ἑλλήνων κατῴκουν ἔθνη βάρβαρα καὶ μὴ Ἑλληνικά, μεθ' ὧν ἀναμιγνύμεναι αἱ φυλαὶ τῶν Μα-

(15) Η, 1.
(16) Ὀδυσσ. Ι, 112.—Ἰδ. Πλάτ. Νομ. Γ, 620.— Ἀριστοτ. Πολιτ. Α, 1.

κεδόνων, τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἐλάμβανον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον χροιὰν μιξοβάρβαρον, ὥστε καὶ ὁ Δημοσθένης (17), καὶ ὁ Ἰσοκράτης (18) λέγουσι τοὺς Μακεδόνας βαρβάρους, ἐν ᾧ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἦσαν Ἡρακλεῖδαι ἐξ Ἄργους (19), καὶ ὡς βάρβαροι ἐκλαμβάνονται πολλάκις καὶ οἱ Χάονες, καὶ οἱ Θεσπρωτοί, καὶ οἱ Ἀθαμάνες, καὶ οἱ Μολοσσοί, ὧν ὅμως οἱ βασιλεῖς ἦσαν τοῦ Ἀχιλλέως ἀπόγονοι (20). Καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς αὐτοὺς λέγει ὁ Πολύβιος (21) οὐχ Ἕλληνας *τοὺς πλείους*, καὶ τὰ αὐτὰ μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης περὶ Ἀμφιλοχίων (22) καὶ Εὐρυτάνων (23).

Ὑπὸ τῶν βαρβάρων λοιπὸν τῶν ὑπὲρ αὐτὰς οἰκούντων πιεζόμεναι αἱ βορειότεραι τῶν Ἑλλήνων φυλαί, ἠναγκάζοντο νὰ μετακινῶνται πολλάκις, ὅτε καὶ προθύμως μετηνάστευον πρὸς τὰς εὐκραεστέρας καὶ εὐφορωτέρας χώρας τῆς μεσημβρίας· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν πάλιν, κατ' ἀντίδρασιν, ὑπὸ τῶν ἐγκατοίκων ἀπωθούμεναι, ἐπαλινδρόμουν οὐ σπανίως πρὸς ἄρκτον, καὶ οἱ κυματισμοὶ οὗτοι, κατὰ διαφόρους, καὶ ἐνίοτε μεμακρυσμένους ἀπ' ἀλλήλων καιρούς, ἀπὸ διαφόρων εἰς διάφορα σημεῖα καὶ ὑπὸ παντοίας περιστάσεις συμβαίνοντες, ἔφερον νέον πολλάκις ὄνομα, ἠλλοιωμένον τὸν ἀρχικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἐπήρχοντο ὑπὸ νέων ἰδεῶν οἰωνούς, ὡς μετέβαλλον αὐτοὺς τόπος καὶ χρόνος. Ἐκ τῆς ἀλλεπαλλήλου δὲ ταύτης καὶ παλινστρόφου παλιβ-

(17) Ὀλυνθ. Γ, σ. 35, 7.— Φιλ. Γ, σ. 119, 8.— Παραπρεσβ. σ. 446,10.
(18) Εἰς Φιλ. § 107.
(19) Ἡρόδ. Ε, 22.
(20) Στράβ. Ζ, 503.— Πλούτ Πύῤ. 1.— Justin, XVII, 3.
(21) ΙΖ, 5, 8.
(22) Β, 68.
(23) Γ, 94.

ῥοίας τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν προέκυψαν αἱ *φυλαί*, αἵτινες διήρουν τὴν Ἑλλάδα ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις.

Φαίνεται δ' ὅτι ἐπὶ πολὺ κατ' ἀρχὰς οἱ οὕτω κατιόντες βορειότεροι, καὶ ἐνίοτε ἀντιθέτως πάλιν ἐκ μεσημβρίας ὀπισθοποροῦντες ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἦσαν γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα ΠΕΛΑΣΓΩΝ. Ταύτην κἂν ἐκλαμβάνομεν ὡς τὴν πιθανωτέραν θεωρίαν περὶ τοῦ περιπύστου ἐν τῇ παναρχαίᾳ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ καὶ λίαν ἀμφισβητηθέντος τούτου ὀνόματος. Καὶ ναὶ μέν, τινὲς τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν θεωροῦσιν ὡς βαρβάρους τοὺς Πελασγούς, ὁ σχολιαστὴς Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου (24), ὁ Ἑκαταῖος ἐν Στράβωνι (25), καὶ πάντων ἐπισημότατος, αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος (26), στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, Πελασγικαί τινες λεγόμεναι πόλεις τῆς Θρᾴκης, ἡ Κρεστὼν καὶ ἡ Πλακία, παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, ὡμίλουν διάλεκτον βάρβαρον· παρεδέχθησαν δὲ καὶ τῶν νεωτέρων πάμπολλοι τὴν δόξαν ταύτην, καί τινες μάλιστα εἶπον τοὺς Πελασγοὺς οὐδ' ἔθνος ἢ φυλὴν αὐτοτελῆ κἂν ἀποτελοῦντας, ἀλλὰ πλάνητάς τινας ἐκ ξένων χωρῶν σποράδην ἐνίοτε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδημοῦντας. Εἷς μάλιστα ἱστορικὸς ἐθεώρησεν αὐτοὺς ὡς Φιλισταίους προερχομένους ἐκ Χαναάν (27). Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὀνομάζουσι τοὺς Πελασγοὺς Ἕλληνας οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων, ἐν οἷς καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς Ἱκέτισι (28), καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς (29), ἀποκαλῶν αὐτοὺς *Ἑλληνικὸν γένος*, ὃ ἐκ Πελοποννήσου γενεαλογεῖ συμφώνως πρὸς τὸν

(24) Α. 580.
(25) Ζ, 7, 1.
(26) Α, 57, 58.
(27) Braun, Αὐτόθ. II, 52.
(28) Στ. 911.
(29) Α, 17.

Ἄσιον. Καὶ οἱ Ἀρκάδες δ' ἐπίστευον ὅτι ἐκ Πελασγοῦ τοῦ γηγενοῦς ἕλκοντες τὸ γένος, ἦσαν αὐτόχθονες Πελασγοί, καὶ ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἑαυτῶν ἀρχαιότητι σεμνυνόμενοι, αὐτεκαλοῦντο *προσέληνοι* (30), καὶ ἐνόμιζον κατὰ τὸν Λουκιανὸν (31) *καὶ τῆς σεληναίης ἔμμεναι προγενέστεροι*. Ἀληθῶς ὅμως ἡ λέξις ἔλεγεν αὐτοὺς *προέλληνας*, ἤτοι ἀρχαιοτέρους τῶν μετ' αὐτοὺς τὴν Πελοπόννησον καταλαβόντων Ἑλλήνων ἢ Δωριέων. Οἱ Ἀρκάδες ἐν τούτοις οὗτοι, οἱ καὶ ὑφ' ἑαυτῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὡς Πελασγοὶ θεωρούμενοι, καὶ κατὰ τὴν κοινὴν πεποίθησιν οὐδέποτε ὑποκύψαντες εἰς ἄλλης φυλῆς ζυγόν, ὥστε ὑπ' αὐτὴν ν' ἀλλοιώσωσι τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, φαίνονται κατὰ πᾶσαν τὴν διάρκειαν τῶν ἱστορικῶν χρόνων καθαρῶς Ἕλληνες διατελέσαντες κατά τε τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὰ ἤθη καὶ τὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος, ὁ διακρίνων μεταξὺ Πελασγῶν καὶ Ἑλλήνων, Ἕλληνας μὲν καλεῖ τοὺς Δωριεῖς, Πελασγοὺς δὲ τοὺς Αἰολεῖς (32), ἐν ᾧ ὁ Στράβων λέγει· *λεγέσθωσαν καὶ οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Αἰολεῖς οἱ αὐτοί* (33), ὥστε κατὰ τοῦτο, οἱ Πελασγοί, καθ' ὃ Αἰολεῖς ἦσαν ὅ,τι καὶ οἱ Δωριεῖς, δηλαδὴ Ἕλληνες καὶ αὐτοί, ἡ δὲ περὶ τῆς γλώσσης τῶν δύω Θρᾳκικῶν πόλεων εἴδησις τοῦ ἱστορικοῦ προῆλθε προφανῶς ἐξ ἀδικαιολογήτου τινος ἀξιώσεως τῶν ἐγχωρίων, ὅτι ἡ μιξοβάρβαρος αὐτῶν φωνὴ ἦν ἡ Πελασγική, διότι ὅλως ἀπίθανόν ἐστιν, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡροδότου πάντες μὲν οἱ λοιποὶ Πελασγοὶ ἐξέλιπον, ἔμενον δὲ λείψανα τῆς εὐρυτάτης ἐκείνης φυλῆς εἰς μόνας τὰς δύω μεμακρυσμένας Θρᾳκικὰς πόλεις, αἵτινες καὶ κα-

(30) Σχολ. Ἀριστοφ. Νεφ. 397.
(31) Ἀστρολ. 26.—Ἴδ. καὶ Ἀπολλ. Ῥόδ. Δ, 264.
(32) Ζ, 95.
(33) ΙΔ, 4, 26.

θαρὸν θὰ διετήρουν τὸ ἀλλαχοῦ μὴ ἀκουόμενον ἀρχαῖον ἰδίωμα.

Περὶ τῆς ἀληθοῦς δὲ γλώσσης τῶν Πελασγῶν τεκμήριον δύναται νὰ παράσχῃ καὶ ἡ Λατινική, καθ' ὅσον καὶ οἱ Λατῖνοι κατὰ μέρος Πελασγῶν ἀπόγονοι μαρτυροῦνται. Πᾶν ὅμως τὸ μὴ τοῖς ἰθαγενέσιν Ἰταλοῖς ἀνῆκον αὐτῆς στοιχεῖον ἐστὶ ῥίζης καθαρῶς ἑλληνικῆς (34), καὶ δὴ συγγενέστατον τῇ ἐξ ὀλίγων ἐπιγραφῶν γνωστῇ ἀρκαδικῇ διαλέκτῳ. Τοῦτο δὲ νέαν παρέχει ἀπόδειξιν ὅτι οἱ λεγόμενοι Πελασγοὶ ἦσαν αὐτόχρημα Ἕλληνες.

Συμπεραίνομεν ἑπομένως ὅτι ἐπὶ μακρόν, ὡρισμένον καὶ ἀόριστον, χρόνον τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, Πελασγοὶ ἐλέγοντο οἱ ἐκ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν καὶ οἱ τ' ἀνάπαλιν μετακινούμενοι Ἕλληνες, ἢ τινὲς ἐξ αὐτῶν, δι' ὃ καὶ ὁ Στράβων λέγει (35), ὅτι *κατὰ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἐπεπόλασαν*, καὶ ὁ Θουκυδίδης (36) ὅτι ἐν τοῖς παλαιτάτοις χρόνοις τὸ Πελασγικὸν ὄνομα ἐξετάθη ἐπὶ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος. Μνήμη δ' αὐτοῦ γίνεται ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας (37), προσέτι πολλαχοῦ τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας, καὶ ἰδίως ὡς παρετηρήθη, ὅπου ἀπαντᾶται τὸ τοπικὸν ὄνομα *Λάρισσα* (38), σημαῖνον τὸ φρούριον, ἐκ τῆς *λάας*, τῆς πέτρας, ἥτις καὶ *λᾶσσα* ἐλέγετο καθ' Ἡσύχιον· καὶ τὸ ὄνομα *Ἄργος*, δηλοῦν, κατὰ Στέφανον, τὸ πεδίον, καὶ συγγενὲς ὂν τοῦ *ἄργουρα* ἢ *ἄρουρα* καὶ τοῦ ῥήματος

(34) Περὶ Πελασγῶν Ἴδ. κυρίως Niebuhr, röm Gesch. I, 2.— Müller, Dorier, I, 6.— Clint. Fast. Hell. I.

(35) E, 220.

(36) A, 3.

(37) Nieb. Αὐτ.—Müller, d. Etrüsker.—Serra di Falco, Antichi pop. d'Italia.

(38) Στράβ. Θ, 5, 5, καὶ ΙΓ, 3, 2.—Διον. Ἁλικ. A, 21.—Στ. Βυζ. ἐν λέξ.

ἀρόω· τέλος δέ, ὅπου τοπικὰ ὀνόματα καταλήγουσιν εἰς ησσός, ηττὸς ἢ εσσός.

Ἦσαν ἄρα οἱ Πελασγοὶ οὐδένες ἄλλοι ἢ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐθνικῇ φάσει, δι' ὃ καὶ ὁ Πελασγὸς ἐμυθεύετο υἱὸς τοῦ *Παλαίχθονος*.

Μετὰ δὲ τὴν τῶν Πελασγῶν ἐπωνυμίαν, ἢ ἴσως ἐνιαχοῦ καὶ συγχρόνως μετ' αὐτῆς, ἐπεκράτησαν ἐν ἀπωτάτοις ἔτι χρόνοις καὶ ἄλλων φυλῶν ὀνόματα παρ' Ἕλλησι, τὰ τῶν τεσσάρων μάλιστα, αἵτινες ἐπίσημοι διετηρήθησαν καὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐποχῇ. Ἦσαν δὲ αὗται·

α'. Ἡ *Ἰωνική*, ἥτις ἀρχαιότατα ᾤκει ἐν Ἀττικῇ, ἐν Τροιζηνίᾳ καὶ ἐν τῇ Δωδεκαπόλει τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Αἰγιαλείας, καὶ καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (39) *Πελασγικὸν γένος*, ὡς καὶ οἱ Αἰγιαλεῖς, *Πελασγοὶ Αἰγιαλέες* (40).

β'. Ἡ *Δωρική*, ἥτις ᾤκει κατ' ἀρχὰς ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου, φέρουσα τὸ ὄνομα *Γραῖοι*, *Γραικοὶ* ἢ *Ἕλληνες*, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Θεσσαλίαν, ἐξ ἧς πάλιν εἰς Δωρίδα, πέμψασα ἐκεῖθεν πρὸ Ὁμήρου ἤδη ἀποικίας, εἰς Κρήτην (41) ἴσως καὶ ἀλλαχοῦ. Ταύτην ὁ Ἡρόδοτος (42) ὀνομάζει *Ἑλληνικὸν ἔθνος*, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ Πελασγικόν, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (43) ὁμοίως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ Ἰωνικόν. Ἀλλ' ὁ Στράβων (44), ὡς εἴδομεν, τὴν αὐτὴν λέγει ἔχοντας τοὺς Δωριεῖς καταγωγὴν μετὰ τῶν Αἰολέων, οἵτινες ἦσαν Πελασγοὶ καθ' Ἡρόδοτον (45). Ὁ δὲ μῦθος, ὁ λέγων τὸν

(39) Α, 56.
(40) Ζ, 94.
(41) Ὁμ. Ὀδυσσ. Τ, 174.— Στράβ. Ι, 475.— Στ. Βυζ. φ. Δώριον.
(42) Α, 56.
(43) Μεταφ. Δ.
(44) ΙΔ, 4, 20.
(45) Ζ, 95.

Δῶρον ἀδελφὸν τοῦ Ξούθου, πατρὸς τοῦ Ἴωνος, αἰνίττεται πάντως καὶ αὐτὸς τὴν συγγένειαν τῶν Πελασγῶν Ἰώνων μετὰ τῶν Δωριέων. Ὁμοίως δὲ τὴν μετὰ τῶν Πελασγῶν σχέσιν τῶν Δωριέων ἀποδείκνυσι καὶ ὁ εἰς Κρήτην ἔκπλους τοῦ Τεκτάμου, υἱοῦ τοῦ Δώρου, μετ' Αἰολέων καὶ Πελασγῶν (46).

γ'. Ἡ *Αἰολική*, ἥτις ἦτο πασῶν ἐπικρατεστέρα, ἴσως ὄνομα περιληπτικόν, ἐμφαῖνον τοὺς πανταχόθεν ἀθροισθέντας μιγάδας (47), καὶ κατῴκει τὴν Θεσσαλίαν, τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα (Αἰτωλίαν, Φωκίδα, Λοκρίδα, Βοιωτίαν), καὶ διάφορα τῆς Πελοποννήσου (τὴν Ἔφυραν, εἶτα Κόρινθον, τὴν Ἤλιδα (48) καὶ ἄλλα πολλὰ διὰ τῆς ὑποδιαιρέσεως αὐτῆς, τῆς Ἀχαϊκῆς. Περὶ αὐτῆς λέγει ὁ Στράβων (49), ὅτι οἱ Πελασγοὶ ἐπεπόλασαν μάλιστα παρ' Αἰολεῦσι τοῖς κατὰ Θετταλίαν· ὁ δ' Ἡρόδοτος (50) ὅτι ἦσαν αὐτοὶ οἱ Πελασγοὶ (*Αἰολέες δὲ τὸ πάλαι, καλούμενοι Πελασγοί, ὡς Ἑλλήνων λόγος*). Ἦν δὲ κατὰ τὸν μῦθον (51) ὁ γενάρχης αὐτῶν Αἴολος υἱὸς τοῦ Ἕλληνος, ὅπερ ἐπικυροῖ τὸ τοῦ Στράβωνος, συνδέοντος αὐτοὺς μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους τῶν Δωριέων.

δ'. Ἡ *Ἀχαϊκή*, κατοικοῦσα τὴν Φθιώτιδα, καὶ ἐκεῖθεν καταβᾶσα πρὸς τοὺς Πελασγοὺς τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ, Λακωνίᾳ καὶ Ἀργολίδι, ἐν ᾗ τελευταίᾳ ταύτῃ χώρᾳ οἱ Ἀχαιοὶ ἐπεκλήθησαν Δαναοί (52). Ἦν δ' ἡ φυλὴ αὕτη ὑποδιαίρεσις

(46) Διόδ. Δ, 60.— Ε, 80
(47) Thiersch, Abhandl. Münch. Acad. 1813.
(48) Διόδ. Ι, 68.— Παυσ. Δ, 4.
(49) Ε, 2, 4.
(50) Ζ, 95.
(51) Πίνδ. Πύθ. Δ, 104.— Ἡρόδ. Ζ, 197.— Ἀπολλόδ. Α, 7, 5.
(52) Παραδόξως ἡ ἐπωνυμία αὕτη παρέμεινε μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸν ὄχλον τῶν Ἀργείων, οἵτινες «Δάνοι» παρ' αὐτῷ καλοῦνται.

τῆς Αἰολικῆς, δι' ὃ καὶ ὁ Ἀχαιὸς ἐλέγετο κατά τινας υἱὸς τοῦ Αἰόλου (53), ἐν ᾧ, κατ' ἄλλους (54), διὰ τὴν Πελασγικὴν τῶν Ἀχαιῶν καταγωγήν, ἦν, ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος, υἱὸς τῆς Λαρίσσης, κόρης τοῦ Πελασγοῦ. Ἐμφαίνει δὲ τὴν σχέσιν τῶν Δαναῶν, ἢ τῶν προγενεστέρων Ἀργείων, πρὸς τοὺς Πελασγοὺς καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν τοῦ Ἀργείου Ἰνάχου υἱὸς ἦν, πλὴν τοῦ ἐπιχωρίου ἥρωος Φορονέως, καὶ ὁ Αἰγιαλεύς, Ἴων Πελασγὸς ἑπομένως, τούτων δ' ἀπόγονος ὁ Ἄργος, καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ Πελασγός (55).

Προδήλως ἄρα προκύπτει ἐκ πασῶν τῶν μαρτυριῶν καὶ ἐκ πάντων τῶν τεκμηρίων, ὅτι καὶ αἱ τέσσαρες φυλαὶ εἰς ἃς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν χρόνων διῃρεῖτο σύμπασα ἡ Ἑλλάς, ἦσαν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, καὶ ὁμοίως πᾶσαι Πελασγικαί· δι' ὃ καὶ ὁ μῦθος υἱοὺς τοῦ Ἕλληνος λέγει καὶ τὸν Αἴολον, καὶ τὸν Δῶρον, καὶ τὸν Ξοῦθον, οὗ υἱοὶ ἦσαν ὁ Ἴων καὶ ὁ Ἀχαιός.

Ἀλλ' ὡς κατὰ βορᾶν, οὕτω καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν λοιπὴν περιφέρειαν τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ κατὰ τὰ νοτιανατολικά, ἡ μίξις τῶν ἐσχάτων Ἑλλήνων μετὰ τῶν πρώτων τῆς Ἀσίας βαρβάρων παρήγαγε μιξοβάρβαρα φῦλα, ὡς τὸ τῶν Καρῶν (56), τὸ τῶν Λελέγων, τὸ τῶν Φρυγῶν, τὸ τῶν Μαιονίων.

Καὶ ἐν Ἑλλάδι δ' ἐν τοῖς ἀπωτάτοις χρόνοις περιεφέροντο, ἢ ἐνιαχοῦ καὶ κατῴκουν, ἔκφυλά τινα βάρβαρα, ἢ ἐν μέρει ἴσως μιξοβάρβαρα γένη, ὡς οἱ *Ἰδαῖοι Δάκτυλοι*, οἱ ἐκ Φρυγίας *Κουρῆτες* (57), οἱ *Τελχῖνες*, καὶ ἄλλοι ἀλ-

(53) Εὐριπίδ. Ἴων, 63.
(54) Διον. Ἁλικ. Α, 17.
(55) Ἀπολλόδ. Β'.— Παυσ. Ε, 15.
(56) Ἴδ. Jablowsky, Opusc. III, Σ. 94.— Ἡρόδ. Α, 171. Ζ, 2. 4. κτλ.
(57) Ὁμ. Ἰλ. Τ. 529.

λαχόθεν, τέχνας ἰδίας ἀσκοῦντες, καὶ βιομηχανίας ξένας εἰσάγοντες.

Ἐπενήργησε δὲ βεβαίως ἡ ξένη ἐπιῤῥοὴ καὶ δι' ἀποικιῶν ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὑπῆρξε πολὺ ἐλάσσων ἀφ' ὅτι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις κοινῶς διέδιδον· διότι ἀπεδείχθη, ὅτι πλὴν τινων νήσων, ὡς κυρίως τῆς Κύπρου, ἀλλαχοῦ σχεδὸν οὐδὲν ἴχνος κατέλιπον ξέναι οἰκήσεις. Οἱ δ' ὑποτιθέμενοι ἄποικοι ἐξ Αἰγύπτου, ἐκ Φοινίκης ἢ ἐκ Φρυγίας (58), εἰσὶ κυρίως συμβολικὰ μόνον πρόσωπα (59), μετακινήσεις αἰνιττόμενα Ἑλληνικῶν φύλων, ἢ ἐμπορικάς, ἴσως καὶ πολιτικὰς σχέσεις μετὰ ξένων λαῶν. Τινὲς μάλιστα τῶν ὑποτιθεμένων ἀποίκων τούτων, ὡς ὁ Κέκροψ, ἦσαν, καθ' ἑτέραν δόξαν, αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοχθονίας οἱ ὑπέρτατοι παραστάται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κοινωνικαὶ ἀρχαὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων.

Ὅτε δὲ τὸ πρῶτον ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τῶν μύθων ἀνακύπτει εἰς τῆς ἱστορίας τὸ φῶς, καὶ αἱ περιπέτειαι αὐτῆς ἀπομνημονεύονται εὐκρινέστερον, φαίνεται μὲν καὶ ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτῆς καὶ ἐν τῷ ποιητικῷ κατόπτρῳ τῶν παναρχαίων αὐτῆς χρόνων, ἐν ταῖς Ὁμηρικαῖς ποιήσεσιν, ἀπηλ-

(58) Δαναός, 1600 π. Χ.—Κέκροψ, 1582.—Κάδμος, 1500.—Πέλοψ, 1300.—Ἴδ. Raoul-Rochette, hist. de l'établ. des Colonies grecques, 1815. T. I, Σ. 60-145.—Clinton, F. H. I, Σ. 72.—Wachsmuth, Hell. Alt. I. 1. Σ. 35-37.—O. Müller, Orchomenos, Σ. 106-122.

(59) Ἴδε Grotte, Hist. of Greece, II, 267.

λαγμένη ἤδη τῆς ἀρχικῆς ἀγριότητος, κατὰ πόλεις συνῳκισμένη, γεωργίαν καὶ τέχνας ἀσκοῦσα, πολιτικὸν κεκτημένη ὀργανισμὸν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, διότι, καθ' Ὅμηρον, κατὰ Τροίας ἔπλευσαν 1200 πλοῖα, ὧν τὰ μέγιστα, τὰ Βοιωτικά, εἶχον ἀνὰ 120 ἄνδρας, τὰ δ' ἐλάχιστα ἀνὰ 50· ἀλλ' ἡ κοινωνία ἔχει τραχὺν ἔτι καὶ δύσκαμπτον τὸν χαρακτῆρα, τὸ οἰκοδόμημα αὐτῆς ἐλέγχεται ἀρτισύστατον, καὶ ἀτομικὴ ῥώμη, ἀῤῥύθμιστα πάθη ὑπηρετοῦσα, ἀπειλεῖ πολλάκις αὐτοῦ τοὺς δεσμούς, ἢ ἐνίοτε καὶ ἀναπληροῖ τοῦ νόμου τὸ ἔργον, τὴν ἀποθρασυνομένην ἀδικίαν καταστέλλουσα.

Ἐν χώρᾳ ὑφ' ὑψηλῶν καὶ δυσδιαβάτων ὀρέων καὶ ὑπὸ βαθέων κόλπων κατατεμνομένῃ, ἦν, ὅτε ὁδοὶ πλὴν τῶν φυσικῶν δὲν ὑπῆρχον, καὶ ἐπὶ τῆς νηπιότητος τῆς θαλασσοπλοΐας, πᾶσα συγκέντρωσις δυσχερής, καὶ ἡ μόνωσις ἀνέπτυσσε τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν ἀτόμων. Τούτου ἕνεκεν ἄνδρες βίας, ἐπὶ *ποδῶν τάχεσι καὶ σωμάτων ῥώμαις* (1) πεποιθότες, καὶ εἰς οὐδένα πειθαρχίας ζυγὸν ὑπήκοντες, διήρπαζον τὴν χώραν ὡς λῃσταί, καὶ ὡς πειραταὶ ἐκάκουν τὴν θάλασσαν, καὶ οὐ μόνον οὐδεμίαν ἔφερεν αὐτοῖς τὸ τοιοῦτο αἰσχύνην, ὡς ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων περιγραφῇ ἐκτίθησιν ὁ Θουκυδίδης (2), ἀλλὰ καὶ δόξαν μάλιστα περιῆπτε, καὶ πολλάκις ἥρως ὠνομάζετο ὁ λῃστής, τὴν πανουργίαν καὶ τὴν *κλεπτοσύνην* παρὰ τοῦ Ἑρμοῦ ὡς θεῖον δῶρον λαβὼν (3), καὶ αἱ κακουργίαι ἐψάλλοντο ὡς ἀνδραγαθίαι ὑπὸ τῶν ῥαψῳδῶν. Ἄλλοι δὲ πάλιν, ὧν παραδείγματα ἢ μᾶλλον παραστάται εἰσὶν ὁ Θησεὺς διὰ τὰς

(1) Πλούτ. Β. Θεμιστ. ΣΤ'.
(2) Θουκυδ. Α, 1.
(3) Ὁμ. Ὀδυσ. Ι, 375.

Ἀθήνας, ὁ Μίνως διὰ τὴν Κρήτην, ὁ Ἡρακλῆς δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα (4), τῆς ἐπωνυμίας τοῦ ἥρωος ἀξιώτεροι, καὶ ὑπ' αὐτομάτου αἰσθήματος δικαιοσύνης καὶ ἀληθοῦς δόξης ἐλαυνόμενοι, περιήρχοντο τιμωροῦντες καὶ ἐξολοθρεύοντες τέρατα, πειρατὰς καὶ λῃστάς, καὶ προστατεύοντες καὶ ἐκδικοῦντες τὴν ἀθωότητα.

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν δ' ἐλατηρίων τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ὅστις ἐνέπνεε τοὺς ἰδιώτας, κινούμενοι καὶ οἱ ἡγεμόνες, καὶ αἱ πόλεις, ἃς οὐδεὶς δεσμὸς συνῆπτε πρὸς ἀλλήλας, ἐπεγείρουν ἀπροκλήτους πολλάκις ἐπιδρομάς, καὶ πολέμους ἐφ' ἁρπαγῇ ἁπλῶς καὶ λεηλασίᾳ, ἢ ἐπὶ μόνῃ ἐπιδείξει ἀνδρείας, ἥτις ἐθεωρεῖτο τότε ὡς ἡ μόνη τῶν ἀρετῶν.

Προὐκάλει δ' ἡ βία τὴν αὐτοδικίαν, καὶ ὁ λῃστευθεὶς ἢ οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ οὐ μόνον κατὰ τοῦ λῃστεύσαντος, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ἐνόμιζον ὅτι ἐδικαιοῦντο εἰς ἀντεκδίκησιν, *ῥυσιάζειν* ἢ *ῥύσια ἐλαύνεσθαι*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ὁμήρου (5), ὅστις λέγει καὶ περὶ Ὀδυσσέως ἐν Μεσσήνῃ (6)· *Ἦλθε μετὰ χρεῖος τό ῥα οἱ πᾶς δῆμος ὄφελλε.*

Οὕτως ἀπούσης τότε πάσης ἐννοίας δημοσίου δικαίου, ἡ Ἑλλὰς ἦν ἀνάστατος καὶ σιδηροφοροῦσα, τὰς οἰκήσεις ἔχουσα ἀβεβαίους καὶ ἐπισφαλεῖς, καὶ μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ μεταξὺ τῶν ἀτόμων ἐπεκράτει τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυρωτέρου· διότι ἐν τῇ ἀγρίᾳ καταστάσει ὡς θηρίον ὁ ἄνθρωπος διαιτώμενος, περὶ ἑαυτοῦ μόνου κήδεται, καὶ ὁ ἐγωϊσμός ἐστι τὸ μόνον αὐτοῦ ἐλατήριον· καθ' ὅσον δὲ ἐξευγενίζεται, ἐκτείνει βαθμηδὸν τὴν μέριμναν αὐτοῦ εἰς τὴν οἰ-

(4) Θουκ. Α, 4 καὶ 8. — Ἡρόδ. Α, 171. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Β. 7, 2. — Στράβ. ΙΔ, 2, 6, 27, 1.— Πλούτ. Θησ.

(5) Ἰλ. Λ, 673.— Εὐστάθ. αὐτ.

(6) Ὀδυσσ. Φ. 17.

κογένειαν, καὶ ἀπ᾿αὐτῆς εἰς τὴν πατρίδα. Ἡ δὲ κορύφωσις τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῆς καρδίας, ἣν ἐπέφερεν ὁ Χριστιανισμός, εἰς τοῦ πατριωτισμοῦ τὸ αἴσθημα ἀντικατέστησε τὸ ἔτι εὐρύτερον τῆς φιλανθρωπίας.

Ἐν ταῖς ἀρτισυστάτοις λοιπὸν ἐκείναις κοινωνίαις, μόλις ἡ ἰδιοτελὴς φιλαυτία ἀπὸ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς οἰκογενείας μετέβαινεν εἰς τὴν πόλιν, κατὰ τὴν στενωτάτην τῆς λέξεως σημασίαν· δι᾿ ὃ καὶ πᾶς ὁ τῇ πόλει μὴ ἀνήκων, ὁ ξένος, ἦν ἐστερημένος παντὸς δικαιώματος καὶ πάσης τιμῆς, *ἀτίμητος μετανάστης*, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος (7), καὶ κατ᾿ Εὐριπίδην, ἐφ᾿ οὗ, ἐν τῇ θεωρίᾳ κἂν, δὲν εἶχον εἰσέτι ἐντελῶς ἀποσβεσθῇ αἱ ἀρχαῖαι ἰδέαι, *οὐκ ἔχει παῤῥησίαν* (8).

Ὡς ἐχθρὸς μάλιστα ἐθεωρεῖτο ὁ ξένος· καὶ ἡ λέξις αὐτή, τῆς προθέσεως *ἐκ* παράγωγος, αὐτὸ τοῦτο δηλοῖ, τὸν ἔξωθεν ἐλθόντα, τὸν ἐξωμερίτην· ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος τοὺς Πέρσας ἁπλῶς *ξένους* ἀποκαλεῖ (9). Τούτου ἕνεκα, καὶ κατ᾿ ἐμμένουσαν ἐπιῤῥοὴν αὐτῶν τούτων τῶν ἰδεῶν, καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐθεωρεῖτο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀειφυγία, ἤτοι ἡ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀποξένωσις καὶ εἰς ἐχθροὺς ἐπομένως, ἀπέλασις, ὡς ἴση τῷ πολιτικῷ θανάτῳ, καὶ ἀπήλαττε πάσης ἄλλης καταδιώξεως (10).

Ὡς δὲ τὰ ἄτομα, οὕτω καὶ αἱ πόλεις, εἰς ἑαυτὰς πᾶσαν μέριμναν περιστέλλουσαι, ἐθεώρουν τὰς ἄλλας ὡς πολεμίας, καὶ πόλεμος διαρκὴς καὶ ἀκήρυκτος ἦν ἡ βάσις τοῦ διεθνοῦς δικαίου· ἡ δ᾿ εἰρήνη ἦν ἐξαίρεσις στηριζομένη ἐπὶ συνθηκῶν, αἵτινες εἶχον ὡρισμένην καὶ ἐφήμερον τὴν διάρ-

(7) Ἰλ. Ι, 684.
(8) Φοίνισ. 401.
(9) Θ, 11. — Ἰδ. Πλούτ. Ἀριστ. Ι'. — Cic. de offic. I, 12. — Fæstus, φ. Hostis.
(10) Πλάτ. Κριτ. Σ. 52.

κειαν. Αἱ ἀρχαὶ δ' αὗται, καί τοι μετριαζόμεναι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ διὰ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν θεωρίᾳ ὅμως ἔμενον αἱ αὐταὶ καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, καὶ ἀπαντῶνται πρεσβευόμεναι ὑπὸ τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Οὕτω λέγει ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις (11). *Πόλεμος ἀεὶ πᾶσι διὰ βίου ξυνεχὴς ἐστὶ πρὸς ἁπάσας τὰς πόλεις, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς βαρβάροις διὰ συνθηκῶν εἶναι.*

Ἦν δὲ τοῦ πολέμου σκοπὸς καὶ τέλος ἡ νίκη, δι' ὃ καὶ πᾶν τὸ εἰς αὐτὴν ἄγον ἐθεωρεῖτο ὡς θεμιτόν, οἷον τὰ δεδηλητηριασμένα ὅπλα (12) καὶ αἱ ἐνέδραι (13), καὶ δικαίωμα ἦν τοῦ νικῶντος ἡ λεηλασία καὶ ὁ ἀνδραποδισμός (14), καθ' ἃ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης πρεσβεύει λέγων (15)· *Ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν, ἐν ᾗ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναι φασί·* καὶ ὁ Ξενοφῶν ῥητότερον τὰ αὐτὰ ἐπικυροῖ διὰ τούτων (16). *Νόμος γὰρ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἐχόντων εἶναι καὶ τὰ σώματα τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ χρήματα.* Καὶ ἐν Ὁμήρῳ δ' ὥς τι λίαν ἐπιτετραμμένον προτείνουσιν οἱ μνηστῆρες εἰς τὸν Τηλέμαχον νὰ πέμψωσι καὶ πωλήσωσι τοὺς ξένους αὐτοῦ εἰς τὴν Σικελίαν (17). Ὡς ἐκ τούτου οἱ *δορυάλωτοι* καὶ *δορίκτητοι* ἰδιαιτέραν ἀπετέλουν τάξιν ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις, τὸ μεταξὺ ἐπέχοντες τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἐλευθέρου· οἱ δὲ κυρίως αἰχμάλω-

(11) Πλάτ. Νόμ. Α, 625.— Ἴδ. καὶ Ἰσοκρ. κ. Καλλιμάχ. 27.
(12) Ὁμ. Ὀδύσ. Α, 162.
(13) Ὁμ. Ἰλ. Π, 277.
(14) Ὁμ. Ἰλ. Α, 367.— Ὀδυσ. Ι, 40.
(15) Ἀριστοτ. Πολιτ. Α, 2 καὶ 4.
(16) Ξεν. Κύρ. Παιδ. ΣΤ, 13.
(17) Ὁμ. Ὀδυσ. Υ, 382.

τοι, κτῆμα τῶν νικώντων γινόμενοι, καθίσταντο δοῦλοι. Τούτων τῶν ἀρχῶν ἡ γενικὴ ἐπικράτησις ἐνέβαλεν. ἕνα τῶν ὑπάτων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, τὸν Ἀριστοτέλη, εἰς τὴν τερατώδη πλάνην τοῦ νὰ κηρύττῃ τὴν δουλείαν δικαίαν καὶ νόμιμον, καὶ μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καθ' ὃ δῆθεν σωματικῶς καὶ νοερῶς ἀσθενέστερον, πλασθὲν δι' αὐτήν· τὸν δὲ κατ' αὐτοῦ διηνεκῆ πόλεμον θεωρεῖ ἀναγκαῖον καὶ κατ' οὐδὲν τῆς θήρας διαφέροντα. *Ἡ θηρευτική*, λέγει (18), *ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι, πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν, ὡς φύσει δίκαιον ὄντα τοῦτον τὸν πόλεμον.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἐπίδρασις τῆς θρησκείας ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν.

Ἀλλ' ἡ θρησκεία, ἥτις, ὅτε εἰλικρινής, διατίθησι τὰς ψυχὰς πρὸς ἀγάπην, διότι ἀνατείνει αὐτὰς πρὸς τὴν πηγὴν τῆς ἀγάπης, αὐτὴ εἰς τὰ ἤθη ἐγκαταμιγνυμένη, ἐπράϋνε κατ' ὀλίγον τῶν ἀπανθρώπων ἐκείνων ἀρχῶν τὴν τραχύτητα, καὶ ταχύτερον ἐδίδαξε τοῖς Ἕλλησιν ἀληθείας, ἃς ἡ διὰ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ προλήψεων ἀμβλυνοποῦσα φιλοσοφία δὲν κατώρθου νὰ διακρίνῃ ἐπὶ πολύ· ἡ καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅσα δήποτε ὑγιεῖς καὶ φιλανθρώπους ἀρχὰς ὑπηγόρευε τοῖς Ἕλλησι τὸ φύσει πρᾷον τοῦ ἤθους αὐτῶν καὶ τῆς καρδίας ἡ πολλάκις ἀσφαλεστέρα φιλοσοφία, ταύτας

(18) Ἀριστοτ. Πολιτ. Α, 5.

ἔθετον ὑπὸ τῆς θρησκείας τὴν προστασίαν, διότι οὐδὲν χῶρος εὕρισκον ἐν τοῖς κειμένοις νόμοις ὅπως προφυλάξωσιν αὐτὰς κατὰ τῆς ἐπιθέσεως ἰδιοτελῶν συμφερόντων.

Οὕτως ὁ Ὕπατος Ζεύς, τὴν αἰγίδα ἐπὶ τῶν διωκομένων ξένων ἐκτείνας, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *Ξενίου*, καθιέρου τὴν ΞΕΝΙΑΝ ὡς ἓν τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων, ηὔξανε δι᾽ αὐτῆς τὴν ἀτομικὴν ἀσφάλειαν, καὶ ἐτίθει κοινωνικωτέρας διεθνεῖς βάσεις μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ξένων λαῶν. Πρὸς ἐφαρμογὴν δὲ τοῦ ἱεροῦ τούτου καθήκοντος, συνέστησαν αἱ ΠΡΟΞΕΝΙΑΙ, διορθοῦσαι ὡς πρὸς τὰ ἄτομα τὴν αὐστηρότητα τοῦ δημοσίου δικαίου, καὶ συνιστάμεναι εἰς τὸ χορηγούμενον πολίτῃ τινὶ δικαίωμα, καὶ ἐπιβαλλόμενον αὐτῷ καθῆκον, τοῦ προστασίαν παρέχειν καὶ ἐπιμέλειαν τοῖς εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐπιδημοῦσι κατοίκοις τῆς πόλεως ἧς ἀνεγράφετο πρόξενος (1). Κατέστη δ᾽ αὕτη μία τῶν πρωτίστων ξένοις πολίταις χορηγουμένων τιμῶν, ᾗ βαθμηδὸν προσηρτήθησαν καὶ ἕτερα δικαιώματα, ἢ *δωρεαί*, ὡς ἐκλήθησαν, ἡ τῆς ἐπιγαμίας, ἡ τῆς ἐγκτήσεως, ἡ τῆς ἀσυλίας, ἐνίοτε καὶ τῆς ἀτελίας, δι᾽ ὧν ἡ θέσις τοῦ ξένου οὐ μόνον ἰσοῦτο πρὸς τὴν τοῦ ἐγχωρίου, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐπιεικεστέρα ἐκείνης ἀπέβαινεν.

Ἕτερον δὲ φιλάνθρωπον ἔθιμον, ὃ καθιέρωσεν ἡ θρησκεία ὑπὲρ τῶν ξένων, ἦν ἡ ΙΚΕΣΙΑ, καθ᾽ ἣν σέβας ἀπεδίδετο εἰς τὸν ὡς ἱκέτην καθεσθέντα εἰς Θεῶν βωμόν, καὶ ἡ πόλις, ἂν ὁ βωμὸς ἦτο δημόσιος, ἢ ὁ οἰκογενειάρχης, ἂν ἦτον ἰδιωτικός, ὤφειλεν εἰς τὸν ἱκέτην ὑπεράσπισιν, θεωρῶν αὐτὸν ὡς ἀνήκοντα τῷ *Ἱκεσίῳ* Διΐ. Οὕτω λέγει ὁ Ἀπολλώνιος (2).

(1) Ἴδε Βίβλ. Β, Μέρ. Γ. Διαίρ. πρῶτ., τμ. Α. Κεφ. Α.
(2) Ἀπολλών. Ῥόδ. Β, 1134.

Ἀλλ' ἱκέτας ξένους Διὸς ἕνεκεν αἰδέσασθε
ξεινίου ἱκεσίου τε. Διὸς δ' ἄμφω ἱκέται τε
καὶ ξεῖνοι. Ὁ δέ που καὶ ἐπόψιος ἄμμι τέτυκται.

Ἀσεβὴς δ' ἐλογίζετο, καὶ τὰ κοινὰ παραβιάζων τῶν Ἑλλήνων νόμιμα, ὁ κακουργῶν πρὸς ἱκέτας, ὡς κατὰ Διόδωρον (3), οἱ Ὀρχομένιοι, «*τοὺς ἱκέτας βιαίως ἀναστήσαντες, ἅπαντας ἀνεῖλον, παρὰ τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα*».

Ἕτερον δ' εὐεργέτημα τῆς θρησκείας εἰς τὴν κοινωνίαν ἦν ἡ τῶν ἱερῶν ΑΣΥΛΙΑ, καθ' ἣν οὐ μόνον οἱ εἰς αὐτὰ καταφεύγοντες ἐσώζοντο, ἀλλὰ καὶ οἱ εὐσεβεῖς ἀπείχοντο αὐτῶν ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους πολέμοις, οὐδ' ἐξέτεινον καὶ ἐπ' αὐτὰ τὸ δικαίωμα τῆς λεηλασίας, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης (4)· «*Πᾶσι γὰρ εἶναι καθεστηκός, ἰόντας ἐπὶ τὴν ἀλλήλων, ἱερῶν τῶν ἐνόντων ἀπέχεσθαι*». Εἰς τὰ ἱερὰ δὲ προσέτι ἐνεγράφοντο, ὑπὸ τῶν θεῶν τὴν προστασίαν τιθέμεναι, καὶ αἱ διεθνεῖς συνθῆκαι, διὸ καὶ αἱ τῶν Θεῶν εἰκόνες πολλάκις ἐπὶ κεφαλίδος τῶν συνθηκῶν ἐλαξεύοντο. Οὕτως ἐν τῇ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μεθωναίων ἐπὶ λίθου σωζομένῃ, παρίσταται ἐν γλυφῇ ἡ Ἀθηνᾶ τὸ κῦρος τῆς συνθήκης ἐξασφαλίζουσα (5).

Πρὸς τοὺς ἐν πολέμῳ δὲ πίπτοντας ἀπάνθρωπος ἐπεκράτει κατ' ἀρχὰς ὀλιγωρία, ὥστε καὶ ἐφ' Ὁμήρου ἦσαν οὐ σπανίως ἔτι *ἑλώρια κύνεσσι* (6), καὶ *μέλπηθρα κυσί* (7). Ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς λέγεται εἰσαγαγὼν καὶ καθιερώσας τὸ ἔθιμον τοῦ παραδίδειν τοὺς νεκροὺς εἰς τὸν οἰκεῖον στρατὸν

(3) ΙΘ, 63.
(4) Ε, 97.
(5) Ἴδε τὰς ἐμὰς Ant. Hell. I, N. 250, Σ. 313.
(6) Ἰλ. Α, στ. 4.
(7) Ἰλ. Ν. στ. 233.

πρὸς ἐνταφιασμόν, καὶ τὸ τοιοῦτο ἐθεωρεῖτο ἐπὶ πάντων τῶν μετέπειτα χρόνων ὡς ὅσιον, ἡ δὲ παραμέλησις τῶν πεσόντων, ὡς ὀλιγωρία θείου καὶ ἀνθρωπίνου καθήκοντος· ὥστε καὶ ἐπὶ τοιαύτῃ κατηγορίᾳ, ἀναποδείκτῳ μάλιστα, κατεδίκασαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς θάνατον τοὺς ἐν Ἀργινούσαις νικηφόρους αὐτῶν στρατηγούς. Εἰ δὲ καὶ ἐθεωρεῖτο ἡ τῶν νεκρῶν ἀπαίτησις ὡς ἥττης ὁμολογία, ἀσεβῶς ὅμως θὰ ἐλογίζετο πράξας ὁ στρατηγὸς ὁ ἀμελήσας αὐτῆς, ἂν ἄλλον τρόπον δὲν εἶχε πρὸς αὐτῶν τὴν ἀναίρεσιν. Τούτου ἕνεκα καὶ αὐτὸς ὁ Νικίας, κατὰ Πλούταρχον (8), «*ἔπεμψε κήρυκα πρὸς τοὺς πολεμίους περὶ ἀναιρέσεως, καίτοι, κατὰ νόμον τινὰ καὶ συνήθειαν, ἐδόκουν οἱ νεκρῶν ὑποσπόνδων λαμβάνοντες ἀναίρεσιν, ἀπολέγεσθαι τὴν νίκην*». Ἀλλ' ἔτι ἀσεβέστερον ἐθεωρεῖτο τὸ μὴ ἀποδιδόναι τοὺς αἰτουμένους νεκρούς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀντισθένης (9). «*Τοὺς γὰρ νεκροὺς οὐ τοῖς οὐκ ἀναιρουμένοις αἰσχρόν, ἀλλὰ τοῖς μὴ ἀποδιδοῦσι*»· καὶ παράβασιν τῶν θείων νόμων λέγει τοῦτο ὁ Εὐριπίδης·

«Νεκροὺς δὲ τοὺς ὀλωλότας δορὶ
θάψαι θέλουσι τῶν δε μητέρες χθονί.
Εἴργουσι δ' οἱ κρατοῦντες, οὐδ' ἀναίρεσιν
δοῦναι θέλουσι, νόμιμ' ἀτίζοντες Θεῶν» (10).

Πρὸ πάντων δὲ συνετέλουν εἰς ἐχθροτήτων κατευνασμὸν καὶ εἰς κοινωνικῶν ἠθῶν καλλιέργειαν αἱ δημόσιαι ΠΑΝΗΓΥΡΕΙΣ καὶ οἱ ΑΓΩΝΕΣ, οὓς ἐνομίζετο ὅτι, ὡς θρησκευτικὰς διατάξεις ἐγκατέστησαν θεοὶ καὶ ἥρωες, ὡς ὁ Θησεὺς τὰ Ἴσθμια καὶ ὁ Ἡρακλῆς τὰ Ὀλύμπια (11)· διότι

(8) Πλουτ. Νικ. ΣΤ.
(9) Π. Ὀδυσσ. Τ, Η, Σ 61 Rsk.
(10) Ἱκέτ. 16.—Ἴδ. καὶ Πλάτ. Πολιτ. Ε, Σ. 469, e.
(11) Ἀπολλοδ. Β, 72.—Διόδ. Δ, 14.

οἱ εἰς τὰ θεάματα ταῦτα συῤῥέοντες οὐ μόνον ἐγχώριοι, ἀλλὰ καὶ ξένοι ἐκ πόλεων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεμακρυσμένων, συνῳκειοῦντο ἐν ταῖς ἐπιμιξίαις, καὶ ἀπέβαλλον πολὺ τῶν πρὸς ἀλλήλους προλήψεων καὶ ἀντιπαθειῶν, καὶ συνεδέοντο διὰ κοινῶν συμφερόντων, τῆς πανηγύρεως ἐχούσης συγχρόνως καὶ ἐμπορικὸν τὸν σκοπόν, ὡς λέγει καὶ ὁ Πυθαγόρας (12)· «*Εἰς πανήγυριν οἱ μὲν ἀγωνιούμενοι, οἱ δὲ κατ' ἐμπορίαν, οἱ δέ γε βέλτιστοι ἔρχονται θεαταί*». Τοῦτο δ' αἰνιττόμενος λέγει καὶ ὁ Στράβων (13), ὅτι «*ἡ πανήγυρις ἐμπορικὸν πρᾶγμα*», ὡς τὸ παρ' ἡμῖν πανηγύρι, δι' ὃ καὶ ἡ ἐν Θερμοπύλαις ὠνομάζετο «*ἀγορὰ Πυλαϊκή*», καὶ ἡ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων «Mercatus olympiacus» (14). Προσέτι δ' ἵνα ἐθνοτελῶς τελῶνται τινὲς ἐξ αὐτῶν, ὅσαι ἢ κατ' ἀρχὰς εἶχον ἢ βαθμηδὸν ἀπέκτησαν ἐπισημότητα ἐθνικήν, ἔπαυον ἐπ' αὐτῶν ἐχθροπραξίαι ἀρξάμεναι (15), καὶ οἱ *σπονδοφόροι* (16) ἔφερον πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὴν *ἱερομηνίαν* ἢ *ἐκεχειρίαν*, τὰς μυστηριώδεις σπονδὰς (17), δι' ὧν ἡ χώρα τῆς πανηγύρεως ἐκηρύττετο ἱερὰ πᾶσι καὶ οὐδετέρα αὐτοῖς τοῖς διαμαχομένοις. Οὕτως εἰς τὰς φιλικὰς καὶ πανηγυρικὰς ταύτας συναντήσεις ἠμβλύνοντο τὰ πάθη καὶ ἀφωπλίζοντο αἱ μνησικακίαι.

Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς τῶν πανηγύρεων τούτων, ἀρχικῶς δ' ἄνευ ἀμφιβολίας πασῶν, ἦν ἡ ἀπὸ κοινοῦ λατρεία

(12) Ἐν Διογ. Λαερτ. Η, 8.
(13) Ι, 744, 6.
(14) Vell. Paterc. I, 8.—Justin. XIII, 5.
(15) Πολύαιν. Η, 35.—Φωτ. Μυρ. 237, σ. 321, 6.
(16) Αἰσχ. π. Παραπρεσβ. 37.—Θουκ. Ε, 49. Η, 10.—Ἀριστείδ. Ἐλευσ. Α, 420, Dind.—Πολυβ. Α, 36.—Πίνδ. Ἴσθμ. Β, 35.
(17) Αἰσχ. Αὐτ. καὶ 4 μετὰ σχολ.

καὶ προστασία ἱεροῦ τινος ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον προσεχῶν περιοίκων, τῶν *περικτιόνων*, ὡς ἐν ἄλλοις περὶ τῶν Ἰσθμίων λέγει ὁ Πίνδαρος (18)· «*Ἐπεὶ περικτίονας ἐνίκασε δήποτε κἀκεῖνος ἄνδρας*», ἢ τῶν ἀμφικτιόνων, ὡς ὁ αὐτὸς λέγει περὶ τῶν Νεμείων (19)· «*Ἐν ἀμφικτυόνων ταυροφόνῳ τριετηρίδι*».

Τῆς αὐτῆς δὲ φύσεως πανηγύρεις ἦσαν πολλαὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους· πλὴν τῶν Ἰσθμίων καὶ τῶν Νεμείων, καὶ τὰ Ὀλύμπια καὶ τὰ Πύθια, καὶ διάφοροι ἄλλαι, αἵτινες ἐν μὲν τοῖς ἀρχαίοις καιροῖς ἤκμαζον, ὥστε ἔνιαι καὶ πολιτικὴν ἐλάμβανον ἐπισημότητα, μετὰ δὲ ταῦτα τινὲς ἀπεσβέσθησαν καὶ ἐλησμονήθησαν. Ἐκ τῶν κατ' ἀρχὰς δ' ἐπισημοτάτων ἦσαν ἡ περὶ τὸν ἐν Καλαυρίᾳ πανάρχαιον ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος *ἱερὰ σύνοδος*, ἧς μετεῖχον ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Ἑρμιόνη, ἡ Αἴγινα, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πρασιαί, ἡ Ναυπλία, καὶ αὐτὸς ὁ Βοιώτιος Ὀρχομενός (20)· ἡ ἐν Ὀγχηστῷ τῆς Βοιωτίας (21) πιθανώτατα λίαν ἀρχαία, διότι ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ἤδη ἱππικοὺς ἀγῶνας αὐτόθι (22). Ἡ δὲ περὶ τὸν Δήλιον Ἀπόλλωνα, περὶ ἧς λέγει ὁ Θουκυδίδης (23)· «*Ἦν δέποτε καὶ τὸ πάλαι μεγάλη ξύνοδος εἰς τὴν Δῆλον τῶν Ἰώνων καὶ περικτιόνων νησιωτῶν*», ἦν μὲν καὶ αὐτὴ ἀρχαία ἀναμφιβόλως, ἀλλὰ φαίνεται ἐκ νέου ὀργανισθεῖσα μετὰ τὸν ἁγνισμὸν τῆς Δήλου ἐν ἔτει 426 π. Χ. (24), ἀφ' ὅτου καὶ περιελάμβανε, κατὰ

(18) Ἰσθμ. Η, 139.— Ἴδ. καὶ Ζ, 64.— καὶ Δ, 13.— καὶ Νέμ. ΙΑ, 24.
(19) Νεμ. ΣΤ, 38.
(20) Στράβ. Η, 574.
(21) Στράβ. Θ, 632.
(22) Ὕμν. Ἀπόλλ. στ. 230.
(23) Γ, 104.— Ἴδε καὶ Ὅμ. Ὕμν. εἰς Ἀπόλλ, 146.— Διον. Περιηγ. 525.
(24) Ἴδε Δημ. π. Στεφ. σ. 272, 8.— Tac. Ann. IV, 14.— Ἀθήν. Δ, 73.

τινα ἐπιγραφήν (25), τὴν Σύρον, τὴν Τῆνον, τὴν Νάξον, τὴν Μύκωνον, τὴν Κέων, τὴν Σίφνον, τὴν Σέριφον, τὴν Ἴον, τὴν Πάρον, τὴν Ἴκαρον, τὴν Ἄνδρον καὶ τὴν Κάρυστον ἐν Εὐβοίᾳ. Μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν δὲ χρόνων διετηρεῖτο ἡ ἐν Ἐρετρίᾳ περὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος (26), ἥτις κατὰ φιλάνθρωπον νόμον, ἀναγραφέντα εἰς στήλην λιθίνην, ἀπηγόρευε τὴν χρῆσιν ὅπλων τηλεβόλων εἰς τὸν μεταξὺ Χαλκιδέων καὶ Ἐρετριέων πόλεμον (27). Καὶ τὰ Παναθήναια δέ, τὰ ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων χρόνων πάντα τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ ταὐτὸ συναγείροντα, καὶ ἡ ἐν Κυρωνείᾳ δημοτελὴς ἑορτὴ τῶν Παμβοιωτίων (28), καὶ ἄλλαι ἄλλων μερῶν ἐπιτόπιοι θρησκευτικαὶ συνελεύσεις τοιοῦτον εἶχον ἀμφικτυονικῶν πανηγύρεων χαρακτῆρα.

Ἀλλ' ἡ ἐπιφανεστάτη καὶ μᾶλλον ἀναμφισβητήτως ἀμφικτυονικὴ σύνοδος ἦν ἡ συνερχομένη ὁτὲ μὲν περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς (29), ὁτὲ δὲ περὶ τὸν τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος (30) κατὰ τὴν Ἄνθηλαν τῶν Θερμοπυλῶν (31). Ἐκαλεῖτο δ' ὑπὸ τῶν ἀρχαίων «*τὸ κοινὸν τῶν Ἀμφικτυόνων*» (32), καὶ ἱδρυτὴς αὐτῆς ὑπετίθετο

(25) Bœckh, C. I. G. I, Σ. 252.
(26) T. Liv. XXXV, 38.
(27) Στράβ. 1, Σ. 688 b.
(28) Στράβ. Θ, 411.
(29) Valois ἐν Mem. de l'Ac. T. III, Σ. 197, V, Σ. 405.—Prideaux, ad marm. Oxon. Σ. 122.—v. Dale, diss. antiqu. et marm illustr. VI, Σ. 480. —Ste Croix, des anc. gouv. féder. Σ. 19—Bœcler, diss. acad. II, 776.—Macher, opusc. Σ. 89—Tittmann, üb. d. Band d. Amphict. —On the council of the Amphict. ἐν Class. journal, T. XI, Σ. 149.—Peterзen, de Amphict. Forbund—Antiq. Hellen. II, Σ. 106-136.
(30) Ἡρόδ. Ζ, 200.—T. Liv. XXXI, 32.
(31) Ἁρποκρ. φ. Ἀμφικτύων.
(32) Δημ. π. Στεφ. Σ. 278.

Ἀμφικτύων ὁ Δευκαλίωνος, ἀδελφὸς τοῦ Ἕλληνος (33), ὅστις καὶ ναὸν εἶχεν ἐν Θερμοπύλαις. Ὅτι ὅμως ἡ ἀναγωγὴ αὕτη εἰς ἐπώνυμον ἥρωα, μετὰ μικρᾶς ὀρθογραφικῆς ἀλλοιώσεως ἦτον ἐπίνοια μυθική, οὐ μόνον καταφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχαίων ἐκείνων θρησκευτικῶν συνόδων, ἡ τῆς Καλαυρίας, ἡ τῆς Δήλου, ἐπεκαλοῦντο ἐπίσης ἀμφικτιονικαί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων οὕτως ἐνόμιζον, ὡς ὁ Ἀνδροτίων ἐν Παυσανίᾳ (34), καὶ ὁ Ἁρποκρατίων λέγων: «*Ὠνομάσθη δὲ ἤτοι ἀπὸ Ἀμφικτύονος τοῦ Δευκαλίωνος, ὅτι αὐτὸς συνήγαγε τὰ ἔθνη βασιλεύων . . . ἢ ἀπὸ τοῦ περιοίκους εἶναι τῶν Δελφῶν τοὺς συναχθέντας, ὡς Ἀναξιμένης ἐν πρώτῃ Ἑλληνικῶν*». Τὸ ὅτι δ' ὁ Ἀμφικτύων ἦν τοῦ Ἕλληνος ἀδελφός, ἠνίττετο τὴν διὰ τῆς Ἀμφικτιονίας ἀδελφότητα τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ εἰς τίνα μὲν ἐποχὴν πρέπει ν' ἀναχθῇ ἡ πρώτη τοῦ κοινοῦ τῆς Ἀμφικτιονίας συγκρότησις εἶναι δυσεξιχνίαστον (35). Τὰ Πάρια μάρμαρα χρονολογοῦσιν αὐτὴν εἰς τὸ ἔτος 1522 π. Χ. Ὀργανιστὴς δὲ τοῦ συνεδρίου λέγεται ὑπὸ Στράβωνος (36) ὁ τοῖς μυθικοῖς χρόνοις προσήκων Ἀκρίσιος, ὁ πατὴρ τῆς Δανάης, ἥρως Ἀργεῖος, ὡς κοινῶς φέρεται, καθ' Ἑλλάνικον ὅμως (37) οὐχὶ τὴν Ἀργολικὴν ἀλλὰ τὴν Θεσσαλικὴν Λάρισσαν οἰκῶν. Ἀλλ' ἂν οἱ Θεσσαλοί, ὡς νομίζεται, εἴκοσι μόνον ἔτη μετὰ τὰ Τρωϊκὰ κατῴκησαν τὴν ἐπώνυμον αὐτῶν χώραν καὶ ἐκείνην τὴν Λά-

(33) Θεόπομπ. — Ἀπολλόδ. — Πάρ. μάρμ.
(34) I. 8, 1.
(35) Ἴδε Ste Croix, Σ. 216. — Schubert, üb. Homer, S. 62. — Tittm. Σελ. 16.
(36) Θ, 623.
(37) Ἴδ. Müll. Dor. I, Σ. 25.

ρισσαν, τότε ἡ εἰς τὴν Δελφικὴν ἢ Πυλαϊκὴν ἀμφικτυονίαν προσχώρησις αὐτῶν δὲν δύναται νὰ εἶναι τοῦ χρόνου τούτου ἀρχαιοτέρα, διότι βεβαίως δὲν ἀπετέλουν μέρος αὐτῆς ὅτε ᾤκουν παρὰ τοῖς Θεσπρωτοῖς ἐν Ἠπείρῳ (38).

Τὸ πιθανώτατον δ' εἶναι ὅτι ἀρχαιότατα καὶ ἀφανῶς ἀρξάμενον τὸ συνέδριον ἀπὸ τῶν ἀμέσων τοῦ ναοῦ περιοίκων, βαθμηδὸν ἐξετάθη μετὰ τῆς λατρείας δι' ἣν συνέστη καὶ εἰς ἀπωτέρους λαούς· καὶ ἴσως δύω Ἀμφικτιονίαι, ἡ Φωκικὴ καὶ ἡ Θεσσαλική, ἕνεκα συγγενείας τοῦ θρησκεύματος, ἢ δι' οἷον δήποτε ἄλλον λόγον, καὶ εἰς οἷον δήποτε χρόνον συνεχωνεύθησαν εἰς μίαν (39), ἢ ἡ Θεσσαλικὴ μετεφυτεύθη καὶ εἰς Φωκίδα.

Ὅπως δήποτε ὅμως, τὴν ἀρχαιότητα τῆς Ἀμφικτιονίας ταύτης ἀποδεικνύει ἀναμφισβήτητον ἡ περίστασις ὅτι ἥδρευον ἐν αὐτῇ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ λαοὶ ὧν ἡ δύναμις καὶ ἡ πολιτικὴ θέσις ἦν ἀνισωτάτη ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις. Ὁ Αἰσχίνης λέγει τοὺς λαοὺς τούτους δώδεκα τὸν ἀριθμὸν (40), εἰ καὶ ἀπαριθμεῖ μόνον ἕνδεκα, τοὺς ἑπομένους· Θεσσαλούς, Βοιωτούς, Δωριεῖς, Ἴωνας, Περῥαιβούς, Μάγνητας, Λοκρούς, Οἰταίους ἢ Αἰνιᾶνας, Ἀχαιοὺς Φθιώτας, Μαλεεῖς ἢ Μαλιεῖς, Φωκεῖς. Παρέλιπε δὲ πιθανῶς τοὺς Δόλοπας, οἵτινες ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἰσχύοντες, εἶχον ἔκτοτε ἀποσβεσθῇ ὡς ἔθνος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Παυσανίας (41)· «*Οὐ γὰρ ἔτι ἦν τὸ Δολόπων γένος*». Οὐχ ἧττον ὅμως ἐξηκολούθουν ἐγκαταριθμούμενοι εἰς τὴν Ἀμφικτιονίαν μέχρις Αὐγούστου. Παρατηρητέον δ' ἐν γένει ὅτι ἐν

(38) Ἡρόδ. 2, 176.
(39) Σχολ. Εὐριπ. Ὀρέστ. 1087.
(40) Π. Παραπρ. 32.
(41) I, 8.— Ἴδ. καὶ Στράβ. Θ, 643.— Ἁρποκρ. Σ. 29.

τῇ ἀπαριθμήσει ταύτῃ τοῦ Αἰσχίνου ἐλλείπουσι λαοὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις διαπρεψάντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Αἰτωλοί, καὶ ὅτι πάντες οἱ τὸ κοινὸν ἀποτελοῦντες δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὰς φυλὰς αἵτινες ὑπερεῖχον ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας· διότι οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Περῥαιβοὶ ἦσαν Πελασγοί, οἱ Μάγνητες, οἱ Φωκεῖς, οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Μαλιεῖς ἦσαν Αἰολεῖς, οἱ Λοκροὶ ἦσαν Λέλεγες, οἱ Δωριεῖς, οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Αἰνιᾶνες ἦσαν Ἕλληνες, εἰς τὴν στενὴν τῆς λέξεως ἔκληψιν.

Ὁ δὲ Παυσανίας (42), ἀντὶ δώδεκα, δέκα μόνον ἔθνη ἀπαριθμεῖ ὡς κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμφικτύονος εἰς τὸ συνέδριον ἐγκαταταχθέντα, παραλείπων ἐκ τῶν τοῦ Αἰσχίνου τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Περῥαιβούς, εἴτε ἐκ λήθης, εἴτε ἴσως διότι οἱ μὲν μετῳκίσθησαν ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς Ἄρνης ἑξήκοντα ἔτη μόνον μετὰ τὰ Τρωϊκὰ (43), οἱ δὲ περιελαμβάνοντο ἐν τοῖς Θεσσαλοῖς (44). Τοὺς δ' Αἰνιᾶνας ὀνομάζει Οἰτεεῖς, ὡς λαὸν γείτονα, ἢ ἴσως τὸν αὐτόν, ὑπὸ τὴν διπλῆν ἐπωνυμίαν γνωστόν.

Καὶ ὁ Ἁρποκρατίων δέ, ἀρυόμενος ἐκ τοῦ Θεοπόμπου (45), εἰ καὶ δώδεκα λέγει τοὺς λαούς, ἀλλ' ἐπίσης ὡς ὁ Αἰσχίνης μόνον ἕνδεκα, τοὺς αὐτοὺς μετ' ἐκείνου ἀπαριθμεῖ, ἀλλὰ προσθήκῃ τῶν Δολόπων καὶ ἀφαιρέσει τῶν Θεσσαλῶν, οὓς, ὡς φαίνεται, ἐκ λήθης παρέλιπε. Προσέτι δ' οἱ Φθιῶται καλοῦνται παρ' αὐτῷ Ἀχαιοί, καὶ ἀντὶ τῶν Λοκρῶν περιλαμβάνει τοὺς Δελφούς, κατ' ἀντικατάστασιν,

(42) Ι, 8.
(43) Θουκ. Α, 12.— Στράβ Θ, 401.
(44) Στράβ. Θ, 439, 441.
(45) Φ. Ἀμφικτύονες.

ὡς πιθανόν, γενομένην ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε ηὔξησεν ἡ τῶν Δελφῶν σημασία.

Ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος οὐ σπανίως μετεῤῥυθμίσθη κατὰ τὴν φορὰν τῶν περιστάσεων. Οὕτως ὁ Φίλιππος κατώρθωσε μετὰ τὸν ἱερὸν πόλεμον ν' ἀποκλείσῃ τῆς Ἀμφικτιονίας τοὺς Φωκεῖς, ἀντικαθιστῶν τοὺς Μακεδόνας, καὶ ἐκ τῶν Δωριέων τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀλλ' οἱ Φωκεῖς ἐγκατετάχθησαν αὖθις εἰς αὐτήν, εἰς ἀμοιβὴν τῆς γενναίας αὐτῶν ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ Βρέννου (46), χωρὶς ὅμως ν' ἀποκλεισθῶσιν οἱ Μακεδόνες, παραμείναντες καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ Στράβωνα δὲ (47), «*ὕστερον καὶ πλείους συνῆλθον πόλεις*. Καὶ ἐδύνατο μὲν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τοῦτο λέγει συμβὰν ἐπὶ τῆς ἐκ νέου παραδοχῆς τῶν Φωκέων· ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι οὗτοι ἀντικατέστησαν μᾶλλον ἀπαρχαιωθεῖσαν τινὰ καὶ ἐκλιποῦσαν ἐθνικότητα, ὡς τὴν τῶν Περῤαιβῶν, οὓς ἴσως διὰ τοῦτο παρατρέχει ὁ Παυσανίας· καθότι τὸν ἀριθμὸν δώδεκα ἐσεβάσθη καὶ ὁ Αὔγουστος ὅτε μετεῤῥύθμισε τὸν δεσμόν.

Ἡ δὲ μεταῤῥύθμισις αὕτη (48) διετήρησε μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ Αἰσχίνου ἐθνῶν τοὺς Θεσσαλούς, τοὺς Δωριεῖς, τοὺς Φωκεῖς, τοὺς Λοκροὺς (τοὺς Ἐπικνημιδίους), τοὺς Βοιωτούς, τοὺς ἐπὶ Φιλίππου εἰσελθόντας Δελφοὺς καὶ τοὺς Μακεδόνας· ἀπέκλεισε δὲ τοὺς Φθιώτας, συγχωνευθέντας βεβαίως ἐν τοῖς Θεσσαλοῖς, καὶ τοὺς Δόλοπας, ὧν μόνον τὸ ὄνομα παρέμενεν ἔτι· καὶ προσπαρέλαβε τοὺς Ὀζόλας Λοκρούς, τοὺς Εὐβοεῖς καὶ τοὺς Πελοποννησίους (Ἄργος, Σικυῶνα, Κόρινθον, Μέγαρα), καὶ τὴν Νικόπολιν· οἱ

(46) Παυσ. αὐτ.
(47) Θ, 643.
(48) Παυσ. αὐτ.

δ' Ἀθηναῖοι ἀντικατέστησαν ἢ μᾶλλον ἀπεῤῥόφησαν τοὺς Ἴωνας, πάντα τῶν Ἰωνικῶν πόλεων τ' ἀντιπροσωπικὰ δικαιώματα εἰς ἑαυτοὺς συγκεντρώσαντες. Ὥστε οὐκ ὀρθῶς φαίνεται λέγων ὁ Παυσανίας ὅτι εἰς τὴν Νικόπολιν ἐδόθησαν αἱ ψῆφοι τῶν τεσσάρων Θεσσαλικῶν πόλεων, καὶ προσέτι καὶ τῶν Δολόπων· διότι, ὡς ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως ταύτης φαίνεται, δώδεκα μέλη διετήρησεν εἰς τὴν ἀμφικτιονίαν ὁ Αὔγουστος.

Τὴν ἀνάγκην δὲ ταύτην τῆς μεταῤῥυθμίσεως εἶχε προκαλέσει, ὡς φαίνεται, ἡ προηγηθεῖσα αὐθαιρεσία τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες, ὅτε ἐδέσποζον τῶν Δελφῶν, ἐν Ὀλ. 126-140, μεγίστην ἐξ ἰδιοτελείας ἐπέφεραν σύγχυσιν εἰς τοῦ συνεδρίου τὸν ὀργανισμόν, ἔθνη ἀπ' αὐτοῦ ἀποβαλόντες, καὶ τὰς ψήφους αὐτῶν διαδεχθέντες (49). Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, ὡς φαίνεται, ἐπέτρεψαν τὴν μεθ' ἑαυτῶν μετοχὴν εἰς τὸ συνέδριον εἰς μόνους τοὺς Δελφούς, τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Βοιωτούς, ἴσως ὡς δῆθεν αὐτοὶ παραστάται ὄντες τῆς ἐπιλοίπου Ἑλλάδος· ἔπειτα δὲ παρεδέχθησαν καὶ τοὺς Λοκρούς, τοὺς Εὐβοεῖς, τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι ἡ ψῆφος αὐτῶν θὰ μετεβιβάζετο ἀλληλοδιαδόχως εἰς ἑκάστην τῶν ὑπὸ τὰς πολιτείας ταύτας ὑποκειμένων πόλεων. Τῶν δ' Αἰτωλῶν τὴν θέσιν πιθανῶς διεδέχθησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ οἱ Ἀχαιοί, οἵτινες, ὡς φαίνεται, εἰσήγαγον πάλιν εἰς αὐτὸ καὶ τοὺς Μακεδόνας, καὶ οὕτως ἔχον μετεῤῥύθμισεν αὐτὸ τελευταῖον ὁ Αὔγουστος.

Συνήρχετο δὲ τὸ κοινὸν τῶν Ἀμφικτιόνων, κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον, καὶ κατὰ τὸν κανόνα, δὶς τοῦ ἔτους· καὶ ὡς μὲν πρὶν ἐνομίζετο (50), τὸ μὲν ἔαρ εἰς Δελφούς, τὸ δὲ

(49) Antiq. Hellén. II, σελ. 325.—Ἴδ. καὶ Vescher, Insc. de Delphes.
(50) Ἴδ. Clinton, F. H. III, Σ. 6[illegible].

φθινόπωρον εἰς Θερμοπύλας· ὡς δ' ἐφάνη ἐξ ἐπιγραφῶν ἐξαγόμενον (51), τὸ ἐναντίον, ἤ, πιθανώτερον, εἰς ἑκατέραν τῶν θέσεων κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἀρχαιότεραι ὅμως, ἢ κἂν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἐπικρατέστεραι εἰκάζονται αἱ ἐν Θερμοπύλαις σύνοδοι, διότι ἐπεκράτησε πᾶσαι νὰ καλῶνται *Πυλαῖαι*.

Ἦσαν δὲ τὰ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἀμφικτιόνων τελοῦντα ἔθνη, οἷα δήποτε καὶ ἂν ἦν ἡ σημασία αὐτῶν, ἰσόψηφα, ἔχοντα, ὅτε τὸ συνέδριον ἦν ἐν τῇ τακτικῇ αὐτοῦ καταστάσει, ἀνὰ δύω ψήφους ἕκαστον, μεταβαινούσας ἀλληλοδιαδόχως εἰς ἑκάστην τῶν ἐπισήμων πόλεων ἐξ ὧν τὸ ἔθνος ἀπετελεῖτο, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀποικίας αὐτοῦ, ὥστε λέγει ὁ Αἰσχίνης (52)· «*Τούτων ἔδειξα ἕκαστον ἔθνος ἰσόψηφον γενόμενον, τὸ μέγιστον τῷ ἐλαχίστῳ, τὸν ἥκοντα ἐκ Δωρίου καὶ Κυτινίου ἴσα δυνάμενον Λακεδαιμονίοις· πάλιν ἐκ τῶν Ἰώνων τὸν Ἐρετριέα καὶ Πριηνέα τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ ταὐτά*». Ἀλλ' ἡ ἰσότης αὕτη πολλάκις κατὰ θεωρίαν μόνον ὑπῆρχε, καὶ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι κατώρθουν βεβαίως ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας των νὰ ἐξασφαλίζωσιν ἑαυταῖς τῶν ἰδίων ἐθνῶν τὰς ψήφους (53), ὡς καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐσφετερίζοντο αὐτὰς ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἰσχύος των.

Διττοὶ δ' ἀντιπρόσωποι ἐπέμποντο ὑφ' ἑκάστης τῶν πόλεων εἰς τὸ συνέδριον, οἱ *Πυλαγόραι*, καὶ οἱ *Ἱερομνήμονες*, ἢ καὶ *σύνεδροι* λεγόμενοι κατ' Οὐλπιανόν (54)· «*Ἱερομνήμων ἐλέγετο ὁ πεμπόμενος σύνεδρος εἰς τοὺς Ἀμ-*

(51) **Bœckh, C. I. G. I, Σ. 808.— Heeren, Ideen, III, 1, Σ. 201.**
(52) **Αἰσχίν. π. Παραπρ. ΛΒ'.**
(53) **Στράβ. Αὐτ.**
(54) **Εἰς Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. Σ. 747.**

φικτίονας ὑπὲρ τῆς πόλεως». Καὶ ἐν ᾧ ὁ Αἰσχίνης λέγει (55). «*Τοὺς Ἱερομνήμονας καὶ Πυλαγόρας ἥκειν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον*», λέγει ὁ Δημοσθένης (56)· «*Συνελθεῖν τοὺς Πυλαγόρας καὶ τοὺς Συνέδρους*». Οἱ δὲ Πυλαγόραι ὠνομάζοντο καὶ *Ἀγορατροί* (57).

Κατά τινας γραμματικοὺς (58) οἱ Πυλαγόραι ἦσαν οἱ «*προεστῶτες τῆς Πυλαίας*» ·καὶ ὁ Αἰσχίνης ὀνομάζει αὐτούς που πρὸ τῶν Ἱερομνημόνων (59), λέγων· «*Ἐκκλησίαν γὰρ ὀνομάζουσιν ὅταν μὴ μόνον τοὺς Πυλαγόρας καὶ τοὺς ἱερομνήμονας συγκαλέσωσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνθύοντας*». Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς δύω Ἀμφικτιονικὰ ψηφίσματα, διατηρούμενα παρὰ Δημοσθένει (60), φέρεται· *Ἔδοξε τοῖς Πυλαγόραις καὶ τοῖς συνέδροις τῶν Ἀμφικτιόνων*. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ τάξις αὕτη οὐδὲν ἀποδεικνύει· διότι οὐ μόνον ἀλλαχοῦ ἀνατρέπεται (61), ἀλλὰ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀπ' ἐναντίας τῶν ἄλλων γραμματικῶν, λέγει (62) ὅτι οἱ Ἱερομνήμονες «*πρὸ Πυλαγόρου προεστήκασι τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεοῦ*».

Μοὶ φαίνεται δὲ πιθανώτατον ὅτι, ἐκ τῶν δύω τούτων κατηγοριῶν τῶν πρεσβευτῶν, οἱ μὲν Ἱερομνήμονες ἦσαν οἱ κυρίως ἀντιπρόσωποι τῶν πόλεων, οἱ συνεδριάζοντες καὶ ἀποφασίζοντες, οἱ δὲ Πυλαγόραι, οἱ παρ' αὐτοῖς τὰς προτάσεις εἰσάγοντες, συζητοῦντες καὶ ὑποστηρίζοντες, ἔχον-

(55) Αἰσχ. κ. Κτησιφ. ΛΓ. Δούκ.
(56) Π. Στεφ. Σ. 278, 23.
(57) Ἴδ. Boeckh, C. I. G. I, Σ. 316.—Ant. Hell. II, Σ. 325.
(58) Ἡσύχ.— Μ. ἐτυμολ. φ. Πυλαγόρας.
(59) Κ. Κτησιφ. ΛΓ.
(60) Π Στεφ. ΠΑ, ΠΒ, Δούκ.—Ἴδ. Letronne, sur les Mnémons etc. Mém. de l'Acad. d. Inscr. Ann. 1832.
(61) Αἰσχ. Κ. Κτησ. ΛΓ. ΛΔ. Δούκ.
(62) Εἰς Νεφ. Στ. 624.

τες δμως καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ μετ' ἐκείνων ψηφίζειν. Τούτου ἕνεκεν εἶχον οἱ Ἱερομνήμονες ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τὴν διεύθυνσιν τῆς ψηφοφορίας, ὡς ἐν Αἰσχίνῃ (63) βλέπομεν τὸν ἱερομνήμονα Κόττυλον ἐπιψηφίζοντα, ἤτοι προκαλοῦντα τὴν ψηφοφορίαν. Ἐπέμπετο δ' ἐπὶ τῆς τακτικῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἀνὰ εἷς Ἱερομνήμων ἐξ ἑκάστης τῶν μετεχουσῶν τῆς συνόδου πόλεων, καὶ οὗτος, ἔχων πιθανῶς τὴν μίαν ἐκ τῶν δύω ψήφων, ἐκληροῦτο διὰ λαχνοῦ, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοφάνης διὰ τὰς Ἀθήνας (64)· «*Λαχὼν τῆτες ἱερομνημονεῖν*»· ὁ δὲ Πυλαγόρας ἐξελέγετο διὰ ψήφου. Ἡ δὲ κλήρωσις ἐγίνετο, φαίνεται, καθ' ὃν τρόπον καὶ δι' ὃν λόγον καὶ ἡ τῶν δικαστῶν, ἤτοι ἐξ ὅλων τῶν πολιτῶν, ἄνευ ἀπαιτήσεως ἰδίων τινῶν γνώσεων ἢ ἱκανοτήτων, πλὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ἣν ἄλλων, τῶν Πυλαγορῶν, ἡ κρίσις καὶ πεῖρα ἔμελλε νὰ φωτίζῃ· ὥστε καί, κατὰ Δημοσθένη (65), ὁ Φίλιππος θέλων ἀφανῶς νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν Ἀμφικτιόνων, διεπράξατο ἵνα ἐκλεχθῇ ὑπ' αὐτῶν Πυλαγόρας ὁ ἀφοσιωμένος αὐτῷ Αἰσχίνης, ὅστις «*ἀνθρώπους ἀπείρους λόγων, καὶ τὸ μέλλον οὐ προορωμένους, τοὺς Ἱερομνήμονας, πείθει*».

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πιθανῶς ἦσαν οἱ ἱερομνήμονες οἱ μόνοι τῶν πόλεων πρεσβευταί. Ὅτε ὅμως, αὐξομένης τῆς δικαιοδοσίας καὶ σημασίας τοῦ συνεδρίου εἰς διεθνῆ, κατεδείχθη τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν γνώσεων καὶ τὸ ἐπισφαλὲς καὶ ἐπικίνδυνον τῶν κρίσεων ἀνδρῶν τυφλῶς ὑπὸ τῆς τύχης εἰς αὐτὸ πεμπομένων, τότε προσήρτησαν βεβαίως αὐτοῖς αἱ

(63) Αὐτ. ΛΓ'.
(64) Νεφ. Στ. 619.
(65) Αὐτ.

πόλεις καὶ ἑτέρους ἄνδρας, ἕνα ἢ πλείονας, οὐχί, κατὰ τὰς ἀρχὰς δημοκρατικῆς ἰσότητος, κληρουμένους, ἀλλὰ διὰ ψήφου ἐκλεγομένους, ἵνα ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς πείρας, ὡς ῥητῶς μαρτυρεῖ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ὁ Αἰσχίνης ἐν τοῖς ἑπομένοις (66)· «*Ἱερομνήμονος δ' ὄντος Διογνήτου Ἀναφλυστίου, Πυλαγόρας ὑμεῖς εἵλεσθε, Μειδίαν τε ἐκεῖνον τὸν Ἀναγυῤῥάσιον, . . . καὶ Θρασικλέα τὸν Λέσβιον* (;), *καὶ τρίτον δὲ μετὰ τούτων ἐμέ*». Φαίνεται δ' ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλεγομένων Πυλαγορῶν ἦν ἀδιάφορος, ἐξαρτώμενος ἐκ τῆς θελήσεως τῆς πεμπούσης αὐτοὺς πόλεως, ὡς ἐν ταῖς δίκαις ἀδιάφορος ἐστὶν ὁ ἀριθμὸς τῶν δικηγόρων τῶν διαδίκων, διότι καὶ αὐτοὶ ἦσαν κυρίως δικηγόροι τῶν ἰδίων πόλεων, ἢ σύμβουλοι καὶ ὁδηγοὶ τῶν Ἱερομνημόνων, διορθοῦντες αὐτῶν τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀπειρίαν. Ὅσοι δήποτε δὲ καὶ ἂν ἦσαν εἶχον ὁμοῦ πάντες τὴν ἑτέραν ψῆφον τῆς πόλεως, ἥτις ἀπίθανον δὲν μοὶ φαίνεται ὅτι προσετέθη εἰς τὴν κατ' ἀρχὰς μόνην νενομισμένην τῶν Ἱερομνημόνων, ὅτε ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη τῆς προσθήκης τῶν ἐκλεκτῶν τούτων πρέσβεων.

Ὅτε δὲ κατέκτησαν τοὺς Δελφοὺς οἱ Αἰτωλοί, ἔπεμπον ἀνθ' ἑνὸς Ἱερομνήμονος πολλούς, ἔχοντας πιθανῶς τὰς ψήφους ἃς ἥρπασαν ἀπὸ τῶν ἄλλων πόλεων. Καὶ ἠριθμοῦντο μὲν τότε οἱ Ἱερομνήμονες πάντες εἰς 16, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶχον ὁμοῦ περισσοτέρας τῶν 12 ψήφων (67).

Ἐνίοτε δέ, εἰς λίαν σπουδαίας περιστάσεις, ἐκαλοῦντο εἰς τὸ συνέδριον, πλὴν τῶν Ἱερομνημόνων καὶ τῶν Πυλαγορῶν, καὶ πάντες οἱ συνελθόντες εἰς τὴν πανήγυριν λόγῳ

(66) Αὐτ.
(67) Antiq. Hellén. Αὐτ.

εὐσεβείας, καὶ τότε ἡ τοιαύτη δημοκρατικὴ συνέλευσις ὠνομάζετο *Ἐκκλησία* (68).

Ὅτι δὲ καὶ ταύτης τῆς Ἀμφικτιονίας ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς ἦτον οἷος καὶ πασῶν τῶν λοιπῶν, ἤτοι ἡ ὑπὸ τῶν περιοίκων ὑπεράσπισις, περιποίησις καὶ ἀξιοπρεπὴς κοινὴ λατρεία τοῦ ἱεροῦ μετὰ τῆς τελέσεως τῶν περὶ αὐτὸ θρησκευτικῶν πανηγύρεων, τοῦτο ῥητῶς ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Στράβων ἐν τούτοις (69)· «*Τοιαύτης δὲ τῆς εὐκαιρίας οὔσης τῆς περὶ τοὺς Δελφούς, συνῄεσάν τε ῥᾳδίως ἐκεῖσε, μάλιστα δ' οἱ ἐγγύθεν. Καὶ δὴ καὶ τὸ Ἀμφικτιονικὸν σύστημα ἐκ τούτων συνετάχθη, περί τε τῶν κοινῶν βουλευόμενον, καὶ τοῦ ἱεροῦ τὴν ἐπιμέλειαν ἔξον κοινοτέραν, ἅτε χρημάτων ἀποκειμένων πολλῶν καὶ ἀναθημάτων, φυλακῆς καὶ ἁγιστείας δεομένου μεγίστης*». Βαθμηδὸν δ' ἐξετάθη ὁ δεσμὸς ἀπὸ γειτόνων εἰς γείτονας, καὶ τὰ δύω κέντρα ἔλαβεν ἀγνοεῖται πότε, καὶ τίνων ἕνεκα λόγων, τῆς παναρχαίου Ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Συνεδέοντο δ' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις πᾶσαι αἱ ἀποτελοῦσαι αὐτὸν πόλεις εἰς συμμαχίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς ἐπιμαχίαν, καὶ ὑπέσχοντο ἐνόρκως πᾶσαν προστασίαν εἰς τὸ ἱερόν, ὡς καὶ εἰς ἀλλήλας, καὶ κοινὴν ἀντίστασιν πάσῃ δυνάμει εἰς πᾶν μέλος τοῦ δεσμοῦ ἐπιχειροῦν ἢ ἐκεῖνο νὰ βλάψῃ ἢ καὶ αὐτάς. Τοῦ ὅρκου τούτου μέρος διετηρήθη ὡς ἕπεται ἐν Αἰσχίνῃ (70)· «*Μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτιονίδων ἀνάστατον ποιήσειν, μηδ' ὑδάτων ναματιαίων εἴρξειν, μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ. Ἐὰν δέ τις ταῦτα παραβῇ, στρατεύσειν ἐπὶ τοῦτον, καὶ τὰς πόλεις*

(68) Αἰσχ. κ. Κτησ. ΛΓ. Δούκ.
(69) Η, 643.
(70) Π. Παραπρ. ΛΘ (Δούκ).

ἀναστήσειν. Καὶ ἐάν τις ἢ συλᾷ τὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ συνειδῇ τι, ἢ βουλεύσῃ τι κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ, τιμωρήσειν καὶ ποδὶ καὶ χειρὶ καὶ φωνῇ καὶ πάσῃ δυνάμει».

Οὕτω πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ ἐντολῆς τὸ κοινὸν τῶν Ἀμφικτιόνων ἀνῳκοδόμησε τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν ἐν Ολ. 85, α΄ διὰ τῶν Ἀλκμαιονιδῶν, καὶ μετέσχε τῶν ἱερῶν πολέμων, τοῦ κατὰ Κρίσσης, ἐν Ολ. 46 (71), τοῦ κατὰ Φωκέων, ἐν Ὀλ. 105-107 (72), τοῦ κατ' Ἀμφίσσης, ἐν Ὀλ. 109 (73), καὶ τοῦ κατ' Αἰτωλῶν ἐπὶ Ἀρέως τοῦ πρώτου, ἐν Ὀλ. 124 (74).

Καί τοι δὲ εἰδικὸν κυρίως ἐπαγγελλομένη τὸν σκοπὸν ἡ Ἀμφικτιονία αὕτη, κατήντησεν ὅμως νὰ ἔχῃ γενικώτερον καὶ πολιτικώτερον τὸ ἀποτέλεσμα, διότι προὐλάμβανε τὰς ἀμοιβαίας τῶν πόλεων βιαιοπραγίας καὶ καταπιέσεις, ἐκώλυε τὰς μεταξὺ γειτόνων ἔριδας ν' ἀναφύωνται, ἢ ὅταν ἀνεφύοντο, νὰ διαρκῶσι, καὶ καθιέρου ἐν Ἑλλάδι ἐπιεικεῖς ἀρχὰς διεθνοῦς δικαίου· ὥστε καί, καταχρηστικῶς μέν, ἀλλ' οὐχὶ ἀσυμφώνως πρὸς τὸν πολιτικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, πολλάκις ἐκαλεῖτο καὶ *κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον*.

Τοιοῦτος δέ, καὶ τοσούτων πόλεων συνασπισμός, ἑπόμενον ἦτον οὐκ ὀλίγον νὰ ἐπενεργῇ ἐπὶ τῶν γενικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων· διὸ καὶ ἐπιζήτητος ἦν ἡ εἰς αὐτὸν μετοχή, καί τινων τῶν ἰσχυροτέρων μελῶν αὐτοῦ ἡ φιλοδοξία παρέσυρεν αὐτοὺς ἐνίοτε ἐκτὸς τοῦ νομίμου κύκλου τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Οὕτως οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετὰ τὴν

(71) Πλούτ. Β. Σόλ. 11.
(72) Διόδ. ΙΣΤ. 24-64.— Παυσ. Ι', 2-3.
(73) Αἰσχ. κ. Κτησιφ. ΛΕ (Δούκ.)— Δημ. π. Στεφ. ΟΣΤ (αὐτ.).—Στράβ. Θ, 641.
(74) Justin. XXIV, 1.

μάχην τῶν Πλαταιῶν, ἀπήτησαν νὰ ἐξωσθῶσι τῆς ἀμφικτιονίας αἱ μὴ μετασχοῦσαι τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου Ἑλληνικαὶ πόλεις, ὃ μόλις ἀπέτρεψεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἵνα προλάβῃ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν φίλων τῶν Ἀθηναίων Θετταλῶν, Ἀργείων καὶ Θηβαίων (75). Καὶ ὅτε πειραταί, λείψανα τοῦ ἔθνους τῶν Δολόπων, ἐν Σκύρῳ καὶ παρὰ τὴν Σκύρον οἰκοῦντες, ἐλυμαίνοντο τὸ ἐμπόριον, διεπράξαντο τότε οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταψηφίσῃ αὐτῶν τὸ συνέδριον, καὶ ἀνέλαβον αὐτοὶ τὴν ἐκτέλεσιν, δι' ἧς ὁ Κίμων ἐκυρίευσε τὴν Σκύρον (76). Ἄλλοτε δὲ πάλιν παρέσυραν οἱ Θηβαῖοι τὸ συνέδριον νὰ κηρυχθῇ κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὅτε οὗτοι παρασπόνδως κατέλαβον τὴν Καδμείαν, ὡς καὶ κατὰ τῶν Φωκέων, διότι κατεπάτησαν τὴν ἱερὰν γῆν (77), ἀλλὰ τοῦτο συμφώνως πρὸς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ συνεδρίου· καὶ ἄντικρυς πολιτικὸν χαρακτῆρα ἀντεποιήθησαν οἱ Ἀμφικτίονες, ὅτε ἀνεκήρυξαν τὸν Φίλιππον, καὶ πάλιν ὅτε τὸν Ἀλέξανδρον, ἀρχηγοὺς τῆς Ἑλλάδος (78).

Εἰς μεταγενεστέρων δὲ χρόνων ἐπιγραφὰς (79) μνημονεύεται *Ἑλλαδάρχης τῶν Ἀμφικτυόνων*, πιθανῶς ὁ πρόεδρος αὐτῶν, ὁ ἐν ταῖς ἀρχαιοτέραις ἐπιγραφαῖς *ἐπιψηφίζων Ἱερομνήμων* καλούμενος.

Ἡ κατὰ δεύτερον δὲ λόγον σπουδαιοτάτη καὶ πολιτικὴν ἐπιῤῥοὴν ἐξασκήσασα πανήγυρις, ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις πρὸ πάντων, ἦν ἡ ἐν Ἤλιδι *Ὀλυμπιακή*, συντελέσασα ἰσχυρῶς, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων εἰς τὴν κύρωσιν τῶν σχέσεων καὶ τὴν ἀνάμιξιν, ἢ κἂν τὴν εἰρηνικὴν

(75) Πλούτ. Θεμ. ΚΑ.
(76) Πλούτ. Κίμ. Η.
(77) Διόδ. ΙΣΤ' 23.
(78) Ἀνδ. ΙΖ, 4.— Παυσ. 2, 10, 2.
(79) Boeckh, C. I. G. I, Σ. 580.

συμβίωσιν τῶν εἰσβαλόντων κατακτητῶν μετὰ τῶν ἀρχαίων κατοίκων.

Ἦν δ' αὕτη ἀφιερωμένη τῷ Διΐ, οὗ τὴν ἐξαιρετικὴν λατρείαν κατήγαγον ἴσως εἰς Ἦλιδα ἐκ παλαιτάτου οἱ αὐτόθι οἰκήσαντες Αἰολεῖς Μινύαι (80). Ἀπεδίδετο δ' ἡ ἵδρυσις τῆς πανηγύρεως καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἀγώνων ὑπὸ τῶν μὲν εἰς αὐτὸν τὸν Δία μετὰ τὴν νίκην αὐτοῦ κατὰ τῶν Τιτάνων, ὑπὸ τῶν δὲ εἰς τὸν Πίσον (81), οὗ ἐπώνυμος ἦν ἡ Πίσα, ἡ πόλις παρ' ᾗ τὰ Ὀλύμπια ἐτελοῦντο, καὶ ὑπ' ἄλλων εἰς τὸν Ἡρακλῆ, ὅτε ἐνίκησε τὸν Αὐγίαν· ὅ ἐστὶν ὅτι, κατὰ τὴν πεποίθησιν τῶν ἀρχαίων, τὰ Ὀλύμπια ὑπῆρχον ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ σκοτεινοτάτων χρόνων τῆς ἱστορίας. Οἱ δ' ἱστορικώτερον λέγοντες ἀποδίδουσιν, οἱ μὲν αὐτὸν τὸν πρῶτον ὀργανισμόν (82), οἱ δὲ τὴν μεταῤῥύθμισιν καὶ ἀνανέωσιν τῶν Ὀλυμπίων εἰς τὸν Ἡρακλείδην Ἴφιτον, τὸν ἐν Ἦλιδι ἄρχοντα κατὰ τὰ 884 π. Χ. Διετείνοντο δέ τινες (83), ὅτι μετ' αὐτοῦ συνέπραξεν εἰς τοῦτο καὶ ὁ νομοθέτης Λυκοῦργος, ὅπερ μετὰ τῶν χρόνων μὲν δυσκόλως συμβιβάζεται (84), ἀποδεικνύει ὅμως τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην πολιτικὴν σημασίαν.

Τελουμένων δὲ κατὰ πενταετηρίδα τῶν ἀγώνων τούτων, ἐπροκηρύττετο κατὰ πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον ἀνακωχὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν, καὶ ὑπὸ ταύτης τὴν αἰγίδα συνήρχοντο εἰρηνικῶς εἰς τὸ οὐδέτερον ἔδαφος καὶ συνῳκειοῦντο ἀλλή-

(80) Ἡρόδ· 148, b.
(81) Ἀριστοφ. Πλοῦτ. καὶ Σχολ.
(82) Στράβ. I, 737.— Παυσ, Ε, 4.
(83) Ἀριστοτ. ἐν Πλούτ. Β. Λυκ. Α.
(84) Τιμ. Cic. de re publ. II, 10.— Ἀθήν. ΙΔ, 37.— Κλημ. Ἀλεξ. Στρωματ. Α, σ. 336, Β.

λοις οἱ τέως πολέμιοι, καὶ οὕτω πολλάκις ἠμβλύνετο ἡ ὀξύτης τοῦ μίσους, καὶ οἱ πόλεμοι ἔπαυον.

Κατέστησαν δὲ τῆς ἀγωνοθεσίας κύριοι οἱ Ἠλεῖοι, καὶ διετήρησαν αὐτὴν κατὰ πάντα τὸν χρόνον, πλὴν τριῶν ἐφημέρων διακοπῶν, αἵτινες ἐκλήθησαν *Ἀνολυμπιάδες* (85). Ὡς τοιοῦτοι δ' αὐτοὶ ἐξέπεμπον πανταχοῦ τοὺς *σπονδοφόρους Ἠλείους*, φέροντας τὰς *ὀλυμπιακὰς σπονδὰς* ἢ τὴν *ὀλυμπιακὴν ἐκεχειρίαν*, ἣν πάντες οἱ λαοὶ ἐσέβοντο, καὶ ἥτις παρ' Ἠλείοις ἐλέγετο *Θέρμα* (86), ἤτοι Θέσμα, κατὰ τὸν Δώριον ῥωτακισμόν, διότι οἱ Ἠλεῖοι πολλὰ εἶχον τῆς Δωρικῆς διαλέκτου, ὀφειλόμενα βεβαίως τοῖς πρώτοις αὐτῶν ἐποίκοις, τοῖς Αἰολεῦσιν, οἵτινες ἐν ταῖς ἀρχαίαις αὐτῶν ἕδραις ἦσαν ὅμοροι τῶν Δωριέων.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦν ὁ ἀγὼν ἐγχώριος· κατ' ὀλίγον δ' ἡπλώθη καὶ εἰς τοὺς γείτονας καὶ φίλους τῶν Ἠλείων Ἀρκάδας, καὶ ἔπειτα, διὰ τῶν Δωριέων, ὁ *Ἑλλάνιος Ζεὺς* (87) πανηγυρίζετο ὑπὸ πάντων τῶν Πελοποννησίων, καὶ βαθμηδὸν ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ ἀγὼν ἐγένετο Πανελλήνιος, τῶν βαρβάρων μόνον ἀπ' αὐτοῦ ἀποκλειομένων (88).

Ἐγκαθίστων δ' οἱ Ἠλεῖοι *Ἑλλανοδίκας* πρὸς ἐκδίκασιν τῶν κατὰ τοὺς ἀγῶνας. Καὶ μέχρι μὲν τῆς 50ης Ὀλυμπιάδος ὑπῆρχεν εἷς μόνος Ἑλλανοδίκης, λαμβανόμενος ἐκ τῶν *Ὀξυλιδῶν* καὶ τῶν *Ἰφιτιδῶν*, ἤτοι ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ πρώτου ἐν Ἤλιδι βασιλεύσαντος Αἰτωλοῦ, καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ ἢ ἀνακαινιστοῦ τῶν ἀγώνων. Μετὰ δὲ ταῦτα, κατὰ τὴν

(85) Παυσ. ΣΤ, 22.
(86) Ἡσύχ.
(87) Ἡρόδ. Η, 7, 1.
(88) Ἡρόδ. Ε, 22.

25ην Ὀλυμπιάδα, λέγει ὁ Παυσανίας (89), ἴσως θέλων νὰ εἴπῃ τὴν 75ην, ὅτε νέος ἐγένετο συνοικισμὸς τῆς Ἤλιδος, ηὔξησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἑλλανοδικῶν εἰς ἐννέα, καὶ κατὰ τὴν ἀμέσως ἑπομένην εἰς δέκα, καὶ ἔπειτα εἰς δώδεκα, ἰσαρίθμους ταῖς φυλαῖς εἰς ἃς τότε διῃρέθη ὁ Ἠλεῖος λαός, καὶ λαμβανομένους, κατ' Ὀλυμπιάδα, ἕκαστον ἐξ ἑκάστης. Κατὰ δὲ τὴν 104ην Ὀλυμπιάδα, ὅτε ἀφῃρέθη τοῖς Ἠλείοις μέρος τῆς χώρας αὐτῶν, ἢ μᾶλλον ἴσως κατ' Ὀλ. 95, β, ὅτε οἱ Ἠλεῖοι ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ν' ἀποδώσωσι τὴν αὐτονομίαν πολλοῖς τῶν περιοίκων αὐτῶν, αἱ φυλαὶ περιεστάλησαν εἰς ὀκτώ, καὶ τότε τόσοι ἔμειναν καὶ οἱ Ἑλλανοδίκαι, μέχρι τῆς 108ης Ὀλυμπιάδος, ὅτε πάλιν ηὔξησαν μετὰ τῶν φυλῶν εἰς 10, καὶ τοσοῦτοι παρέμειναν μέχρι τέλους.

Οἱ δ' Ἑλλανοδίκαι οὗτοι ἐπὶ δέκα μῆνας μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν διῃτῶντο ἐν τῷ κατὰ τὴν ἀγορὰν *Ἑλλανοδικαιῶνι*, διδασκόμενοι ὑπὸ τῶν *Νομοφυλάκων* «*ὅσα εἰς τὸν ἀγῶνα σφᾶς δεῖ ποιεῖν*» (90). Ἦσαν δὲ πιθανῶς οὗτοι οἱ Νομοφύλακες οἱ ἄλλως, ἢ πρίν, *Θεσμοφύλακες* καλούμενοι (91), οἱ τηροῦντες, γινώσκοντες καὶ διδάσκοντες τοὺς ἀρχαίους νόμους, ὅλως δ' ἄλλοι τῶν *Ἐξηγητῶν τῶν Ἠλείων*, ὧν μνημονεύει μόνος ὁ Παυσανίας (92), καὶ οἵτινες κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἦσαν βεβαίως οἱ ξεναγοί, οἱ τοῖς περιηγηταῖς τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας, τὰς παραδόσεις, καὶ τ' ἀνατεθειμένα καλλιτεχνήματα ἐξηγοῦντες.

Ὑπῆρχε δ' ἐν Ἠλείᾳ καὶ ἡ *Ὀλυμπιακὴ* καλουμένη

(89) Παυσ. Ε, 9, 4-5.
(90) Παυσ. ΣΤ. 24, 3.
(91) Θουκυδ. Ε, 47.
(92) Ε, 6, 4.

Βουλή, ἥτις ἠρεύνα καὶ ἐδίκαζε πάντα τὰ μετὰ τῶν ἀγώνων, τῆς πανηγύρεως καὶ ἐν γένει μετὰ τῆς μεγάλης ἑορτῆς συνεχόμενα, καὶ οὕτως ἐξετίμα τὴν διαγωγὴν αὐτῶν τῶν Ἑλλανοδικῶν, καὶ ἐπέβαλλεν αὐτοῖς ποινάς (93), καὶ τὸν Ξενοφῶντα αὐτὸν ἐδίκασε διότι ἔλαβε παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων ὡς δῶρον τὸν Σκιλλοῦντα, χωρίον κείμενον οὐ μακρὰν τῆς Ὀλυμπίας (94)· καὶ πιθανῶς αὐτὴ κατεδίκασεν εἰς δισχιλίων μνῶν ζημίαν τοὺς ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου παραβάντας τὰς Ὀλυμπιακὰς σπονδὰς Λακεδαιμονίους (95).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοτέλους περιελθοῦσα ἡμῖν ἀρχαία θεωρία περὶ καταγωγῆς τῶν πολιτευμάτων ὡς ἀρχικὴν βάσιν τῆς πολιτείας ἐκλαμβάνει τὸν οἶκον, τὴν στοιχειώδη ταύτην κοινωνίαν, καθ' ἣν ὁ ἔμφυτος τῷ ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει διατελοῦντι ἀνθρώπῳ ἐγωϊσμὸς μεταβαίνει τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ ἀτόμου εἰς τοὺς φύσει ἐγγυτέρους αὐτῷ· δι' ὃ καὶ λέγει (1)· «*Ἡ μὲν οὖν εἰς πᾶσαν ἡμέραν συνεστηκυῖα κοινωνία κατὰ φύσιν οἶκός ἐστι . . . πᾶσα γὰρ*

(93) Παυσ. ΣΤ, 3, 3.
(94) Παυσ. Ε, 6, 4.—Ἰδ. Στράβ. Η, 3, 14.
(95) Θουκυδ. Ε, 49.
(1) Ἀριστοτ. Πολιτ. Α, 1, 7.

οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου». Καὶ ὁ Θουκυδίδης (2), τ' αὐτὰ αἰνιττόμενος, *πατρικὰς* ὀνομάζει τὰς τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων βασιλείας. Τοιαύτην δ' εἴδομεν (3) ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος φαντάζεται τῶν ὀρεσιβίων Κυκλώπων τὴν δίαιταν· καὶ ἡ μετὰ ταῦτα δὲ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις οὐκ ὀλίγα διετήρησε τὰ ἐλέγχοντα ὡς τοιοῦτον τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν, ἐξ οὗ συνεπῶς καὶ συνεχῶς καὶ ἐξ ἰδίας δυνάμεως ἐξεπήγασεν ὁ μετὰ ταῦτα εἰς ἐξαίσιον ἀκμὴν κορυφωθεὶς Ἑλληνικὸς πολιτισμός.

Τεκμήριον δὲ τοῦ παναρχαίου ἐκείνου πατριαρχικοῦ ὀργανισμοῦ φαίνονται οὖσαι καὶ αἱ τιμαὶ αἵτινες πάντοτε ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς πολλάκις ἴσως μὴ ἀληθεῖς, ἀλλὰ τῇ κοινῇ πίστει ἐπιβαλλομένους γενάρχας ἥρωας, καὶ τοὺς ἐπωνύμους πλείστων φυλῶν, ὡς τοὺς τῶν Ἡρακλειδῶν, τῶν Αἰακιδῶν, τῶν Πελοπιδῶν, καὶ πολλῶν γενῶν, ὧν ὀνόματα παρέμειναν καὶ εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους, οἷον τῶν Βουταδῶν, τῶν Εὐμολπιδῶν, τῶν Δαιδαλιδῶν ἐν Ἀθήναις, τῶν Ὁμηριδῶν ἐν Χίῳ, τῶν Ἀσκληπιαδῶν ἐν Κῷ, τῶν Ταλθυβιαδῶν ἐν Λακεδαίμονι, καὶ ἄλλων ὁμοίων πολλαχόσε.

Ὁμοίως δὲ φυσικώτερον εἶναι ὡς αὐτοφυὲς νὰ θεωρηθῇ προϊὸν τῶν πρώτων τούτων συγγενικῶν σχέσεων, οὐχὶ δ' ὡς ἀπόδειξις ἐπιῤῥοῆς Ἀσιανῆς ἢ Αἰγυπτιακῆς, ἡ πατροπαράδοτος μετάδοσις, καὶ ἐπομένως ἡ ἐν τῷ αὐτῷ γένει διατήρησις ἐπαγγελμάτων τινῶν ἐν Ἑλλάδι, οἷα ἦσαν τὰ ἱερατικά, ἢ τινὰ κἂν ἐξ αὐτῶν, ὡς διὰ τὰς Ἀθήνας μαρτυρεῖ τοῦτο πλὴν ἄλλων καὶ ὁ Αἰσχίνης, λέγων (4)· *« Οὐ παντὶ βουλομένῳ ἐξῆν ἱερᾶσθαι, ἀλλὰ τῷ ἐκ γέ-*

(2) Α, 13.
(3) Βιβλ. Α, Κεφ. Α, Σελ. 17. — Ὁμ. Ὀδυσ. Ι, 112.
(4) Κ. Τιμάρχ. Σ. 27.

νους καταγομένῳ ἱερατικοῦ». Τοιαῦτα δ' ἦσαν καὶ τὰ «γένη δημιουργῶν, γεωργῶν, θηρευτῶν» (5), καὶ διαφόρων ἄλλων ἐπαγγελμάτων, ἐξ ὧν καὶ ἡ ἔκφρασις «παῖδες ἰατρῶν, ζωγράφων, κτλ.» καὶ τὰ ταύτῃ ἀνάλογα πατρωνυμικά, πρὸς παράστασιν κοινοῦ βίου ἢ ἐπαγγέλματος.

Ὁμοίως δὲ λείψανον καὶ ἀπόδειξις τοῦ ἀρχικοῦ κατ' οἴκους καὶ γένη ὀργανισμοῦ ἐστὶ καὶ ἡ πλείστων Ἑλληνικῶν λαῶν εἰς πάτρας, φρατρίας καὶ φυλὰς διαίρεσις (6), ἥτις παριστᾷ τὴν βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς οἰκογενείας, εὐρυνομένης καὶ μετ' ἄλλης συμπλεκομένης, εἰς τὴν πόλιν μετάβασιν.

Οἱ δὲ πατρῷοι, γενέθλιοι ἢ ἀρχηγέται Θεοὶ δὲν φαίνονται τῆς αὐτῆς ἰδέας προσωποποίησις ὄντες, ἀλλὰ μᾶλλον αἰνιττόμενοι τοὺς προστάτας τῆς δευτέρας κοινωνικῆς καταστάσεως, καθ' ἣν οἰκογένειαι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διὰ συγγενείας συνδεδεμέναι, ἀποτελοῦσιν ἴδιον σῶμα, κοινὴν ἔχον λατρείαν, κοινὰ συμφέροντα καὶ κοινὰς ἀνάγκας, καὶ συνασπίζονται ὑπὲρ κοινῆς σωτηρίας καὶ ἀμοιβαίας ὑπερασπίσεως, ὡς καὶ ἐν Ἀριστοτέλει (7) ὁρίζεται· «*Πόλις δὲ ἡ γενῶν καὶ κωμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους*».

Ὅτε λοιπόν, εὐρυνομένη ἡ οἰκογένεια, ἐξετάθη εἰς λαόν, ὁ πατὴρ τῆς ἀρχικῆς καὶ ἐπικρατεστάτης τῶν οἰκογενειῶν, *Ἄναξ* κληθείς, διετήρησεν ἣν εἶχεν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, τὴν πατριαρχικήν, ἥτις ὡς θεόσδοτος ἐθεωρεῖτο, διότι παρὰ Θεοῦ καὶ τῆς φύσεως δέδοται τῷ πατρὶ νὰ ἡγεμονεύῃ τῶν ἐξ αὐτοῦ γενομένων. Ἐλέγετο δ' ὁ Ἄναξ καὶ

(5) Πλάτ. Τίμ. 24.— Αὐτ. Κριτ. 110.
(6) Στέφ. Β. φ. Πάτρα·
(7) Πολιτ. I, 5, 14.

ἐδοξάζετο Διογενὴς ἢ Διοτρεφής, ὡς ἐκ Θεῶν δῆθεν ἕλκων τὸ γένος, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως πηγάζουσαν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἀνάγκης ἣν αὐτομάτως αἰσθάνονται οἱ λαοί, τοῦ προσαρτᾷν τὴν ἀρχήν τινος δημοσίας ἐξουσίας εἰς σημεῖον ἐκτὸς κείμενον τοῦ σάλου παλιμβούλων τροπῶν τῶν κοινῶν διαθέσεων, καὶ δι' ἣν αἱ δημοκρατίαι ἐστήριζον τοὺς νόμους των εἰς ἱεροὺς ὅρκους, καὶ αἱ νεώτεραι βασιλεῖαι ἐφεῦρον τὴν *ἐλέῳ θεοῦ* ἵδρυσιν αὐτῶν. Οὕτως ἐν Ὁμήρῳ συνεχῶς ἀπαντῶνται ἐκφράσεις ὡς αὕτη·

Σκηπτοῦχος βασιλεύς, ᾧ τε Ζεὺς κῦδος ἔδωκε (8)

καὶ ἄλλαι ὅμοιαι, τὴν κοινὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ἐκ Θεῶν καταγωγῆς καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Βασιλέων μαρτυροῦσαι. Ἄλλα δὲ χωρία τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἐκφράζουσι τὴν εἰς τὰς μοναρχικὰς ἀρχὰς γενικὴν τότε ἀφοσίωσιν τῆς Ἑλλάδος, οἷον τοῦτο·

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω
σκῆπτρα τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσιν ἐμβασιλεύῃ (9).

Πολλάκις δ' ἐκ πολλῶν γειτόνων βασιλέων εἷς ὑπερεῖχε τὴν δύναμιν, καὶ ἐξήσκει εἶδος ἡγεμονίας ἐπ' αὐτῶν (10), ὡς λέγεται μάλιστα ὁ Ἀγαμέμνων « *Πολλῇσι νήσοισι καὶ Ἄργεϊ παντὶ ἀνάσσειν* (11). Ὡς τοιοῦτος δ' ἐπιλέγεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ *βασιλεύτατος* (12).

(8) Ἰλ. Α, 279.
(9) Ἰλ. Β, 204.
(10) Ὀμ. Ὀδυσ. Η, 390.— Ὑμν. εἰς Δήμ. Σ. 474.
(11) Ἰλ. Β, 107.
(12) Ἰλ. Ι, 69.

Ἦν δ' ἡ μοναρχία ἐκείνη διαδοχικὴ κατ' ἀῤῥενογονίαν, καὶ ὁ Τηλέμαχος ἐδικαιοῦτο ἵνα βασιλεύσῃ ἐν Ἰθάκῃ «ὅτι οἱ... *γενεῇ πατρώϊόν ἐστι*» (13). Θεότευκτα δὲ σκῆπτρα μετεβιβάζοντο ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Διὸς διὰ πολλῶν γενεῶν πατροπαραδότως (14), καὶ σπανίως μόνον, διὰ βιαίων ἀνατροπῶν, ἐξεβάλλετο ὁ κατὰ διαδοχὰς νόμιμος βασιλεύς, καὶ κατελαμβάνετο ὑφ' ἑτέρου ὁ θρόνος. Ἐλλείψει δ' ἄῤῥενος ἀμέσου διαδόχου, μετέβαινε τὸ σκῆπτρον εἰς τοὺς ἐγγυτέρους πλαγίους συγγενεῖς, ἢ ἀνεπληροῦτο τὸ κενὸν δι' υἱοθετήσεως, ὡς λέγεται περὶ τοῦ Αἰγέως.

Μετεῖχε δ' ἡ δίαιτα τῶν Ἀνάκτων ὄγκου ἀσιατικοῦ, καὶ πολυτελείας οἵα ἐνῆν ἐν τοῖς τότε χρόνοις, καὶ οἵα περιγράφεται ἐν τοῖς βασιλείοις τῶν Φαιάκων (15), εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος (16) καὶ εἰς τὴν τοῦ Μενελάου (17). Πλοῦτον δὲ συνεκομίζοντο πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἑκουσίους φόρους παρὰ τῶν ὑπηκόων, ἢ *ῥητὰ γέρα* (18), ἤτοι συμπεφωνημένην ἀντιμισθίαν, λαμβάνοντες, βασιλικὰ *τεμένη*, ἤτοι γαίας αὐτοῖς ἀποτετμημένας καρπούμενοι (19), καὶ τὴν ἀρίστην μερίδα τῶν ἐχθρικῶν λαφύρων ὡς δικαίωμα ἀφαιρούμενοι.

Καὶ ἦν μὲν εὐρεῖα καὶ ἀπόλυτος τῶν Ἀνάκτων ἡ ἐξουσία, διότι ἐν πολέμῳ ἦσαν ἀρχηγοὶ τῶν ὅπλων, καὶ στρατάρχαι ἀνώτατοι· ἐν εἰρήνῃ δὲ διένεμον τὴν δικαιοσύνην, *δικαιοπόλοι* ἢ *θεμιστοπόλοι* ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου λεγόμενοι·

(13) Ὁμ. Ὀδυσ. Π, 401.
(14) Ἰλ. Β, 102.
(15) Ὁμ. Ὀδυσ. Ζ. Η.
(16) Ὁμ. Ὀδυσ. Δ.
(17) Αὐτ.
(18) Θουκ. Α, 13.—Διογ. Λ. Α, 53.
(19) Εὐστάθ. εἰς Ὀδυσσ. Ζ, 293.—Ἰλ. Μ, 314.

ὥστε καὶ ὁ Μίνως καὶ ὁ Ῥαδάμανθυς καὶ μετὰ θάνατον ἐλέγοντο τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἐπιτραπέντες ἐπὶ τῶν νεκρῶν. Προσέτι δέ, ἕνεκα τῆς ἀποδιδομένης αὐτοῖς θείας καταγωγῆς, ἦσαν καὶ τῶν ἱερῶν κύριοι, δι' αὐτῶν κυροῦντες καὶ ἀπρόσβλητον καθιστῶντες τὴν ὑπερτάτην ἑαυτῶν δύναμιν. Καὶ τοσοῦτον ἀναπόσπαστον μέρος τῆς βασιλικῆς αὐτῶν ἀρχῆς ἦν ἡ ἱερὰ αὕτη ἐπιμέλεια, ὥστε καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ τῶν δημοκρατιῶν, ὅτε τῆς βασιλείας ψιλὸν παρέμεινεν μόνον τὸ ὄνομα, ἐκ τῶν ἀρχαίων προσόντων οὐδὲν σχεδὸν ἕτερον διετήρησε, πλὴν τοῦ τῶν ἱερῶν προΐστασθαι.

Ἀλλὰ τὴν ἀπεριόριστον καὶ τῇ Ἀσιανῇ μονοκρατορίᾳ παρεμφερῆ ταύτην ἀρχὴν ἐξήσκουν οἱ Ἄνακτες οὐχὶ μετ' Ἀσιατικῆς βαρύτητος, ἀλλὰ νομιμώτερον καὶ ἐλευθερώτερον, πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην προσέχοντες, « *δήμοιο φῆμαν αἰδόμενοι* » (20), καὶ « *πατὴρ ὡς* » ἦρχεν ὁ Ὀδυσσεὺς τῶν Ἰθακησίων (21) ὃ αἰνιττόμενος ὁ Ἀριστοτέλης « *πατρικὴν καὶ κατὰ νόμον* » λέγει τῶν Ἀνάκτων τὴν ἐξουσίαν (22), νόμον βεβαίως ἐννοῶν τὸν φυσικόν, οὐχὶ γραπτόν τινα, ἀλλὰ τὸν ταῖς συνειδήσεσι περὶ δικαίου θεόγραπτον, ἐξ οὗ ἐπήγασαν πᾶσαι αἱ θετικαὶ νομοθεσίαι.

Ὁ δὲ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς οὕτω, μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως, περιγράφει τῶν βασιλειῶν ἐκείνων τὴν φύσιν (23)· «*Κατ' ἀρχὰς μὲν γὰρ ἅπασα πόλις Ἑλληνικὴ ἐβασιλεύετο, πλὴν οὐχ ὥσπερ τὰ βαρβαρικὰ ἔθνη δεσποτικῶς, ἀλλὰ κατὰ νόμους τε καὶ ἐθισμοὺς πατρίους, καὶ κράτιστος ἦν βασιλεὺς ὁ δικαιότατος καὶ νομικώ-*

(20) Ὁμ. Ἰλ.
(21) Ὀδυσ. Β. 234. — Ἴδ. καὶ Θουκ. Α, 13.
(22) Πολιτ. Γ, 8, 3.
(23) Ε, 74.

τατος, καὶ μηδὲν ἐκδιαιτώμενος τῶν πατρίων. Δηλοῖ δὲ καὶ Ὅμηρος δικαιοπόλους τε καλῶν τοὺς βασιλεῖς καὶ θεμιστοπόλους». Κατ᾿ εἰκόνα τοῦ γενάρχου αὐτῶν, τοῦ ὑπάτου Διὸς πολιτευόμενοι, ἢ μᾶλλον τὸ πρότυπον ὄντες αὐτοὶ τῆς τοῦ Διὸς ἀντιλήψεως, εἶχον ἢ ὤφειλον νὰ ἔχωσι τὴν τοῦ δικαίου ἔννοιαν ὡς στάθμην τῶν ἔργων των, καὶ πάρεδρον τὸν νόμον, ὡς ἐκεῖνος εἶχε τὴν Θέμιν (24). Ὡς δ᾿ ὁ Ζεύς, ἐπὶ σπουδαίων συσκέψεων, συνεκάλει τοὺς Ὀλυμπίους, οὕτω καὶ οἱ Ἄνακτες συνεβουλεύοντο ὁσάκις ἤθελον, εἰς ὁμήγυριν συγκαλοῦντες, τοὺς *ἡγήτορας ἠδὲ μέδοντας*, κατὰ τὸν ποιητήν (25), τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένων δευτερευόντων γενῶν, προύχοντας καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, τοὺς εὐρεῖαν ἐπ᾿ αὐτοῦ ἀριστοκρατικὴν ἐπιῤῥοὴν ἐξασκοῦντας. Καλεῖ δὲ τὴν συνέλευσιν αὐτῶν Βουλὴν ὁ Ὅμηρος, ὡς ὅτε λέγῃ (26)·

Βουλὴ δὲ πρῶτον μεγαθύμων ἷζε γερόντων.

Μετὰ δὲ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ προδιάσκεψιν, συνῆγε πολλάκις ὁ Ἄναξ καὶ τὸν δῆμον διὰ κηρύκων εἰς ἐκκλησίαν, ἢ *ἀγοράν*, ὡς ἐλέγετο· οἷον ἐν τούτοις (27)·

Αὐτὰρ ὁ κηρύκεσσι λιγυφθόγγοισι κέλευσε
κηρύσσειν ἀγορὴν δὲ καρηκομόωντας Ἀχαιούς.

Οὐδ᾿ ἡ βουλὴ ὅμως οὐδ᾿ ἡ ἀγορὰ περιώριζεν οὐσιωδῶς τὸν ἀπόλυτον χαρακτῆρα τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἄνακτος· διότι ἡ μὲν εἶχε συμβουλευτικὴν μόνον, οὐχὶ δ᾿ ἀναγκαστικὴν

(24) Ἰάμβλ. Β. Π. § 46.
(25) Ἰλ. Β, 79.
(26) Αὐτ. 53.
(27) Αὐτ. 51.

ψῆφον, ἡ δὲ συνήρχετο κυρίως ὅπως ἀκούσῃ τ' ἀποφασισθέντα καὶ τοῦ βασιλέως τὰς διαταγάς, ὡς λέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (28)· «*Οἱ γὰρ Βασιλεῖς ἃ προέλοιντο ἀνήγγελλον τῷ δήμῳ.*» καὶ ἔτι εὐκρινέστερον ὁ τῆς Ἰλιάδος σχολιαστής (29)· «*Ὁ μὲν δῆμος μόνον τοῦ ἀκοῦσαι κύριος, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ τοῦ πρᾶξαι*». Ἐπιῤῥοὴν ὅμως τινὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐξήσκει ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων ἡ παρουσία τοῦ λαοῦ, αἱ ἐπευφημήσεις ἢ ἀποδοκιμασίαι αὐτοῦ, καὶ ἐν γένει ἡ ζῶσα αὕτη ἔκφρασις τῆς κοινῆς γνώμης. Οὐχ ἧττον δὲ φαίνεται πιθανὸν ὅτι καὶ δικαστικήν τινα ἐξουσίαν ἐξήσκει ἡ Βουλὴ τῶν Γερόντων, ἂν ἀληθῶς ὑπῆρχον ἤδη ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ φονικὰ δικαστήρια, οἱ Ἐφέται καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος, παρ' ᾧ λέγεται δικασθεὶς ὁ Ὀρέστης.

Ἀλλὰ τὴν αὐθαίρετον ταύτην τοῦ ἑνὸς ἐξουσίαν, καθ' ὅσον ἐμακρύνετο τῆς φυσικῆς αὐτῆς καταγωγῆς, καὶ ἐξέπιπτεν εἰς τυραννικὴν κατάχρησιν, ἐφθόνουν, ὑπέβλεπον, ὑπέσκαπτον βαθμηδόν, καὶ μέχρι τέλους πολλαχοῦ ἀνέτρεπον τὰ ἰσχυρότερα μέλη τῆς κοινωνίας, ἀφ' ὅτου ἐξέλιπον οἱ ἀρχικοὶ συγγενικοὶ δεσμοὶ οἱ συνέχοντες αὐτὰ πρὸς τὸν Ἄνακτα, καὶ ἵδρυον ἀριστοκρατίαν ὀλιγαρχικήν, ἣν ὅμως πάλιν ἐκτραχηλιζομένην καὶ ὑβρίζουσαν, διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς τρόπους κατέβαλλον οἱ δῆμοι, τὴν δημοκρατίαν ἐγκαθιστῶντες. Τοῦ σχήματος δὲ τούτου τῆς κυβερνήσεως ἡ κατάχρησις ἐπέφερε τὴν τυραννίαν τῶν πολλῶν, δεινοτέραν τῆς τοῦ ἑνός, καὶ οὐ σπανίως συνεκέντρου αὖθις εἰς ἑνὸς χεῖρας τὴν ἔκρυθμον ἐξου-

(28) Ἠθ. Νικομ. Γ, 3.
(29) Ι, 17.

σίαν, τοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ τυραννοῦντος (30). Οὕτω πᾶσα τῆς Ἑλλάδος ἡ ἱστορία παρίστησι τὴν συνεχῆ ἀνακύκλησιν ταύτην τῶν πολιτευμάτων, ὧν τρία ἀπαριθμοῦνται τὰ κυριώτερα εἴδη, ἡ βασιλεία, ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ δημοκρατία, μετὰ τριῶν παρεκβάσεων αὐτῶν, τῆς τυραννίδος, τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς ὀχλοκρατίας (31).

(30) Ἡρόδ. Γ, 80-82.—Πλάτ. Πολιτ. Σ. 291, θ.—Ἀριστοτ. Πολιτ. Γ,5.
(31) Πολύβ. ΣΤ, 9, 10.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Τὰ προϊστορικά, καὶ μέχρι Σόλωνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πανάρχαιοι τύχαι τῆς χώρας.

Μεταξὺ δὲ τῶν πολιτευμάτων, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ προϊόντος πνεύματος τῆς ἐλευθερίας παρεξέκλιναν βαθμηδὸν ἐκ τοῦ ἀπολύτου συστήματος τῶν Ἀνάκτων μέχρι τῆς ἄκρας δημοκρατίας, τὸ ἐπισημότατον ἀναδειχθὲν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπῆρξε τὸ τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ὃ διετυπώθησαν καὶ πάντα τὰ λοιπὰ τῶν Ἰωνικῶν χωρῶν, μετ' ὀλίγων, καί, τὸ πλεῖστον, ἀγνώστων παραλλαγῶν.

Ἦσαν δ' αἱ Ἀθῆναι πρωτεύουσα χώρας ἔκτασιν μὲν ἐχούσης 40 περίπου Γερμανικῶν τετραγωνικῶν μιλίων (1), ὀρεινῆς δέ, περιῤῥήτου καὶ ὑπ' ἀκτῶν ἀποῤῥώγων περιβαλλομένης, τῆς φερωνύμου *Ἀττικῆς* (2), ἥτις καὶ ἤδη γνωρίζεται, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐμαρτυρεῖτο, ὡς ἄφορος καὶ λεπτόγεως. Οὕτω λέγει ὁ Στράβων περὶ αὐτῆς (3)·

(1) Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 34.
(2) Στρβ. Θ, 397. 391.
(3) Θ, 602.

«*Ἡ χώρα τῶν Μεγαρέων παράλυπρος, καθάπερ καὶ ἡ Ἀττική*». Τούτου δ' ἕνεκα ὀλίγον προὐκάλει τὴν πλεονεξίαν τῶν ξένων, καὶ ἔμεινεν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἑλληνικὴν χώραν ἀστασίαστος, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν σταθερῶς οἰκουμένη, κατὰ Θουκυδίδην (4)· «*Τὴν γοῦν Ἀττικήν, ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὖσαν, ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί*»· ἐξ οὗ καὶ πρωϊμώτερον τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἦν ἑπόμενον ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐν αὐτῇ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς καὶ ἐγχώριος πολιτικὴ ἱστορία.

Καὶ πολλὰ μὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περὶ τῶν ἀπωτάτων αὐτῆς συμβάντων καὶ χρόνων, ἰδίως αἱ καλούμεναι *Ἀτθίδες*, ὡς ἡ τοῦ Ἑλλανίκου, πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν, ἡ τοῦ Κλεοδήμου, ἐπὶ Φιλίππου, ἡ τοῦ Μιλησαγόρου καὶ τοῦ Φανοδήμου, ἐποχῆς ἀγνώστου, καὶ αἱ τοῦ Δήμωνος, τοῦ Ἀνδροτίωνος, τοῦ Φιλοχώρου, τοῦ Ἴστρου, καὶ ἄλλων, ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Ἀλλὰ τῶν απομνημονευμάτων τούτων, γνωστῶν μόνον ἐκ τῶν μνημονευόντων αὐτὰ συγγραφέων (5), ὀλίγα διεσώθησαν ἀποσπάσματα (6). Περιεῖχον δέ, ὡς εἰκός, καὶ αἱ τοπικαὶ τῆς Ἀττικῆς παραδόσεις καὶ τὰ πανάρχαια ἱστορήματα πολλὰ τὰ μὴ κυρίως ἱστορικά, καὶ εἰς θρησκευτικὴν συμβολικὴν ἀνήκοντα μᾶλλον. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μύθων αὐτῶν, καὶ ἐξ ἄλλων ἀμυδρῶν τεκμηρίων δύνανται γενικά τινα νὰ ἐξαχθῶσι συμπεράσματα περὶ τῆς ἐν τοῖς ἀπωτάτοις χρόνοις τύχης τῆς χώρας καὶ τοῦ οἰκοῦντος αὐτὴν λαοῦ.

Ἓν δὲ τῶν σπουδαιοτέρων τεκμηρίων τούτων ἐστὶν ἡ

(4) Α, 2.
(5) Διον. Ἁλικ.— Στράβ.— Παυσ.— Σουΐδ. κτλ.
(6) Ἑλλανίκου, ἐκδ. Sturz. — Ἀνδροτίωνος καὶ Ἴστρου, συλλ. Lenz, ἐκδ. Siebelis.

πολυωνυμία τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς, οἵτινες, καθ' Ἡρόδοτον (7), ὅτε μὲν Πελασγοί, κατὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ, κατεῖχον τὴν Ἑλλάδα, ἦσαν Πελασγοὶ καὶ αὐτοί, καὶ ὠνομάζοντο *Κραναοί*· εἶτα δέ, τοῦ Κέκροπος βασιλεύοντος, ἐπεκλήθησαν *Κεκροπίδαι*, *Ἀθηναῖοι* μετωνομάσθησαν ὅτε ὁ Ἐρεχθεὺς διεδέχθη τὸν Κέκροπα, καὶ δι' Ἴωνα τὸν Ξούθου, τὸν στρατηγὸν αὐτῶν, ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν *Ἰώνων*. Ἡ δὲ χώρα, *Ἀττικὴ* μὲν ἐκλήθη, κατὰ μαρτυρίας ὧν μνημονεύει ὁ Στράβων (8), ἀπὸ Ἀκταίωνος, κατὰ δ' αὐτὴν τοῦ γεωγράφου τὴν γνώμην (9), ἀπὸ τῶν ἀκτῶν αὐτῆς· *Ἀτθὶς* δὲ καὶ *Ἀττική*, ἀπὸ Ἀτθίδος τῆς θυγατρὸς τοῦ Κραναοῦ, ἤ, ἀληθέστερον, ἐπίσης ἐκ τῶν ἀκτῶν· *Μοψοπία* δὲ ἀπὸ ὑποτιθεμένου τινὸς ἐγχωρίου Βασιλέως Μοψόπου· *Ἰωνία* δ' ἀπὸ Ἴωνος· *Ποσειδονία* δ' ἀπὸ *Ποσειδῶνος*, καὶ *Ἀθῆναι* ἀπὸ τῆς Ἀθηνᾶς.

Δηλοῦσι δὲ βεβαίως τινὲς κἄν, ἂν οὐχὶ πᾶσαι, αἱ ἀλλοιώσεις αὗται τῶν ὀνομάτων μεταβολὰς τύχης καὶ περιστάσεων τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐσωτερικὰς μᾶλλον ἀνατροπὰς καὶ μεταῤῥυθμίσεις, παρὰ ἐξωτερικὴν βίαν ἢ καταχτήσεις ἢ ξένων φυλῶν ἐποικήσεις· οὐδ' ὑπάρχει ἱστορικὴ ἀπόδειξις ἢ καὶ νύξις, ὅτι ἡ μετάπτωσις τοῦ ὀνόματος τῶν Πελασγῶν Κραναῶν εἰς Κεκροπίδας Ἀθηναίους ἦν ἀποτέλεσμα ξένης εἰσβολῆς καὶ ἐκδιώξεως ἢ ἐξολοθρεύσεως τοῦ παλαιοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐξ ἐναντίας δ' ἑδραία ἦν μάλιστα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ πεποίθησις τῆς γνησίας τῶν Ἀθηναίων αὐτοχθονίας (10),

(7) Η, 44.
(8) Θ, 608.
(9) Θ, 397.
(10) Θουκ. Α, 2.

ῆς καὶ ἔμβλημα ἔφερον τὸν τέττιγα εἰς κόσμον τῆς κεφαλῆς, ὡς γηγενεῖς δῆθεν, καθ' Ἡρόδοτον (11), «*μοῦνοι ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων*», οὔτε ἄλλοθεν ἐπ' ἐρήμην ἐπελθόντες τὴν χώραν, οὔτε τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς κατοίκους ἐκβαλόντες, ἢ ἐκ παντοίων συλλεγέντες φυλῶν, ὅπερ, πανηγυρίζων αὐτούς, ἐξαίρει ὁ Ἰσοκράτης (12), οὔτε κἂν, ὡς ὑπετίθεντο ἄλλοι Ἕλληνες, ξένους καὶ βαρβάρους δεχθέντες ἐξευγενιστάς, κατὰ τοῦ Πλάτωνος τὴν πεποίθησιν (13)· ἀλλ' Ἕλληνες ἀμιγεῖς, τὴν ἑαυτῶν γῆν ἀμετακινήτως καὶ νομίμως οἰκοῦντες ἀπὸ χρόνων κἂν ἀπροσίτων εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐνθύμησιν.

Καὶ ὑπάρχουσι μὲν οἱ λέγοντες ἐξ Αἰγύπτου τοὺς ἀρχαιοτάτους τῆς χώρας οἰκιστὰς προελθόντας, τὸν Ἐρεχθέα πρῶτοι ὁ Διόδωρος (14) καὶ ὁ Χάραξ (15), καὶ τὸν Κέκροπα ὁ Εὐσέβιος, μεθ' ὃν οἱ γραμματικοὶ Τζέτζης, Σουΐδας (16), καὶ ἄλλοι, ἐν ᾧ ὁ Διόδωρος ἀντ' αὐτοῦ ἀναφέρει Πετεών, τὸν πατέρα τοῦ Μενεσθέως. Ἀλλ' ἡ ἐναντία δόξα ἐπεκράτει παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαιοτέροις· καὶ ὁ μὲν Ἐρεχθεὺς λέγεται *γηγενὴς* ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (17) καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (18), υἱὸς τῆς γῆς ἐκ τοῦ Ἡφαίστου, καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ὑπὸ τῆς Θεᾶς αὐτῆς τραφείς, ὡς προσωποποίησις τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ, καὶ ἦν ὁ αὐτὸς τῷ Ἐρι-

(11) Ζ, 161.—Ἴδ. καὶ Α, 56.
(12) Ἰσοκρ. Πανηγ. 4.
(13) Μενέξ. σ. 245, d.
(14) Α, 29.
(15) Ἐν σχολ. Ἀριστείδ. Παναθ. Γ, σ. 17, ἐκδ. Dind.
(16) Ὁμ. Ἰλ. Β, 552.
(17) Η, 55.— Καὶ Διον. Ἁλικ. Ἀποσπ. ΙΔ, 4, κτλ.
(18) Ἰλ. Β, 553.

θονίῳ (19), οὗ ἡ δρακοντόπους φύσις (20) ἦν αὐτὸ τῆς ἰθαγενείας τὸ ἔμβλημα. Ὁ δὲ Κέκροψ ἦν, κατ' Ἀπολλόδωρον (21) καὶ αὐτὸς *«αὐτόχθων, συμφυὲς ἔχων σῶμα ἀνδρὸς καὶ δράκοντος»*. Ἐξ ἐναντίας δὲ καὶ αὐτὴ μάλιστα ἡ Αἰγυπτιακὴ Σάϊς, ἀφ' ἧς οἱ μεταγενέστεροι, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου (22), ἢ πιθανώτερον ἀπὸ μόνον τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων (23), ἔφερον τοὺς ὑποτιθεμένους ἐκείνους ἀποίκους, ἐπιστεύετο ὑπό τινων (24) ὡς αὐτὴ ἐξ Ἀθηνῶν Ἑλληνικὴν ἀποικίαν δεχθεῖσα. Ὁ δὲ Πλάτων πρεσβεύει τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀθηνῶν ἀρχαιότερον τοῦ αἰγυπτιακοῦ (25), μνημονεύων τοῦ ἐν τῷ πέπλῳ τῆς Ἀθηνᾶς (26) ἐνυφασμένου παναρχαίου πολέμου τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς Ἀτλαντίδος, ἣν τινες ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θεωρήσωσιν ὡς οὖσαν αὐτὴν τὴν Ἀμερικήν, ἐν ᾧ ἄλλοι, πιθανώτερον ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς τὴν Ἀρκαδίαν (27), τὴν μόνην ἥτις μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκαυχᾶτο ἐπὶ αὐτοχθονίᾳ (28), καὶ ἥτις ἑπομένως ἀρχαιότατα, ὡς καὶ ἡ Ἀττική, ἀνεπτύχθη εἰς βαθμόν τινα ἀγροίκου ὀργανισμοῦ. Καὶ τῷ ὄντι

(19) Πίνδ. καὶ Δαναῒς ἐν Ἁρποκρ. φ. Αὐτόχθων. — Εὐριπ. Ἴων, 21. — Ἀπολλόδ. Γ, 14, 6. - 15, 1. — Ἴδ. Πλάτ. Τίμ. 6.

(20) Hygin.

(21) Γ. 14, 1.

(22) Ἐν Εὐσεβ. Προπαρ. Εὐαγγ. Ι, 10, Τρικάρηνος, οὐχὶ πιθανῶς εἰς τὸν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Θεόπομπον ἀποδιδόμενος.

(23) Διόδ. Α, 28, κτλ. ἐπὶ Αὐγούστου.

(24) Ὁ Ἀτθιδογράφος Φανόδημος, καὶ Καλλισθένης, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἴδ. Siebelis, ἐν Phanod. Fragm. σ. 8 καὶ 80.

(25) Τίμ. σ. 23. — Κριτ. σ. 109.

(26) Σχ. Πλάτ. Πολ. Α, 243.

(27) Müller, d. sacris Minerv. Poliadis, σ. 6. — Ἴδ. Baudelot, Hist. de l'Acad. I, V, σ. 49. — Bailly, lettres sur l'Atlantide de Platon, σ. 356. — Ast, Platons Leben u. Schriften, σ. 374. — Bach, ad Solon. reliq. σ. 37-56.

(28) Αἰσχ. Π. Παραπρεσβ. 424.

μία τῶν κωμῶν αὐτῆς διετήρησε τὸ ὄνομα Ἀτλαντίδος, ὡς καὶ ἑτέρα, παρὰ Μαντίνειαν, τὸ τῆς Μαίρας, ἐπωνύμου μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ Ἄτλαντος, ἥν, κατὰ Παυσανίαν (29), ἐτίμων οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Τεγεάται. Ὑπῆρχε δὲ καὶ μεγάλη, πανάρχαιος ἀναμφιβόλως, σχέσις μεταξὺ τῆς τῶν Ἀθηναίων Πολιάδος Ἀθηνᾶς, καὶ τῆς τῶν Ἀρκάδων Ἀλέας.

Ἔτι δὲ προσαποδείκνυσι τὴν μεγάλην τῆς πόλεως ἀρχαιότητα, καὶ τὴν ἐν ἀπωτάτοις χρόνοις ἔκτασιν τῆς ἐπιῤῥοῆς καὶ δυνάμεως αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἡ διάδοσις τοῦ ὀνόματος αὐτῆς εἰς διαφόρους Ἑλληνίδας πόλεις, εἰς τὰς Ἀθήνας Διάδας ἐν Εὐβοίᾳ (30), τὰς παρὰ τὴν Κωπαΐδα Ἀθήνας, αἵτινες, ὡς καὶ ἡ παρακειμένη Ἐλευσίς, κατεποντίσθησαν ὑπὸ τῆς λίμνης (31), καὶ ἄλλας ἔξ εἰς διάφορα ἄλλα μέρη (32).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἄνακτες καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν τῆς χώρας διαίρεσις.

Ὡς δι' αὐτῶν τῶν μύθων καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων παραδόσεων διαφαίνεται, εἶχε καὶ ἡ Ἀττικὴ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους περὶ ὧν μνημονεύει ἡ ἱστορία, κοινὸν μετὰ πάσης

(29) Η, 12, 48.
(30) Στράβ. Ι, 684.
(31) Στράβ. Θ. 624— Παυσαν. Θ. 24.
(32) Στέφ. Βυζ. φ. Ἀθῆναι.

τῆς Ἑλλάδος τὸν πολιτικὸν ὀργανισμόν, ὑπ' Ἀνάκτων κυβερνωμένη. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῆς βασιλέων, ὧν τὰ ὀνόματα σχεδὸν μόνα ἀποτελοῦσι πᾶσαν τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, οἱ πλεῖστοι εἰσὶ μυθικὰ πρόσωπα μᾶλλον, καὶ προσωποποιήσεις τοπικῶν περιστάσεων· διὸ καὶ διαφωνοῦσι πολλάκις αἱ πρώτισται, περὶ αὐτῶν διαλαμβάνουσαι πηγαί, ὁ Ἀπολλόδωρος (1), ὁ Ἰουστῖνος (2), τὰ Πάρια μάρμαρα καὶ ὁ Εὐσέβιος, καὶ μάτην ἐπροσπάθησάν τινες τῶν νεωτέρων, ὡς ὁ Κορσίνης (3) καὶ ὁ Larcher (4) νὰ συμβιβάσωσι τὰς περὶ αὐτῶν διηγήσεις (5), καὶ ν' ἀναγάγωσιν εἰς ἱστορικὴν ἀλληλουχίαν τ' ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα ταῦτα πρόσωπα, ὧν καὶ αὐτὴ ἡ γενεαλογία, πολλάκις διατεμνομένη, συμπληροῦται διὰ παρενθέσεως υἱῶν Θεῶν καὶ γηγενῶν αὐτοχθόνων. Οὕτως ὁ Ἐριχθόνιος, υἱὸς τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Ἠοῦς, ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, ἄλλην σχέσιν δὲν εἶχε μετὰ τοῦ Κέκροπος, ἢ ὅτι ἀνετράφη ὑπὸ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ· ὁ ὑποτιθέμενος ἱστορικὸς βασιλεύς, ὁ Ἐρεχθεύς, ἦν ἐν τῇ τοπικῇ λατρείᾳ αὐτὸς ὁ Ποσειδών, οὗ οἱ ἱερεῖς, οἱ Ἐτεοβουτάδαι, ἐλέγοντο ἀπόγονοι τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἐρεχθέως Βούτου (6)· καὶ ὁ Κραναὸς καὶ ὁ Ἀκταῖος ἦσαν τοπικῶν ἐπωνυμιῶν, ὁ δ' Ἀμφικτύων πολιτικῆς διατάξεως προσωποποιήσεις.

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἱστορικῶν ὡς πρῶτον καὶ ἀρχαιότατον

(1) Γ, 14.
(2) II, 6.
(3) Fasti Attici, III, σ. L.
(4) T. VII, σ. 277.
(5) Ἴδ. κυρίως Meursii regnum atticum, seu de regibus atheniensium L. I καὶ II. — Clavier, I, σ. 133-165. — On the Kings of Attica before Theseus, ἐν τῷ Philol. Mus. T. II σ. 345-372.
(6) Παυσ. Α, 26.

τῶν βασιλέων τούτων τάττουσι τὸν *Κέκροπα*. Ὁ δ' *Ὠγύγης*, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ σειρὰ παρ' Εὐσεβίῳ (7), προῆλθεν ἐκ Βοιωτίας, πρωσοποποίησις ὢν τοῦ ὠγυγίου κατακλυσμοῦ, παναρχαίου πλημμύρας τῆς Κωπαΐδος (8). Κατὰ Παυσανίαν δέ, καὶ αὐτοῦ προηγήθη ὁ Ἀκταῖος, ὁ ἐπώνυμος τῆς Ἀκτῆς, μιᾶς τῶν τοπικῶν τῆς Ἀττικῆς διακρίσεων, καὶ αὐτοῦ γαμβρὸς μόνον ἦν ὁ Κέκροψ, μετὰ τῆς θυγατρὸς λαβὼν καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ. Καὶ εἶχε μὲν υἱὸν ὁ Κέκροψ τὸν *Ἐρυσίχθονα*, οὗ τὸ ὄνομα φαίνεται ἄλλος μόνον σχηματισμὸς τοῦ Ἐριχθονίου καὶ τοῦ Ἐρεχθέως· ἀλλ' ὁ Ἐρυσίχθων λέγεται ἀποθανὼν πρὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, παρ' οὗ διεδέχθησαν ἀλλεπαλλήλως τὸν θρόνον ὁ *Κραναός*, ὁ *Ἀμφικτύων*, καὶ ὁ *Ἐριχθόνιος*, ἄσχετοι συγγενείας πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν πρῶτος τόπου καὶ λαοῦ παραστάτης, τῆς Κραναᾶς, ἀρχαίας ἐπωνυμίας τοῦ ἄστεος (9), καὶ τῶν Κραναῶν, ὡς λέγεται ὅτι ἐκαλοῦντο τὸ πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι (10)· ὁ δεύτερος, θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ τινὸς ὀργανισμοῦ, συνδέσαντος πιθανῶς τὰς κώμας τῆς Ἀττικῆς καθ' ὃν χρόνον καὶ τρόπον συνέστη ὁ Δελφικός· καὶ ὁ τρίτος, πρόσωπον μυθικόν, αἰνιττόμενον τοῦ Ἀττικοῦ γένους τὴν αὐτοχθονίαν. Ἀπὸ δ' Ἐριχθονίου ἄρχεται τακτικὴ διαδοχῆς σειρά· ἀλλ' ὁ πάππος καὶ ὁ ἔγγονος, ὁ Ἐριχθόνιος καὶ ὁ Ἐρεχθεύς, ἦσαν κυρίως δύω σχηματισμοὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ σχολιαστὴς τῆς Ἰλιάδος (11)· ὁ δ' Ἀπολλόδωρος (12),

(7) Χρον. Α, σ. 226. Προσ. Εὐαγγ. I, 10, σ. 489.
(8) Müll. Orch. σ. 129
(9) Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 480.— Ἀχαρν. 75.
(10) Ἡρόδ. Η, 44.
(11) Β, 547.
(12) Γ, 15, 1.—Ἴδ. καὶ Boeckh, Abh. d. Berl. Acad. 1816, σ. 117.— Müll. de sacr. Minerv. Pol. σ. 1.

ἀντὶ τοῦ παρὰ πάντων τῶν λοιπῶν ἀναφερομένου *Ποσειδῶνος Ἐρεχθέως*, ἔχει *Ποσειδῶνα Ἐριχθόνιον*, καὶ ὁ Ἰουστῖνος ἀπαριθμεῖ βασιλεῖς τὸν Ἀμφικτύονα, τὸν Ἐρεχθέα καὶ τὸν Αἰγέα, τοὺς μεταξὺ πάντας, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἐριχθόνιον, παραλείπων. Πρῶτος δ' ὁ Εὐριπίδης (13), καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Πλάτων (14), καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ νεώτεροι, ἐκλαμβάνουσι τὰ δύο πρόσωπα ὡς διακεκριμένα, καὶ παρεμβάλλουσι μεταξὺ αὐτῶν τὸν *Πανδίωνα*, ὅστις εἶναι πιθανῶς ἡ προσωποποίησις τῆς φυλετικῆς ἑορτῆς τῶν Πανδίων (15). Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτω πάλιν ἔμενε χάσμα εἰς τοὺς χρονολογικοὺς αὐτῶν ὑπολογισμούς, ἢ εἰς τὰς ἐθνικὰς ἀναμνήσεις, ἀνεδιπλασίασαν τὸν Κέκροπα καὶ τὸν Πανδίωνα εἰς *Κέκροπα Β'.* καὶ *Πανδίωνα Β'.*, καὶ παρενέβαλον αὐτοὺς μεταξὺ τοῦ Ἐρεχθέως καὶ τοῦ Αἰγέως, ὅστις κυρίως ἦτον ὁ Ποσειδῶν, ὁ Θεὸς τοῦ Αἰγαίου, τῶν δίκην αἰγῶν σκιρτώντων κυμάτων, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ δὲν εἶχε συγγενικὴν ἀλληλουχίαν μετὰ τῶν Ἐρεχθειδῶν, ἀλλ' ἐλέγετο θετὸς μόνον· ἦτο δὲ πατὴρ τοῦ Θησέως, ἀφ' οὗ ἄρχεται νέα πολιτικὴ πραγμάτων τάξις ἐν Ἀθήναις.

Τὸ κράτος τοῦτο τῶν Ἀνάκτων ὑποτίθεισιν εἰκότως διοικητικὴν ἑνότητα εἰς τὰς ὑπ' αὐτοὺς διατελούσας χώρας· καὶ ὅμως δόξα ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ὁ Θουκυδίδης λέγει (16), ὅτι αἱ πόλεις καὶ κῶμαι, ἐξ ὧν συνέκειτο ἡ Ἀττικὴ ἐπὶ τῶν πρώτων βασιλέων καὶ μέχρι Κέκροπος, διετέλουν ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ εἶχον ἴδια Πρυτανεῖα καὶ ἄρχοντας. Ἡ ἔποψις ὅμως αὕτη εἶναι ἴσως ἀπή-

(13) Ἴων, σ 280.
(14) Κριτ. Σ. 110.
(15) Δημοσθ. κ. Μειδ. σ. 517.
(16) Β, 15.— Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Θησ. ΚΔ.

χησις μόνον μεταγενεστέρας πολιτικῆς καταστάσεως. Οὐδ' αὐτὸς δ' ὁ ἱστορούμενος πόλεμος τῶν Ἐλευσινίων ὑπὸ τὸν Θρᾷκα Εὔμολπον κατὰ τοῦ Ἐρεχθέως (17) δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόδειξις τῆς τοιαύτης τῶν πόλεων ἀνεξαρτησίας, οὐχὶ διότι ὁ σχολιαστὴς τοῦ Εὐριπίδου (18) ἐξηγεῖ αὐτὸν ὡς ἐπανάστασιν, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὸν λόγον ὅτι, ὡς φαίνεται, ἡ Ἐλευσὶς ἀρχαιότατα δὲν κατελογίζετο μετὰ τῆς Ἀττικῆς, ἀλλ' εἶχεν ἰδίους βασιλεῖς, ὡς τὸν Κελεόν, συγγενεῖς μόνον τῶν ἐν Ἀθήναις Ἀνάκτων (19).

Ἀλλὰ σύνδεσμός τις καὶ μεταξὺ τινῶν ἐκ τῶν πόλεων αἵτινες ὑπετίθεντο ἀνεξάρτητοι φαίνεται οὐχ ἧττον ὅτι ὑπῆρχε, καὶ τοιοῦτον βεβαίως αἰνίττεται τὸ ὄνομα τῆς Μαραθωνικῆς Τετραπόλεως, περιλαμβανούσης τὸν Μαραθῶνα, τὴν Οἰνόην, τὴν Τρικόρυθον καὶ τὴν Προβάλινθον. Καὶ παρέμεινε μὲν τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις, ὅτε ἄλλον ὀργανισμὸν εἶχεν ἡ Ἀττική, λέγεται ὅμως ὑφιστάμενον καὶ πρὸ τοῦ Κέκροπος· διότι οὗτος, κατὰ Φιλόχωρον (20), πορθουμένης τῆς Ἀττικῆς κατὰ θάλασσαν μὲν ὑπὸ Καρῶν, κατὰ ξηρὰν δ' ὑπ' Ἀόνων τῶν Βοιωτῶν, πρῶτος θεωρεῖται ὡς συνδέσας ἢ συνοικήσας τὰς διεσπαρμένας αὐτῆς κώμας καὶ τὰ χωρία εἰς *δώδεκα* πόλεις, αἵτινες ἦσαν ἡ Κεκροπία, ἥτις μετὰ ταῦτα ὠνομάσθη Ἀθῆναι, ἡ ἄρα τότε ἤδη ὑφισταμένη *Μαραθωνικὴ Τετράπολις*, ἡ Ἐπακρία, ἡ Δεκέλεια, ἡ Ἐλευσίς, ἡ Ἄφιδνα, τὸ Θορικόν, ἡ Βραυρών, τὸ Κύθηρον, ἡ Σφηττός, ἡ Κηφισία καὶ τὸ Φάληρον. Κατὰ ταῦτα ὑποτίθεται ὁ Κέκροψ ὀργα-

(17) Ἀπολλόδ. Γ, 15, 4.
(18) Σχολ. εἰς Εὐριπ. Φοινισσ. 865.
(19) Ἀπολλόδ. Α, 5, 1.
(20) Ἐν Στράβ. Θ', Σ. 609.

νίσας τὴν Ἀττικὴν εἰς δωδεκάπολιν, καθ' ὃ σύστημα βλέπομεν ἐφηρμοσμένον παλαίτατα εἰς Αἰγιάλειαν, εἰς Τυῤῥηνίαν, καὶ ἀλλαχοῦ ὅπου ἐπεκράτουν οἱ Πελασγοί. Πλὴν δὲ τῆς Τετραπόλεως, ἧς τὸ ὄνομα μόνον, ὡς ἀρχαίας παραδόσεως λείψανον, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ ὀργανισμός, διετηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἀπαντᾶται ἐπ' αὐτῶν καὶ τὸ τῆς Ἐπακρίας, οὐχὶ πόλιν, ἀλλ' ὅλην χώραν ἐμφαῖνον, ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προῆλθεν ἐξ ἐπίσης ἀρχαιότατα ὑφισταμένου βεβαίως καὶ κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο κωμῶν συνδέσμου. Μνημονεύεται δ' ὑπὸ Πολυδεύκους (21) καὶ Τετράκωμος, συγκειμένη ἐκ τῶν κωμῶν Πειραιῶς, Φαλήρου, Ξυπέτης καὶ Θυμοιτάδων, ἥτις ἀναμφιβόλως ὁμοίαν καὶ ἐπίσης ἀρχαίαν εἶχε τὴν καταγωγήν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀμυδρὰν ταύτην ἀνάμνησιν ἀρχαίας Ἀττικῆς δωδεκαπόλεως, ἡ πρώτη ἱστορικώτερον μνημονευομένη, καὶ θετικωτέρα, καθ' ὃ ἐπὶ τοπικῆς βάσεως στηριζομένη διαίρεσις, εἶναι ἡ ἀποδοθεῖσα εἰς τοὺς υἱοὺς Πανδίονος τοῦ Β', οἵτινες, κατὰ Σοφοκλέα (22) καὶ κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους (23), ἦσαν ὁ Νῖσος, ὁ Αἰγεὺς (ὅστις ὅμως λέγεται θετὸς μόνον), ὁ Πάλλας καὶ ὁ Λύκος.

Ἐκ τούτων ὁ μὲν *Νῖσος* ἐλέγετο λαβὼν εἰς μερίδα αὑτοῦ τὰ *Μέγαρα*, πρὶν αὐτόνομα, δι' ἐπιγαμίας δὲ τῷ Πανδίονι περιελθόντα. Τὸν δὲ μετὰ τῆς Ἀττικῆς ἀρχαῖον δεσμὸν τῶν Μεγάρων ἀποδεικνύει καὶ ἡ, κατὰ Πλούταρχον (24), ὑπὸ τοῦ Θησέως εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἱδρυθεῖσα στήλη, καὶ διακρίνουσα τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς διὰ

(21) Δ, 105.
(22) Ἐν Στράβ. Θ', 392.
(23) Σφ. 1223. Λυσιστρ. 58.
(24) Β. Θησ. ΚΔ.

τῶν λέξεων· « *Τάδ' οὐχὶ Πελοπόννησος ἀλλ' Ἰωνία* ». Ἐπώνυμος δὲ τοῦ Νίσου ἦν ὁ λιμὴν τῶν Μεγάρων, ἡ Νίσαια, ἢ τ' ἀνάπαλιν.

Ὁ δ' *Αἰγεύς*, καίτοι θετός, ἔλαβε τὴν *Ἀκτήν*, τὴν προσκειμένην τῷ *Αἰγαίῳ*, μετὰ τοῦ Ἄστεος καὶ τῆς περιξ πεδιάδος.

Ὁ δὲ *Λύκος* ἔλαβε τὴν *Διακρίαν*, τὴν ὀρεινὴν βορείαν τοῦ τόπου πλευράν.

Ὁ *Πάλλας* δ' ἔλαβε τὴν *Παραλίαν*, ἤτοι τὴν ἀνατολικὴν ἀκτήν.

Ἦν δ' ἡ γενικὴ αὕτη τριπλῆ, ἢ μᾶλλον τετραπλῆ διαίρεσις τῆς Ἀττικῆς (ἐξαιρέσει τῶν Μεγάρων) εἰς *Ἀκτὴν* μετὰ *Πεδιάδος*, εἰς *Διάκριαν* καὶ εἰς *Παραλίαν*, οὐχὶ μυθική τις, ἀλλὰ φυσική, ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ τόπου πηγάζουσα, καὶ ἱστορικῶς πάντως ἐπικρατήσασα κατ' ἀρχαιοτάτην τινὰ ἐποχήν, διότι αἱ ἐπωνυμίαι αὐτῆς ἐξηκολούθησαν διατηρούμεναι ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ καὶ μεταγενεστέρως, ὡς ἐπὶ Πεισιστράτου, ὅτε διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος (25), ὅτι τῶν *Παραλίων* προΐστατο ὁ Μεγακλῆς, τῶν ἐκ τοῦ *Πεδίου* ὁ Λυκοῦργος, καὶ ὁ Πεισίστρατος τῶν Ὑπερακρίων, οὓς ὁ Πλούταρχος καλεῖ διὰ τῆς ἄλλης μορφῆς τῆς λέξεως *Διακρίους* (26).

Λέγονται δ' ἐκ τῶν υἱῶν τούτων τοῦ Πανδίωνος ὁ μὲν Νῖσος προδοθεὶς ὑπὸ τῆς θυγατρός του Σκύλλης εἰς τὸν Μίνωα, ὅστις ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς τὰ Μέγαρα, μετὰ ταῦτα ἐκδωρισθέντα. Ὁ δὲ Λύκος λέγεται ἐξελαθεὶς ὑπὸ τοῦ Αἰγέως, καὶ καταφυγὼν εἰς Λυκίαν (27)· καὶ ὁ

(25) Α, 59.
(26) Β. Σόλ. ΙΓ.
(27) Ἡρόδ. Α, 173.

Πάλλας τέλος ἐκπεσὼν ὑπὸ τοῦ Θησέως (28), ὅστις οὕτω κατώρθωσε τὴν ἑνότητα πάσης τῆς χώρας, ἐξαιρουμένης τῆς Μεγαρίδος.

Ἀναφέρεται δὲ καὶ τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ ἀρχαιοτάτη διαίρεσις εἰς τέσσαρας φυλάς, πρὸς τὴν τοπικὴν ἐκείνην μέχρι τινὸς ἀντιστοιχοῦσα, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς ἀποδεικνύουσα. Ἡ δ' εἰς ἀλληλουχίαν καὶ ὡρισμένους χρόνους τείνουσα νὰ συναρμολογῇ τὰς πλανωμένας παραδόσεις ἱστορικὴ αὐτῶν ἐξεργασία πρεσβεύει, ὅτι διῄρεσεν ὁ Κέκροψ οὕτω τὸν λαὸν πάντα τῆς Ἀττικῆς εἰς τὰς τέσσαρας φυλάς, τὴν *Κεκροπίδα*, τὴν *Αὐτόχθονα*, τὴν *Ἀκταίαν*, καὶ τὴν *Παραλίαν*, μετονομασθείσας ἐπὶ Κραναοῦ δῆθεν *Κραναΐδα*, *Ἀτθίδα*, *Μεσογαίαν* καὶ *Διακρίαν*.

Καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης φυλετικῆς διαιρέσεως προφανές ἐστιν ὅτι ἡ Παραλία φυλὴ ἀντεστοίχει πρὸς τὴν ὁμώνυμον τοπικὴν διαίρεσιν, καὶ ἡ Ἀκταία πρὸς τὴν Ἀκτήν· οὐχ ἧττον δ' εἰκαστέον ὅτι ἡ Κεκροπὶς φυλὴ ἦν ἡ οἰκοῦσα τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος μετὰ τοῦ περὶ αὐτὴν πεδίου· ὥστε ἡ Αὐτόχθων μένει ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν χώραν τὴν καλουμένην Διακρίαν, ἤτοι τὴν ὀρεινήν, τὴν τοῦ Βρυλησσοῦ (τοῦ Πεντελικοῦ) καὶ τοῦ Πάρνηθος, ὡς πανταχοῦ σχεδὸν ἡ αὐτόχθων ῥίζα ἑκάστου λαοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀναπτύξεως εἰς τὰ ὀρεινότερα μέρη περιστέλλεται καὶ ὀχυροῦται κατὰ τῶν ξένων ἐπιδρομῶν καὶ ἐποικήσεων, ὧν, ὡς ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης φαίνεται, οὐδ' αὐτὴ ἡ Ἀττικὴ ἔμεινεν ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη, ἀπ' ἐναντίας τῶν ἐγχωρίων προλήψεων.

Ἡ δ' ἐπὶ τοῦ Κραναοῦ φημιζομένη διαίρεσις ἦν πιθανῶς καὶ αὐτὴ οὐχὶ ἑτέρα τῆς προκειμένης, ἐπὶ μόνῃ τῇ

(28) Πλούτ. Θησ. ΙΓ.

διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων, ὧν σύγχρονος ἢ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐγένετο χρῆσις. Καὶ ἡ μὲν Διακρὶς φυλὴ ἦτο βεβαίως ἡ τὴν Διακρίαν οἰκοῦσα, ἄρα αὐτὴ ἡ ἄλλως καλουμένη Αὐτόχθων· ἡ Κραναΐς ἦν ἡ οἰκοῦσα τὴν Κραναάν, τὴν ὑψηλὴν πόλιν, τὸ *κεφαλοχώριον*, καὶ τὸ περὶ αὐτὴν πεδίον, ἄρα ἡ αὐτὴ τῇ Κεκροπίδι. Ἐκ δὲ τῶν δύω ἄλλων, ἡ ταυτωνυμία μᾶς πείθει ὅτι ἡ Ἀτθίς, ἤτοι Ἀττικὴ ἢ Ἀκτικὴ φυλὴ ἦν ἡ κατοικοῦσα τὴν Ἀκτήν, ἥτις, καθ' ὃ ἐν τῇ τοπικῇ διαιρέσει μετὰ τοῦ πεδίου συνδεομένη, ἦν ἀναμφισβητήτως ἡ προσεχεστάτη αὐτῷ ἀκτή, ἡ περὶ τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὸ Σούνιον παρατείνουσα, ἡ μεσημβρινὴ τοῦ Ἀττικοῦ τριγώνου πλευρά. Ἡ Παραλία ἄρα χώρα, ἡ ὑπὸ τῆς Παραλίας φυλῆς οἰκουμένη, ἦν ἡ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν Αἰγιαλὸν ἀποκλίνουσα, ἀπὸ τοῦ Σουνίου πρὸς τὸν Εὐβοϊκὸν πορθμόν· καὶ ἑπομένως ἐνταῦθα, κατὰ τὴν τοῦ Κραναοῦ διαίρεσιν πρέπει νὰ ᾤκει ἡ Μεσογαία φυλή· ὡς γνωστὸν δέ, τοῦτο τὸ μέρος τῆς Ἀττικῆς διατηρεῖ μέχρι τοῦδε τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Μεσογαίων.

Ἀλλὰ καὶ ἑτέρα μνημονεύεται ἀττικῶν φυλῶν ἀρχαιοτάτη ἐπωνυμία, τεσσάρων καὶ τούτων, ἀποδιδομένη δ' εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἐριχθονίου, ὅστις, καθ' ὃ ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Ἐρεχθεῖ (Ποσειδῶνι), τῷ γενάρχῃ τῶν Βουταδῶν ἱερέων, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ παναρχαίου ἱερατικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ λαοῦ τῆς Ἀττικῆς. Ἔχουσι δ' αἱ φυλαὶ αὗται θρησκευτικῶν λατρειῶν ἐπωνυμίας, *Διὰς* καλούμεναι, *Ἀθηναΐς*, *Ποσειδωνιάς*, καὶ *Ἡφαιστιάς*, τὰς τῶν λατρειῶν μάλιστα ἐκείνων, αἵτινες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς φαίνονται δημοτελέστεραι ἐν τῇ Ἀττικῇ· διότι ὁ Ζεὺς ἦν ἀρχαιότατος τῆς χώρας Θεός, ὡς Πα-

τρῷος (29) λατρευόμενος, ὡς Ὕπατος, ὡς Ἑρκεῖος, ὡς Πολιεύς, εἰς ὃν ἤγοντο τὰ Διπόλια καὶ Βουφόνια (30), ὡς Μειλίχιος, εἰς ὃν τὰ Διάσια (31), ἐκταθέντα ἴσως εἰς τὰ Πάνδια (32), ἃ συνέστησεν ὁ ἐπώνυμος καὶ πιθανῶς παραστάτης αὐτῶν Πανδίων ὡς γενικὴν ἑορτὴν τῆς Διάδος φυλῆς. Ὅτι καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἦν καὶ αὐτὴ ἀρχαιότατα γενικὴ τῆς Ἀττικῆς θεότης οὐδαμῶς ἀμφιβάλλεται, καί εἰς αὐτῆς τὴν λατρείαν συνέστησαν ἐν ἀπωτάτοις χρόνοις τὰ Ἀθήναια, ἴσως τῆς Ἀθηναΐδος φυλῆς κατ' ἀρχὰς γενικὴ πανήγυρις, ἐκταθέντα ἔπειτα καὶ αὐτὰ εἰς τὰ Παναθήναια. Αἱ δὲ τοῦ Ποσειδῶνος ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ἀξιώσεις εἰσὶ γνωσταὶ ἐν τῇ μυθολογίᾳ, καὶ εἴδομεν ὅτι αὐτὴ ἡ πόλις ἐκαλεῖτο Ποσειδωνία κατὰ Στράβωνα πρὶν ἢ ὀνομασθῇ Ἀθῆναι. Ὁ Ἥφαιστος τέλος εἶχε καὶ αὐτὸς γενικὴν τῆς χώρας ἑορτήν, τὰ Ἡφαίστεια (33), τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν ἀγόμενα, καὶ εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἀνήκοντα Χαλκεῖα, λέγονται ὑπὸ Εὐσταθίου (34) «*δημοτελὴς ἑορτὴ τὸ ἀρχαῖον*» καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἀπαντώμενα γένη τῶν Μητιωνιδῶν καὶ Δαιδαλιδῶν ἦσαν καὶ αὐτὰ τοιαύτης φυλετικῆς τοῦ Ἡφαίστου λατρείας λείψανα.

Ἀλλὰ πιθανὸν δὲν φαίνεται ἑκάστη τῶν λατρειῶν τούτων κατ' ἀρχὰς μὲν ν' ἀνῆκε γενικῶς εἰς πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς, ἔπειτα δὲ νὰ περιεστάλη εἰς μέρος τι αὐτῶν, ἑκάστοτε συμμέτρως καὶ κανονικῶς ὑπὸ τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ πληθυσμοῦ ἐγκαταλειφθεῖσα. Τοιαύτη

(29) Πλάτ. Εὐθυδ. σ. 302.
(30) Παυσ. Α, 24.—Αἰλ. Π. Ἰ. Η, 3.
(31) Θουκ. Α, 126.
(32) Δημοσθ.—Μειδ. σ. 517.
(33) Ἀνδοκ. π. μυστ. § 135.—Ξεν. πολ. Ἀθ. Γ', 4.
(34) Ἐν Ὁμ. Ἰλ. Β, στ. 284.

ὑπόθεσις οὐ μόνον δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ἥτις τινῶν τῶν θεοτήτων τούτων, ὡς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Διός, τὰς ἑορτὰς παρίστησιν ὡς δημοτελεῖς καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, ἀλλ' ἀντίκειται καὶ εἰς τὴν συνήθη τῶν θρησκευμάτων ἀνάπτυξιν, ἅτινα τείνουσι εἰς τὸ νὰ ἐφαπλῶνται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ σπανιώτατα, μόνον ἐν καιροῖς θρησκευτικῆς παρακμῆς, ἀπὸ γενικῶν περιστέλλονται εἰς ἰδιαίτερα. Διὰ τοῦτο πιστευτότερον φαίνεται ὅτι ἑκάστη τῶν τεσσάρων τούτων λατρειῶν εἰς ἰδιαιτέραν φυλὴν εἰδικῶς ἀνήκουσα, ἔπειτα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀπ' αὐτῆς ἐξετάθη γενικῶς εἰς πᾶσαν τὴν χώραν. Οὕτω καὶ ἡ ἔρις τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, πλὴν φυσικῆς τινός, ἔχει ἴσως καὶ ἱστορικὴν σημασίαν, ἀπομνημονεύουσαν πάλην μεταξὺ τῆς Ἀθηναΐδος καὶ τῆς Ποσειδωνίδος φυλῆς, καὶ τῆς πρώτης θρίαμβον, ὡς καὶ ἡ ἱστορουμένη ὑπὸ τῶν Μητιονιδῶν, ἀπογόνων τοῦ Ἡφαίστου (35), ἔξωσις Πανδίονος τοῦ Β', αἰνίττεται ἴσως ὑπερίσχυσιν τῆς φυλῆς τῶν Ἡφαιστίων κατὰ τῆς τῶν Πανδίων, καὶ ἡ ἵδρυσις τῶν Διάδων Ἀθηνῶν ἐν Εὐβοίᾳ, ἐποχὴν συμπράξεως τῆς Διάδος καὶ τῆς Ἀθηναΐδος φυλῆς.

Οὐδὲν δὲ κωλύει, πιθανώτατον μάλιστα φαίνεται, αἱ τέσσαρες αὗται θρησκευτικαὶ φυλῶν ἐπωνυμίαι ν' ἀνῆκον εἰς τὰς τέσσαρας τοπικὰς διαιρέσεις καὶ τὰς ἐθνικὰς φυλὰς ἃς ἐγνωρίσαμεν· καὶ ἡ μὲν Ἀθηναῒς νὰ ἦτον ἡ τὰς Ἀθήνας (τὸ ἄστυ καὶ τὸ πεδίον) οἰκοῦσα, καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ἰδίως ὡς πολιοῦχον λατρεύουσα, ἡ Κεκροπὶς ἢ Κραναῒς καλουμένη· ἡ δὲ Ἡφαιστιάς, ἡ οἰκοῦσα τὴν Διακρίαν, περὶ ἥν, πρὸς ταῖς πηγαῖς τοῦ Κηφισοῦ, ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἔκειντο οἱ δῆμοι τῶν Ἡφαιστιαδῶν καὶ Δαιδαλιδῶν, ἀνή-

(35) Πλάτ. Ἀλκ. Α'. σ. 121.— Εὐθύφρ. σ. 11.

κοντες εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἡφαίστου· ἡ Ποσειδωνιὰς ἦν ἑπόμενον, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς λατρείας, ν' ἀνῆκεν εἰς τὴν Παραλίαν ἢ εἰς τὴν Ἀκτὴν, καὶ νομίζομεν προτιμητέον νὰ τεθῇ εἰς τὴν πρώτην, ὅπως καταλείψῃ εἰς τὴν Διάδα τὴν Ἀκτὴν, διότι ἐν Πειραιεῖ εἶχεν ἐπίσημον ναὸν Ζεὺς ὁ Σωτήρ. Παρατιθέμενοι ἄρα τὰς διαφόρους ταύτας τοπικῶν καὶ φυλετικῶν διαιρέσεων ἐπωνυμίας, φρονοῦμεν ὅτι ἀντιστοιχοῦσιν ὡς ἕπεται·

ΤΟΠΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ

Πεδίον, Ἀκτὴ, Διακρία, Παραλία.

ΦΥΛΑΙ ΕΠΙ ΚΕΚΡΟΠΟΣ

Κεκροπὶς, Ἀκταία, Αὐτόχθων, Παραλία.

ΕΠΙ ΚΡΑΝΑΟΥ

Κραναῒς, Ἀτθὶς, Διακρὶς, Μεσογαία.

ΕΠΙ ΕΡΙΧΘΟΝΙΟΥ

Ἀθηναῒς, Διὰς, Ἡφαιστιὰς, Ποσειδωνιάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἰωνικαὶ φυλαί.

Καὶ ἑτέρα δ' ἀρχαία διαίρεσις ὑπῆρχε τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ, εἰς φυλὰς καὶ ἐκείνη, καὶ ἐπίσης τέσσαρας, τὰς λεγομένας Ἰωνικάς, ὀλίγον μεταγενεστέρα τῶν ἄλλων ὑποτιθεμένη. Κατὰ τὴν παράδοσιν (1), Ξοῦθος ὁ Ἕλληνος,

(1) Εὐριπ. Ἴων.— Παυσ. Ζ, 1.

ἐπὶ Ἐρεχθέως ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ τὴν Μαραθωνικὴν τετράπολιν κατοικήσας, πολλὰ δὲ τὸν Ἐρεχθέα ὠφελήσας, ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κρέουσαν, ἥτις ἐξ αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἴωνα. Οὗτος δέ, ἰσχυρὸς γενόμενος, ὠργάνισε πολιτικῶς τὴν Ἀττικήν, καὶ διῄρεσε τὸν λαὸν αὐτῆς εἰς τέσσαρας φυλάς, ἃς κατὰ τοὺς τέσσαρας αὐτοῦ υἱούς, τὸν Γελέοντα, τὸν Αἰγικορέα, τὸν Ἀργάδην καὶ τὸν Ὅπλητα (2), ὠνόμασε *Γελέοντας, Αἰγικορεῖς, Ἀργάδεις* καὶ *Ὅπλητας* (3).

Τὸ μυθικὸν τοῦτο διήγημα ἐστὶ διαφανέστατον, καὶ ἀναμφισβητήτως δηλοῖ τὴν κατ' ἐπαγγέλματα ἢ *βίους* τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς διαίρεσιν, ἣν ὁ Στράβων (4) ἀποδίδωσιν εἰς τὸν αὐτὸν Ἴωνα, παραδόξως ταύτην ἐκλαμβάνων τῆς ἄλλης, τῆς κατὰ τὰς λεγομένας Ἰωνικὰς φυλάς, διάφορον καὶ μεταγενεστέραν, διότι λέγει ὅτι « *πρῶτον μὲν εἰς τέσσαρας φυλὰς διῆλε τὸ πλῆθος, εἶτα εἰς τέσσαρας βίους* », καὶ ὀνομάζει τοὺς βίους τούτους « *Γεωργούς, δημιουργούς, ἱεροποιούς, φύλακας* ». Ὁ δὲ Πλούταρχος (5) ἀναφέρει τοὺς ὀρθότερον λέγοντας, ὅτι αὕτη ἡ δῆθεν τῶν υἱῶν τοῦ Ἴωνος ἐπώνυμος διαίρεσις οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ ἡ κατὰ τέσσαρας βίους τοῦ πληθυσμοῦ κατάταξις· καὶ οἱ μὲν Ὅπλητες (οὓς Ὁπλίτας λέγει) ὅτι ἐνέφαινον τὸ μάχιμον μέρος τοῦ ἔθνους, οἱ δ' Ἀργάδεις (κατ' αὐτὸν Ἐργάδεις) τὸ ἐργατικόν, οἱ Γελέοντες (οὓς λέγει Γεδέοντας) τοὺς γεωργούς, καὶ οἱ Αἰγικορεῖς « *τοὺς ἐπὶ νομαῖς καὶ προβατείαις διατρίβοντας* ».

(2) Ἡρόδ. Ε, 60.
(3) Πολυδ. Ὀνομ. Η, 109.
(4) Η, 588.
(5) Β. Σόλ. ΚΓ.

Καὶ τῶν μὲν Ὁπλήτων ἢ Ὁπλιτῶν ἡ ἐπωνυμία ἐστὶ προφανὴς καὶ ἀναμφίβολος. Ὁμοίως δ' εὐκατάληπτος, καὶ πρὸς τὴν ἐξήγησιν τοῦ Πλουτάρχου σύμφωνος, ἡ τῶν Αἰγικορέων, οὓς ὅμως ὁ Στράβων ἐλησμόνησεν, ἢ τοὺς περιέλαβε μετὰ τῶν γεωργῶν. Ἀναφέρεται δ' ἴσως εἰς σχέσιν τινὰ τῶν Αἰγικορέων μετὰ τῶν Ὁπλήτων ὁ παρ' Ἀθηναίῳ (6) μῦθος, ὁ λέγων τὸν Αἰγέα γαμβρὸν τοῦ Ὅπλητος. Οἱ δ' Ἀργάδεις ἴσως ὀρθῶς καὶ Ἐργάδεις καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, διότι ἡ λέξις *ἔργον* ἀπαντᾶται διαλεκτικῶς καὶ *ἄργον* λεγομένη, καὶ μετὰ τοῦ δίγαμμα μάλιστα Ϝάργον (7), ὡς καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ ἡ αὐτὴ λέξις, Werk, λέγεται ἐν διαλέκτῳ καὶ Wark, καὶ παρ' ἡμῖν ὁ ὄχλος μέχρι τοῦδε λέγει *ἀργάτης* καὶ *ἀργαλειό*. Αὕτη ἐπομένως ἡ ἐπωνυμία ἀντιστοιχεῖ εἰς τοῦ Πλουτάρχου τὸ *Ἐργατικόν*, ἢ τοῦ Στράβωνος τοὺς *Δημιουργούς*. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα δύναται νὰ παράγηται καὶ ἐκ τοῦ *Ἄργος*, τοῦ συγγενοῦς τοῦ *ἄρϜουρα*, καὶ σημαίνοντος τὸ πεδίον, καὶ ἐπομένως οἱ Ἀργάδεις νὰ ἦσαν, ὡς οἱ ἐν Ἄργει Ἀργειάδαι (8), οἱ γεωργοὶ (ἀργάται), οὓς παραδέχεται καὶ ὁ Στράβων, ἐν ᾧ ὁ Πλούταρχος γεωργοὺς λέγει τοὺς Γεδέοντας.

Ὡς πρὸς τῶν τελευταίων δὲ τούτων καὶ τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἔννοιαν ὑπάρχουσί τινες δυσκολίαι, καὶ διαφωνίαι ἐπίσης οὐχὶ μικραί. Καὶ ὁ μὲν Πλούταρχος αὐτός, ἐξηγῶν αὐτούς, ὡς γεωργοὺς ἐκ τοῦ *γῇ* καὶ *δαίειν* παράγει πάντως αὐτούς, οἱονεὶ *γεωμόρους*. Ὁ δὲ Στράβων, τοὺς *Ἱεροποιοὺς* περιλαμβάνων εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν, εἰς ταύτην βεβαίως ἀπέβλεπε τὴν φυλήν, διότι εἰς οὐδεμίαν τῶν τριῶν

(6) ΙΓ, 556.
(7) Boeckh, C. I. G. n. 11.
(8) Στεφ. Βυζ.

ἄλλων ἠδύνατο νὰ δοθῇ τοιαύτη σημασία. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀντὶ ΓΕΔΕΟΝΤΕΣ, ὁ Στράβων ἀνεγίνωσκε ΤΕΛΕΟΝΤΕΣ, ὡς ἐδύναντο νὰ καλῶνται οἱ τὰ ἱερὰ τελοῦντες, οἱ Ἱεροτελεσταί· καὶ τοῦτο φαίνεται στηριζόμενον καὶ ἐπὶ χωρίου τινος τοῦ Πολυδεύκους (9), λέγοντος· « *Ἀπὸ δὲ τῶν Ἴωνος παίδων, ἀπὸ Ἐρεχθέως τε καὶ Λέοντος Ὅπλητες, Αἰγικορεῖς, Ἀργάδεις* », ὅπου ἀπορεῖται πρῶτον τίς ἐστιν ὁ μετὰ τοῦ Ἐρεχθέως ταττόμενος οὗτος Λέων, καὶ δεύτερον διατὶ τριῶν μόνον ἀντὶ τεσσάρων φυλῶν γίνεται μνεία· ὥστε πιθανώτερον αἱ λέξεις « *τε καὶ Λέοντος* » νὰ διορθωθῶσιν εἰς *Τελέοντες*· καὶ τὴν γραφὴν *Τελέων* φέρουσι τὰ χειρόγραφα τοῦ Εὐριπίδου ἐν Ἴωνι, καὶ ταύτην ἔχει καὶ ο Στέφανος ὁ Βυζάντιος (10)· και ἀντὶ τοῦ Πανδίωνος ὁ Ἀπολλόδωρος (11) *Τελεῶνα* λέγει τὸν πατέρα τοῦ Βούτου· καὶ ὑπετέθη ὅτι πρὸς τὴν γενεαλογίαν ταύτην σχέσιν ἔχει καὶ ἡ παρὰ Λοκροῖς τοῦ Ἐριβώτα, ὄντος υἱοῦ τοῦ ἥρωος Τελέοντος. Ἐν δ' Ἡροδότῳ ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ Ἴωνος λέγεται *Γελέων*, ὅπερ ἴσως ἦτον Τελέων. Ὥστε ἀπίθανον δὲν εἶναι ἡ φυλὴ αὕτη νὰ ἐκαλεῖτο τῶν Τελεόντων· ἀλλὰ Τελέοντες ἠδύναντο νὰ εἶναι οὐ μόνον οἱ ἱερεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ τὸν φόρον *τελοῦντες* (οἱ γεωργοί), ἢ ἄλλως οἱ *ἐν τέλει*, περιλαμβάνοντες ἴσως καὶ τοὺς ἱερεῖς. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἰωνικαί τινες ἐπιγραφαὶ τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Κέω (12), φέρουσιν ὡς ὄνομα φυλῆς *Γελέοντες*, ὅπερ ὑπηγόρευσεν εἴς τινας (13) τὴν παράδοξον ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ πρώτη γραφὴ Τελέοντες μετεποιήθη κατὰ

(9) Ὀν. Η, 109.
(10) Φ. Αἰγικόρεως.
(11) Α, 9, 16.
(12) Bœckh, C. I. G. n. 3078.
(13) Meier, de gentil. σ. 4.

τοῦτον τὸν τρόπον, μεταβᾶσα ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὰς ἀποικίας, εἴτε ἐπὶ τὸ κωμικώτερον, ὡς γελῶντας δῆθεν τοὺς Τελέοντας ὑποκοριζομένη, ἢ ὡς τὸ *τέλλει* μετεποιήθη ἐκ τοῦ *γέλλει* καθ' Ἡσύχιον, ὅστις ὅμως ἀπίθανον δὲν εἶναι νὰ ἐξέλαβε παρόραμά τι γραφικὸν ὡς γνησίαν καὶ ἀρχαιοτέραν γραφήν. Ὅπως δήποτε, ἡ μαρτυρία τῶν ἐπιγραφῶν ἐστὶν ἡ μόνη ἀναμφισβήτητος, καὶ *Γελέοντες* ἐκαλοῦντο οἱ τῆς τετάρτης φυλῆς ἐν ταῖς Ἰωνικαῖς πόλεσιν· οὐδεὶς δὲ λόγος ὑπάρχει ἵνα ὑποτεθῇ ὅτι ἄλλως ἐλέγοντο ἐν Ἀθήναις. Ἡ λέξις δ' ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτῆς ταύτην ἠδύνατο ἢ νὰ παράγηται ἐκ τοῦ *γελεῖν*, σημαῖνον τὸ γελᾷν καὶ τὸ λάμπειν, νὰ δηλῇ ἑπομένως τοὺς λαμπρούς, ἤτοι τοὺς ἀρίστους καὶ εὐγενεῖς, τὴν πολιτικὴν ἀριστοκρατίαν, περιλαμβάνουσαν καὶ τὴν ἱερατικήν, τοῦ Στράβωνος τοὺς ἱεροποιούς· ἢ νὰ ἦν ὁ *Γεώλεως* (14), οἱ γεωργοὶ τοῦ Πλουτάρχου.

Κατὰ ταῦτα ἑπομένως αἱ τέσσαρες Ἰωνικαὶ φυλαί, γνησίως γραφόμεναι, καὶ κατὰ τὸ πιθανώτερον ἐξηγούμεναι, ἦσαν οἱ *Ὅπλητες*, ἤτοι οἱ μάχιμοι, οἱ *Γελέοντες* ἤτοι οἱ γεωργοί, οἱ *Αἰγικορεῖς*, ἤτοι οἱ ποιμένες, καὶ οἱ *Ἀργάδεις*, ἤτοι οἱ δημιουργοί· ἤ, ἂν οἱ Γελέοντες ἐκληφθῶσιν ὡς οἱ ἄριστοι, τότε οἱ Ἀργάδεις πρέπει νὰ ἦσαν οἱ γεωργοί, ἢ μᾶλλον πρέπει ἡ γεωργικὴ τάξις νὰ περιελαμβάνετο εἰς τοὺς Αἰγικορεῖς, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διαίρεσις αὕτη θὰ περιεῖχε τοὺς ἀρίστους ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῷ στρατῷ, τὴν μέσην τάξιν τῶν τεχνιτῶν, καὶ τὴν κατωτάτην τοῦ χυδαίου λαοῦ, τὴν τῶν ποιμένων καὶ γεωργῶν.

Ἡ τῶν ἀρίστων δὲ τάξις περιελάμβανε πιθανῶς καὶ τοὺς ἱερεῖς, ὧν μόνος ὁ Στράβων, οὔτε δ' ὁ Πλάτων, οὔτε ὁ

(14) Bœckh, C. I. G. n. 3078.— Staatsh. d. Ath. II, 28.— Index lect. Berol. aest. 1812 (ἐν Beck's actt. Sem. reg. Lips. II, σ. 452-460.

Πλούταρχος, μνημονεύει ἐν ταύτῃ τῇ διαιρέσει. Καὶ γένη μὲν ἱερέων ὅτι ὑπῆρχον ἐστὶ βέβαιον, διότι τινὰ ἐξ αὐτῶν διετηρήθησαν καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους· ἀλλὰ φυλὴν ἰδιαιτέραν ταῦτα, ὡς ὁ Στράβων θέλει, δὲν φαίνεται ὅτι ποτὲ ἀπετέλουν, ἦσαν δὲ μεταγενεστέρως ἐγκατεσπαρμένα ἐν ταῖς διαφόροις φυλαῖς. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ δ' ὅτι ἐπεκράτησέ ποτε ἐν Ἀττικῇ ἱεροκρατικὸς ὀργανισμός, οὗτος θὰ ὑφίστατο ἐπὶ τῶν Ἱερέων Βασιλέων μόνον, τοῦ Ἐρεχθέως δηλαδή, ὅστις ἀντεπροσώπευε τὴν λατρείαν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἀδελφὸν εἶχε τὸν Βούτην, καὶ ἀνταγωνιστὴν τὸν Εὔμολπον, τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἱερατείας, ἐν ᾧ ὁ Ἰωνικὸς ὀργανισμὸς θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ὡς στρατιωτικὴ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ἱερατικοῦ, ἐὰν ὑπῆρξε ποτέ· διότι ὁ Ἴων ἦν μᾶλλον ὁ στρατιώτης ἀντίπαλος τῶν ἱερέων ἐκείνων, καὶ ὑπὸ τῶν μὲν στρατάρχης (15), ὑπὸ τῶν δὲ πολέμαρχος (16), καὶ ὑπ' ἄλλων καὶ Βασιλεὺς (17) λεγόμενος, ἐπετράπη τὰ τῆς πολιτείας ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Εὐμολπίδας (18), καὶ κατῴκησε τὴν Μαραθωνικὴν τετράπολιν, τὸ καθ' Ἡρόδοτον (19) «*ἐπιτηδειότατον χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐνιππεῦσαι*», καὶ ἐγκατέστησε τὴν καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐπωνυμίας της στρατιωτικὴν τὴν ἀρχὴν ἔχουσαν ἑορτὴν τῶν Βοηδρομίων.

Ἡ Ἰωνικὴ λοιπὸν αὕτη διαίρεσις φαίνεται οὖσα ἡ κατ' ἀριστοκρατικὰς διακρίσεις διάταξις τοῦ λαοῦ, ἣν τινες (20) ἐθεώρησαν ὡς συνέπειαν ἐξωτερικῆς εἰσβολῆς, ἐκλαβόντες

(15) Ἡροδ. Η, 44.
(16) Παυσ. Β, 14.— Ζ, 2·
(17) Εὐριπ. Ἴων, στ 1592.— Κόνων, διηγ. κ. 27.
(18) Στρ. Η, 588.
(19) ΣΤ, 102.
(20) Wachsmuth, I, σ. 228.

τοὺς Αἰγικορεῖς καὶ Ἀργάδεις ὡς τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῶν ὀρέων καὶ τῶν πεδίων, τοὺς δ' Ὅπλητας ὡς τοὺς ξένους καταχτητάς, καὶ τοὺς Γελέοντας ἢ Τελέοντας ὡς τὴν Ἐλευσινιακὴν ἱεροκρατίαν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ γενάρχης τῶν Ἰώνων λέγεται ὑπὸ τῶν μύθων ἔγγονος μὲν τοῦ Ἕλληνος, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ Δώρου, διὰ τοῦτο οἱ Ἴωνες ἐξελήφθησαν ὑπὸ πολλῶν (21) συγγενεῖς μὲν τῶν Δωριέων, ξένοι δὲ πρὸς τοὺς Πελασγούς, οἵτινες ἦσαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς· καὶ ἐπομένως ὁ ἐξιωνισμὸς τῆς χώρας ταύτης ἐθεωρήθη ὡς συμβάν τι ἀνάλογον πρὸς τῆς Πελοποννήσου τὸν ἐκδωρισμόν. Ἀλλ' αὐτοὶ οὗτοι οἱ μῦθοι (22) φαίνονται πᾶσαν κατακτήσεως ἰδέαν ἀποκλείοντες, διότι διηγοῦνται περὶ τοῦ Ἴωνος ὡς ἐν αὐτῇ γεννηθέντος τῇ Ἀττικῇ, περὶ δὲ τοῦ Ξούθου,—ὅστις ὅμως αἰνίττεται, ὑπὸ ἑτέραν ἔποψιν, καὶ τὴν πανάρχαιον τοῦ Ἀπόλλωνος λατρείαν,—ὅτι ἦλθεν οὐχὶ ἐν ἰσχύϊ καὶ ὅπλοις, ἀλλ' ὡς πρόσφυξ ἐκ Θεσσαλίας, τῶν ἀδελφῶν του τὰ χρήματα κλέψας. Ὑπῆρχον δ' Ἴωνες ἀρχαιότατα ἤδη εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐκτὸς τῆς Θεσσαλίας, ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ Τροιζῆνι πρὸ τῶν Ἡρακλειδῶν, ἐν Κυνουρίᾳ τῆς Πελοποννήσου αὐτόχθονες κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (23), ἐν Χαλκίδι καὶ Ἐρετρίᾳ τῆς Εὐβοίας, καὶ ἐν Αἰγιαλείᾳ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν (24), ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἐρεχθέως. Ἀλλ' ἡ Ἐρέτρια λέγεται ὑπὸ τοῦ Σκύμνου κτίσμα υἱοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, καὶ οἱ Αἰγιαλεῖς μόνον τὸ ὄνομα λαβόντες παρὰ τοῦ Ἴωνος, ὅτε διετέλει φυγὰς παρ' αὐτοῖς, διωχθεὶς ὑπὸ

(21) Ἀπολλόδ. Α, 7, 3.— Στράβ. Η, 587. — Πλούτ. Συμποσ. Ζητήμ. Θ, 15.— Κόν. Διηγ. 27.

(22) Στράβ. Η, 507.— Παυσ. Ζ, 12.

(23) Η, 75.— Στράβ. Ι, 695.— Ἡρόδ. Ζ, 94.— Παυσ.

(24) Παυσ. Ζ, 1, 2.

τῶν υἱῶν τοῦ Ἐρεχθέως, ὅπερ οὐδεμίαν ἔχει ἱστορικὴν πιθανότητα. Κατ' ἄλλον μάλιστα μῦθον ἐδείκνυτο ὁ τάφος τοῦ Ἴωνος ἐν Ἀττικῇ, ἐν τῷ δήμῳ Ποταμοῖς, ὅπερ ἠναγκάζοντο νὰ ἐξηγήσωσιν οἱ ἀρχαῖοι ὑποθέτοντες (25) ὅτι ἐπέστρεψεν ὁ Ἴων εἰς τὴν Ἀττικὴν ὅπως ὑπερμαχήσῃ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν μετ' Εὐμόλπου Θρακῶν, εἰς πόλεμον ὅστις ὅμως λέγεται γενόμενος ἐπὶ Ἐριχθονίου τοῦ πάππου τοῦ Ἐρεχθέως. Σχέσιν δὲ μεταξὺ τῶν ἐν Ἀττικῇ, ἐν Αἰγιαλείᾳ καὶ ἐν Τροιζῆνι Ἰώνων ὑποδεικνύει πιθανῶς καὶ ὁ θετὸς τοῦ Πανδίωνος Αἰγεύς, ἀνακαλῶν τὸν ἐν Αἰγαῖς Ποσειδῶνα, καὶ υἱὸν ἔχων τὸν ἐν Τροιζῆνι γεννηθέντα Θησέα.

Καὶ τὸ ὄνομα δὲ τῶν Ἰώνων ἐθεώρησάν τινες (26), ἐκ τοῦ *ἰέναι* αὐτὸ παράγοντες, ὡς τεκμήριον τοῦ ὅτι ὁ οὕτω καλούμενος λαὸς ἦν πλάνης κατ' ἀρχὰς καὶ ἔξωθεν ἐπελθών. Ἄλλοι δ' ἐξ ἐναντίας (27), ὡς συγγενὲς αὐτὸ ἐκλαβόντες τοῦ ὀνόματος *Ἰὼ* (τῆς τοῦ Ἰνάχου ἢ τοῦ Ἰάσου θυγατρός, τῆς φρουρουμένης ὑπὸ τοῦ Ἄργου), καὶ προσέτι τοῦ ὀνόματος τοῦ *Ἰάσου* (υἱοῦ τοῦ Ἄργου, καὶ πάππου τοῦ πανόπτου Ἄργου), ἀφ' οὗ καὶ τὸ Ἄργος ἐπωνομάσθη Ἴασον, προτείνουσιν αὐτὸ ὡς ἀπόδειξιν τῆς σχέσεως τῶν Ἰώνων μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἀργείων, ἤτοι μετὰ τῶν Πελασγῶν, ἣν ἐπικυροῖ καὶ ὁ Παυσανίας λέγων (28)· « *Πρὶν Ἡρακλείδας κατελθεῖν εἰς Πελοπόννησον, τὴν αὐτὴν ἠφίεσαν Ἀθηναῖοι καὶ Ἀργεῖοι γλῶσσαν* ».

Εἴς τινας δὲ (29) παρέσχε καὶ ἡ θρησκεία ἀφορμὴν ἵνα

(25) Παυσ. αὐτ.
(26) Illgen. d. trib. att. σ. 58.
(27) Buttmann, üb. d. myth. Verb. Griech. mit Asien, (Mythol. II, σ. 179).— Bœckh, σ. 318.
(28) Β, 37.
(29) Müll. Dor. I, σ. 237-247.

ἐκλάβωσι τὸν Ἰωνικὸν ὀργανισμὸν τῶν Ἀθηνῶν ὡς μεταῤῥύθμισιν προκύψασαν ἐξ εἰσβολῆς ξένης· διότι παρατηροῦντες ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος (30) ἐλλείπει μὲν ἐντελῶς ἐκ τῶν παναρχαίων Ἀττικῶν μυθευμάτων, ἀπαντᾶται δ' ἐν τοῖς μεταγενεστέροις, ὑπέλαβον ὅτι ἦτο αὐτὴ ἡ τῶν Δωριέων τοῦ Δελφικοῦ Ἀπόλλωνος (31), εἰσαχθεῖσα εἰς Ἀττικὴν ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῖς Δωριεῦσιν Ἰώνων, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ξοῦθος οὐδεὶς ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ *ξανθὸς* Ἀπόλλων (32). Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἔφορος (33) ἐξ Ἀθηνῶν μάλιστα κατάγει εἰς Δελφοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν λατρείαν· ἡ δὲ τοῦ Πατρῴου, εἰ καὶ μεταγενεστέρως ἄρχεται ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ διαδέχεται τὴν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ αὐτὴν οὖσαν Ἰωνικήν, διότι ὑπῆρχεν ἐπὶ τῶν Ἰώνων ἡγεμόνων, καὶ ὁ Θησεὺς εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἀφιέρωσε τὰ Ἴσθμια (34)· καὶ αὐτὸς δ' ὁ Αἰγεὺς κατά τινας εἶναι τοῦ Ποσειδῶνος μόνον ἐπίθετον (35), ἐκ τῶν Αἰγῶν τῆς Ἰωνικῆς Αἰγιαλείας (36), ὡς καὶ εἰς Μυκάλην ὑπῆρχε Ποσειδῶν Ἑλικώνιος, ἐκ τῆς Αἰγιαλικῆς Ἑλίκης (37). Ἦτον δ' ἡ τοιαύτη ἐναλλαγὴ τῶν λατρειῶν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος οὐ σπανία ἐν Ἑλλάδι, καὶ οὐδεμίαν δηλοῖ ἐχθρικὴν κατάκτησιν. Οὕτως ἐν Ταινάρῳ καὶ ἐν Δελφοῖς, ἐν Δήλῳ καὶ Καλαυρίᾳ, ἐνηλλάγησαν τῶν δύω θεῶν αἱ

(30) Ἴδ. Πλάτ. Εὐθύδ. σ. 302 καὶ σχολ.
(31) Πλάτ. Πολιτ. Δ, 427. — Δημ. π. Στεφ. § 46, σ. 274. — Ἀριστείδ. Παναθην. σ. 181 Dind.
(32) Müll. Proleg. σ. 274.
(33) Ἐν Στράβ. Θ, 646.
(34) Πλούτ. Θησ. ΚΕ.
(35) Ὁμ. Ὀδυσ. Δ, 506.
(36) Müll. αὐτ. 272.
(37) Στράβ. Η, 589. — Διόδ. ΙΕ, 49.

λατρεῖαι, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν Ἀθήναις ἡ τοῦ Θησέως ὑπεχώρησεν εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλέους (38).

Οὐδεμία ἄρα ὑπάρχει σπουδαία, οὐδὲ πιθανὴ κἂν ἀπόδειξις ὅτι ξένη κατάκτησις ἐπέφερε τὴν εἰς ἀριστοκρατικὰς φυλὰς διαίρεσιν τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ· ἀλλὰ ταύτην εἶχεν ὡς φαίνεται, ἀρχικῶς, ὡς λαὸς ἀνέκαθεν Ἰωνικός, διότι οὗτος ἦν γενικὸς τῶν Ἰώνων ὀργανισμός, ὥστε καὶ φυλὴ Γελεόντων ἀπαντᾶται εἰς Ἰωνικὰς τῆς Ἀσίας πόλεις (39), καὶ ὁ Ἡρόδοτος (40), περὶ τοῦ Κλεισθένους ὁμιλῶν ὅστις κατήργησε τὰς τέσσαρας φυλὰς ἐν Ἀθήναις, λέγει ὅτι ἔπραξε τοῦτο «*Ἵνα μὴ σφίσιν αἱ αὐταὶ ἔωσι φυλαὶ καὶ Ἴωσι*».

Τὸ δ' ὁμοιάριθμον τῶν διαιρέσεων τούτων μετὰ τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἐκτεθειμένων δὲν ἐμφαίνει μέν, ὡς νομίζομεν, ταυτότητα, οὐχ ἧττον ὅμως σχέσιν τινά, καὶ ἀντανάκλασιν καὶ ἐπὶ τῆς χωρογραφίας, τῆς τετραχοῦς ἰωνικῆς πολιτικῆς διαιρέσεως, ἧς, παναρχαίου ἴσως οὔσης, ὑποδιαιρέσεις δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι καὶ αἱ δωδεκαπόλεις. Κατὰ Πλούταρχον τοὐλάχιστον (41), τὸ τῶν *Πεδιέων* γένος λέγεται *ὀλιγαρχικώτατον*, τὸ τῶν *Διακρέων δημοκρατικώτατον*, καὶ τὸ τῶν *Παράλων μέσην* πολιτείαν αἱρούμενον· ὅπερ φαίνεται δηλοῦν ὅτι τὸ Πεδίον, ἤτοι αἱ Ἀθῆναι καὶ τὰ πέριξ, ἴσως μετὰ τῆς Ἀκτῆς, κατῳκεῖτο μάλιστα ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων, τῶν Ὁπλιτῶν· τῆς Παραλίας αἱ πεδιάδες καὶ οἱ λιμένες, ὑπὸ τοῦ εὐπόρου λαοῦ, τοῦ ἐξ ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας ποριζομένου, καὶ τῆς Διακρίας

(38) Εὐριπ. Ἡρακλ. Μαινομ. 1300.— Πλούτ. Θησ. ΛΕ.—Ἀριστείδ. Ι, σ. 58 Dind.— Müll. Dor. I, σ. 438.

(39) Ἴδ. ἀνωτ.

(40) Ε, 69.

(41) Β. Σόλ. ΙΓ.

τὰ ὀρεινά, ὑπὸ τῶν ἀπορωτέρων, τῶν ποιμένων καὶ γεωργῶν, τῶν Αἰγικορέων καὶ Γελεόντων.

Οἱ τὴν Ἀττικὴν λοιπὸν οἰκοῦντες Ἴωνες ἦσαν κατὰ ταῦτα Πελασγοὶ ἐξ ἀρχῆς, Ἰωνικῶς ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων χρόνων ὠργανισμένοι· τὰ δὲ διάφορα περὶ τῆς πρώτης τύχης καὶ τῶν πρώτων αὐτῶν διαιρέσεων ἱστορούμενα ἢ μυθολογούμενα, ἦσαν οὐχὶ ἀλληλοδιάδοχοι μεταβολαί, ἀλλ' ἠνίττοντο μᾶλλον διαφόρους φάσεις ἢ ἐπόψεις τῆς αὐτῆς καταστάσεως. Οὕτως ὁ Κέκροψ καὶ ὁ Ἐρεχθεὺς εἰσὶν οἱ τῆς αὐτοχθονίας καὶ τῆς ἐγχωρίου λατρείας τῶν Ἀθηναίων ἀρχαιότατοι ἀντιπρόσωποι· ὁ δ' Ἴων, ὁ τῆς Ἰωνικῆς αὐτῶν ἐθνικότητος, καὶ ὁ Αἰγεύς, ὁ τῆς συγγενείας αὐτῶν μετὰ τῶν Ἰώνων τῆς Αἰγιαλείας, ἐλθόντων εἰς τὴν Ἀττικὴν ὅτε ἐπὶ τῆς δωρικῆς εἰσβολῆς ἐδιώχθησαν τῶν βορείων χωρῶν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, οὓς οἱ Δωριεῖς ἐξέβαλον ἐκ τῶν νοτιωτέρων (42). Ἴσως δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἐκηρύττετο ὁ Αἰγεὺς θετὸς μόνον υἱὸς τοῦ Πανδίονος, « *καὶ μηδὲν Ἐρεχθείδαις προσήκων* » (43).

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Θησεύς.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῶν Ἀθηνῶν ὁ ὀνομαστότερος καὶ ἱστορικώτερον πάντων μαρτυρούμενος ἦν ὁ Θησεύς, υἱὸς τοῦ Αἰγέως. Καὶ ὅμως λίαν ἀμφίβολον δύ-

(42) Παυσ. Ζ, 1.
(43) Πλούτ. Θησ. ΙΓ.

ναται νὰ θεωρηθῇ ἂν καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ διάδοχοι ἦσαν πρόσωπα ἀληθῶς ὑπάρξαντα, ἢ μᾶλλον, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν προκατόχων αὐτῶν, μῦθοι χρόνους καὶ περιστάσεις προσωποποιοῦντες· διότι οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι, οἱ οὐδόλως περὶ τῆς ἱστορικότητος τοῦ Θησέως διστάζοντες, διηγοῦνται ὁμοίως τὰ περὶ αὐτοῦ (1). Καὶ πολλαὶ μὲν τῶν ἀποδιδομένων αὐτῷ πράξεων εἰσὶν οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτοὶ οἱ μῦθοι τοῦ Ἡρακλέους, κατὰ τοπικὰς παραδόσεις μεταπεπλασμένοι, διὸ καὶ ὡς «*ἄλλος Ἡρακλῆς*» ὁ Θησεὺς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐθεωρεῖτο (2), καὶ ζηλωτὴς καὶ φίλος καὶ συναγωνιστὴς ἐκείνου ἐλέγετο, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἱερὰ αὐτοῦ τῷ παρεχώρησε (3). Τὸ δ' ὄνομα αὐτοῦ τινὲς μὲν παράγουσιν ἐκ τοῦ ὅτι «*ἐγένετο τοῦ Αἰγέως υἱὸς θετός*», ἤτοι ὅτι ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ πατρός του· ἄλλοι ἐκ τῆς θέσεως τῶν γνωρισμάτων ὑπὸ τὸν βράχον τῆς Τροιζῆνος. Ἐκ τῶν νεωτέρων δέ, εἷς (4) εἶπεν αὐτὸν ἐπώνυμον τῶν Θητῶν, ὡς δῆθεν ὑπὲρ τῆς κατωτάτης ἐκείνης τάξεως τοῦ λαοῦ νομοθετήσαντα, ὁ δὲ Κρεϋζέρος (5) πιθανώτερον πάντων φαίνεται λέγων, ὅτι οὕτως ἐκλήθη ὡς *θεὶς* καὶ ἀποκαταστήσας ὁριστικὴν τῆς πολιτείας τάξιν, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς ὑπ' ἄλλην ἔποψιν θεωρεῖ αὐτὸν καὶ ὡς σύμβολον τῆς τῶν ἀρχαίων θρησκευτικῆς πεποιθήσεως περὶ τῆς εἰς ᾅδου καταβάσεως καὶ τῆς αὖθις ἀναβιώσεως τῆς ψυχῆς.

Ἀλλ' ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ περὶ αὐτοῦ ἀληθές, ἡ ἐποχὴ ὅμως ἡ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ χαρακτηριζομένη, καὶ ἣν ὁ Εὐσέβιος προσδιορίζει εἰς τὰ 54 πρὸ τῶν Τρωϊ-

(1) Πλούτ. Β. Θησ.— Διόδ. Δ, 59-63.— Ἰσοκρ. Ἑλ. Ἐγκ. § 18-37.
(2) Πλούτ. αὐτ.
(3) Πλούτ. αὐτ. ὁμ. Δ.
(4) Hüllmann, Anfänge κτλ. σ. 215.
(5) Creuzer. Symbol. IV, 108, 119.

κῶν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἔναρξις τῶν ἱστορικῶν χρόνων τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ὃ ἐμφαίνουσα τὴν ἀρχὴν καὶ ἀφετηρίαν τοῦ μετὰ ταῦτα μεγαλείου τῆς πόλεως· ὥστε καὶ ὁ Διόδωρος (6), ὁριστικώτερόν πως τοῦ ἀληθοῦς ἐκφραζόμενος, φρονεῖ ὅτι « *ἀπὸ τούτων τῶν χρόνων Ἀθηναῖοι, διὰ τὸ βάρος τῆς πόλεως, φρονήματος ἐνεπίμπλαντο, καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας ὠρέχθησαν* ».

Ἡ ἐπισημοτάτη δὲ καὶ γονιμωτάτη τῶν πολιτικῶν πράξεων, ἧς ἡ δόξα ἀποδίδεται εἰς τὸν Θησέα, ἐστὶν ἡ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ ἄστυ συγκέντρωσις, ἥτις εἰς τὰς πρῴην ἀσθενῶς εἰς δωδεκάπολιν ἀμφικτιονικὴν συνδεδεμένας, καὶ αὐτοκυβερνήτους, ὡς ἐνομίζετο (7), χώρας ἀντικατέστησε διοίκησιν κεντρικὴν καὶ ἰσχυράν, καὶ δι' αὐτῆς ἀνέδειξε τὰς Ἀθήνας ἐπικρατεστέρας πασῶν τῶν λοιπῶν Ἰωνικῶν χωρῶν, αἵτινες τὸν αὐτὸν μὲν εἶχον ἀρχαῖον ὀργανισμόν, ἀλλὰ πολὺ κατώτεραι ἐδείχθησαν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν· διότι, ὅτε ὁ Θάλλης ἐπρότεινε καὶ αὐταῖς νὰ συνδεθῶσι πᾶσαι ὁμοῦ ὡς δῆμοι ὑπὸ ἓν βουλευτήριον (8), ἀπέκρουσαν τὴν συμβουλὴν μετ' ἀγανακτήσεως ὡς τυραννικήν, καὶ ἐνέμειναν εἰς τὴν μόνωσιν αὐτῶν, θεωροῦσαι ὡς ἐλευθερίαν ὅ,τι κατέστησεν αὐτὰς ἐν τέλει ἀδόξους δούλας τῶν Σατραπῶν.

Ἦν δ' ὁ τὸ ὄνομα τοῦ Θησέως περιβεβλημένος συνοικισμὸς οὐ μόνον ἐξωτερικὴ τῶν Ἀθηναίων ἐνίσχυσις, ἀλλὰ καὶ ἀληθὴς ἐσωτερικὴ αὐτῶν ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῆς πιέσεως τῶν ἑκασταχοῦ μικρῶν ὀλιγαρχιῶν· διότι ἐπέβαλλε κοινόν, καὶ ἕνεκα τούτου ἰσχυρὸν νόμον, ὃν πάντες ἠναγ-

(6) Δ, 61.
(7) Πλούτ. Θησ. ΚΔ.—Θουκ. Β'. 15.
(8) Ἡρόδ. Α, 170.

κάζοντο νὰ σεβασθῶσι, καὶ ὅστις ἑπομένως ἦν ἐγγύησις τῆς ἰσότητος. Εὐλόγως ἑπομένως ἡ διάταξις αὕτη δυσαρεστεῖ τοῦ Θεοφράστου τὸν ὀλιγάρχην (9), ὅστις παραπονεῖται ὅτι ἐκ δώδεκα πόλεων εἰς μίαν συγκεντρώσας ὁ Θησεὺς τὴν κυβέρνησιν, ἔγινεν αἴτιος πάντων τῶν κακῶν εἰς τὴν πόλιν, ὡς ἐκμηδενίσας τὴν κατὰ τόπους ὀλιγαρχίαν, καὶ αὐτῆς τέλος τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας. Ὁ δῆμος ὅμως ἄλλα ᾐσθάνετο καὶ ἐφρόνει, καὶ εὐγνωμονῶν πανηγύριζεν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις τὰ *μετοίκια* (10) ἢ μᾶλλον *συνοίκια* (11) κατὰ τὴν 19ην ἑκατομβαιῶνος ἑκάστου ἔτους. Ἐκ τούτου καὶ φιλόνομος Βασιλεὺς ἐθεωρεῖτο ὁ Θησεὺς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, « *ἄρχων τοῦ πλήθους νομίμως* », κατὰ Διόδωρον (12), καί τινες μάλιστα τὴν εἰς αὐτὸν ἀποδοθεῖσαν συγκέντρωσιν τῆς ἀρχῆς οὐ μόνον ὡς προοδοποίησιν ἐθεώρησαν τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ὡς εἰσαγωγὴν ἤδη αὐτῆς, ὥστε καὶ εἶπον ὅτι ὁ Θησεὺς παρῃτήθη τῆς βασιλείας (13)· ὁ δὲ Παυσανίας διηγεῖται (14), ὅτι εἶδεν ἐν Ἀθήναις γραφὴν παριστῶσαν τὸν Θησέα στεφανοῦντα τὴν Δημοκρατίαν στεφανοῦσαν τὸν Δῆμον.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι οἱ οὕτω λέγοντες ἐξελάμβανον τὸ τελευταῖον ἀποτέλεσμα ἀντὶ τῆς μεμακρυσμένης ἀφορμῆς· διότι ὁ ἐπώνυμος τοῦ Θησέως κυβερνητικὸς ὀργανισμὸς οὐ μόνον θεσμὸς δὲν ἦτο δημοκρατικός, ἀλλὰ μάλιστα συνεπύκνου καὶ ἐνίσχυε τὴν κεντρικὴν ἀρχήν, κατὰ τοῦτο πλησιέστερος τῆς δημοκρατίας, ὅτι ἀντὶ τῶν πολλῶν ὀλι-

(9) Χαρακτ. ΚΘ. 4.
(10) Πλούτ. αὐτ.
(11) Θουκ. αὐτ.— Ἀριστοφ. Εἰρ. 984.
(12) Δ, 61.
(13) Πλούτ. Θησ. ΚΔ, ΚΕ.— Εὐριπ. Ἱκέτ. 353, 405.
(14) Α, 3.

γαρχιῶν ἐγκατέλειπε μίαν, καὶ ἠλάττωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ δήμου καταπατούντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Τάξεις, καὶ φυλῶν ὑποδιαιρέσεις.

Λέγουσι δ' οἱ ἀρχαῖοι ὅτι ἀφ' οὗ ὁ Θησεὺς διεπράξατο οὕτω τὴν ἵδρυσιν ἑνιαίας κυβερνήσεως, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν περὶ αὐτὸν ἀριστοκρατίαν, καταργήσας τὰς κατὰ τόπους διοικήσεις, μετέτρεψε τὴν διαίρεσιν τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς τῶν παλαιῶν Ἰωνικῶν φυλῶν εἰς τὴν τῶν ἑξῆς τριῶν τάξεων, τῶν *Εὐπατριδῶν*, τῶν *δημιουργῶν* καὶ τῶν *γεωμόρων*. Τὰς τάξεις δὲ ταύτας ὀνομάζουσιν *ἔθνη* ὁ Πολυδεύκης (1) καὶ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, καὶ *γένη*, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ὁ Ἡσύχιος (2).

Ἐκ τούτων δέ, οἱ μὲν Εὐπατρίδαι «*τὸ ἄστυ οἰκοῦντες*», κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, εἶχον, κατ' αὐτὸ καὶ κατὰ τὸν Πλούταρχον (3), τὴν τῶν ὁσίων καὶ ἱερῶν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξήγησιν, καὶ τὸ ἀποκλειστικὸν τῶν δημοσίων ἀρχῶν δικαίωμα, καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνῆκε καὶ τὸ βασιλικὸν γένος (4).

Οἱ δὲ Γεώμοροι λέγονται *Γεωργοὶ* ὑπὸ τοῦ Μεγάλου

(1) ΣΤ. 9, 111.
(2) Φ. Ἀγροιῶται.
(3) Θησ. ΚΔ.
(4) Μ. Ἐτυμ. αὐτ.

Ἐτυμολογικοῦ, καὶ οἱ αὐτοὶ βεβαίως εἰσὶ περὶ ὧν λέγει ὁ Ἡσύχιος· « *Ἀγροιῶται, ἀγροῖκοι, καὶ γένος Ἀθήνησιν, οἳ ἀντιδιεστέλλοντο πρὸς τοὺς Εὐπατρίδας. Ἦν δὲ τὸ τῶν γεωργῶν, καὶ τρίτον τὸ τῶν Δημιουργῶν* ». Ἦσαν λοιπὸν οὗτοι οἱ τὴν γῆν καλλιεργοῦντες· καὶ ὅτε αὕτη ἀνῆκε τοῖς πλουσίοις, ἐτέλουν αὐτοῖς « *τὰ ἕκτα τῶν γινομένων* », δι' ὃ καί, κατὰ Πλούταρχον (5), προσέτι *ἑκτημόριοι* καὶ *θῆτες* ἐλέγοντο· κατ' ἄλλους δὲ καὶ *Πελάται* (6), ἴσως τῆς ἐπωνυμίας μόνον μεταφρασθείσης διὰ τῆς ἐπὶ Ῥωμαίων ἐν χρήσει οὔσης. Ὁ δὲ Πλάτων (7) λέγει αὐτοὺς καὶ *ἐπισιτίους*, ὡς ἐργαζομένους μόνον ἵνα κερδίζωσι τὰ σιτία, καὶ ὁ Ἡσύχιος καὶ *Ἐπιμόρτους*, ὡς ἐπὶ μερίδι τῶν προϊόντων καλλιεργοῦντας τὴν γῆν.

Οἱ δὲ Δημιουργοὶ ἦσαν ὁ λοιπὸς ἐργατικὸς ὄχλος, ἡ πολυπληθεστέρα τάξις, κατὰ Πλούταρχον, ἢ τὸ τεχνικὸν ἔθνος, κατὰ τὸ Μ. Ἐτυμολογικὸν (8), καθ' ὅ, ἂν πρέπῃ νὰ τὸ πιστεύσωμεν, καὶ *Ἐπιγεώμοροι* ἐπελέγοντο.

Ἀλλὰ περὶ τῶν *ἐθνῶν* ἄλλοι τῶν ἀρχαίων ἄλλα πρεσβεύουσιν, ἀσύμφωνα πολλάκις λέγοντες καὶ συγκεχυμένα. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Πολυδεύκης χρᾶται τῇ λέξει ὡς δηλούσῃ, μετὰ τῆς *φρατρίας* καὶ τῆς *τριττύος*, ὑποδιαιρέσεις τῆς φυλῆς, ἐν τῷ ἑπομένῳ χωρίῳ (9)· « *Ὅτε μέντοι τέσσαρες ἦσαν αἱ φυλαί, εἰς τρία μέρη ἑκάστη διῄρητο, καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἐκαλεῖτο τριττὺς καὶ ἔθνος καὶ φρατρία* ». Ὁμοίως λέγει καὶ ὁ Ἁρποκρατίων (10)· « *Τριττύς ἐστι τὸ*

(5) Β. Σόλ. ΙΓ.
(6) Διον. Ἁλικ. Β, 9.— Πολυδ. Γ, 82.
(7) Πολιτ. Δ, 419.
(8) Φ. Εὐπατρίδαι.
(9) Η, 111.
(10) Φ. Τριττύς.

τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. Αὕτη γὰρ διήρηται εἰς τρία μέρη, τριττύν, καὶ ἔθνη καὶ φρατρίας». Καὶ τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, ἀρυόμενον, ὡς λέγει, ταῦτα ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀλλ' αὗταί εἰσιν αἱ μόναι περικοπαὶ τῶν γραμματικῶν ἐν αἷς τὰ *ἔθνη* ῥητῶς λέγονται ὑποδιαίρεσις τῶν φυλῶν. Εἰς ἄλλας δέ τινας ἀναφέρεται ἡ λέξις ὡς ταὐτόσημος τῆς *φρατρίας* καὶ τῆς *τριττύος*, οἷον ἐν Σουΐδα (11) λέγοντι· «*Φασὶ δὲ τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι* [*καὶ*] *τριττύν, ἤτοι τὴν φρατρίαν*».

Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πολυδεύκης, ὁμιλῶν περὶ τῆς εἰς γένη δευτέρας ὑποδιαιρέσεως, λέγει (12)· *Φρατρίαι δ' ἦσαν δυοκαίδεκα, καὶ ἐν ἑκάστῃ γένη τριάκοντα*». Καὶ (13)· *Τριττύος δ' ἑκάστης γένη τριά*[*κοντα*]». Καὶ (14)· «*Ἑκάστου δὲ ἔθνους γένη τριάκοντα*»· ἐξ ὧν φαίνεται προκύπτον ὅτι, κατ' αὐτόν, αἱ λέξεις φρατρία, ἔθνος, καὶ τριττὺς ἦσαν τρεῖς διάφοροι ἐκφράσεις τὸ αὐτὸ ἐμφαίνουσαι, ὅτι δηλαδὴ ἑκάστη φυλὴ ὑποδιῃρεῖτο τριχῇ, καὶ ὅτι τὸ τρίτον αὐτῆς ἐλέγετο ἀδιαφόρως ἔθνος, ἢ φρατρία, ἢ καὶ τριττύς.

Ἀλλ' ἐξ ἑτέρων πάλιν τινῶν χωρίων δὲν ἐξάγεται ἀναγκαίως ἡ ἑρμηνεία αὕτη. Οὕτω λέγει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Πλάτωνος (15)· «*Ἀριστοτέλης φησί, τοῦ ὅλου πλήθους διῃρημένου Ἀθήνησιν εἴς τε τοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς δημιουργούς, φυλὰς αὐτῶν εἶναι τέσσαρας, τῶν δὲ φυλῶν ἑκάστης μοίρας εἶναι τρεῖς, ἃς τριττύας τε καλοῦσι καὶ φρατρίας*», ὅπου ἡ διαίρεσις τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ εἶναι ἐλλειπής, καὶ προσέτι περὶ τῶν ἐθνῶν, ὡς ὑποδιαιρέσεως τῆς

(11) Φ. Φράτορες.
(12) Γ', 52.
(13) Η, 109.
(14) Η, 111.
(15) Ἐν Ἀξιόχ. 253.

φυλῆς, οὐδεμία γίνεται μνεία. Ἡ αὐτὴ δ' ἀποσιώπησις ἀπαντᾶται καὶ εἰς δύω χωρία τοῦ Σουΐδα (16)· «*Ἡ φυλὴ διήρηται εἰς τέσσαρα* (ὀρθότερον ὤφειλεν εἰπεῖν· Ὁ Ἀττικὸς λαὸς διήρηται εἰς φυλὰς τέσσαρας). *Ἑκάστη δὲ διαίρεσις εἰς γ'. ὡς γίνονται ιβ'. Καλεῖσθαι δὲ τριττύας καὶ φρατρίας*». Καὶ ἀλλαχοῦ (17)· «*Αἱ δὲ φρατρίαι ἐκαλοῦντο τριττύες, ὅτι τεσσάρων φυλῶν οὐσῶν, εἰς τρία ἑκάστην διεῖλον μέρη*».

Ἂν δ' ἡ τοιαύτη ταυτωνυμία ὑποτεθῇ τῶν γραμματικῶν παρεξήγησις, ἐφικτὴ ἔσται καὶ ἄλλη ἑρμηνεία, καθ' ἣν ἑκάστης φυλῆς τριχῇ διαιρουμένης, ἑκάστη ὑποδιαίρεσις ἔφερεν ἀνὰ ἓν τῶν ὀνομάτων ἐκείνων. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο φαίνεται ἡμῖν ὀρθῶς ἔχον, καὶ πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας ἀναγκαῖον νομίζομεν νὰ ἐρευνηθῇ ἕκαστον τῶν ὀνομάτων ἐκείνων ἰδίᾳ.

α'. Τὴν λέξιν *ἔθνος* παράγουσιν οἱ λεξικογράφοι (18) ἐκ τοῦ *ἔθος*, διότι κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην χρῆσιν τῆς γλώσσης ἐδήλου τοὺς κοινὴν τέχνην ἢ ἐπιτήδευμα ἀσκοῦντας, καὶ διὰ τοῦτο κοινὰ τὰ ἔθη ἔχοντας, ὡς ἔλεγον *ἔθνος ῥαψῳδῶν, ἰατρῶν, λῃστῶν*, ἢ καὶ *ἔθνος πτηνῶν*, καὶ ἑπομένως, καθ' ἣν εἴδομεν ἀνωτέρω ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυδεύκους, *ἔθνος εὐπατριδῶν, δημιουργῶν, γεωμόρων*. Φαίνεται ἄρα ὅτι ἡ εἰς ἔθνη κατάταξις ἦν οὐχὶ τῶν φυλῶν ἑκάστης ὑποδιαίρεσις, ἀλλ' ἡ εἰς *τάξεις* διάκρισις ἅπαντος τοῦ λαοῦ, ἥτις διὰ τοῦτο ἐπίτηδες ἴσως ὑπό τινων τῶν γραμματικῶν ἀποσιωπᾶται εἰς τῶν ὑποδιαιρέσεων ἐκείνων τὴν ἀπαρίθμησιν. Καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ταυτίζεται

(16) Φ. Φρατρία.
(17) Φ. Γεννῆται.
(18) Ἐτυμ. Γουδ.

ἡ κατάταξις αὕτη μετὰ τῆς τῶν Ἰωνικῶν φυλῶν, σύμπτηξις οὖσα ἐκείνης ὅπως ἀποτελέσῃ τὰ τρία σημεῖα τοῦ μοχλοῦ τοῦ πᾶσαν πολιτείαν κινοῦντος, καὶ ὅστις ἦν συμπάσης τῆς μετὰ ταῦτα πολιτικῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν τὸ πρώτιστον ἐλατήριον. Οὕτως ἐν τῇ κατατάξει ταύτῃ εἰς τὰ τὰ τρία *ἔθνη* εὐπατριδῶν, δημιουργῶν καὶ γεωμόρων, οἱ μὲν *Εὐπατρίδαι*, ἦσαν ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τοὺς Ὅπλητας (ἴσως μετὰ τῶν Γελεόντων, ἂν ἡ λέξις ἐδήλου τοὺς λαμπροὺς καὶ ἐνδόξους), οἱ δὲ *Δημιουργοί*, ἡ μέση τάξις, αὐτοὶ οἱ Ἀργάδεις· καὶ οἱ *Γεώμοροι*, ἡ ἐσχάτη καὶ δημοκρατικωτάτη τάξις, περιλαμβάνοντες τοὺς Αἰγικορεῖς, ἢ ἴσως καὶ τοὺς Γελέοντας (ἄν, ἀντὶ τῶν λαμπρῶν ἐνέφαινον οὗτοι τὸν γεώλεων). Δύω ἄρα τῶν ἐθνῶν συνέπιπτον μετὰ δύω ἐκ τῶν φυλῶν, ἓν δὲ περιελάμβανε δύω φυλάς. Καὶ λέγει μὲν ὁ Πολυδεύκης (19) ὅτι οἱ Φυλοβασιλεῖς, ἢ ἀρχηγοὶ ἑκάστης φυλῆς, ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν εὐπατριδῶν, ὅπερ ἤθελεν ἀποδείξει ὅτι ἑκάστη φυλὴ περιεῖχε καὶ Εὐπατρίδας, ἄρα συνέκειτο ἐκ μερίδων καὶ τῶν τριῶν τάξεων· ἀλλὰ δύσκολος φαίνεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὑπῆρχον φέρ' εἰπεῖν Εὐπατρίδαι τῆς φυλῆς τῶν Αἰγικορέων, γεώμοροι τῶν Ὁπλιτῶν, καὶ οὕτω καθεξῆς, ὅπερ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῶν φυλῶν πᾶσαν χαρακτηριστικὴν αὐτῶν ἀριστοκρατικὴν σημασίαν. Πολὺ δὲ πιθανώτερον, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐνταῦθα σύγχυσις παρὰ Πολυδεύκει, καὶ ὅτι οἱ Φυλοβασιλεῖς ἦσαν μὲν ἀρχηγοὶ τῶν Φυλῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ εὐπατρίδαι.

ϛ'. Ἡ δὲ λέξις *Φρατρία*, ὑπό τινων μετὰ ταῦτα καὶ *φατρία* λεγομένη, σημαίνει τὴν ἀδελφότητα· διότι, καθ' Ἡσύχιον, « *Φρητὴρ ἀδελφός* », ἐξ οὗ καὶ τὸ λατινικὸν

(19) Ὀνομ. Η, 111.

Frater. Ἦτον ἑπομένως ἡ Φρατρία ἡ διαφόρων ἀδελφικῶν ἢ συγγενικῶν οἰκογενειῶν κοινωνία, ἐπὶ κοινῷ τινι σκοπῷ, καὶ ἰδίως, ὡς εἰκὸς καὶ ὡς καὶ ὁ Δικαίαρχος πρεσβεύει (20), πρὸς κοινὴν θεραπείαν τοῦ οἰκογενειακοῦ ἱεροῦ συνεστηκυῖα. Δι' ὃ καὶ ὑπὸ Δημοσθένους (21) λέγονται οἱ φράτορες « *Ἀπόλλωνος Πατρῴου καὶ Διὸς Ἑρκείου γεννῆται* ». Καθ' ὃν χρόνον αἱ οἰκογένειαι διετέλουν εἰσέτι ἀπ' ἀλλήλων μεμονωμέναι, ἑκάστη εἶχε καὶ τὸ ἴδιον ἑαυτῆς ἱερόν, ὃ περιεῖπεν ἡ *πάτρα*, ὡς ἐκφράζονταί τινες τῶν γραμματικῶν, ἤτοι ὁ πατὴρ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἀποθνήσκοντος δὲ τοῦ πατρός, ἔμενε τὸ ἱερὸν εἰς τὴν κοινὴν ἐπιμέλειαν τῶν διαφόρων οἰκογενειῶν τῶν ἀδελφῶν, πρὸς τοῦτο φρατρίαν ἀποτελουσῶν. Καὶ ὁ μὲν προμνημονευθεὶς συγγραφεὺς Δικαίαρχος ἄλλως θέλει νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν φρατριῶν, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς ἐξ ἐπιγαμιῶν καταγωγήν, καὶ εἰς μεταξὺ ἀδελφῶν συζυγίας, διὰ τούτων· « *Φατρίαν δὲ συνέβη λέγεσθαι καὶ φρατρίαν, ἐπειδή τινες εἰς ἑτέραν πάτραν ἐδίδοσαν θυγατέρας ἑαυτῶν· οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν* (τῶν τῆς πάτρας) *ἱερῶν εἶχε κοινωνίαν ἡ δοθεῖσα, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ λαβόντος αὐτὴν συνετέλει πάτραν· ὥστε πρότερον πόθῳ τῆς συνόδου γιγνομένης ἀδελφῆς σὺν ἀδελφῷ, ἑτέρα τις ἱερῶν ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος, ἣν δὴ φρατρίαν ὠνόμαζον· καὶ πάλιν ὥσπερ πάτρα μὲν ὃν περ εἴπομεν ἐκ τῆς συγγενείας τρόπον ἐγένετο μάλιστα τῶν γονέων σὺν τέκνοις, καὶ τέκνων σὺν γονεῦσι, φατρία δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀδελφῶν* ». Ταῦτα ὅμως παρεμβάλλουσι ξένα καὶ περιττά, καὶ εἰσὶ προφανὴς παρεξήγησις τῆς ἀρχῆς τῶν φρατριῶν, αἵτινες ἀληθῶς

(20) Ἐν Στεφ. Βυζ. Φ. Πάτρα.
(21) Δημοσθ. κ. Εὐβουλ. Σ. 1319.

ἦσαν ἡ κατὰ θρησκευτικὰς ὁμάδας τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ διαίρεσις. Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, καθ' ὃ ἐκ τῶν γενῶν πηγάσασαι, ἦν ἑπόμενον ὅτι ἦσαν τόσαι, ὅσοι καὶ οἱ πρῶτοι γενάρχαι, ὧν οἱ ἀπόγονοι διεκλαδεύοντο εἰς συγγενικὰς οἰκογενείας· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὁ νόμος ἐκανόνισεν αὐθαιρετώτερον τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, καὶ ὁ Πολυδεύκης λέγει (22)· « *Φρατρίαι δ' ἦσαν δυοκαίδεκα* »· καὶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος (23)· « *ἐξ ἧς οἱ φράτορες λέγονται, οἱ ἐκ τῆς φρατρίας τῆς αὐτῆς ὄντες, ὅ ἐστι τρίτης* (*ἴσως τρίτου τῆς*) *φυλῆς, ἥν τινες τριττὺν λέγουσι* ». Παρεδέχθη ἄρα ὁ νόμος ἀνὰ τρεῖς μόνον φατρίας ἐν ἑκάστῃ φυλῇ, ἤτοι ἐπέτρεψεν ἐν ἑκάστῃ τριῶν, ἐν ὅλοις δὲ δώδεκα φρατορικῶν ἱερῶν τὴν διατήρησιν, εἰς ἃ βεβαίως ἠναγκάσθησαν νὰ συντελῶσι καὶ τὰ λοιπὰ γένη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τῆς συγγενείας αὐτῶν. Καθ' ὅσον δ' ἐμακρύνοντο αἱ φρατρίαι τῆς πρώτης αὐτῶν καὶ φυσικῆς σημασίας, παρελάμβανε καὶ διεῤῥύθμιζεν αὐτὰς ὁ νόμος, συμφέρον ἔχων νὰ περιελίσσῃ πᾶσαν τὴν πολιτείαν διὰ τῶν οἰκογενειακῶν τούτων δεσμῶν, καὶ ἐκανόνισεν, ἴσως ὅμως εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, αὐστηρῶς τὸν τρόπον καὶ τοὺς ὅρους τῆς εἰς τὰς φρατρίας ἐγγραφῆς, καὶ τὸν Φράτριον Δία ἀνεγνώρισε τῶν φρατριῶν προστάτην (24), καὶ φράτριον ὑπῆρχεν οἰκοδόμημα ἐν Ἀθήναις, ἐν ᾧ συνήρχοντο αἱ φρατρίαι (25), καὶ ἑκάστη Φρατρία εἶχε τὸν ἴδιον ἑαυτῆς Φρατρίαρχον (26).

Ὁ δωδεκαδικὸς δὲ τῶν Φρατριῶν ἀριθμὸς ἐδύνατο ἴσως νὰ ὑποβάλῃ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τοπικῶς ἦσαν αὗται αὐτὴ ἡ

(22) Γ, 52.
(23) Φ. Φρατρία.
(24) Δημοσθ. κ. Μακαρτ. 1054, 10.
(25) Πολυδ. Γ, 52.
(26) Δημ. πρ. Εὐβουλ. Ε'. 7.

ἀρχαία δωδεκάπολις. Ἀλλ' ἔν τινι ἐπιγραφῇ (27) ἀναφέρεται τὸ ὄνομα φρατρίας *Ἀχνιαδῶν*, μὴ ἀπαντώμενον μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν δώδεκα ἀρχαίων πόλεων· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ νεοεκδότῳ (28) ἀπαντᾶται ὄνομα Φρατρίας *Δυαλεῖς*, ἀνηκούσης τῇ Πανδιονίδι φυλῇ. Καὶ ἄλλα δὲ δύω ὀνόματα « *Τιταγίδαι καὶ Θυργοῦνδαι* » ἀποδίδωσιν εἰς Φρατρίας τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν (29)· ἀλλὰ ταῦτα χρήζουσιν ἐπικυρώσεως, καὶ δυνατὸν νὰ ἦσαν γενῶν ὀνόματα, κατὰ λάθος τοῦ γραμματικοῦ ἀποδιδόμενα εἰς Φρατρίας, ἢ καὶ μόνων δήμων, οἵτινες ἔφερον τὰ ὀνόματα *Τιτακίδαι* καὶ *Θαργωνίδαι*. Ὅπως δήποτε ὅμως, φαίνεται βέβαιον ὅτι αἱ δώδεκα φρατρίαι ἦσαν ἄσχετοι πρὸς τὴν δωδεκάπολιν. Συνέκειντο δέ, ὡς ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἀπῄτει, αἱ φρατρίαι ἐκ τῶν *γενῶν*, ὅσα συνεδέοντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διὰ κοινῆς καταγωγῆς. Κατὰ Πολυδεύκην δέ, ὅστις, ὡς εἴπομεν, ἐκλαμβάνει *ἔθνος*, *φρατρία*, καὶ *τριττὺν* ὡς ταυτόσημα (30), ὑποδιῃρεῖτο ἑκάτερον εἰς τριάκοντα *Γένη*, ἃ ὀνομάζει καὶ Τριακάδας (31). Καὶ ὁ Μοῖρις δὲ πρεσβεύει (32)· « *Αἱ δὲ φυλαὶ ἑκάστη εἰς τριττύας (διῄρητο)· εἰς δὲ ἑκάστην τριττὺν εἰσήχθη γένη λ'* ». Ἀλλ' ὀρθότερον λέγει ὁ Ἁρποκρατίων (33)· « *Πάλιν δὲ τῶν φρατριῶν ἑκάστη διῄρητο εἰς γένη τριάκοντα* », καὶ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Πλάτωνος (34), ἐξ Ἀριστοτέλους· « *Ἃς*

(27) Bœckh, C. I. G. Ἀρ. 463.
(28) R. Neubauer, üb. eine jüngst gefundene att. Pachturkunde, 1874.
(29) Σ. 760. καὶ Φώτ. Λεξ. σ. 291.
(30) Γ, 52.— Η, 109.— Η, 111.
(31) Η, 111.
(32) Φ. Γεννῆται.
(33) Ὀμ.
(34) Εἰς Ἀξίοχ. σ. 253.

τριττύας τε καλοῦσι καὶ φρατρίας· ἑκάστης δὲ τούτων τριάκοντα εἶναι γένη». Κατὰ ταῦτα ἦσαν τὰ γένη ἡ ὑποδιαίρεσις, ἢ τὰ συστατικὰ μέρη τῶν Φρατριῶν, καὶ ὑπῆρχον ἀνὰ τριάκοντα εἰς ἑκάστην. Ἡ δὲ τοιαύτη διάταξις δὲν ἦν βεβαίως φυσικὴ καὶ αὐτόματος, ἀλλ' ὡς καὶ ἡ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Φρατριῶν, αὐθαίρετος καὶ ἐκ συνθήκης ὑπὸ τοῦ νόμου κανονισθεῖσα. Ἦν δέ, κατὰ τὴν παρατήρησιν τῶν Γραμματικῶν (35), λίαν ἐντέχνως συνηρμολογημένη, διότι ὑπῆρχον 4 Φυλαὶ ὡς αἱ 4 ὧραι τοῦ χρόνου, 12 δὲ φρατρίαι ὡς οἱ 12 μῆνες, καὶ (12×30) 360 γένη ὡς αἱ ἡμέραι τοῦ ἔτους, ὅπερ ἀποδεικνύει μεταγενεστέρων χρόνων διάταξιν.

Ἕκαστον δὲ *γένος* συνέκειτο πάλιν, τεχνητῶς οὐχ ἧττον, καὶ κατὰ νόμου ἐπιταγήν, ἐκ 30 ἀνδρῶν, ἤτοι οἰκογενειαρχῶν (36)· διὸ καὶ ὠνομάζετο τὸ γένος καὶ *Τριακάς*, ἐκτὸς ἄν, ὡς φρονεῖ ὁ Βοίκχιος (37), ἡ Τριακὰς ἦτον δεύτερος τρόπος ὑποδιαιρέσεως τοῦ γένους. Ἐκαλοῦντο δ' οἱ τριάκοντα οὗτοι οἰκογενειάρχαι *γεννῆται* (38), καὶ προσέτι καὶ *ἀγάλακτες*, ἤτοι, (κατὰ τὸ *Ἀπατούρια, ἄλοχος*), *Ὁμογάλακτες*, ὡς καὶ τῷ ὄντι πολλάκις ἐλέγοντο, καθ' ὃ τὸ αὐτὸ θηλάσαντες γάλα τῆς συγγενείας, εἰ καὶ ἡ συγγένεια αὕτη, κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, εἶχεν ὅλως μακρυνθῇ καὶ ἀποσβεσθῇ, ὥστε ἡ σχέσις τοῦ γένους ἐστηρίζετο μόνον ἐπὶ νομικῆς διατάξεως πλέον. Τοῦτο ἀναγνωρίζουσι καὶ οἱ Γραμματικοί, οἷον ὁ Πολυδεύκης λέγων.

(35) Εὐστάθ. Ἰλ. Σ. 181.— Σουΐδ. Φ. Γεννῆται.

(36) Πολ. Ὀν. Γ, 52.— Η, 111.— Εὐστ. σ. 181.— Μ. Ἐτυμ.— Σχολ εἰς Πλάτ. Ἀξίοχ.

(37) C. I. G. I, σ. 140.

(38) Ἁρποκρ.—Σουΐδ.—Μ.— Ἐτυμ — Ἡσύχ. Πολυδ. Η, 111.— Μοῖρις, Ἀττ. σελ. 108.

«Καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται καὶ ὁμογάλακτες, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι»· καὶ ὁ Μοῖρις (39)· *«Οὐδὲν ἀφ' αἵματος ἀλλήλοις προσήκοντες, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ γένους οὕτω κατωνομασμένοι»*. Καὶ αὐτὸ τοῦτο δέ, *συγγενεῖς* ἐκάλουν πολλάκις τοὺς γενήτας οἱ ἀρχαῖοι (40)· καὶ τῆς ἀρχαίας φυσικῆς συναφείας λείψανα ἀνεγνώριζον αὐτοῖς καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, συγγενικά τινα δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ὡς τὸ τῆς κατὰ φονέως ἐκδικήσεως, ἐκτεινόμενον ὑπὸ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν καὶ εἰς πάντας τοὺς φράτορας (41). Ἄγνωστον δ' ἐστὶ καὶ οὐδαμῶς μαρτυρεῖται, ἂν οἱ Γενῆται ἐκέκτηντο κληρονομικὰ ἐπ' ἀλλήλων δικαιώματα, ὡς οἱ ἐν Ῥώμῃ Gentiles.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἦσαν ἐν Ἀθήναις πάντες οἱ Γενῆται, ἢ ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένοι οἰκογενειάρχαι, ὁμοῦ (4 Φυλαὶ×3 Φρατριῶν×30 γενῶν×30 γενητῶν=) 10800. Πᾶς δὲ πολίτης ὤφειλεν ἀναμφιβόλως ν' ἀνήκῃ εἰς ἓν τῶν γενῶν, καὶ ἐκλιπόντος τοῦ Γενήτου, ἢ γενάρχου, ὁ ἀρχαιότερος ἀντικαθίστα αὐτὸν εἰκότως. Ὑπῆρχον ὅμως καί τινες λεγόμενοι *Ἀτριάκαστοι*, *«οἱ μὴ μετέχοντες τριακάδος»*, καθ' Ἡσύχιον, δηλαδὴ πιθανῶς οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὸ γένος, οἷοι, ὡς φαίνεται, ἦσαν οἱ νόθοι· ὥστε καὶ ἦσαν κληρονομικῶν δικαιωμάτων ἐστερημένοι, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς Γραμματικός· *«Ἔξω Τριακάδος, οἱ μὴ μεταλαμβάνοντες παῖδες ἢ ἀγχιστεῖς κλήρου, τελευτήσαντος τινός»*.

(39) Αὐτ. σ. 108.

(40) Ἰσαῖος, π. Ἀπολλοδ. κλ. 160, 178.— Ἁρποκρ. Φ. Γεννῆται.— Ξεν. Ἑλλ. Α, 7, 8.

(41) Δημ. κ. Μακαρτ. 1069.

Ἐπειδὴ δ' ὁ πρώτιστος τῶν Γενητῶν σκοπὸς ἦν ἡ κοινῶν ἱερῶν λατρεία καὶ ἐπιμέλεια, διὰ τοῦτο ἐπωνομάζοντο καὶ *Ὀργεῶνες*, ὡς ἐλέγοντο ἐν γένει οἱ κοινόν τι ἱερὸν περιέποντες, ἤ, ὡς ἀοριστότερον λέγει ὁ Πολυδεύκης (42)· « *Οἱ κατὰ δήμους ἐν τακταῖς ἡμέραις θύοντες θυσίας τινάς* ». Φαίνεται δὲ πιθανώτερον ὅτι οἱ Ὀργεῶνες ἦσαν ἐν τοῖς ἔπειτα κἂν χρόνοις, καὶ ὅτε τὰ ἱερὰ ἐπολλαπλασιάσθησαν, οὐχὶ πᾶν τὸ γένος, ἀλλ' ἡ ὑποδιαίρεσις αὐτοῦ, ὁ γενήτης μετὰ τῶν ἀμέσως περὶ αὐτόν· ὥστε καὶ ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ λέγεται· « *Γεννῆται· οὐδὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ αἵματος, ἀλλὰ νόμου κοινωνίαν τινὰ ἔχοντες συγγενικῶν ὀργίων ἢ θεῶν, ἀφ' ὧν ὀργεῶνες ὠνομάσθησαν* ».

Ὀνόματα δὲ γενῶν ἀπαντῶνται εἰς συγγραφεῖς καὶ εἰς ἐπιγραφάς, μόνον τὸ τῶν Βριτιαδῶν ἐν Δημοσθένει (43), τῶν Κηρύκων ἐν Ἀνδοκίδῃ (44), τῶν Τιταγιδῶν καὶ ἴσως τῶν Θυργωνιδῶν ἐν ἐπιγραφῇ τινι (45), τῶν Ἀμυνδαριδῶν ἐν ἑτέρᾳ (46), καὶ τὸ τῶν Εὐμολπιδῶν συνεχῶς. Ἡ δὲ σπάνις τῆς μνείας αὐτῶν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι εἶχον αὐτὰ κυρίως ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα. Ἐγγραφὴ δὲ ξένων εἰς αὐτὰ δὲν ἐγίνετο ὡς εἰς τὰς φυλὰς καὶ εἰς τὰς φρατρίας, διότι, ταῦτα ἠνίττοντο μάλιστα τὴν ταυτότητα τῆς καταγωγῆς.

Ὑπελήφθη (47) δ' ἐκ τοῦ ἑπομένου χωρίου τοῦ Φιλοχώρου ἐν Σουΐδᾳ (48)· « *Καὶ γεννῆται οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ* *π ρ ώ τ ο υ* *γένους τῶν τριάκοντα γενῶν, οὓς καὶ πρό-*

(42) Η, 107.
(43) Κ. Νεαίρ. λστ'. Δούκ.
(44) Π. Μυστηρ. λε'. αὐτ.
(45) Bœckh, C. I. G. 'Αρ. 462.
(46) Ross, üb. d. Demen. σ. 26.
(47) Wachsm. I, 238, καὶ d. tripl. part. 15.
(48) Φ. Γεννῆται.

τερὸν φησι Φιλόχωρος ὁμογάλακτας καλεῖσθαι», ὅτι τὰ γένη ἦσαν οὕτω διανενεμημένα ἐν ταῖς φρατρίαις, ὥστε ν' ἀντιστοιχῶσί τινα ἐξ ἑκάστης εἰς ἕκαστον τῶν ἐθνῶν, ὅτι ἑπομένως ἑκάστη τῶν φρατριῶν περιεῖχεν ἀνὰ ἓν γένος Εὐπατριδῶν, καὶ τοῦτο ὅτι ἦν τοῦ Φιλοχώρου τὸ *πρῶτον* γένος. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως συμβιβάζεται μεθ' ὧν περὶ τῶν ἐθνῶν ἤδη παρετηρήσαμεν, καὶ πολὺ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι *πρῶτον* γένος λέγων ὁ Φιλόχωρος, ἐννοεῖ τὸ ἀνέκαθεν, τὸ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ γένος ἦν ἀληθὴς συγγένεια.

γ'. Ἡ δὲ *τριττύς*, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος προκύπτει, ἦτο τεχνητή τις διαίρεσις καὶ αὐτή, καί, ἂν ἄλλη τῆς εἰς φρατρίας, ἔτι μᾶλλον ἢ ἐκείνη ὑπὸ τοῦ νόμου κανονισθεῖσα, καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων πηγάζουσα. Ἦσαν δὲ καὶ αἱ τριττύες ἀνὰ τρεῖς εἰς ἑκάστην φυλήν, ὡς λέγει ὁ Φώτιος (49), ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀρυόμενος· « *Ἐκ δὲ τῆς φυλῆς ἑκάστης ἦσαν νενεμημέναι τριττύες μὲν τρεῖς* »· καὶ ὁπωσοῦν συγκεχυμένως ἀλλαχοῦ· « *Τριττύς· τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. Αὕτη γὰρ διήρηται εἰς τρία μέρη, τριττῦς καὶ ἔθνη καὶ φρατρίας* ». Ἔκ τινων δὲ μεταγενεστέρων μαρτυριῶν φαίνεται ὅτι ἡ τριττὺς ἦν διαίρεσις ὅλως πολιτικὴ καὶ διοικητική· διότι ὁ Αἰσχίνης ὁμιλεῖ (50) περὶ ἀρχόντων « *οὓς αἱ φυλαὶ καὶ αἱ τριττύες καὶ οἱ δῆμοι ἐξ ἑαυτῶν αἱροῦνται τὰ δημόσια χρήματα διαχειρίζειν* »· καὶ ὁ Δημοσθένης προτείνει (51) νὰ ἐμπιστευθῶσιν ἀνὰ 30 τριήρεις εἰς τὴν διαχείρησιν ἑκάστης φυλῆς, *ἤτοι ἀνὰ δέκα εἰς ἑκάστην τριττύν*. Καὶ ὁ Πλάτων δ' ὅτε

(49) Φ. Ναυκραρία.
(50) κ. Κτησ. θ'. Δουκ.
(51) π. Συμμορ. ι'.

περὶ τῶν φιλοδόξων λέγῃ (52) ὅτι, «*ἂν μὴ στρατηγῆσαι δύνωνται, τριττυαρχοῦσιν*», ἐπίσης ἀποδεικνύει τὸν πολιτικὸν τῆς τριττύος χαρακτῆρα.

Πᾶσαν τέλος ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ τί ἦν ἡ Τριττὺς αἴρει καὶ ἡ ὑποδιαίρεσις αὐτῆς εἰς *Ναυκραρίας*, ἐξ ὧν, κατὰ Πολυδεύκην (53) καὶ Φώτιον, ὑπῆρχον «*τέσσαρες κατὰ τριττὺν ἑκάστην*», ἤτοι ἐν ὅλοις 48. Ὠνομάσθη δ' ἡ Ναυκραρία, ὡς εἰκάζει ὁ Πολυδεύκης, ἐκ τοῦ ὅτι ἑκάστη ὤφειλε νὰ παρέχῃ εἰς τὴν πόλιν ἀνὰ δύω ἱππεῖς καὶ ναῦν μίαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἦν βεβαίως διάταξις μεταγενεστέρα, τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς αἱ Ἀθῆναι ἐκτήσαντο στόλον. Αἱ ναυκραρίαι ὅμως ἦσαν πολὺ ἀρχαιότεραι, διότι ἐπὶ Κύλωνος ἤδη, ὅπου ὁ Θουκυδίδης (54) ἀναφέρει τοὺς ἐννέα ἄρχοντας, ἐκεῖ ὁ Ἡρόδοτος (55) ὀνομάζει «*Πρυτάνεις τῶν Ναυκράρων* (*οἵπερ ἔνεμον τότε τὰς Ἀθήνας*)»· ὥστε πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ λέξις *ναύκραρος* παράγεται ἐκ τοῦ *ναίειν*, ὡς καὶ ἡ συγγενὴς αὐτῇ *ναύκληρος*, δηλοῦσα, κατὰ Πολυδεύκην (56), ἀρχικῶς τὸν οἰκίαν ἐγκεκτημένον. Οὕτως ἦσαν οἱ Ναύκραροι οἱ οἰκοδεσπόται ἢ οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν, καὶ Ναυκραρία ἡ πρώτη ὑπὸ πολιτικὴν καὶ φορολογικὴν ἔποψιν θεωρουμένη μονὰς αὐτῶν· ὥστε καὶ ὁ Φώτιος (57) λέγει· «*Ναυκραρία μὲν ὁποῖόν τι ἡ συμμορία καὶ ὁ δῆμος· ναύκραρος δὲ ὁποῖόν τι ὁ δήμαρχος*». Καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι «*τὰς εἰσφορὰς τὰς κατὰ δήμους διεχειροτόνουν οὗτοι, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀναλώματα*».

(52) Π. Πολιτ. 475.
(53) Η, 108.
(54) Α, 126.
(55) Ε, 71.
(56) Ι. 20.
(57) Λεξ.

Καὶ Τριττύων δ' ὑπάρχουσί τινα ὀνόματα γνωστά, οἷον *Ἐπακρέων* (58), ἴσως *Λακιαδῶν* (59), *Ἐλευσινίων*, *Παιανιέων*, *Πειραιέων* (60), περὶ ὧν ὅμως δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ ἂν ἀνήκωσιν εἰς τριττύας, ἢ ἐμφαίνωσι τοὺς δήμους, ὡς μέρη τριττύος. Τὸ δ' ὄνομα *Ἐπακρέων* πιθανὸν καθίστησιν ὅτι καὶ τὸ τῶν *Μεσογαίων*, ἀπαντώμενον ἔν τινι ἐπιγραφῇ(61), καὶ τὸ τῶν *Πεδιέων*, μνημονευόμενον ὑπὸ Πλουτάρχου (62), μὴ ὄντα δημοτικά, ἀνῆκον ἐπίσης εἰς Τριττύας.

Τὸ πιθανὸν λοιπὸν συμπέρασμα πάντων τῶν προῤῥηθέντων ἐστὶν ὅτι ἀρχαιότατα ὁ Ἀττικὸς λαὸς διῃρεῖτο εἰς τὰς τέσσαρας Ἰωνικὰς φυλὰς, διανενεμημένας ἐν τῇ χώρᾳ κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς, καὶ ἀποτελούσας τρεῖς ἀριστοκρατικὰς βαθμίδας ἢ ἔθνη (δύω τῶν φυλῶν εἰς ἓν ἔθνος συνηνωμένων)· ἑκάστη δὲ φυλὴ ὅτι ὑπὸ θρησκευτικὴν μὲν ἔποψιν διῃρεῖτο εἰς τρεῖς φρατρίας, ὑποδιαιρουμένας εἰς γένη· ὑπὸ διοικητικὴν δὲ καὶ φορολογικήν, εἰς τρεῖς τριττύας, ὑποδιαιρουμένας εἰς ναυκραρίας· αἱ δὲ φρατρίαι καὶ τὰ γένη ὅτι δὲν ἀντεστοίχουν ἀκριβῶς πρὸς τὰς τριττύας καὶ τὰς ναυκραρίας, ὥστε δύω φράτορες φέρ' εἰπεῖν καὶ γενῆται ἐδύναντο ν' ἀνήκωσιν εἰς ἄλλην ἕκαστος τριττὺν ἢ ναυκραρίαν, κατὰ τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν, καὶ τοῦτο συνετέλει μάλιστα εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενικὴν συγχώνευσιν τοῦ ἀττικοῦ λαου (63).

(58) Rangabé, Ant. Hell. II, Ἀρ. 448.
(59) Αὐτ. 890.
(60) Hirschfeld ἐν Hermes, VII, Σ. 486 καὶ 487.
(61) Rang. Αὐτ. 799.
(62) Β. Θεμιστ. ΙΔ.
(63) Περὶ διαιρέσεων τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ ἴδ. ἐν ἄλλοις Plattner, Beytr. z. kenntniss d. Att. Rechts.— Meyer, d. gentilitate Attica.— Ignara, de phratriis.— Schömann, de Comitiis Athen.— Wachsmuth, d. tribuum quatuor Atticarum triplici particione.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'.

Κατάλυσις τῆς μοναρχίας.

Οἱ Τρωϊκοὶ χρόνοι, εἴτε διὰ τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τῶν Ἀνάκτων ἐκ τῶν ἑδρῶν αὐτῶν, ἂν δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένη, εἴτε δι' οἷον δήποτε ἐσωτερικοῦ ἀναβρασμοῦ λόγον ὃν αἰνίττονται, ἦσαν ἐποχὴ ἀναστατώσεως καὶ ἀνατροπῶν δι' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατ' αὐτοὺς πρέπει νὰ τεθῇ καὶ ἡ ἐξασθένησις καὶ ἡ ἐν τέλει κατάργησις τῆς μοναρχίας ἐν Ἀθήναις.

Κατὰ τὸν ἀρχαῖον ὀργανισμόν, ὁ Ἄναξ εἶχεν, ὡς εἴδομεν, τὴν ὑπερτάτην κεντρικὴν ἰσχὺν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν ᾧ αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν κατὰ τόπους προὐχόντων, ὧν τελείαν εἰκόνα παριστῶσιν ἐν Ὀδυσσείᾳ οἱ μνηστῆρες τῆς Πηνελόπης. Φυσικὴ ἄρα ἦτον ἡ μεταξὺ τῶν δύω τούτων δυνάμεων ἀντίθεσις καὶ ἀντιζηλία, ὡς καὶ ἡ τάσις τοῦ Ἄνακτος εἰς περιορισμὸν τῶν μικρῶν ἐκείνων καὶ ἐπιχωρίων ἀρχόντων, οἵτινες τῷ ἀφῄρουν μέρος τῆς δυνάμεως, καὶ παρενέβαινον μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ εἰς τὸν Θησέα ἀποδιδομένη ἀξιομνημόνευτος πρᾶξις τοῦ συνοικισμοῦ, ἥτις ἦν ἡ πρώτη καιρία προσβολὴ κατὰ τῆς ἐπιχωρίου ἀριστοκρατίας, καὶ ἡ φυσικὴ ἀφετηρία πάλης, καθ' ἣν ὁ ἄναξ ἠγωνίζετο ἵνα ἐκριζώσῃ τὴν ἰσχὺν τῶν περιοριζόντων τὴν ἰδικήν του. Ἡ προσβολὴ ὅμως προὐκάλει ἀντίστασιν, ἡ καταπίεσις τὴν ἀντίδρασιν· καὶ τοιοῦτον χαρακτῆρα εἶχε πιθα-

νῶς ἡ στάσις τοῦ ἐν τοῖς Τρωϊκοῖς διαπρέψαντος *Μενεσθέως*, υἱοῦ τοῦ Πετεῶ, ὅστις θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ὁ πρῶτος τὴν δημαγωγίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ εἰσαγαγών, καὶ οὗ ἡ ἱστορία ἦν τῷ ὄντι τὸ κάτοπτρον καὶ ἴσως ἡ εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἀντανάκλασις τῶν μεταγενεστέρων δημαγωγῶν. Δισέγγονος τοῦ Ἐρεχθέως (1), δυναστικὴν ἑπομένως τρέφων ἀντιζηλείαν κατὰ τῶν εἰς ἑαυτοὺς τὴν διαδοχὴν περιποιησαμένων Αἰγειδῶν, ἀναδείκνυται ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τοῦ βασιλέως συνωμοσίας καὶ ἰδίως τῆς τῶν προὐχόντων. « *Πρῶτος, ὥς φασίν, ἀνθρώπων ἐπιθέμενος τῷ δημαγωγεῖν καὶ πρὸς χάριν ὄχλῳ διαλέγεσθαι, τούς τε δυνατοὺς συνίστη* » (2), καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν Τυνδαριδῶν, ὡς λέγει ἡ μυθώδης τῶν χρόνων ἐκείνων ἱστορία, ἴσως μὲν καί τινα κοινοπραγίαν μετὰ Πελοποννησίων αἰνιττομένη, εἴτε ἀληθῆ εἴτε μεταγενεστέρων συμβάντων ἀπήχησιν. Οἱ Τυνδαρίδαι ὅμως, ἤτοι οἱ Διόσκουροι, ἐπωνομάζοντο, ὡς γνωστόν, καὶ *Ἄνακες*· ὥστε ἡ μετ' αὐτῶν συμπραγία πιθανῶς ἐννοεῖ τὴν μετὰ τῶν κατὰ χώρας προὐχόντων τῆς Ἀττικῆς, ἢ Ἀνάκτων, ὡς συνεχῶς καὶ οἱ τῆς Ἰθάκης καλοῦνται. Ἐν τῇ ἔριδι δὲ ταύτῃ, ὁ λαός, οὗ τὸ συμφέρον ἦν συνδεδεμένον μετὰ τῆς βασιλείας, τῆς ἀπαλλαξάσης αὐτὸν ἀπὸ τῶν καταπιέσεων τῶν ἐπιτοπίων ἀριστοκρατῶν, συνεστασίασεν ἐξ ἐναντίας, ὡς τοῦτο συνήθως συμβαίνει, μετ' αὐτῶν, καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς βασιλείας· διότι σπανίως δυνάμενος ὁ λαὸς νὰ ἐκτιμήσῃ τὸν μηχανισμὸν καὶ τὴν ἰσοῤῥοπίαν τῶν δυνάμεων, καὶ πᾶσαν δύναμιν ὡς ἐχθρὰν αὐτῷ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑποβλέπων, ἐξεγείρεται μάλιστα κατὰ τῆς καταφανεστέρας, καὶ οὐ σπανίως

(1) Ἐρεχθεύς — Ὀρνεύς — Πετεώς — Μενεσθεύς.
(2) Πλούτ. Θησ. ΛΒ.

ὁπλίζει ὁ ἴδιος καὶ ἐνισχύει τὴν χεῖρα ἥτις μέλλει νὰ δεσμεύσῃ αὐτόν. Ὁ Θησεὺς λοιπόν, κατά τινων τὴν διήγησιν, προφανῶς μεταγενεστέρας σχέσεις εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους μετατιθεῖσαν, ἐδιώχθη ἐξ Ἀθηνῶν ὑπό τινος συκοφάντου, Λύκου καλουμένου, διὰ τοῦ ἐξοστρακισμοῦ (3), ὃν αὐτὸς πρῶτος, ὁ Θησεύς, δῆθεν ἐνομοθέτησεν (4)· ἤ, κατὰ Πλούταρχον (5), « *ἐν τῷ δήμῳ πολὺ τὸ διεφθαρμένον ὁρῶν καὶ θεραπεύεσθαι βουλόμενον, ἀντὶ τοῦ ποιεῖν σιωπῇ τὸ προσταττόμενον* », ἔφυγεν εἰς Σκύρον, καὶ ἀπέθανε παρὰ τῷ Βασιλεῖ Λυκομήδῃ. Κατ' ἄλλην δὲ πάλιν παράδοσιν, ἁλόντος τοῦ Θησέως ὑπὸ Θεσπρωτῶν, κατέλαβεν ὁ Μενεσθεὺς τὴν ἀρχήν, καὶ ἐγκατέστησε τὴν δημοκρατίαν, ἵνα μὴ ἰσχύσῃ πλέον ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ, ἂν ἤθελεν ἐπανέλθει (6). Ταῦτα δ' ὅπως δήποτε αἰνίττονται πάντα βίαιον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας κλονισμὸν ἐπὶ τῶν χρόνων οἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὸν Θησέα· ἡ δὲ τῶν μεταγενεστέρων ἔποψις, ἣν καὶ ὁ Ἰσοκράτης πανηγυρικῶς ἐκθέτει (7), ὅτι ὁ Θησεύς, οἰκειοθελῶς καταθεὶς τὴν βασιλείαν, εἰσήγαγε τὴν δημοκρατίαν, ὑποδεικνύει μόνον ὅτι τὰ τῷ Θησεῖ ἀποδιδόμενα συμβάντα, καὶ ἡ νέα τάξις ἣν αὐτὸς ἐλέγετο *θείς*, προωδοποίησε τὴν μετὰ καιρὸν ἐπελθοῦσαν ἐπικράτησιν τοῦ δήμου.

Ὅτι ὅμως ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ ἦν ἡ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς διαδοχικῆς βασιλείας ἐν Ἀττικῇ ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς μικρᾶς ἐπὶ τοῦ θρόνου μονιμότητος καὶ ἀλληλουχίας τῶν ὑποτιθεμένων αὐτοῦ διαδόχων· διότι τὸν Μενεσθέα, ἀποθα-

(3) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλούτ. 627.
(4) Συγκελλ.
(5) Θησ. ΛΕ.
(6) Παυσ. Α, 16, 6.
(7) Παναθην. 439.

νόντα εἰς Ἴλιον (8), διεδέχθη, ἢ ἐλθὼν ἐξεθρόνισεν ὁ υἱὸς τοῦ Θησέως Δημοφῶν, καὶ ἐδίωξεν αὐτὸν εἰς Ἰταλίαν, ὅπου ὁ Μενεσθεὺς ἔκτισε τὸ Σκυλλήτιον (9)· μετὰ δὲ τὸν Δημοφῶντα ἐβασίλευσαν οἱ ἀφανεῖς αὐτοῦ ἀπόγονοι, ὁ Ὀξύντης, καὶ ἀλληλοδιαδόχως οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀφίδας καὶ Θυμοίτης, ἐφ' οὗ συνέβη ἡ δωρικὴ εἰσβολὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τότε δὲ λέγεται ὅτι, ἐκραγείσης ἔριδος μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ τῶν νέων τῆς Βοιωτίας κυρίων περὶ τῶν μεθορίων πόλεων Οἰνόης καὶ Πανάκτου (10), ὁ τῆς Βοιωτίας βασιλεὺς Ξάνθος προὐκάλεσεν εἰς μονομαχίαν τὸν Θυμοίτην, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη· ὅπερ ἀποδεικνύει πόσον ἐθεωρεῖτο παρακμάσασα τότε καὶ εἰς ἀναξίας χεῖρας ἐκπεσοῦσα ἡ βασιλεία. Λέγεται δὲ τότε παρεπιδημῶν ἐν Ἀθήναις ὁ ἕνεκα τῶν Δωρικῶν ἐκεῖσε ἐκ Πύλου προσφυγὼν Μέλανθος, ὁ τοῦ Νέστορος ἔγγονος. Κατὰ δὲ τὰς παραδόσεις τῆς παναρχαίου ἱστορίας, καὶ κατὰ τοῦ Θουκυδίδου τὴν μαρτυρίαν (11), οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς δὲν ἦσαν οἷοι μεταγενεστέρως ἔγιναν, ζηλότυποι τῶν ἀστυχῶν αὐτῶν προνομίων· ἀλλὰ τοὺς ἐπισήμους ξένους, οἵτινες ἐκ πολέμων καὶ στάσεων κατέφευγον εἰς τὴν ἀσφαλῆ καὶ ἀστασίαστον αὐτῶν χώραν, παρεδέχοντο ὡς πολίτας, καὶ οὕτως ηὔξανον τῆς πόλεως καὶ τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν ἐπισημότητα. Οὕτω λέγονται πράξαντες πρὶν πρὸς τὸν Ξοῦθον καὶ πρὸς τὸν Ἴωνα, οὕτω καὶ τότε πρὸς τὸν Μέλανθον. Οὗτος δέ (12), ἢ κατά τινας ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀνδρόπομπος (13), καὶ κατ'

(8) Πλούτ. αὐτ.
(9) Στράϐ. ΣΤ. 401.
(10) Σχολ Πλάτ Ruhnk σ. 49
(11) Α. 2.
(12) Παυσ. Β. 18.— Στράϐ. Θ. 602.— Κόν. Διηγ. 39
(13) Παυσ. Θ, 5.

ἄλλους ὁ υἱός του Κόδρος (14), ἐμονομάχησε πρὸς τὸν Ξάνθον καὶ τὸν ἐφόνευσε, δι' ὃ εὐγνωμονοῦντες οἱ Ἀθηναῖοι ἀφήρεσαν τὸν θρόνον ἀπὸ τῶν Θησειδῶν, καὶ ἔδωκαν αὐτὸν εἰς τὸν Μέλανθον, ὅστις τὸν κατέλιπεν εἰς τὸν Κόδρον.

Ἀλλ' οὐδ' οἱ Νειλεῖδαι οὗτοι ἔσωσαν τὴν καταῤῥέουσαν βασιλείαν· διότι, ὡς γνωστόν, κατηργήθη αὕτη μετὰ τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ Κόδρου (15), εἴτε διότι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδένα ἔκρινον ἄξιον ἵνα διαδεχθῇ ἐκεῖνον (16), εἴτε διότι αἱ ἔριδες τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐβοήθησαν τὴν ὁσημέραι ἐπιθετικωτέραν γινομένην στάσιν τῶν εὐπατριδῶν· καθ' ὅσον ἐξ αὐτῶν, ὁ μὲν Νηλεύς, ἐλαττούμενος ἐν Ἀθήναις καὶ δυσηρεστημένος, ἀπῆλθε κατὰ χρησμὸν μετ' Ἰωνικῆς ἀποικίας εἰς Ἀσίαν· ὁ δὲ Μέδων ἔμεινε μετὰ τῆς ἐπικρατεστέρας μερίδος οἴκαδε, διατηρήσας λείψανα τῆς πατρικῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἴσως δ' ἐπί τινα χρόνον καὶ αὐτὸν εἰσέτι καταχρηστικῶς τοῦ Βασιλέως τὸν τίτλον, ὃν καὶ ἐπὶ χρησμοῦ φαίνεται ὅτι ἐζήτησε νὰ στηρίξῃ· διότι ὁ Παυσανίας λέγει (17)· « *Δίδωσι Μέδοντι ἡ Πυθία βασιλείαν* », καὶ ἀλλαχοῦ (18) ἀναφέρει « *τοὺς ἀπὸ Μελάνθου βασιλεύσαντας, εἰς Κλείδικον τὸν Αἰσυμίδου* ».

Ἀλλ' ὅπως δήποτε, ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, ὑπεύθυνος καταστᾶσα, εἶχεν ἀπολέσει τὸν οὐσιωδέστατον χαρακτῆρα τῆς παλαιᾶς βασιλείας, καὶ ὁ ὑπέρτατος ἄρχων, οἷον δήποτε κἂν ἔφερε τίτλον, ἦτον κυρίως ἀρχηγὸς μόνον πλέον τῆς ἀριστοκρατίας.

(14) Ἀριστοτ. Πολ. Ε, 8, 5.
(15) Λυκ. κ. Λεωκρ. 20.
(16) Iustin. II, 7.
(17) Ζ, 2.
(18) Α, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἄρχοντες.

Καὶ κηρύττεται μὲν ὑπό τινων ἡ κατάργησις αὕτη τῆς βασιλείας ὡς θρίαμβος τῆς δημοκρατίας, ὥστε καὶ ὁ Στράβων λέγει (1)· « *Ἐβασιλεύοντο μὲν οὖν Ἀθηναῖοι πρότερον· εἶτ' εἰς δημοκρατίαν μετέστησαν* », καὶ ὁ Παυσανίας προσεπιμαρτυρεῖ ὅτι τὴν βασιλείαν διεδέχθη « ὁ δῆμος » (2). Ἀλλ' αὕτη εἶναι ἔποψις σφαλερά, διότι ἡ κατ' ἀρχὰς εἰς ἴδιον ὄφελος τὴν βασιλείαν καταβαλοῦσα ἦν ἡ ἀριστοκρατία, ὡς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγνωρίζει (3)· « *Σόλωνα . . . ὀλιγαρχίαν τε γὰρ καταλῦσαι, λίαν ἄκρατον οὖσαν, καὶ δουλεύοντα τὸν δῆμον παῦσαι, καὶ δημοκρατίαν καταστῆσαι τὴν πάτριον* »· καὶ ὁ Διόδωρος (4) ἀναφέρει « *τὴν παλαιὰν κατάστασιν, καθ' ἣν παντελῶς ὀλίγοι τῶν ὅλων προειστήκεσαν* ». Ὁμοίως λέγει καὶ ὁ Αἰλιανός (5)· « *Ἀριστοκρατίᾳ δὲ ἐχρήσαντο μέχρι τῶν τετρακοσίων* », ἐννοῶν τὴν ἐπὶ Σόλωνος Βουλήν· καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς (6)· « (*Τοῖς Εὐπατρίδαις*) *ἡ τῆς πόλεως ἀνέκειτο προστασία. Ἀγροίκους δὲ τοὺς ἄλλους πολίτας, οἳ τῶν κοινῶν οὐδενὸς ἦσαν κύριοι. Σὺν*

(1) Η, 397.
(2) Δ, 5.
(3) Πολιτ. Β, 9.
(4) ΙΔ, 3.
(5) Π. Ἱ. ΣΤ, 13.
(6) Β, 8.

χρόνῳ δὲ καὶ οὗτοι προσελήφθησαν ἐπὶ τὰς ἀρχάς».

Ἦσαν δ' οἱ ἄριστοι οὗτοι οἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐπιφανεστάτων γενῶν καταγόμενοι, οἵτινες καὶ διὰ παντοίων τιμητικῶν ἐπιθέτων, ὡς *γνώριμοι, καλοὶ κἀγαθοί, γενναῖοι, ἐσθλοί, βέλτιστοι, ἐπιεικεῖς*, διεστέλλοντο ἀπὸ τῶν χυδαίων, ἐν ᾧ οὗτοι πολλάκις λέγονται περιφρονητικῶς *κακοί, δειλοί, πονηροί* (7), καὶ ἀπελάμβανον ἐλαχίστων πολιτικῶν δικαιωμάτων, οὐδ' ἐθεωροῦντο ὡς πολῖται κατ' ἴσον λόγον πρὸς τοὺς εὐγενεῖς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (8)· «*Πολῖται μᾶλλον οἱ γενναιότεροι τῶν ἀγεννῶν*».

Ἦσαν δ' οἱ *ἄριστοι* ἐν Ἀθήναις κατ' ἀρχάς, καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος μετέπειτα, ἰσότιμοι πρὸς ἀλλήλους, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένοι τὴν τῶν δημοκρατικῶν δικαιωμάτων ἰσότητα, δι' ὃ καὶ ἐνιαχοῦ ἐλέγοντο *ὅμοιοι*, ὥστε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (9)· «*Ἔστι γὰρ ὥσπερ δῆμος ἤδη οἱ ὅμοιοι*». Ἡ δὲ κατωτέρα τάξις τοῦ λαοῦ ὑπέκειτο εἰς αὐτούς.

Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι διαδεχθέντες τὸν Κόδρον, ἀπὸ βασιλέων μετωνομάσθησαν κυρίως *ἄρχοντες* (10), ἰσόβιον ἔχοντες τὴν ἀρχήν, καὶ εἰ οὐχὶ διαδοχικήν, ἀλλὰ περιοριζομένην εἰς τὸ γένος τῶν Μεδοντιδῶν ἢ Κοδριδῶν, καὶ τῶν ἐξ ἀγχιστείας συγγενῶν αὐτῶν, τῶν Ἀλκμαιονιδῶν (11) Διετήρει δ' ἡ ἀρχὴ αὕτη τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν τῆς παλαιᾶς βασιλείας, ἀλλὰ κατέστη ὑπεύθυνος, κατὰ Παυσανίαν (12), ἂν ἡ εἴδησις αὕτη δὲν εἶναι μᾶλλον, ὡς πιθανώ-

(7) Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ, 6, 2.
(8) Αὐτ. Γ, 7. 7.
(9) Ε, 7, 4.
(10) Meursius, d. Archontibus Athen.— Bernhard. d. Archont.
(11) Bœckh. Pind. 300.
(12) ΣΤ, 5.

τερον, ἀναχρονισμός, τὰς μετὰ ταῦτα πολιτικὰς σχέσεις εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον ὀργανισμὸν ἀνάγων. Διήρκεσε δὲ τὸ τοιοῦτο πολίτευμα ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη.

Ἀλλ' ἅπαξ τὴν νίκην ἀραμένη κατὰ τῆς βασιλείας, ἐξηκολούθει ἡ ἀριστοκρατία πάντοτε ἐπιθετικωτέρα, ἵνα κατακτήσῃ ὅλως καὶ διανεμηθῇ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς τὰ λάφυρα. Δι' ὃ καὶ τὸ ἰσόβιον αὐτὸ τοῦ ἄρχοντος μέχρι τέλους φθονήσασα, μετὰ τὸν Ἀλκμαίωνα (13), ἐν Ὀλυμπιάδι 7, α, ἤτοι κατὰ τὰ 752 π. Χ. (14), περιώρισε τὴν ἀρχὴν τῶν αἱρετῶν Μεδοντιδῶν εἰς δεκαετῆ, ὅπως καὶ ὁ ἄρχων ἧττον δύνηται ἀπέναντι τῶν ἄλλων ὀλιγαρχῶν, καὶ ἡ ἐξουσία ταχύτερον μεταβαίνῃ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἕτερον.

Τάχιστα δὲ μετὰ ταῦτα, ἐν Ὀλ. 16, γ' (714 π. Χ.) ἀπεγύμνωσε τέλος παντάπασι τοὺς Μεδοντίδας τοῦ ἀποκλειστικοῦ προνομίου τοῦ ἄρχειν, καὶ ἐξέτεινεν αὐτὸ ἐπὶ πάντας τοὺς εὐπατρίδας, ἐκ προφάσεως ὅτι ὁ *Ἱππομένης* κατέκλεισεν ἀπανθρώπως τὴν ἀτιμάσασαν αὐτὸν θυγατέρα του μετ' ἐμμανῶν ἵππων, οἵτινες τὴν κατέφαγον (15). Καὶ προφανὲς μὲν ἐστὶν ὅτι ἢ τὸ διήγημα τοῦτο προέκυψεν ἐκ τοῦ ὀνόματος, ἢ τὸ ὄνομα ἐπλάσθη κατὰ τὸ διήγημα τύπον φέρον μεταγενεστέρας ἐπινοίας πρὸς δικαιολόγησιν τῆς μεταβολῆς. Ὅπως δήποτε ὅμως, ὁ Ἱππομένης λέγεται ὁ τέταρτος δεκαετὴς Μεδοντίδης, καὶ ὁ Σουΐδας ἀποκαλεῖ αὐτὸν τελευταῖον βασιλέα (16).

Μετὰ τρεῖς δὲ δεκαετεῖς τοῦ Ἱππομένους διαδόχους, ἐν

(13) Vellej. Pat. I, 8.
(14) Διον. Ἁλικ. Α, 71.
(15) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. νστ' (Δούκ.)— Σουΐδ.— Νικ. Δαμασκ. (Ἐκλ. Κωνστ. Πορφυρογ.)
(16) Φ. Ἱππομένης.

Ὀλ. 20, β' κατὰ Παυσανίαν (17), κατ' ἄλλους δ' ἐν Ὀλ. 24, α' (18), οἱ ὀλιγάρχαι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ἐν ἑαυτοῖς διανομὴν τῆς ἐξουσίας ἐπιδιώκοντες, κατεκερμάτισαν αὐτὴν εἰς ἐννέα ἄρχοντας, ἐτησίους αὐτοὺς ἀπὸ δεκαετῶν καταστήσαντες. Ἔκτοτε δὲ βεβαίως ἀπεσβέσθη ἡ βασιλεία παντάπασιν· ἀλλ' αὐτὴν ἀντικατέστησεν ἡ ἀριστοκρατία, οὐχὶ ἡ δημοκρατία, διότι τῶν ἀρχόντων τὰς θέσεις δὲν κατέστησαν οἱ Εὐπατρίδαι κοινάς, ἀλλὰ διετήρησαν δι' ἑαυτούς, ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος, καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Σύγκελλος (19)· «*Ἄρχοντες ἐνιαύσιοι εὑρέθησαν* (*ᾑρέθησαν*) *ἐξ Εὐπατριδῶν*». Διέμειναν δ' οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἐφ' ὅλης τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν, δι' ὃ καὶ τὰ περαιτέρω περὶ αὐτῶν κατωτέρω ἀναπτυχθήσονται. Πρῶτος δ' αἱρεθεὶς ἐνιαύσιος ἄρχων λέγεται ὁ *Κρέων*.

Ὁ ἀγὼν λοιπὸν τῶν εὐπατριδῶν ἦν οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, οὐδ' ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὴν ἀρχὴν ἧττον ἐπαχθῆ τῷ λαῷ, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι καὶ διανεμηθῶσιν αὐτήν, τοῦ ἄρχοντος διαφέροντος κατὰ μόνον τὸν ἀριθμόν, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὸν ὄγκον, οὐδὲ κατὰ τῆς δυνάμεως τὴν αὐθαιρεσίαν. Ὡς πρὸς τὴν δικαστικὴν αὐτῶν κἂν ἐξουσίαν λέγεται (20) ὅτι «*Κύριοι ἦσαν ὥστε τὰς δίκας αὐτοτελεῖς ποιεῖσθαι*», ὅπερ ἐξηγεῖ ὁ Ἡσύχιος· «*ἀφ' ὧν μή ἐστιν ἐφιέναι*».

---

(17) Δ, 15.
(18) Larcher.
(19) Σ. 169, C.
(20) Bekker, Anecd. Σ. 449.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Δράκοντος νομοθεσία.

Ἀλλὰ τοὺς Εὐπατρίδας ἐλάνθανεν ὅτι, τῆς βασιλείας τὸ ἕρκος καταβάλλοντες, ὑπὲρ ἄλλων ἠγωνίζοντο, καὶ προωδοποίουν μόνον τὴν αὐτοῖς κατὰ πόδας ἑπομένην, καὶ ἐκ τῶν θριάμβων αὐτῶν ἐπωφελουμένην δημοκρατίαν· διότι ὁ δῆμος, ὃν ἐθεράπευον αἱ φατρίαι ἵνα ἔχωσιν αὐτὸν ὄργανον, βλέπων μειουμένην τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν, ἤρξατο ἐπεμβαίνων, καί, ἀπαιτητικώτερος γινόμενος, ἐζήτει ἐν τῇ συναισθήσει τῶν ἰδίων δικαιωμάτων παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, τῶν Εὐπατριδῶν, νόμους γραπτοὺς εἰς ἄμυναν κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας. Καὶ ἐπεκράτησε μὲν εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀρχὴ σωτηρία καὶ ἀπαράβατος «*ἀγράφῳ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἑνός*» (1)· ἀλλ' οἱ Εὐπατρίδαι ἐδυσφόρουν τότε πρὸς τὸν τοιοῦτον περιορισμόν· μὴ δυνάμενοι ὅμως ν' ἀρνηθῶσι τὴν δικαίαν ἀπαίτησιν, ἐπροσπάθησαν κἂν νὰ ματαιώσωσιν αὐτὴν ὅσον ἐνεδέχετο ἐν τῇ ἐφαρμογῇ· δι' ὃ καὶ ὁ εὐπατρίδης Δράκων (2), ἄρχων ἐπώνυμος γενόμενος (3) ἐν Ὀλ. 39, α', ἔγραψε μὲν νόμους, ἀλλά, κατὰ τὴν γενικὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων, ἔγραψεν αὐτούς, ὡς ἔλεγεν ὁ Δημάδης (4), δι' αἵματος, οὐχὶ διὰ

(1) Ἀνδοκ. π. μυστηρ. § 85.
(2) Meurs. Solon, C. 13.— D. F. Jani, de Dracone Athen. legislatore. Lips. 1707.— P. Prateji, Jurisprudentia vetus Draconis et Solonis, Lugd. 1759.— Bentlei opusc. Σ. 339.
(3) Αἰλ. Π. Ἱ. Η, 10.
(4) Πλούτ. Β. Σόλ. ΙΖ.

μέλανος, τιμωρῶν θανάτῳ ὡς τὸν ἀνδροφόνον καὶ τὸν ἱερόσυλον, οὕτω τὸν ἔνοχον ἀργίας, ἢ κλοπῆς λαχάνων· διότι τὰ μὲν ἐλάσσονα τῶν ἐγκλημάτων ἔλεγεν ὅτι ἐθεώρει τῆς ποινῆς ταύτης ἄξια, διὰ δὲ τὰ μέγιστα αὐστηροτέραν δὲν εὕρισκε.

Καὶ ταῦτα μέν, καίτοι τὴν γενικὴν περὶ αὐτοῦ ἐκφράζοντα δόξαν, ὅτι αἱματηροὺς ἔθηκε νόμους ἢ πρὸς ἀντεκδίκησιν κατὰ τοῦ στασιάζοντος δήμου, ἢ ἵνα περιέλθωσι ταχέως εἰς ἀχρηστίαν, φαίνονται ὅμως ὑπερβολαὶ ἀπίθανοι, καὶ μεταγενεστέρων προλήψεων ἀπηχήσεις. Οὕτως, ἐν ἄλλοις, ἐπιγραφή τις ἀττική, νόμον τοῦ Δράκοντος περιέχουσα (5), εἰκάζεται περιλαμβάνουσα καὶ τὰς φιλανθρώπους περὶ *αἰδέσεως* (6) διατάξεις, αἵτινες ἐντελῶς ἀπᾴδουσι πρὸς τὸν ἀποδιδόμενον θηριώδη χαρακτῆρα εἰς τὴν Δρακόντιον νομοθεσίαν. Ἡ πιθανωτέρα ἄρα εἰκασία ἐστιν ὅτι ἡ ἀπαίσιος ἐκείνη φήμη προσηρτήθη εἰς τὴν νομοθεσίαν ταύτην οὐχὶ δι' ἕτερον λόγον, εἰμὴ διότι αὕτη ἦν μόνον ἡ τῶν ποινικῶν ἢ φονικῶν νόμων διαῤῥύθμισις, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγοντος (7)· «*Δράκοντος δὲ νόμοι μὲν εἰσί, πολιτείᾳ δὲ ὑπαρχούσῃ τοὺς νόμους ἔθηκεν. Ἴδιον δ' ἐν τοῖς νόμοις οὐδέν ἐστιν, ὅτι καὶ μνείας ἄξιον, πλὴν ἡ χαλεπότης διὰ τὸ τῆς ζημίας μέγεθος*»· ἐξ οὗ χωρίου πρόδηλον γίνεται ὅτι ὁ Δράκων οὐδόλως ἐπεχείρησε τὴν σύνταξιν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ μόνον τὴν θέσιν νόμων δικαστικῶν, καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ φαίνεται πραγματευομένη περὶ μόνων τῶν φονικῶν, καὶ περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ δικαστηρίου τῶν Ἐφετῶν, ὁ

(5) Corp. Inscr. Attic. I, p. 37, N. 61.
(6) Ἴδ. Μέρ. Γ. Τμ. Β, Διαίρ. Β. Κεφ. Β.
(7) Πολιτ. Β, 9, 9.

πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἐγκατέστησε πιθανῶς πρὸς τῷ ἤδη ὑπάρχοντι τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Δικαστικοὶ λοιπὸν τοιοῦτοι νόμοι δὲν προὐτίθεντο, ἢ κἂν δὲν ἠδύναντο ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἔχωσι, τὴν κατεύνασιν τοῦ πολιτικοῦ ἀναβρασμοῦ ἐν Ἀθήναις, καὶ τὴν θεραπείαν τῶν δεινῶν ὑφ' ἃ ἐγόγγιζεν ὁ δῆμος καὶ καθ' ὧν ἐξανίστατο. Ἂν μάλιστα ἀληθεύῃ ἡ ἀποδιδομένη αὐτοῖς αἱματηρὰ αὐστηρότης, ἡ τὰ ἐλάσσονα πλημμελήματα ἀπηνῶς τιμωροῦσα, ἑπόμενον θὰ ἦτον ἔτι μᾶλλον νὰ ἐρεθίσῃ αὐτὴ τὰς ταπεινοτέρας τάξεις, διότι κατὰ τούτων μάλιστα θὰ ἐξησκεῖτο ἡ ἄδικος σκληρότης αὐτῆς, καὶ ν' αὐξήσῃ τῶν ὀλιγαρχῶν τὸν φρονηματισμόν, νέον ὅπλον καταπιέσεως χορηγοῦσα αὐτοῖς, νὰ δεινώσῃ ἑπομένως μᾶλλον ἢ νὰ πραΰνῃ τοὺς ἐμφυλίους τῆς πόλεως σπαραγμούς.

Διὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὴν θέσιν τῶν νόμων τοῦ Δράκοντος, ἡ δυσαρέσκεια οὐ μόνον δὲν ἐκόπασεν, ἀλλ' ἐκορυφώθη μάλιστα εἰς ἀναπεπταμένην στάσιν ἐν Ὀλ. 42, α'. (612 π. Χ.), ἢ 40, α (8), ἢ 44, γ (9), καὶ ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεὶς ὁ εὐπατρίδης Κύλων, ἠθέλησεν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δημοτικῆς μερίδος τιθέμενος, νὰ καταλάβῃ τὴν τυραννίδα (10). Καὶ τὴν μὲν στάσιν κατέβαλον οἱ εὐπατρίδαι ὑπὸ τοὺς Ἀλκμαιωνίδας. Ἀλλ' ἡ τούτων ἀποτρόπαιος προδοσία, ἀποσφαξάντων ἀσεβῶς τοὺς ἱκέτας τῶν θείων βωμῶν, ἐστράφη κατ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, καὶ τοῦ δήμου ἤδη μείζονα ἔχοντος εἰς τὰ κοινὰ τὴν ἐπιῤῥοήν, κατίσχυσεν ἡ πρότασις ἐπισήμου πολίτου τῆς δημοτικῆς μερίδος, καίτοι καὶ αὐτοῦ εὐπατρίδου, τοῦ Σόλωνος, ὅπως, εἰ καὶ νικηταί,

(8) Clinton, F. H. I, 212.
(9) Bœckh, Pind. Pyth. Σ. 300.
(10) Ἡρόδ. Ε, 71.

κηρυχθῶσιν ὅμως οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἐναγεῖς καὶ ἀλιτήριοι, καὶ οἱ μὲν ζῶντες ἐξορισθῶσι, τῶν δ' ἀποθανόντων τὰ ὀστᾶ ῥιφθῶσιν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς· καὶ μετὰ τὸ *Κυλώνειον* κληθὲν τοῦτο ἄγος «*τῶν Κυλωνείων οἱ περιγενόμενοι πάλιν ἦσαν ἰσχυροί*» (11), καὶ ὁ δῆμος ἐνεδυναμοῦτο, μοχλὸς αὐτὸς γινόμενος μεταξὺ τῶν ἀλληλομαχούντων ὀλιγαρχῶν.

Μετὰ δὲ τὰς ταραχὰς ταύτας προσεκλήθη ἐκ Κρήτης ὅπως καθάρῃ ἐκ τοῦ ἄγους τὴν πόλιν ὁ ἐκ Φαιστοῦ Ἐπιμενίδης (12), ὅστις ὅμως, πλὴν τῆς τελεστικῆς σοφίας δι' ἣν ἐφημίζετο, ἐκέκτητο καὶ πολιτικὴν σύνεσιν, καὶ τῷ Σόλωνι «*πολλὰ προσυπηργάσατο καὶ προωδοποίησε τῆς νομοθεσίας*» (13).

---

(11) Πλούτ. Β. Σόλ. ΙΒ.

(12) C. G. Grabener, de Epimenide κτλ. Misn. 1742—G. F. Heinrichs, Epimenides aus Kreta, Lpz. 1801.

(13) Πλούτ. Αὐτ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Προοδοποίησις τῆς δημοκρατίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Σόλων. Σεισάχθεια.

Ἀφ' οὗ δ' ἡ βασιλεία ἐξέλιπε, κοινῶς πολεμηθεῖσα ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχῶν καὶ τοῦ δήμου, δὲν ἔπαυσεν ἡ σύκγρουσις τῶν κομμάτων, ἀλλ' ἀνενεώθη πεισματωδεστέρα μεταξὺ τῶν τέως συμμάχων· καὶ τότε μάλιστα παρήχθησαν τρεῖς διακεκριμέναι πολιτικαὶ μερίδες, ἡ τῶν Πεδιέων, οἵτινες, τὸ ἄστυ οἰκοῦντες, καὶ ἰσχυροὶ καὶ πλούσιοι ὄντες, πρώτιστον συμφέρον εἶχον νὰ διατηρῶσι καὶ ν' αὐξάνωσι τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν πλοῦτόν των· ἡ τῶν Διακρίων, οἵτινες πτωχοί, καὶ μόλις ἀποζῶντες ἐκ τῆς καλλιεργείας ξένων ἀγρῶν, ἐφθόνουν τοὺς εὐπόρους, διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτούς, ἀπέβλεπον εἰς στάσεις καὶ μεταβολάς, καὶ ἠσπάζοντο τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν· καὶ ἡ τῶν Παράλων, οἵτινες βιομηχανίαν, ἐμπόριον καὶ ναυτιλίαν ἀσκοῦντες, ἐπορίζοντο βίον αὐτάρκη ἐκ τῆς ἐργασίας των, ὥστε οὔτε συντηρητικοὶ ὡς οἱ μέν, οὔτε στασιώδεις ἦσαν ὡς οἱ ἕτεροι, ἀλλ' ἐτήρουν ἰσοῤῥοπίαν μεταξὺ ἀμφοτέρων, καὶ δὲν ἀπέβλεπον εἰς πολίτευμα ἄκρον (1).

(1) Πλούτ. Β. Σόλ. ΛΒ.— Ἡρόδ. Α, 59.

Χαλινὸς δὲ πρὸς περιστολὴν τῶν οὕτω συγκρουομένων ἀντιθέτων συμφερόντων οὐδεὶς ὑπῆρχεν, ἀφ' οὗ καὶ τοῦ Δράκοντος οἱ νόμοι ἀπεδείχθησαν ἀνεφάρμοστοι, καὶ κατέπεσαν ὑπὸ τὸ κοινὸν μῖσος, ἢ ὑπὸ τὴν ἀχαλίνωτον ἔτι ἀκολασίαν καὶ πρὶν ἢ ἔτι ἐπισήμως ἀκυρωθῶσιν (2). Ἔζη ὅμως τότε ἐν Ἀθήναις ἀνὴρ εὐπατρίδης, τὸ γένος ἕλκων ἐκ Κοδριδῶν (3), ὁ Σόλων, ἐπὶ χρηστότητι λίαν τιμώμενος παρὰ τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ, καὶ ὡς σοφὸς καὶ ὡς ποιητὴς θαυμαζόμενος. Ἦν δ' εὔκολον αὐτῷ, κατὰ τῶν ἀρχαίων τὴν κρίσιν (4), εἰς οἵαν δήποτε τῶν μερίδων ἤθελε νὰ προστεθῇ, ν' ἀναδειχθῇ τῆς πόλεως τύραννος· διότι εἴδομεν ὅτι τοιαύτη ἦν τότε ἐν Ἑλλάδι τῶν πολιτικῶν κομμάτων ἡ τακτική. Οἱ ὀλιγάρχαι, ἀπαλαττόμενοι τῶν Βασιλέων διὰ τῶν δήμων, ἐπίεζον τοὺς δήμους αὐτοί· οἱ δὲ δῆμοι, ἐξανιστάμενοι κατὰ τῶν ὀλιγαρχῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, παρεδίδοντο εἰς τύραννον τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν, πολλάκις μάλιστα ὀλιγάρχην, καὶ τόσῳ αὐθαιρετώτερον, καθ' ὅσον ἠρύετο ἐξ αὐτοῦ τοῦ δήμου τὴν δύναμίν του.

Ἀλλ' ὁ Σόλων ἦν φιλόδημος ἐξ ἀρετῆς καὶ μέτριος ἐκ φρονήσεως, καὶ τῶν ἄκρων τὸν κίνδυνον ἐννοῶν, ἀρχὴν εἶχε τὸ « *μηδὲν ἄγαν* ». Ἐπρέσβευε δ' « *ὅτι τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ* » (5)· καὶ τὴν ἰσότητα ὡς μόνην θεραπείαν τῶν ἐμφυλίων ἐχθροτήτων θεωρῶν, οὐδὲ τῶν συγγενῶν αὐτῷ Εὐπατριδῶν τὴν ὑπερβάλλουσαν ἰδιοτέλειαν ὑπεστήριζεν, οὔτε τοῦ λαοῦ τὴν κινδυνώδη ἀντίδρασιν ἐνεψύχου ἐν πᾶσιν, ἀλλά, κατ' Ἀριστείδην τὸν ῥήτορα (6), « *ἑστὼς ἐν*

(2) Aul. Gell. Not. Att. XI, 18.
(3) Διογ. Λ. Α', 62.
(4) Πλούτ. Β. Σόλ. ΙΔ. — Ἀριστείδ. π. Τετρανδρ. Τ. Β, Σ. 360, Dind.
(5) Πλούτ. Β. Σόλ. ΙΔ.
(6) Αὐτ.

μεθορίῳ *πάντων ἀνδρειότατα καὶ δικαιότατα*», περιέστελλεν ἑκατέρων τὰς ἀξιώσεις εἰς ἔμφρονα καὶ σωτήρια ὅρια, ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ καυχᾶται ἐν τοῖς ὡραίοις τούτοις ἔπεσι (7)·

« Δήμῳ γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος, ὅσον ἐπαρκεῖ,
τιμῆς οὔτ' ἀφελών, οὔτ' ἐπορεξάμενος.
Οἳ δ' εἶχον δύναμιν, καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητοί,
καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικὲς ἔχειν.
Ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισι·
Νικᾷν δ' οὐκ εἴασ' οὐδετέρους ἀδίκως ».

Ὢν δ' εὐπατρίδης, ἐξελέγη ἄρχων ἐπώνυμος ἐν Ὀλ. 46, γ', καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἰδιότητι ἐπεχείρησε σύνταξιν νόμων διὰ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἀναλογιζόμενος ὅτι πᾶς νόμος εἰς πάντας ἐπίσης δὲν ἐφαρμόζεται, καὶ ἡ ἀρίστη τῶν νομοθεσιῶν ὅτι ματαιοῦται, ἢ δύναται ν' ἀποβῇ καὶ ἐπιβλαβὴς ὅταν ἀπάδῃ πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ εἰς ὃν δίδεται, προὐργιαίτατον ἐθεώρησε νὰ παρασκευάσῃ λαὸν διὰ τὴν νομοθεσίαν του. Ἦν δὲ τότε οἰκτρὰ τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ ἡ κατάστασις· διότι ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς μοναρχίας, οἱ πολλοὶ ἄνευ καταφυγίου ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀριστοκρατῶν, ἔζων ἐπὶ τῆς ἰδίας γῆς ἐν μοίρᾳ δουλοπαροίκων, ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγροὺς τῶν πλουσίων ἐπὶ τῇ βαρυτάτῃ ἀποφορᾷ τοῦ ἕκτου τῶν προϊόντων, καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ διατηρηθῶσι διὰ τῶν ἐπιλοίπων, ἐδανείζοντο παρὰ τῶν γαιοκτημόνων ἐπὶ μεγίστῳ τόκῳ, καὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν κτημάτων αὐτῶν, καί, τὸ δεινότερον, καὶ αὐτῶν τῶν σωμάτων (8)· ὥστε τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ ἦν ἐπὶ Σόλωνος πενόμενον, ἀκτῆμον, καὶ τοῖς πλουσίοις ὑπόχρεων.

(7) Πλούτ. Αὐτ. ΙΗ.
(8) Πλούτ. Αὐτ. ΙΓ.

Ὁ σοφὸς ὅμως νομοθέτης ἐνόει ὅτι θεσμοὶ ἄγαν ἐλεύθεροι εἰς λαὸν δοῦλον διδόμενοι, θὰ ἦσαν ὀλέθριοι δι᾽ αὐτόν, διότι θὰ ηὔξανον μόνον τὴν ἐλευθερίαν τῶν πλουσίων εἰς τὸ νὰ πιέζωσιν ἔτι μᾶλλον αὐτόν. Πρὸ παντὸς λοιπὸν ἐφρόντισε πῶς νὰ πλάσῃ λαὸν ἐλεύθερον, δυνάμενον νὰ ἐπωφελῆται καὶ νὰ διατηρῇ τὴν ἐλευθερίαν του, καὶ πρὸς τοῦτο εἰσήγαγε τὰς περιφήμους αὐτοῦ διατάξεις, αἵτινες ὠνομάσθησαν *σεισάχθεια*, ὡς τὰ ὑπέρμετρα *ἄχθη* τοῦ λαοῦ *ἀποσείουσαι*.

Τινὲς τῶν ἀρχαίων ἐξελάμβανον τὴν σεισάχθειαν ὡς ἐντελῆ τῶν χρεῶν ἀποκοπήν. Ἀλλὰ μέτρον τοσούτῳ βίαιον καὶ αὐθαίρετον δὲν συνῇδε πρὸς τὰς συνετὰς καὶ δικαίας ἀρχὰς τοῦ Σόλωνος, καὶ ῥητῶς μάλιστα ἀποκρούεται ὑπὸ τοῦ ὅρκου ὅν, κατὰ τοὺς Σολωνίους νόμους, ὤμνυον οἱ εἰς τὴν Ἡλιαίαν καταταττόμενοι δικασταί, οὐδὲν ἐπιβλαβὲς τῇ πόλει νὰ ἐπιτρέψωσιν, « *οὐδὲ τῶν χρεῶν τῶν ἰδίων* (τουτέστι τῶν ἰδιωτικῶν) *ἀποκοπάς* » (9). Ἐξ ἐναντίας ὁ Ἀνδροτίων, ὃν ὁ Πλούταρχος παρατίθεισι, καὶ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, ἀναγνωρίζουσι τὴν διάταξιν ταύτην ὡς ἔμφρονα μόνον μετριασμὸν τῶν χρεῶν, καὶ ὡς ἀνακούφισιν τῶν ὀφειλετῶν, ὅπως καταστῶσι πολῖται ἐλεύθεροι, χωρὶς σπουδαίως νὰ προσβληθῶσι τὰ τῶν δανειστῶν δικαιώματα.

Ὅτι δ᾽ οὐδὲν ῥιζικώτερον ἦν ἡ σεισάχθεια ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς δυσαρεσκείας ἣν ἡ μετρία αὕτη μεταρρύθμισις ἐξήγειρε κατὰ τοῦ Σόλωνος παρ᾽ αὐτῷ τῷ λαῷ ὑπὲρ οὗ ἐνομοθετήθη· διότι ὁ ὄχλος, ὡς συνεχῶς, μὴ ἀρκούμενος εἰς δικαιωμάτων ἰσότητα καὶ εἰς μέτρα καθιστῶντα αὐτῷ ἐφικτὴν τὴν ἀπότισιν τῶν χρεῶν του, ὠνειρεύετο καὶ ἀπή-

(9) Δημοσθ. κ. Τιμάρχ. 746.

τει ἤδη ἰσότητα οὐσιῶν, κοινοκτημοσύνην, καὶ χρεῶν ἀποκοπήν.

Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ μὴ ἀποτρεπόμενος ὁ Σόλων, ἓν ἐτεχνάσθη μέτρον πρὸ παντὸς ἄλλου, τὸ ὅτι ἐσμίκρυνε τὸν σταθμὸν τοῦ ἀργυροῦ νομίσματος, τὴν ἀξίαν αὐτοῦ διατηρήσας ἀμετάβολον, οὕτως ὥστε 100 τῶν ἀπ' αὐτοῦ δραχμῶν περιεῖχον ὅσον ἄργυρον αἱ 72 1/2 πρὸ αὐτοῦ, ἢ αἱ 138 νέαι ἐδύναντο ὅσον αἱ 100 τῶν ἀρχαίων, τὰ δὲ χρέη ἔμενον κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ὀνομαστικὴν ἀξίαν, ὥστε χωρὶς οὐδὲν αὐτῶν ν' ἀποκοπῇ, ἠλαφροῦντο οἱ ὀφειλέται κατὰ τὸ ἓν τέταρτον. Μετὰ τοῦ νομίσματος δὲ συνεκανόνισε καὶ τὰ μέτρα καὶ σταθμά, διότι ἄνευ ταύτης θὰ ἐματαιοῦτο καὶ ἐκείνη ἡ διάταξις· ὥστε καὶ ἀναγινώσκεται ἐν τῷ ὑπ' Ἀνδοκίδου μνημονευμένῳ ψηφίσματι (10). « *Νόμοις δὲ χρῆσθαι τοῖς Σόλωνος καὶ μέτροις καὶ σταθμοῖς* ». Ἡ διάταξις αὕτη καὶ μόνη ἤρκει ἵνα ἐλαφρύνῃ τὸν ἀττικὸν λαόν, καὶ ἤξιζε τὸ ὄνομα σεισάχθεια.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου, διὰ τὸ ἀναξιόχρεων τῶν πτωχῶν, ἦν ἡ χώρα πᾶσα ὑπέγγυος εἰς μίαν τάξιν πολιτῶν, τὴν τῶν πλουσίων εὐπατριδῶν, οἵτινες, οἷοι δήποτε καὶ ἂν ἐτίθεντο πολιτικοὶ νόμοι, θὰ ἔμενον διὰ τούτου πάντοτε τῆς Ἀττικῆς οἱ ἀληθεῖς καὶ ἀπόλυτοι ἄρχοντες. Ὡς πρὸς τοῦτο λέγει ὁ Πλούταρχος (11). « *Σεμνύνεται γὰρ Σόλων ἐν τούτοις ὅτι τῆς τε προϋποκειμένης γῆς ὅρους ἀνεῖλε πανταχῇ πεπηγότας· πρόσθεν δὲ δουλεύουσα νῦν ἐλευθέρα* ». Ἀλλ' ἡ ὑπὸ πολλῶν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο διδομένη ἑρμηνεία, ὅτι ὁ νομοθέτης ἀφήρεσε τὰ ὅρια τῶν ἰδιοκτησιῶν, καὶ ἐπεχείρησεν ἀναδασμὸν τῶν γαιῶν, οὐδόλως ἐστὶ πιθανή· διότι τοῦ Σόλωνος βεβαίως δὲν ἦτον ἡ πρόθεσις νὰ

(10) Αὐτ.

ληστεύσῃ τοὺς πλουσίους ὑπὲρ τῶν ἀκτημόνων, οὐδὲ ν'ἀνατρέψῃ τὴν κοινωνίαν, σαλεύων τὰς βάσεις τῆς ἰδιοκτησίας. Τοιοῦτο στασιαστικὸν οἰκοδόμημα, ὑπὸ τῆς ἀδικίας ἱδρυόμενον, καὶ ἐπὶ τῆς βίας ἐρειδόμενον, θὰ προὐκάλει ἀντίδρασιν, καὶ θὰ κατέῤῥεεν ἅμα ἡ βία ἐνέδιδεν. Ἐξ ἐναντίας δέ, τοσοῦτο ἐσέβετο ὁ Σόλων τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἰδιοκτησίας, ὥστε οὐδὲ κἂν νόμιμον τόκον ἠθέλησε νὰ νομοθετήσῃ, ἀλλ' ἐπέτρεψε « *τὸ ἀργύριον στάσιμον εἶναι* (νὰ τοκίζηται) *ἐφ' ὅσον ἂν βούληται ὁ δανείζων* » (12). Καὶ οὐδὲ κἂν τῶν ἐνυποθήκων γαιῶν τὰ κατὰ τὸν νόμον τιθέμενα ὅρια ὅτι ἀνέσπασε, ἀφαιρέσας οὕτω πᾶσαν πραγματικὴν τῶν ὀφειλῶν ἐγγύησιν, δύναται νὰ ὑποτεθῇ, διότι τὸ νομοθέτημα τοῦτο θὰ ἦτο πλάγιος τρόπος τῆς τῶν χρεῶν ἀποκοπῆς καὶ αὐτό. Πιθανὸν δὲ φαίνεται μᾶλλον ὅτι ὁ Σόλων διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἐῤῥέθη ἀφαιρέσας τοὺς ὅρους τῶν γαιῶν, ἤτοι τοὺς τῶν ὑποθηκῶν, δι' οὓς κυρίως ὁ πένης δῆμος ἐστέναζε, διότι, διευκολύνας τὴν τῶν χρεῶν ἐξόφλησιν, ἐπέφερε νομίμως καὶ τῶν ὑποθηκῶν τὴν ἐξάλειψιν.

Ἀλλὰ τὸ ἕτερον ἔθος τοῦ « *ἐπὶ τοῖς σώμασι δανείζεσθαι* », ἔθος βάρβαρον, προϊὸν πενίας ἀπέλπιδος, καὶ τοὺς ἐλευθέρους Ἀθηναίους εἰς δούλην ἀγέλην ἐξαχρειοῦν, τοῦτο, ἂν δὲν ἐκήρυξεν ἴσως ἄκυρον διὰ τὸ παρελθόν, ἵνα μὴ ἐλαττώσῃ τὰς τῶν συνωμολογημένων χρεῶν ἐγγυήσεις, ἀπηγόρευσεν ὅμως αὐστηρῶς διὰ τὸ μέλλον, ὡς ὁ Πλούταρχος ῥητῶς μαρτυρεῖ, οὐδ' ἐπέτρεψε τῷ πολίτῃ νὰ θυσιάζῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἥτις ἐστὶν ἡ βάσις τῆς μετοχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Προσέτι δὲ καὶ πολλοὶ τῶν Ἀθηναίων, εἴτε ἕνεκα τῶν

(11) Μυστηρ. 83.
(12) Λυσίας κ. Θεομν. 18.

πολιτικῶν σπαραγμῶν, εἴτε συνεπείᾳ τῶν χρεῶν καὶ τῆς σωματικῆς δουλείας ἣν ταῦτα ἐπέφερον, εἶχον περιέλθει εἰς ἀτιμίαν, ἤτοι στερηθῆ τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων. Καὶ τούτους λοιπὸν εἰς τὴν πατρίδα ἀποδιδούς, ἐκήρυξε τοὺς ἀτίμους ἐπιτίμους, πάντας πλὴν τῶν διὰ φόνον ἢ ἐπιβολὴν εἰς τυραννίδα ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῶν Ἐφετῶν ἢ τοῦ Πρυτανείου καταδικασθέντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἄξονες. Πολιτικὸς ὀργανισμός.

Οὕτω λοιπὸν ἐκ δουλευόντων, ἀτίμων καὶ ἀκτημόνων πολίτας παρασκευάσας ὁ Σόλων ἀνεξαρτήτους καὶ ἐλευθέρους, ἔθηκεν αὐτοῖς νόμους οὐχὶ τοὺς θεωρητικῶς ἐντελεστάτους, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἔλεγεν, « *ὧν ἂν προσδέξαιντο τοὺς ἀρίστους* » (1), καὶ οἵτινες διὰ τοῦτο μάλιστα ἐδόξασαν καὶ ἐμεγάλυναν τὰς Ἀθήνας, διότι ἦσαν προϊὸν ὡρίμου καὶ πρακτικῆς διανοίας, καὶ σύμφωνοι πρὸς τὰς διαθέσεις, τὰς ἕξεις καὶ τὰς περιστάσεις τοῦ λαοῦ εἰς ὃν ἐφηρμόζοντο.

Κατὰ Πλούταρχον δέ (2), ἵνα εἰσαγάγῃ τὴν νέαν νομοθεσίαν του, ἠκύρωσε πᾶσαν τὴν προϋφισταμένην τοῦ Δράκοντος « *πλὴν τῶν φονικῶν* », εἴτε διότι ὡς πρὸς ταῦτα καὶ μόνα οἱ νόμοι ἐκεῖνοι δὲν ὑπερέβαινον τὰ ὅρια δικαίας αὐστηρότητος, εἴτε ἕνεκα τῆς ἱερότητος τῶν φονικῶν νό-

(1) Πλούτ. Σόλ. ΙΕ.
(2) Σόλ. ΙΖ.—Ἴδ. καὶ Αἰλ. Π. Ἱστ. Η, 10.

μων, στηριζομένης εἰς τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀρχαιότητα καὶ εἰς σεβαστὰς παραδόσεις, ὥστε πᾶσα παράβασις ἢ μεταῤῥύθμισις αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀσέβεια. Τὴν ἔποψιν ταύτην μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἀντιφῶν διὰ τούτων (3)· « *Ὑπάρχει μὲν γὰρ αὐτοῖς ἀρχαιοτάτοις εἶναι ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, ἔπειτα τοὺς αὐτοὺς ἀεὶ περὶ τῶν αὐτῶν* ». Καὶ τοσοῦτον ἡ καταγωγὴ αὐτῶν ἐκρύπτετο εἰς τὴν σκοτεινοτάτην ἀρχαιότητα, καὶ τὸ ὕφος τῆς συντάξεως αὐτῶν ἦν πιθανῶς ἀνάλογον, ὥστε ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπῆρχον ἐπίσημοι *ἐξηγηταί* (4), ἑρμηνεύοντες αὐτῶν τὴν ἔννοιαν. Ἴσως ὅμως, ἂν ἀληθῶς ἡ Δρακόντιος νομοθεσία εἰς μόνα τὰ φονικὰ περιωρίζετο, ἐξ οὗ καὶ ἡ περὶ σκληρότητος αὐτῆς φήμη, καὶ ἡ ὅτι δι᾽ αἵματος ἦν γεγραμμένη, ὁ Σόλων οὐδὲν θὰ εἶχε ν᾽ ἀκυρώσῃ, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν ἀναγκαίων προσθηκῶν τῶν εἰς τὴν τότε κοινωνικὴν κατάστασιν καταλλήλων, νὰ καταρτίσῃ πλήρη νομοθεσίαν, περικλείουσαν τό τε πολίτευμα, καὶ πάσας τὰς πολιτικὰς καὶ ποινικὰς διατάξεις.

Ἐδημοσιεύθησαν δ᾽ οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐπιγραφέντες εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τετραγωνικῶν ἢ τριγωνικῶν ξυλίνων πρισμάτων, στρεφομένων ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἄξωνος, δι᾽ ὃ καὶ ὠνομάσθησαν τὰ μὲν αὐτῶν *ἄξωνες*, τὰ δὲ *κύρβεις* (5), περιέχοντα, ὡς ὑπό τινων ὑπετέθη ἕνεκά τινος χωρίου τοῦ Λυσίου (6), τὰ μὲν πρῶτα τοὺς πολιτικούς, τὰ δὲ δεύτερα τοὺς θρησκευτικοὺς νόμους καὶ τοὺς περὶ θυσιῶν. Διετηροῦντο δ᾽ ἐν τῇ Ἀκροπόλει (7), ὅθεν ὁ δημαγωγὸς Ἐφιάλτης ἐπὶ Περικλέους μετέφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ

(3) Π. Χορευτ. 2.—Ἴδ. καὶ π. Ἡρῴδ. φόν. 14.
(4) Πλάτ. Εὐθύφρ. Σ. 4.
(5) Πλούτ. Σόλ. ΚΕ.—Preller, Polemo, Σ. 87.
(6) Κ. Νικοδ. § 17.
(7) Ἁρποκρ. φ. Ὁ κάτωθεν νόμος.

ἐκεῖ εἶδον αὐτούς, διεφθαρμένους ἤδη, ὁ Πλούταρχος (8) καὶ ὁ Παυσανίας (9). Παρὰ Πολυδεύκους δὲ μανθάνομεν (10) ὅτι ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις κατεσκευάσθησαν καὶ διετηροῦντο ἀντίγραφα αὐτῶν εἰς *στήλας* χαλκᾶς, αἵτινες καὶ ὑπὸ τῶν ῥητόρων μνημονεύονται ὡς ἱστάμεναι πρὸ τοῦ Βουλευτηρίου (11). Αὐτῶν δ' ἀποσπάσματα συνελέγησαν ἐκ διαφόρων συγγραφέων ὑπὸ τοῦ Πετίτου (12), καὶ ἐξεδόθησαν καὶ Ἑλληνιστὶ ὑπὸ Παππαδούκα, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « *Σόλων* ». Οἱ φονικοὶ δὲ τοῦ Δράκοντος, μέρος τῆς νέας νομοθεσίας ἀποτελοῦντες, ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ ἀξόνων γεγραμμένοι (13), καὶ ἐπὶ *στηλῶν* διετηροῦντο τὰ ἀντίγραφα αὐτῶν εἰς τὸν Ἄρειον πάγον (14).

Διὰ γραπτῶν λοιπὸν νόμων τὴν τῶν δικαστηρίων αὐθαιρεσίαν ἀφαιρέσας ὁ Σόλων, καὶ τὸν λαὸν χειραφετήσας, καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτὸν ἀπαλλάξας ἀνηλικιότητος, ἔκρινεν αὐτὸν ἤδη παρεσκευασμένον ὅπως τῷ ἐμπιστευθῇ τῶν ἰδίων δικαιωμάτων τὴν παρακαταθήκην καὶ τὴν ὑπερτάτην κυβέρνησιν. Ἔπραξε δὲ τοῦτο, δύω τινὰ χορηγήσας αὐτῷ, « *τὸ συνεκκλησιάζειν καὶ τὸ δικάζειν* » (15)· διότι ἄνευ τούτων, κατ' Ἀριστοτέλην (16), *δοῦλος ἂν εἴη ὁ δῆ-*

(8) Β. Σόλ. Α.
(9) Α, 18.
(10) Η, 128.
(11) Ἀνδοκ. π. Μυστ. § 95.
(12) Petiti, Leges atticæ, Par. 1635.— Ἄλλα συγγράματα: P. Prateji, Jurispr. Draconis et Solonis cum rom. jure collata. Lugd. 1599. — Meursii Themis attica, Traj. 1685.—Potter, Archeol. I, C. 26 —Pastoret, hist. de la legisl. T. VII.— Wachsmuth, II, 1. 197-238.
(13) Philippi, Areop. u. Epheten, Σ. 356.
(14) Δημοσθ. κ. Εὐέργ. καὶ Μνησιβ. Σ. 1161, § 71.— Λυσ. π. Ἐρατ· φόν. § 30.
(15) Πλούτ. Σόλ. ΙΗ.
(16) Πολιτ. Β, 9, 4.

μος καὶ πολέμιος», ἐν ᾧ δι' αὐτῶν ἐγίνοντο, πλὴν τῶν φονικῶν, ἅτινα κατὰ τὰ πάτρια ἐδικάζοντο πάντοτε ὑπὸ τῶν ἀρίστων, κύριοι πάντων τῶν λοιπῶν, καὶ αὐτῶν τῶν δικαιωματικῶς τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἐπιφυλαχθέντων, διὰ μὲν τῆς ἐκκλησίας, τοῦ *αἱρεῖσθαι τὰς ἀρχάς*, διὰ δὲ τῶν δικαστηρίων τοῦ *εὐθύνειν αὐτάς*. Δι' ὃ καὶ ὁ Σόλων ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ πρῶτος ἀληθὴς τῆς δημοκρατίας ἱδρυτής, καὶ ὁ 'Αριστοτέλης λέγει (17)· « *Ἔοικε δὲ Σόλων ἐκεῖνα μέν, ὑπάρχοντα πρότερον, οὐ καταλῦσαι, τήν τε Βουλήν, καὶ τὴν τῶν ἀρχῶν αἵρεσιν τὸν δὲ δῆμον καταστῆσαι, τὰ δικαστήρια ποιήσας ἐκ πάντων* ».

Καὶ τὸ μὲν δικαίωμα τοῦ ἐκκλησιάζειν εἶχεν, ὡς εἴδομεν (18), ἀνέκαθεν ὁ δῆμος, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν 'Ανάκτων· ἀλλ' ἤδη ἡ θέσις αὐτοῦ ἐγένετο ἀξιοπρεπεστέρα, καὶ κατήρχετο εἰς ἐκκλησίας οὐχὶ μόνον ἵνα, ὡς τότε, ἀκούσῃ τὰ προσταττόμενα, ἀλλ' ἵνα κυρῇ ἢ ἀποβάλλῃ τὰ αὐτῷ ὑποβαλλόμενα, μέχρις οὗ βαθμηδόν, προκύπτοντος καὶ ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν ἐξαπτομένου τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, κατήντησεν αὐτὸς μόνος νὰ διατάττῃ, καί, ἐκλέγων καὶ εὐθύνων τὰς ἀρχάς, αὐτὸς νὰ εἶναι τῶν ἀρχόντων ὁ ἄρχων. Καὶ εἰς τὰς διατάξεις μὲν τοῦ Σόλωνος, δὲν ἐνυπῆρχεν εἰσέτι ἡ ὑπερβολὴ αὕτη, ἀλλὰ σπέρματι ἐν αὐταῖς ἐγκειμένη, ἀνεπτύχθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν περιστάσεων· διὰ τοῦτο κατωτέρω θέλουσιν ἐκτεθῆ τὰ περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου λεπτομερέστερον.

Τὴν δικαστικὴν δ' ἐξουσίαν ἐξήσκουν ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις οἱ ἄρχοντες, διαδεχθέντες αὐτὴν ἀπὸ τῶν *δικασπόλων* 'Ανάκτων, καὶ ὡρισμένη ἦν, φαίνεται, ἡ δικαιοδο-

(17) Αὐτ. 2.
(18) Βιβλ. Α, Κεφ. Δ, Σελ. 58.

σία ἑκάστου. Ὁ Σόλων δέ, τὴν φρόνησιν ἔχων ν' ἀνακαινίσῃ τὴν πολιτείαν χωρὶς κἂν νὰ φαίνηται ὅτι νεωτερίζει, ἀφῆκε μὲν τοῖς ἄρχουσι τὰς εἰδικῶς αὐτοῖς ἀνατεθειμένας δίκας, κατὰ τοῦ Πλουτάρχου τὴν μαρτυρίαν (19), ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐμηδένισε τὴν δικαστικὴν αὐτῶν ἐξουσίαν, ἔφεσιν ἀπ' αὐτῶν ἐπιτρέψας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, « ὃ *κατ' ἀρχὰς μὲν οὐδέν, ὕστερον δὲ παμμέγεθες ἐφάνη· τὰ γὰρ πλεῖστα τῶν διαφόρων ἐνέπιπτεν εἰς τοὺς δικαστὰς* (ἐννοεῖ δὲ τὸ δημοτικὸν δικαστήριον, τὴν ἐκκλησίαν)· « *Καὶ γὰρ ὅσα ταῖς ἀρχαῖς ἔταξε κρίνειν, ὁμοίως καὶ περὶ ἐκείνων εἰς τὸ δικαστήριον ἐφέσεις ἔδωκε τοῖς βουλομένοις* ». Ἐν δὲ τοῖς μετέπειτα χρόνοις, ὅτε καὶ οἱ ἄρχοντες ἀπὸ αἱρετῶν ἐγένοντο κληρωτοί, τότε καὶ ἀπὸ δικαστῶν ἀνεξαρτήτων κατήντησαν ἁπλοῖ ἀνακριταί, ἢ πρόεδροι, ἢ ἐκτελεσταὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ δήμου, εἰς ὃν μέχρι τέλους περιῆλθεν ὁλοσχερῶς ἡ δικαστικὴ ἐξουσία.

Ὁ Σόλων ὅμως, εἰς τὴν ἔμφρονα ἰσορροπίαν πάντοτε ἀποβλέπων, καὶ τὴν ταχεῖαν ὑπερίσχυσιν προορῶν τῆς δημοκρατίας, ἠθέλησε νὰ περιβάλῃ αὐτῇ σωτήριον χαλινόν, εἰς τὴν ἐκ καταγωγῆς ἀριστοκρατίαν ἀντικαταστήσας τὴν διάκρισιν κατ' οὐσίας φορολογητάς, καὶ διήρεσε πάντας τοὺς Ἀθηναίους ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν εἰς τέσσαρα λεγόμενα *τέλη* ἢ *τιμήματα*, βαθμολογούμενα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μεδίμνων ξηρῶν καρπῶν, ἢ τῶν ἰσοτίμων αὐτοῖς μετρητῶν ὑγρῶν προϊόντων, ὅστις ἀπετέλει τὸ ἐτήσιον ἑκάστου εἰσόδημα. Ἦν δ' ὁ μὲν μέδιμνος κατ' ὀλίγον μείζων τοῦ συνήθους κοιλοῦ, ἀκριβῶς δ' ἴσος πρὸς 51 λίτρας, 8 κοτύλας καὶ 4 μύστρας τῶν σημερινῶν Ἑλληνικῶν σταθμῶν, ὁ δὲ μετρητής, ἴσος πρὸς 29 ὀκάδας ῥευστῶν, ἤτοι

(19) Β. Σόλ. ΙΗ.

38 λίτρας, 8 κοτύλας καὶ 8 μύστρας, καὶ ἐτιμᾶτο ἐπὶ Σόλωνος δραχμῆς ὁ μέδιμνος σίτου, ὡς καὶ ὁ μετρητὴς οἴνου ἢ ἐλαίου.

Ἦσαν δὲ τὰ τέσσαρα τέλη ἢ τιμήματα ταῦτα·

α'. Τὸ τῶν *πενταχοσιομεδίμνων*, περιλαμβάνον τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων κτημάτων πενταχοσίους τοὐλάχιστον μεδίμνους ξηρῶν ἢ μετρητὰς ὑγρῶν προϊόντων ἀπολαμβάνοντας (20)·

β'. Τὸ τῶν *Ἱππέων*, τῶν ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐπεξηγηματικῶς μᾶλλον τῆς θέσεως αὐτῶν ἢ κυριολεκτικῶς *τριακοσιομεδίμνων* λεγομένων, εἰσπραττόντων δὲ ὑπὲρ τοὺς 300 μεδίμνους ἢ μετρητάς, καὶ δυναμένων « *Ἱππάδα τελεῖν* » (21), ἤτοι διατρέφειν πολεμιστήριον ἵππον διὰ τὴν δημόσιον ὑπηρεσίαν·

γ'. Τὸ τῶν *Ζευγιτῶν*, « *τὸ ζευγίσιον τελούντων* » (22), ἢ δυναμένων νὰ τρέφωσι μόνον ζεῦγος ἀροτήρων βοῶν, καὶ ἐκ τῶν ἰδίων κτημάτων τοὐλάχιστον 200, ἤ, κατὰ Βοίκχιον (23), 150 μεδίμνους ἢ μετρητὰς εἰσπραττόντων·

δ'. Τὸ τῶν *Θητῶν*, τὸ « *θητικὸν τέλος* », οἱ « *εἰς τοὺς θῆτας τελοῦντες* » (24) ἢ « *καταλογιζόμενοι* », ἡ τάξις τῶν ἀπόρων, ὅσοι εἶχον εἰσόδημα ἔλαττον τοῦ τῶν ζευγιτῶν, ἢ καὶ οὐδέν, καὶ ὑπετίθετο ὅτι ἐστεροῦντο ἰδίων κτημάτων, καὶ ὅτι ἔζων ἄλλοις θητεύοντες.

Ἐκ τῶν τάξεων δὲ τούτων ἡ πρώτη « *ἀνήλισκεν εἰς τὸ δημόσιον* », κατὰ Πολυδεύκην (25), τάλαντον, ἡ δευ-

(20) Πλούτ. Β. Σόλ. ΚΓ. — Ἴδ. Συνέσ. π. Ἐνύπν. Σ. 117. Ἔκδ. Τυρνέβ. — Σχολ. Νικηφ. Γρηγορ.
(21) Ἰσαῖος, π. Ἀπολλοδ. κλ. 39.
(22) Πολυδ. Η, 130, 132.
(23) Staatshh. d. Ath. V, 5. Σ. 467. — Ἴδ. Δημοσθ. κ. Μακαρτ. 1067.
(24) Πολυδ. αὐτ.
(25) Πολυδ. Αὐτ. — Σχολ. Πλάτ. Ruhnk. Σ. 182.

τέρα τριάκοντα μνᾶς, ἢ ἡμιτάλαντον, ἡ τρίτη δέκα μνᾶς, ἢ χιλίας δραχμάς, καὶ ἡ τετάρτη οὐδέν. Δηλοῖ δέ, κατὰ πάντα τὰ διδόμενα (26), ἡ ἔκφρασις αὕτη τοῦ γραμματικοῦ ὅτι ὁ εἰς ἑκατέραν τῶν τάξεων τούτων κατεταγμένος ὑπετίθετο ἔχων ἐκείνην τὴν περιουσίαν, (τάλαντον, ἡμιτάλαντον, χιλίας δραχμὰς) ἀπαιτητὴν διὰ δημοσίους ἀνάγκας, ὥστε ἐπ' αὐτῆς ν' ἀναλογίζηται ἡ ἐπιβαλλομένη φορολογία. Ἦν δ' ἡ φορολογία αὕτη δυσαναλόγως ἐλαφροτέρα εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις ἢ εἰς τὰς ἀνωτέρας, διότι διὰ τὸν πεντακοσιομέδιμνον, ὑποτιθέμενον ὅτι εἶχε πεντακοσίων μεδίμνων, ἤτοι πεντακοσίων δραχμῶν ἐλάχιστον εἰσόδημα, ἐξελαμβάνετο ἑνὸς ταλάντου, ἤτοι δωδεκαπλάσιον τὸ κεφάλαιον ἐφ' οὗ ἡ πόλις ἐδικαιοῦτο ν' ἀναλογίσῃ τοὺς φόρους· ἐπὶ δὲ τῶν ἱππέων ἐξελαμβάνετο μόνον δεκαπλάσιον, καὶ ἐπὶ τῶν ζευγιτῶν ἧττον τοῦ ἑπταπλασίου. Τοῦτο δέ, ἵνα τοῖς ἀπορωτέροις περισσεύωσι τὰ δέοντα πρὸς διατροφήν.

Ὑποτίθησι δ' ὁ Βοίκχιος οὐκ ἀπιθάνως, ὅτι τὰ τιμήματα ἐκεῖνα ἦσαν οἱ *ἐλάχιστοι ὅροι*, καὶ τὸ φορολογητὸν κεφάλαιον ὅτι ἐδύνατο ἐν ἑκάστῃ τάξει νὰ εἶναι καὶ ἀνώτερον, μέχρι τοῦ ὁρίου τῆς ἀμέσως ἀνωτέρας τάξεως, ἀναλόγως τῆς ἀληθοῦς περιουσίας. Οὕτω φέρ' εἰπεῖν, ἂν ζευγίτης ἦν ὁ κεκτημένος κατ' ἐλάχιστον ὅρον 150 μεδίμνων πρόσοδον, καὶ δι' αὐτὸν τὸ φορολογητὸν κεφάλαιον ἦν 1000 δραχμῶν, ἐπίσης εἰς τοὺς ζευγίτας κατετάττοντο καὶ οἱ ἔχοντες καὶ 200 καὶ 250 καὶ μέχρι 299 μεδίμνων πρόσοδον, καὶ ἑπομένως δι' αὐτοὺς ὑποθέτει ὁ Βοίκχιος τὸ φορολογητὸν κεφάλαιον 1333 $^1/_3$, 1666 $^2/_3$, μέχρι 1993 $^1/_3$.

(26) Ἴδ. Bœckh, αὐτ. Σ. 652, ἑπ.— Ἰ. Β. Τέλφυς· «Τὸ Σολώνιον τίμημα», ἐν Κλειοῖ, 9 (21) Μαρτ. 1868.

Διὰ τῆς τοιαύτης λοιπὸν διατάξεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν κατερρίπτετο ἐκ θεμελίων τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἀριστοκρατίας, διότι ὁ πτωχὸς εὐπατρίδης κατεβιβάζετο ὑπὸ τὸν πλουτήσαντα ταπεινότατον πρὶν πολίτην· ἀφ' ἑτέρου δ' ἠγείρετο ἑτέρα βαθμολογία ἀντὶ τῆς ἀνατραπείσης, ἡ κατὰ περιουσίας, ἐφ' ὑποθέσεως στηριζομένη, οὐχὶ βεβαίας πάντοτε, ὅτι ὁ πλοῦτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ πλουτοῦντος ἀγωγὴν καὶ ἀξίαν.

Εἰς τὰς διαφόρους δὲ ταύτας τάξεις ἔδωκεν ὁ Σόλων καὶ διάφορον θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ μετοχὴν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως. Καὶ εἰς μὲν τοὺς πεντακοσιομεδίμνους ἀπένειμεν ἀποκλειστικῶς τὰς πρὶν τοῖς Εὐπατρίδαις ἀνηκούσας θέσεις τῶν Ἐννέα ἀρχόντων (27), οὐχὶ μόνας τὰς τῶν Θεσμοθετῶν, ὡς ἐνίοτε λέγουσιν οἱ ῥήτορες (28), τὰ ὀνόματα ἐναλλάττοντες. Καὶ ὁ Ἄρειος πάγος δέ, ὁ καὶ *Ἄνω Βουλὴ* λεγόμενος, καθ' ὃ στρατολογούμενος ἐκ τῶν ἐξιόντων ἀρχόντων, συνέκειτο καὶ αὐτὸς ἀναγκαίως ἐκ μόνων πεντακοσιομεδίμνων. Τέλος δ' ἐπεφυλάχθησαν εἰς τοὺς πεντακοσιομεδίμνους καί τινες ταμιακαὶ θέσεις (29), δι' ἃς ἡ εὐπορία αὐτῶν παρεῖχεν ἀνωτέρας ἐγγυήσεις.

Ἐκ τῶν Ἱπποτῶν δὲ καὶ τῶν ζευγιτῶν ἐλαμβάνοντο αἱ ἄλλαι ἀρχαί, ὧν ἀπέκλεισε τοὺς θῆτας παντάπασι. « *Τὰς δὲ ἀρχάς*, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (30), *ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησεν πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων, καὶ ζευγιτῶν, καὶ τρίτου τέλους, τῆς καλουμένης Ἱππάδος· τὸ δὲ τέταρτον, θητικόν, οἷς οὐδε-*

(27) Πλούτ. Β. Ἀριστ. Ι.
(28) Δημ. κ. Τιμοκρ. Σ. 707.—κ. Ἀριστογ. 802.
(29) Πολυβ. ΙΗ, 97.
(30) Πολιτ. Β, Θ, 4.—Ἰδ. καὶ Πλούτ. Σόλ. ΙΗ.

μιᾶς ἀρχῆς μετῆν». Ἀπέκλεισε δὲ τοὺς θῆτας ὁμοίως καὶ τῆς ὑποχρεώσεως, ἢ μᾶλλον τῆς τιμῆς τοῦ «*ἐκ τοῦ καταλόγου στρατεύεσθαι*», ἤτοι εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν τῆς πόλεως καταλέγεσθαι, διότι ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις τὸ προνόμιον τοῦτο ἀνῆκει ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν, αἵτινες διὰ τῶν ὅπλων ἰσχύουσι, καὶ ἀσφαλεστέρας παρέχουσιν ἐγγυήσεις συνετῆς καὶ πατριωτικῆς αὐτῶν χρήσεως. «*Κατὰ ταύτην τὴν πολιτείαν*, λέγει ὁ αὐτός (31), *κυριώτερον τὸ προπολεμεῖν, καὶ μετέχουσιν αὐτῆς οἱ κεκτημένοι τὰ ὅπλα*». Ὡς ψιλοὶ δὲ μόνον κατετάττοντο ἐν καιρῷ ἀνάγκης οἱ θῆτες εἰς τὸν στρατόν, καὶ μεταγενεστέρως καὶ ὡς ἐπιβάται, ἢ ναυτικοὶ στρατιῶται, εἰς τὸν στόλον (32), εἰς ὃν κατ' ἐξαίρεσιν μόνον ἐπέβαινον οἱ τῶν ἀνωτέρων τάξεων (33). Τούτου ἕνεκεν ὡς τὸ δημοκρατικώτατον μέρος τοῦ στρατοῦ ἐθεωροῦντο οἱ ψιλοὶ καὶ οἱ ναῦται (34), καὶ ὡς «*μᾶλλον δημοτικοὶ οἱ τὸν Πειραιᾶ οἰκοῦντες τῶν τὸ ἄστυ*» (35).

Εἰς περιορισμὸν δὲ τῆς ἀκράτου δημοκρατίας συνετέλει καὶ τὸ ὅτι εἰς τὴν Βουλήν, ἥτις ἦν ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἀρχαίας Βουλῆς τῶν Γερόντων, *ἡγητόρων ἠδὲ μεδόντων*, εἰσήγαγεν ὁ Σόλων μόνον τὰς τρεῖς πρώτας τιμοκρατικὰς τάξεις, ἀποκλείσας τὴν πολυπληθεστέραν, τὴν τῶν θητῶν. Πρὸς τοῦτο δέ, ἑκάστη τῶν τεσσάρων (Ἰωνικῶν) φυλῶν ἐξέλεγεν ἐκ τῶν πρώτων τριῶν τμημάτων, πιθανῶς διὰ κλήρου, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα ἐγίνετο, ἀνὰ 100 ἄν-

(31) Αὐτ. Γ, 5, 3.
(32) Ἁρποκρ. φ. Θῆτες.
(33) Θουκυδ. Η, 24.— Ἴδ. καὶ Γ, 16.
(34) Ἀριστοτ. Πολιτ. ΣΤ, 4, 3.
(35) Αὐτ. Ε, 2, 12.— Ἴδ. καὶ Πλούτ. Θεμ. 10.

δρας ἐξ ἑαυτῆς, καὶ ἐκ τῶν ὑπὲρ τὰ 30 ἔτη γεγονότων (36), καὶ οὕτως ἀπηρτίζετο ἡ *Βουλὴ τῶν τετρακοσίων*, ἥτις κυριώτερον καὶ χαρακτηριστικώτερον καθῆκον εἶχε τὸ *προβουλεύειν*, ἤτοι τὸ ἐν ἐσκεμμένῃ καὶ ἐμβριθεῖ συζητήσει παρασκευάζειν τὰς προτάσεις ὅσαι ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς κύρωσιν εἰς τὴν θυελλώδη, καὶ τὴν ἀπαθῆ συζήτησιν ἀποκλείουσαν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου.

Εἶχε δὲ προσέτι ἡ βουλὴ καὶ πᾶν ἄλλο βουλευτικὸν καθῆκον, μὴ ἐπιφυλαχθὲν εἰς τὴν Ἄνω Βουλήν, τὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ βαθμηδὸν προσέλαβε καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐπιμέλειαν ἐπὶ τῆς λοιπῆς διοικήσεως. Ἀλλὰ τινὲς τῶν περὶ αὐτῆς διατάξεων ἀνεπτύχθησαν μᾶλλον ἐπὶ μεταγενεστέρων χρόνων, καὶ βέβαιον δὲν εἶναι ἂν ἤρξαντο ἤδη ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Πεισιστρατίδαι. Τυραννίς.

Ἀλλὰ μεταξὺ Σόλωνος καὶ τῆς ἐντελοῦς ἀναπτύξεως τῆς δημοκρατίας παρενέπεσεν ἐπεισόδιον ἀναχαιτίσαν ἐπί τινα χρόνον τὴν πρόοδον αὐτῆς, μετὰ ταῦτα ὅμως, ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως, ἴσως ἔτι μᾶλλον ἐπισπεῦσαν αὐτήν.

Καίτοι δὲ συνεταὶ καὶ ἐπιφυλακτικαὶ αἱ μεταῤῥυθμίσεις, δὲν ἐδύναντο ὅμως, ὡς πᾶσα μεταῤῥύθμισις, νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἄνευ συνταράξεώς τινος τῆς κοινῆς τάξεως, καθ' ὅσον μάλιστα εἰς τὰ πνεύματα ἐνυπῆρχεν ἤδη ἡ ταραχὴ

(36) Ξενοφ. Ἀπομν. Α, 2, 35.

ἥτις ἐπέφερε καὶ τῆς μεταβολῆς τὴν ἀνάγκην. Ἕνεκα δ' αὐτῆς ταύτης τῆς μετριοπαθείας των, ἑπόμενον ἦν οἱ Σολώνιοι νόμοι νὰ μὴ εὐχαριστήσωσιν οὐδεμίαν τῶν ἄκρων μερίδων, διότι οὐδεμιᾶς ὑπηρέτουν τὰς ἀποκλειστικὰς ἀξιώσεις. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἄλλην δύναμιν δὲν εἶχεν ὁ Σόλων, πλὴν τῆς συγκαταθέσεως αὐτῶν ἐκείνων, ὧν προὐτίθετο νὰ καταστείλῃ τὰς ἀτόπους ὑπερβολάς, διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσεν εὐθὺς κατ' ἀρχὰς νὰ ἄρῃ τὰς ἔριδας καὶ τὰς στάσεις, καὶ νὰ ἐπιφέρῃ ἣν προὐτίθετο θεραπείαν τῶν κοινωνικῶν νοσημάτων. Ἐξ ἐναντίας, ἡ μὲν ὀλιγαρχία τόσῳ ἐκθυμώτερον ἀνθίστατο, καθ' ὅσον ᾐσθάνετο ὅτι καιρίαν πληγὴν ἐπέφερεν ἡ νέα νομοθεσία εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς προνόμια· ὁ δὲ δῆμος, ἐνθαῤῥυνθεὶς ἐκ τῶν γενομένων αὐτῷ ὑποχωρήσεων, ἐνόμιζε δικαίωμα αὐτοῦ ν' ἁρπάσῃ καὶ ὅσα δὲν τῷ ἐδίδοντο. Γνωρίζων δὲ καὶ φοβούμενος τὸ παλίμβουλον τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ ὁ Σόλων, ἀφ' οὗ ἔθηκε, καὶ δεκτοὺς κατέστησε τοὺς νόμους αὐτοῦ, ἀπεδήμησεν, ἵνα μὴ δώσῃ ἀφορμὴν νὰ τῷ ζητηθῶσι μεταῤῥυθμίσεις αὐτῶν.

Ἐκ τῶν διχονοιῶν λοιπὸν τούτων ὠφεληθεὶς καὶ ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Σόλωνος, ἕτερος πολίτης ἐπίσημος καὶ ἐπιχειρηματίας, εὐπατρίδης ὡς ὁ Κύλων, διότι ἦν ἐκ τῶν Νειλειδῶν, ἐβάδισεν ἐπιτηδείως καὶ ἐπιτυχέστερον ἐπὶ τὰ ἴχνη ἐκείνου, καὶ ἐν Ὀλ. 54, δ' (560 π. Χ.), ἤτοι τρία καὶ τριάκοντα ἔτη μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Σολωνίου νομοθεσίας (1), τὴν προστασίαν τῆς δημοτικῆς μερίδος ἀναλαβών, καὶ ἀπὸ τῆς μερίδος ταύτης τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἀρυόμενος, ἀνεδείχθη *τύραννος* ἐπὶ τῆς πόλεως καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν συμμάχων καὶ ὑποστηρικτῶν του, ὡς τοῦτο συν-

(1) Ἡρόδ. Α, 59.

έβαινε πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὑπῆρχον εὔπιστοι λαοί, καὶ ἀπατεῶνες φιλόδοξοι. Διότι τοιοῦτο ἦν μάλιστα τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους παρουσιαζόμενον περίεργον φαινόμενον ἐν Ἑλλάδι, ὅτι οἱ τύραννοι οἱ καταθλιπτικώτερον τὸν λαὸν πιέζοντες, ἐξ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ προήρχοντο, ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐνισχύοντο, καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἐξήσκουν τὴν αὐθαιρεσίαν των· δι' ὃ καὶ ὀρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (2) τὴν δημοκρατίαν ἐναντίαν μέν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ συνώνυμον τῇ τυραννίδι, διὰ τῶν ἑξῆς· « *Ἐναντίαι δὲ αἱ πολιτεῖαι, δῆμος μὲν τυραννίδι, ὡς κεραμεῖ κεραμεύς . . . καὶ γὰρ ἡ δημοκρατία ἡ τελευταία τυραννίς ἐστι. Βασιλεία δὲ καὶ ἀριστοκρατία διὰ τὴν ἐναντιότητα της πολιτείας* ». Ἂν, κατὰ τὸν εὐφυᾶ τοῦ Συνεσίου ὁρισμόν (3), « *Βασιλέως τρόπος ὁ νόμος, τυράννου δὲ νόμος ὁ τρόπος* », ἂν δηλαδὴ τύραννός ἐστιν ὁ κατ' ἰδιοτροπίαν καὶ βούλησιν καὶ ἀνευθύνως τοὺς νόμους θέτων καὶ ἐφαρμόζων, τοιοῦτος ἐστὶ μάλιστα ἐν δημοκρατίᾳ ὁ δῆμος, νομοθέτης συγχρόνως καὶ νομοτελεστὴς ἀνεύθυνος, οὐδένα ἔχων τὸν ἐξελέγχοντα, καὶ ὑπ' οὐδεμιᾶς περιοριζόμενος δυνάμεως, ἐν ᾧ τὸν ἀπολυτώτερον τῶν μοναρχῶν περιστέλλει, εἰ καὶ οὐχί τι ἄλλο, ἀλλὰ κἂν ὁ φόβος τῶν πολλῶν. Ἦν δ' ἡ *τυραννίς*, ἢ ἡ παράνομος βασιλεία, ἄγνωστον καὶ ὄνομα καὶ πρᾶγμα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου, διότι τότε ὑπὸ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ περιεστοιχίζοντο οἱ διογενεῖς Βασιλεῖς, καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἡ κυριαρχία τοῦ δήμου, ἐξ ἧς τύραννος ἀνεφύετο.

Ὅσον ὅμως πανίσχυρος κἂν ᾖ ὁ δῆμος εἰς τὸ αὐτογνωμόνως βουλεύεσθαι καὶ ἀποφασίζειν, ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν

(2) Πολιτ. Ε, 8. 18.
(3) Π. Πολιτ. 6.

τῶν ἀποφασισθέντων δεῖται ὀργάνων, καὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν σχεδὸν πάντοτε καταδείκνυται τῆς θεωρητικῆς ἰσότητος τὸ ἀσυνεπές· διότι τότε ἀνατίθησι τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἂν μὲν ᾖ συνετὸς ἢ εὐτυχής, εἰς τοὺς ἱκανωτέρους καὶ σοφωτέρους, πολὺ δὲ συνεχέστερον, ἢ μᾶλλον, ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων, σχεδὸν πάντοτε, εἰς τοὺς θρασυτέρους καὶ φιλοδοξοτέρους, καὶ πολλάκις οἱ ἐμπείρους ἄρχοντας ἀποβαλόντες ἵνα αὐτοὶ πράττωσι τὰ ἑαυτῶν, μετ' οὐ πολὺ παραιτοῦνται τοῦ δικαιώματος τούτου ὑπέρ τινος τῶν πολλῶν, ὅστις καὶ ἀπειρότερος καὶ ἰδιοτελέστερος δείκνυται τῶν οὓς ἀντικαθιστᾷ. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τῶν χρόνων ἐκείνων τύραννοι, τῆς παρακαταθήκης τῆς ἀπολύτου δημοτικῆς ἐξουσίας ἥτις τοῖς ἐνεπιστεύετο ὑπὲρ ἑαυτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καταχρώμενοι, καί, ὡς ὁ ἱππεὺς τοῦ μύθου, πιέζοντες τὸν δῆμον τὸν καλέσαντα αὐτοὺς εἰς προμάχους του. Τὴν ἐκ προστατῶν δὲ ταύτην καταγωγὴν τῶν τυράννων ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, λέγων (4)· « *Ὁ τύραννος ἐκ τοῦ δήμου καὶ τοῦ πλήθους ἐπὶ τοὺς γνωρίμους, ὅπως ὁ δῆμος ἀδικῆται μηδὲν ὑπ' αὐτῶν* »· καὶ ἀλλαχοῦ προστίθεισι (5)· « *Σχεδόν γαρ οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων γεγόνασιν ἐκ δημαγωγῶν* »· καὶ ὁ Πλάτων εἶχε προηγουμένως εἰπεῖ· « *Τοῦτο μὲν ἄρα δῆλον, ὅτι ὅταν περ φύηται τύραννος, ἐκ προστατικῆς ῥίζης καὶ οὐκ ἄλλοθεν ἐκβλαστάνει* » (6).

Ἰδίως δ' ὅτι ἐπὶ τῆς ἑβδόμης καὶ ἕκτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἐπεπόλλασαν οἱ τύραννοι ἐν Ἑλλάδι, τοῦτο πιθανῶς ὀφείλεται εἰς φιλελεύθερον ἀντίδρασιν κατὰ

(4) Πολιτ. Ε, 8, 2.
(5) Αὐτ. 3.
(6) Π. Πολιτ. Η, Σ. 566, Β.

τῆς δωρικῆς κατακτήσεως, πολλῶν πόλεων ἐξανισταμένων κατ' αὐτῶν, καὶ ἐμπιστευομένων τὰς ἰδίας τύχας εἰς ἐγχωρίους ἐκ τῆς δουλωθείσης φυλῆς, οἵτινες, ἀφ' οὗ ἔθραυον τὸν δωρικὸν ζυγόν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀντικαθίστων τὸν ἴδιον ἑαυτῶν. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ καὶ τὴν γενικὴν κατὰ τῶν τυράννων τούτων καταφορὰν τῆς Σπάρτης (7), ἥτις ἐλευθερωτοῦ ἀξίωμα ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀναλαμβάνουσα, ἀντεπολιτεύετο ταῖς τυραννίσι, καὶ δι' ὅπλων κατέλυεν αὐτάς, καθ' ὃ ἐξ ἀντιδωρικῆς ἀντιδράσεως προελθούσας, καὶ τὴν ἀναβίωσιν προκαλούσας τῶν ἀρχαίων φυλῶν ἃς εἶχον ὑποδουλώσει τὰ δωρικὰ ὅπλα. Ἐνιαχοῦ ὅμως καὶ πόλεις μὴ ὑποκύψασαι τῇ δωρικῇ κατακτήσει, ἐνεωτέριζον κατὰ ζῆλον ἐκείνων ἐναντίον τῆς ἐγχωρίου ὀλιγαρχίας, ἥτις ἀντεστοίχει τῇ κατακτητικῇ.

Τοιαύτη ἦν ἡ ἐν Ἀθήναις στάσις, ἧς ἀρχηγὸς ἀνεδείχθη ὁ Πεισίστρατος, εὐπατρίδης αὐτός, ἀλλ' ὡς προστάτης τῶν Διακρίων καὶ τοῦ θητικοῦ ὄχλου καὶ ὡς συνήγορος τῶν ἄκρων αὐτῶν ἀξιώσεων παρουσιασθείς (8). Οὗτος δορυφόρους ζητήσας, « *τὸ τυραννικὸν αἴτημα τὸ πολυθρύλλητον* », κατὰ Πλάτωνα (9), ἵνα φρουρῇ τοῦ δήμου τὸν ἐκλεκτὸν κατὰ τῶν ἀληθῶν ἢ πλαστῶν ἐπιβουλῶν τῶν ἀντιπάλων τῆς δημοκρατίας, κατέλαβε δι' αὐτῶν τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ τοσοῦτον ἰσχυρῶς κατέσχε τὴν τυραννίδα, ὥστε εἰ καὶ δὶς ἐξωσθεὶς ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχῶν, ὧν προΐσταντο οἱ Ἀλκμαιονίδαι, δὶς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῇ ἀρωγῇ τῶν δημοκρατικῶν, καὶ ῥιζωθεὶς τέλος, ἐνέμεινεν αὐτῇ μέ-

(7) Ἡρόδ. Ε, 92.— Γ, 44.— Θουκ. Α, 18.— Ἀριστ Πολιτ. Ε, 8, 18.— Πλούτ. π. Κακοηθ. Ἡροδ. 21. — Müll. Dor. I, 160. — Manso, Sparta, I, 2.— Wachsm. I, 1.

(8) Πλούτ. Β. Σόλ. ΚΘ.

(9) Πλάτ. Πολιτ. Σ. 566, Β.

χρι θανάτου, καὶ κατέλιπεν εἰρηνικῶς τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς υἱούς του Ἱππίαν καὶ Ἵππαρχον, τοῦ φίλου καὶ συγγενοῦς αὐτοῦ Σόλωνος τοὺς νόμους ὅσον ἐνεδέχετο σεβασθεὶς καὶ τηρήσας (10).

Ἠγαπᾶτο δ' ὁ Πεισίστρατος ὑπὸ τοῦ λαοῦ οὐ μόνον ὡς ἀσπασάμενος αὐτοῦ τὴν μερίδα, καὶ ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ τοῖς ὀλιγάρχαις ἀντιταττόμενος, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα τὸν τρόπον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐπιεικῆ καὶ βασιλοπρεπῆ δίαιταν, ἥτις ἦν κοινὴ τοῖς τότε ἀναφανεῖσι τυράννοις· διότι οὗτοι ἐν ταῖς πλείσταις Ἑλληνικαῖς χώραις τὰς προδωρικὰς φυλὰς εἰς πολιτικὸν βίον ἀνακαλοῦντες, ἐπανέφερον τὴν ἀρχαίαν τάξιν, καὶ μετ' αὐτῆς παλινώρθουν τοὺς θρόνους τῶν ἀρχαίων *Κοιράνων* ἢ *Ἀνάκτων*, οὐ μόνον τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν βίον αὐτῶν ἐπαναλαμβάνοντες, ἀναλογώτερον πάντως πρὸς τὸν τότε πολὺ ἀνώτερον πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος. Οὕτως ἀπαντῶνται παρ' αὐτοῖς πᾶσαι αἱ ἰδιότητες αἱ τὸν χαρακτῆρα τῶν Ὁμηρικῶν βασιλέων ἀποτελοῦσαι, τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ φιλόξενον, τὸ μεγαλουργόν, καὶ αἱ πολυδαπάνων ἔργων ἐπιχειρήσεις, δι' ὧν, κατ' Ἀριστοτέλην (11), ἀσχολοῦντες καὶ πτωχύνοντες τὸν λαόν, ἀπέτρεπον αὐτὸν τῆς εἰς τὰ δημόσια προσοχῆς, καὶ ἀφήρουν αὐτοῦ τὴν τῆς ἀντιστάσεως δύναμιν. Ὡς δ' οἱ προκάτοχοι αὐτῶν τοὺς ῥαψῳδούς, οὕτως ἐπροστάτευον καὶ οὗτοι τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς φιλοσόφους, καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς εἰρήνης ἣν διὰ τῆς βίας ἐπέβαλλον τοῖς λαοῖς, καὶ ἕνεκα τῆς πολυτελείας τῶν αὐλῶν αὐτῶν, λαμπρῶς ἐβλάστησεν ἐπ' αὐτῶν ἡ καλλιτεχνία, καὶ ἔθαλεν ἡ ποίησις καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἐν γένει δὲ μετεῖχεν ἡ δίαιτα αὐτῶν, ὡς

(10) Πλούτ. Σόλ. ΛΑ.
(11) Πολιτ. Ε, 9, 4.

καὶ ἡ τῶν πάλαι Ἀνάκτων, ἀσιατικοῦ τινος ὄγκου, καὶ ὡς εἰ ἐκείνων ἠκολούθουν τὰς παραδόσεις, συνῆπτον καὶ οὗτοι πολιτικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀσιανῶν ἢ Ἀφρικανῶν ἡγεμόνων, πρὸς οὓς ἥκιστα προσεῖχον αἱ δημοκρατούμεναι πόλεις.

Καὶ ἐν γένει μὲν ἡ μετὰ ταῦτα δημοκρατουμένη Ἑλλὰς ἐμίσει τῶν τυράννων τὸ ὄνομα καὶ τὴν πολιτείαν, ὡς καταπιεστικὴν, αὐθαίρετον καὶ ἰδιοτελῆ, ὡς αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς λέγει, τὴν βασιλείαν σώζων τῆς κατηγορίας· « *Ἡ μὲν γὰρ τυραννὶς πρὸς τὸ οἰκεῖον, ἡ δὲ βασιλεία πρὸς τὸ τῶν ἀρχομένων συμφέρον βλέπει* » (12), καὶ ὁ Εὐριπίδης ἔψαλλεν· « *Οὐδὲν τυράννου δυσμενέστερον πόλει. . . . κρατεῖ δ' εἷς, τὸν νόμον κεκτημένος αὐτὸς παρ' αὐτῷ* (13), καὶ ἡ Πυθία, τὴν ἐνίδρυσιν τυράννων αἰνιττομένη, « *ἔχρησε τοῖς Σικυωνίοις, ἑκατὸν ἔτη μαστιγονομηθήσεσθαι αὐτούς* » (14).

Καὶ ἵνα μὲν ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν ἰδίαν καὶ εἰς τὴν τῶν δημοσίων αὐτῶν ἔργων πολυτέλειαν, ἐπέβαλλον φόρους τῷ λαῷ, οἵτινες βαρεῖς κρίνονται ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, διότι ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἡ ἄμεσος φορολογία ἦν ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι. Οὕτω λέγεται περὶ Κυψέλου, ὅτι ἔλαβε παρὰ τῶν Κορινθίων ἐπὶ δέκα ἔτη κατ' ἔτος τὸ δέκατον τῆς περιουσίας ἑκάστου, μέχρις οὗ κατέλιπεν αὐτοὺς ἐντελῶς ἀπόρους, ἀναγκασθέντας δι' ἐργασίας ν' ἀποκτήσωσι νέαν περιουσίαν. Ἀλλ' ἡ πηγὴ αὐτὴ τοῦ ἀνεκδότου τούτου (15) μαρτυρεῖ τὸν ἐκ δυσμενοῦς προλήψεως

(12) Ἐπιστ. 80.
(13) Ἱκέτ. 445.
(14) Διόδ. Ἀποσπ.
(15) Ψ. Ἀριστοτ. Οἰκον. Β'. Σ. 282.

προκύψαντα μυθικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, αἰνιττομένου βεβαίως ὅτι ὁ Κύψελος ἐπέβαλεν ἢ ἐκανόνισεν ὡς φόρον τὴν δεκάτην τῶν προϊόντων, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται περὶ τοῦ Πεισιστράτου, πρώτου συγχρόνως εὐεργετήσαντος τὴν Ἀττικὴν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς αὐτὴν τῆς καλλιεργείας τῶν ἐλαιῶν (16). Καὶ περὶ τοῦ Περιάνδρου δὲ ἱστορεῖται (17), ὅτι πρὸς κατασκευὴν χρυσοῦ ἀγάλματος τῷ Διΐ, ἥρπασεν ἐν τελετῇ τῶν Κορινθίων γυναικῶν τοὺς χρυσοῦς κόσμους, καὶ περὶ Ἱππίου ὅτι τὸ ἀργυροῦν νόμισμα καταλύσας καὶ συναγαγὼν αὐτὸ ἐπ' ἐλαχίστῃ τιμῇ, κατέστησεν αὐτὸ πάλιν μετὰ ταῦτα ἀγώγιμον, κλέψας οὕτω τῶν ἀρχομένων τὴν περιουσίαν (18). Ἀλλὰ τὰ τεχνάσματα ταῦτα εἰσὶ λίαν ἀφελῆ καὶ ἀγροῖκα ὥστε νὰ πιστευθῇ ὅτι ποτὲ ἐφηρμόσθησαν, καὶ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι εἰσὶ παρεξηγήσεις μόνον καὶ διαβολαὶ οἰκονομικῶν νεωτερισμῶν οἵτινες δυσηρέστουν τοῖς φορολογουμένοις. Τῆς κατηγορίας ταύτης ἴσως πρέπει νὰ ἐξαιρεθῶσιν αἱ τῷ Συρακουσίῳ Διονυσίῳ ἀποδιδόμεναι καταπιέσεις, διότι ἐκεῖνος ἦν μεταγενέστερος τύραννος, καὶ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν σημασίαν τῆς λέξεως.

Τοιαῦται ἄδικοι φορολογίαι διὰ δυναστικῆς βίας ἐδύναντο μόνον νὰ ἐπιβάλλωνται, καὶ ὅλως ἐναντίος ἦν ὁ τοῖς τυράννοις τούτοις ὑπὸ τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων ἀποδιδόμενος χαρακτήρ. Καὶ περὶ αὐτῆς τῆς Σικυῶνος, ἣν ὁ χρησμὸς προέλεγε « *μαστιγονομηθήσεσθαι* », λέγει ὁ Στράβων (19) ὅτι « *ἐτυραννήθη πλεῖστον χρόνον, ἀλλ' ἀεὶ*

(16) Δίων Χρυσόστ. Πρεσβ. Α.— Διογ. Λ. Α', 53.
(17) Ἔφορ. ἐν Διογ. Λ. Α'. 96.
(18) Ψ. Ἀριστοτ. Αὐτ.
(19) Η, 587, Β.

τοὺς τυράννους ἐπιεικεῖς ἄνδρας εἶχε ». Γνωστὸν δ' εἶναι ὅτι καὶ τῷ Περιάνδρῳ, καὶ τῷ Κυψέλῳ, καὶ τῷ Κλεισθένει, καὶ τῷ ἐν Σάμῳ Πολυκράτει, καὶ τῷ Πεισιστράτῳ, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, πολλαὶ ἀνεγνωρίζοντο ἤθους καὶ πνεύματος ἀρεταί.

Ἦν δ' ὠκύμορος ἡ τότε ἀνακύψασα τυραννίς (20), διότι τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα ἐξ' οὗ ἀνεφύετο, ταχέως ἀναῤῥωνύμενον, κατέβαλλεν αὐτήν, καὶ ἐκ τῶν ἱδρυθεισῶν ἐν Ἑλλάδι δύω μόναι, ἡ τῶν Ὀρθαγοριδῶν ἐν Σικυῶνι (673-573 π. Χ.) (21), καὶ ἡ τῶν Κυψελιδῶν ἐν Κορίνθῳ (655-582) (22) παρέμειναν ἐπὶ πλείονα χρόνον.

Ἐν δ' Ἀθήναις μετέβη μόνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τοὺς υἱούς, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἐπαινοῦνται ὡς φέροντες κατ' ἀρχὰς τὴν τύχην ἐπιεικῶς, ἀκριβεῖς τῶν νόμων ἐκτελεσταί (23), μετὰ πρᾳότητος διοικοῦντες, καὶ πολλὰ τὴν πόλιν ὑπηρετήσαντες (24). Ἐν ἄλλοις δὲ λέγονται καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἐπιβληθεῖσαν δεκάτην εἰς εἰκοστὴν ἐλαττώσαντες (25), καὶ δι' ἑτέρων φόρων, οἷον τοῦ ἐπὶ τῶν ὑπερῴων καὶ τῶν ἀναβαθμῶν τῶν ἐξεχόντων εἰς τὰς ὁδούς (26), πεφωτισμένην ἀστυνομικὴν ἀποδείξαντες πρόνοιαν.

Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἡ ἄκρατος ἰσχὺς ἐπέφερε τὴν συνήθη ὀπαδόν της, τὴν ὕβριν. Καίτοι ὅμως ἀπέπλυναν οἱ τυραννοκτόνοι ἐν Ὀλ. 66, γ'. (514 π. Χ.) τὴν προσβληθεῖσαν τιμήν των εἰς τοῦ Ἱππάρχου τὸ αἷμα, καὶ ὁ Ἱππίας

(20) Ἀριστ. Πολιτ. Ε, 8, 20.— Πλάτ. Νόμ. Γ, 695.—Ἴδ. Διόδ. ΙΑ, 53
(21) Ἡρόδ. Ε, 67. 68.— ΣΤ, 126-131.
(22) Ἡρόδ. Ε, 92.— Στράβ. Η, 580.
(23) Θουκ. ΣΤ, 54.
(24) Διόδ. Ἀποσπ. σ. 28 Mai.— Πλάτ. Ἵππαρχ.
(25) Θουκ. ΣΤ, 54.
(26) Ψ. Ἀριστ. Οἰκον. 2, 5.

ἐξετραχηλίσθη ἔκτοτε εἰς ὠμὰς πράξεις ἀντεκδικήσεως, οὐχ ἧττον ἡ δημοτικὴ φατρία ἐξηκολούθησεν ὑποστηρίζουσα αὐτόν, μέχρις οὗ οἱ Ἀλκμαιονίδαι, ἐκ τῆς ἐξορίας κατελθόντες μετὰ Δελφικῶν χρημάτων καὶ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς πιθανῶς τεθέντες τῶν ὀλιγαρχῶν, κατώρθωσαν, ἐν Ὀλ. 67, β΄. (511 π. Χ.) τὴν ἐξέλασιν αὐτοῦ (27), ἀπολέσαντος ἤδη κατὰ μέγα μέρος τὴν προτέραν δημοτικότητα.

Πλὴν δὲ τῶν ἐκ βιαίας καταλήψεως προερχομένων τούτων τυράννων, ἀπαντῶνται εἴς τινα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ κληθέντες *Αἰσυμνῖται*, ἐκ τῆς λέξεως *αἶσα*, οἱ μετ' ἐμφυλίους ταραχὰς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλούμενοι καὶ ὑπερτάτην περιβαλλόμενοι ἐξουσίαν εἰς κατάπαυσιν αὐτῶν, οὓς διὰ τοῦτο Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς (28) παραβάλλει πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ δικτάτορας. Τοιοῦτος ἦν φέρ' εἰπεῖν ἐν Μυτιλήνῃ ὁ Πιττακός (29). Ἡ δ' ἀρχὴ αὐτῶν, «*τυραννὶς αἱρετὴ*» καλουμένη ὑπ' Ἀριστοτέλους, ἦν ἐφ' ὡρισμένον χρόνον καὶ οὐχὶ διηνεκὴς ὡς ἡ τῶν τυράννων, ὡς ὁ αὐτὸς προστίθησιν· «*Ἦρχον δὲ οἱ μὲν διὰ βίου τὴν ἀρχήν, οἱ δὲ μέχρι τινῶν ὡρισμένων χρόνων ἢ πράξεων*». Ἵνα δ' ἔχωσιν ἐν τοῖς κινδύνοις τῆς πατρίδος δι' οὓς ἐξελέγοντο πλήρη ἐνεργείας ἐλευθερίαν, ἐκυβέρνων κατ' ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα, ὡς ὁ αὐτὸς διὰ τούτων ἐκτίθησι (30)· «*Καὶ τὸ παλαιὸν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐγίνοντό τινες μόναρχοι τὸν τρόπον τοῦτον, αὐτοκράτορες αἱρετοί, οὓς ἐκάλουν αἰσυμνίτας. Ἦσαν δὲ διὰ τὸ*

(27) Θουκ. ΣΤ, 55-59.— Ἡρόδ. Ε, 62-65.

(28) Ε, 73.

(29) Ἀριστοτ. Πολ. Γ, 9, 5.— Πλούτ. Β, Σόλ. ΙΔ.— Διογ. Λ. Α, 75.— Στράβ. ΙΓ, Σ. 917.

(30) Αὐτ· Δ, 8, 2.

κατὰ νόμον βασιλικαὶ καὶ διὰ τὸ ἄρχειν ἑκόντων, τυραννικαὶ δὲ διὰ τὸ δεσποτικῶς ἄρχειν καὶ κατὰ τὴν αὐτῶν γνώμην». Ἡ λέξις δ' Αἰσυμνίτης παρέμεινεν εἰς τινας πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἐμφαίνουσα τοὺς μονίμους ἄρχοντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Κλεισθένους μεταῤῥυθμίσεις.

Ἀλλ' ἡ νίκη τῶν Ἀλκμαιονιδῶν αὐτοὺς μόνους ὠφέλησεν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν· διότι ὁ δῆμος αὐτός, ὁ καθ' Ἡρόδοτον (1) «*πρότερον ἀπωσμένος πάντων*», εἶχεν ἤδη ἱκανῶς ἐνισχυθῆ, ὥστε νὰ μὴ γίνηται τοῦ λοιποῦ ὄργανον τῶν νικώντων, καὶ οἱ ὀλιγάρχαι, ἀντὶ νὰ συνασπίζωνται πλέον ἵνα τὸν δῆμον καταβάλωσιν, ἤριζον μόνον περὶ τοῦ τίς αὐτὸν μᾶλλον ὑποδυσάμενος, νὰ δειχθῇ τῶν ἄλλων ὑπέρτερος. Οὕτως ὁ Ἀλκμαιονίδης Κλεισθένης, τὴν ἐξουσίαν παραλαβών, ἐξήσκησεν ὑπὲρ τοῦ δήμου αὐτήν, καὶ ἀντετάχθη μάλιστα κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ὑπὸ τὸν Ἰσαγόραν ἀπεπειράθη νὰ παλαίσῃ ἐσχάτην πάλην, ὑπὸ τῆς φυσικῆς αὐτῆς συμμάχου, τῆς Σπάρτης, βοηθουμένη.

Καὶ τὸ πρῶτον μὲν ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Ἰσαγόραν, ἐξώσαντες τὸν Κλεισθένη, καὶ μετ' αὐτοῦ πάντας τοὺς Ἀλκμαιονίδας ὡς ἐναγεῖς. Ἀλλ' ὅτε ἐπεχείρησαν νὰ καταλύσωσι τὴν δημοτικὴν Βουλήν, παραδίδοντες τὰ πράγ-

(1) Ε, 69.

ματα εἰς τριακοσίους ὀλιγάρχας, ὁ δῆμος ἐξανέστη, ἐπολιόρκησε τὴν Ἀκρόπολιν, κατεχομένην ὑπ' αὐτῶν καὶ τῶν ἐπικούρων αὐτῶν Σπαρτιατῶν, καὶ πολλοὺς φονεύσας, ἀπεδίωξε τὸν Ἰσαγόραν, οὐδὲ κατώρθωσε πλέον ἡ Σπάρτη νὰ καταγάγῃ καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ, ὡς ἤθελεν, αὐτὸν τύραννον, αὐτὴ ἡ καυχωμένη ὅτι πανταχοῦ κατέλυε τοὺς τυράννους.

Τότε δ' ὁ Κλεισθένης ὁριστικῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐπανελθών (2), ἐπεχείρησε νὰ συμπληρώσῃ τὸ πολιτικὸν τοῦ Σόλωνος οἰκοδόμημα, καὶ ἐπέφερε τὴν τελευταίαν πληγὴν κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας διὰ νέας σπουδαιοτάτης μεταῤῥυθμίσεως. Συνίστατο δ' αὕτη εἰς τὴν ἐντελῆ κατάργησιν τῶν τεσσάρων Ἰωνικῶν φυλῶν, αἵτινες καὶ μετὰ τὸν τιμοκρατικὸν τοῦ Σόλωνος ὀργανισμὸν ἐξηκολούθουν ὑπάρχουσαι, καὶ ἀναπολοῦσαι εἰσέτι τὰς ἀριστοκρατικὰς διακρίσεις. Οὐ μόνον δὲ ταύτας καταστρέφων, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν τιμοκρατίαν ἐξασθενῶν, ἀντικατέστησεν, ὡς ἐκφράζεται ὁ Ἁλικαρνασσεὺς Διονύσιος, περὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁμιλῶν, ἀντὶ τῶν *γενικῶν* φυλῶν (δηλ. τῶν κατὰ γένη), τὰς *τοπικάς* (3), ἤτοι διῄρεσε πάντα τὸν ἀττικὸν λαόν, ὡς ᾤκει ἀναμὶξ δι' ὅλης τῆς χώρας, καὶ ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς ἢ περιουσίας, εἰς δέκα νέας *φυλάς*, ἃς ὠνόμασε κατὰ δέκα ἀρχαίους ἥρωας τῆς Ἀττικῆς, ἐπωνύμους ἢ ἀρχηγέτας κληθέντες (4). Τὰ δ' ὀνόματα τῶν φυλῶν τούτων, κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτῶν τάξιν κατατεταγμένων, εἶχον ὡς ἕπεται·

(2) Ἡρόδ. Ε, 66.— Πλούτ. Β. Περ. Γ.— Β. Κίμ. ΙΕ.— Ἴδ. Wachsm. I, Σ. 265.

(3) Ἴδ. καὶ Grottefend, üb. d. geogr. Zusammenhang d. Phylen.

(4) Ἡρόδ. Αὐτ.—Ἀριστοτ. Πολιτ. ΣΤ, 2, 11.—Δημοσθ. Ἐπιτάφ. Σ. 1397. Παυσ. Α. 5.

1 Ἐρεχθηΐς	5 Ἀκαμαντὶς	9 Αἰαντὶς
2 Αἰγηΐς	6 Οἰνηΐς	10 Ἀντιοχίς.
3 Πανδιονὶς	7 Κεκροπὶς	
4 Λεοντὶς	8 Ἱπποθοοντὶς	

Διῳκοῦντο δ' αἱ φυλαὶ αὗται ὑπ' ἀρχόντων, οἵτινες πιθανῶς ἐξελέγοντο ἐτησίως, καὶ ἐκαλοῦντο *ἐπιμεληταὶ τῶν φυλῶν*. Μόνος δ' ὁ Ἡρόδοτος καλεῖ αὐτοὺς Φυλάρχους (5), κατ' ὄνομα ἐπιφυλαχθὲν ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἱππικοῦ.

Συνεπῶς δὲ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν, ὧν προϊὸν καὶ ἐφαρμογὴ ἦν ἡ μεταῤῥύθμισις αὕτη, ὑπὸ τῶν δημοτικῶν τούτων φυλῶν ἢ κατ' αὐτὰς ἐκανονίζοντο τοῦ λοιποῦ αἱ πλεῖσται ἀρχαί, καὶ αἱ εἰς τὸ δημόσιον λειτουργίαι, δι' ὃ καὶ εἰς πάσας σχεδὸν ἐπεκράτησεν ἡ δεκαδικὴ διαίρεσις. Τούτου ἕνεκα καὶ αἱ Ναυκραρίαι, ἃς ὡρίσαμεν ὡς τῶν Τριττυῶν ὑποδιαιρέσεις, καὶ φορολογικὰς καὶ πολιτικὰς τοῦ λαοῦ μονάδας, ἀπὸ 48, ὅσαι ἦσαν πρὶν (6), ηὐξήθησαν εἰς 50, ἀνὰ 5 ἐν ἑκάστῃ (7), πιθανῶς ὅμως ἀπολέσασαι τὸν πολιτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ὅστις ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις οὐδαμῶς πλέον φαίνεται, καὶ διατηρήσασαι μόνον τὸν οἰκονομικὸν καὶ φορολογικόν (8). Παρέμεινε δέ, ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν ἐξάγεται, διὰ παντὸς τοῦ μεταγενεστέρου χρόνου, καὶ ἡ εἰς *Τριττύας* καὶ ἡ εἰς *φρατρίας* διαίρεσις τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ· ἀλλ' ἀγνοεῖται ἂν καὶ αἱ μὲν καὶ αἱ δὲ ἔμειναν, ὡς πρίν, ἀνὰ 12 ἐν ὅλοις, ἢ ἂν ἑκατέρα

(5) Αὐτ. 69.
(6) Ἴδ. Κεφ. Ε, Σ. 103.
(7) Κλείδημος ἐν Φωτ. φ. Ναυκραρία.
(8) Ἴδ. Bœckh, Staatshh. d. Ath. II, 21, Σ. 358.

ἦν τὸ τρίτον ἑκάστης νέας φυλῆς, καὶ ἑπομένως ἂν ἀντὶ 12 ηὐξήθησαν εἰς 30 (9).

Κατόπιν δὲ καὶ ἡ Βουλή, ὡς οὖσα ἡ ἀνωτάτη οἰκονομικὴ ἀρχή, ἐκανονίσθη καὶ αὕτη, φαίνεται, κατὰ τὰς Ναυκραρίας, καὶ ἀνὰ δέκα βουλευταὶ ἐξελέγοντο πιθανῶς ἐκ ναυκραρίας ἑκάστης, πεντήκοντα δ' ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ὥστε ἀπὸ τετρακοσίων ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν ηὐξήθη εἰς *πεντακοσίους*.

Ὑποδιῄρεσε δ' ὁ Κλεισθένης τὰς φυλὰς εἰς *δήμους*, ἢ μᾶλλον κατένειμε τοὺς ἤδη ὑφισταμένους δήμους, ἢ τὰ χωρία, εἰς τὰς δέκα φυλάς, χορηγούσας αὐτοῖς τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν καὶ σημασίαν ἣν πρὶν εἶχον αἱ Ναυκραρίαι. Ὥστε διοικητικὴ μὲν μονὰς ἐγένετο ὁ δῆμος, πολλοὶ δέ, πλείονες ἢ ἐλάσσονες, κατὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν, δῆμοι ὁμοῦ ἀπετέλουν τὴν οἰκονομικὴν μονάδα, τὴν ναυκραρίαν, ἥτις κατὰ Πολυδεύκην (10), συνετέλει εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ, καὶ « *δύο ἱππέας παρεῖχε καὶ ναῦν μίαν* ».

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν δήμων λέγει ὁ Ἡρόδοτος (11)· « *Δέκα δὲ καὶ τοὺς δήμους κατένειμεν εἰς τὰς φυλάς* ». Καί τινες μὲν (12) ὑπέλαβον τὴν φράσιν ταύτην ὡς δηλοῦσαν ὅτι κατένειμε τοὺς δήμους εἰς τὰς (δέκα) φυλάς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη μετάθεσις τῆς λέξεως οὐδόλως συνᾴδει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης, καὶ ἡ φράσις ἢ ἠλλοιώθη ἐξ ἐσφαλμένης ἀντιγραφῆς, ἢ δηλοῖ ὅτι ἀνὰ δέκα δήμους ἐγκατένειμε κατ' ἀρχὰς ὁ Κλεισθένης εἰς ἑκάστην

(9) Ἴδ. Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 448.
(10) Η. 108.
(11) Αὐτ.
(12) Wachsm. I, 271, 36.— Corsini, III. Σ. 128.

φυλήν, ἑκατὸν ἐν ὅλοις ἱδρύσας. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι, ὡς ἐῤῥέθη, ἡ τῶν δήμων ἦν αὐτόματος ἢ τυχαία, οὐχὶ δὲ πλαστὴ διαίρεσις. Ἂν ὅμως ἀληθεύῃ ἡ μαρτυρία, τότε ὑποδιῃρέθησαν μεταγενεστέρως ὅσοι εἶχον ὑπερμέτρως αὔξήσει κατ' ἔκτασιν καὶ κατὰ πληθυσμόν, διότι κατὰ συγγραφεῖς (13) καὶ κατ' ἐπιγραφάς, ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἦσαν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τέσσαρες, οἱ μὲν μεγάλοι, οἱ δὲ μικροί (14). Συνείχοντο δ' οἱ εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν ἀνήκοντες δῆμοι καὶ γεωγραφικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ πολλαχοῦ φαίνεται ὅτι συνέπιπτον καὶ μετὰ τῶν ἀρχαίων γενῶν, ὅπου τοιαῦτα ἐσώζοντο, διότι φυσικὸν ἦν ὅτι ταῦτα καὶ κοινὴν εἶχον τὴν οἴκησιν. Ἐπώνυμοι δὲ μάλιστα γενῶν ἦσαν οἱ ἔχοντες πατρωνυμικὰς ἐπωνυμίας, ὡς ὁ δῆμος Δαιδαλιδῶν, Ἡφαιστιαδῶν, Βουταδῶν, ὧν ὁ δημότης Λυκοῦργος ὁ ῥήτωρ μαρτυρεῖται συγχρόνως ὡς ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἐτεοβουταδῶν (15). Καὶ παρετηρήθη ὅτι οὐδεὶς τοιοῦτος δῆμος ἔκειτο εἰς τὸ παραθαλάσσιον, διότι φυσικὸν ἦτο τὰ ἐναπομείναντα μεταγενεστέρως ἀρχαῖα γένη νὰ εἶχον τὰς οἰκήσεις αὐτῶν ἐν τοῖς ἀπωτάτοις μέρεσι τῆς χώρας, καὶ μακρὰν τοῦ κινητοῦ ἐμπορικοῦ πληθυσμοῦ.

Τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ δῆμος φαίνεται ὅτι ἦτο κατ' ἀρχὰς ὁ τῶν Κυδαθηναίων (16), ὅστις καὶ μετὰ ταῦτα ἔμεινε συμπεριλαμβανόμενος ἐν αὐτῇ. Διῃρέθη δ' ἡ πόλις εἰς κώμας, ὡς λέγει ὁ Ἰσοκράτης (17)· « *Διελόμενοι τὴν μὲν πόλιν κατὰ κώμας, τὴν δὲ χώραν κατὰ δήμους* »,

(13) Πολέμ. ἐν Στράβ. Θ, 607. Α.— Εὐστάθ. Β, σ. 248.
(14) Δημ. κ. Εὐβουλ. Σ. 1316.— Παυσ. Α. 31.
(15) Ψ. Πλούτ. Β. Ι' Ῥητ. Σ. 250.
(16) Ἡσύχ. φ. Δῆμος ἐν ἄστει.
(17) Ἀρειοπ. ιη'.

χωρὶς ὅμως, ὡς φαίνεται, αἱ κῶμαι αὗται νὰ εἶχον πολιτικήν τινα σημασίαν. Προσέλαβε δὲ μετὰ ταῦτα ἡ πόλις καὶ μέρη τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν δήμων, ὡς τὸν ἔσω Κεραμεικόν, τὸ ἥμισυ τῆς Μελίτης, τῆς Διομείας καὶ τοῦ Κολυττοῦ, καί τινες τῶν συνοικιῶν αὐτῆς ἔφερον καὶ μεμακρυσμένων δήμων ὀνόματα, ὡς Μαραθών, Εὐπυρίδαι (18), διότι αὐτόθι συνήθως συνήρχοντο ἢ κατῴκουν ἐκείνων δημόται. Πολλοὶ δὲ τῶν Ἀθηναίων ἐνεκτῶντο καὶ ἐν ἄλλοις δήμοις πλὴν τῶν ἐν οἷς ἦσαν ἐγγεγραμμένοι, καὶ ἐλέγοντο τότε *ἐγκεκτημένοι* ἐν αὐτοῖς, ὡς ἦν εἰς τρεῖς δήμους ὁ Πολυκλῆς (19).

Θέλων δ' ὁ Κλεισθένης νὰ πληρώσῃ τὰ κενά, ἃ αἱ μακραὶ στάσεις εἶχον ἀφήσει εἰς τῆς χώρας τὸν πληθυσμόν, καὶ μικρὸν πλέον φροντίζων περὶ καταγωγῆς ἐν ὀργανισμῷ στηριζομένῳ ἐπὶ μόνης τῆς τοπικῆς διαιρέσεως, « *ἐφυλέτευσεν* (ἤτοι ἐνέγραψεν εἰς τὰς φυλὰς) *ξένους καὶ δούλους μετοίκους* » κατ' Ἀριστοτέλην (20), ἢ ἴσως, ὡς τινὲς (21) διορθοῦσι, « *ξένους, μετοίκους καὶ δούλους* » ἢ (22) « *ξένους καὶ μετοίκους* », ἤτοι πᾶσιν ἀδιακρίτως τοῖς ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης μεταβολῆς τὴν χώραν οἰκοῦσιν ἴσον πολίτου χορηγήσας δικαίωμα.

Εἰς αὐτὸν δὲ τὸν Κλεισθένη ἀποδίδοται ὑπ' Αἰλιανοῦ (23), ἢ κἂν εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ ὑπὸ Διοδώρου (24), « *μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων τῶν περὶ Πεισίστρατον* »,

(18) Müller ἐν Ersch u. Grub. Encyclop. Attica, Σ. 227.
(19) Δημοσθ. π. Πολυκλ. κλ. γ, 5 (Δούκ.).—
(20) Πολιτ. Γ, 1, 10.
(21) Niebuhr, II, Σ. 346.
(22) Göttling, Σ. 349.
(23) Π. Ἱ. ΙΓ, 24.
(24) ΙΑ, 55.

τὸ ὑπὸ δημοκρατικῆς ζηλοτυπίας ὑπαγορευθὲν βίαιον νομοθέτημα τοῦ *ἐξοστρακισμοῦ*, οὗ πρῶτον θῦμα λέγεται γενόμενος Ἵππαρχός τις, συγγενὴς τοῦ τυράννου, δεύτερον δ' αὐτὸς ὁ Κλεισθένης (25).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Πλήρης ἐγκατάστασις τῆς δημοκρατίας.

Οὕτω λοιπὸν ἡ τιμοκρατία καὶ ἡ τῶν Ἰωνικῶν φυλῶν κατάργησις κατέλυσαν βαθμηδὸν τὴν ἀριστοκρατίαν, ἥτις εἶχε διαδεχθῆ τὴν δύναμιν τῶν Ἀνάκτων, καὶ ὁ τεταπεινωμένος, καὶ εἰς ἑαυτὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοσοῦτο δυσπιστῶν δῆμος, ὥστε ἵνα καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸν Κλεισθένη ἀντιστῇ εἰς τὸν Ἰσαγόραν καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν Περσῶν (1), ἐλευθέρως ἔκτοτε πνέων, καὶ φρονήματος πληρωθείς, μετὰ νεανικοῦ θάῤῥους ἐῤῥίφθη εἰς ἀγῶνας, ζητῶν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δόξαν ἣν ἤδη ἀντεποιεῖτο ὡς μόνῳ αὐτῷ ἀνήκουσαν· καὶ ὅτε κατὰ κράτος ἐνίκησε τοὺς μετὰ τοῦ Ἰσαγόρου συνασπισθέντας Βοιωτοὺς καὶ Εὐβοεῖς, καὶ κατεκληρούχησε τούτων τὴν χώραν, τότε ὑπερηφάνως ἤγειρεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκ τῶν λαφύρων αὐτῶν τὸ πρῶτον τῆς εὐκλεοῦς σειρᾶς τῶν ἀθανάτων τροπαίων του (2).

(25) Πλούτ. Β. Νικ. ΙΑ.
(1) Ἡρόδ. Η, 73.
(2) Ἡρόδ. Αὐτ. 77-78.— Αἰλ. Π. Ἱ. ΣΤ, 1.

Τολμήσας δὲ καὶ εἰς τὴν τέως θαλασσοκράτορα Αἴγιναν δι' ἀρτιπαγῶν πλοίων ν' ἀντιταχθῇ (3), ὑπέταξε τέλος τὴν ὑπερήφανον μητέρα τῶν Αἰακιδῶν, καὶ ἤδη ὡς *λήμην τοῦ Πειραιῶς* αὐτὴν θεωρῶν (4), ἐμηδένισε καὶ ἐξήλειψεν αὐτὴν ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐν τῇ 80ῃ Ὀλυμπιάδι. Σφριγῶν δὲ τότε, καὶ ἐπαρθεὶς ἐπὶ τῇ συναισθήσει τῆς ἰδίας ἀξίας, ἐξέπληξε τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ μεγαλείου του, μόνος ἐν Μαραθῶνι προπολεμήσας ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, καὶ ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ὥριμον εἰς αὐτοδιοίκησιν, ἐπὶ τροπαίων στηρίξας τὴν δημοκρατίαν.

Οὕτω βαθμηδὸν στερεὸν εὑρίσκοντες ἔδαφος, ἐῤῥιζοῦντο καὶ ἡπλοῦντο οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοί, καὶ οἱ πᾶσαν τὴν δύναμιν ἔχοντες ἀντεποιοῦντο ἤδη καὶ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ζηλοτύπου ἐκείνης ὑπερβολῆς, ἥτις συνήθως παρακολουθεῖ τὴν εὐημερίαν, καὶ φθείρει οὐ σπανίως αὐτῆς τοὺς καρπούς. Αἱ τῶν τιμημάτων διακρίσεις ἔπαυσαν ἔκτοτε παρέχουσαι ἀποκλειστικὸν δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὰς ἀρχάς, καὶ ἔμειναν μόνον ὡς μέτρον τῶν στρατιωτικῶν ἢ ἄλλων εἰσφορῶν, καὶ τῆς πίστεως ἣν ἀπῄτουν ταμιακαί τινες θέσεις. Ἀλλ' ὁ δῆμος, μὴ ἀρκούμενος εἰς μόνην τὴν ἐλευθέροις πρέπουσαν ἰσηγορίαν, τὴν ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητα, καὶ τὸ πᾶσιν ἴσον δικαίωμα τοῦ εἰς τὰς ἀρχὰς προχειρίζεσθαι, ἀπῄτησε καὶ αὐτὴν τὴν πράγματι πάντων εἰς αὐτὰς μετοχήν, καὶ διεπράξατο τοῦτο ὅτε ἀντικατέστησε τὴν κλήρωσιν ἀντὶ τῆς ἐκλογῆς, καὶ παρεδέξατο τὸ σύστημα τῆς εἰς τὰς ὑπερτάτας λειτουργίας ἀναβιβάσεως ἑκάστου ὃν ἡ τύχη ἤθελεν ὑποδείξει, ἀντὶ τῶν προνομιούχων τῆς διανοίας, τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς πείρας,

(3) Ἡρόδ. Αὐτ. 80.
(4) Πλούτ. Β. Περικλ. Η.— Ἀθήν. Γ, 99.

εἰς οὓς ἐχορηγεῖτο ἡ ψῆφος τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν ὡς λελογισμένος ὑπολήψεως φόρος.

Οὕτω τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἣν διέσπασε καὶ διενεμήθη τῶν ὀλιγαρχῶν ἡ φιλοδοξία, συνέτριψε τέλος τοῦ ὄχλου ἡ ἄπληστος φιλαρχία, καὶ διέῤῥιψε τὰ ἐλάχιστα αὐτῆς ψυχία εἰς τὸν ἄνεμον τῆς κατὰ τύχην κληρώσεως, ὥστε ἡ τῶν δημοσίων διεύθυνσις καὶ τῆς πατρίδος ἡ τύχη ἀφίετο ἕρμαιον καὶ τῶν ἀναξιωτάτων πολιτῶν, ἂν ηὐνοοῦντο ὑπὸ τῆς τυφλῆς τύχης.

Καὶ ἂν μὲν ὁ Κλεισθένης ἤ τίς κυρίως ἐπέφερε τὴν ἐσχάτην καὶ ῥιζικὴν ταύτην τῆς κληρώσεως μεταῤῥύθμισιν, δὲν μαρτυρεῖται. Ὑφ' οὗτινος δήποτε ὅμως κἂν προὐτάθη, ἡ πρωτοβουλία αὐτῆς πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν δῆμον, ὅστις ὑπὸ τῶν θριάμβων του, καὶ ὑπὸ τῶν ἤδη ὑποποιουμένων αὐτὸν δημαγωγῶν φρονιματισθείς, ἠξίου αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ νὰ κυβερνᾷ τοῦ λοιποῦ, οὐδενὶ ἀτόμῳ ἐμπιστευόμενος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν παρακαταθήκην, καὶ συναισθανόμενος ὅτι διὰ τῆς δημοκρατικῆς κοινοπραγίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπερέβαινε καὶ τῶν μεγίστων καὶ δραστηριωτάτων ἀτόμων τὴν ἐνέργειαν.

Τὴν κορωνίδα ὅμως εἰς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἐπέθηκεν ὁ ἐναρετώτατος καὶ δικαιότατος τῶν πολιτῶν, ὁ Ἀριστείδης, ὅστις, κατὰ Πλούταρχον (5), οὐδὲ δίκαιον ἐνόμιζε νὰ παραβλέπῃ δῆμον διὰ τοιούτων ἀνδραγαθιῶν δοξασθέντα, οὐδ' εὔκολον νὰ συνέχῃ τοῦ λοιποῦ τὸν ἐν ὅπλοις ἰσχύοντα καὶ διὰ τὰς νίκας του ὑψηλοφρονοῦντα. Πλὴν δὲ τούτου καὶ ἀνεγνώριζε τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ τὰς ἀρετὰς ἃς ἐμπνέει ἡ τοῦ μεγαλείου συναίσθησις, τὸν ἔνθερμον πατριωτισμόν, τὴν εἰς τὸν νόμον ὑποταγὴν

(5) Ἀριστ. ΚΒ.

καὶ τὴν γενναίαν αὐταπάρνησιν· ὥστε καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἔλεγεν αὐτοὺς (6) ἐπιμελουμένους μὲν τῶν δημοσίων ὡς ἂν ἦσαν ἴδια, ἀπεχομένους δ' αὐτῶν ὡς ἂν ἦσαν ἀλλότρια. Τὸ τοιοῦτο λοιπὸν ἦθος τοῦ δήμου ὡς ἐχέγγυον θεωρήσας ὁ Ἀριστείδης ἀγαθῆς καὶ ἀκινδύνου χρήσεως τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἔλυσε καὶ τοὺς τελευταίους τιμοκρατικοὺς καὶ ἀριστοκρατικοὺς δεσμούς, καὶ ἐψηφίσατο, ἢ μᾶλλον συνήνεσε νὰ προτείνῃ ὅ,τι ἡ φωνὴ τοῦ δήμου βεβαίως ἤδη ἀπῄτει, « *κοινὴν εἶναι τὴν πολιτείαν* », δηλαδὴ καὶ ὅσοι ἄρχοντες ἐλαμβάνοντο κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν Εὐπατριδῶν (7), καὶ εἶτα ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων (8), νὰ ἐκλέγωνται τοῦ λοιποῦ ἐκ πάντων τῶν Ἀθηναίων (9), πλὴν πιθανῶς ὅμως πάντοτε τῶν θητῶν. Καὶ γίνεται μὲν ἔτι ἐν Ἰσαίῳ (10) λόγος περί τινος ὅστις ἐν τῇ 106ῃ Ὀλυμπιάδι ἐσημείωσε μὲν μικρὸν τὸ ἑαυτοῦ τίμημα ἵν' ἀπαλλαγῇ μεγάλων εἰσφορῶν, « ὡς *ἱππάδα δὲ τελῶν ἄρχειν ἠξίου τὰς ἀρχάς* »· ἀλλὰ τοῦτο ᾐνίττετο βεβαίως τὰς ταμιακὰς καὶ χρηματικὴν ἐγγύησιν ἀπαιτούσας ἀρχάς, οὐχὶ δὲ τὰς πολιτικάς (11), ὥστε καὶ ὁ ἄπορος καὶ ἀδύνατος ἐν Λυσίᾳ (12) διϊσχυρίζεται ὅτι, ἂν δὲν ἔπασχε τὸ σῶμα, οὐδόλως θὰ ἐκωλύετο νὰ ἐκλεχθῇ « τῶν ἐννέα ἀρχόντων ».

Καὶ ἠπατήθη μὲν ὡς πρὸς ἓν ὁ χρηστὸς πατριώτης, ὅτι ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ λαοῦ ὡς ἂν ἔμελλον νὰ μένωσιν αἰώνιαι, παρέδωκεν εἰς αὐτοῦ τὴν πολλάκις ἄκριτον

(6) Πανηγ. 22.
(7) Ἴδ. Ἀνωτ. Μέρ. Α, Κεφ. Ζ, Σ. 113.
(8) Ἀνωτ. Κεφ. Β.
(9) Πλούτ· Αὐτ.
(10) Π. Ἀπολλοδ. κλ. Σ. 185.
(11) Bœckh, Staatshh. d. Ath. IV, 5. Σ. 66.
(12) Π. Ἀδονάτου, Σ. 743.

αὐθαιρεσίαν τὴν διατήρησιν τοῦ οἰκοδομήματος ὃ ἀνήγειρε, καὶ ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἐπέτρεψε τοῖς πολλοῖς οὐ μόνον τὴν πλήρη χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κατάχρησιν, ἥτις καὶ κατέστρεψεν αὐτὴν μέχρι τέλους· οὐχ ἧττον ὅμως θαυμασμοῦ ἐστὶν ἄξιον ὅτι ἐν Ἀθήναις διήρκεσεν ἡ δημοκρατία καὶ ἐξηκολούθησε συνεπῶς ἀναπτυσσομένη ὡς πρὸς πάντα τὰ μέρη αὐτῆς, εἰ καὶ μετὰ διαφόρων περιπετειῶν, μακρότερον ἢ ἀλλαχοῦ, ἐπὶ διακόσια ἔτη περίπου. Τοῦτο βεβαίως ἔστι κατὰ μέγα μέρος ἀποδοτέον εἰς τὴν χορηγηθεῖσαν σοφὴν τοῖς Ἀθηναίοις νομοθεσίαν, ἥτις οὐχὶ τυχαίως ἢ αὐθαιρέτως, ἢ δι' ὑπερισχύσεώς τινων καὶ καταπιέσεως ἄλλων παρήχθη, οὐδ' ἐστηρίζετο ἐπ' ἀδικίας καὶ ἀνισότητος, ἀλλὰ συνηρμολογήθη ὑπ' ἔμφρονος νομοθέτου ἐξ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν ἠθῶν, ἐθίμων καὶ συμφερόντων, καὶ ἔβαινεν ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ ἴσου καὶ τοῦ δικαίου. Οὐχ ἧττον ὅμως ὀφείλεται ἡ μακροχρόνιος διατήρησις τοῦ Ἀττικοῦ πολιτεύματος καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (13) θρυλλουμένην πρὸς πᾶν τὸ ἀρχαῖον καὶ τὸ πατροπαράδοτον εὐσέβειαν τῶν Ἀθηναίων, οὓς διὰ τοῦτο λέγει ὁ Λυκοῦργος (14) « *εὐσεβεστάτους Ἑλλήνων καὶ δικαιοτάτους* », καὶ εἰς τὴν ἔμφρονα τῶν Ἀθηναίων πεποίθησιν ὅτι οἱ νόμοι ἔσωζον τὴν πόλιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, δι' ὃ καὶ λέγει ὁ Σοφοκλῆς (15) τὰς Ἀθήνας· « *δίκαι' ἀσκοῦσαν πόλιν, κ' ἄνευ νόμου κραίνουσαν οὐδέν* ». Ἐν τοῖς ταραχωδεστέροις χρόνοις τῆς ἀττικῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἐκφράζει ὁ Δημοσθένης τὴν πεποίθησιν οὐ μόνον ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν συμπολιτῶν του, ὅτι διὰ μόνου τοῦ πρὸς τοὺς νόμους σεβασμοῦ

(13) Ἱμέριος, ἐν Φώτ. μυριοβ. Σ. 316.
(14) Κ. Λεωκρ. 5.
(15) Οἰδ. ἐν Κολ, 913.

διατηρεῖται ἡ δημοκρατία· « *Τῶν γὰρ ὄντων ἀγαθῶν τῇ πόλει, καὶ τοῦ δημοκρατουμένην καὶ ἐλευθέραν εἶναι, ὡς ἄλλο τι τῶν νόμων αἰτιώτερόν ἐστι, οὐδ' ἂν ἕνα εἰπεῖν οἴομαι* » (16)· καὶ ὁ βαθὺς γνώστης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος Παυσανίας ἐπίσης εἰς τῶν Ἀθηναίων τὴν σωφροσύνην καὶ τὸ πρὸς τοὺς νόμους σέβας ἀποδίδει τὴν διατήρησιν καὶ σωτηρίαν τῆς δημοκρατίας, λέγων (17)· « *Οὐ γάρ πω δημοκρατίαν ἴσμεν ἄλλους ἢ Ἀθηναίους αὐξήσαντας. Ἀθηναῖοι γὰρ προήχθησαν ἐπὶ μέγα μέρος ἐπ' αὐτῆς· συνέσει γὰρ οἰκείᾳ τὸ Ἑλληνικὸν ὑπερεβάλλοντο, καὶ νόμοις τοῖς καθεστηκόσιν ἐλάχιστα ἠπείθουν* ». Οὐδέποτε δὲ οὔτε ἡ ἄκρα δημαγωγία ἐν Ἀθήναις παρεγνώρισεν ἐπὶ τοσοῦτο τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ὥστε ἀντ' αὐτῆς νὰ ἐκλαμβάνῃ τὴν τῶν νόμων καταπάτησιν ἢ τὴν περιφρόνησιν τῶν ἀρχῶν (18), καὶ αἱ φατρίαι ἤριζον μᾶλλον περὶ τοῦ τίς αὐτῶν, καταχτήσασα τὴν ἀρχήν, ν' ἀναλάβῃ τὴν τῶν νόμων ἐξάσκησιν.

Ἀλλ' εὐσεβῆ μὲν εἶχον τὴν φρένα οἱ Ἀθηναῖοι, οὐχὶ δὲ καὶ ἄκαμπτον ὡς οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἐκ χαρακτῆρος μάλιστα ἦσαν εὐκίνητοι καὶ νεωτερισταί, καὶ συντηρητικοὶ ἦσαν μόνον ἐκ φρονήσεως δυσευρέτου παρὰ τοῖς ὄχλοις. Οὐδ' ὁ Σόλων δὲ διενοήθη ἢ ὥρισε τὸ διὰ παντὸς ἀμετάβολον τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπήτησε μόνον τὴν ἐπί τινα χρόνον ἀκεραίαν αὐτῆς τήρησιν, μέχρις οὗ ἐῤῥιζοῦτο, καὶ ὑπερενίκα τὰ στιγμιαίως ἀντιμαχόμενα αὐτῇ συμφέροντα, ἐπὶ δέκα ἔτη καθ' Ἡρόδοτον (19), ἐπὶ ἑκατὸν κατὰ Πλού-

(16) Κ. Τιμοκρ. Σ. 701. — Ἴδ. καὶ κ. Ἀριστογ. Β, Σ. 803. — Αἰσχ. κ. Κτησ. 2.

(17) Δ, 35.

(18) Θουκ. Β, 37. — Ἴδ. καὶ Δημ. κ. Ἀριστογ. Α, 776. — Β, 802, 10. — 808, 4. — Κ. Τιμοκρ. 742, 29. — 739, 6. — Πλουτ. Ἑστ. σοφ. Συμπ. 7.

(19) Α, 29.

ταρχον (20). Πιθανῶς ὅμως οὐδὲ τοιοῦτό τι ἀπήτησεν ὁ νομοθέτης, καὶ τὸ διήγημα τοῦτο αἰνίττεται μόνον ὅ,τι ἱστορικῶς συνέβη. Εἷς δὲ μάλιστα τῶν λόγων τῆς χρονίας τῶν Σολωνίων νόμων διατηρήσεως ἦν βεβαίως καὶ αὐτὸς οὗτος, ὅτι «*τοὺς νόμους ὁ Σόλων ἔφη μετακινητοὺς εἶναι*», καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν εἰς πᾶν τὸ βιώσιμον ἀναγκαίαν ἐλαστικότητα, νομιμοποιήσας οὕτως εἰπεῖν ἐκ τῶν προτέρων πάσας τὰς ὑπὸ τῆς προόδου τῶν χρόνων καὶ τῆς μεταβολῆς εἰς ἤθη καὶ περιστάσεις ἀπαιτουμένας μεταῤῥυθμίσεις, καὶ κανονίσας τὸν τρόπον καθ' ὃν γινόμεναι δὲν θὰ ἦσαν τυχαῖαι καὶ αὐθαίρετοι, ἀλλὰ συνεπεῖς, καὶ τῷ ὅλῳ συστήματι ἐναρμόνιοι, οὐδὲ θ' ἀπέβαινον εἰς καταστροφήν, ἀλλ' εἰς ἀνακαινισμὸν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ νομοθετικοῦ οἰκοδομήματος.

Διὰ τοῦτο, καί τοι πολλῶν καινοτομηθέντων ἔκτοτε, οὐ μόνον τὰ τῶν νεωτεριστῶν, καὶ αὐτῶν τῶν θαῤῥαλεωτέρων, ὀνόματα δὲν ἐξήλειψαν τὸ τοῦ Σόλωνος, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας μάλιστα αὐτό, κατὰ τὴν γενικὴν τάσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος τοῦ ν' ἀνάγῃ εἰς ἓν ὄνομα πολλὰς πράξεις ὁμοειδεῖς, συνῆψεν εἰς ἑαυτὸ καὶ ἐπεσκότισε πάντα τὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ τῶν δήμων ὀργανισμός, τὸ χαρακτηριστικώτατον τῶν ἔργων τοῦ Κλεισθένους, ἀποδίδοται ὑπό τινος τῶν σχολιαστῶν (21) εἰς τὸν Σόλωνα· καὶ ἐν γένει ἡ μετὰ ταῦτα ὡς Σολώνιος χαρακτηριζομένη νομοθεσία ἔστι σύστημα νόμων διαφόρων ἐποχῶν καὶ ἀνθρώπων, παραφυάδων ὅμως τῆς αὐτῆς ἰσχυρᾶς ῥίζης, ἥτις δυσκόλως ἀπ' αὐτῶν διακρίνεται.

---

(20) Συμπ. τ. Ἑπτ. σοφ. ΣΤ, 576.
(21) Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Νεφ. 37.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁριστικὸς ὀργανισμὸς τοῦ Ἀττικοῦ πολιτεύματος.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Προσωπικὸν καὶ ἀστυκὸν δίκαιον.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ Α.

Σχέσεις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν πολιτείαν.

Εἰσὶ δὲ τῆς πολιτείας τὰ μέρη τρία κατ' Ἀριστοτέλη (1), τὸ *βουλευόμενον*, τὸ *δικάζον*, καὶ τὸ *περὶ τὰς ἀρχάς*. Τρία δ' ἀπαριθμεῖ καὶ ὁ ῥήτωρ Λυκοῦργος (2), ἀλλ' οὗτος ἐν τῷ δικάζοντι περιλαμβάνει τὸ βουλευόμενον, καὶ ὡς τρίτον μέρος τῆς πολιτείας θεωρεῖ δικαίως τὸν ἰδιώτην. Πρὸς ἀμφοτέρους δὴ τούτους τοὺς ὁρισμοὺς ἀφορῶντες, ἀφ' οὗ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἰδιώτου ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἀπέναντι αὐτῆς, θὰ ἐξετάσωμεν μετὰ ταῦτα τὰς τρεῖς τῆς κυβερνήσεως ἐξουσίας, ἤτοι, τὴν βουλευτικήν, τὴν δικαστικήν, καὶ τὴν ἐκτελεστικήν.

Ἦν δ' ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἐν ταῖς ἀρχαίαις δημοκρατίαις, ὡς τῇ τῶν Ἀθηνῶν, οὐχὶ ὁποία ἐν ταῖς ἐνεστώσαις· διότι τότε σκοπὸς μὲν τῆς πολιτείας ἦν ἡ πόλις, μέσον δὲ τὸ ἄτομον, ἤδη δ' ἀκριβῶς τὸ ἀνάπαλιν. Κατὰ τὴν τότε

(1) Πολιτ. Β, 11, 1.
(2) Κ. Λεωκρ. 19.

θεωρίαν (3), ἡ πόλις προϋπῆρχε τῶν πολιτῶν, ἣν ἡ κοινὴ μήτηρ αὐτῶν (4), πᾶσαν ἀπαιτοῦσα εὐγνωμοσύνην δι' ἣν παρέσχεν αὐτοῖς ὕπαρξιν, πᾶσαν ἐξασκοῦσα ἐπ' αὐτῶν ἐξουσίαν, καθήκοντα ἐπιβάλλουσα, καὶ δικαιώματα χορηγοῦσα μόνον καθ' ὅσον ἀπῃτοῦντο ὑπὸ τῶν συμφερόντων αὐτῆς, ἐν ᾧ αἱ σημεριναὶ πολιτεῖαι ὀργανίζονται ἐξ ἐναντίας ὑπὲρ τῶν πολιτῶν, καὶ ἀρίστη λογίζεται οὐχὶ ἡ προκόπτουσα, τῶν ἀτόμων πιεζομένων, ἀλλ' ἡ τὴν ἰδίαν εὐόδωσιν ἐπὶ τῆς ὅσον οἷόν τε μείζονος εὐημερίας πάντων τῶν πολιτῶν στηρίζουσα.

Πρόδηλον ἄρα ὅτι ἐν ταῖς εὐνομουμέναις τῶν νέων πολιτειῶν ἀνώτερός ἐστιν ὁ βαθμὸς τῆς τοῦ πολίτου ἐλευθερίας, διότι οὐδένα ἔχει ἕτερον περιορισμὸν πλὴν τοῦ ἴσου δικαιώματος τῶν ἑτέρων πολιτῶν εἰς ἐλευθερίαν· παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις, ἐν ᾧ ὁ νόμος ἐπέκειτο πολὺ βαρύτερος, καὶ πολὺ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἰδιώτου περιοριστικώτερος (5), ἀνωτάτη ἐλευθερία ἐλογίζετο ἡ πάντων τῶν πολιτῶν εἰς τὰ δημόσια μετοχή, καὶ ἡ πάντων σύμπραξις εἰς τῶν νόμων τὸν καταρτισμόν. Τούτου ἕνεκα, κατ' Ἀριστοτέλη (6), «*μάλιστα πολίτης*» ἦν «*ὁ μετέχων τῶν τιμῶν*», ἤτοι τοῦ δικαιώματος τοῦ πράττειν τὰ δημόσια, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εὐκρινέστερον λέγεται (7)· «*Πολίτης δὲ ἁπλῶς οὐδενὶ ὁρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς*».

Ἀλλ' οὐδ' ὑπὸ ταύτην κἂν τὴν ἔποψιν ἦν ἐν ταῖς ἀρχαίαις κοινωνίαις ἀπεριόριστος ἡ ἐλευθερία· ἐξ ἐναντίας ὑπῆρχον ἐν αὐταῖς λίαν ἀπότομοι τῶν πολιτικῶν δικαιω-

(3) Ἀριστοτ. Αὐτ. Α, 1, 11.
(4) Πλουτ. π. Πολιτ. Γ, Σ. 414 Ε.— Δημοσθ. π. Στεφ. Σ. 296.
(5) Ἡρόδ. Ζ, 104.
(6) Πολιτ. Γ, 36.
(7) Αὐτ. Γ, 1, 4.

μάτων αἱ διακρίσεις, καὶ αἱ ἀκρατώταται τῶν δημοκρατιῶν, αὐταὶ αἱ ὑπὸ τῶν σοφωτέρων νομοθετῶν ὀργανισθεῖσαι, ἦσαν ἔτι, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀπολύτου ἀνθρωπίνου δικαίου θεωρούμεναι, ἀληθεῖς ἀριστοκρατίαι, ἐν αἷς τάξεις τινές, ἕνεκα καταγωγῆς ἢ περιουσίας, ἀπελάμβανον δικαιωμάτων καθ' ἃ ἕτεραι ἠλαττοῦντο, ἐν ᾧ ἄλλαι ἐστεροῦντο παντὸς δικαιώματος. Ἐν αὐταῖς δ' ἡ πολυθρύλλητος ἰσότης, ἐφ' ᾗ τοσοῦτον ἐκαυχῶντο οἱ τότε πολιτευόμενοι, ὑφίστατο οὐχὶ μεταξὺ πάντων τῶν κατοίκων τῆς αὐτῆς χώρας, ἀλλὰ μόνον μεταξὺ τῶν ὁμοταγῶν. Καὶ παρασιωπῶμεν μὲν τοὺς *Ὁμοίους* ἐν Σπάρτῃ καὶ ἄλλαις ἀριστοκρατικαῖς πόλεσιν· ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐν πάσαις ταῖς δημοκρατικωτέραις, οἱ δοῦλοι ἀπετέλουν ἰδίαν τάξιν, πολὺ ἀπέχουσαν τῶν ἐλευθέρων ὡς πρὸς τὴν τῶν ἀστυκῶν δικαιωμάτων ἐξάσκησιν, ἢ καὶ σχεδὸν ὅλως αὐτῶν στερουμένην· καὶ μεταξὺ ἔτι αὐτῶν τῶν ἐλευθέρων οἱ θῆτες ἦσαν πολὺ κατώτεροι τῶν δύω ἑτέρων τάξεων, ἐν αἷς πάλιν ἡ περιουσία παρεῖχεν, ὡς εἴδομεν, εἴς τινας προνόμιά τινα ὡς πρὸς τὴν εἰς τὰς ἀρχὰς μετοχήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Δοῦλοι.

Ἦν δ' ἡ τῶν δούλων ὕπαρξις ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἑλληνικαῖς πολιτείαις, καίτοι ὑπὸ τῆς θεωρίας τῶν ὑπερτάτων νοῶν κυρουμένη, ὡς ὅτε ὁ Ἀριστοτέλης (1) πρεσβεύῃ τὸ *φύσει*

(1) Ἀριστ. Πολιτ. Α, 1, 5.

ἐλεύθερος καὶ φύσει δοῦλος, οὐχ ἧττον στίγμα, ἀποδεικνύον τὴν ἀτέλειαν τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας τῶν χρόνων ἐκείνων, ᾗ ὁ χριστιανισμὸς ἔδωκε πρῶτος βάσεις εὐρείας καὶ ἀσφαλεῖς.

Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων ἐπικρατοῦσα ἀρχή, ὅτι ἁλούσης πόλεως ἐγίνοντο οἱ πολῖται καὶ τὰ χρήματα ἰδιοκτησία τῶν πορθητῶν (2), παρέμεινε μὲν καὶ ἐπὶ τῶν μετέπειτα χρόνων (3), ἀλλ' ἐμετριάσθη κατὰ τοῦτο ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, ὅτι ἀνόσιον ἐθεωρεῖτο τὸ νὰ ὑποβάλλωσιν Ἕλληνες Ἕλληνας εἰς δουλείαν (4), καὶ οἱ δοῦλοι ἦσαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων μόνον βάρβαροι καὶ μιξοβάρβαροι, οἷον Κᾶρες, Λυδοί, Θρᾷκες. Προσέτι δὲ καὶ καθ' ὅλου τὸ εἰς δουλείαν ὑποβάλλειν τοὺς αἰχμαλώτους φαίνεται ὅτι βαθμηδὸν ἐξέλιπεν, ὥστε ἐπὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων οὐδαμοῦ λέγεται ὅτι οἱ ἐν ταῖς μάχαις αἰχμαλωτισθέντες ἀπήγοντο δοῦλοι· ἀντικατέστη δ' εἰς τὸ λείψανον ἐκεῖνο τῆς ἀρχικῆς βαρβαρότητος τὸ ἧττον μὲν βίαιον ἀλλ' ἐπίσης ἀποτρόπαιον ἔθιμον τῆς ἀγορᾶς ἀνθρώπων, ὃ καὶ ἡ λέξις αὐτὴ *ἀνδράποδον* αἰνίττεται, τὴν ἀπόδοσιν ἢ πρᾶσιν τῶν ἀνδρῶν δηλοῦσα.

Δοῦλοι δὲ παρέμενον καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀργυρωνήτων τῶν μὴ ἀπελευθερωθέντων, οἱ ἐν δουλείᾳ ἑπομένως γεννηθέντες, καὶ ἐκαλοῦντο οὗτοι *οἰκότριβες* (5) καὶ *οἰκογενεῖς* (6).

Μέχρι δὲ τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου εἰσέτι κατηριθμοῦντο

(2) Ἴδ. Ἀνωτ. Βιβλ. Α, Κεφ. Β. Σ. 29.
(3) Ξενοφ. Κύρ. Π. Ε, 73.
(4) Πλατ. Πολιτ. Ε, 469, Β.
(5) Ἡσύχ.— Φώτ.— Εὐστάθ. Ὀδυσσ. Β, 290.— Πολυδ. Γ, 76.—Δημ. κ. Ἀριστοκρ. Σ. 637.— Πλούτ. Σύλλ. ΙΕ.— Ἰσοκρ. Πλατ. Θ.— Δημ. π. Νικοστρ. 1250.— Ἀμμών.— Bekk. anecd. 286.
(6) Ἐπιγρ. Δελφ. Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 902 Σ. 612.

οἱ δοῦλοι μετὰ τῶν *κτεάνων* ἢ κτημάτων τοῦ κυρίου αὐτῶν (7). Καὶ μετὰ ταῦτα δ' ἔτι λέγει « *μέρος κτήσεως* » αὐτοὺς ὁ Ἀριστοτέλης (8), ὁ καὶ τὴν πολεμικήν, καθ' ὅ πηγὴν τῆς δουλείας καὶ τὴν λεηλασίαν ἀσκοῦσαν, « *φύσει κτητικὴν* » καλῶν (9). Ὡς *σώματα* δ' οἱ δοῦλοι ἁπλῶς λογιζόμενοι, ἐθεωροῦντο καὶ αὐτῶν τῶν ὑποζυγίων οὐχὶ ἄλλως ἀνώτεροι, ἢ καθ' ὅσον ἦσαν αὐτῶν χρησιμώτεροι. Τιμιώτεροι δὲ δὲν ἦσαν πολὺ τῶν κτηνῶν, διότι τοῦ δούλου ἡ συνήθης ἀξία ἦν 2 μέχρι 5 μνῶν, ὅση ἡ τῆς ἡμιόνου, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς τοῦ ἵππου (10). Ἕνεκα ὅμως ἐξόχων προτερημάτων, ἐτιμῶντο τινὲς καὶ πλείονος, καὶ μέχρι 10 μνῶν. Ὁ Νικίας μάλιστα λέγεται ταλάντου πριάμενος ἐπιστάτην τῶν ἐν Λαυρίῳ ἀργυρείων αὐτοῦ (11). Καὶ ἐπὶ τῶν Ὁμηρικῶν δὲ ἤδη χρόνων λέγεται ὁ Ὀδυσσεὺς ἀγοράσας τὴν Εὐρύκλειαν ἀντὶ εἴκοσι βοῶν, καὶ τιμῶν αὐτὴν ἐξ ἴσου πρὸς τὴν Πηνελόπην (12).

Καὶ ὡς πρὸς τὴν δίαιταν μὲν κατ' οὐδὲν διέφερον οἱ δοῦλοι τῶν ἐλευθέρων, πλὴν ὅτι ἡ αὐτῶν ἦν πενιχρά, ὡς εἰκός, ὅτι ἀπεκλείοντο τῶν γυμνασίων, καὶ ὅτι ἦσαν ἐν χρῷ κεκαρμένοι, ἐν ᾧ οἱ νέοι τῶν πολιτῶν ἔτρεφον κόμην.

Ἠργάζοντο δ' οἱ δοῦλοι ὑπὲρ τῶν κυρίων αὐτῶν εἰς πᾶν εἶδος βιομηχανίας (13), εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς τὴν ἐξόρυξιν τῶν μετάλλων, καὶ εἰς τὰς οἰκιακὰς κατωτέρας ἢ ἀνωτέρας ὑπηρεσίας, καθ' ἃ διετάττοντο, ἐν ἄλλοις καὶ εἰς τῶν

(7) Ὀδυσ. Ο, 483.
(8) Αὐτ. Α, 3.
(9) Αὐτ. 3, 8.
(10) Bœckh, Staatshh. d. Ath.
(11) Ξενοφ. Ἀπομν. Β'. 5, 2.
(12) Ὁμ. Ὀδυσ. Α, 430.
(13) Δημ. κ. Ἀφόδ. 816.— κ. Ὀλυμπιοδ. 1170.

τέκνων τῶν κυρίων αὐτῶν τὴν παιδαγωγίαν, καὶ εἰς τὴν τῶν γραμμάτων διδασκαλίαν. Εἰς πολλὰς δὲ τῶν ἐργασιῶν εὐχρηστότεροι ἐθεωροῦντο τῶν ἐλευθέρων, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης συμβουλεύει (14) βάρβαροι νὰ προτιμῶνται εἰς τὴν τῆς γῆς καλλιέργειαν, καθ' ὃ ἐργατικώτεροι, μᾶλλον πειθήνιοι καὶ ἧττον θυμοειδεῖς, οὐδὲ δυνάμενοι νὰ ὁμογνωμονῶσι τῷ πλήθει πρὸς νεωτερισμούς, καθ' ὃ μὴ ὁμόφυλοι.

Τὴν ἀπόλυτον ὅμως αὐτῶν ἐξάρτησιν ἐπράϋνεν ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μεγάλου αὐτῶν πολιτισμοῦ, ἡ πρᾳότης τοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος, ὥστε καὶ ἐκεῖ ὡς καὶ ἐν Σπάρτῃ εἰς φιλικωτάτας αὐτοὶ πολλάκις σχέσεις διετέλουν πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν, καὶ *παῖδες* ἐλέγοντο. Καὶ μέχρι τέλους κατήντησεν ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι νὰ συνδέωνται πολλάκις καὶ διὰ γάμων, καὶ περὶ τῶν τέκνων αὐτῶν λέγει ὁ Δίων (15)· « *Καὶ οὐδεὶς δοῦλός ἐστιν, ἀλλὰ μόνον μὴ Ἀθηναῖος τῶν οὕτω γεννηθέντων* ». Ἐξέτεινε δὲ προσέτι ἐπ' αὐτῶν τὴν προστασίαν αὐτῆς ἡ τῶν νόμων ἐπιείκεια καὶ φιλανθρωπία, τὸν βίον αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ οὐσιώδη δικαιώματα ἐξομοιοῦσα πρὸς τὸν τῶν ἐλευθέρων (16), μὴ ἐπιτρέπουσα νὰ ὑβρίζωνται ἢ νὰ τύπτωνται (17), καὶ προνοοῦσα ὑπὲρ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς τιμῆς αὐτῶν κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας ἀπηνῶν κυρίων.

Οὕτω κατ' Εὐριπίδην (18)·

« Νόμοις δ' ἐν ὑμῖν τοῖς ἐλευθέροις ἴσοις
καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι »,

διότι φόνος δούλου ὑπ' ἰδιωτῶν ἀπηγορεύετο, καὶ ἐτιμω-

(14) Πολ. Ζ, 109.— Ἴδ. καὶ Ξενοφ. Ἀπομν. Β, Ζ, 3.
(15) Δίων Χρυσόστ. ΙΕ, 1·
(16) Ξεν. π. Πολιτ. Ἀθην. Α, 10.— Πλούτ. π. ἀδολεσχ.
(17) Δημοσθ. ΚΑ, 46.— Αἰσχ. Α, 17.— Ξενοφ. Πολιτ. Ἀθ. Α, 10.
(18) Ἑκάβ. 288.

ρεῖτο ὡς καὶ ὁ τοῦ ἐλευθέρου (19), καὶ δοῦλος ἐθανατοῦτο μόνον διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως (20). Καὶ ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ὁ δουλοκτόνος δὲν κατηγγέλλετο, ὤφειλεν αὐτὸς ἑαυτὸν ὡς ἐναγῆ θεωρῶν, νὰ ὑποβάλληται αὐθορμήτως εἰς θρησκευτικὸν καθαρμόν, ὡς λέγει ὁ Ἀντιφῶν (21)· « *Ἂν τις κτείνῃ τινὰ ὧν αὐτὸς κρατεῖ, καὶ μὴ ἔστιν ὁ τιμωρήσων, τὸ νομιζόμενον καὶ τὸ θεῖον δεδιώς, ἁγνεύει τε ἑαυτόν, καὶ ἀφέξεται ὧν εἴρηται ἐν τῷ νόμῳ* ». Ἐπίσης δ' ἀπηγορεύετο καὶ πᾶσα ἄλλη τῶν δούλων κάκωσις, καὶ οὐδενὶ ἑτέρῳ ὑπῆκεν ὁ δοῦλος, οὐδὲ κἂν ὑπεξανίστατο, εἰμὴ τῷ κυρίῳ αὐτοῦ, οὐδ' ἐτύπτετο εἰμὴ ὑπ' αὐτοῦ (22).

Καὶ πρακτικῶς δ' ἔσωζεν ὁ νόμος τὸν δοῦλον ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου ὠμότητος, διότι ἐπέτρεπεν αὐτῷ καταφυγὴν εἰς ἓν τῶν ἐν Ἀθήναις ἀσύλων, ἰδίως εἰς τὸ Θησεῖον, ὅπου ὡς ἱκέτης ὁ ἀδικηθεὶς δοῦλος καθεζόμενος (23), ἐδύνατο ν' ἀντιποιηθῇ, οὐχὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἕτερον κύριον πώλησιν, « *πρᾶσιν αἰτεῖσθαι* » (24).

Τῆς δὲ τοῦ δημοσίου φειδοῦς ταύτης πρὸς τούς δούλους αἰτία ἐδύνατο νὰ εἶναι κατὰ μέρος καὶ ὁ φόβος, διότι ὁ μέγας αὐτῶν ἀριθμὸς καθίστα αὐτοὺς οὐχὶ ἀκινδύνους. Κατὰ τοὺς γενομένους ὑπολογισμούς (25), ἐκ τῶν 500 χιλιάδων κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, ἐλεύθεροι μὲν ἦσαν 90,000, μέτοικοι δὲ 45,000, καὶ δοῦ-

(19) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 9. — Δημ. κ. Μειδ. 11. — Λυκ. κ. Λεωκρ. 16. — Ἀθήν. ΣΤ. 92.

(20) Ἀντιφ. π. Ἡρώδ. 47 καὶ 48.

(21) Αὐτ.— Ἴδ. καὶ Πλάτ. Νομ. Θ, Σ. 865, D.

(22) Ξεν. Πολιτ. Ἀθην. Α, 10.

(23) Πλούτ. Θησ. ΛΣΤ.— Πολυδ. Ζ, 13.

(24) Ἁρποκρ. φ. Κύηλος.—Ἀριστοφ. Ἱππ. 43 καὶ Σχολ.— Ἀλκίφρ. Ἐπιστ. Γ, 38.—Πολυδ. Γ, 72.—Πλάτ. Νομ. 916, α.— Πλούτ. π. δεισιδαιμ. Δ, 166, d.

(25) Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 39.

λοι 365-400 χιλιάδας, ἤτοι τριπλάσιοι σχεδὸν τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν μετοίκων ὁμοῦ· δι' ὃ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης παντοῖα δίδει παραγγέλματα περὶ τῆς διαίτης τῶν δούλων ὅπως ὦσι μᾶλλον ἀκίνδυνοι (26), παραινῶν ὅπως μὴ δίδηται αὐτοῖς παντάπασιν, ἢ ὀλίγος, οἶνος, ὡς μόνος δὲ μισθὸς ἡ τροφή, καὶ οὕτω μὴ ἀποβαίνωσιν εἰς ἐργασίαν ἄχρηστοι, δειλοί, καὶ κινδυνωδῶς ὑβρισταί. Καὶ τὴν πολλὴν μάλιστα πρὸς τοὺς δούλους περιποίησιν καὶ τὴν παρεχομένην αὐτοῖς ἄνεσιν λέγει ἔργον τυραννικόν, διότι ὁ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς δούλους κερδίζων ἐδύνατο δι' αὐτῶν μεγάλην δύναμιν νὰ προσκτηθῇ, καὶ νὰ νεωτερίσῃ. Οὐδ' ἦσαν δ' οἱ περὶ τῶν δούλων ἐνδοιασμοὶ ὅλως φανταστοί, διότι αὐτοί, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν αἰσθανόμενοι, οὐ σπανίως,μάλιστα ἐν τοῖς μεταγενεστέροις καιροῖς, ἐν ὅπλοις ἐπανέστησαν, καὶ ἡ πρώτη δουλικὴ στάσις εἰκάζεται ὑπό τινων (27) συμβᾶσα ἐν Ἀθήναις ἤδη ἐν Ὀλυμπιάδι 91, δ'.

Ἔφερε δ' ὁ δοῦλος εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ μέρος τοῦ προϊόντος τῆς ἰδίας ἐργασίας, τὸ καλούμενον *ἀποφορά* (28)· τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐναπέμενεν αὐτῷ εἰς διατροφήν του· καὶ πολλάκις οἱ δοῦλοι ἐξεμισθοῦντο, ὀβολοῦ ἕκαστος τῆς ἡμέρας (29).

Πλὴν δὲ τῶν παρ' ἰδιώταις, ὑπῆρχον δοῦλοι καὶ τοῦ δημοσίου, οἱ *δημόσιοι οἰκέται*, ἢ ἁπλῶς *δημόσιοι*, καλούμενοι. Οὗτοι ἐχρησίμευον τοῖς ἄρχουσιν εἰς γραφικὰς ἢ ἄλλας ὑποδεεστέρας ὑπηρεσίας· εἰς ἰδιώτην δὲ κύριον μὴ ὑποκείμενοι, οὐδ' ἀποφορὰν ἀποτίοντες, ἦσαν σχεδὸν ἐλεύ-

(26) Οἰκον. Α,
(27) Bœckh, Abhandl. d. Berl. Acad. 1815, Σ. 123.
(28) Ἁρποκρ.— Ἀμμών.
(29) Ξενοφ. π. Προσόδ. Δ, 14.

θεροι, καὶ ἐδικαιοῦντο καὶ ἐδύναντο καὶ ἀκίνητον περιουσίαν καὶ χρημάτων εὐπορίαν οὐ μικρὰν ν' ἀποκτήσωσιν· ὥστε καὶ εὐτύχημα ἐθεώρει ὁ δοῦλος ἄν, ἀντὶ ἰδιωτικοῦ, ἐδύνατο νὰ εἶναι δημόσιος. Οὕτως ἐν τῷ κατὰ Τιμάρχου λόγῳ τοῦ Αἰσχίνου, ὁ Γλαύκων ὑπερασπίζεται τὸν εὔπορον δημόσιον οἰκέτην καὶ φίλον του Πιττόλακον κατὰ τοῦ Ἡγησάνδρου, ἀντιποιουμένου αὐτὸν ὡς ἴδιον δοῦλον (30).

Ἀπηλευθεροῦντο δὲ πολλάκις οἱ δοῦλοι ὑπὸ τῶν κυρίων αὐτῶν, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὡς δίκαιον καὶ ὡς συμφέρον συγχρόνως συνιστᾷ νὰ πρόκειται ἡ ἀπελευθέρωσις ὡς ἆθλον τῆς καλῆς τῶν δούλων διαγωγῆς (31). Τινὲς νομίζουσιν (32), ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις ἦν διὰ τὸν κύριον ὑποχρεωτική, ὅταν ὁ δοῦλος ἐδύνατο καὶ ἤθελε νὰ καταβάλῃ ὡρισμένον τίμημα· στηρίζουσι δὲ τὴν γνώμην των εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλαύτου (33)·

> Quid si tu nolis filiusque etiam tuus,
> vobis invitis atque amborum ingratiis
> una libella possum liber fieri.

Ἡ τοιαύτη διάταξις ὅμως φαίνεται μᾶλλον οὖσα ῥωμαϊκή, διότι οὐδεμία μαρτυρία κυροῖ αὐτὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα δ' ἀπελευθέρουν οἱ κύριοι τοὺς δούλους ἐξ οἰκείας θελήσεως, οἱ μὲν λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν τὴν τιμὴν τῆς ἐλευθερίας των (34), συμποσουμένην συνήθως εἰς 3-5 μνᾶς κατὰ σῶμα, οἱ δὲ καὶ ἐξ εὐνοίας καὶ φιλανθρωπίας δωρού-

(30) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. κγ'. (Δούκ.).
(31) Πολιτ. ΣΤ, 2, 12.
(32) Petit. legg. att. II, 6, Σ. 259.
(33) Casina, II, 5, 7.
(34) Ξενοφ. Ἀπομν. Β, 5, 2.— Π. Προσόδ. Δ, 23.— Λουκ. Βίων Πρᾶσις. — Δημοσθ. π. Πανταίν. 767.— κ. Ἀφόβ. 816.— κ. Νεαίρ. 1354.— Terent. Adelph. III, 1, 37.— 2, 15.— IV, 7, 24.

μενοι ἀμισθὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ἐν ταῖς διαθήκαις ἐγγράφοντες αὐτήν, ἵνα ἢ ἀμέσως δοθῇ, ἢ μετὰ ῥητοῦ χρόνου πιστὴν ὑπηρεσίαν παρὰ τοῖς κληρονόμοις τοῦ διαθέτου, ὡς ὁρίζει ἡ διαθήκη τοῦ Θεοφράστου (35)· ὁμοίως δ' ἀπελευθέρου καὶ ἡ πόλις τοὺς δούλους (36). Ἐνίοτε δ' οἱ τὴν ἐλευθερίαν ἐξαγοράζοντες δοῦλοι συνέταττον τὸ περὶ τούτου συμβόλαιον ὡς πρᾶξιν μεταπωλήσεως εἰς ναόν τινα, ἤτοι, ἱερόδουλοι κηρυττόμενοι, ἔθετον τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ ναοῦ, ὥστε πᾶσα κατ' αὐτῆς ἐπιχείρησις τοῦ ἀρχαίου κυρίου θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ἱεροσυλία. Ἀλλὰ τοιαῦται πλασταὶ πωλήσεις ἐν Ἀθήναις δὲν ἀπαντῶνται.

Ἀνεξάρτητος δὲ γινόμενος ὁ ἀπελεύθερος ἀπὸ τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἐδύνατο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν τούτου κατοικίαν, καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ οὗ ἤθελεν, «*ἀποτρέχειν ᾗκε θέλει*» κατὰ τὰς πράξεις τῶν ἐν Δελφοῖς ἀπελευθερώσεων (37)· δι' ὃ καὶ *χωρὶς οἰκῶν* ἐλέγετο, καὶ ἐν Δημοσθένει (38), «*ἤδη καθ' ἑαυτὸν ὢν*» ὀνομάζεται. Πάσης ὅμως ὑποχρεώσεως δὲν ἔμενεν ἐντελῶς ἀπηλλαγμένος πρὸς τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ δεσπότην, ἀλλ' ὤφειλε σέβας εἰς αὐτόν, καὶ τρὶς τοῦ μηνὸς εἰς τὴν ἑστίαν αὐτοῦ προσερχόμενος, νὰ παρέχῃ ἑαυτὸν πρόθυμον ἵνα πράξῃ *πᾶν τὸ δίκαιον* (ἤτοι τὸ εὔλογον) *καὶ τὸ δυνατόν*. Προσέτι δὲ οὐδὲ νὰ νυμφευθῇ τῷ ἐπετρέπετο ἄνευ τῆς ἀδείας ἐκείνου, πιθανῶς διότι ὁ ἀρχαῖος δεσπότης, ἴσως ἐν περιπτώσει ἀκληρίας τοῦ ἀπελευθέρου, ἐκέ-

(35) Διογ. Λαέρτ. ΙΔ.
(36) Πλάτ. Νόμ. 914. Α.
(37) Rang. Antiq. Hellén. II. Ἀρ. 903-945.—Vescher, Inscr. de Delphes.
(38) π. Φορμ. Σ. 945.

κτητο, καθ' ἃ φαίνεται (39), κληρονομικὰ ἐπ' αὐτοῦ δικαιώματα. Ἂν τέλος ὁ ἀπελεύθερος ἐγίνετο πλουσιώτερος τοῦ αὐτὸν ἀπελευθερώσαντος, ἐδικαιοῦτο οὗτος νὰ λάβῃ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ περιπλέον (40).

Πολιτικὰ ὅμως δικαιώματα δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ὁ ἀπελεύθερος, οὐδ' εἰς δικαστήριον νὰ παρουσιασθῇ, εἰμὴ διὰ τοῦ ἀρχαίου κυρίου αὐτοῦ, καθ' ὃ ἀφωμοιοῦτο πρὸς μέτοικον.

Ὁ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου κελευομένην θεραπείαν παραμελῶν, ἢ εἰς ἕτερον ἐπιγραφόμενος προστάτην, ἐνήγετο ὑπὸ τοῦ πρώην δεσπότου αὐτοῦ διὰ γραφῆς, ἥτις ἐκαλεῖτο *ἀποστασίου*. Ἐσφαλμένως δ' ὁ Σουΐδας φρονεῖ οὕτω λεγομένην τὴν ἀγωγὴν τὴν κινουμένην ὑπὸ τοῦ πλήρη ἀντιποιουμένου ἐλευθερίαν κατὰ τοῦ ἀξιοῦντος νὰ κατέχῃ αὐτὸν ὡς δοῦλον. Καὶ εἰ μὲν ἀπεδεικνύετο ἡ ἐνοχὴ τοῦ ἀπελευθέρου, κατεδικάζετο αὐτὸς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν δουλείαν· εἰ δ' ἐνίκα, ἐκηρύττετο πάντῃ ἐλεύθερος, καὶ τῶν ὑποχρεώσεων ἐκείνων τελείως ἀπηλλαγμένος (41).

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Μέτοικοι.

Πλὴν δὲ τῶν δούλων, ἦν ἐγκατεστημένη ἐν Ἀττικῇ καὶ ἑτέρα τάξις κατοίκων, μὴ ἀπολαμβανόντων πλήρη τὰ δι-

(39) Ἰσαῖος, π. Νικοστρ. κλ. 9.— Ῥητορ. εἰς Ἀλέξ. Α, 16.
(40) Πλάτ. Νομ. ΙΔ, 915, Α.
(41) Ἁρποκρ Φ. *Προστάτης* καὶ *Ἀποστασίου*.

καιώματα τοῦ πολίτου, οἱ *μέτοικοι* (1). Τούτους εἵλκυον εἰς τὴν φιλόξενον ταύτην χώραν οἱ νόμοι αὐτῆς, καὶ ἡ εὐρεῖα αὐτόθι τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας ἐξάσκησις. Ἦν δὲ σπουδαῖος ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν Ὀλυμπιάδα 117, δ' γενομένῃ ἀπαριθμήσει (2) εὑρέθησαν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν μύριοι μέτοικοι· ἐν δὲ πάσῃ τῇ Ἀττικῇ ὑπελογίσθη ὅτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἦσαν 45000 (3), δι' ἀσκήσεως παντοίων βιοποριστικῶν τεχνῶν μεγάλως αὐτὴν ὠφελοῦντες (4).

Ὡρίζετο δὲ μέτοικος, καθ' Ἁρποκρατίωνα (5), ὁ σταθερῶς ἐνοικῶν ξένος, «*ὁ ἐξ ἑτέρας πόλεως μετοικῶν ἐν ἑτέρᾳ, καὶ μὴ πρὸς ὀλίγον ὡς ξένος ἐπιδημῶν, ἀλλὰ τὴν οἴκησιν αὐτόθι καταχτισάμενος*»· καὶ εἰς τούτους ἀπέβλεπεν ὁ Σολώνιος νόμος βεβαίως (6), ὁ ὁρίζων ὅτι Ἀθηναῖοι πολῖται δὲν ἐπετρέπετο νὰ γίνωνται, δηλαδὴ πάντως ν' ἀποκτῶσι τὰ τῶν μετοίκων πολιτικὰ δικαιώματα, εἰμὴ οἱ εἰς ἀειφυγίαν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν πατρίδα καταδικασθέντες, ἢ οἱ πανεστίως εἰς Ἀθήνας μετοικιζόμενοι πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ἰδίας βιομηχανίας, ἵνα ὑπάρχῃ ἐγγύησις ὅτι μετὰ προσωρινὴν ἐπιδημίαν δὲν θέλουσιν ἐγκαταλείπει πάλιν τὴν πόλιν.

Ἠλαττοῦντο δ' ἐν πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσιν οἱ μέτοικοι τῶν πολιτῶν ὡς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀστυκῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων, καὶ τὸ αὐτὸ ἐπεκράτει καὶ

(1) St Croix, Mém. de l'Acad. d. Inscript. XLVII, Σ. 176. — Petit, Legg. Att. II, 15.

(2) Ἀθήν. ΣΤ, 272.

(3) Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 39.

(4) Ξενοφ. Πολιτ. Ἀθην. 12.— Π. Προσόδ. Ζ.

(5) Φ. Μέτοικος.

(6) Πλούτ. Β Σόλ ΚΔ.

ἐν Ἀθήναις. Ὡς πρὸς ταύτας δὲ πολὺ ἀκριβέστερον γνωστὴ θὰ ἦτον ἡ θέσις τῶν Μετοίκων, ἂν δὲν εἶχον ἀπολεσθῆ οἱ λόγοι τοῦ Ὑπερίδου καὶ Ἀρισταγόρου, καὶ τοῦ Ἰσαίου κατὰ Ἐλαιαγόρου καὶ Δημοφάνους, οἵτινες, κατὰ τὰ ἐν Ἁρποκρατίωνι διατηρηθέντα ἀποσπάσματα, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν ἐπραγματεύοντο· ὡς ἐπίσης πλουσία πηγὴ θὰ ἦσαν πληροφοριῶν αἱ, καὶ αὐταὶ ἀπολεσθεῖσαι, κωμῳδίαι τοῦ Ἀντιφάνους, τοῦ Κράτητος, τοῦ Πλάτωνος, καὶ ἄλλων, αἱ ἐπιγραφόμεναι « *Μέτοικοι* ».

Ἐκ τῶν ὑφισταμένων ὅμως πηγῶν γινώσκεται ὅτι οἱ μέτοικοι ἐθεωροῦντο ἐν Ἀθήναις ὡς ξένοι πάντοτε, ἐνίοτε δὲ καὶ ὠνομάζοντο οὕτω (7). Καὶ πόσου μὲν χρόνου διαμονὴ ἀπῃτεῖτο παρὰ ξένου ὅπως θεωρηθῇ ὡς μέτοικος, οὐδαμοῦ λέγεται· οὐδέποτε δ' ἐπετρέπετο εἰς τὸν μέτοικον ἡ γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησις (8), πλὴν εἰ δι' ἰδίας δωρεᾶς αὐτὴν ἐλάμβανεν· ἐξομοιούμενος δὲ πρὸς τὸν ἀπελεύθερον, ὤφειλεν ὁ μέτοικος νὰ ἐκλέγῃ καὶ αὐτὸς ἕνα τῶν πολιτῶν ὡς *προστάτην*, ὅπερ ἐλέγετο « *προστάτην αἱρεῖσθαι* (9), *νέμειν* ἢ *ἐπιγράφεσθαι* » (10), ἢ « *γράφεσθαι προστάτου* (11), ἢ « *ἐπὶ προστάτου οἰκεῖν* » (12). Ἦν δ' ὁ προστάτης οὗτος ἐγγυητὴς τῆς τοῦ μετοίκου διαγωγῆς, ὡς καὶ τῶν πρὸς τὴν πόλιν ὀφλημάτων αὐτοῦ, προσέτι δὲ καὶ ἐπιμελητὴς τῶν δικῶν ἢ ἄλλων σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸ δημόσιον, πρὸς ὃ διὰ μόνου τοῦ προστάτου ἐδύνατο νὰ παρασταθῇ ὁ μέτοικος. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰσοκράτης παρατηρεῖ ὅτι

(7) Δημοσθ. κ. Εὐβουλ. 1315, 20.— π. Στεφάν. 1135, 24.— κ. Λεπτ. 463.
(8) Ὁ αὐτ. κ. Φορμ. 946, 6.
(9) Μ. Ἐτυμ.
(10) Ἀριστοφ. Εἰρ. 683. Ἴδ. καὶ Orelli εἰς Ἰσοκρ. π. Ἀντιδ. σ. 238.
(11) Σοφ. Οἰδ. Τύρ. 410.
(12) Λυσ. κ. Φιλον. 9.

ὁ μέτοικος ἐξετιμᾶτο ἐν Ἀθήναις πολλάκις ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πολίτου ὃν ἐλάμβανεν ὡς προστάτην (13).

Ὑπεβάλλοντο δ' οἱ μέτοικοι εἰς ἀπότισιν φόρου τινός, καλουμένου *Μετοίκιον* ἢ τὰ *ξενικά* (14), καὶ συνισταμένου εἰς δραχμὰς δώδεκα ἐτησίως, διὰ δὲ τὰς χήρας, εἰς δραχμὰς ἕξ. Δι' αὐτῶν δ' ἐξηγόραζον τὸ δικαίωμα τοῦ ἀσκεῖν πᾶν ἐπιτήδευμα ἐν τῇ πόλει, καὶ τὴν προστασίαν τῶν νόμων, στερούμενοι ὅμως πάντοτε τῶν μόνοις τοῖς πολίταις ἐπιπεφυλαγμένων πολιτικῶν προνομίων τοῦ ἄρχειν, τοῦ δικάζειν καὶ τοῦ ἐκκλησιάζειν. Πλὴν δὲ τοῦ μετοικίου, ὑπέκειντο καὶ εἰς λειτουργίας ὡς καὶ οἱ πολῖται, καὶ ἴσως εἰς ἄλλας ἢ ἐκεῖνοι, διότι ὁ Δημοσθένης διακρίνει «*τὰς τῶν μετοίκων λειτουργίας καὶ τὰς πολιτικάς*» (15). Προσέτι δὲ συνεισέφερον καὶ ἐκτάκτους (16), εἰσφορὰς μάλιστα, ὡς φαίνεται, πολὺ ἀνωτέρας τῶν ἄλλων πολιτῶν, ὡς ὁ Δημοσθένης ἀναφέρει (17), ὅτι ἐπὶ Ναυκίδου ἄρχοντος (τῆς Ὀλ. 100, γ') ἀπέτισαν τὸ ἕκτον τοῦ ἐκτιμηθέντος αὐτῶν εἰσοδήματος, εἰς ἣν περίστασιν καὶ «*ταλαιπώρους μετοίκους*» αὐτοὺς ὀνομάζει (18).

Ὑπέκειντο δ' οἱ μέτοικοι καὶ εἰς τῆς στρατολογίας τὴν ὑποχρέωσιν, καὶ ὡς οἱ γνήσιοι πολῖται ἐχρησίμευον οὐ μόνον εἰς τὴν φρούρησιν τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐκτὸς στρατείας.

Κατὰ μετοίκου δ' ὅστις ἢ δὲν ἤθελεν ἐκλέξει προστάτην, ἢ δὲν διεξεῖγε δι' αὐτοῦ τὰς ἰδίας δίκας καὶ τὰς πρὸς

(13) Ἰσοκρ. π. Εἰρ. 17.
(14) Δημ. κ. Εὐβουλ. 1309, 6.
(15) Κ. Λεπτ. 462.
(16) Ἰσοκρ. Τραπεζ. 639.
(17) Κ. Ἀνδροτ. 612.
(18) Αὐτ. σ. 609.

τὸ δημόσιον σχέσεις, ἐκινεῖτο ὑπὸ παντὸς βουλομένου δίκη, ἥτις ἐκαλεῖτο *Ἀπροστασίου* (19), ἴσως κατὰ παρῳδίαν τῆς κατ' ἀπελευθέρου ἀναλόγου δίκης Ἀποστασίου. Ἦν δὲ τῆς δίκης τὸ ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ ἁλόντες, ἢ καταδικαζόμενοι, « *ἀπήγοντο πρὸς τοὺς πωλητάς* », ἢ *ὑπέκειντο τοῖς πωληταῖς* », ὡς ἐκφράζονται ὁ Σουΐδας καὶ Φώτιος, μετὰ τῆς ἑπομένης ὅμως ἐπεξηγήσεως· « *Τούτων γὰρ τὰς οὐσίας πωλοῦντες παρακατέβαλλον εἰς τὸ δημόσιον* ». Ἀλλ' αὕτη δὲν φαίνεται ἀκριβής, οὐδ' ὁ διϊσχυρισμὸς (20) ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν δίκην ὑπέκειτο ὅστις «*ἢ μὴ δῷ τὸ μετοίκιον*», ἢ « *ἀστὸς εἶναι φάσκῃ παρεγγεγραμμένος εἰς τὴν πολιτείαν* »· διότι τῶν μὲν καθυστερούντων τὸ μετοίκιον ἐπωλεῖτο τῷ ὄντι ἡ οὐσία, πρὸς ἀπότισιν αὐτοῦ, ὡς ὁ Δημοσθένης ἀναφέρει (21) ἀπαγωγὴν « *πρὸς τὸ πωλητήριον, τοῦ μετοικίου* ». Οἱ δὲ μὴ ἔχοντες προστάτην καὶ πολίτου προνόμια ἀνοικείως ἐξασκήσαντες, αὐτοὶ ἐπωλοῦντο οἱ ἴδιοι ὡς δοῦλοι. Τούτου ἕνεκα τινὲς τῶν προῤῥηθέντων γραμματικῶν λέγουσιν ὅτι ὑπέκειντο οὗτοι εἰς ἣν ποινὴν καὶ οἱ *ξενίας ἁλόντες*, οἵτινες γνωστόν ἐστιν ὅτι ἐπωλοῦντο. Ἦν δὲ καὶ ἑπόμενον, ὁ ἀρνούμενος νὰ ὑπαχθῇ εἰς τῶν μετοίκων τὴν κατηγορίαν, καὶ ἀστὸν αὐτὸν ἀξιῶν, νὰ δικάζηται ὡς τοιοῦτος, καὶ νὰ καταδικάζηται ὅπως πᾶς ἀποδειχθεὶς ὅτι δολίως παρενεγράφη· διότι εἰς τὸ ἀττικὸν δίκαιον ἐπεκράτει γενικῶς ἡ ἀρχή, ὅτι ὁ ἀντιποιούμενος πολιτικήν τινα κατάστασιν ἀπελάμβανε πάντων τῶν αὐτῇ παρομαρτούντων πλεονεκτημάτων, μέχρις οὗ ἐπερατοῦτο ἡ περὶ αὐτοῦ δίκη.

(19) Ἁρποκρ.—Ζωναρ.—Θαλῆς Μαγ.— Σουΐδ.—Μ. Ἐτυμ.—Συναγ. Λέξ. χρησ.— Πολυδ. Η', 35.— Ἡσύχ.

(20) Σουΐδ — Πολυδ. Γ, 56.—Ἴδ. καὶ Η. 99.—Ἁρποκρ. φ. Μετοίκιον.—Συναγ. χρ. Λέξ.

(21) κ Ἀριστογ. Α, 787.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Δωρεαὶ εἰς ξένους.

Ἐν γένει δ' ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἀπεδείκνυε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς πρὸς τοὺς ξένους διάφορα προνόμια εἰς αὐτοὺς χορηγοῦσα, ἅτινα *δωρεαὶ* ἐκαλοῦντο. Τούτων ἓν ἦτον ἡ *ἰσοτέλεια*, δι' ἧς μέτοικοι ἐξισοῦντο πρὸς τοὺς πολίτας ὡς πρὸς τὰς εἰσφορὰς καὶ τὰ τέλη, καὶ ὡς πρὸς πάσας τὰς σχέσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ ἀπηλάττοντο πασῶν τῶν ἐξαιρετικῶν ὑποχρεώσεων εἰς ἃς ὑπέκειτο τῶν μετοίκων ἡ τάξις ἐν ἄλλοις καὶ τοῦ *γράφεσθαι προστάτου*. Δὲν ἐχορηγοῦντο ὅμως δι' αὐτῆς καὶ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν Ἀθηναίων. Κατ' Ἀμμώνιον λέγεται ὁ ἰσοτελὴς « *πάντα ἔχων τὰ αὐτὰ τοῖς πολίταις πλὴν τοῦ ἄρχειν* », περιλαμβάνοντος βεβαίως, ὡς συνήθως, καὶ τὸ ἐκκλησιάζειν καὶ δικάζειν, πλὴν ἐν ἰδιότητι ἰδιωτικῶν διαιτητῶν (1).

Ἄλλαι δὲ δωρεαὶ ἀπονεμόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν Ἑλληνίδων πόλεων εἰς ξένους, καὶ ἐνίοτε εἰς ὅλας πόλεις καὶ ἔθνη, ἦσαν ἡ *ἐπιγαμία*, παρέχουσα τὸ δικαίωμα τοῦ λαμβάνειν ἐγχώριον γυναῖκα, καὶ ἐξ αὐτῆς ἔχειν τέκνα θεωρούμενα πολιτικῶς γνήσια, ἤτοι ἀπολαμβάνοντα πάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων (2)· ἡ *γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησις* (3), ἥτις *ἔμπασις* ἢ *ἔπασις* ἐλέγετο παρὰ Δωριεῦσι, καὶ ἦν ἡ κατ' ἐξαίρεσιν χορηγουμένη τῷ ξένῳ ἄδεια τοῦ ἀποκτᾷν ἐν τῇ χώρᾳ περιουσίαν ἀκίνη-

(1) Ἀριστοτ. Γ, 1, 4.— Ἀριστοφ. Πλ. 917.—Ἴδ. Δημ. πρ. Φορμ. 1, 2-3.
(2) Ἴδ. κατωτ. Κεφ. Ε.— Pattner's Proc. II, 73.
(3) Bœckh, Corp. Inscr. Græc. II, CL. 1.

τον· προσέτι ἡ *ἀσφάλεια καὶ ἀσυλία καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης*, λείψανον τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγρίων ἠθῶν, ὅτε ὡς ἐξαιρετικὴ δωρεὰ ἔπρεπε νὰ χορηγῆται ὅ,τι ὁ μετὰ ταῦτα πολιτισμὸς κατέστησε τοῦ κοινοῦ δικαίου· ἡ *ἀτέλεια* καὶ *ἀτέλεια πάντων*, ἣν δικαίωμα εἰς λίαν εὐνοουμένους ξένους παραχωρούμενον, καὶ οὗ ἐστεροῦντο καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναίοι (4)· ἡ δὲ *προεδρία ἐν τοῖς ἀγῶσι* (5) παρεῖχε τῷ ξένῳ ἐπίσημον θέσιν ἐν τοῖς δημοσίοις θεάμασιν, ἐκ τῶν ἐπιφυλαττομένων εἰς τοὺς πρώτους τῶν πολιτῶν· « *πρόσοδος δὲ πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον* » ἦν τὸ δικαίωμα τοῦ παρεῖναι εἰς τὰς δημοσίας συνεδριάσεις, ἐν μέρει θεατῶν ὅμως μόνον, καὶ ἄνευ ψήφου. Ἀλλὰ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ δικαιώματος τούτου ὑπὸ τῶν κεκτημένων αὐτό, ἐπεμελεῖτο ὁ πρόξενος (6).

Μία δὲ τῶν συνηθεστάτων καὶ ἀνωτάτων δωρεῶν ἦν ἡ *προξενία*. Ἀφ' ὅτου μετὰ τῆς ἀρχαίας κοινωνίας τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἐξέλιπε καὶ ἡ μεγίστη φιλοξενία ἣν οἱ Ἄνακτες ἤσκουν μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἥτις τὸν Ξένιον Δία εἶχε προστάτην, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀστυκοῦ ἐγωϊσμοῦ ἠλάττου βαθμηδὸν τὴν πρὸς τοὺς ξένους εὐσέβειαν, ὥστε ἡ Σπάρτη, ἡ ἐπὶ Μενελάου φιλοξενωτάτη πόλις (7), κατήντησε ξενηλάτις. Ἔκτοτε ἰδιῶται, εἴτε ἐκ συμφέροντος εἴτε ἐξ εὐνοίας, ἀνελάμβανον αὐτοὶ νὰ διευκολύνωσι τὰς ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν ὑποθέσεις καὶ τὴν ἐπιδημίαν τῶν ξένων, πρὸς οὓς ὁ νόμος διέκειτο δυσμενῶς, καὶ ἐκαλοῦντο *ἐθελοπρό-*

(4) Ὁ αὐτ. Staatshh. d. Ath. I, 93.
(5) Groddeck, de aule et proedria Græcorum. — Schöm. de comit. σ. 335. — Wachsm. I, 2, σ. 34.
(6) Πολυβ. Γ, 59.
(7) Ὁμ. Ὀδύσσ.

ξενοι (8) τῶν ξένων ἐκείνων, ἐνίοτε καὶ τῶν πόλεων ἐξ ὧν οὗτοι προήρχοντο. Μεταγενεστέρως δ' αἱ πόλεις αὐταί, τὴν τοιαύτην ὠφελιμωτάτην διάταξιν κανονίζουσαι, διώριζον ἢ ἀνεγνώριζον προξένους ἑαυτῶν πολίτας ἑτέρων πόλεων, τὸ καθῆκον ἀναλαμβάνοντας νὰ προστατεύωσι τοὺς παρ' ἑαυτοῖς ἐπιδημοῦντας πολίτας τῶν πόλεων ὑφ' ὧν διωρίζοντο, ἐπέχοντες παρ' αὐτοῖς ἣν θέσιν οἱ προστάται παρὰ τοῖς ἐποίκοις, νὰ ἐπιμελῶνται τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν παρὰ ταῖς ἐγχωρίοις ἀρχαῖς, νὰ παρίστανται ὑπὲρ αὐτῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις, καὶ νὰ ἐπιμελῶνται ἵνα χορηγῆται αὐτοῖς ἕδρα εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ εἰς τὰ θεάματα (9).

Τοιαύτην ἔχουσα τὴν ἀρχήν, ἐθεωρεῖτο μετὰ ταῦτα ἡ προξενία ὡς ἀνωτάτη τιμή, καὶ ἐχορηγεῖτο ἀντ' ἐπισήμων εὐεργεσιῶν, ὅπερ ἐν τοῖς δημοσίοις ψηφίσμασιν ἐκφράζεται συνήθως διὰ τῆς φράσεως ὅτι « *δοκεῖ τῷ δήμῳ εἶναι τινὰ εὐεργέτην καὶ πρόξενον* », ἤτοι ὅτι ψηφίζει ὁ δῆμος ν' ἀναγνωρισθῇ τις ὡς εὐεργετήσας αὐτόν, καὶ ἕνεκα τούτου ὡς πρόξενος, μετὰ καὶ ἄλλων συνήθως δωρεῶν, οὐχὶ ὅμως ἀναγκαίως καὶ πάντοτε, οἷον ἐγκτήσεως, ἀτελείας, ἐπιγαμίας κτλ.

Ὁ πρῶτος παρ' Ἕλλησιν ἀναφερόμενος Πρόξενος, καὶ ἰδίως παρ' Ἀθηναίοις, ἦν ὁ *Φιλέλλην* ἐπικληθεὶς Μακεδὼν Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπὶ τῶν Μηδικῶν πρόπαππος τοῦ Φιλίππου.

Προσέτι δὲ παρεχωροῦντο ἐνίοτε τοῖς ξένοις, διὰ τὰς δικαστικὰς αὐτῶν σχέσεις, δικαιώματά τινα κανονιζόμενα δι' ἐμπορικῶν συνθηκῶν, αἵτινες *σύμβολα* ἐκαλοῦντο (10),

(8) Θουκ. Γ, 70.— Διόδ. ΙΓ, 83.
(9) Πολυβ. Γ, 59 — Δημοσθ. πρ. Κάλλιπ. σ. 1237.
(10) Ἁρποκρ.

ὡς *δίκαι ἀπὸ συμβόλων* ἐλέγοντο αἱ κατὰ τούτων τὰς βάσεις διεξαγόμεναι. Περὶ τούτων λέγει ὁ Ἀνδοκίδης(11), ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι συνεφώνουν ἐν τοῖς συμβόλοις νὰ μὴ δένωσιν οὐδὲ φυλακίζωσι τοὺς ἐλευθέρους πολίτας τῶν πόλεων μεθ' ὧν συνεβάλλοντο. Τοῦτο δὲ βεβαίως συνεφωνεῖτο ἐπ' ἀμοιβαιότητι, ἐκτὸς ἂν ἐπρόκειτο περὶ τῶν συμμάχων, ἢ τῶν οὕτω λεγομένων, οἵτινες ἀπὸ τῶν Μηδικῶν καὶ μετὰ ταῦτα ἦσαν φόρου ὑποτελεῖς, καὶ ἠναγκασμένοι τὰς μείζους τῶν δικῶν αὐτῶν νὰ δικάζωσιν ἐν Ἀθήναις, καλουμένας καὶ αὐτάς, ἀλλὰ καταχρηστικῶς μᾶλλον καὶ κατ' εὐφημισμόν, ἐπίσης *ἀπὸ συμβόλων* δίκας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Ἀπονομὴ πολιτείας.

Ὡς ὑπερτάτη τέλος δωρεὰ ἀπεδίδετο τοῖς ξένοις καὶ τὸ τῆς πολιτείας δικαίωμα. Ἀλλ' ἡ ἀπονομὴ αὕτη ἦν σπανία καὶ δυσχερής, «*μετὰ πολλῶν ἀναλωμάτων καὶ πραγματείας συνδεδεμένη*» (1), καὶ κατὰ τὸν νόμον ὅστις μνημονεύεται ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λόγῳ, ἐγίνετο, ἢ ἔπρεπε νὰ γίνηται μόνον εἰς ἀμοιβὴν μεγάλων πρὸς τὸν δῆμον εὐεργεσιῶν, ἐν ᾧ ὁ ἐν Πλουτάρχῳ (2) μνημονευόμενος Σολώνιος νόμος ἀπέβλεπε πιθανῶς τοὺς μετοίκους. Ἡ δὲ περὶ αὐτῆς πρότασις ὤφειλε νὰ ἐπαναληφθῇ εἰς δύο ἀλλεπαλλήλους

(11) Κ. Ἀλκιβ. 18.— Ἀριστοτ. Πολιτ. Γ, 1, 3.
(1) Δημοσθ. κ. Νεαίρ. 1349.
(2) Β. Σόλ. ΚΔ.

συνεδριάσεις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ νὰ ψηφισθῇ ἐν τῇ δευτέρᾳ διὰ τοὐλάχιστον ἑξακισχιλίων ψήφων ἐν μυστικῇ ψηφοφορίᾳ, ὅτε καὶ πάλιν ὑπέκειτο, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο ψήφισμα, ἐπὶ ἔτος ὁλόκληρον, εἰς τὴν Παρανόμων γραφήν.

Ἐλέγετο δ' ὁ πολιτογραφούμενος *δημοποίητος* (3), ἢ *θετὸς πολίτης* (4), ἢ καὶ *κατὰ ψήφισμα πολίτης* (5), καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπὸ τοῦ δήμου υἱοθετηθείς. Οὕτως ὁ Λυσίας καταφέρεται κατ' Ἀγοράτου (6), « *ὃς τὸν δῆμον, ὃν αὐτός φασι πατέρα αὐτοῦ εἶναι, φαίνεται κακώσας* ». Ἐνεγράφετο δ' ὁ νέος πολίτης εἰς ἣν ἐβούλετο φυλὴν καὶ δῆμον, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς γένος, ὡς προεῤῥέθη (7), διότι οἱ γεννῆται ἦσαν οἱ τὰ τῶν γενῶν ἱερὰ διέποντες, δικαιώματι καταγωγῆς, ἥτις ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ νέου πολίτου. Τούτου ἕνεκεν ἀπεκλείοντο καὶ πάσης ἱερωσύνης οἱ δημοποίητοι, διότι καὶ εἰς αὐτῆς τὴν ἐξάσκησιν τὰ γένη μόνα ἐδικαιοῦντο. Καὶ εἰς φρατρίαν δέ, ὡς οὖσαν τῆς αὐτῆς φύσεως τῷ γένει, κατ' ἐξαίρεσιν μόνον, ὡς ἰδία εὔνοια, καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων, ἐπετρέπετο τῷ ξένῳ νὰ ἐγγραφῇ.

Πάντων δὲ τῶν ἄλλων πολιτικῶν δικαιωμάτων μέτοχοι ὄντες οἱ ἐγγραφόμενοι, μόνων τῶν ἐννέα ἀρχόντων δὲν ἐδύναντο νὰ καταλάβωσι τὴν ἀρχήν· τὰ τέκνα ὅμως αὐτῶν καὶ ταύτης μετεῖχον, καὶ εἰς τὴν φρατρίαν καταριθμούμενα τοῦ μητρῴου πάππου, ἦσαν τέλειοι πολῖται (8).

Ἐν γένει δ' ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς φειδωλοὶ ὡς

(3) Geel, anecd. Σ. 58.
(4) Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Ἀριστοκρ. Σ. 620.
(5) Δημοσθ. κ. Νικοστρ. Σ. 1252.
(6) Λυσ. κ. Ἀγοράτ. 91.
(7) Ἰδ. Ἀνωτ. Βιβλ. Β, Μέρ. πρῶτον, Κεφ. Ε. Σ. 101.
(8) Δημ. κ. Στεφ. Ψευδομ. 5.— κ. Νεαίρ. 30.

πρὸς τὴν χορηγίαν τῆς πολιτείας. Βαθμηδὸν ὅμως εἰσέφρυσεν ἡ κατάχρησις, ὥστε μέχρι τέλους ἀδιακρίτως ἐδαψιλεύετο τὸ ἄλλοτε τοσοῦτο πολύτιμον δικαίωμα τοῦτο καὶ ἐπ' ἐλαχίσταις εὐεργεσίαις· δι' ὃ λέγει ὁ Ἀνδοκίδης (9)· «*Ὁρῶ δὲ ὑμᾶς πολλάκις καὶ δούλοις ἀνθρώποις καὶ ξένοις παντοδαποῖς πολιτείας διδόντας . . . οἳ ἂν ὑμᾶς φαίνονται ποιοῦντές τι ἀγαθόν*»· καὶ ὁ Δημοσθένης (10) κηρύττει· «*Αὕτη τῆς πόλεως ἡ δωρεὰ προπεπηλάκισται καὶ φαύλη γέγονεν*». Ὁ δ' Ἰσαῖος (11) μετὰ δημοκρατικῆς ζηλοτοπίας οὕτω μεμψιμοιρεῖ· «*Ῥᾷον δὲ μεταδίδομεν τοῖς βουλομένοις ταύτης τῆς εὐγενείας, ἢ Τριβαλλοὶ καὶ Λευκανοὶ τῆς αὐτῶν δυσγενείας*».

Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ὅσοι ἦσαν αὐτοῖς ὑποτελεῖς, ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι τῶν πολιτικῶν παρ' αὐτοῖς δικαιωμάτων. Ἐντελῶς μάλιστα αὐτῶν δὲν ἀπελάμβανον οὐδ' οἱ πολῖται τινῶν πόλεων αἵτινες ἀνῆκον τῇ Ἀττικῇ οὐχὶ σταθερῶς, ἀλλὰ μετέβαινον ἐνίοτε εἰς τὴν γείτονα Βοιωτίαν. Ἦσαν δ' αὗται ὁ Ὠρωπός, αἱ Ἐλευθεραί, καὶ ἴσως καὶ αἱ Ὑσιαί (12). Οὕτω λέγει ὁ Παυσανίας (13) περὶ Ἐλευθερῶν, ὅτι «*προσεχώρησαν* (τοῖς Ἀθηναίοις), *οὐ πολέμῳ βιασθέντες, ἀλλὰ πολιτείας τε ἐπιθυμήσαντες παρ' Ἀθηναίων, καὶ κατ' ἔχθος τῶν Θηβαίων*». Τοὺς Ὠρωπίους ὅμως καλεῖ «*ὑπηκόους Ἀθηναίων*» ὁ Θουκυδίδης (14), καί τινες τῶν νεωτέρων (15) τὴν σχέσιν ταύ-

(9) Π. Ἀποδ. 23.
(10) Κ. Ἀριστοκρ.
(11) Συμμαχ. 268.
(12) Ἡρόδ. Ε, 74.— Παυσ. Ζ, 2.— Bahr, ad Herod. V, 74.
(13) Α, 38.
(14) Β, 23.—Ἰδ. Hemsterh. ad Luc. D.M. XXVII,2.—Clinton, F.H.II, 396.—Müller. Orch. Σ. 411.—Bœckh, Abh. d. Berl. Acad. 1816, Σ. 124.
(15) Niebuhr, Röm. Gesch. II, Σ. 59 καὶ 69.

την τῶν τοιούτων πόλεων πρὸς τὰς Ἀθήνας ἀπεκάλεσαν συμπολιτείαν, ὑπολαμβάνοντες ὅτι παρεχωροῦντο αὐταῖς πάντα τὰ λοιπὰ πολιτικὰ δικαιώματα, πλὴν τῆς ψήφου.

Ἀνάλογός τις, καὶ γνωστοτέρα, εἶναι τῶν Πλαταιέων ἡ σχέσις πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ὅτε ἐν Ὀλ. 63, γ' ἠθέλησαν, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν Βοιωτῶν, νὰ δοθῶσι τοῖς Λακεδαιμονίοις, κατὰ παραίνεσιν τότε αὐτοῦ τοῦ Κλεομένους, προσετέθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καθ' ὃ πλησιεστέρους, καὶ δυναμένους νὰ παρέξωσιν αὐτοῖς συντονωτέραν τὴν προστασίαν (16). Ὑπὸ τίνας ὅμως ὅρους ἐγένετο ἡ προσχώρησις αὕτη, δὲν μνημονεύεται. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα, ἐν Ὀλ. 88, β', κατέστρεψαν οἱ Θηβαῖοι τὴν πόλιν αὐτῶν, καταφυγόντες αὐτοὶ μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν εἰς Ἀθήνας, ἔτυχον παρ' Ἀθηναίων *ἰσοπολιτείας*, κατὰ μὲν Διόδωρον (17) « *διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ δήμου* », κατὰ Θουκυδίδην δέ (18), ἕνεκα τῶν ἀρχαίων συμβάσεων, ὅπερ φαίνεται αἰνιττόμενον ὅτι ὁμοίας εἶχον τὰς σχέσεις καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἑνώσεως αὐτῶν μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπετράπη δὲ τότε, κατὰ ψήφισμα σωζόμενον (19), νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὰς φυλὰς καὶ τοὺς δήμους τῶν Ἀθηναίων, καὶ ν' ἀπονεμηθῶσιν αὐτοῖς πᾶσαι αἱ πολιτικαὶ τιμαὶ καὶ προνομίαι, καὶ ἡ μετοχὴ εἰς πάντα τὰ δημόσια ἱερά, πλὴν τῶν εἰς γένη, ἄρα οὐχὶ εἰς τὸ δημόσιον, ἀνηκόντων, καὶ ἡ εἴσοδος εἰς πάσας τὰς ἀρχάς, πλὴν τῆς τῶν ἐννέα ἀρχόντων, ἥτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἐκηρύττετο ἐφικτὴ εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν· ὥστε κατὰ πάντας τοὺς τύπους καὶ

(16) Ἡρόδ. ΣΤ, 108.— Θουκ. Γ, 55, 68.
(17) ΙΕ, 46.
(18) Γ, 55.
(19) Δημοσθ. κ. Νεαίρ. λδ. (1377-1381).

δρους ἐπολιτογραφήθησαν. Αἱ δωρεαὶ ὅμως αὗται περιωρίζοντο εἰς μόνους τοὺς ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως κατ' ἀρχὰς εἰς Ἀθήνας καταφυγόντας καὶ πολιτογραφηθέντας. Οὐχ ἧττον ὅμως φθονεῖ τὸ μέγεθος αὐτῶν ὁ μουσοστεφὴς δημαγωγός, ὁ Ἀριστοφάνης, καὶ καταγγέλλει εἰς τοῦ δήμου τὴν ζηλοτυπίαν τοὺς δυναμένους «*Πλαταιεῖς εὐθὺς εἶναι, κ' ἀντὶ δούλων δεσπότας*» (20). Πόσον δὲ πολύτιμα ἐθεωροῦντο τὰ τῶν Πλαταιέων προνόμια, ἡ γενικὴ αὕτη πολιτογράφησις, ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅτι Παγηλέων τις, κατηγορούμενος ἐπὶ ὕβρει ὑπὸ Λυσίου (21), ζητοῦντος νὰ δικάσῃ αὐτὸν ὡς μέτοικον, ἀντιδιϊσχυρίζεται ὅτι δὲν εἶναι μέτοικος, ἀλλὰ Πλαταιεύς, ἐν Δεκελείᾳ πολιτογραφηθείς, ὅτι ἀπελάμβανεν ἑπομένως πάντων τῶν δικαιωμάτων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν. Ὅμοια δὲ προνόμια ὅτι παρέσχον οἱ Ἀθηναῖοι ποτὲ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, οὐδαμόθεν ἐστὶ γνωστόν.

Ὑπῆρχεν ὅμως μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ πόλεών τινων ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς κειμένων καὶ ἑτέρα τις σχέσις, ἀρχαιοτάτη ἐν Ἑλλάδι, ἡ τῶν *κληρουχιῶν*. Ἡ διάταξις αὐτῶν ἦν εὐκατάληπτος, κατ' ἀρχὰς πρὸ πάντων, ὅτε αἱ Ἑλληνικαὶ φυλαί, ἀνάστατοι εἰσέτι, καὶ μὴ σταθερῶς οἰκοῦσαι, μετέβαινον εἰς τὰς εὐφορωτέρας χώρας, κατελάμβανον καὶ διενέμοντο αὐτὰς διὰ κλήρων, ὡς οἱ Δωριεῖς διενεμήθησαν τὰ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἡ Ἑλλάς, εὐημεροῦσα καὶ ἰσχύουσα, ἐξέπεμπε συνεχῶς ἀποίκους οἵτινες κατεκληρούχουν τὰς ξένας χώρας ἃς ἐκυρίευον.

Πρὸ πάντων δ' οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ πάσης τῆς διαρκείας

(20) Βατρ. 706.
(21) Κ. Παγηλ.

τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν ἦσαν φίλοι τῶν κληρουχιῶν, ὥστε καὶ ὁ Στρεψιάδης τοῦ Ἀριστοφάνους (22), περὶ γεωμετρίας ἀκούων, ἐνθυμεῖται τὰς κληρουχίας ἀμέσως, καὶ ἐπαινεῖ αὐτάς·

« τὸ γὰρ σόφισμα δημοτικὸν καὶ χρήσιμον »·

διότι δι' αὐτῶν οὐ μόνον τὴν ὑπερπληρουμένην πόλιν αὐτῶν ἠλάφρουν τοῦ πρὸς τὴν λυπρότητα τῆς χώρας πολλάκις δυσαναλόγου ἀποβαίνοντος πληθυσμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς ἐξέτεινον ἐπὶ μακρότερον, τὰς ἐχθρικὰς καὶ κατακτωμένας χώρας εἰς παραρτήματα τῆς πατρίδος αὐτῶν μεταβάλλοντες, ἔχοντα μετ' αὐτῆς κοινὰς τὰς συμπαθείας καὶ τὰ συμφέροντα. Καὶ λέγει μὲν ὁ Ἰσοκράτης, τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ δικαιολογῶν, ὅτι μόνον τὰς ἐρημωθείσας πόλεις κατεκληρούχουν (23), ἀλλ' ἀποσιωπᾷ ὅτι ἔρημοι ἦσαν διότι αὐτοὶ τὰς ἠρήμουν προηγουμένως.

Ἔπεμψαν δὲ κληρούχους τὸ πρῶτον εἰς Χαλκίδα, ἐν Ὀλ. 68, α', ἀφ' οὗ ἐνίκησαν τοὺς Εὐβοεῖς· μετὰ ταῦτα δ' εἰς ἄλλα μέρη τῆς Εὐβοίας, εἰς Ποτίδαιαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Θρᾴκης, εἰς Χερσόνησον, εἰς Σάμον, εἰς Λῆμνον (24), εἰς Νάξον, Ἄνδρον, Δῆλον (25) καὶ εἰς Αἴγιναν (26), ὅπου κλῆρον εἶχεν ὁ Ἀριστοφάνης, καὶ ὁ Πλάτων, γεννηθεὶς ἐκεῖ μάλιστα.

Κατὰ Θουκυδίδην, ὁμιλοῦντα περὶ Λέσβου (25), καὶ κατά τινα Ἀττικὴν ἐπιγραφήν, πραγματευομένην περὶ ἀποστολῆς κληρούχων εἰς Βρέαν, χώραν Θρᾳκικὴν (26), ὁ κατακληρουχούμενος τόπος διῃρεῖτο εἰς κλήρους ἀριθμοῦ ἀνα-

(22) Νεφ. 203.
(23) Πανηγ. 85.
(24) Bœckh, C. I. G. Σ. 297.
(25) Θουκ. Γ, 50.
(26) Ant. Hell. Ap. 770^{b} 735^{b}.

λόγου τῇ ἐκτάσει αὐτοῦ, καὶ πολῖται Ἀθηναῖοι, ἐκ τῆς φυλῆς λαμβανόμενοι ἧς ἦν ἡ σειρὰ (ὡς οἱ εἰς Βρέαν σταλέντες ἦσαν τῆς Ἐρεχθηΐδος), διενέμοντο διὰ λαχνῶν τὰ ἐννέα δέκατα τῶν κλήρων, τὸ δ' ἕτερον δέκατον ἐξῃρεῖτο τοῖς Θεοῖς, ἤτοι ὑπὲρ τῶν ναῶν, καὶ τῶν δαπανῶν τῆς λατρείας.

Οἱ δ' εἰς τὰς νέας αὐτῶν πατρίδας μεταβαίνοντες κληροῦχοι ἐξέτεινον ἐκεῖ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἐπιῤῥοὴν καὶ τοὺς νόμους, καὶ ἀπετέλουν μὲν ἰδιαιτέρας πολιτείας, μετὰ τῆς μητροπόλεως δι' εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ συνδεομένας, ἀλλ' ὡς ἄτομα δὲν ἀπεκλείοντο τῆς Ἀττικῆς πολιτείας, καὶ ὁσάκις ἐπεδήμουν ἐν Ἀθήναις, ἀπελάμβανον πάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Ἀθηναίων. Τινὲς ὅμως τῶν κληρούχων οὐδ' ἀπήρχοντο παντάπασιν εἰς τὰς χώρας εἰς ἃς ἐλάμβανον κλήρους, ἀλλ' ἐξεμίσθουν αὐτοὺς τοῖς ἐγχωρίοις, καὶ ἔν τινι περιπτώσει, ἧς μνημονεύει ὁ Θουκυδίδης (25), ἦν ἡ τιμὴ τῆς μισθώσεως πρὸς δύω μνᾶς ὁ κλῆρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἐκ γενετῆς πολῖται.

Γνήσιοι δὲ ἢ ἐκ γενετῆς πολῖται ἦσαν μόνοι οἱ ἐκ πολιτικῶς νομίμου καταγόμενοι γάμου, ὑπολογισθέντες ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς εὐημερίας τῶν Ἀθηνῶν εἰς 90,000, ὅτε ἡ Ἀττικὴ εἶχεν ἐν γένει 500,000 κατοίκων, αἱ δ' Ἀθῆναι μετὰ τοῦ Πειραιῶς εἰς 180,000 (1).

Ὡς πρὸς τὸν ὁρισμὸν δὲ τῶν γνησίων τούτων πολιτῶν

(1) Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 39.

διεφώνει τὸ δημόσιον πρὸς τὸ οἰκογενειακὸν καὶ κληρονομικὸν δίκαιον· διότι ὁ σολώνιος νόμος κληρονομικὰ ἀνεγνώριζε δικαιώματα εἰς μόνα τὰ ἐκ δύω ἀστῶν γεννώμενα παιδία, «*Ἀστῶν ἐξ ἀμφοῖν*» (Ἀριστοτ.), τὰ δ' ἐξ ἀστοῦ καὶ ξένης γεννηθέντα ἀπεκάλει *νόθα* (2), καὶ ἀπέκλειε τῆς πατρικῆς κληρονομίας, κατὰ τὸ παρὰ σχολιαστῇ τινι διατηρηθὲν τοῦτο κείμενον (3)· «*Νόθῳ δὲ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν, παίδων ὄντων γνησίων. Ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι, τοῖς ἐγγυτάτω τοῦ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων*». Ἐλάμβανον δ' οἱ τοιοῦτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς δῶρόν τι μόνον, μὴ ὑπερβαῖνον τὰς 1000 δρ., καὶ καλούμενον *νοθεῖα* (4). Ἐπετρέπετο ὅμως εἰς τὸν γνησίων ἐστερημένον νὰ υἱοθετήσῃ νόθον, ὡς ὁ ἐξ ἀστοῦ καὶ ξένης τεχθεὶς Θεμιστοκλῆς, υἱοθετηθείς, κατετάχθη εἰς τὸ γένος τῶν Λυκομηδῶν.

Ὡς δὲ πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον, διακριτέον μεταξὺ τῶν ἐξ ἀστοῦ καὶ ξένης, καὶ τῶν ἐξ ἀστῆς καὶ ξένου γεννηθέντων, διότι περὶ μὲν τῶν πρώτων οὐδὲν μαρτυρεῖ ὅτι ἀπεκλείοντο τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἀστυκῶν δικαιωμάτων. Δύναται μάλιστα νὰ θεωρηθῇ ἐκ τοῦ ἐναντίου ὡς ἀπόδειξις ὅτι, ἐν ᾧ πρὸ τῶν Ῥωμαίων οὐδὲν ἀπαντᾶται παράδειγμα μετοχῆς μὴ ἀστῶν εἰς τὰ Ἀττικὰ γυμνάσια, οἱ δὲ δοῦλοι καὶ ῥητῶς διὰ σωζομένου νόμου (5) ἀπείργοντο αὐτῶν, οἱ οὕτω καλούμενοι νόθοι εἶχον ἴδιον γυμνάσιον κατ' ἀρχάς, τὸ Κυνόσαργες, καὶ ἐπὶ Θεμιστοκλέους καταλιπόντες αὐτό, μετέσχον τῶν κοινῶν γυμνασίων (6), ἡ δ' ἀρχαία ἐκείνη διάτα-

(2) Ἀριστοτ. Πολιτ. Γ, 1 -4. 5, 9. - Γ, 3, 5.
(3) Σχολ. Ἀριστ. Ὄρν. 1660.
(4) Ἁρποκρ. Φ.
(5) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 5.
(6) Πλούτ. Β. Θεμιστ. Α.

ξις μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ὡς πρὸς πολλοῦ παντάπασιν ἐκλιποῦσα (7). Καὶ ἡ εἰς τοὺς φράτορας δ' ἐγγραφή, ἀφ' ἧς ἀπεκλείοντο κατ' ἀρχάς, ἐπετράπη αὐτοῖς μεταγενεστέρως, ἀλλ' *ἐπὶ ῥητοῖς*, ἤτοι, πιθανῶς, τῇ ἐπιφυλάξει τῶν κληρονομικῶν δικαίων τῶν γνησίων. Τὴν τῶν Ἀθηναίων δ' εὐγένειαν δημαγωγικῶς κολακεύων, ἐπρότεινε μὲν ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ πρῶτος αὐτός, «*μόνους Ἀθηναίους εἶναι τοὺς ἐκ δυοῖν Ἀθηναίων γεγονότας*» (8)· ἀλλ' ὁ αὐστηρὸς οὗτος νόμος ἢ ἠκυρώθη, ἢ περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν ἐπ' αὐτῶν ἔτι τῶν Πελοποννησιακῶν, ὥστε, ἐπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος (Ὀλ. 94, 6'), ὁ Ἀριστοφῶν ἠναγκάσθη ν' ἀνανεώσῃ αὐτόν (9), ἀλλὰ καὶ τότε ἐξαιρέσας πάντας τοὺς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκ μὴ ἀστῆς γεννηθέντας, δι' ὃ καὶ ὁ Δημοσθένης (10) ἀστὸν λέγει τινὰ μὴ ἐκ δυοῖν Ἀθηναίων γεννηθέντα, «*γέγονε γὰρ πρὸ Εὐκλείδου*».

Ἀλλ' ὁ τεχθεὶς ἐξ ἀστῆς καὶ ξένου, μὴ *εὑραμένου τὴν δωρεὰν* τῆς πολιτείας, ἢ κἂν τὴν τῆς ἐπιγαμίας, μὴ λαβόντος δηλαδὴ αὐτὴν ἐπισήμως παρὰ τῆς πόλεως, ἐθεωρεῖτο ὡς ξένος κατ' Ἀριστοτέλην (11), καὶ ἐστερεῖτο ἑπομένως πάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Ἀθηναίων. Ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας μάλιστα λόγῳ (12) παρατίθεται νόμος ὑπερβολικῆς αὐστηρότητος, οὕτως ἔχων· «*Ἐὰν ξένος ἀστῇ συνοικῇ, πεπράσθω καὶ αὐτὸς καὶ ἡ οὐσία. Καὶ ξένη ἀστῷ συνοικοῦσα καὶ ὁ συνοικῶν ὀφειλέτω χιλίας*

(7) Κ. Ἀριστοκρ. 691.
(8) Πλούτ. Β. Περικλ. ΛΖ. — Ἴδ. καὶ Αἰλ. Π. Ἱ. ΣΤ, 10.
(9) Ἀθήν. ΙΓ, 38.
(10) Κ. Εὐβουλ. 1308.
(11) Ἀριστοτ. Αὐτ.
(12) Δημοσθ. κ. Νεαίρ. 1350.

δραχμάς». Ἀλλὰ πιθανῶς πρόκειται ἐν αὐτῷ περὶ ἀτίμου καὶ παρανόμου συνοικήσεως.

Νόμιμος γάμος ἑπομένως ἦν κατὰ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον, καὶ ἀπὸ Περικλέους, ἰδίως δ' ἐπ' Εὐκλείδου καὶ κατὰ τὸ ἀστυκόν, ὁ μεταξὺ πολίτου καὶ πολίτιδος συναφθείς. Ἔγκυρος δ' ἦν ἐφ' οἷς ὅροις καὶ τὴν σήμερον παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς. Οὕτως ἡ διγαμία ἀπεκρούετο ὑπό τε τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ νόμου, ὡς ψέγει αὐτὴν ὁ Εὐριπίδης λέγων (13)· « *Οὐδὲ γὰρ καλὸν δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίας ἔχειν* », καί, « *οὐδέποτ' ἂν δίδυμα λέκτρ' ἐπαινέσω βροτῶν* (14). Καὶ ἐξελήφθη μὲν ὑπό τινων ὡς διγαμίας περίστασις ἡ ὑπόθεσις τοῦ κατὰ Βοιωτοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐκεῖ πρόκειται περὶ ἀθεμίτων μόνον σχέσεων τοῦ πατρὸς τοῦ Βοιωτοῦ μετά τινος Πλαγγῶνος πρὶν ἢ νυμφευθῇ τοῦ Βοιωτοῦ τὴν μητέρα, καὶ μετ' αὐτῆς τὸν θάνατον. Καὶ εἰς τὸν Σωκράτην δ' ἀπέδωκάν τινες, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης (15), διγαμίαν, εἰπόντες ὅτι εἶχε συγχρόνως τὴν Ξανθίππην καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀριστείδου, ἢ κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον (16), Μυρτώ, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀριστείδου. Ἀλλ' ὁ Ῥόδιος Παναίτιος ἀπέπλυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς συκοφαντίας ταύτης, ἥν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἀθήναιος, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ φιλοσόφου, οὐδ' οἱ τῶν δημωδῶν συκοφαντιῶν προθύμως ἠχὼ γινόμενοι κωμῳδοποιοὶ ποτὲ ἐπανέλαβον. Ὁμοίως δὲ μῦθος ἀπεδείχθη καὶ τὸ εἰς τὸν ἥκιστα γυναικομανῆ, αὐστηρὸν μάλιστα καὶ προκατειλημμένον τῶν γυναικῶν κατήγορον Εὐριπί-

(13) Ἀνδρομ. 178.
(14) Αὐτ. 465.
(15) Π. Εὐγεν. ἐν Ἀθ. ΙΓ, 555.
(16) Β, 26.

δην ἀποδοθέν, ὅτι εἶχε δύω γυναῖκας (17). Ἀληθὲς δὲ μόνον φαίνεται ὅτι ὁ νόμος δὲν ἦτο πάντοτε ἱκανῶς αὐστηρὸς ὡς πρὸς τὴν μεθ' ἑταιρῶν συμβίωσιν, καὶ ἠμβλύνθη μάλιστα κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὸν λοιμόν, ὅτε ἐλύθη ἡ ἐμβρίθεια τῶν ἀρχαίων ἠθῶν, καὶ ἐκδιαίτησις διεδέχθη τὴν παλαιὰν σωφροσύνην (18). Τότε αἱ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα περιττῶς κοσμοῦσαι περίφημοι ἐκεῖναι κωμάστριαι ἐξεθρόνισαν τῆς σεμνῆς οἰκιακῆς ἑστίας τὴν νόμιμον σύζυγον, ἧς μόνος κόσμος ἦν ἡ τῶν ἠθῶν ἁγνότης καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς συμπεριφορᾶς, θέλγητρον ἀνεπαρκὲς διὰ τὴν τότε ἠθικὴν παρακμὴν τῶν ἀνδρῶν. Ἱστορικοί τινες ἀποδίδουσιν εἰς τὴν τότε ἐπελθοῦσαν λειψανδρίαν τὴν κατάχρησιν ταύτην, καὶ διηγοῦνται μάλιστα ὅτι ἐπετράπη καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου. Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει κατὰ τὸν Ἱερώνυμον τὸν Ῥόδιον καὶ κατὰ τὸν Σάτυρον· « *Τοὺς Ἀθηναίους βουληθέντας διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι τὸ πλῆθος, ψηφίσασθαι γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας* ». Ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη, περὶ ἐξαιρέσεως μόνον ὁμιλοῦσα ἣν ὑπηγόρευσαν ἔκτακτοι περιστάσεις, οὐ μόνον καὶ αὐτὴ ἀποδεικνύει τὸν γενικὸν κανόνα τῆς ὑπάρξεως μιᾶς νομίμου συζύγου, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀμφίβολος ἐστὶ καθ' ἑαυτήν, καθ' ὅσον ὑπ' οὐδενὸς δοκίμου συγγραφέως ἐπαναλαμβάνεται, καὶ οὐδὲν αὐτῆς παράδειγμα ἀναφέρεται· φαίνεται δὲ μόνον ἐφευρεθεῖσα ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν περὶ διγαμίας τοῦ Σωκράτους πρόληψιν, διότι εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο προστίθησιν ὁ Διογένης· « *Ὅθεν τοῦτο ποιῆσαι καὶ Σωκράτην* ». Καὶ τῷ ὄντι ὡς ἁπλῆ ὑπόθεσις λέγεται αὐτὸ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου,

(17) Aul. Gell. A. N. XV, 20.
(18) Θουκυδ. Β, 47.

προστιθέντος εἰς τὸ περὶ τῆς τῷ Σωκράτει προσαφθείσης διγαμίας καὶ ταῦτα (15)· «*Εἰ μὴ ἄρα συγκεχωρημένον κατὰ ψήφισμα τοῦτο ἐγένετο τότε διὰ σπάνιν ἀνθρώπων, ὥστ' ἐξεῖναι δύω ἔχειν γυναῖκας τὸν βουλόμενον*».

Γάμος μεταξὺ ὁμοθαλῶν ἀδελφῶν ἦν αὐτόχρημα αἱμομιξία, καὶ ὁ Κίμων, κατηγορηθεὶς ἢ συκοφαντηθεὶς ὅτι συνῴκει μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Κλεονίκης, ἐξωστρακίσθη ἕνεκα τούτου (19). Μεταξὺ δ' ἀδελφῶν ἑτεροθαλῶν, ἤτοι ὁμοπατρίων μὲν ἀλλ' ἑτερομητρίων, ὁ γάμος ἦν ἐπιτετραμμένος, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (20) ὅτι· «*Μνησιπτολέμαν, τὴν θυγατέρα Θεμιστοκλέους, ἔγημεν Ἀρχιπτόλεμος ὁ ἀδελφός, οὐκ ὢν ὁμομήτριος*». Ὁ δὲ μεταξὺ ἀπωτέρων συγγενῶν γάμος οὐ μόνον ἐπετρέπετο, ἀλλὰ καὶ ἐπεδιώκετο, διότι πλεονέκτημα καὶ καύχημα συγχρόνως ἐθεωρεῖτο νὰ μένῃ ἡ νύμφη, ἡ πλουσία μάλιστα, ἐντὸς τοῦ γένους τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ὡς ὁ καυχώμενος ἐν Δημοσθένει (21)· «*Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν θυγατέρα ἔδωκα οὐδαμόσε ἔξω, ἀλλὰ τῷ ἀδελφιδῷ τῷ ἐμαυτοῦ, ὅπως, ἐὰν ὑγιαίνωσι, καὶ οἱ ἐκ τούτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ὦσιν Ἁγνίᾳ*».

Ἵνα δὲ πλήρεις ἔχῃ τὰς κληρονομικὰς αὐτοῦ συνεπείας ὁ γάμος, καὶ ἀναγνωρίζηται ἐντελῶς ἔγκυρος, προαπῃτεῖτο ἡ ἐγγύη, ἥτις καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσιν ἀπαντᾶται (22), καὶ ἦν ἡ μνήστευσις, ἢ ἡ ἐπίσημος χορήγησις τῆς νύμφης ὑπὸ τοῦ ἔχοντος ἐπ' αὐτῆς τ' ἀνώτατα νόμιμα δικαιώματα, τοῦ *Κυρίου*, ὡς ὁ νόμος ἐκάλει τὸν πρεσβύτερον τὸν ἐξ αἵματος ἀῤῥένων αὐτῆς συγγενῶν.

(19) Ἀνδοκ. κ. Ἀλκιβ. 23.
(20) Β. Θεμιστ. 23.—Ἰδ. καὶ Corn. Nep. Cimo, 1.
(21) Κ. Μακαρτ. Σ. 1076.
(22) Ὀδυσ. Θ, 351.

Ὤφειλε δ' οὗτος, ἂν μάλιστα ἡ κόρη ἦν ἐπίκληρος, ἤτοι κληρονόμος τῆς πατρικῆς οὐσίας, νὰ τὴν δώσῃ εἰς τὸν ἐγγύτατον τῶν συγγενῶν, ὅστις ἄλλως ἐδύνατο νὰ τὴν ἀπαιτήσῃ καὶ δικαστικῶς. Ὁ δὲ περὶ τούτου νόμος, διατηρηθεὶς ὑπὸ Δημοσθένους (23), ἔχει ὡς ἕπεται· «*Ἣν ἂν ἐγγυήσῃ ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα εἶναι ἢ πατὴρ ἢ ἀδελφὸς ὁμοπάτωρ, ἢ πάππος ὁ πρὸς πατρός, ἐκ ταύτης εἶναι παῖδας γνησίους. Ἐὰν δὲ μηδεὶς ᾖ τούτων, ἐὰν μὲν ἐπίκληρός τις ᾖ, τὸν κύριον ἔχειν, ἐὰν δὲ μὴ ᾖ, ὅτῳ ἂν ἐπιτρέψῃ, τοῦτον κύριον εἶναι*». Ἀλλ' ἡ τελευταία περικοπὴ φαίνεται μὴ ὀρθῶς ἔχουσα· διορθοῦται ὅμως εὐκόλως, ἀφαιρέσει τοῦ ᾖ μετὰ τὰς λέξεις *ἐὰν δὲ μή*, καὶ οὕτω τοῦ κειμένου διασκευασθέντος, ἐξάγεται ὅτι ὁ πατήρ, καὶ τούτου ἐλλείψει ὁ ὁμοπάτωρ ἀδελφός, καί, οὐδετέρου ὑπάρχοντος, ὁ πρὸς πατρὸς πάππος, κατά τι δὲ χωρίον τοῦ Ἰσαίου (24), μετ' αὐτοὺς καὶ ὁ μητρυιός, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐγγυᾷν τὴν κόρην εἰς ὃν ἔδει. Τούτων δ' ἐκλειπόντων, ὁ ἐγγύτατος συγγενὴς ἐλάμβανεν αὐτὴν αὐτοδικαίως δι' ἑαυτόν, ἤ, ἂν δὲν ἤθελεν, ἐνήργει περὶ αὐτῆς ὡς Κύριος, καὶ τὴν ἔδιδεν αὐτὸς εἰς ὃν ἀνῆκεν.

Ἡ δ' ἔλλειψις ἐγγύης πρὸ τοῦ γάμου ἐστέρει τὰ τέκνα τῆς κληρονομίας, καὶ καθίστα αὐτὰ νόθα, ὡς φαίνεται ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ τοῦ Δημοσθένους (25)· «*Εἰ γὰρ αὐτὴν εἶχε λαβὼν μηδενὸς δόντος, οὐκ ἦσαν οἱ παῖδες κληρονόμοι, τοῖς δὲ μὴ κληρονόμοις οὐκ ἦν μετουσία τῶν ὄντων*».

Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο δὲ διεφώνει τὸ κληρονομικὸν πρὸς τὸ

(23) Κ. Στεφ. Β. Σ. 1134.
(24) Π. Ἀστυφίλ. κλ. 29.
(25) Ὑπ. Φορμ. Σ. 954.

ἀστυκὸν δίκαιον, καθ' ὅσον τὰ ἐκ μὴ ἐγγυητῆς γεννηθέντα τέκνα δὲν φαίνεται ὅτι ἐστεροῦντο τῶν ἀστυκῶν αὐτῶν δικαιωμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἐγγραφὴ τῶν πολιτῶν.

Ζηλοτύπως δ' ἡ πόλις φρουροῦσα τὴν γνησιότητα τοῦ πολίτου, ἐξ ἧς ἐπήγαζον τὰ πολιτιμότερα καὶ πολιτικὰ καὶ ἀστυκὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἐκύρου καὶ ἐξησφάλιζεν αὐτὴν διὰ νομικῆς διατάξεως, τῆς εἰς τοὺς Φράτορας ἐγγραφῆς.

Ἐν Πυανεψιῶνι (Ὀκτωβρίῳ καὶ Νοεμβρίῳ) μηνὶ ἑκάστου ἔτους ἐτελοῦντο τὰ Ἀπατούρια, οὕτω κληθέντα ἐκ τοῦ *ἁ* (ἅμα) καὶ *πατήρ*, διότι ἦσαν ἡ συγγενικὴ ἑορτή, καθ' ἣν συνήρχοντο πάντες οἱ πατέρες τῶν οἰκογενειῶν ὑπὸ ταύτην αὐτῶν τὴν ἰδιότητα. Διήρκει δ' ἡ ἑορτὴ τρεῖς ἡμέρας, ὧν ἡ πρώτη ἐκαλεῖτο *Δορπεία*, ἡ δευτέρα *Ἀνάῤῥωσις* καὶ ἡ τρίτη *Κουρεῶτις* (1). Κατὰ τὴν τρίτην δὲ ταύτην ἡμέραν παρουσιάζετο ὁ πατήρ, ἤ, ἐλλείψει αὐτοῦ, βεβαίως οἱ ἄλλοι προσεχέστεροι συγγενεῖς τοῦ νεογεννήτου παιδίου, εἴτε ἄῤῥεν ἦτον εἴτε καὶ θῆλυ (2), κατά τινας μὲν (3) ἐπὶ τοῦ πρώτου, κατ' ἄλλους (4) δ' ἐπὶ τοῦ τρίτου ἔτους τῆς τοῦ παιδὸς ἡλικίας, συνηγμένων ὄντων ἐπὶ ταὐτὸ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς τοῦ παιδίου φρατόρων. Ἔφερε δ' ὁ εἰσάγων

(1) Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ἀχαρν. Στ. 146. — Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τίμ. Σ. 27
(2) Ἰσ. π. Πιξ. κλ. 73-76.
(3) Μ. Ἐτυμολ. Φ. Ἀπατούρια.
(4) Προκλ. Αὐτ.

μεθ' ἑαυτοῦ ἱερεῖον πρὸς θυσίαν εἰς τὸν Φράτριον Δία, ὡς ἐν Ἀνδοκίδῃ (5)· «*Οἱ προσήκοντες τῇ γυναικὶ τὸ παιδίον ἦγον ἐπὶ τὸν βωμόν, ἔχοντες ἱερεῖον*». Σκωπτικῶς δέ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐπεκράτησε τὸ ἱερεῖον τοῦτο νὰ καλῆται *μεῖον*, καὶ *μειαγωγὸς* ὁ προσάγων αὐτό, ὡς φέρων δηλαδὴ συνήθως ἐκ φειδωλίας τὸ ἐλάχιστον τῶν ἱερείων ἃ ὁ νόμος ἐπέτρεπε· διότι ὁ Ἁρποκρατίων (6) λέγει· «*νόμου ὄντος μὴ μεῖον εἰσάγειν ὡρισμένου τινός*». Μνημονεύονται δὲ καὶ *οἰνιστήρια* (7) ὡς δῶρα προσφερόμενα εἰς τοὺς φράτορας ὑπὸ τοῦ εἰσάγοντος, εἴτε ἄλλα ἦσαν, εἴτε πιθανώτερον, αὐταὶ αἱ διανεμόμεναι αὐτοῖς μερίδες κρεῶν τοῦ ἱερείου οὕτω καλούμεναι, ὡς ἐν Δημοσθένει λέγεται (8)· «*Τὴν μερίδα τῶν κρεῶν ᾤχετο λαβὼν παρὰ τοῦ παιδός, ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι φράτορες*».

Καταθεὶς λοιπὸν τὸ ἱερεῖον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Φρατρίου Διός, καὶ «*λαβόμενος τοῦ βωμοῦ*» (9) ὁ εἰσάγων, ὤμνυεν ὅτι τὸ παιδίον ἐγεννήθη ἐξ ἀστῆς καὶ ἐγγυητῆς, ὡς λέγεται ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Δημοσθένους κατὰ τοῦ Εὐβουλίδου, ὅστις ἐπροσπάθει ν' ἀποδείξῃ τὸν Εὐξίθεον μέτοικον, γεννηθέντα δῆθεν ἐκ ξένου καὶ μὴ ἀστῆς (10). Καὶ ἂν μὲν οὐδεὶς ἀντέλεγεν, ὁ φρατρίαρχος (11) ἐνέγραφε τὸ παιδίον, ὡς γνήσιον, εἰς τὸν φρατορικὸν κατάλογον.

Ἀλλ' ἂν ὑπῆρχέ τις μεταξὺ τῶν φρατόρων ὁ ἀμφισβητῶν τὴν γνησιότητα τοῦ παιδίου, ἐλθὼν εἰς τὸν βωμόν,

(5) Π. Μυστ. λγ' (Δούκ.).
(6) Φ. Μεῖον.—Ἴδ. καὶ Πολυδ. Γ, 52.—Σχολ. Ἀριστοφ. Βατρ. Στ. 797.
(7) Πολυδ. ΣΤ' 22.
(8) Δημ. πρ. Μακάρτ. Σ. 1078, 22.
(9) Ἀνδοκ. αὐτ.
(10) Δημ. κ. Εὐβουλ. Σ. 1315.—Ἴδ. Ἰσ. κ. Κίρ. κλ. 19.
(11) Δημ. κ. Εὐβουλ. 1305, 22.

ἀφήρει ἐκεῖθεν τὸ ἱερεῖον, ἴσως ἵνα καὶ ἐκ τοῦ κέρδους τούτου ἐνθαῤῥύνηται εἰς τὴν καταγγελίαν, καὶ οὕτως ἐπρότεινε τὰς ἐνστάσεις του, ἃς ἐδίκαζον οἱ φράτορες, ἀκούσαντες τοὺς ἑκατέρωθεν μάρτυρας. Καὶ ἂν μὲν παρεδέχοντο αὐτάς, ἀπέῤῥιπτον τὸν παῖδα, ἂν δὲ τὰς ἀπέκρουον, ἀνελάμβανον πιθανῶς τὸ ἀφαιρεθὲν ἱερεῖον, καὶ ὁ παῖς ἐνεγράφετο. Οὕτω λέγει ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ περὶ Κίρωνος κλήρου λόγῳ του (12)· «*Ὅ τε πατὴρ ἡμῶν, ἐπειδὴ ἐγενόμεθα, εἰς τοὺς φράτορας ἡμᾶς εἰσήγαγεν, ὀμόσας κατὰ τοὺς νόμους τοὺς κειμένους ἦ μὴν ἐξ ἀστῆς καὶ ἐγγυητῆς γυναικὸς εἰσάγειν. Τῶν δὲ φρατόρων οὐδεὶς ἀντεῖπεν οὐδ' ἠμφισβήτησε μὴ οὐκ ἀληθῆ ταῦτ' εἶναι, πολλῶν ὄντων καὶ ἀκριβῶς τὰ τοιαῦτα σκοπουμένων*». Ἐν δὲ τῷ λόγῳ ὃν ὁ Δημοσθένης ἔγραψε κατὰ Μακαρτάτου, τοῦ διαμφισβητήσαντος τὴν γνησιότητα τοῦ παιδὸς τοῦ Εὐβουλίδου, ὃν ἤθελε νὰ υἱοθετήσῃ ὁ πρὸς μητρὸς πάππος αὐτοῦ Εὐβουλίδης, τὸ ἑπόμενον χωρίον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τῶν ἱερείων ἀφαίρεσιν (13)· «*Καὶ οἱ φράτορες (οἱ Μακαρτάτου τουτουΐ), οἱ ἄριστα εἰδότες περὶ τοῦ γένους, ὁρῶντες αὐτὸν μὲν τοῦτον οὐκ ἐθέλοντα κινδυνεύειν, οὐδ' ἀπάγοντα τὸ ἱερεῖον ἀπὸ τοῦ βωμοῦ, εἰ μὴ προσηκόντως εἰσήγετο ὁ παῖς οὑτοσί, αὐτοὺς δ' ἀξιοῦντα ἐπιορκεῖν, λαβόντες τὴν ψῆφον, καιομένων τῶν ἱερείων, ἀπὸ τοῦ βωμοῦ φέροντες τοῦ Μακαρτάτου τουτουΐ, — ἐψηφίσαντο ταῖς δίκαις, ὀρθῶς καὶ προσηκόντως τὸν παῖδα τουτονὶ εἰσάγεσθαι Εὐβουλίδῃ υἱὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἁγνίου.*»

Ἐλογίζετο δὲ *παῖς* ὁ νέος Ἀθηναῖος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας του, καὶ διέτριβεν

(12) 19.
(13) Δημ. πρὸς Μακάρτ. 1054.

ἐν τοῖς σχολείοις, εἰς τὴν γραμματικὴν ἀσκούμενος, εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν γυμναστικήν (14). Εἰς τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην ὑφίστατο νέαν δοκιμασίαν ἐνώπιον τῶν φρατόρων, ἴσως κυρίως τὴν σωματικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν ἀφορῶσαν (15), καὶ ἣν εἷς σχολιαστής (16) ἐσφαλμένως τίθεισιν εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος. Ἀποκειράμενος δὲ τότε τὴν κόμην, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν τρίτην ἡμέραν τῶν Ἀπατουρίων, ἥτις ἐκ τούτου ὠνομάζετο Κουρεῶτις, καὶ θύσας αὖθις τὸ Κούρειον, εἰσήρχετο ἤδη εἰς τοὺς *ἐφήβους* (17).

Ἀλλὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας ταύτης, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 16ου μέχρι τέλους τοῦ 17ου ἔτους ἐλέγοντο *ἐπὶ διετὲς ἡβῆσαι* (18), καὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἔτη προπαρασκευῆς, καθ' ἃ ὁ πρόσηβος ἠσχολεῖτο ἰδίως περὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰς στρατιωτικὰς μελέτας ἐν τῷ Λυκείῳ (19).

Κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ 18ου ἔτους καὶ πάλιν ἐδοκιμάζετο ἐνώπιον τῶν συνδημοτῶν του, πιθανῶς περὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς εἰς τὰ γυμνάσια ἐμπειρίας αὐτοῦ, ἴσως δὲ καὶ πρὸς τελευταίαν κύρωσιν τῆς γνησιότητος τῆς ἑαυτοῦ καταγωγῆς· καὶ ἀφ' οὗ οἱ δημόται ἐψήφιζον, καὶ «*ὤμνυον καθ' ἱερῶν*» (20), ὁ δήμαρχος ἐνέγραφε τὸν νέον εἰς τὸ γραμματεῖον τοῦ ἰδίου δήμου, τὸ καλούμενον *ληξιαρχικόν*, εἴτε ἀπὸ τοῦ *λαχεῖν τὰς ἀρχάς*, ὡς προσκτησάμενον ἤδη τὸ δικαίωμα τοῦ κληροῦσθαι εἰς τὰ πολιτικὰ ἀξιώ-

(14) Πλάτ. Νομ· Ζ, 809. —Ἴδ. F. Cramer, Gesch. d. Erziehung u. d. Unterrichts. 1832. — A. Cramer, de educ. puer. ap. Athen. 1833.

(15) Ἀριστοφ. Σφ. 578. —Πλάτ. Νομ. ΙΑ, 925.

(16) Σχολ. Ἀριστοφ. ἀντ.

(17) Ἴδ. Bœckh, de ephebia attica. Ind. lect. Berol. æst. 1819.

(18) Δημ. κ. Στεφ. Β, 1835, 1836. — Ἁρποκρ. Σουΐδ.

(19) Ἴδ. G. Löbker, die Gymnastik d. Hellenen, 1835.—Krauses Theagenes, od. wissensch. Darstell. d. Gymn. d. Hellenen, 1835.—Kreuzer.

(20) Δημ. κ. Εὐβουλ. 1318. — Ἰσ. π. Ἀπολλοδ. κλ. 178.

ματα, εἴτε ἀπὸ τοῦ *ἄρχειν τῆς λήξεως*, ὡς εἰσιόντα εἰς τὴν ἡλικίαν καθ' ἣν ἐδύνατο ὡς ἐκ τοῦ νόμου νὰ ἐξασκήσῃ τὰ κληρονομικὰ αὐτοῦ δικαιώματα ἐπὶ τῆς πατρικῆς οὐσίας, ἥτις καὶ *λῆξις* ἐλέγετο. Τότε δ' ὁ νέος, περατώσας τὴν προπαρασκευαστικὴν περίοδον τοῦ *ἐπὶ διετὲς ἡβῆσαι*, εἰσήρχετο κυρίως εἰς τοὺς ἐφήβους, ὡς ὁ Λυκοῦργος ῥητῶς λέγει διὰ τούτων (21). «*Ἐπειδὰν εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον ἐγγραφῶσι καὶ ἔφηβοι γένωνται*», καὶ ὁ Πολυδεύκης (22)· «*Εἰς μὲν τοὺς ἐφήβους εἰσῄεσαν ὀκτωκαίδεκα ἔτη γενόμενοι*». Ἐλογίζοντο ὅμως οὐχ ἧττον ἀπὸ τῆς ἐγγραφῆς ταύτης ὡς ἄνδρες ἤδη, διότι ὁ Δημοσθένης λέγει τοὺς ἀπὸ τοῦ ἐπὶ διετὲς ἡβῆσαι ἐξιόντας «*ἐγγράφεσθαι εἰς τοὺς ἄνδρας*» (23). Ἐνεγράφοντο δ' ὑπὸ τῶν ληξιάρχων, οἵτινες ἦσαν ἕξ, μετὰ 30 παρέδρων (24), ἔχοντες καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀπελαύνειν τῆς ἐκκλησίας τοὺς μὴ ἔχοντας εἰσόδου δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀναγκάζειν νὰ ἔρχωνται εἰς αὐτὴν τοὺς ὀφείλοντας. Ἐγγραφέντες δ' ἀνήρχοντο εἰς τὸ τῆς Ἀγραύλου ἱερόν, κείμενον ἐπὶ τῆς βορείας κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὤμνυον «*τὸν ἐν τῷ τῆς Ἀγραύλου τῶν ἐφήβων ὅρκον*» (25), τὸν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου διατηρηθέντα (26), δι' οὗ ἐπηγγέλλοντο· «*μήτε τὰ ὅπλα καταισχυνεῖν, μήτε τὴν τάξιν λείψειν, ἀμυνεῖν δὲ τῇ πατρίδι καὶ ἀμείνω παραδώσειν*». Ὁ δὲ Στοβαῖος (27) παραθέτει τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ὅρκου αὐτολεξεί, ὡς ἕπεται·

(21) Κ. Λεωκρ. 18.
(22) Η', 105.
(23) Δημ. κ. Εὐβουλ. 1318.
(24) Πολυδ. Η, π. Ληξιάρχ.
(25) Δημ. π. Παραπρεσβ. 438.
(26) Λυκ. κ. Λεωκρ. 18.
(27) μα', σ. 141.

«*Καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω· πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὅσην ἂν παραδέξωμαι*», ὅπερ λίαν διεφθαρμένως φέρεται ἐν Πολυδεύκῃ (28)· «*πλεύσω δὲ καὶ καταρόσω ὁπόσην ἂν παραδέξωμαι*».

Μετὰ δὲ ταῦτα, «*ἐκκλησίας ἐν θεάτρῳ γενομένης, ἀποδεξάμενοι τῷ δήμῳ περὶ τὰς τάξεις*» (29) οἱ ἔφηβοι, ἤτοι ἐπιθεωρηθέντες ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ ἐξετασθέντες ὡς πρὸς τὴν ἐν τῇ τακτικῇ ἐμπειρίαν αὐτῶν, ἐλάμβανον παρ' αὐτοῦ ἀσπίδα καὶ δόρυ, οἱ δ' ὀρφανοὶ τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων καὶ πλήρη πανοπλίαν (30). Τότε ἐνήρχετο ἡ στρατιωτικὴ αὐτῶν ὑπηρεσία ὡς περιπόλων, ἤτοι χωροφυλάκων, καὶ «*διέτριβον ἐν τοῖς φυλακτηρίοις*» (31), ἢ τοῖς ὀχυροῖς, καὶ πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας ὡρισμένοις μέρεσιν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν «*στρατεία ἐν τοῖς μέρεσιν*» ἐκαλεῖτο (32). Κακῶς δ' οἱ λεξικογράφοι λέγουσιν ἐννοοῦσαν τὴν ἔκφρασιν ταύτην «*ἐν μέρεσι τοῖς ἀκινδύνοις τῆς χώρας*». Ἀπήρχοντο δ' εἰς τὴν στρατείαν ταύτην, κατὰ τὸ ὑφ' Ἁρποκρατίωνος προμνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους (29), «*τὸν δεύτερον ἐνιαυτόν*», ἐξ οὗ συμπεραίνει ὁ Ἁρποκρατίων ὅτι ὁ μὲν Ἀριστοτέλης λέγει ἕν, ὁ δ' Αἰσχίνης δύο τὰ ἔτη τῆς περιπολίας. Ἀλλ' ἀγνοεῖται ἡ συνάφεια τοῦ Ἀριστοτελικοῦ χωρίου μετὰ τῶν προηγουμένων, καὶ ἀπίθανον δὲν εἶναι ὅτι ἠνίττετο ἐν αὐτῷ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ ἐπὶ διετὲς ἡβῆσαι. Εἶχον δ' οἱ ἔφηβοι καὶ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μόνον ὡς ἀκροαταί, καὶ

(28) Η, 106.
(29) Ἀριστοτ. ἐν Ἁρποκρ. Φ. Περίπολος.
(30) Αἰσχ. κ. Κτησ. 542.
(31) Πλάτ. Νομ. ΣΤ', 760. — Ξεν. Ἀπομν. Γ'. 5, 27.
(32) Αἰσχ. π. Πρπρσβ. 330.

περιεκάθηντο εἰς αὐτὴν μελαίνας ἐνδεδυμένοι χλαμύδας(33).
Καίτοι δ' ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους ἤδη καταχρηστικῶς ἄνδρες λεγόμενοι οἱ νέοι Ἀθηναῖοι, ὡς ἔφηβοι ὅμως κυρίως ἐθεωροῦντο μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 19ου, ὡς ἐν Στοβαίῳ (34)· « *Ἐξ ἐφήβων ἐστί, καὶ ἤδη εἴκοσιν ἐτῶν* ». Ἔκτοτε δέ, ἄνδρες λογιζόμενοι καὶ τέλειοι πολῖται, ἀπελάμβανον πάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, καὶ τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσόδου καὶ ἐνεργοῦ εἰς αὐτὴν μετοχῆς (35)· καὶ ἐνεγράφοντο τότε εἰς πίνακα, τὸν λεγόμενον *ἐκκλησιαστικόν*, ὃν ῥητῶς διακρίνει ὁ Δημοσθένης (36) ἀπὸ τοῦ ληξιαρχικοῦ· ὥστε κακῶς τινες τῶν γραμματικῶν (37) συγχέουσι τὰς δύο ἐγγραφάς, θέτοντες τὴν εἰς τὸν ληξιαρχικὸν πίνακα εἰς τὸ εἰκοστὸν ἔτος, ὅτε ἐγίνετο ἡ εἰς τὸν ἐκκλησιαστικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἀποστέρησις τῆς πολιτείας. Ἀτιμία.

Ἐπειδὴ δ' ἐν Ἀθήναις ἄρχων ἦτον ὁ δῆμος, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν συγκείμενος, καὶ εἰς αὐτὸν συνεκεντροῦντο καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀπέῤῥεον πάντα τὰ δικαιώματα, διὰ τοῦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ πολίτου ἐθεωρεῖτο ὡς μέγιστον, καὶ ζηλότυπος ἦν αὐτοῦ ἡ πόλις, καὶ οὐδέποτε ἐπέτρεπεν εἰς τὸν

(33) Φιλόστρ. Β. σοφιστ. Β', 1, 5.
(34) 96, σ. 533.
(35) Ξενοφ. Ἀπομν. Γ'. 6, 1.
(36) Κ. Λεωχ. 1091.
(37) Πολυδ. — Ἁρποκρ. — Μ. Ἐτυμ.

μὴ δικαιούμενον, νὰ ἐγκαλλωπίζηται δι' αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο δέ, πλὴν τῆς ἐπὶ τῶν ἐγγραφῶν εἰς τοὺς πίνακας αὐστηρᾶς φρουρήσεως τῆς γνησιότητος τῶν ἀστυκῶν δικαιωμάτων ὑπό τε τῶν φρατριαρχῶν καὶ ὑπὸ τῶν δημάρχων, ὁ πολίτης ἦν διηνεκῶς ἐκτεθειμένος καὶ εἰς ἔλεγχον τῆς γνησιότητος τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, καὶ πᾶς ὁ ὑποπτεύων τινὰ ὡς *παρέγγραπτον* (1), δηλαδὴ ὡς εἰς τοὺς ληξιαρχικοὺς πίνακας ἐγγραφέντα δι' ἀπάτης ἢ καταχρήσεως, καὶ παρὰ τὸ ὑπὸ τῆς γεννετῆς ἢ ὑπὸ δωρεᾶς τῆς πόλεως δεδομένον αὐτῷ δικαίωμα, ἐδύνατο νὰ ἐγκαλέσῃ αὐτόν, εἰσάγων κατ' αὐτοῦ *γραφὴν ξενίας* (2) παρὰ τοῖς θεσμοθέταις, ὧν ἐπιμελείᾳ, ὡς φαίνεται, ἐνίοτε ὅμως ἴσως καὶ αὐτεπαγγέλτως, οἱ συνδημόται τοῦ κατηγορουμένου συνερχόμενοι, καὶ ποιούμενοι ἐξέτασιν τῶν πολιτῶν, ἀπεφαίνοντο διὰ *διαψηφίσεως*, ἢ ψηφοφορίας, περὶ τῆς γραφῆς.

Ἂν δ' ὁ παρέγγραπτος ἀπεψηφίζετο, ἀπεβάλλετο ὑπὸ τῶν δημοτῶν (3), καὶ ἔπαυε μετέχων τῆς πολιτείας. Εἶχεν ὅμως ἔφεσιν εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ προσάγων μάρτυρας, ἐπροσπάθει ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐγένετο θῦμα ψευδομαρτυρίας, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Τιμοκράτους (4). Καὶ εἰ μὲν ἀπελύετο, ἀποκαθίστατο πάλιν εἰς τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα· εἰ δὲ καὶ δεύτερον ἐξηλέγχετο, ἐπιπράσκοντο τὰ κτήματα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς δοῦλος, κατὰ τὸν ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως (5) παρατιθέμενον νόμον. Οὕτως ὅταν ὁ βασιλεὺς Ψαμμήτιχος, ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰσ-

(1) Αἰσχ. π. Παραπρεσβ. 52.
(2) Ἰσ. π. Πύρ. κλ. 40. — Δημ. κ. Βοιωτ. 999. 1020. — Λυσ. κ. Ἀγοράτ. 483. — Ἡσύχ. Φ. *Ξενίας δίκη καὶ ἐπὶ ξένια*. — Διογ. Λ. Β'. 29.
(3) Δημ. κ. Εὐβουλ.
(4) 741.
(5) Π. Ἰσαίου, Κ. 16. — Δημ. Ἐπιστ. Γ, 1481.

σαυρος (6), ἔπεμψεν ἐπὶ σιτοδείας σῖτον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, πλεονεκτικῶς θελήσαντες νὰ περιορίσωσι τὴν διανομὴν εἰς μόνους τοὺς γνησίους πολίτας, ἐποιήσαντο ἐξέτασιν, καὶ εὗρον, ἢ διϊσχυρίσθησαν ὅτι εὗρον, πεντακισχιλίους παρεγγράπτους, μεθ' ὧν οὐχὶ ἀπίθανον ὅτι ἡ ἰσχύουσα φατρία ἐπωφελήθη τῆς περιστάσεως ὅπως περιλάβῃ πολλοὺς τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων αὐτῆς, καὶ πωλήσῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν λοιπῶν (7).

Ὑπέλαβον δέ τινες ὅτι, ἂν οἱ δημόται κατὰ πρῶτον ἐδικαίουν τὸν κατηγορούμενον, καὶ ἀπέκρουον τὴν γραφήν, ὁ ἐνάγων εἶχεν ἔφεσιν κατὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν, τὴν λεγομένην *γραφὴν δωροξενίας*, δι' ἧς διϊσχυρίζετο ὅτι ὁ κατηγορούμενος ἀπελύθη διὰ δωροδοκίας. Καὶ ἄλλο μὲν οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς γραφῆς ταύτης, ἐκτὸς ὅτι ἐγίνετο καὶ αὐτὴ παρὰ τοῖς θεσμοθέταις· ἐκ τούτου ὅμως πιθανώτερον φαίνεται ὅτι δὲν ἦτον ἔφεσις τῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου, ὃ αὐτοὶ οὗτοι οἱ θεσμοθέται προήδρευον, καὶ ἀφ' οὗ ἄλλως τε, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγίνετο ἔκκλησις, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοιαύτῃ κατηγορίᾳ· ἀλλ' ὅτι τὸ ἰδιαίτερον τοῦτο ὄνομα ἔφερεν ἡ γραφὴ ξενίας, ὅταν περιεῖχε τὴν βαρυτέραν κατηγορίαν ὅτι οὐχὶ ἐκ λάθους, ἀλλὰ διὰ δωροδοκίας ἐγένετο ἡ πρώτη παρεγγραφὴ εἰς τὸν ληξιαρχικὸν πίνακα· καὶ τότε βεβαίως ἡ γραφὴ αὕτη καθήπτετο οὐ μόνον τοῦ παρεγγράπτου, ἀλλὰ καὶ τοῦ διὰ δῶρα παρεγγράψαντος.

Ἀλλ' ὑπῆρχον περιστάσεις καθ' ἃς καὶ οἱ ἐννομώτατα τὰ τῆς πολιτείας δικαιώματα κεκτημένοι ἀπεγυμνοῦντο αὐτῶν, καὶ ἀπὸ *ἐπιτίμων* ἐγίνοντο *ἄτιμοι*. Οὐδέποτε ὅμως

(6) Θουκ. Α, 104.
(7) Πλούτ. Περ. 37.

ἐγίνετο τοῦτο ἄλλως ἢ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἦν δὲ ἡ *ἀτιμία* εἴτε γενική, διότι ὁ *ἄτιμος* πασῶν ἐστερεῖτο τῶν τιμῶν, ἤτοι τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ δικαιωμάτων (8), «*ἁπάντων ἀπεστέρηται τῶν ἐν τῇ πόλει*» (9), ἢ μερική, ἀφαιροῦσα μόνον τινὰ τῶν δικαιωμάτων τούτων.

Ἦν δ' ἡ θέσις τοῦ εἰς *γενικὴν ἀτιμίαν* ὑποπεσόντος σχεδὸν ὡς τὴν σήμερον ἡ τοῦ πολιτικῶς τεθνεῶτος· διότι τὸ δημόσιον ἠγνόει αὐτόν, οὐδεμίαν παρεῖχεν αὐτῷ προστασίαν, καὶ ἀπεκλείετο αὐτὸς τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἱερῶν, οὐδ' ἐδύνατο, ἀδικούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, δίκην λαβεῖν, ἤτοι νὰ ἐγκαλέσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ δικαστήρια (10). Κατεδικάζοντο δ' εἰς αὐτήν, κατ' Ἀνδοκίδην (11) καὶ ἄλλους, οἱ ἑπόμενοι μάλιστα· Α^ον Ὁ κλέπτης τῶν δημοσίων καὶ ὁ δωροδόκος· Β^ον Ὁ ἔνοχος γενόμενος λειποταξίας, ἀστρατείας, ἀναυμαχίου, ἤτοι ἀρνήρσεως τοῦ ἐκπληροῦν τὰ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικὰ καθήκοντα, δειλίας ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὁ ῥίψασπις· Γ^ον Ὁ τρὶς ὑποπεσὼν εἰς τιμωρίαν ἕνεκα ψευδομαρτυρίας ἢ ψευδοκλητίας, ἧς ἔνοχος ἐγίνετο ὁ ἄνευ ἐντολῆς καὶ ἐπὶ δόλῳ ἔργα δικαστικοῦ κλητῆρος ἐκπληρῶν· Δ^ον Ὁ πατάξας ἢ κακολογήσας ἄρχοντα ἐστεφανωμένον (12), ἤτοι ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν δημοσίων αὐτοῦ καθηκόντων· Ε^ον Ὁ φιλοπρόσωπος διαιτητής (13)· ΣΤ^ον Ὁ τοὺς γονεῖς κακοποιῶν· Ζ^ον Ὁ κατεδηδοκὼς τὰ πατρῷα· Η^ον Ὁ ἑταιρηκὼς καὶ αἰσχρῶς ἐκδεδιῃτημένος (14).

(8) Ἀριστ. Πολιτ. Γ'. 3, 6. καὶ 6, 3.
(9) Δημ. κ. Μειδ. 10.
(10) Λυσ. κ. Ἀνδοκ. 24.—Ἴδ. Δημ. κ. Ἀνδροτ. 609.—κ. Νικοστρ. 1251.—Ἰσ. π. Ἀριστάρχ. κλ. 20.—Ἴδ. καὶ Δημ. κ. Μειδ. 17.
(11) Π. μυστ. 73-76.
(12) Δημ. κ. Μειδ. 524.
(13) Δημ. αὐτ. 542.
(14) Διογ. Λαέρτ. Α, 55.

Ἐδύνατο δ' ἐν ταῖς πλείσταις τῶν περιστάσεων νὰ κατηγορήσῃ τὸν μιᾶς τῶν ἀνωτέρω πράξεων ἔνοχον «*ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων*» ἤ, ὡς ἄλλως ἐξεφράζοντο, «*οἷς ἔξεστιν*», ἤτοι οἱ ἔχοντες τὰ τῆς πολιτείας, ἡλικίας, καὶ ἄλλα πρὸς τὸ ἐνάγειν ἀπαιτούμενα προσόντα. Ἐνίοτε ὅμως κατηγόρουν μόνοι οἱ ἔχοντες τὴν ἐπὶ τούτῳ *ἄδειαν*, ἤτοι οἱ ὡς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν θέσεως τοῦτο ῥητῶς ἐπιτετραμμένοι.

Μερικὴ δ' ἐπεβάλλετο ἀτιμία εἰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις, καὶ κατ' ἰδιαιτέρας *προστάξεις* ἢ ψηφίσματα, ἑκάστοτε ἐκδιδόμενα, καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς ἀτιμίας προσδιορίζοντα. Οὕτως οἱ στρατιῶται οἱ ἐναπομείναντες ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν Τριάκοντα ἐστερήθησαν, μετὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ Θρασυβούλου, μόνου τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι ἐν τῇ βουλῇ, καὶ τοῦ λέγειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἄλλοι ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν ἄλλων ἐκωλύθησαν κατ' ἰδιαιτέρας προστάξεις. Περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Ἀνδοκίδης (15)· «*Τούτων ἦσαν οὗτοι ἄτιμοι· αὕτη γὰρ ἦν τούτοις ἡ πρόσταξις. Ἑτέροις οὐκ ἦν γράψασθαι, τοῖς δ' ἐνδεῖξαι, τοῖς δὲ μὴ καταπλεῦσαι εἰς Ἑλλήσποντον, ἄλλοις δ' εἰς Ἰωνίαν, τοῖς δ' εἰς τὴν ἀγορὰν μὴ εἰσιέναι πρόσταξις ἦν*». Καὶ περὶ Ἀριστογείτονος λέγει ὁ Δημοσθένης (16)· «*Πέντε ἐτῶν — ἐτιμήθη μὴ λέγειν αὐτῷ*».

Κυρίως δ' ἡ γενικὴ ἀτιμία ἐξετείνετο καὶ εἰς τοὺς παῖδας τοῦ ἀτίμου, γνησίους ἢ θετούς, καὶ ἐστέρει αὐτὸν καὶ αὐτοὺς προσέτι καὶ τῶν κτημάτων των. Οὕτως ὁ Δημοσθένης κατὰ Μειδίου ἀγορεύων, ἀπαιτεῖ (17) «*ἄτιμον εἶναι,*

(15) Π. μυστηρ. 73
(16) κ. Ἀριστογ. Α, 783.
(17) Κ. Μειδ. κ. 32.

καὶ παῖδας ἀτίμους, καὶ τὰ ἐκείνου» (18). Ὥστε ἄτιμα κατὰ τοῦτο ἐλέγοντο καὶ τὰ δημευόμενα κτήματα ἢ χρήματα, ἐν ᾧ, κατ᾽ ἀντίθεσιν *ἐπίτιμα* τὰ ἀδήμευτα (19). Καὶ ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Ἀντιφῶντος, τῷ εἰς τὸν Πλούταρχον ἀποδιδομένῳ (20), παρατίθεται ἀπόσπασμα ψηφίσματος καὶ προστάξεως, ἔχον οὕτω· «*Καὶ ἄτιμον εἶναι Ἀρχεπτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντα καὶ γένος τὸ ἐκ τούτων, καὶ νόθους καὶ γνησίους, καὶ ἐὰν ποιήσηταί τις τινὰ τῶν ἐξ Ἀρχιπτολέμου καὶ Ἀντιφῶντος, ἄτιμος ἔστω ὁ ποιησάμενος*», δηλαδὴ ὁ υἱοθετήσας.

Ἐνίοτε ὅμως ἡ ἀτιμία ἦτο κατὰ τοῦτο μερική, ὅτι δὲν περιελάμβανε τὴν ἀποστέρησιν τῶν χρημάτων, ὡς ἐν Ἀνδοκίδῃ (21)· «*Οὗτοι πάντες ἄτιμοι ἦσαν τὰ σώματα, τὰ δὲ χρήματα εἶχον*».

Εἰς μερικὴν δ᾽ ἀτιμίαν ὑπέκειντο καὶ οἱ ὀφειλέται τοῦ δημοσίου κατὰ τοῦτο, ὅτι εἴργοντο τοῦ πολιτεύεσθαι· καὶ ἡ τῶν καθυστερούντων ἀτιμία περιελάμβανε πολλάκις τὴν τῶν κτημάτων πρᾶσιν, βεβαίως μέχρι τῆς τοῦ χρέους ποσότητος (22). Οὕτως ἐν Ἀνδοκίδῃ (23)· «*Οἱ μὲν ἀργύριον ὀφείλοντες τῷ δημοσίῳ, ὁπόσοι εὐθύνας ὤφειλον ἄρξαντες ἀρχάς, ἢ ἐξούλας, ἢ γραφάς, ἢ ἐπιβολὰς ὦφλον, ἢ ὠνὰς πριάμενοι καὶ τοῦ δημοσίου μὴ κατέβαλον τὰ χρήματα, ἢ ἐγγύας ἠγγυάσαντο πρὸς τὸ δημόσιον, τούτοις ἡ μὲν ἔκτισις ἦν ἐπὶ τῆς ἐνάτης πρυτανείας, εἰδεμή,*

(18) Ἴδ. καὶ Δημ. κ. Ἀριστοκρ. 640.—κ. Λεπτ. κ. 135.—Λυσ. ὑπ. Πολυστρ. κ. 34.
(19) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. σ. 634, § 45.
(20) Πλούτ. Β. Ι΄. Ρήτ. Ἀντιφ. Ἀπόσπ.
(21) Αὐτ. Ἴδ. καὶ § 194.
(22) Δημ. κ. Βοιωτ. 1014.
(23) Αὐτ.

διπλάσιον ὀφείλειν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν πεπρᾶσθαι». Παραδείγματα δ' ὑπάρχουσιν ὀφειλετῶν τοῦ δημοσίου, οἵτινες καὶ εἰς θάνατον κατεδικάσθησαν διότι ἀνεδέχθησαν ἀρχὴν πρὶν ἢ ἐξοφλήσωσιν, ὡς, κατὰ Δημοσθένη (24) ὁ Ἐτεοβουτάδης Πύῤῥος, ἐν τοῖς δικασταῖς καταταχθείς, ἐν ᾧ ὑπέκειτο εἰς ἀτιμίαν ὀφειλέτου. Ἂν δ' ὁ ὀφειλέτης ἀπέθνησκε μὴ ἀποδοὺς τὸ ὄφλημα, ἐγίνοντο οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ «*κληρονόμοι τῆς ἀτιμίας*» (25).

Ἄφεσις δὲ τῆς ἀτιμίας οὔτε διὰ δίκης οὔτε δι' ἐπιεικείας ἦν εὔκολος, κατὰ τὸν νόμον ὅστις διετηρήθη ἐν Δημοσθένει (26)· καὶ ὅπως πρότασις περὶ αὐτῆς ὑποβληθῇ εἰς τὸν δῆμον, προαπητεῖτο ἄδεια ἑξακισχιλίων τοὐλάχιστον πολιτῶν. Ἐκτάκτως δὲ μόνον, καὶ ἐπὶ κοινῶν κινδύνων, ἐποίει ὁ δῆμος ἐνίοτε ὅλους ὁμοῦ «*τοὺς ἀτίμους ἐπιτίμους*» (27).

---

(24) Δημ. κ. Μειδ. 573 (182).
(25) Δημ. κ. Ἀνδροτ. 603.—κ. Τιμοκρ. 762.—κ. Θεοκριν. ἀρχ.
(26) Δημ. κ. Τιμοκρ. σ. 715. Ἴδ. καὶ κ. Μειδ. 25, 20.
(27) Ἀνδοκ. Αὐτ. 107.—Ξενοφ. Ἑλλ. Β'. 2, 11.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ Β.

Σχέσεις τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Σχέσεις γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων.

Ἦν δ' ἐν γάμῳ νομίμως συνδεθέντι, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, ὁ ἀνὴρ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, μόνος αὐτὸς συμβαλλόμενος, φυσικὸς ἐπίτροπος τῆς τε γυναικὸς καὶ τῶν ἀνηλίκων παιδίων του, ὧν καὶ ἐκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ νόμου *Κύριος* (ἐξ οὗ ἐπεκράτησε καὶ ἡ δημώδης ἔκφρασις *κύρις* διὰ τὸν πατέρα). Τῆς δὲ γυναικός, μέχρις οὗ νυμφευθῇ, κύριος ἦν ὁ πατήρ, ἤ, ἐν ἐλλείψει πατρός, ὁ πλησιέστερος καὶ πρεσβύτατος τῶν ἀῤῥένων ἐξ αἵματος συγγενῶν αὐτῆς. Ὅτε δ' ἐνυμφεύετο, ἀντικαθίστα τὸν κύριον αὐτῆς ὁ ἀνήρ (1).

Ἔφερε δ' ἡ γυνὴ εἰς τὴν γαμικὴν συμβίωσιν τὴν προῖκά της, ἤτοι, ἂν μὲν ἦτον κληρονόμος τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἤ, ὡς ἐκαλεῖτο, *ἐπίκληρος*, τὴν πατρικὴν κληρονομίαν· ἂν δὲ δὲν ἦτο, μερίδα τινὰ ἣν κατὰ βούλησιν προσδιώριζεν ὁ Κύριος αὐτῆς, ὅτε καὶ ἐλέγετο *ἐπίπροικος* (2). Καὶ ἔλλειψις μὲν ἐντελὴς προικὸς οὐδὲν ἀφήρει ἐν Ἀθήναις τῆς νομιμό-

(1) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἱππ. 969. — Ἰσ. π. Πύῤ. κλ. 2.
(2) Ἁρποκρ. Φ. Ἐπίπροικος.

τητος τοῦ γάμου, οὐδ', ὡς ἐν Ρώμῃ, κατεβίβαζε τὴν νύμφην εἰς παλλακίδα, ἀλλὰ πολλάκις ἐκώλυε τὰς κόρας νὰ νυμφευθῶσιν, ὡς συνέβη εἰς τὰς ἀπογόνους τοῦ Ἀριστείδου, πρὶν ἢ προικίσῃ αὐτὰς ἡ πόλις (3), διότι τῆς ἀπροίκου γυναικὸς ἡ θέσις ἦν ταπεινὴ καὶ ἐξευτελιστική, ὡς καὶ ὁ Μένανδρος λέγει (4)· « *Νύμφη δ' ἄπροικος οὐκ ἔχει παῤῥησίαν* ». Ὁ Ἰσαῖος μάλιστα, ἴσως μετά τινος ὑπερβολῆς, διϊσχυρίζεται (5), ὅτι νύμφη ἄπροικος ἦτον ἀνήκουστος ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ὁρίζει μὲν νόμος Σολώνιος, ὑπὸ Πλουτάρχου μνημονευόμενος (6)· « *Ἱμάτια τρία καὶ σκεύη μικροῦ νομίσματος ἄξια, ἕτερον δὲ μηδὲν ἐπιφέρεσθαι τὴν γαμουμένην* »· ἀλλ' ὁ νόμος οὗτος ἢ ἀπέβλεπε τὴν *φερνὴν* μόνον, ἤτοι τὰ ἱμάτια καὶ σκεύη ὅσα πλὴν τῆς προικὸς ἔφερεν ἡ νύμφη μεθ' ἑαυτῆς, ἢ ταχέως περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν· διότι ὑπάρχουσι παραδείγματα μεγάλων προικῶν μάλιστα, ὡς τῆς τοῦ Δημοσθένους τοῦ Παιανιέως, πατρὸς τοῦ ῥήτορος, δόντος δύο ταλάντων προῖκα εἰς τὴν θυγατέρα του (7)· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κωμικοὶ (8), εἰς τὰ τῶν συγχρόνων αὐτῶν ἤθη ἀναφερόμενοι, μνημονεύουσι προικῶν δεκαταλάντων καὶ εἰκοσιταλάντων. Ἐνίοτε μάλιστα φαίνεται ὅτι πλούσιοι γονεῖς τῆς νύμφης ἐδέχοντο τὸν ἄπορον γαμβρὸν νὰ συνοικῇ μετ' αὐτῶν· ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ τοιούτου δὲν φαίνεται νὰ ἦτον ἐκ τῶν ἐπιφθονωτέρων, διότι ὁ Ἀθήναιος (9) καλεῖ αὐτὸν

(3) Πλούτ. Β Ἀριστείδ. ΚΖ.
(4) Ἀποσπ. 371.—Ἰδ. Plaut Trimem. III, 2, 63.
(5) Π. Πύῤ. κλ. 39.
(6) Σόλ. Κ.
(7) Υπόθ. Δημ. κ. Ἀφόβου.
(8) Terent. Andr.—Plaut. Truculent. Cistell.
(9) ΣΤ'. 247.

«*νυμφίον οἰκόσιτον*», δι' ἐπιθέτου ὁ εἶχε κοινὸν μετὰ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ τρεφομένων κτηνῶν.

Ἵνα δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου τῇ νύμφῃ διδόμενα θεωρῶνται οὐχὶ ὡς ἁπλῆ δωρεά, ἀλλ' ὡς προίξ, ἐφ' ἧς νὰ ἐφαρμόζωνται οἱ νόμοι τοῦ προικῴου δικαίου, ἀπητεῖτο ἡ ὁμολογία αὐτοῦ ἐνώπιον μαρτύρων περὶ τοῦ πόσα καὶ τίνα χορηγεῖ ὡς προῖκα, ὅπερ ἐκαλεῖτο *τιμᾷν προικί*, *ἐν προικὶ τιμᾷν* ἢ *ἐντιμᾷν προικί*» (10).

Ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ νυμφίος ὤφειλε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν προῖκα δι' ὑποθήκης ἰσοτίμου ἰδίου κτήματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο *ἀποτίμημα*, καὶ *ἀποτιμᾷν* μὲν ἐλέγετο τὸ γινόμενον, ὡς πρὸς τὸν νυμφίον, *ἀποτιμήσασθαι* δ' ὡς πρὸς τὸν κύριον, καὶ ὡς πρὸς τὸ κτῆμα *ἀποτιμηθῆναι*.

Τὸ διαζύγιον δὲ ἦν οὐχὶ ἐπαινετὸν ἐν Ἀθήναις, παρὰ τοῖς ἐμφρονεστέροις τοὐλάχιστον, ὡς ὁ Εὐριπίδης λέγει(11)· «*Οὐ γὰρ εὐκλεεῖς ἀπαλλαγαὶ γυναιξίν*, *οὐδ' οἷόν τ' ἀναίνεσθαι πόσιν*». Οὐχ ἧττον ὅμως ἦν συνεχές, καὶ μάλιστα μέχρι καταχρήσεως. Ἀποδεικνύουσι δὲ καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ τὴν ἐν Ἀθήναις ὑπέροχον θέσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ συζυγικῷ βίῳ· διότι αὐτὸς ἐλέγετο ὅτι *ἀπέπεμπεν* ἢ *ἐξέπεμπεν* ἢ *ἐξέβαλλε* τὴν γυναῖκα, ἡ δὲ γυνὴ ὅτι *ἀπέλειπε* τὸν ἄνδρα. Διαζύγια ἀφορῶσαι κωμῳδίαι, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «*ἀπολείπουσα*» φέρουσαι, διάφοροι ἐγράφησαν ὑπὸ Ἡγησίππου, Κροβύλου, Διφίλου, καὶ ἄλλων ποιητῶν (12), καὶ θὰ ἦσαν ἄφθονος πληροφοριῶν πηγὴ περὶ τῶν περιστάσεων αἵτινες ἐπέφερον τὸ διαζύγιον, τῶν τύπων αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐξ

(10) Ἰσ. π. Πύρ. κλ. 39. — Δημ. κ. Σπουδ. 1029. — κ. Ὀνήτ. 869. — κ. Εὐεργ. καὶ Μνησιβ. 1156.
(11) Μηδ. 239.
(12) Ἀθήν. 125.

αὐτοῦ πηγαζουσῶν θέσεων· ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδεμία ἐξ αὐτῶν διεσώθη. Ἐξ ὀλίγων δ' ἑτέρων πηγῶν φαίνεται ἐξαγόμενον ὅτι ὁ ἀποπέμπων εἰς οὐδένα ὑπέκειτο τύπον, ἐκτὸς ὅτι ἴσως, ὡς ὁ Ἱππόνικος ἐν ψευδ' Ἀλκιβιάδῃ (13), προσεκάλει μάρτυρας. Ἡ ἀπολείπουσα ὅμως, ὅταν προήρχετο τὸ διαζύγιον ἐξ αὐτῆς, ὤφειλε νὰ παρουσιασθῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν ἄρχοντα, καὶ «*ἀπολείψεως γράμματα παρὰ τῷ ἄρχοντι θέσθαι*» (14), ἤτοι νὰ τῷ ὑποβάλῃ ἐγγράφως τὴν κατηγορίαν της, ἢ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπολείψεως. Δὲν φαίνεται δ' ἂν ὁ ἄρχων εἶχε καὶ δικαίωμα νὰ δικάσῃ καὶ ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς κατηγορίας.

Ἀλλ' ἐν περιπτώσει διαζυγίου, τοῦ προκαλουμένου τοὐλάχιστον ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ἡ προὶξ ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ ὑπὸ τοῦ ἀποπέμποντος εἰς τὸν κύριον τῆς ἐκβαλλομένης, ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, νὰ τῷ καταβάλληται ἐπ' αὐτῆς τόκος ἐξ ἐννέα ὀβολῶν τὴν μνᾶν κατὰ μῆνα, ἤτοι πρὸς 18 %, καὶ προσέτι νὰ χορηγῆται, ἂν οὕτως ἀπεφάσιζε τὸ δικαστήριον, καὶ σίτησις διὰ τὴν γυναῖκα, κατὰ τὸν νόμον ὅστις μνημονεύεται ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λόγῳ (15)· «*Ἐὰν ἀποπέμπῃ τὴν γυναῖκα, ἀποδιδόναι τὴν προῖκα· ἐὰν δὲ μή, ἐπ' ἐννέ' ὀβολοῖς τοκοφορεῖν, καὶ σίτου εἰς ᾠδεῖον εἶναι δικάσασθαι ὑπὲρ τῆς γυναικὸς τῷ κυρίῳ*». Τὸ αὐτὸ δ' ἐφηρμόζετο καὶ ὅταν μνηστήρ, λαβὼν τὴν προῖκα, ἠρνεῖτο ἔπειτα νὰ νυμφευθῇ τὴν μνηστήν (16).

Ὁμοίως δ' ἀπεδίδετο ἡ προὶξ καὶ ἐν περιπτώσει ἀτεκνίας τῆς γυναικός, ἂν δηλαδὴ αὐτὴ ἀπέθνησκεν ἄτεκνος, ἢ ἂν

(13) Κ. Ἀνδοκ. 541.
(14) Πλούτ. Ἀλκιβ. 8. — Ψ. Ἀλκιβ. Αὐτ.
(15) Δημ. κ. Νεαίρ. 1362.
(16) Δημ. κ. Ἀφόβ. 1010.

ὁ ἀνὴρ ἀπέθνησκε, χωρὶς αὐτὴ νὰ τεκνοποιήσῃ (17), ὅθεν ἐπήγασε καὶ ἐξηγεῖται τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῶν ὑποβολιμαίων τέκνων ἐν Ἀθήναις, ἐπίσης συμφέρον εἰς τὰς ἀτέκνους γυναῖκας καὶ εἰς τοὺς ἄνδρας των. Τούτων εἰσαγωγὴν εἰς τὸν οἶκον, κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον (18), ἐτεχνάζετο ἡ γυνή, «*βουλομένη ἑκάστη κατασχεῖν τὸν ἄνδρα τὸν ἑαυτῆς καὶ τὸν οἶκον*», καὶ ὁ Ἀριστοφάνης μνημονεύει τὸ ἔθος τοῦτο ὡς ἐπικρατοῦν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, διὰ τῶν στίχων τούτων (19)· «*Ἑτέραν δ' ἐγῷδ' ἣ φάσκει ὠδίνειν γυνὴ δέχ' ἡμέρας, ἕως ἐπρίατο παιδίον*».

Μετὰ δὲ τὴν χηρείαν αὐτῆς, ἐδύνατο ἡ γυνὴ κατὰ τὸ δοκοῦν, ἢ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ *κυρίου* αὐτῆς (20), ἤτοι τοῦ πατρός της, ἤ, ἐν ἐλλείψει πατρός, τοῦ ἐγγυτάτου καὶ πρεσβυτάτου τῶν ἐξ αἵματος ἀῤῥένων συγγενῶν της, ἢ νὰ παραμείνῃ παρὰ τοῖς τέκνοις της, ἔχουσα τὴν προῖκα αὐτῆς, ἐν ὅσῳ τὰ παιδία ἦσαν ἀνήλικα, χωρὶς ὅμως νὰ δύνηται ἐλευθέρως νὰ συναλλάττηται, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἐπιτρόπου ἐκείνων· διότι ἡ γυνὴ ἐθεωρεῖτο εἰς τὰς νομικὰς αὐτῆς σχέσεις πάντοτε ὡς ἀνήλικος, καὶ κατ' Ἰσαῖον (21) ὁ νόμος «*διαῤῥήδην ἐκώλυε*» πᾶν συμβόλαιον μετὰ παιδίου καὶ γυναικός, πέραν τῆς ἀξίας μεδίμνου κριθῆς.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνηλίκων τέκνων εἶχεν ὁ πατὴρ τὴν ἰσχὺν τοῦ φυσικοῦ ἐπιτρόπου. Ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις καὶ πρὸ τοῦ Σόλωνος μνημονεύεται ὅτι ἡ πατρικὴ ἐξουσία ἦν ἐπίσης αὐστηρὰ ὡς ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι ὁ πατὴρ ἐδικαιοῦτο νὰ

(17) Ἰσ. π. Πυῤ. κλ. 36.
(18) ΙΕ, σ. 237.
(19) Θεσμοφορ. 511. — Ἴδ. Δημ. κ. Μειδ. 563 (190).
(20) Δημ. κ. Βοιωτ. 1010.
(21) π. Ἀριστάρχ. κλ. 10. — Ἴδ. Δίων. Χρυσόστ. ΟΔ'. σ. 638.

φονεύῃ τὴν ἐκδεδιῃτημένην θυγατέρα του, ὅπερ ὅμως, ἂν ἀληθές, λέγεται ὅτι μετὰ φρίκης κατήργησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτε, κατὰ παράδοσιν πιθανῶς μετέχουσαν μύθου, ὁ Ἱππομένης ἐξέθηκε τὴν ἰδίαν θυγατέρα εἰς τὸ *μένος* τῶν *ἵππων* του, ἵνα φάγωσιν αὐτήν, ἄγριοι ὄντες (22). Προσέτι ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (23), ὅτι τότε εἶχον τὴν ἄδειαν καὶ νὰ πωλῶσι τὰ τέκνα των οἱ πατέρες διὰ πενίαν. Ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ὅμως χρόνοις τοιαύτας τερατώδεις διατάξεις δὲν περιεῖχεν ὁ νόμος (24).

Εἶχεν ὅμως, φαίνεται, ὁ πατὴρ τὸ δικαίωμα τῆς ἀποκηρύξεως, περιοριζόμενον ἴσως κατὰ τοῦτο, ὅτι προαπῃτεῖτο δικαστικῇ ἀρχῆς τινος ἄδεια. Πιθανῶς ὅμως τὰ ἤθη ἐν Ἀθήναις σπανιώτατα ἐπέτρεπον τὴν χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τούτου, ὥστε καὶ ὁ Πολυδεύκης λέγει ὅτι ἡ λέξις *Ἀποκήρυκτος* ἦν οὐχὶ ἀττική. Περὶ Θεμιστοκλέους ἐῤῥέθη ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων ὅτι ἀπεκηρύχθη, ἀλλ' ὁ Πλούταρχος (25) διαψεύδει τὴν εἴδησιν ταύτην. Περὶ δὲ Ἀλκιβιάδου διηγεῖται μὲν οὗτος (26) ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ τὸν *ἀπεκήρυξεν*, ἀλλ' ἐννοεῖ διὰ τῆς λέξεως ὅτι ἀπολεσθέντα ποτέ, ἐν τῇ παιδικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, τὸν ἀνεζήτησε διὰ κήρυκος. Ὅπως δήποτε δέ, ἡ ἀποκήρυξις φαίνεται ὅτι μόνον ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων εἶχεν ἐπιῤῥοήν, οὐδενὸς δὲ τῶν πολιτικῶν ἥπτετο.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ πατρός, τὰ τῶν ἀνηλίκων παιδίων δὲν διεῖπον οὔτε ἡ μήτηρ, οὔτε αὐτοδικαίως οἱ ἐγγύτεροι συγγενεῖς, ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν ἐγκαθιστῶντο ἐπίτροποι, ὧν

(22) Ἴδ. ἀνωτ. Βιβλ. Β. Μέρ. Α. Κεφ. Ζ. σελ. 112.
(23) Πλούτ. Σόλ. ΙΓ.
(24) Mayer u. Schönm. 427, ἑπ. — Wachsm. II, 1. 209, ἑπ.
(25) Πλούτ. Θεμιστ. Β.
(26) Πλούτ. Ἀλκιβ. Γ'.

ἡ διαχείρισις τῆς ὀρφανικῆς οὐσίας εἰς πολλὰς πολλάκις δίκας ἐνέβαλλε, δι' ὃ καὶ πολλοὶ ἐγράφησαν *ἐπιτροπικοὶ* ἢ *ὀρφανικοὶ* λόγοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων, καὶ κωμῳδίαι τινὲς μνημονεύονται, τὰς σχέσεις πρὸς ἐπιτρόπους ὑπόθεσιν ἔχουσαι, ὡς ἡ τοῦ Ἀλέξιδος, ἥτις «Ἐπίτροπος» ἐκαλεῖτο. Ἀλλ' ἐξ αὐτῶν μὲν οὐδεμία, ἐκ δὲ τῶν λόγων σώζονται μόνον ὁ τοῦ Δημοσθένους κατὰ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ Ἀφόβου καὶ ὁ κατὰ τοῦ Ὀνήτορος, ὁ τοῦ Λυσίου κατὰ Διογείτονος, καὶ ὁ τοῦ Ἰσαίου περὶ Ἁγνίου κλήρου, ἐξ ὧν ἀτελεῖς τινας δυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν εἰδήσεις.

Κατ' αὐτάς, ὁ πατὴρ ἐδύνατο, ζῶν ἔτι, νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐπιτρόπους ὅσους ἤθελε τῶν τέκνων αὐτοῦ, διὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ θανάτου του, ὡς ὁ τοῦ Δημοσθένους ἐγκατέστησε τέσσαρας (27), καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπίσης διορίζουσιν ἐπιτρόπους ἐν ταῖς διαθήκαις των, ἃς διετήρησε Διογένης ὁ Λαέρτιος.

Ἂν δ' ὁ πατὴρ εἶχεν ἀποθάνει οὐδὲν διατάξας περὶ ἐπιτρόπων, ἐπεμελεῖτο τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν ὁ ἐπώνυμος ἄρχων, εἰς ὃν ἐναπέκειτο ἡ φροντὶς τῆς τῶν οἰκογενειῶν διατηρήσεως, καί, καθ' ὅσον ἐνεδέχετο, ἐπροτίμα πάντοτε τοὺς φυσικοὺς ἐπιτρόπους, ἤτοι τοὺς ἐγγυτέρους τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν. Διογένης ὁ Λαέρτιος μνημονεύει (28) νόμου, καθ' ὃν δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιτροπεύῃ ἀνηλίκων ὁ δεύτερος σύζυγος τῆς μητρὸς αὐτῶν, οὐδ' ἐπίτροπος νὰ νυμφευθῇ τὴν μητέρα, ὡς οὐδ' ἐν γένει νὰ ἐγκαθιστᾶται ἐπίτροπος ἐκεῖνος εἰς ὃν θὰ περιήρχετο ἡ οὐσία ἂν εἶχον ἀποθάνει τὰ τέκνα. « *Τὸν ἐπίτροπον τῇ τῶν ὀρφανῶν μητρὶ μὴ συνοικεῖν, μηδ' ἐπιτροπεύειν εἰς ὃν ἂν ἡ οὐσία ἔρχε-*

(27) Δημ. κ. Ἀφόβ. 814.
(28) Α, 56.

ται τῶν ὀρφανῶν τελευτησάντων». Καίτοι ὅμως προφανέστατα προνοητικὴ ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἀνηλίκων ἡ διάταξις αὕτη, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι περιῆλθεν εἰς ἀχρηστίαν, ἢ τοὐλάχιστον ὅτι οὐ σπανίως ἠθετεῖτο. Οὕτως αὐτὸς ὁ Παιανιεὺς Δημοσθένης παρήγγειλε τὴν γυναῖκά του Κλεοβούλην, τὴν μητέρα τοῦ ῥήτορος, νὰ νυμφευθῇ τὸν Ἄφοβον, ὃν ἐγκαθίστα ἐπίτροπον τῶν τέκνων αὐτοῦ (29).

Καθ' ἕτερον δὲ νόμον (30), ὁ εἰς μίσθωσιν λαμβάνων κτήματα ὀρφανικά, ὤφειλε νὰ δίδῃ ὑποθήκην, ἥτις ἐλέγετο «*ἀποτίμημα*», ὡς καὶ ἡ διδομένη διὰ τὴν προῖκα τῆς γυναικός. Ἡ διάταξις δ' αὕτη προφανῆ σκοπὸν εἶχεν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιστάσεσι τὴν ὑλικὴν ἐξασφάλισιν τῶν συμφερόντων τῶν ἀσθενεστέρων τῆς κοινωνίας μελῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κληρονομία. (1)

Ἀθηναῖος πολίτης μὴ ἔχων τέκνα γνήσια, ἢ αὐτὰ κατὰ νόμον ἀποκηρύξας, ἐδύνατο νὰ διαθέσῃ τὰ τῆς ἑαυτοῦ περιουσίας κατὰ βούλησιν. Καὶ ὁ μόνας θυγατέρας δὲ κεκτημένος, διέθετε μὲν τὴν κληρονομίαν ὑπὲρ οὗτινος ἐβούλετο, ἀλλὰ μετὰ τῶν θυγατέρων, ἤτοι ὑπὲρ ἐκείνων μεθ' ὧν ἐνύμφευε τὰς θυγαγέρας αὐτοῦ. Τοῦ περὶ τούτου νόμου μνημο-

(29) Ὑποθ. Δημ. κ. Ἀφόβ.
(30) Ἁρποκρ. φ. Ἀποτιμητής. — Ἰσ. π. Φιλοκλ. κλ. σ. 143.
(1) **Bunsen, de jure hereditario Atheniensium.**

νεύει ὁ Ἰσαῖος διὰ τούτων (2)· «*Ὁ γὰρ νόμος διαῤῥήδην λέγει ἐξεῖναι διαθέσθαι ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις τὰ ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ παῖδας γνησίους καταλίπῃ ἄῤῥενας· ἂν δὲ θηλείας καταλίπῃ, σὺν ταύταις*». Ἂν δέ τις, ἀφ' οὗ ἔγραψε διαθήκην ἀπέκτα υἱὸν γνήσιον, ἡ διαθήκη ἐθεωρεῖτο ὡς ἄκυρος, ἐκτὸς ἂν ὁ υἱὸς ἀπέθνησκεν ἀνήλιξ, δηλαδὴ πρὸ τοῦ ἐπὶ διετὲς ἡβῆσαι (3), ὅτε ἔμενεν ἡ διαθήκη ἰσχύουσα. Ἐν πάσῃ δ' ἄλλῃ περιπτώσει, ὁ νόμος, ὅστις ἐνδιεφέρετο εἰς τὴν τῶν οἴκων καὶ τῶν οὐσιῶν διατήρησιν, καὶ ἐπεμελεῖτο αὐτῆς, προὐνόει καὶ διέταττε περί τε τῶν δικαιωμάτων τῶν τέκνων, καὶ περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας, ἥτις καὶ *ἀγχιστεία* ἐλέγετο, ὡς πρὸς τὰς κληρονομικὰς σχέσεις θεωρουμένη. Ὡς πρὸς ταύτην δέ, καὶ τὴν ἀπ' εὐθείας ἀπογονίαν, «*τὸ γένος*» ἢ «*τοὺς ἐκγόνους*», ὡς ἐλέγοντο, ἐπεκράτει ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξ ἴσου διανομῆς τῆς κληρονομίας μεταξὺ τῶν γνησίων υἱῶν. «*Ἅπαντας τοὺς γνησίους ἰσομοίρους εἶναι τῶν πατρῴων*» λέγει ὁ Ἰσαῖος (4). Πρωτοτοκίας δὲ δικαίωμα δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ὁ πρωτότοκος εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μεταξὺ τῶν ἰσοτίμων κλήρων, ὡς ἐν τῷ παραδείγματι τοῦ Δημοσθένους (5)· «*Καὶ λαβὼν αἵρεσιν Ἀπολλόδωρος, αἱρεῖται τὸ ἀσπιδοπηγεῖον ἀντὶ τῆς τραπέζης*». Αἱ δὲ θυγατέρες δὲν ἐλάμβανον ἴσην μερίδα μετὰ τῶν υἱῶν, ἀλλὰ μόνον προῖκα τινά, ὡς προεῤῥέθη, καὶ ἐκαλοῦντο *ἐπίπροικοι*.

Ἀπὸ δὲ τῶν υἱῶν μετέβαινεν ἡ κληρονομία, κατὰ τὴν

(2) Ἰσ. π. Πυῤ. κλ. 68.
(3) Δημ. κ. Στεφ. 1136.
(4) Π. Φιλοκλ. κλ. 137.
(5) Κ. Φορμίων. 94.

αὐτὴν ἀρχὴν τῆς ἐξ ἴσου διανομῆς, εἰς τοὺς κατ' εὐθεῖαν ἄῤῥενας κατιόντας ἀπεριορίστως, οὕτως ὥστε, μὴ ζώντων υἱῶν, ζώντων ὅμως ἐγγόνων ἀῤῥένων ἐξ υἱῶν, ἡ περιουσία μετέβαινεν αὐτοδικαίως εἰς αὐτούς, καὶ οἱ τοιοῦτοι, ὡς καὶ οἱ υἱοί, κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔκφρασιν (6), «*ἐβάδιζον εἰς τὰ πατρῷα*», ὅ ἐστιν ὅτι ἐλάμβανον τὴν κληρονομίαν, οὐδεμιᾶς ἀπαιτουμένης πρὸς τοῦτο δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐν ᾧ ἀπῃτεῖτο εἰς πᾶσαν πλαγίων ἀγχιστέων κληρονομίαν, ἧς καὶ ἡ ἀπογραφὴ ἀνεγινώσκετο δημοσίᾳ, ἐπὶ τῆς κατὰ πᾶσαν Πρυτανείαν πρώτης ἐκκλησίας τοῦ δήμου (7). Ἐν γένει δ' ἐπεκράτει ἡ ἀπ' εὐθείας ἀπογονία τῆς πλαγίας συγγενείας· ὥστε ὁ ἔγγονος φέρ' εἰπεῖν τοῦ ἀποθανόντος ἐπροτιμᾶτο τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἐκ πλαγίου συγγένειαν ἴσχυεν ἐν γένει ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ ἄνδρες, καίτοι μᾶλλον μεμακρυσμένοι τοῦ ἀποθανόντος, ἐπροτιμῶντο εἰς τὴν κληρονομίαν τῶν γυναικῶν, καίτοι πλησιεστέρων. Τοῦτο λέγει ὁ Σολώνιος νόμος, ὃν παραθέτει ὁ Δημοσθένης (8)· «*Κρατεῖν δὲ τοὺς ἄῤῥενας καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀῤῥένων, ἐὰν ἐκ τῶν αὐτῶν ὦσι, καὶ ἐὰν γένει ἀπωτέρω*». Ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἰσαίου (9) ἐξάγονται αἱ ἰδιαίτεραι διατάξεις τῆς ἐφαρμογῆς τῆς γενικῆς ταύτης ἀρχῆς, καθ' ἅς, μὴ ὄντων κατ' εὐθεῖαν ἀπογόνων, ἐπροτιμῶντο, α' οἱ ὁμοπάτορες ἀδελφοί, καίτοι μὴ ὁμομήτορες· διότι τοῦ ἀτέκνου υἱοῦ κληρονόμος ἐθεωρεῖτο ὁ πατήρ, καὶ τούτου ὁ ἄλλος υἱός· β' Οἱ ἐξ ἀδελφῶν γνήσιοι ἀδελφιδοῖ, ἤ, ὡς καλοῦνται σήμερον, ἀνεψιοί· γ' Αἱ ὁμοπάτριοι ἀδελ-

(6) Ἰσ. π. Πύῤ. κλ. 53.
(7) Ἴδ. Ἀνωτ. Κεφ. Α. σελ. 206.
(8) Δημ. κ. Μακαρτ. 1067.
(9) Π. Ἀγν. κλ. 270.

φαί· δ' Οἱ ἐξ αὐτῶν γνήσιοι ἀδελφιδοῖ· ε' Οἱ πρὸς πατρὸς ἀνεψιοί, δηλαδὴ ἐξάδελφοι· στ' Οἱ ἐξ αὐτῶν ἀνεψιαδοῖ, δεύτεροι ἀνεψιοί, ἢ ἐξαδέλφων παῖδες. « *Οἱ δὲ παῖδες τῶν ἀνεψιαδῶν ἦσαν ἔξω τῆς ἀγχιστείας* »· ζ' Μετὰ πάντας τούτους τοὺς πρὸς πατρὸς συγγενεῖς, οἱ πρὸς μητρὸς κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν· η' Μετὰ τούτους οἱ λοιποὶ πρὸς πατρὸς ἐγγύτατοι.

Ἡ δὲ θυγάτηρ, ἥτις ἀδελφὸν δὲν εἶχεν, ἢ ἡ γυνὴ ἥτις κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν τάξιν εἶχε δικαίωμα κληρονομίας, ἐκαλεῖτο *ἐπίκληρος*, ἤ, κατ' Εὐριπίδην (10), καὶ *ἔγκληρος*, ἐνίοτε δὲ καὶ *ἐπίδικος*, καί, ὡς τὰ πατρῷα ἔχουσα, *πατροῦχος*, καὶ προσέτι, ἴσως ὑπὸ τῶν κωμικῶν μόνων, *ἐπιπαματίς* (11). Ἂν συνέπιπτε δὲ νὰ ὑπάρχωσι δύω γυναῖκες ἔχουσαι τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἀγχιστείας, ἐδύναντο νὰ εἶναι δύο ἐπίκληροι, τὴν οὐσίαν διανεμόμεναι.

Καὶ ἦν μὲν ἡ ἐπίκληρος ὀλβιωτέρα τῆς ἐπιπροίκου, ὡς ὁλόκληρον κληρονομοῦσα τὴν χηρεύουσαν περιουσίαν, ἀλλὰ κατὰ τοῦτο πολὺ δυστυχεστέρα ἐκείνης, ὅτι ἦν δούλη καὶ παρακολούθημα τοῦ πλούτου ὅστις τῇ ἀνῆκε, καὶ βεβιασμένη νὰ δώσῃ τὴν καρδίαν της οὐχὶ εἰς ὃν αὐτὴ ἤθελεν, ἀλλ' εἰς ὃν ὁ νόμος διέταττε· διότι ὁ ἐγγύτατος τῶν πλαγίων συγγενῶν τοῦ ἀποθανόντος, ὅστις θὰ ἐκληρονόμει αὐτὸν ἂν ἡ ἐπίκληρος δὲν ὑπῆρχεν, ἐδύνατο, ὡς ἁπλῶς διακάτοχον τῆς οὐσίας ἥτις εἰς αὐτὸν ἀνῆκε, ν' ἀπαιτήσῃ αὐτὴν εἰς γυναῖκα, καὶ διὰ τοῦ δικαστηρίου προσέτι. Ἐκαλεῖτο δὲ τοῦτο *ἐπιδικάζεσθαι τῆς ἐπικλήρου*, δι' ὃ καὶ ἡ ἐπίκληρος ἐλέγετο καὶ *ἐπίδικος*. Καὶ τὸ δικαστήριον, ὅταν ἀνεγνώριζεν ὡς ἔγκυρα τὰ δικαιώματα τοῦ ἀπαιτοῦντος,

(10) Ἰφιγ. Ταυρ. 664.
(11) Σχολ. Ἀριστοφ. Σφ. 583.

ἐπέτρεπεν αὐτῷ καὶ νὰ χωρίσῃ προσέτι τὴν γυναῖκα ταύτην ἀπὸ τοῦ συζύγου αὐτῆς, ἂν ἦν ἤδη νενυμφευμένη, καὶ πλὴν τούτου νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ ὁ ἴδιος τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γυναῖκα. Οὕτω λέγει ὁ Ἰσαῖος (12)· « *Τὰς μὲν ὑπὸ τῶν πατέρων ἐκδοθείσας καὶ συνοικούσας ἀνδρᾶσι γυναῖκας... ἂν ὁ πατὴρ αὐτῶν τελευτήσῃ μὴ καταλιπὼν αὐταῖς γνησίους ἀδελφούς, τοῖς ἐγγύτατα γένους ἐπιδίκους εἶναι κελεύει ὁ νόμος* ». Οὕτως ἐν τῷ κατ' Εὐβουλίδου λόγῳ τοῦ Δημοσθένους (13) βλέπομεν τὸν πένητα Πρωτόμαχον, ὅστις ἐκληρονόμησε πλουσίας ἐπικλήρου, παραχωροῦντα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἐξ ἧς εἶχεν ἤδη θυγατέρα, εἰς τὸν πατέρα τοῦ λέγοντος Εὐξιθέου, καὶ τὸν Τιμοκράτην, ὅστις ἔμελλε νὰ λάβῃ ἐπίκληρον, διδόντα τὴν γυναῖκά του εἰς τὸν Ἄφοβον (14). Ἐπιβάλλων ὅμως εἰς τὰς ἐπικλήρους πολλάκις ἄνδρας οἵτινες δὲν ἦσαν τῆς ἐκλογῆς των, ὁ νόμος ἀφ' ἑτέρου προὐνόει ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὰς ἐπροστάτευεν ἐν τῷ γάμῳ, ἐφ' ᾧ ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρα τάξις γραφῶν, τῶν καλουμένων « *Ἐπικλήρου κακώσεως* ».

Ἀλλὰ πᾶν κληρονομικὸν δικαίωμα πλαγίου συγγενοῦς ἐπὶ περιουσίας ἢ ἐπὶ ἐπικλήρου ἀπητεῖτο ν' ἀποδειχθῇ ἐνώπιον δικαστηρίου, καθ' ὃ μὴ ὂν ἐπίσης αὐταπόδεικτον καὶ ἀναμφισβήτητον ὡς ἐπὶ τῆς ἀπ' εὐθείας ἀπογονίας· ἐξ οὗ τὸ ἐν Δημοσθένει (15) ἀπαντώμενον ἀξίωμα· « *Ἀνεπίδικον μὴ ἐξεῖναι ἔχειν μήτε κλῆρον μήτε ἐπίκληρον* ».

Ἡ σχέσις ὅμως τῶν πλαγίων συγγενῶν πρὸς τοὺς ἐπικλήρους δὲν παρεῖχεν αὐτοῖς δικαιώματα μόνον, ἀλλὰ πολ-

(12) Π. Πύρ. κλ. 64.
(13) Σ. 1311.
(14) Ὑπόθ. Δημ. κ. Ὀνήτ.
(15) Δημ. κ. Στεφ. 1135.—

λάκις τοῖς ἐπέβαλλε καὶ καθήκοντα. Διότι, ὡς ἐδικαιοῦντο νὰ νυμφευθῶσι τὴν πλουσίαν ἐπίκληρον, οὕτως ὑπεχρεοῦντο νὰ νυμφευθῶσι τὴν πτωχήν. Ἐδύναντο δὲ ν' ἀποφύγωσι τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην μόνον χορηγοῦντες προῖκα τινὰ ἀναλόγως τῆς περιουσίας των, ὡς πεντακοσίων μεδίμνων φερ' εἰπεῖν, οὐχὶ ἀνωτέρων τῶν πέντε μνῶν (16) ἢ πεντακοσίων δραχμῶν.

Ἀλλ' ὁ πλοῦτος τῆς ἐπιζητήτου ἐπικλήρου δὲν ἀνῆκεν εἰς αὐτήν, οὐδὲ κᾂν εἰς τὸν σύζυγον ὅστις τὴν ἐπεδικάζετο, ἀλλ' εἰς τὰ παιδία τὰ ἐξ αὐτῆς γεννώμενα. Ἡ ἐπίκληρος εἶχε μόνον τὴν παρακαταθήκην τῆς οὐσίας τοῦ ἄνευ υἱοῦ ἀποθανόντος πατρός της, καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὸν φυσικὸν κληρονόμον, τὸν ἔγγονον ἐκείνου, ἤ, καὶ ἂν τῆς ἐπικλήρου τὸ τέκνον ἦτον θυγάτηρ, εἰς τὸ τέκνον βεβαίως ἐκείνης, καὶ οὕτω καθεξῆς· διότι τοῦ νόμου ἡ πρόνοια ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν τοῦ οἴκου μονιμότητα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ἐν αὐτῇ διατήρησιν, καὶ τὴν ἀπὸ πάππου εἰς ἔγγονον αὐτῆς μεταφύτευσιν. Ὁ δὲ σύζυγος εἶχε μόνον τὴν ἐπικαρπίαν τῆς οὐσίας ταύτης, ὡς κύριος τῆς γυναικός, καὶ ὡς κύριος καὶ ἐπίτροπος τοῦ κληρονομοῦντος τέκνου. Ἅμα δὲ τοῦτο, ἂν ἦτον υἱός, ἠλικιοῦτο, δηλαδὴ διήνυε τὸ διετὲς ἡβᾷν, ἀνελάμβανε τὴν περιουσίαν, καὶ εἰς τὴν μητέρα του ἔδιδε μόνον τὰ πρὸς σίτησιν· ὡς ἐν Δημοσθένει (17)· « *Καὶ ἐὰν ἐξ ἐπικλήρου τις γένηται, ἅμα καὶ ἡβήσῃ ἐπὶ διετές, κρατεῖν τῶν χρημάτων, τὸν δὲ σῖτον μετρεῖν τῇ μητρί.* »

---

(16) Δημ. κ. Μακαρτ. 1069. — Ἰδ. Διόδ. ΙΒ, 18. —
(17) Δημ. κ. Στεφ. Β, 1135. — Ἰδ. καὶ Ἰσ. π. Κίρ. κλ. 31. — Π. Πύρ. 50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Υἱοθεσία.

Ἡ ἀνωτέρω δὲ μνημονευθεῖσα ἐξουσία τοῦ διαθέτειν τὰ ἴδια ἐν ἐλλείψει ἄῤῥενος τέκνου γνησίου ἐξετείνετο ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ δικαιώματος τῆς *υἱοθεσίας*, ἢ *θέσεως*, ἥτις καὶ *ποίησις* ἄλλως ἐλέγετο, ὡς τὸ υἱοθετεῖν ἐλέγετο καὶ *ποιεῖσθαι*, *υἱοποιεῖσθαι*, *θέσθαι υἱὸν* καὶ *υἱῶσαι*. Καὶ ἦν ἡ υἱοθεσία οὐ μόνον δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ καθῆκον τοῦ πολίτου συγχρόνως· διότι ἐπίσης τῷ ἰδιώτῃ ἐνδιεφέρετο καὶ τὸ δημόσιον, « *ἵνα μὴ ἀνώνυμος γένηται ὁ οἶκος* » (1), καὶ ἐπεμελεῖτο « *ὅπως ἂν μὴ ἐξερημωθῇ ὁ οἶκος* », (2), ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ἥ τε φορολογία (3), καὶ ἡ διατήρησις τῶν τοῖς γένεσιν ἀνηκόντων ἱερῶν. Διὰ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ *ποίησις* ἐθεωρεῖτο ὡς καθῆκον θρησκευτικόν, ὡς λέγει ὁ Ἰσαῖος (4)· « *Πάντες γὰρ οἱ τελευτήσειν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν ὅπως μὴ ἐξερημώσωσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους, ἀλλ' ἔσται τις καὶ ὁ ἐναγιῶν, καὶ πάντα τὰ νόμιμα αὐτοῖς ποιήσων. Δι' ὃ κἂν ἅπαντες τελευτήσωσιν, ἀλλ' οὖν ποιησάμενοι καταλείπουσιν* ». Ὅταν δὲ παρημέλουν οἱ ἰδιῶται, τότε τὴν ἐπιμέλειαν ἀνελάμβανε τὸ δημόσιον, ὡς ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ αὐτός· « *Καὶ οὐ μόνον ἰδίᾳ ταῦτα γινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ τὸ κοινὸν τῆς πόλεως οὕτω ταῦτ' ἔγνωκε*·

(1) Ἰσοκ. π. Μενεκλ. κλ. 36.—
(2) Δημ. κ. Λεωχ· 1093.—
(3) π. Ἀπολλον. κλ· 42.—
(4) Αὐτ. 30.—

νόμῳ γὰρ τῷ ἄρχοντι τῶν οἴκων, ὅπως ἂν μὴ ἐξερημῶνται, προστάττει τὴν ἐπιμέλειαν.» Ὁ δ' ἄρχων ἐξεπλήρου τὸ καθῆκον τοῦτο, εἰσάγων εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀποκλήρου ἀποβιώσαντος τινὰ *«ἐκ τῶν κατὰ γένος ἐγγυτάτω»* (5), συνήθως τὸν υἱὸν θυγατρὸς ἐπικλήρου, ὅστις φυσικὸς ὢν κληρονόμος, ἀνελάμβανεν οὕτω καὶ πάντα τοῦ υἱοῦ τὰ καθήκοντα.

Ἐγίνετο δ' ἡ υἱοθεσία εἴτε μεταξὺ ζώντων (6), εἴτε διὰ διαθήκης(7)· καὶ, ὅπως ἔχῃ νόμιμον κῦρος, ἀπῃτοῦντο παρά τε τοῦ υἱοθετοῦντος καὶ παρὰ τοῦ υἱοθετουμένου προσόντα τινὰ ὡρισμένα ὑπὸ τοῦ νόμου. Κατ' αὐτὰ ὁ υἱοθετῶν, ὅστις καὶ *θέτης* ἢ *ποιητὸς πατὴρ* ἐκαλεῖτο, ἀπῃτεῖτο νὰ εἶναι αὐτὸς ἐκ τῶν ἐχόντων τὸ τοῦ διαθέτειν δικαίωμα, ἤτοι νὰ εἶναι ἀνὴρ καὶ οὐχὶ γυνή, πολίτης Ἀθηναῖος, ἐνῆλιξ, ὑπερβὰς δηλαδὴ τὸ δέκατον ἕβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας του; νὰ μὴ ἔχῃ υἱὸν γνήσιον, ἢ νὰ ἔχῃ αὐτὸν διαῤῥήδην ἀποκεκηρυγμένον, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (8)· *« Ὅταν ἄπαις, καὶ κύριος τῶν ἑαυτοῦ, ποιήσηται υἱόν, ταῦτα εἶναι κύρια».* Ἔχων δέ τις υἱόν, μὴ ἀποκεκηρυγμένον, δὲν ἐδύνατο νὰ προσυιοθετήσῃ ἄλλον, κληρονόμον, ἐπὶ τῇ ὑποθετικῇ περιπτώσει τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ του (9)· πρῶτον διότι τοιαύτη ὑπόθεσις ἐκ μέρους πατρὸς ἦν ἀπαίσιος, καὶ δεύτερον βεβαίως διότι ἐξ αὐτῆς παρήγετο παρὰ ξένῳ, καὶ μὴ διὰ δεσμῶν αἵματος συνδεομένῳ, συμφέρον κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ γνησίου υἱοῦ, δυνάμενον νὰ ἔχῃ ὀλεθρίους συνε-

(5) Δημ. Αὐτ.

(6) Ἰσ. π. Μενεκλ. κλ. 14. — π. Ἀπολλοδ. κλ. 1. — Δημ. κ. Σπουδ, — κ. Λεωχ. κτλ.

(7) Ἰσ. πολλαχοῦ.— Πλάτ. Νόμ. ΙΑ, 7,923.

(8) Κ. Λεωχ. 1095.

(9) Ἰσ π. Ἀριστ. κλ. 258.

πείας. Ὁ δ' ἔχων θυγατέρας μόνον, ἐδύνατο νὰ υἱοθετήσῃ ἐπὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ νυμφεύσῃ μίαν ἐξ αὐτῶν, ἐπίκληρον, μετὰ τοῦ υἱοθετουμένου (10). Τέλος δ' ἀπῃτεῖτο, ὡς καὶ εἰς πάσας τὰς διαθήκας, καὶ εἰς τάντα τὰ συμβόλαια, ὅπως ὦσιν ἔγκυρα, ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὁ υἱοθετῶν ἐνήργει ἐν πλήρει χρήσει τῆς ἐλευθερίας του. Ὁ Σολώνιος νόμος, διατηρηθεὶς ἐν Δημοσθένει (11), ἔλεγε· « *Τὰ ἑαυτοῦ διαθέσθαι εἶναι ὅπως ἂν ἐθέλῃ, ἂν μὴ παῖδες ὦσι γνήσιοι ἄῤῥενες, ἂν μὴ μανιῶν, ἢ γήρως, ἢ φαρμάκων, ἢ νόσου ἕνεκεν, ἢ γυναικὶ πειθόμενος, ἢ ὑπὸ δεσμοῦ καταληφθείς.* »

Ὁ δὲ *θετὸς* (ὁ *θέσει* υἱός, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ φύσει), ὅστις καὶ *ποιητὸς* ἐλέγετο, α'. ἀπῃτεῖτο νὰ εἶναι πολίτης Ἀθηναῖος· καὶ ἂν μὲν υἱός, ἀπέκτα κληρονόμου, ἂν δὲ κόρη, ἐπικλήρου δικαιώματα. β'. Ἂν ὁ θετὸς ἦν ἐνῆλιξ, συναπῃτεῖτο πρὸς τὴν θέσιν καὶ ἡ συγκατάθεσις αὐτοῦ· ἂν δ' ἀνήλιξ, ἡ τοῦ πατρὸς ἢ κυρίου αὐτοῦ, τοῦ *ἐκποιοῦντος* αὐτόν, οὗ ἐλέγετο *ἐκποίητος*. γ'. Ἂν ἦν ὑπόλογος πρὸς τὸ δημόσιον, δὲν ἐδύνατο νὰ υἱοθετηθῇ πρὶν ἢ δώσῃ λόγον (12). δ'. Ἂν δ' ἦν ἄτιμος, μετεδίδετο ἡ ἀτιμία καὶ εἰς τὸν θέτην, ὡς καὶ ἐκ τοῦ θέτου μετέβαινεν εἰς τὸν θετόν. Οὕτως ἐν τῷ κατ' Ἀντιφῶντος ψηφίσματι (13) λέγεται· « *Καὶ ἄτιμον εἶναι Ἀρχεπτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντα, καὶ γένος τὸ ἐκ τούτων, καὶ νόθους καὶ γνησίους. Καὶ ἐὰν ποιήσηταί τινα τῶν ἐξ Ἀρχεπτολέμου καὶ Ἀντιφῶντος, ἄτιμος ἔστω ὁ ποιησάμενος* ».

(10) Δημ. κ. Σπουδ. 1028.
(11) Π. Στεφ. Β, 1133.—Ἴδε καὶ Δημ. κ. Λεπτ. 488.—Πλούτ. Ρωμ. Ζητ. Ζ —Πλούτ· Σόλ. ΚΑ.
(12) Αἰσχ. κ. Κτησ. 414.
(13) Πλούτ. Β. Ι' ῥητ.

Συνήθως δ' υἱοθετοῦντο οἱ ἐγγύτεροι τῶν συγγενῶν, διότι τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἔθους τούτου ὁ σκοπὸς ἦτον πρὸ πάντων, οὐχὶ ν' ἀποξενῇ τὴν οὐσίαν ἀπὸ τῆς οἰκογενείας διὰ μεταβιβάσεως εἰς ξένους, ἀλλὰ νὰ τὴν ἐξασφαλίζῃ μάλιστα εἰς αὐτήν, καὶ νὰ διατηρῇ τὴν οἰκίαν καὶ ἐν ἐλλείψει νομίμου καὶ ἀναμφισβητήτου κληρονόμου· καὶ κατὰ τοιοῦτον περιορισμὸν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καὶ τὸ τοῦ Δημοσθένους (14)· « *Εἰ γὰρ Σόλων ἔθηκε νόμον ἐξεῖναι δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ᾧ ἂν τις βούληται, ἐὰν μὴ παῖδες ὦσι γνήσιοι, οὐχ ἵν' ἀποστερήσῃ τοὺς ἐγγύτατα τῷ γένει τῆς ἀγχιστείας, ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ μέσον καταθεὶς τὴν ὠφέλειαν, ἐφάμιλλον ποιήσῃ τὸ ποιεῖν ἀλλήλους εὖ.* »

Ἐγίνετο δ' ἡ υἱοθέτησις μεταξὺ ζώντων κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἀπαραλλάκτως τύπους καθ' οὓς ἡ τοῦ γνησίου τέκνου ἐγγραφὴ εἰς τοὺς φρατορικοὺς πίνακας(15), ἀλλ' ἐν ἄλλῃ ἐποχῇ, κατὰ τὰ Θαργήλια, περὶ τὸν Ἀπρίλιον ἢ Μάϊον, ὡς ἐμπεριστατωμένως ἐκφράζεται ὁ Ἰσαῖος (16)· « *Καὶ ἐπειδὴ Θαργήλια ἦν, ἤγαγε με ἐπὶ τοὺς βωμοὺς εἰς τοὺς γεννήτας τε καὶ φράτορας. Ἔστι δ' αὐτοῖς νόμος ὁ αὐτὸς ἐάν τε τινὰ φύσει γεγονότα εἰσάγῃ τις, ἐάν τε ποιητόν, ἐπιτιθέναι πίστιν κατὰ τῶν ἱερῶν, ἦ μὴν ἐξ ἀστῆς εἰσάγειν καὶ γεγονότα ὀρθῶς—ποιήσαντος δὲ τοῦ εἰσάγοντος ταῦτα, μηδὲν ἧττον διαψηφίζεσθαι καὶ τοὺς ἄλλους· κἂν δόξῃ, τοὔτ' ἐς τὸ κοινὸν γραμματεῖον ἐγγράφειν· πρότερον δὲ μή* ». Μετὰ δὲ ταῦτα, ὅταν συνέπιπτε ν' ἀνοιχθῇ τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, ἐνεγράφοντο καὶ εἰς αὐτὸ ὑπὸ τοῦ δημάρχου ὡς δημόται, πιθανῶς ἄνευ ἄλλης θρησκευτικῆς τελετῆς.

(14) Κ. Λεπτ. κ. 84.
(15) Βιβλ. Β. Μέρ. Γ. Διαίρ. Α. Κεφ. ΣΤ'. Σ. 188.
(16) π. Ἀπολλοδ. κλ. Β.

Οἱ αὐτοὶ δὲ τύποι ἐτηροῦντο καὶ κατὰ τὴν διὰ διαθήκης υἱοθέτησιν (17), καθ' ἥν, ἂν ὁ θετὸς ἦν ἤδη ἐνήλιξ, ἐπεμελεῖτο αὐτὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐγγραφήν, ἂν δ' ἀνήλιξ, ἐπεμελεῖτο αὐτῆς ὁ κύριος αὐτοῦ, πιθανῶς ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, ὅστις καὶ ὡς μάρτυς ὑπεγράφετο εἰς τὰς τοιαύτας διαθήκας (18), καθ' ὃ ἔχων τὴν ἐπιμέλειαν τῆς τῶν οἴκων διατηρήσεως. Ἦσαν δ' αἱ νόμιμοι τῆς υἱοθεσίας συνέπειαι αἱ ἑπόμεναι· Πρῶτον ὅτι ὁ θετὸς ἀπεκλείετο τῆς ἀγχιστείας ἢ πολιτικῆς συγγενείας τοῦ φυσικοῦ πατρὸς καὶ τῆς λοιπῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἑπομένως καὶ πάντων τῶν ἐξ αὐτῆς πηγαζόντων κληρονομικῶν δικαιωμάτων (19). Ἀλλὰ τὴν πρὸς τὴν μητέρα σχέσιν οὐδέποτε διέκοπτεν ἡ υἱοθέτησις, καί, ὡς λέγει ὁ Ἰσαῖος (20), «*μητρὸς οὐδείς ἐστιν ἐκποίητος*», ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἡ πρὸς τὴν μητέρα συγγενικὴ συνάφεια καὶ ἡ ὀφειλομένη εἰς αὐτὴν φιλοστοργία οὐδέποτε ἔπαυον· οὐ μόνον διότι τοῦτο θὰ ἦτον ἐναντίον τῶν ἱερωτάτων αἰσθημάτων τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ πρὸς τὸν πατέρα διακοπτομένη πολιτικὴ σχέσις δὲν ὑπῆρχε καὶ μετὰ τῆς μητρός, οὔτε εἶχεν ἡ μήτηρ ἄλλον οἶκον πλὴν τοῦ τοῦ ἀνδρός της, ὃν ὁ υἱὸς νὰ διατηρήσῃ, οὔτε ἄλλην φρατρίαν πλὴν τῆς ἐκείνου, εἰς ἣν οὗτος νὰ διαμείνῃ, οὔτε κληρονομίαν εἶχεν ἡ μήτηρ νὰ τῷ ἀφήσῃ, πλὴν ἂν ἦν ἐπίκληρος, ὅτε πάλιν ἡ οὐσία ἦν οὐχὶ αὐτῆς, ἀλλὰ τοῦ πατρός της, καὶ ἑπομένως ὁ υἱὸς αὐτῆς ἐγίνετο οὐχὶ τῆς μητρός, ἀλλὰ τοῦ πάππου ἐκποίητος.

Δεύτερον, ὅτι ὁ θετὸς ἀπελάμβανεν ὅλων τῶν δικαιωμά-

(17) Ἰσ. π. Ἀρισταρχ. κλ. 8.
(18) Αὐτ. π. Ἀστυφ. κλ. 8.
(19) Ἰδ. ἀνωτ. Κεφ. Β.
(20) π. Ἀπολλ. κλ. 25.

των καὶ ἀνελάμβανεν ὅλα τὰ καθήκοντα τῆς πρὸς τὸν θέτην καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἀγχιστείας, ἤτοι ἀνελάμβανε κατὰ πάντα τὴν θέσιν γνησίου υἱοῦ, οὐχὶ ὅμως ὡς ὁμομητρίου, θεωρουμένου ὡς πρὸς τὰς θυγατέρας, δι' ὃ καὶ ἐδύνατο νὰ νυμφευθῇ ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐκληρονόμει ὡς ἂν ἦν υἱός, καὶ ἐθάπτετο εἰς τὸ οἰκογενειακὸν ταφεῖον (21), καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ ὤφειλον νὰ ἐπιμελῶνται τῆς διατηρήσεως τῶν ἱερῶν τοῦ θέτου.

Ἂν δὲ μετὰ τὴν υἱοθέτησιν ὁ θέτης ἀπέκτα φυσικοὺς υἱούς, ὁ θετὸς κατηριθμεῖτο μετ' αὐτῶν ὡς πρός τε τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα, καὶ συνεκληρονόμει ἐξ ἴσου, ὡς ἐν Ἰσαίῳ (22)· « *Διαῤῥήδην ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ἐὰν ποιησαμένῳ παῖδες ἐπιγένωνται, τὸ μέρος ἑκάτερον ἔχειν τῆς οὐσίας, καὶ κληρονομεῖν ὁμοίως ἀμφοτέρους* ». Ἂν δ' ἀπέκτα θυγατέρας ὁ θέτης, ὁ θετὸς ἐπεῖχε πρὸς αὐτὰς θέσιν ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, καὶ ἦν ἐπομένως, μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ πατρός, κύριος αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν υἱοθεσίαν δὲν ἐδύνατο πλέον ὁ θέτης νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ ἄλλου μέρος τῆς οὐσίας του, διότι τοῦ μέρους τούτου θὰ ἐστέρει τὸν νόμιμον κληρονόμον.

Ὁ διὰ διαθήκης ὅμως υἱοθετῶν, δὲν ὑποχρεοῦτο ν' ἀφήσῃ ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν του εἰς τὸν θετόν, « *ποιεῖσθαι ἐπὶ παντὶ τῷ κλήρῳ* », ὡς ἐξέφραζον τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι· οὔτε ὅμως ἐδύνατο νὰ τῷ ἀφήσῃ ῥητήν τινα ποσότητα ἢ ἴδιόν τι κτῆμα· ἀλλ' εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπὶ μερίδι τῆς ὅλης οὐσίας, τῷ ἡμίσει, ἢ τῷ τρίτῳ κτλ., ὡς ἐν τῷ περὶ Δικαιογένους κλήρου τοῦ Ἰσαίου, « *ἐπὶ τῷ τρίτῳ μέρει τῆς οὐσίας* » (23).

(21) Πλούτ. Β. Ἰσοκρ. Τ. 12, σ. 241.
(22) Π. Φιλοκτ. κλ. 63.
(23) Ἰσ. π. Δικαιογ. κλ. 90, 8.

Ἐδύναντο δὲ θέτης καὶ θετὸς νὰ διαλύσωσιν ἐκ κοινῆς συγκαταθέσεως τὴν υἱοθεσίαν (24). Μονομερῶς ὅμως ὁ θέτης δὲν φαίνεται νὰ εἶχε τὸ τοιοῦτο δικαίωμα, ἐκτὸς ἴσως τῶν περιστάσεων καθ' ἃς νομίμως τῷ ἐπετρέπετο καὶ γνησίου υἱοῦ ἡ ἀποκήρυξις. Ἂν δὲ συνέπιπτεν ὁ θετὸς νὰ θελήσῃ νὰ διεκδικήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ φυσικοῦ πατρὸς αὐτοῦ κληρονομικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἔπρεπε τότε νὰ διαλύσῃ τὴν σχέσιν τῆς θέσεως, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀγχιστείαν. Ἀλλὰ τοῦτο τότε μόνον ἐδικαιοῦτο νὰ πράξῃ, ὅταν εἶχεν ὁ ἴδιος γνήσιον υἱόν, ὃν ἀνθ' ἑαυτοῦ νὰ εἰσποιήσῃ εἰς τὸν οἶκον οὗ αὐτὸς ἦν θετός. Νὰ υἱοθετήσῃ ὅμως ἄλλον, καὶ νὰ μεταβιβάσῃ αὐτῷ τὰ ἐκ τῆς θέσεως δικαιώματα δὲν ἐπετρέπετο, διότι τότε ἡ περιουσία μετέβαινεν εἰς ἄλλον παρ' ὃν ἤθελεν ὁ ἀρχικὸς αὐτῆς ἰδιοκτήτης. Ἂν δ' ὁ θετός, καίτοι μὴ ἔχων γνήσιον υἱόν, διαλύων οὐχ ἧττον τὴν θέσιν, ἐπανήρχετο εἰς τὴν πατρικὴν ἀγχιστείαν, ἢ ἂν ἀπέθνησκεν ἄκληρος, τότε ἡ οὐσία τοῦ θέτου ἐθεωρεῖτο ὡς ἀδιάθετος, καὶ ἐφηρμόζοντο ἐπ' αὐτῆς τὰ τοῦ νόμου περὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομιῶν, διότι εἰς τὸν θετὸν οὐδὲ διὰ διαθήκης ἐπετρέπετο νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν τὰ τῆς περιουσίας ἣν παρὰ τοῦ θέτου ἔλαβε. Τοῦτο λέγει ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ ἐπομένῳ χωρίῳ (25)· « *Τοῖς δέ γε ποιηθεῖσιν οὐκ ἐξὸν διαθέσθαι, ἀλλὰ ζῶντας ἐγκαταλιπόντας υἱὸν γνήσιον ἐπανιέναι, ἢ τελευτήσαντας ἀποδιδόναι τὴν κληρονομίαν τοῖς ἐξ ἀρχῆς οἰκείοις οὖσι τοῦ ποιησαμένου* ».

---

(24) Δημ. κ. Σπουδ. 1029.

(25) Δημ. κ. Λεωχ. ἀπόσπ. — Ἰδ. καὶ Ἰσ. σελ. 146. 250. 260. — Ἁρποκρ. Φώτ. Σουΐδ.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Δημόσιον δίκαιον.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ Α.

Βουλευτικὴ ἐξουσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἐκκλησία τοῦ δήμου. Συνεδριάσεις.

Κατὰ τὰς βάσεις τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἐφ' ὧν τὸ Ἀττικὸν πολίτευμα ἐστηρίζετο, ὁ λαὸς τῆς Ἀττικῆς αὐτεκυβερνᾶτο, αὐτὸς ἦν ἀνώτατος ἑαυτοῦ ἄρχων, καὶ ἕκαστος Ἀθηναῖος ἐδικαιοῦτο εἰς ἴσον μέρος ἐξασκήσεως τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Δὲν ἤρκει δὲ ψιλὸν τὸ θεωρητικὸν δικαίωμα εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἀπληστίαν, ἀλλ' ἀπήτει αὕτη καὶ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἐξάσκησιν ὑπὸ πάντων τῶν πολιτῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐῤῥέθη (1), καὶ πρὸς τοῦτο ἐῤῥύθμιζε τὴν νομοθεσίαν, καὶ εἰς τοῦτο ἔτεινεν ἡ ἐνδελεχὴς τῶν δημαγωγῶν προσπάθεια.

Καὶ τῷ ὄντι δὲ μετεῖχε τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας ἕκαστος ἐπίτιμος καὶ ἐνήλιξ πολίτης, διότι ἦν μέλος τῆς ἐκκλησίας. Ἦν δ' αὕτη ἐξακολούθησις τῆς ἐπὶ τῶν Ἀνάκτων ἀγορᾶς τοῦ δήμου, ἀποῤῥοφήσασα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πᾶσαν τὴν πολιτικὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, καθ' ὅσον ἐταπεινοῦντο καὶ ἐξέλειπον ἡ βασιλικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ ἐξουσία, καὶ αὐτὴ κυβερνῶσα, καθ' ὅσον δὲν ἐνόμιζε σκόπιμον

(1) Βιβλ. Β, Μέρος Β, Κεφ. Ε, Σελ. 152.

ν' ἀναθέτῃ μέρος τῆς κυβερνήσεως εἰς ἰδιαίτερα σώματα.

Εἶχε δ' ἕκαστος τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ *ἀγοράν* (2)· ἀλλὰ πάντες οἱ δῆμοι ὁμοῦ ἀπετέλουν τὸν *δῆμον τῶν Ἀθηναίων*, οὗ ἡ κοινὴ συνέλευσις ἐλέγετο *ἐκκλησία*, καὶ εἰς αὐτὴν συνήρχοντο συνήθως οἱ ἐν Ἀθήναις οἰκοῦντες, οἱ περίοικοι, καὶ οἱ ἐξ ἑτέρων δήμων τῆς Ἀττικῆς ἐπιδημοῦντες πολῖται.

Ἦν δ' ὁ τόπος τῆς συνελεύσεως πιθανῶς μὲν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἡ τῆς πόλεως ἀγορά, ὡς καὶ ὁ Ἁρποκρατίων φαίνεται αἰνιττόμενος, ἕνεκα τῆς ἀρχαίας ταὐτωνυμίας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀγορᾶς. Ἀλλ' ἀπὸ Σόλωνος, ἢ ἴσως ἀπὸ τῶν δημοτικωτέρων μεταῤῥυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους, μετεβιβάσθη εἰς λόφον νοτιοδυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν, μεταξὺ Ἀρείου Πάγου καὶ Μουσείου κείμενον, ἐπιπεδωθέντα κατὰ τὴν κορυφήν, εἰς ἧς τὸ μέσον προέχων βράχος ἐλαξεύθη εἰς βῆμα τοῦ ῥήτορος, καλούμενον ἕνεκα τούτου καὶ *λίθος*, καὶ ἐκλήθη ὁ λόφος *Πνύξ*, πιθανῶς διαδεχθεὶς τὸ ὄνομα ὃ εἶχεν ἡ ἐκκλησία ὅτε ἐπυκνοῦτο ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς, διότι ἡ λέξις ἐκ τοῦ *πυκνὸς* παράγεται, καὶ αἱ πλάγιαι αὐτῆς πτώσεις γράφονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *πυκνός*, *πυκνί*, *πύκνα*(3). Ἐπὶ Θεμιστοκλέους δ' ὡς φαίνεται, ὅτε ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς ὀχυρώσεις τῆς πόλεως, κατεβιβάσθη ἡ Πνὺξ εἰς τὴν βορείαν αὐτοῦ κλιτύν, τὴν πρὸς τὰ ἔνδον τῆς χώρας ἀφορῶσαν, καὶ ἐκεῖ ἐκ τῶν βράχων διεσκευάσθη ἕτερον βῆμα, ὅπερ ἡ παράδοσις ἐσφαλμένως κατὰ πᾶσαν πιθανό-

(2) Αἰσχ. κ. Κτησ.

(3) Ἴδ. Ἡρῳδ. ἐν Στ. Βυζ. Φ. Πνύξ.—Θουκ. Η, 97 κτλ.—Rang. Ant. hell. II, ἀρ. 889, Σ. 579.

τητα ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Τριάκοντα (4). Ἐνίοτε δέ, ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις μάλιστα, συνήρχετο ἡ ἐκκλησία ἐκτάκτως εἰς τὸ Θέατρον τῶν Ἀθηνῶν (5), ἢ καὶ εἰς τὸ τοῦ Πειραιῶς, καί, ἄν, ὡς πιθανόν (6), δὲν ἦτον ἓν καὶ τὸ αὐτό, εἰς τὸ τῆς Μουνυχίας, ὡς ἐν Θουκιδίδῃ (7)· «*Εἰς τὸ πρὸς τῇ Μουνυχίᾳ Διονυσιακὸν θέατρον ἐλθόντες, ἐξεκλησίασαν*». Μέχρι τέλους δ' ἐπεκράτησεν, αἱ ἀρχαιρεσίαι μόναι νὰ γίνωνται εἰς τὴν Πνύκα, αἱ δὲ λοιπαὶ συνεδριάσεις, ὡς ἐγίνετο εἰς πάσας τὰς Ἑλληνικὰς δημοκρατίας, ἐν τῷ πλείονα ἄνεσιν παρέχοντι θεάτρῳ (8).

Ἦσαν δ' αἱ συνεδριάσεις τῆς ἐκκλησίας, αἱ *ἔννομοι* ἢ *νόμιμοι* λεγόμεναι, δηλαδὴ αἱ τακτικαὶ τέσσαρες ἀνὰ πᾶσαν πρυτανείαν (9), κατὰ δὲ Οὐλπιανόν (10), τρὶς ἑκάστου μηνός, ἤτοι τὴν 11ην, καὶ περὶ τὴν 20ήν, καὶ τὴν 30ήν, Ἐξ ἐπιγραφῶν ὅμως ἐξάγεται (11), ὅτι ἡ ἡμέρα τῶν συνεδριάσεων ἦν κυρίως ἀόριστος, περὶ τὸ τέλος ἑκάστης δεκαημερίας. Τὸ ἀκριβέστερον δὲ φαίνεται, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ἦσαν 36 κατ' ἔτος, ἤτοι ἀνὰ 3 κατὰ μῆνα· ἑπομένως, ὅτε ἦσαν 10 πρυτανεῖαι ἐν τῷ ἔτει, συνήρχοντο ἐπὶ μὲν 6 πρυτανειῶν ἀνὰ 4 ἐκκλησίαι, ἐπὶ δὲ τεσσάρων, ἀνὰ 3. Εἰς δὲ τὰ ἐμβόλιμα ἔτη, τὰ ἔχοντα 13 μῆνας, ὅτι ἦσαν 39 αἱ ἔννομοι ἐκκλησίαι, ἀνὰ 4 εἰς ἑκάστην πρυτανείαν, πλὴν μιᾶς, ἐφ' ᾗ τρὶς μόνον συνήρχετο ἡ ἐκκλησία.

(4) Πλουτ. Β, Θεμιστ. ΙΗ. — Ἴδ. Rang. αὐτ.
(5) Δημ. κ. Μηδ. 3.
(6) Bœckh, Abh. Acad. Berol. 1817, Σ. 74.
(7) Η, 93.
(8) Πολυδ. Η, 132.
(9) Πολυδ. Η, 95.
(10) Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Τιμ.
(11) Rang. Ant. Hell. II, Σ. 409.

Ἐκαλεῖτο δ' ἡ μία ἐκ τῶν κατὰ πρυτανείαν ἐκκλησιῶν, ἡ πρώτη κατὰ Πολυδεύκην, ἀλλὰ κατ' ἐπιγραφάς (12), ἴσως κατ' ἄλλην ἐποχήν, ἢ κατ' ἐξαίρεσιν, προελθοῦσαν ἐκ περιστάσεων ἡ δευτέρα, — *κυρία* ἐκκλησία, καὶ ἣν ἐπὶ Σόλωνος ἴσως ἡ μόνη· αἱ δὲ λοιπαὶ προσετέθησαν πιθανῶς ὅτε ηὔξησεν ἡ ἐξουσία τοῦ δήμου καὶ ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐκκλησίας.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς *πρώτης*, ἢ τῆς *Κυρίας* ἐκκλησίας, ἐξητάζετο ἡ διαγωγὴ τῶν ἀρχῶν (13), καὶ ἠκούοντο αἱ κατ' αὐτῶν αἰτιάσεις προκλήσει τῶν ἐννέα ἀρχόντων, καὶ οἱ ἐλεγχόμενοι ἔνοχοι παρεπέμποντο εἰς τὰ δικαστήρια, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πολυδεύκης (14), λέγων· « *Ἐξουσίαν ἔχουσιν οἱ ἐννέα ἄρχοντες... καθ' ἑκάστην Πρυτανείαν ἐπερωτᾷν εἰ δοκεῖ καλῶς ἄρχειν ἕκαστος, τὸν δ' ἀποχειροτονηθέντα κρίνουσιν* » (οἱ Ἀθηναῖοι, οὐχὶ οἱ ἄρχοντες). Ἐπ' αὐτῆς δὲ παρουσιάζοντο καὶ αἱ *Εἰσαγγελίαι*, περὶ ὧν κατωτέρω, καὶ ἀνεγινώσκοντο *ἀπογραφαὶ* δικαστικῶν δημεύσεων, καὶ λήξεις κληρονομιῶν ἐπανειλημμέναι, ὡς φαίνεται, τῆς μιᾶς ἀναγνώσεως γενομένης ἴσως εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, διότι ὁ Δημοσθένης λέγει (15)· « *ὅτε ἡ πρώτη ἀνάγνωσις ἦν* ».

Ἐπὶ δὲ τῆς *δευτέρας*, ὁ βουλόμενος *ἐτίθετο ἱκετηρίαν*, ἤτοι παρουσίαζεν ἀναφορὰν εἴτε περὶ τῶν ἰδίων, εἴτε περὶ τῶν δημοσίων.

Ἐπὶ τῆς *τρίτης* δὲ παρουσιάζοντο οἱ ξένοι πρέσβεις καὶ κήρυκες.

(12) Ant. Hell. Αὐτ.

(13) Πολυδ. Η, 87 95. — Δημοσθ. κ. Θεοκρ. Σ. 1330. — Ἁρποκρ. Φ· Κυρία Ἐκκλησία.

(14) Η, 87.

(15) Κ. Νικοστρ. 22.

Καὶ ἐπὶ τῆς *τετάρτης* συνεζητοῦντο τὰ περὶ ὁσίων καὶ ἱερῶν,

Συνεκαλοῦντο δ' αἱ ἐκκλησίαι ὑπὸ τῶν Πρυτάνεων, περὶ ὧν κατωτέρω. Ἐνίοτε δέ, ἐν ἀνάγκῃ κατὰ πρόσκλησιν εἴτε αὐτῶν τούτων, εἴτε τῶν στρατηγῶν (16), συνήρχοντο καὶ ἔκτακτοι ἐκκλησίαι, αἱ καλούμεναι *σύγκλητοι* (17). Σπανίως δέ, εἰς λίαν σπουδαίας περιστάσεις, φαίνεται ὅτι προσεκαλοῦντο ἐπίτηδες καὶ οἱ ἐκ τῆς χώρας πολῖται, ἐν ᾗ περιπτώσει αἱ ἐκκλησίαι ἐλέγοντο εἰδικῶς *κατακλησίαι* (18).

Ἐγίνετο δ' ἡ κλῆσις εἰς τὰς ἐκκλησίας διὰ κηρύκων, οἵτινες, κατὰ τοὺς ἀρχαίους κἂν χρόνους, ἐκήρυττον τρέχοντες διὰ τῶν ὁδῶν, καὶ εἶχον ἀνὰ χεῖρας σχοινίον μεμιλτωμένον, οὗ ἡ ἐπαφὴ ἐνέτριβεν εἰς τοὺς μὴ πρὸ αὐτοῦ τρέχοντας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τὸ στίγμα τῆς ὀκνηρίας (19). Πρόπεμπτα δέ (20), ἤτοι πέντε ἡμέρας πρὸ τῆς συνεδριάσεως, *προὐγράφοντο* ἢ *προὐτίθεντο*(21), ὅ ἐστιν ἀνηγγέλλοντο διὰ *προγραμμάτων* (22), ἐν οἷς ἐδηλοῦτο καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς συνεδριάσεως, βεβαίως κᾆν ὅτε ἦτον σπουδαῖον. Ἐτίθετο δὲ προσέτι καὶ *σημεῖόν* τι, ἴσως ἐν τῇ ἀγορᾷ, δηλοῦν τὴν ἡμέραν τῆς ἐκκλησίας, ὡς λέγει ὁ σχολιαστής (23)· «*Ὅτι ἔμελλε γενέσθαι ἐκκλησία, σημεῖον ἐτίθετο*». Ἔπαυον δέ, διαρκούσης τῆς ἐκκλησίας, αἱ ἀγο-

(16) Θουκ. Β, 59.
(17) Δημ. π. Παραπρ. 378, — Αἰσχ. π. Παραπρ. 20.
(18) Valcken. Εἰς Ἀμμών. 71.
(19) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 22. — Πολυδ. Η, 184.
(20) Bekk. Anecd. 296.
(21) Αἰσχ. αὐτ. 17.
(22) Δημοσθ. π. Ἀριστογ. Α, 772.
(23) Σχολ. Ἀριστοφ. Θεσμοφ. Στ. 278.

ροπωλησίαι ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅπως ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν πολιτῶν πᾶσα πρόφασις καὶ πᾶσα ἀνάγκη μὴ ἐκπληρώσεως τῶν πολιτικῶν αὐτῶν καθηκόντων.

Ἐκάθηντο δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἐκκλησίας οἱ ἓξ *ληξίαρχοι*, ἤτοι οἱ ἄρχοντες οἱ τὴν ἐπιτήρησιν ἔχοντες τοῦ ληξιαρχικοῦ βιβλίου, εἰς ὃ ἦσαν ἐγγεγραμμένοι πάντες οἱ κεκτημένοι πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Τὸ δὲ καθῆκον αὐτῶν ἦν ἐνταῦθα νὰ ἐπιβλέπωσιν ὅπως μηδεὶς εἰσέλθῃ ὁ μὴ δικαιούμενος, καὶ μηδεὶς ἐξέλθῃ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἐκκλησίας. Ὁ δὲ καθυστερῶν ἐστερεῖτο τῆς ἀντιμισθίας ἥτις ἐχορηγεῖτο εἰς πάντας τοὺς συνεδριάζοντας, καλουμένη *ἐκκλησιαστικόν* (24).

Διενέμετο δὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὑπὸ τῶν Θεσμοθετῶν (25) καθ' ἑκάστην συνεδρίασιν εἰς πάντας τοὺς παρόντας, καὶ συνίστατο κατ' ἀρχὰς εἰς ὀβολὸν δι' ἕκαστον. Ἐν δὲ Ὀλυμπιάδι 96, ά., ὁ δημαδωγὸς Ἀγύῤῥιος (26), τὸν μισθὸν τῶν κωμικῶν ποιητῶν ἐλαττώσας (27) πρὸς περιορισμὸν καὶ βλάβην τῆς ἐλευθεριαζούσης κωμικῆς μούσης (28), ηὔξησεν εἰς 3 ὀβολοὺς τὸ ἐκκλησιαστικόν, ποθούμενον μὲν ὑπὸ τῶν δημοτῶν, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτὸ ὡς δικαίαν ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπασχόλησιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν αὐτῶν ἔργων, προθύμως δὲ παρερχόμενον ὑπὸ τῶν πολιτευομένων, διότι εἵλκυεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν λαόν, τὸ ὄργανον τῆς ἑαυτῶν ἐπιῤῥοῆς, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν

(24) Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 284. 315. 404.
(25) Κατωτ. Τμ. Γ, Κεφ. Γ.
(26) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 17.
(27) Σχολ. Ἀριστοφ Ἐκκλ. 102.— Βατρ. 375.—Ἰδ. Bœckh Staatshh. d. Ath. L, 258.
(28) Wachsm· Hell. A, I, 2, 441—4.—Clint. F. H. II, Σ. L- LV.— Ritter, d. Aristoph. Pl. Σ. 34-46.

πιθανότητα μὴ λαμβανόμενον ὑπὸ τῶν πλουσίων, οὓς ἐχαρακτήριζον ὡς *οἰκοσίτους ἐκκλησιαστάς*, κατ' ἀντίθεσιν τῶν δημοσίων.

Ἤρχοντο δ' αἱ συνεδριάσεις τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, καὶ διελύοντο πρὸ τῆς δύσεως, τῶν κηρύκων ἐκφωνούντων, κατὰ διαταγὴν τῶν Πρυτάνεων, τὴν «*λύσιν λεῷ*».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐκκλησία. Κανονισμὸς τῶν συνεδριάσεων.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐκκλησίας περιεφέρετο ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν εἰς τοὺς ἐκκλησιάζοντας *καθάρσιον* ὕδωρ (1), καὶ ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ κήρυκος, ὅστις ἦν πρόσωπον ἱερόν, προσευχή, πιθανῶς εἰς τὸν Ὕπατον Δία, οὗ ἄγαλμα ἵστατο ἐν τῇ Πνυκὶ παρὰ τὸ βῆμα, ἐν κοιλώματι τοῦ καθέτου βράχου ἔτι ὑφισταμένῳ (2). Ἐν δὲ τῇ προσευχῇ ταύτῃ κατηρῶντο τῶν ἐπὶ δώροις πολιτευομένων, ὡς λέγει ὁ Δείναρχος (3)· «*Πρῶτον μὲν καθ' ἑκάστην δημοσίᾳ ἀρὰς ποιούμενοι κατὰ τῶν πονηρῶν, εἴ τις δῶρα λαμβάνων, μετὰ ταῦτα λέγει καὶ γινώσκει περὶ τῶν πραγμάτων*». Προήδρευον δὲ τῆς ἐκκλησίας οἱ Πρυτάνεις, περὶ ὧν θέλομεν

(1) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 11.
(2) Rang. Ant. Hell. II Σ. 585.
(3) Κ. Ἀρισταγ. 16.

περιλάβει ἐν τοῖς περὶ τῆς Βουλῆς. Ἅμα δὲ μετὰ τὴν προσευχήν, ἐπρότεινον οὗτοι τὰ πρὸς συζήτησιν, ὅπερ ἐλέγετο *προτιθέναι*, ὡς ἐν Ἰσαίῳ (4)· «*Πρῶτον μὲν περὶ ὧν οἱ Πρυτάνεις προτιθέασιν*». Τὸ δὲ συζητεῖν ἔλεγον *χρηματίζειν*· «*προέγραφον . . . περὶ ὧν χρὴ χρηματίζειν*». Ἀπῄτει δ' ὁ νόμος οὐδὲν νὰ ὑποβάλληται εἰς τὴν ἐκκλησίαν *ἀπροβούλευτον*, ἤτοι μὴ προσυζητηθὲν ἐν τῇ βουλῇ, πλὴν μικρῶν ἐξαιρέσεων.

Εἰ δὲ καὶ ἦσαν, ὡς προεῤῥέθη, αἱ Πρυτανεῖαι ὡρισμέναι δι' ἕκαστον εἶδος ὑποθέσεων, οὐχ ἧττον, ἂν συνέπιπτε νὰ παρουσιασθῶσιν ἢ ξένοι πρέσβεις κατεπειγόντως, ἢ περὶ ἱερῶν τι μὴ ἐπιδεχόμενον ἀναβολήν, ἠρωτᾶτο ὁ δῆμος ὑπὸ τῶν Πρυτάνεων, καὶ ἀπεφαίνετο διὰ χειροτονίας, ἥτις διὰ τοῦτο *προχειροτονία* ἐλέγετο, ἂν θέλῃ ν' ἀσχοληθῇ κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τὰς ὑποθέσεις ταύτας πρὸ τῶν λοιπῶν.

Μετὰ δὲ τοῦτο, ἀνιστάμενος ὁ κήρυξ, ἠρώτα μεγαλοφώνως «*τίς ἀγορεύειν βούλεται*», ἤτοι τίς ἔχει ὅ,τι δήποτε νὰ προτείνῃ ἢ νὰ εἰπῇ περὶ τῆς ὑπὸ συζήτησιν ὑποθέσεως, καὶ ὁ λόγος ἐδίδετο πρῶτον εἰς τοὺς ὑπερπεντηκοντούτεις, καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς νεωτέρους.

Ἐν τῷ κατὰ Τιμοκράτους λόγῳ τοῦ Δημοσθένους περιλαμβάνεται τὸ ἑπόμενον προχειροτονίας παράδειγμα (5)· «*Ψήφισμα εἶπεν Ἀριστοφῶν ἑλέσθαι ζητητάς· εἰ δέ τις οἶδε τινὰ ἢ τῶν ἱερῶν ἢ τῶν ὁσίων χρημάτων ἔχοντά τι τῆς πόλεως, μηνύειν πρὸς τούτους. Μετὰ ταῦτα ἐμήνυσεν Εὐκτήμων . . . Προσῆλθε τῇ Βουλῇ. Προβούλευμ' ἐγράφη. Μετὰ ταῦτα, γενομένης ἐκκλησίας, προὐχειροτόνησεν ὁ δῆμος. Ἀναστὰς Εὐκτήμων εἶπεν*». Ἰδοὺ δὲ πῶς

(4) Π. Εἰρ. 5.
(5) Σ. 703 (Ε, 4).

ὁ Αἰσχίνης (6) περιγράφει τῶν συνεδριάσεων τὴν ἀρχήν· «*Ἐπειδὰν τὸ καθάρσιον περιενεχθῇ, καὶ ὁ κήρυξ τὰς πατρίους εὐχὰς εὔξηται, προχειροτονεῖν τοὺς προέδρους περὶ ἱερῶν τῶν πατρίων καὶ κηρύκων καὶ πρέσβεων καὶ ὁσίων. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπερωτᾷ ὁ κήρυξ· τίς ἀγορεύειν βούλεται τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων; Ἐπειδὰν δὲ οὗτοι πάντες εἴπωσι, τότ' ἤδη κελεύει λέγειν τῶν ἄλλων Ἀθηναίων τὸν βουλόμενον, οἷς ἔξεστι*».

Εἶχον δὲ πάντες οἱ πολῖται ἴσον τὸ δικαίωμα τοῦ «*λέγειν ἐν τῷ δήμῳ*» (7), ἢ «*δημηγορεῖν*», ἤτοι τοῦ ὑποστηρίζειν προτάσεις διὰ τοῦ λόγου· ὥστε καὶ ἐπαινῶν διὰ τοῦτο τοὺς Ἀθηναίους ὁ Δημοσθένης, λέγει (8)· «*Οὐδένα γὰρ τὰ κοινὰ πράττειν ὑμεῖς κελεύετε ἢ ἀναγκάζετε· ἀλλ' ἐπειδάν τις ἑαυτὸν πείσας δύνασθαι, προσέλθῃ, πρᾶγμα ποιοῦντες χρηστῶν καὶ φιλανθρώπων, εὐνοϊκῶς δέχεσθε καὶ οὐ φθονερῶς, ἀλλὰ καὶ χειροτονεῖτε, καὶ τὰ ὑμέτερα αὐτῷ ἐγχειρίζετε*». Νόμιμος δ' ἡλικία παρέχουσα τὴν τοῦ λέγειν ἄδειαν φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχε, καίτοι διϊσχυριζομένου τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (9) ὅτι· «*Νόμος ἦν Ἀθηναίοις μήπω τινὰ ἐτῶν λ' γεγονότα, μήτε δρᾶμα ἀναγινώσκειν, μήτε δημηγορεῖν*». Ὁ Ἀλκιβιάδης ὅμως ὡμίλησεν ἐν Ὀλ. 89, β', ὅτε ἦτον εἰκοσαέτης· ὁ Δημοσθένης ἀπήγγειλε τὸν περὶ συμμοριῶν λόγον ἐν Ὀλ. 106, γ', ὢν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι ἐτῶν, πρὸ τούτου ἴσως καὶ ἄλλοτε εἰς τὸ βῆμα παρουσιασθείς, ὡς ὁ Πλούταρχος περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖ (10)· ὁ Γλαύκων, κατὰ

(6) Κ. Τιμάρχ. 11.
(7) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 54.
(8) Β. πρπρσβ. 373.
(9) Νεφ. 510.
(10) Πλούτ. Β. Δημ. 6. — Ἠθ. σ. 775 C.

Ξενοφῶντα(11), «*ἐπεχείρει δημηγορεῖν οὐδέπω εἴκοσι ἔτη γεγονώς*», καὶ ὁ Θηραμένης ἐν Πλουτάρχῳ (12) προσφωνεῖ νέον δημαγωγὸν διὰ τῶν λέξεων, « *ὦ μειράκιον* » (13). Ἡ δὲ διάταξις τοῦ καλεῖν πρώτους τοὺς ὑπερπεντηκοντούτεις ἔπαυσε καὶ αὐτὴ πρωΐμως (14).

Ῥήτορες δὲ εἰδικῶς καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτετραμμένοι τὸ δημοσίως λέγειν, ἤτοι συζητεῖν τὰς πολιτικὰς προτάσεις ἢ δικηγορεῖν ἐν τοῖς δικαστηρίοις, οὐδαμόθεν ἐξάγεται ὅτι ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις, ὡς ὑπέλαβόν τινες (15)· καὶ τοιαύτη διάταξις θ' ἀντέβαινεν εἰς τὴν *ἰσηγορίαν* καὶ *παῤῥησίαν* ἐκείνην, ἥτις ἦν ἓν τῶν πρωτίστων χαρακτηριστικῶν τῆς δημοκρατικῆς τῶν Ἀθηναίων ἐλευθερίας. Ἀλλὰ τοῦ ἴσου *δικαιώματος* ἀπέφευγον ἢ ἠδυνάτουν πάντες νὰ ποιῶνται ἴσην καὶ τὴν *χρῆσιν*. Ἐν τῷ πολλῷ ὄχλῳ ὑπῆρχον πολυάριθμοι, οἱ πλεῖστοι μάλιστα, οὔτε τὰς ὑποθέσεις ἱκανῶς ἐννοοῦντες, οὔτε νὰ ὁμιλῶσι περὶ αὐτῶν τὴν ἱκανότητα ἔχοντες, οἱ *ἰδιῶται* ἢ *ἀπράγμονες* λεγόμενοι (16), οἵτινες περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸ νὰ ψηφίζωσι καθ' ἣν ἐσχημάτιζον πεποίθησιν, ἀκούοντες τῶν εὐγλωττοτέρων, τῶν ἀνδρῶν οἵτινες, ὡς ἐκφράζεται ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ προμνημονευθέντι χωρίῳ (17) «*ἑαυτοὺς πείσαντες δύνασθαι*», ἐλάμβανον συνεχῶς τὸν λόγον, ἠκούοντο εὐμενῶς ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ διὰ τούτου καὶ μόνου ἀνεδείκνυντο οἱ συνήθεις *πολιτευόμενοι ῥήτορες* (18). Κώλυμα δὲ νόμιμον τοῦ λέ-

(11) Οἰκον. Γ, 6, 1.
(12) Λύσ. ΙΔ.
(13) Clint. F. H. II, σ. LVIII.
(14) Αἰσχ. κ. Κτησ. 1. — Θρασύμ. ἐν Διον. Ἀλικ. π. Δημοσθ.
(15) Sigonims, de Rep. Athen. — Petitus, leg. Att.
(16) Bekk. Anecd. 198.
(17) π. Πρπροδ. 373.
(18) Δημ. Φιλιππ. Δ, 150, 9. — Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 3 καὶ ἀλλαχοῦ.

γειν δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο, πλὴν τῆς ἀτιμίας, εἴτε γενικῆς, εἴτε μερικῆς, καὶ τοῦτο εἰδικῶς ὁριζούσης. Ἐπομένως μία τῶν μεθόδων δι' ὧν ἐπροσπάθουν ἐνίοτε οἱ πολιτευόμενοι ν' ἀποστομώσωσι τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν ῥήτορας καὶ νὰ τοῖς ἀφαιρέσωσι τὸν λόγον, ἦν τὸ ν' ἀποδείξωσι δημοσίως ὅτι ὁ ῥήτωρ ὑπέπεσεν εἰς ἓν τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων, ἃ ὁ νόμος ἐτιμώρει δι' ἀτιμίας, καὶ ἐπομένως νὰ προκαλέσωσι κατ' αὐτοῦ *δοκιμασίαν*, ἤτοι εἰσαγωγὴν εἰς δίκην πρὸς ἀπόδειξιν τῆς κατηγορίας, ὡς ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Αἰσχίνου, ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦνται πᾶσαι τῆς ἀτιμίας αἱ ἀφορμαί (19)· « *Ἐάν τις λέγῃ ἐν τῷ δήμῳ τὸν πατέρα τύπτων ἢ τὴν μητέρα, ἢ μὴ τρέφων, ἢ μὴ παρέχων οἴκησιν, ἢ τὰς στρατείας μὴ στρατευσάμενος ὅσαι ἂν αὐτῷ προσταχθῶσιν, ἢ τὴν ἀσπίδα ἀποβεβληκώς, ἢ πεπορνευμένος, ἢ ἑταιρηκώς, ἢ τὰ πατρῷα κατεδηδοκὼς ἢ ὧν ἂν κληρονόμος γένηται, δοκιμασίαν ἐπαγγελλέτω Ἀθηναίων ὁ βουλόμενος οἷς ἔξεστιν* ». Ἦν δὲ τῆς ὑποβολῆς εἰς δοκιμασίαν ἡ ἄμεσος συνέπεια, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐκωλύετο τοῦ λέγειν μέχρι τῆς περατώσεως τῆς δίκης.

Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὸ ἁπλῶς *λέγειν*, ἤτοι τὸ διὰ λόγου συζητεῖν πρότασίν τινα, ἐλέγετο τὸ *γράφειν*, ἤτοι προτείνειν ψηφίσματα, ἅτινα γραπτὰ ὑπεβάλλοντο· δι' ὃ *συγγραφόμενοι* ἐλέγοντο ἐνίοτε (20), ἢ καὶ *συγγραφεῖς* (21), οἱ προτείνοντες, οἵτινες συνήθως καὶ ὑπεστήριζον αὐτά, ἔχοντες τὸ ἔργον τοῦ *λέγειν καὶ γράφειν* (22) ἐν τῷ δήμῳ, καὶ ὁσάκις τὰ προταθέντα ἐνεκρίνοντο, ἐνέγραφον τότε οὗτοι

(19) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 3.
(20) Ἀριστοφ. Θεσμοφ. 438.
(21) Αὐτ. Ἀχαρν. 1162.
(22) Δημ. π. Στεφ. 286, καὶ ἀλλαχοῦ.

ἐν τοῖς ψηφίσμασι τὸ ἴδιον ὄνομα, καὶ καθίστων αὐτὰ ἑαυτῶν ἐπώνυμα διὰ τῆς ἐκφράσεως «*ὁ δεῖνα εἶπεν*». Ἀλλὰ διὰ τοὺς ἔχοντας ἀξίωσιν νὰ διευθύνωσι τὰς συσκέψεις τοῦ δήμου καὶ ν' ἀσκῶσιν ἐπιῤῥοὴν ἐπ' αὐτῶν, ἀπητοῦντο ἀνώτεραί τινες ἐγγυήσεις, ἤτοι νὰ ὦσιν ἔγγαμοι, νὰ ἔχωσι παῖδας νομίμους, καὶ κτήματα ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς, ὡς ἐν Δεινάρχῳ, οὗ τὸ χωρίον (23) πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἐφαρμοζόμενον οὐχὶ εἰς πάντας ἁπλῶς τοὺς λέγοντας, ἀλλ' εἰς τοὺς συνήθως, καὶ ὡς κύριον ἔργον πράττοντας τὰ τῆς πόλεως πολιτικοὺς ἢ στρατιωτικούς, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ δήμου ἐπιδιώκοντας· «*Τοὺς μὲν νόμους προλέγειν τῷ ῥήτορι καὶ τῷ στρατηγῷ τὴν παρὰ τοῦ δήμου πίστιν ἀξιοῦντι λαμβάνειν, παιδοποιεῖσθαι κατὰ τοὺς νόμους, γῆν ἐντὸς ὅρων κεκτῆσθαι, πάσας τὰς δικαίας πίστεις παρακαταθέμενον, οὕτως ἀξιοῦν προεστᾶναι τοῦ δήμου*». Ὡμίλει δ' ὁ ῥήτωρ ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς θέσεώς του, φέρων στέφανον (24), καὶ ἦν, δι' ὅσα ἔλεγεν, ἀνεύθυνος (25). Παρεκτρεπομένους ὅμως ῥήτορας, λοιδωροῦντας ἐν τῇ ἀγορεύσει, ἐπαναλαμβάνοντας τ' αὐτά, συγχέοντας διαφόρους ὑποθέσεις, ἀτακτοῦντας πρὸς τοὺς τῆς ἐκκλησίας προϊσταμένους, ἔτι καὶ μετὰ τὴν λύσιν αὐτῆς, ἀγορεύοντας ἢ φωνασκοῦντας ἐκ τῆς θέσεώς των, ἢ διακόπτοντας τὸν ἀγορεύοντα, ἐδύναντο νὰ ἐμποδίζωσιν οἱ προεδρεύοντες, ἐπικαλούμενοι, ἂν ἦν ἀνάγκη, καὶ τὴν σύμπραξιν τῶν Σκυθῶν, ἢ ἀστυνομικῶν ὑπηρετῶν (26), καὶ ἐνίοτε καὶ πρόστιμον μέχρι πεντήκοντα δραχμῶν ἐπιβάλλοντες, ὃ

(23) Δείναρχ. κ. Δημοσθ. 71.
(24) Ἀριστοφ. Θεσμοφ. 380.
(25) Δημοσθ. π. Πρπρσβ. 398.
(26) Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 54.

εἰσέπραττον οἱ *πράκτορες*, ὡς ἐν Αἰσχίνῃ (27)· «*Τῶν ῥητόρων ἐάν τις λέγῃ ἐν τῇ βουλῇ ἢ ἐν τῷ δήμῳ περὶ τοῦ εἰσφερομένου μὴ χωρὶς περὶ ἑκάστου ἢ δὶς περὶ τοῦ αὐτοῦ ὁ αὐτὸς τοῖς αὐτοῖς, ἢ λοιδορῆται, ἢ κακῶς ἀγορεύῃ τινά, ἢ ὑποκρούῃ, ἢ χρηματιζόντων μεταξὺ ἀνεστηκὼς λέγῃ περί του μὴ ἀπὸ τοῦ βήματος, ἢ παρακελεύηται, ἢ ἕλκῃ τὸν ἐπιστάτην, ἀφειμένης τῆς ἐκκλησίας, κελευέτωσαν οἱ πρόεδροι μέχρι πεντήκοντα δραχμῶν εἰς ἕκαστον ἀδίκημα ἐγγράφειν τοῖς πράκτορσι*» κτλ.

Καὶ μετὰ τὴν συζήτησιν δὲ καὶ τὰς δημηγορίας εἶχον οἱ προεδρεύοντες τὸ δικαίωμα, ἂν ἔκρινον πρότασίν τινα ἀντιβαίνουσαν τοῖς νόμοις, νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτῆς τὴν ψηφοφορίαν (28). Καὶ τοῦτο ἦν ἡ μεγίστη ἀπόδειξις τῆς τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων συνέσεως, καὶ ἡ βεβαιοτάτη ἐξήγησις τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐπιτυχίας, ὅτι ἐδυσπίστει πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τῶν συσκέψεών του τὴν ἀκροσφαλῆ φύσιν, καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ περιετίθετο χαλινόν, καὶ προσκόμματα παρενέβαλε καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνα ἐφ᾽ ὧν εἶχον ἀπόλυτον δικαίωμα ἀποφάσεως. Ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου, ἵνα μὴ οἱ προεδρεύοντες καταχρῶνται τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ἐξουσίᾳ, καὶ αὐθαιρέτως ματαιῶσι τὰ δοκοῦντα τῷ δήμῳ, ἐπέκειτο αὐτοῖς περιορισμὸς ἡ μεγάλη καὶ κινδυνώδης εὐθύνη ἣν ἀνελάμβανον· διότι ἕκαστος τῶν ῥητόρων, ἢ καὶ πᾶς ἄλλος, ἐδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν ἔρευναν ἂν παραλόγως δὲν ἐκωλύθη ἡ ψηφοφορία, καὶ τὴν εἰς δίκην εἰσαγωγὴν τοῦ κωλύσαντος, ὡς ὁ Σωκράτης λέγει (29) περὶ ἑαυτοῦ, τὴν τοιαύτην εὐθύνην ἀναλαβόντος μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις νίκην· «*ἑτοίμων*

(27) Κ. Τιμάρχ. 15.
(28) Ξενοφ. Ἀπομν. Α, 1, 14. — Αἰσχ. π. Παραπρεσβ. 23.
(29) Πλάτ. Ἀπολ. Σωκρ. 32. — Αἰσχ. κ. Κτησ. 1.

ὄντων ἐνδεικνύναι με καὶ ἀπάγειν τῶν ῥητόρων».

Συνεπετήρουν δὲ τὸ νόμιμον τῶν προτάσεων μετὰ τῶν προέδρων καὶ οἱ *Νομοφύλακες*, οἵτινες ἦσαν ἀρχὴ ἐξ ἑπτὰ ἀρχόντων, ἐγκατασταθεῖσα τὸ πρῶτον ἐπὶ Περικλέους, ὅτε ὁ δημαγωγὸς Ἐφιάλτης, τὴν ἀριστοκρατικὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐξουσίαν θέλων νὰ ἐλαττώσῃ, ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτοῦ ἣν τέως εἶχεν ἀνωτάτην ἐπίβλεψιν τῆς τῶν νόμων τηρήσεως, ἀφεὶς αὐτῷ μόνας τὰς θανατικὰς δίκας, ὡς περὶ αὐτῶν λέγεται, κατὰ Φιλόχορον, ἐν τῷ Λεξικῷ τῶν Ῥητόρων (30)· « *Τὰς δὲ ἀρχὰς ἠνάγκαζον τοῖς νόμοις χρῆσθαι, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ βουλῇ μετὰ τῶν Προέδρων ἐκάθηντο, κωλύοντες τὰ ἀσύμφορα τῇ πόλει πράττειν· Ἑπτὰ δὲ ἦσαν, καὶ κατέστησαν, ὡς Φιλόχωρος, ὅτε Ἐφιάλτης μόνα κατέλιπε τῇ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῇ τὰ περὶ τοῦ σώματος*».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἐκκλησία, ψηφοφορία, ἐκλογαί, ὀστρακισμός.

Ὅτε δ' οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος πρὸς κώλυσιν τῆς ψηφοφορίας, ἐπροκάλουν αὐτὴν οἱ πρόεδροι, ὅπερ ἐλέγετο *ἐπιψηφίζειν*, διὰ δὲ τὸν δῆμον *ἐπιψηφίζεσθαι* (1), καὶ ἐγίνετο ἡ

(30) Σ. 674. — Ἰδ. καὶ Σουΐδ. φ. Νομοφύλακες. — Πολυδ. Η, 94. — Ἁρποκρ. — Ἰδ. Philipp, üb. Areop. u. Ephet. 188.

(1) Θουκ. ΣΤ'. 4. — Συνεχῶς ἐν ἐπιγραφαῖς. — Ξενοφ. Κ. Ἀνάβ. Ζ, 3, 14.

ψηφοφορία ἐν τῷ δήμῳ διὰ χειροτονίας· οὐχ' ἧττον ὅμως ἐκαλεῖτο τὸ χειροτονεῖν καὶ *ψηφίζεσθαι*, ἐξ οὗ καὶ *ψήφισμα* ἡ οὕτω κυρουμένη ἀπόφασις. Ἐχειροτόνουν δὲ δίς, πρῶτον μὲν οἱ ἐγκρίνοντες τὸ προτεινόμενον, καὶ τοῦτο ἐκαλεῖτο *καταχειροτονία*, ἔπειτα δ' οἱ ἀποδοκιμάζοντες, καὶ τοῦτο ἐλέγετο *ἀποχειροτονία*, ὡς ὁ νόμος ὃν ἀναφέρει ὁ Δημοσθένης (2)· «*Ἡ δ' ἐπιχειροτονία ἔστω ἡ προτέρα, ὅτῳ δοκοῦσιν ἀρκεῖν οἱ νόμοι . . . ἡ δ' ὑστέρα, ὅτῳ μὴ δοκοῦσιν.*» Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τῆς χειροτονίας, ἤτοι τὴν διαφορὰν τῶν δύο χειροτονιῶν, ἐκήρυττον οἱ πρόεδροι, ὅπερ ἐλέγετο *ἀναγορεύειν τὰς χειροτονίας* (3).

Ὁσάκις δὲ προὔκειτο περὶ ἐκλογῶν ἀτόμων εἰς ἀρχάς, οἱ ἐπιδιώκοντες αὐτάς, οἵτινες καὶ *ἀρχαιρεσιάζοντες* ἐλέγοντο, καὶ παρὰ τοῖς μὴ Ἀττικοῖς *σπουδαρχιῶντες* καὶ *σπουδάρχαι*, καὶ *παραγγέλλοντες* (4), ἢ «*προὐβάλλοντο* (ὅ ἐστιν ἐπρότεινον) *ἑαυτούς*» (5), ἢ προὐτείνοντο ὑπὸ τῶν ῥητόρων, καὶ ὁ δῆμος ἐψηφοφόρει μεγαλοφώνως διὰ τοῦ *Ναὶ* ἢ *Οὔ*. Ἀλλὰ τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος ἐπιταθέντος, ἀπὸ Ἀριστείδου μάλιστα, διὰ τὰς πλείστας τῶν ἀρχῶν ἀντικατέστησε τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν ἡ κλήρωσις, δι' ἧς ἕκαστος πολίτης εἶχεν ἴσην πιθανότητα νὰ προτιμηθῇ ὑπὸ τῆς τυφλῆς τύχης, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιῤῥοῆς ἣν ἐδύναντο νὰ παρέξωσιν αὐτῷ ἡ ἱκανότης καὶ αἱ ἀρεταί, καὶ ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς προσὸν ἀριστοκρατικόν.

Ἐπὶ παντὸς δὲ ψηφίσματος ἐξαιρετικοῦ, ἀφορῶντος ἄτομον καὶ οὐχὶ πάντας τοὺς Ἀθηναίους, ὡς π. χ. ἐπὶ δη-

(2) Κ. Τιμοκρ. σ. 716. — Ἴδ. καὶ Σουΐδ. φ. Καταχειροτόνησιν.
(3) Αἰσχ. κ. Κτησ. 1.
(4) Πλούτ. — Διον. Ἁλικ. κτλ.
(5) Δημ. κ. Μειδ. 7 — Αἰσχ. Π. Πρπρσβ. 6, κτλ.

μεύσεως, ἀφέσεως ἀτιμίας καὶ τῶν τοιούτων, ἀπητεῖτο ἡ ἐγγύησις μυστικῆς ψηφοφορίας ἑξακισχιλίων τοὐλάχιστον ψήφων, ἄγνωστον ἂν πασῶν ὁμοῦ, ὡς φρονοῦσι τινὲς (6), ἢ μόνον τῶν κηρυττομένων ὑπὲρ τῆς προτάσεως, ὡς παραδέχονται ἕτεροι. Τὴν ἀρχὴν ταύτην κηρύττει ὁ Ἀνδοκίδης ἐν τοῖς ἑξῆς (7)· « *Μηδ' ἐπ' ἀνδρὶ νόμον ἐξεῖναι θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν Ἀθηναίοις, ἐὰν μὴ ἑξακισχιλίοις δόξῃ κρύβδην ψηφιζομένοις* ».

Τοιοῦτον ἀτομικὸν καὶ ἐξαιρετικὸν ψήφισμα ἦν καὶ τὸ ἀφορῶν τὸν *ἐξοστρακισμόν*, ἐξορίαν ἐξόχων τινῶν καὶ διαπρεπόντων πολιτῶν, οὐχὶ πρὸς τιμωρίαν, ἀλλὰ πρὸς κόρεσιν καὶ ἱκανοποίησιν τῆς δημοκρατικῆς ζηλοτυπίας, ἥτις τὴν ἰσότητα ἐπιδιώκουσα καὶ μὴ δυναμένη νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς ἀνυψώσεως τῶν ταπεινοτέρων μέχρι τῶν ἐξεχόντων, παρηγορεῖτο, καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἐξησφαλίζετο, καταβιβάζουσα τούτους μέχρις ἐκείνων, ἢ κἂν ἐκ ποδῶν αὐτοὺς ποιουμένη· ὁ δὲ δῆμος, ἵν' ἀπαλλαγῇ τοῦ φόβου τῆς ὑπεροχῆς ἀνδρῶν τινων, κατέφευγεν εἰς τὸ ἄδικον καὶ ἐπιζήμιον τοῦτο νομικὸν ἀδίκημα, δι' οὗ ἐστέρει καὶ ἐμάκρυνε τῆς πατρίδος αὐτῶν τοὺς ἐν προτερήμασι διαπρέποντας. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεμιστοκλέους λέγει ὁ Πλούταρχος (8)· « *Κόλασις γὰρ οὐκ ἦν ὁ ἐξοστρακισμός, ἀλλὰ παραμυθία φθόνου καὶ κουφισμός, ἡδομένου τῷ ταπεινοῦν τοὺς ὑπερέχοντας, καὶ τὴν δυσμένειαν εἰς ταύτην τὴν ἀτιμίαν ἀποπνέοντος*· » καὶ ἐν βίῳ Ἀριστείδου (9) ἐπαναλαμβάνει· « *Μοχθηρίας γὰρ οὐκ ἦν κόλασις ὁ ἐξοστρακισμός, ἀλλ'*

(6) Bœckh, Staatsh. d. Ath, II, 112.—Wachsmuth, Hell. Altth I, 1, 272.
(7) Π. Μυστ. 87.— Ἴδ. καὶ Δημοσθ. κ. Τιμοκρ 719.
(8) Θεμιστ. ΚΒ.
(9) Ζ'.

ἐκαλεῖτο μέν, δι' εὐπρέπειαν, ὄγκου καὶ δυνάμεως βαρυτέρας ταπείνωσις καὶ κόλασις, ἦν δὲ φθόνου παραμυθία φιλάνθρωπος,» κτλ. Ἑπομένως τὸν ἐξοστρακισμὸν δὲν προὐκάλει, ὡς τὰς ποινάς, γραφή τις καὶ καταγγελία· ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, «*διὰ χρόνου τινός*», ὡς ἐκφράζεται ὁ Πλούταρχος (10), ῥητότερον δὲ κατ' ἔτος, καὶ πρὸ τῆς ὀγδόης πρυτανίας, ὡς ἐκ Φιλοχώρου ἐξάγεται (11), ἢ ἔτι ἀκριβέστερον ἐπὶ τῆς ἕκτης, κατὰ τὴν μαρτυρίαν λεξικογράφου (12), ἐδίδετο εἰς τὸν δῆμον *ἐπιχειροτονία*, ἤτοι τῷ ἐπροτείνετο νὰ χειροτονήσῃ ἂν ἐπεθύμει οὐχὶ νὰ ἐξοστρακισθῇ ἄτομόν τι ῥητῶς, ἀλλ' ἐν γένει νὰ ἐνεργηθῇ ἐξοστρακισμός, ὅτε εἰς τὰς ψήφους ἀπέκειτο ν' ἀναδείξωσι τὸν ἐξοστρακιστέον, οἱ δὲ ῥήτορες ἐκ τῆς προτάσεως ὠφελούμενοι, ἠγόρευον, καὶ ἐπροσπάθουν νὰ ὁδηγήσωσι τὴν κρίσιν τοῦ δήμου, καὶ νὰ ὑποδείξωσι τὰ ὀνόματα ἐκείνων, καθ' ὧν ἐπεθύμουν νὰ κινήσωσι τὴν πλειονοψηφίαν. Οὕτως, ὅτε ὁ Ὑπέρβολος κατώρθωσε ν' ἀποφανθῇ ἐξοστρακισμὸς ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ μακρύνῃ τῶν Ἀθηνῶν ἕνα τῶν τριῶν ἐπισήμων ἀλλ' ἀντιπάλων ἀνδρῶν οὓς ἐπίσης ἐφθόνει, τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Νικίαν ἢ τὸν Φοίνικα, συνενωθεὶς ὁ Ἀλκιβιάδης μεθ' ἑνὸς τῶν ἄλλων δύο, κατώρθωσε νὰ δοθῶσιν αἱ ψῆφοι κατ' αὐτοῦ τοῦ Ὑπερβόλου (13).

Ὅτε δὲ διὰ χειροτονίας παρεδέχετο ὁ δῆμος νὰ ἐνεργηθῇ ἐξοστρακισμός, τότε ἡ ἀγορὰ ἐφράττετο διὰ σανίδων, καὶ εἰς τὸ περίφραγμα ἠνοίγοντο δέκα θύραι, δι' ὧν ἑκάστης εἰσήρχοντο οἱ πολῖται ἑκάστης φυλῆς, καί, ὑπὸ τὴν ἐπιτή-

(10) Β. Νικ. 11.
(11) Φιλόχ. ἐν Λεξ. Ῥήτ. μετὰ Φωτ. Πόρσ. σ. 675.
(12) Λεξ. Ῥητ. σ. 672.
(13) Πλούτ. Ἀλκιβ. ΙΓ. — Ἴδ. καὶ Ἀνδοκ. κ. Ἀλκιβ.

ρησιν τῶν ἐννέα ἀρχόντων καὶ τῆς βουλῆς, ἔῤῥιπτον ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀνὰ ἓν ἕκαστος ὄστρακον, δηλαδὴ πιθανῶς τμῆμα κεράμου, ἐφ᾽ οὗ ἔφερε γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ πολίτου, ὃν ἐθεώρει ἐπικίνδυνον διὰ τὴν δημοκρατίαν, καὶ οὗ ἐπεθύμει τὴν ἀπομάκρυνσιν. Ἐῤῥίπτοντο δὲ τὰ ὄστρακα ἀνεστραμμένα, ὥστε νὰ μὴ φαίνηται ἡ ἐπιγραφή, καὶ μετὰ ταῦτα ἠριθμοῦντο καὶ ἀνεγινώσκοντο, καὶ ἐκεῖνος οὗ τὸ ὄνομα ἦν γεγραμμένον συνεχέστερον, ἦν ὁ καταδικασθείς, καὶ ὤφειλεν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν, διαθεὶς πάντα τὰ καθ᾽ ἑαυτόν, καὶ περατώσας πάσας τὰς συναλλαγάς του, νὰ φύγῃ τῆς πόλεως, καὶ νὰ μείνῃ μακρὰν αὐτῆς ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη (14), κατὰ δὲ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐπὶ μόνα πέντε. Διετήρει ὅμως πάσας τὰς ἄλλας τιμὰς αὐτοῦ, καὶ τὸν οἶκον, καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, καὶ ἐδύνατο πάντοτε διὰ ψηφίσματος νὰ μετακληθῇ, ὅπερ ἐπὶ τοῖς κυρίως ἐξορίστοις δὲν ἐπετρέπετο.

Ὅπως δ᾽ ᾖ ἔγκυρος ἡ ψηφοφορία τοῦ ἐξοστρακισμοῦ, ἔπρεπεν αἱ ὅλαι ψῆφοι νὰ μὴ ὦσιν ἐλάσσονες τῶν ἑξακισχιλίων. Τῷ ὄντι ὁ Φιλόχωρος (15), ἐξ οὗ ἀρυόμεθα τ᾽ ἀνωτέρω, λέγει· « *Διαριθμηθέντων δὲ* (*τῶν ὀστράκων*), *ὅτε πλεῖστα ἐγένοντο καὶ μὴ ἐλάττω τῶν ἑξακισχιλίων* ». Ἀλλ᾽ ὁ Πλούταρχος (16) φαίνεται ὀρθότερον ἀκριβολογῶν· « *Οἱ δ᾽ ἄρχοντες πρῶτον μὲν διηρίθμουν τὸ σύμπαν ἐν ταυτῷ τῶν ὀστράκων πλῆθος. Εἰ γὰρ ἑξακισχιλίων ἐλάττονες οἱ γράψαντες εἶεν, ἀτελὴς ἦν ὁ ἐξοστρακισμός* ».

Τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τὴν νομοθέτησιν (17) τινὲς ἀποδίδου-

(14) Θουκ. Α, 102. — Πλούτ. Β. Κίμ. ΙΖ.

(15) Ἐν Ρητ. λεξ. μετ. Φώτ. Pors. σ. 675.— Ἴδ. καὶ σχόλ. Ἀριστοφ. Ἱππ. 852.

(16) Β. Ἀριστείδ. Ζ.

(17) Πλούτ. Β. Νικ. ΙΑ.

σιν εἰς τὸν Κλεισθένη, καὶ ἄλλοι (18) εἰς αὐτὸν τὸν Θησέα, ἀμφότεροι διηγούμενοι ὅτι εἰς τὴν αὐστηρότητα τῆς διατάξεως ὑπέπεσεν, εἷς τῶν πρώτων, αὐτὸς ὁ διατάξας (19). Ἔπαυσε δὲ θεωρουμένη ὡς μέτρον σπουδαῖον, καὶ ὡς τὴν πόλιν κατὰ τῶν ὑπερεχόντων ἀνδρῶν ἀσφαλίζον, ὅτε ἐξηυτελίσθη ἐφαρμοσθὲν κατὰ τοῦ λυχνοποιοῦ καὶ περιφρονητοῦ μικροδημαγωγοῦ Ὑπερβόλου (20).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Νομοθεσία.

Ὑπέρτατος δ' ἄρχων καὶ ἀπόλυτος νομοθέτης ἦν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀκράτου δημοκρατίας, ἥτις ἦν ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀττικοῦ πολιτεύματος, ὁ δῆμος, ὅστις μόνος εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ κυροῦν ἢ τοῦ μεταβάλλειν τοὺς νόμους.

Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστὶ κατ' ἀρχὴν ὅτι πᾶσα ἐξουσία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς θελήσεως καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀποῤῥέει· ἀλλ' οἱ σοφώτεροι τῶν νομοθετῶν καὶ οἱ ἐμβριθέστεροι τῶν λαῶν ἀνεγνώρισαν πάντοτε τοὺς κινδύνους οὓς συνεπάγεται διὰ τὴν πρακτικὴν τῶν λαῶν εὐημερίαν ἡ ἀκόλαστος ἐφαρμογὴ τοῦ κατὰ θεωρίαν ἀναμφισβητήτου τούτου ἀξιώματος. Τούτου ἕνεκεν, ἵνα μὴ ἡ ἀκατάπαυστος σύγκρουσις

(18) Σύγκελλ.
(19) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 627.
(20) Πλούτ Ἀλκιβ. ΙΓ. — Θουκ. Η, 73.

καὶ ἀλλοίωσις τῶν γνωμῶν καὶ τῶν συμφερόντων διατηρῇ τὸ κράτος διαρκῶς ἀνάστατον, καὶ τὰ θεμέλια αὐτοῦ σαλευόμενα, ἐθεωρήθη ἀναπόφευκτος ἡ ἐξεύρεσις τρόπου ὅπως μία κἂν μείνῃ βάσις εἰς τὴν πολιτείαν ἀσάλευτος, καὶ αὕτη ἦν ἐν μοναρχουμένοις ἔθνεσιν ὁ Βασιλεύς, ὅστις, ἵνα ἀπρόσβλητος μένῃ, πολλαχοῦ πρὸς αὐτὴν συνδέεται τὴν θεότητα, διογενὴς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, θεόχρηστος παρὰ τοῖς νεωτέροις ῥηθείς. Ἐν δὲ δημοκρατίαις παρ᾽ αἷς ἐλλείπει ἡ *βάσις αὕτη* τοῦ *λαοῦ*, πρέπει ἀλλαχοῦ νὰ εὑρεθῇ τὸ σταθερὸν καὶ ἀσάλευτον σημεῖον, καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ μεγίστη αὐτῶν δυσχέρεια.

Δι᾽ ὃ καὶ εἰς τοῦτο ἐμφρόνως ἀφορῶν ὁ Σόλων, ἢ κἂν ἡ Σολώνιος νομοθεσία, ἥτις ἦν ἀπόῤῥοια τῆς συνέσεως καὶ τοῦ πρακτικοῦ τῶν Ἀθηναίων πνεύματος, ἀνέθηκε τ᾽ ἀνώτατα, καὶ διὰ τὴν εὐόδωσιν τοῦ δήμου σπουδαιότατα τῶν καθηκόντων, τὰ νομοθετικὰ καὶ δικαστικά, εἰς σῶμα, ἐκ τοῦ δήμου μὲν καὶ αὐτὸ κυρίως πηγάζον, ἀλλὰ διακρινόμενον ἀπ᾽ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο ἀπρόσβλητον, καθ᾽ ὅσον εἰς ὅρκον ὑποβαλλόμενον πρὶν ἢ περιδυθῇ τὴν ἐξουσίαν, ἐξήρτα, οὕτως εἰπεῖν, αὐτὴν ἐξ αὐτῶν τῶν θεῶν, καὶ ἐξησφάλιζεν οὕτω κατὰ παλιμβούλων γνωμῶν τὴν ἱερότητα τῶν νόμων καὶ τοῦ δεδικασμένου. Ἐξελέγοντο δὲ πρὸς τοῦτο ἑξακισχίλιοι πολῖται κατ᾽ ἔτος, οἱ αὐτοὶ καὶ δικασταὶ καὶ νομοθέται, καὶ ἐλέγοντο *ὀμωμοκότες*, ὡς ὅρκον ὀμνύντες, περὶ οὗ πλείονα ἐν τῷ περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, καὶ ὅστις, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγγραφέων, ἰδιαιτέραν ἐπέβαλλε βαρύτητα εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Οὕτω λέγει ὁ Δημοσθένης(1)· « *Συνίετε καθ᾽ ὃν τρόπον ὁ Σόλων τοὺς νόμους ὡς καλῶς κελεύει τιθέναι· Πρῶτον μὲν παρ᾽ ὑμῖν*

(1) Δημοσθ. π. Λεπτ. 75.

τοῖς ὀμωμοκόσι, παρ' οἷς καὶ τὰ ἄλλα κυροῦται», ἤτοι αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις· ἀλλαχοῦ (2) δ' ἐρωτᾷ· «*Ἄρ' οὖν τῳ δοκεῖ συμφέρειν τῇ πόλει τοιοῦτος νόμος, ὃς δικαστηρίου γνώσεως αὐτὸς κυριώτερος ἔσται, καὶ τὰς τῶν ὀμωμοκότων γνώσεις τοῖς ἀνωμότοις προστάξει λύειν*; ».

Ἐκ τούτων λοιπὸν τῶν ὀμωμοκότων ἐλαμβάνοντο οἱ *νομοθέται* εἰς ἀριθμὸν ἄλλοτε ἄλλον, κατὰ τὴν ἀποδιδομένην σπουδαιότητα εἰς τὸν ἑκάστοτε συζητητέον νόμον. Οὕτως ἔν τινι περιπτώσει λέγει ὁ Ἀνδοκίδης (3), ὅτι ἐλήφθησαν «*πεντακόσιοι, οὓς οἱ δημόται εἵλοντο, ἐπειδὴ ὀμωμόκασι*»· ἄλλοτε δὲ πάλιν ἐλαμβάνοντο χίλιοι καὶ εἷς (4). Προτάσεις δὲ νέων νόμων ἐδύναντο νὰ γίνωσι μόνον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου ἔτους· καὶ πρὸς τοῦτο, κατὰ τὴν πρώτην ἐκκλησίαν τῆς πρώτης πρυτανείας, ἤτοι κατὰ τὴν ἑνδεκάτην ἡμέραν τῆς πρυτανείας, ἐδίδετο τῷ δήμῳ *Ἐπιχειροτονία*, ἤτοι τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίσαι ἂν καλῶς ἔχωσιν οἱ κείμενοι νόμοι, ἢ ἂν θέλῃ νὰ συζητήσῃ τὴν μεταρρύθμισιν τινὸς ἐξ αὐτῶν (5). Εἶχε δὲ δικαίωμα προτάσεως νέου νόμου πᾶς πολίτης· καὶ πρὸς ἐξάσκησιν αὐτοῦ ὤφειλε πρὸ τῆς ἐπιχειροτονίας ν' ἀναγράψῃ ὃ ἐπρότεινε νομοσχέδιον «*παρὰ τοῖς Ἐπωνύμοις*», κατὰ τὴν θέσιν δηλαδὴ τῆς πόλεως ἣν ἐκόσμουν τὰ ἀγάλματα τῶν ἡρώων ὧν τὰ ὀνόματα ἔφερον αἱ φυλαί, καὶ ἥτις ἦν πλησίον τῆς *Θόλου* (6), τοῦ κοινοῦ ἑστιατορίου τῶν Πρυτάνεων, ὑπὸ τὴν βόρειον κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ πρῶτον μέν, ὡς περὶ πάντων τῶν συζητουμένων ἐν τῷ δήμῳ, προεσκέπτετο περὶ

(2) Αὐτ. κ. Τιμοκρ. 725.
(3) Π. μυστ. 84.
(4) Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. 708.
(5) Δημ. κ. Τιμοκρ. 706.—Ἴδ. Αἰσχ. κ. Κτησ. 10.
(6) Ἰσ. π. Δικαιογ. κλ. 37.—Δημ. κ. Μειδ. 28, καὶ ἀλλαχοῦ.

αὐτοῦ ἡ Βουλή, δι' ὃ καὶ ὁ Δημοσθένης λέγει (7)· « *συννομοθετεῖν τὴν Βουλήν* », καὶ ὁ Πολυδεύκης (8)· « *Τοὺς γὰρ νέους* (νόμους) *ἐδοκίμαζον ἡ Βουλὴ καὶ ὁ δῆμος καὶ τὰ δικαστήρια* », ἐννοῶν διὰ τοῦ δήμου καὶ τῶν δικαστηρίων τοὺς νομοθέτας.

Τῆς δὲ Βουλῆς τὸ προβούλευμα παρεπέμπετο εἰς τὸν δῆμον, ὅστις συγκαλῶν εἰς δικαστήριον ὅσους δήποτε ἂν ἐνέκρινεν ἐκ τῶν ὀμωμοκότων, ὑπέβαλλεν αὐτοῖς τὸ προβούλευμα, ἵνα, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν προέδρων τῆς Βουλῆς, συζητήσωσιν αὐτό· συγχρόνως δὲ διώριζε καὶ πέντε *συνηγόρους*, ὅπως ὑπερασπίσωσι τὸν ἀρχαῖον νόμον, ὃν ἔμελλε ν' ἀντικαταστήσῃ ὁ προτεινόμενος (9), διότι, πρὸς ἀποφυγὴν σωρεύσεως ἀντιφατικῶν ἢ περιττῶν νόμων, καὶ συγχύσεως περὶ τὴν νομοθεσίαν, ὑπῆρχε διάταξις καθ' ἣν οὐδεὶς νόμος εἰσήγετο μὴ προακυρωθέντος τοῦ κειμένου περὶ τῶν αὐτῶν, καὶ οὐδεὶς ἠκυροῦτο ἄλλως ἢ διὰ τῶν νομοθετῶν, καὶ μὴ ἀναπληρούμενος ὑφ' ἑτέρου. Τοῦτο λέγει ὁ Δημοσθένης διὰ τῶν ἑπομένων (10)· « *Τῶν δὲ νόμων τῶν κειμένων μὴ ἐξεῖναι λῦσαι μηδένα, ἐὰν μὴ ἐν νομοθέταις· τότε δ' ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τῶν Ἀθηναίων λύειν, ἕτερον τιθέντι ἀνθ' ὅτου ἂν λύῃ. Διαχειροτονίαν δὲ ποιεῖν τοὺς προέδρους περὶ τούτων τῶν νόμων, πρῶτον μὲν περὶ τοῦ κειμένου, εἰ δοκεῖ ἐπιτήδειος εἶναι τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων ἢ οὔ· ἔπειτα περὶ τοῦ τιθεμένου. Ὁπότερον δ' ἂν χειροτονήσωσιν οἱ νομοθέται, τοῦτον κύριον εἶναι. Ἐναντίον δὲ νόμον μὴ ἐξεῖναι τιθέναι τῶν νόμων τῶν κειμέ-*

(7) Κ. Τιμοκρ. 708.
(8) Η'. 101.
(9) Αὐτ. 707-711 καὶ Οὐλπ. Αὐτ.
(10) Αὐτ. 710.

νων μηδενί· Ἐὰν δέ τις λύσας τινὰ τῶν νόμων τῶν κειμένων, ἕτερον ἀντιτιθῇ μὴ ἐπιτήδειον τῷ Ἀθηναίων δήμῳ, ἢ ἐναντίον τῶν κειμένων τῳ, τὰς γραφὰς εἶναι κατ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὸν νόμον ὃς κεῖται, ἐάν τις μὴ ἐπιτήδειον θῇ νόμον».

Καὶ μετὰ πάσας ὅμως ταύτας τὰς προφυλάξεις. ὁ Δημοσθένης οὐχ ἧττον παραπονεῖται διὰ τὴν σύγχυσιν τῆς νομοθεσίας(11).

Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἀντεστοίχουν οἱ ὀμωμοκότες, καθ᾽ὅσον ἀπέβλεπε τὴν νομοθετικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν, πρὸς τὰ Συμβούλια τῆς Ἐπικρατείας τῶν νέων πολιτευμάτων· διότι, ὡς ταῦτα, εἶχον τὴν ἐντολὴν νὰ προπαρασκευάζωσι τοὺς νόμους δι᾽ ἐμβριθοῦς συζητήσεως, πρὶν ἢ παραδίδωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ψῆφον τῆς δημοτικῆς ἐκκλησίας.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Γραφαὶ παρανόμων.

Ἀλλὰ μόνη ἡ ἐπιβαλλομένη τοῦ ὅρκου προφύλαξις δὲν ἤρκει ὅπως ἐξασφαλίσῃ τοὺς νόμους κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ πανισχύρου δήμου, ὅστις, αὐτὸς πηγὴ καὶ αὐτὸς κάτοχος ὢν πάσης ἐξουσίας, ὑπ᾽ οὐδενὸς παρὰ τὴν θέλησίν του περιωρίζετο, οὐδ᾽ εἰς εὐθύνην ὑπέκυπτεν, ἀλλ᾽ ὑπὸ στιγμιαίας ὁρμῆς κινούμενος, ἐδύνατο πᾶν ὅριον νὰ ὑπερπηδήσῃ. Διὰ τοῦτο ὡς Παλλάδιον τῆς νομοθεσίας παρεδέχθη φρονίμως ὁ δῆμος πρὸς περιορισμὸν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ παντοδυ-

(11) Π. Λεπτ. 72.

ναμίας, οὐχὶ τὴν φανταστὴν εὐθύνην τῶν συζητούντων καὶ ψηφιζόντων τοὺς νόμους, οἵτινες ἦσαν αὐτοὶ καὶ οἱ διακάτοχοι τῆς ἀνωτάτης ἰσχύος, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ καὶ σπουδαίαν τῶν προτεινόντων αὐτούς, διότι οὗτοι, ἄτομα ὄντες ἀνίσχυρα, ὑπέκειντο εἰς τὰς κινδυνώδεις συνεπείας πάσης προτάσεως, δυναμένης εἴτε παραχρῆμα, εἴτε μετὰ ταῦτα, μεταπεισθέντος τοῦ δήμου, νὰ κριθῇ ὡς παράνομος.

Κατὰ παντὸς λοιπὸν προτείνοντος ἐν τῷ δήμῳ γνώμην, ἐδύνατο, ὑπὸ τοῦ θεωροῦντος αὐτὴν παράνομον, νὰ κινηθῇ *γραφὴ παρανόμων*, κωλύουσα, οὐχί, ὅπερ ἦν ἀπίθανον, τὸν δῆμον νὰ ψηφίζῃ τὰ μὴ νόμιμα, ἀλλὰ τοὺς ἰδιώτας νὰ προκαλῶσι τὴν ψήφισιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν τοιούτων· ὥστε τὸ κακὸν ἐκόπτετο ὅπου μόνον ἐδύνατο νὰ κοπῇ ἀπὸ ῥίζης· δι' ὃ καὶ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐν Ἀθήναις ἡ γραφὴ παρανόμων ὡς τὸ μόνον τῆς εὐνομίας καὶ αὐτῆς τῆς δημοκρατίας ἐχέγγυον, οὗ καταλυομένου, εὐρεῖα ἠνοίγετο ἡ πύλη εἰς πᾶσαν αὐθαιρεσίαν. Οὕτω λέγει ὁ Δημοσθένης (12)· «*Ἀκούω δ' ἔγωγε καὶ τὸ πρότερον οὕτω καταλυθῆναι τὴν δημοκρατίαν, παρανόμων πρῶτον γραφῶν καταλυθεισῶν, καὶ τῶν δικαστηρίων ἀκύρων γεγονότων*».

Ἐδύνατο δὲ νὰ προσβληθῇ πᾶσα πρότασις νόμου ἢ ψηφίσματος ὡς παράνομος, εἴτε κατ' οὐσίαν, εἴτε κατὰ τύπον. Καὶ κατ' *οὐσίαν* μέν, α' Ἂν ἀντέβαινεν εἰς κείμενον νόμον μὴ προακυρωθέντα· β' Ἂν ἐχορήγει τῷ νέῳ νόμῳ ὀπισθενεργὸν δύναμιν· γ' Ἄν, ἄνευ ἀδείας ἑξακισχιλίων πολιτῶν ἐπρότεινε μετάκλησιν ἐξορίστων, ἢ ἄφεσιν ἀτίμων καὶ ὀφειλετῶν τοῦ δημοσίου· δ' Ἂν ἡ πρότασις ἐστηρίζετο ἐπὶ ψευδῶν διδομένων· ε' Ἂν ἦν ἄδικος, ἢ ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν πό-

(12) Κ. Τιμοκρ. 348.

λιν, ἢ ἄχρηστος. Κατὰ δὲ *τύπον*, α΄ Ἂν εἰσήγετο ἀπροβούλευτος· β΄ Ἂν ἐπροτείνετο οὐχὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους· γ΄ Ἂν δὲν προανεγράφετο παρὰ τοῖς Ἐπωνύμοις· δ΄ Ἂν δὲν προὐτείνετο εἰς τοὺς νομοθέτας, ἀλλὰ κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν δῆμον.

Ὁ πρότασίν τινα λοιπόν, εἴτε μόνον γενομένην, εἴτε καὶ ἤδη κυρωθεῖσαν, ὑπὸ μίαν τῶν ἐπόψεων τούτων ὡς παράνομον θεωρῶν, ἐδικαιοῦτο νὰ ὀμώσῃ ἐνώπιον τοῦ δήμου (13) ὅτι θέλει προσβάλει αὐτὴν ὡς παράνομον, ὑποβαλλόμενος εἰς τὰς συνεπείας, ἂν ἡ καταγγελία αὐτοῦ ἀπεῤῥίπτετο. Ἐκαλεῖτο δ' ὁ ὅρκος οὗτος *ὑπωμοσία*, ὡς ἐν Πολυδεύκῃ (14)· «*Ὑπομοσάμενος γάρ τις τὸ γραφὲν . . . διήλεγχεν ὅτι ἐστὶ παράνομον, ἢ ἄδικον, ἢ ἀσύμφορον*»· καὶ *ὑπωμοσία*, κατὰ δὲ τὸ Ῥητορικὸν λεξικὸν (15), ἴσως ἐσφαλμένως, καὶ *ἀπωμοσία*, ἐκαλεῖτο πολλάκις καὶ αὐτὴ ἡ παρανόμων γραφή, ὡς πάντοτε συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ τοιούτου ὅρκου (16).

Ἦν δὲ τοῦ ὅρκου τὸ ἀποτέλεσμα ν' ἀναστέλληται ἀμέσως ἡ συζήτησις τῆς προτάσεως, ἂν δὲν εἶχεν εἰσέτι κυρωθῇ· ἂν δ' ἐκυρώθη, ν' ἀναστέλληται τοῦ νόμου ἡ ἐνέργεια μέχρις οὗ δικασθῇ ἡ γραφή· ὡς ὁ Πολυδεύκης (17)· «*Καὶ οὐκ ἦν μετὰ τὴν ὑπωμοσίαν τὸ γραφέν, πρὶν κριθῆναι κύριον.*» Καὶ ὁ Δημοσθένης (18)· «*Γενομένου τοίνυν τοῦ ψηφίσματος τούτου ἐν τῇ βουλῇ, καὶ οὐδενὸς γραψαμένου παρανόμων, ἀλλὰ κυρίου ὄντος . . .*».

(13) Ξενοφ. Ἑλλ. Α΄. 7, 38.
(14) Η΄. 44.
(15) 665.
(16) Ξεν. αὐτ. 37.
(17) Η, 56.
(18) Κ. Εὐεργ. 1149.

Μετὰ ταῦτα δὲ διεξήγετο δίκη τακτική, κατὰ τοὺς ἐκτεθησομένους ἐν τοῖς περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας τύπους, μεταξὺ τοῦ εἰσαγαγόντος τὴν γραφὴν καὶ τοῦ προτείναντος τὸ ψήφισμα ἢ τὸν νόμον· καὶ ἦν ὁ *ἀγὼν τιμητός*, ὅ ἐστιν ὅτι ἀναλόγως τῆς εἰς τὴν πρότασιν ἀποδιδομένης παρανομίας, ἀπῄτει ὁ ἐνάγων τὴν ἐφαρμογὴν ἧς ἐνόμιζεν αὐτὸς καταλλήλου ποινῆς, ἤτοι διαφόρων προστίμων, ὡς, κατὰ Δημοσθένη (19), δέκα ταλάντων προσθέμενος ὁ Σμίκρων, καὶ ἄλλων τοσούτων ὁ Σκίτων· ἢ καθείρξεως, ἤ, ἔν τισι περιστάσεσι, καὶ θανάτου προσέτι. Καὶ ἂν μὲν ὁ ἐνάγων ἐκράτει, ἐπεβάλλετο ἡ αἰτηθεῖσα ποινὴ εἰς τὸν ἐναγόμενον, καὶ ἡ πρότασις αὐτοῦ « *ἐλύετο* » ἢ « *ἐγίνετο ἄκυρος* » (20)· ἂν δ' ἐνικᾶτο ὁ ἐνάγων, ὑπήγετο εἰς τὰς γενικὰς περὶ εναγόντων διατάξεις, αἵτινες ἐκτίθενται κατωτέρῳ ἐν τῷ περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας. Ὁ δὲ « *τρὶς ἡλωκὼς παρανόμων* », ἤτοι καταδικασθεὶς ὡς παρανόμους προτάσεις εἰς τὸν δῆμον ὑποβαλών, ἐγίνετο *ἄτιμος* (21), στερούμενος τοῦ δικαιώματος τοῦ λέγειν τοὐντεῦθεν ἐν τῷ δήμῳ.

Δὲν ἐδύνατο ὅμως νὰ κινηθῇ γραφὴ παρανόμων κατὰ τοῦ εἰσαγαγόντος οἵαν δήποτε πρότασιν, εἰμὴ ἐπὶ τῆς διαρκείας ἑνὸς μόνου ἔτους ἀφ' ὅτου ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο, ἢ ἐκυρώθη. Μετὰ δὲ ταῦτα ἦν ἡ πρότασις νόμος τῆς πολιτείας, δι' ὃν ἔμενεν ὁ προτείνας ἀνεύθυνος, καὶ ὃν προσβαλλόμενον ἀνελάμβανε νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ δημόσιον διὰ πέντε συνηγόρων, ὡς ἀνωτέρω (22) ἐῤῥέθη. Τοῦτο συνέβη ὅτε ὁ Λεπτίνης εἰσήγαγε τὸν κατ' ἀτελείας νόμον (23)·

(19) Δημ. κ. Μειδ. 573 (182).
(20) Διογ. Λ. 38.
(21) Διόδ. ΙΗ'. 18.
(22) Κεφ. Δ. σελ. 241.
(23) Ὑπόθ. Δημ. πρ. Λεπτ. 452.

«*ἐπειδήπερ παρελθόντος τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ὑπεύθυνος ἦν κρίσει καὶ τιμωρίᾳ γράφων τις νόμον, ἐφαίνετο Λεπτίνης ἀκίνδυνος*».

Σώζονται δὲ λόγοι τῶν ῥητόρων περὶ γραφῆς παρανόμων, ὁ τοῦ Αἰσχίνου κατὰ Κτησιφῶντος, προτείναντος νὰ δοθῇ στέφανος εἰς τὸν Δημοσθένη· ὁ τοῦ Δημοσθένους κατ' Ἀνδροτίωνος, προτείναντος νὰ στεφανωθῇ ἡ Βουλή, ἐνῷ δὲν ᾠκοδόμησεν αὕτη τριήρη, ὡς ὁ νόμος ἐπέβαλλεν αὐτῇ τὸ καθῆκον· ὁ τοῦ αὐτοῦ κατ' Ἀριστοκράτους, προτείναντος τὴν πολιτογράφησιν τοῦ Ὠρείτου Χαριδήμου· ὁ κατὰ Τιμοκράτους, ὅστις εἰσήγαγε νόμον ἐπιτρέποντα νὰ μὴ φυλακίζωνται οἱ δημόσιοι ὀφειλέται, οἱ δίδοντες ἐγγυητάς· ὁ τοῦ Λυσίου κατὰ Πολιούχου, ὅστις ἐπρότεινε ψήφισμα περὶ δημεύσεως τοῦ ἀγροῦ τοῦ ῥήτορος. Ἀπώλοντο δ' ἐκ τῶν μνημονευομένων ὁ τοῦ Λυσίου ὑπὲρ Φανίου, κατὰ τῆς γραφῆς τοῦ Κινησίου· καὶ ὁ τοῦ Δημάρχου κατὰ Στεφάνου.

Καὶ ἐτοξεύετο μὲν συνεχέστατα ὑπὸ τῶν συκοφαντῶν καὶ τῶν πολιτευομένων ἡ παρανόμων γραφὴ κατὰ τῶν αὐτοῖς ἀντιπολιτευομένων καὶ κατὰ προπετῶν ῥητόρων, εἰς περιστολὴν αὐτῶν. Ἀλλὰ πολλοὶ εἶχον τὴν ἐπιδεξιότητα νὰ διαφεύγωσιν αὐτήν, λέγοντες εὐάρεστα καὶ κεχαρισμένα τῷ δήμῳ, καὶ τὸ κυριώτατον θέμα αὐτῶν ἦν ν' ἀποδείξωσιν ὅτι εἶπον συμφέροντα· ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (24)· «*Ἤδη δέ τινα εἶδον γραφὴν ἀγωνιζόμενον παρανόμων, τοῖς νόμοις μὲν ἁλισκόμενον, ὡς δὲ συμφέρονθ' ὑμῖν γέγραφε λέγειν ἐπιχειροῦντα*». Οὕτως ὁ Ἀριστοφῶν ἔφυγεν 75 γραφὰς παρανόμων! (25).

---

(24) Κ. Ἀριστοκρ. 653.
(25) Αἰσχ. κ. Κτησιφ. 132 (Didot).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'.

Δικαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ δήμου. Προβολή.

Ὡς κυρίαρχος δ' ὁ δῆμος ἐκέκτητο, ὡς πᾶσαν ἄλλην, οὕτω καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ἀναγνωρίζων ὅτι ἔπρεπεν ἥ τε τύχη τῶν πολιτῶν καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης νὰ ἐξασφαλίζωνται δι' ἐγγυήσεων ἃς δὲν παρεῖχον αἱ θορυβώδεις συνελεύσεις τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ νὰ διαφεύγῃ ἡ ἱερότης τοῦ δεδικασμένου τὰς παλιμβούλους ἰδιοτροπίας τοῦ πλήθους, ἐπεξεδύθη ἐμφρόνως καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀπ' εὐθείας δικάζειν, καὶ ἀπέναντι τῶν δικαστηρίων, ἅτινα, καίτοι ἀπ' αὐτοῦ ἀποῤῥέοντα, κατέστησεν ὅμως ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνεξάρτητα, διετήρησε κυρίως σχέσιν μόνην τὴν τοῦ ἐνάγοντος.

Οὕτως ἐπ' ἐγκλημάτων ἰδίως τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν ἢ αὐτὴν τὴν τοῦ δήμου κυριαρχίαν ἀφορώντων, τὰς μὲν ἀνακρίσεις ἐνήργει πολλάκις αὐτὴ ἡ ἐκκλησία, ἢ ἀνέθετεν αὐτὰς εἰς τὴν Βουλήν, ἢ εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, ἢ εἰς ἰδίους ἐξεταστάς, οἵτινες ἐκαλοῦντο *Ζητηταί* (1)· περατωθείσης δὲ τῆς ἀνακρίσεως, περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ κατηγορῇ τοὺς ἐναγομένους ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, διορίζουσα ἑκάστοτε (2) διὰ χειροτονίας ἀνὰ πέντε *συνηγόρους* ἢ *κατηγόρους* (3), ἢ *συνδίκους* λεγομένους, οἵτινες ἐν ὀνόματι τοῦ δήμου ὑπεστήριζον τὴν κατηγορίαν. Ἐλάμβανε δ' ἕκαστος αὐτῶν εἰς ἀντιμισθίαν δραχμὴν καθ' ἡμέραν, οὐχὶ δὲ

(1) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 14.
(2) Πλούτ. Β. Περ. Ι.
(3) Δείναρχ. κ. Ἀριστογ. 6. — Αἰσχ. κ. Κτησ. 13.

κατὰ δημηγορίαν, ὡς λέγει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (4)· καὶ δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐκλεχθῇ ὁ αὐτὸς δὶς σύνδικος ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους (5), διότι τοῦτο ἀντέβαινεν εἰς τὰς δημοκρατικὰς διατάξεις, καθ' ἃς ὅ,τι πλεῖστον ἔπρεπε νὰ διανέμωνται αἱ ἀρχαί, καὶ μάλιστα αἱ ἔμμισθοι, εἰς πάντας τοὺς πολίτας.

Τὰς δ' ἀνακρίσεις ἐνίοτε μὲν ἀνελάμβανεν ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ δῆμος, πολλάκις ὅμως καὶ προκαλούμενος ὑπὸ μηνύσεων ἰδιωτικῶν, αἵτινες ἐκαλοῦντο, ὅταν ἐγίνοντο οὐχὶ πρὸς δικαστήριον, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν δῆμον, εἴς τινας μὲν περιστάσεις *προβολή*, εἰς ἄλλας δ' *εἰσαγγελία*. Ὁρίζεται δ' οὕτως ἡ *προβολή*, κατά τι χωρίον τῶν «Ἀνεκδότων τοῦ Βεκκέρου» (6)· «*Προβάλλεσθαι, τὸ παράγειν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὸν βουλόμενον, καὶ ἀποφαίνειν ὡς ἠδίκησεν, εἴ τις δοκοίη ἀδικεῖν, καὶ τοὺς συκοφάντας, καὶ τοὺς περὶ τὰ μυστήρια ἢ Διονύσια ἀδικοῦντας*». Ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος ἐστὶ λίαν γενικός, καὶ προφανῶς οὐχὶ ἀκριβής· ἀληθῶς δὲ φαίνεται ὅτι ἦν ἡ *προβολὴ* ἡ πρὸς τὸν δῆμον *αἴτησις ἀδείας* πρὸς καταδίωξιν. Ἔν τισι περιστάσεσιν, ὡς φέρ' εἰπεῖν ὅταν ἄρχων ἐστὶν ὁ ἀδικῶν, καὶ ἀμφιβάλληται ἂν ἡ ἀδικήσασα πρᾶξις ἦν παράβασις ἢ ἐφαρμογὴ τῶν ὁδηγιῶν αὐτοῦ, δύναται δὲ πλὴν τούτου ἡ κατ' αὐτοῦ δίκη νὰ παραβλάπτῃ δημόσια συμφέροντα, ἡ ἐντειλαμένη αὐτὸν ἀνωτέρα ἀρχὴ συμφέρον ἔχει πολλάκις ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τῆς δίκης, ἀναδεχομένη αὐτὴ τὴν εὐθύνην τῆς διαγωγῆς του. Ὡς ἐκ τούτου, ἔν τισι τῶν συγχρόνων πολιτευμάτων ἰδιώτης θέλων νὰ ἐναγάγῃ δημόσιον ὑπηρέ-

(4) Σφ. 689.
(5) Δημοσθ. π. Λεπτ. 131.
(6) Bekker, Anecd. σελ. 288.

την, ὀφείλει νὰ ζητήσῃ προηγουμένως τὴν ἄδειαν τῆς τούτου προϊσταμένης ἀρχῆς, ἥτις, ἂν ἀρνηθῇ αὐτήν, εἰ μὲν τὸ ἀδίκημα εἶναι δημόσιον, καλύπτει τὸν κατηγορούμενον, εἰ δὲ ἰδιωτικόν, πρέπει ν' ἀντικαθίσταται αὐτὴ ὡς διάδικος. Κατ' ἐφαρμογὴν λοιπὸν αὐτῆς ταύτης τῆς θεωρίας, καὶ ἐν Ἀθήναις ὁ ἄρχοντα διά τι ἀδίκημα δημόσιον, ἴσως δὲ καὶ ἰδιωτικόν, θέλων νὰ καταδιώξῃ, *προὐβάλλετο ἐν τῷ δήμῳ*, ἤτοι ἐπρότεινε τοῦτο εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐζήτει αὐτῆς τὴν ἄδειαν. Ἐγίνετο δὲ τοῦτο, ὡς προεῤῥέθη (7), κατὰ πρόκλησιν τῶν ἐννέα ἀρχόντων, καὶ κατὰ τὴν *Κυρίαν* ἐκκλησίαν ἑκάστης πρυτανείας, ὡς καὶ ἐν Ἁρποκρατίωνι (8)· « *Προσγράφουσι δὲ καὶ κυρίαν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ δεῖ τὰς ἀρχὰς ἀποχειροτονεῖν, εἰ δοκοῦσι μὴ καλῶς ἄρχειν* ». Καὶ πιθανῶς (9) πάσης κατηγορίας τῆς δημοσίας διαγωγῆς τῶν ἀρχόντων προαπῃτεῖτο ἡ προβολή· δι' ὃ καὶ ὁ Πολυδεύκης λέγων ὅτι « *Προβολαὶ ἐγίνοντο, ψηφισαμένου τοῦ δήμου, καὶ τῶν εὐνουστάτων τῇ πόλει, ὡς Λασίας ἐν τῇ κατὰ Θεοσδοτίδου περὶ ἀμφοῖν λέγων* », ἐννοεῖ πιθανῶς, ὅτι, θέλων ποτὲ ὁ δῆμος νὰ ἐμψυχώσῃ τὰς κατ' ἀδικιῶν τῶν ἀρχόντων καταγγελίας, ἐξέδωκε ψήφισμα, ἀποφαινόμενον ὅτι ἡ εὔνοια τοῦ δήμου πρός τινα τῶν ἀρχόντων οὐδένα πρέπει ν' ἀποτρέπῃ τῆς κατηγορίας, καὶ οὐδένα θὰ ἐπέφερε κίνδυνον ἐπὶ τοῦ κατηγόρου.

Ἡ δὲ ἄδεια αὕτη τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς, ἐγκρινονομένη πολλάκις καὶ ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων καὶ ἐρευνῶν, ἀλλὰ « *παρ' αὐτὰ τ' ἀδικήματα* », ὡς λέγει ὁ Δημο-

(7) Ἀνωτ. Κεφ. Α, σελ. 223.

(8) Φ. Κυρία ἐκκλ. — Ἴδ. καὶ Δημ. κ. Θεοκρ. σ. 1330. — Πολυδ. Η, 87. 95.

(9) Schömann, de Commitiis Athen. σ. 231. — Hermann, Gött. Lect. Catal. σ. 14.

σθένης (10), καὶ χορηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἐρεθισθέντος κυριάρχου δήμου, ὅστις καὶ αὐτοὺς περιέκλειε τοὺς δικαστάς, ἡν πρόληψις ἤδη κατὰ τοῦ καταγγελλομένου, καὶ ἰσχυρὰ τῶν δικαστῶν προδιάθεσις, δι' ὃ καὶ σπουδαιοτέρα τῆς σήμερον παρὰ τῶν κυβερνήσεων ἀπαιτουμένης ἀδείας, ἥτις σπανίως ἔχει τοιοῦτον τὸν χαρακτῆρα. Τούτου ἕνεκα, πᾶς ἐν γένει ὁ καταγγέλλων εἶχε συμφέρον καθ' ὅσον ἐνῆν νὰ προοιμιάζῃ διὰ προβολῆς. Ὡς ἐκ τούτου δὲ προέκυψε πιθανῶς ἡ ἐπέκτασις αὐτῆς καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις, ἰδίως εἰς ἐγκλήματα ἀποβλέποντα ζημίαν τοῦ δημοσίου, καὶ ἐφ' ὧν ἡ ἐκκλησία προθύμως θὰ ἔδιδε τὴν ἄδειαν, ζητουμένην μᾶλλον ὡς ψῆφον ἐπιβαρυντικὴν κατὰ τοῦ κατηγορουμένου. Τοιαῦτα ἐγκλήματα ἦσαν τ' ἀφορῶντα *ἐξύβρισιν ἢ ἀσέβειαν κατὰ τῶν ἑορτῶν*, καὶ *ἀδικήματα κατὰ τῆς δημοσίου περιουσίας*· διότι κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ὁ κατήγορος εἶχε τὴν ἐλπίδα ὅτι φέρων τὸ ἀδίκημα εἰς γνῶσιν τοῦ δήμου, ἐπὶ λόγῳ δῆθεν τοῦ νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν τῆς καταδιώξεως, θὰ ἐξήγειρε κατὰ τοῦ κατηγορουμένου τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, ἥτις πολὺ θὰ ἐπενήργει ἔπειτα ἐπὶ τῆς ψήφου τῶν δικαστῶν.

Τοιοῦτο δὲ παράδειγμα προβολῆς δι' ἀσέβειαν πρὸς τὰς ἱερὰς τελετὰς εἶναι ὁ κατὰ Μειδίου λόγος τοῦ Δημοσθένους, ὅστις μεταξὺ χορηγῶν ἐν τοῖς Διονυσίοις, ὑβρίσθη καὶ προσεβλήθη ἀπρεπῶς ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου αὐτοῦ· καὶ προσέτι αἱ ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ μνημονευόμεναι (11) ἄλλαι περιπτώσεις, ἡ τοῦ Θεσπιέως Εὐάνδρου, συλλαβόντος ἐπὶ τῶν Μυστηρίων τὸν ἀντίδικον αὐτοῦ Μένιππον τὸν Κάρα, καθ' οὗ εἶχε καταδικαστικὴν ἐμπορικὴν ἀπόφασιν, καὶ ὃν δὲν εἶχε δυ-

(10) Κ. Μειδ. 523.
(11) Δημ. κ. Μειδ. 571 (175).

νηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ πρὶν ἀλλαχοῦ· ἡ τοῦ πατρὸς τοῦ ἄρχοντος Χαρικλείτου, ἐξελάσαντός τινα ἰδιοχείρως ἐκ τοῦ Θεάτρου εἰς τὰ Διονύσια· ἡ τοῦ Κτησικλέους, διότι ἐν πομπῇ μεθύων ἐπάταξε διὰ σκύτους ἐχθρόν του τινά. Αὐτόθι δὲ (12) μνημονεύεται νόμος προταθεὶς ὑπὸ Εὐηγόρου τινός, καθ'ὃν ἐπὶ τῶν πομπῶν καὶ τῶν θεατρικῶν τελετῶν κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου, ἤτοι ἐν Διονυσίοις, Ληναίοις καὶ Θαργηλίοις, δὲν ἐπετρέπετο νὰ συλλαμβάνῃ τις τινά, ἢ κτήματα αὐτοῦ διὰ χρέη καὶ δι' ὑπερημερίαν· ἤ, ἄλλως, διὰ προβολῆς παρεπέμπετο εἰς τὸ δικαστήριον· « *μή τι ἐξεῖναι μήτε ἐνεχυράσαι, μήτε λαμβάνειν ἕτερον ἑτέρου, μηδὲ τῶν ὑπερημέρων ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις. Ἐὰν δέ τις τούτων τι παραβαίνῃ, ὑπόδικος ἔστω τῷ παθόντι, καὶ προβολαὶ αὐτοῦ ἔστωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐν Διονύσου, ὡς ἀδικοῦντος, καθ' ἃ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀδικούντων γέγραπται* ». Ὁμοίως δ' εἰς παραβάσεις κατὰ τῶν ἱερῶν ἀναφέρεται καὶ ὁ ἑπόμενος νόμος ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ (13)· « *Τοὺς Πρυτάνεις ποιεῖν ἐκκλησίαν ἐν Διονύσου τῇ ὑστεραίᾳ τῶν Πανδίων· ἐν δὲ ταύτῃ χρηματίζειν πρῶτον μὲν περὶ ἱερῶν, ἔπειτα τὰς προβολὰς παραδιδότωσαν τὰς γεγενημένας ἕνεκα τῆς πομπῆς ἢ τῶν ἀγώνων ἐν τοῖς Διονυσίοις, ὅσαι ἂν μὴ ἐκτετισμέναι ὦσι* ».

Κλοπῆς δὲ τῶν δημοσίων περίπτωσις ῥητῶς μνημονευομένη ὡς ἀφορμὴ προβολῆς ἦν ἡ ἐν Λαυρίῳ ὑπόρυξις τῶν δημοσίων μετάλλων, πρὸς ὑφαίρεσιν τῆς ἀργυρούχου γῆς. Ταύτην ἀναφέρει τὸ Ῥητορικὸν λεξικὸν ἐν τῷ ἑπομένῳ, κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ πιθανῶς οὐχὶ λίαν ἀκριβῆ χωρίῳ· « *Προβολὴ φανεροῦ μέν τινος, λανθάνον-*

(12) Αὐτ. σ. 517. (10).
(13) Αὐτ. (8).

τος δὲ μήνυσις. Καικίλιος δέ φησιν εἶναι ἣν κατὰ τῶν δημόσια μέταλλα ὑπορυττόντων ἀποφέρουσι καὶ καθόλου τῶν κοινὰ κλεπτόντων. Καλεῖσθαι δὲ οὕτω καὶ τὰς ἐμπορικὰς μηνύσεις». Καὶ ἐν τῷ κατὰ Μειδίου λόγῳ (14) μέμνηται ὁ Δημοσθένης τῆς προβολῆς κατ' Ἀριστοφῶντος, ὅστις, φορολόγος ὤν, κατ' Οὐλπιανόν, κατέσχε τὰς δεκάτας τῆς Θεοῦ· εἶτα ὅμως κατηγορηθεὶς ὑπ' Εὐβούλου, φθὰς ἀπέδοτο τοὺς ἐκ τῆς δεκάτης κατασκευασθέντας στεφάνους, καὶ οὕτως «*ἔλυσε τὴν προβολήν*», ἥτις ἔκφρασις ἰσοδυναμεῖ πιθανῶς πρὸς τὴν τῶν «*ἐκτετισμένων*» προβολῶν τοῦ προμνημονευθέντος νόμου (15). Ἔχει δ' ἡ προβολὴ αὕτη τὸν διπλοῦν χαρακτῆρα, καὶ κλοπῆς δημοσίων χρημάτων, καὶ ἀσεβείας πρὸς τὰ ἱερά.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἑτέρα περίπτωσις *προβολῆς*, ἥτις δὲν φαίτεται εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν ὑπαγομένη, καὶ ἦν *ἡ κατὰ συκοφαντῶν*, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ πλεῖστοι γραμματικοί, καὶ ὡς ὁ Ἰσοκράτης (16)· «*Ὡσαύτως περὶ τῶν συκοφαντῶν, ὅτι οἱ νόμοι ἔδωκαν κατ' αὐτῶν γραφὰς μὲν πρὸς τοὺς Θεσμοθέτας, εἰσαγγελίας δ' εἰς τὴν βουλήν, προβολὰς δ' ἐν τῷ δήμῳ, νομίζοντες τοὺς ταύτῃ τῇ τέχνῃ χρωμένους ἁπάσας ὑπερβάλλειν τὰς πονηρίας*».

Ἀλλὰ καὶ τῆς προβολῆς ταύτης ὁ λόγος εὐεξήγητος φαίνεται. Συκοφάντης ὑπὸ τὴν νομικὴν σημασίαν δὲν ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς παρ' ἡμῖν, πᾶς ὁ εἰς ἕτερον ἀξιόποινον πρᾶξιν ἔστω καὶ ἰδιωτικῶς ἀποδίδων, ἀλλ' ὁ εἰς τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον δημοσίως τινὰ κατηγορῶν, ὡς

(14) Δημ. κ. Μειδ. σ. 584.

(15) Δημ. κ. Μειδ. 517 (8). Ἴδ. Meyer u. Schöm d. Att. Pror. σ. 275. —Platner, Process, σ. 384. — Hermann. Lect. Catal. 4. 1847-8. Σ. 4.

(16) Π. Ἀντιδόσ. σ. 312.

ἐν Αἰσχίνῃ (17)· «*Συκοφαντία ἐστίν, ὅταν πρὸς τοὺς πολλοὺς εἷς ἀνὴρ αἰτίαν ἐμβαλὼν ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις ἁπάσαις πρός τε τὴν βουλήν, διαβάλλῃ τινά*». Ὡς συκοφαντία λοιπὸν ἐξελαμβάνετο μόνον ἡ ἐνώπιον τῶν δημοσίων συνελεύσεων ψευδὴς κατά τινος ὑπὸ τῶν ῥητόρων γινομένη κατηγορία. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ, ὡς προεῤῥέθη (18), ἦν ἀνεύθυνος δι' ὅσα ἔλεγε δημοσίως, καὶ θὰ ἐστερεῖτο πάσης παῤῥησίας, ἂν ὁσάκις κατεφέρετο κατὰ προδοσίας, παρανομίας, καταχρήσεως ἄρχοντος ἢ πολίτου τινός, εἶχε νὰ φοβηθῇ καταμήνυσιν αὐτοῦ ἐπὶ συκοφαντίᾳ. Διὰ τοῦτο τῆς τοιαύτης καταμηνύσεως προαπῃτεῖτο ἡ προβολή, ὅπως αὐτὸς ὁ δῆμος, ἀφαιρῶν ἀπὸ τοῦ ῥήτορος τὸν ἀνεύθυνον χαρακτῆρα δι' οὗ ἦν περιβεβλημένος ὅταν ἠγόρευε, παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τὰ δικαστήρια. Ὥστε ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ προβολὴ ἦν μᾶλλον περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος τῆς καταμηνύσεως. Οὕτω διὰ προβολῆς ἐδόθη ἡ ἄδεια τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς τῶν τοὺς ἐν Ἀργινούσαις νικήσαντας στρατηγοὺς συκοφαντησάντων, διότι παρέσυραν τὸν δῆμον εἰς τὴν ἀπερίσκεπτον ἐκείνην πρᾶξιν. Ἀπεφάσιζε δὲ περὶ τῶν προβολῶν ἡ ἐκκλησία διὰ χειροτονίας δίς, κατὰ τὸ σύνηθες, ἐπαναλαμβανομένης· ὡς ὁ Σουΐδας (19)· «*Ἔλεγεν ὁ κήρυξ· Ὅτῳ Μειδίας δοκεῖ ἀδικεῖν, ἀράτω τὴν χεῖρα. Εἶτα οἱ θέλοντες ἐξέτεινον τὰς χεῖρας. Ὅτῳ μὴ δοκεῖ ἀδικεῖν, ἀράτω τὴν χεῖρα· καὶ ἐξέτεινόν τινες*».

Ἐπεδίδετο δὲ πιθανῶς ἡ προβολή, ὡς πᾶσαι αἱ γραφαί, εἰς τοὺς προεδρεύοντας τῆς ἐκκλησίας, ἐγγράφως, ὅθεν καὶ τὸ «*τὰς προβολὰς παραδιδότωσαν*» τοῦ Δημοσθένους ἐν

(17) Π. Πρπρσβ. § 145.
(18) Κεφ. Β. Σ. 231.
(19) Φ. Καταχειροτονία.

τῷ προμνημονευθέντι χωρίῳ (20)· καὶ ἐλέγετο τοῦτο «*προβάλλεσθαί τινα*», δηλαδὴ ἐκεῖνον καθ' οὗ ἐδίδετο ἡ προβολή. Οἱ δὲ πρόεδροι εἰσῆγον τὰς προβολὰς εἰς τὸν δῆμον συνήθως πρὸ πάσης ἄλλης συζητήσεως, πλὴν τῆς περὶ ἱερῶν· καὶ τότε ἐδίδετο ὁ λόγος εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη, εἰς τὸν προβαλλόμενον, ὅπως στηρίξῃ τὴν πρότασίν του, καὶ εἰς τὸν καθ' οὗ ἦν ἡ προβολή, ὅπως ἀποκρούσῃ αὐτήν· καὶ ἂν μὲν ἐκεῖνος ὑπερίσχυεν, εἰσῆγε τὴν δίκην εἰς τὸ τακτικὸν δικαστήριον, προεδρευόμενον ὑπὸ τῶν θεσμοθετῶν, κατὰ Πολυδεύκην (21), καὶ ἂν ἦν ἡ προβολὴ κατ' ἄρχοντος, ἐπαύετο ἀμέσως οὗτος τῆς ἀρχῆς μέχρις οὗ ἡ δίκη περατωθῇ, ὡς ὁ Δημοσθένης (22)· «*Ὅταν ἀποχειροτονηθῶσι τινὲς τῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς, παραχρῆμα πέπαυνται ἄρχοντες καὶ τοὺς στεφάνους περιῄρηνται*». Ἂν δ' ἐκράτει ὁ ἐναγόμενος, ἔπαυεν ἡ δίκη, ὡς καὶ ἐν τοῖς «Ἀνεκδότοις τοῦ Βεκκέρου» (23)· «*Εἰ δὲ μὴ καταχειροτονήσειεν* (ὁ δῆμος), *οὐκ εἰσήγετο*» (ἡ δίκη εἰς τὰ δικαστήρια).

Ὑπῆρχον δὲ βεβαίως ἐκ τῶν ἄνω ἐκτεθεισῶν περιπτώσεων προβολῆς καί τινες δυνάμεναι καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὰ δικαστήρια νὰ εἰσαχθῶσιν, ὡς φέρ' εἰπεῖν αἱ καταχρήσεις καθ' ἱερῶν καὶ αἱ ἀτομικαὶ προσβολαὶ ἐπὶ πομπῶν. Οὕτως ὁ Δημοσθένης λέγει (24) περὶ τοῦ Μειδίου, διαδίδοντος ὅτι ἂν ἀληθεῖς ἦσαν αἱ κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι, ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ τὸν φέρῃ ἀμέσως εἰς τὸ δικαστήριον. Ἀλλ' ὁ ἐνάγων προέκρινε, παριστῶν τ' ἀδικήματα ταῦτα ὡς δημόσια, νὰ φέρῃ αὐτὰ ἐνώπιον τοῦ δήμου διὰ τῆς προβολῆς,

(20) Κ. Μειδ.
(21) Η, 87.
(22) Κ. Ἀριστογ. σ. 802.
(23) Σ. 268.
(24) Κ. Μειδ. 522. 583.

καὶ ἐπιτυχὼν αὐτήν, νὰ ἔχῃ ἰσχυρὰν πρόληψιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του. Προσέτι δὲ πιθανὸν φαίνεται ὅτι αἱ διὰ προβολῆς εἰσαγόμεναι γραφαὶ δὲν εἶχον διὰ τὸν ἐνάγοντα, ἂν ἀπετύγχανε, τὰς αὐστηρὰς συνεπείας ἃς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ νόμος ὥριζε, διότι δι' ἧς ἀδείας ἔδιδεν ὁ δῆμος ἀνεδέχετο μέχρι τινὸς αὐτὸς τὴν εὐθύνην τῆς καταμηνύσεως.

Τὸ δὲ δικαστήριον, εἰς ὃ παρεπέμπετο ἡ προβολή, ἐννοεῖται ὅτι ἦν ἐλεύθερον νὰ δικάσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀφ' οὗ ἡ προβολὴ οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ ἄδεια τοῦ εἰσάγειν εἰς αὐτὸ τὴν δίκην. Καὶ λέγει μὲν ὁ Λιβάνιος, ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ κατὰ Μειδίου Δημοσθενικοῦ λόγου, ὅτι «*ὁ ἀγών*, ὅστις εἰσήχθη διὰ προβολῆς, ἦν *περὶ ὑποτιμήσεως· οὐ γὰρ περὶ τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν ὁ Μειδίας ἀγωνίζεται, ἀλλὰ περὶ τοῦ τιμήματος, πότερον ὕβρεως ἢ ἀσεβείας ὀφείλει δίκην*» (25)· ἀλλ' ὁλόκληρος ὁ λόγος ἐκεῖνος ἐλέγχει αὐτὸν ἀπατώμενον, καὶ ῥητῶς αἱ λέξεις αὗται· «*Ἀλλ' ὡς οὐ πεποίηκεν ἃ κατηγόρηκα, ἢ πεποιηκὼς ὡς οὐ περὶ τὴν ἑορτὴν ἀδικεῖ, τοῦτο δεικνύτω. Τοῦτο γαρ αὐτὸν ἐγὼ προὐβαλόμην, καὶ περὶ τούτου τὴν ψῆφον οἴσετε νῦν ὑμεῖς*», ἀποδεικνύουσαι, ὅτι τὸ δικαστήριον ἐδίκαζεν, ὡς ἦτον ἑπόμενον, αὐτὴν τὴν οὐσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Εἰσαγγελία.

Ἑτέρα δὲ περίπτωσις καὶ ἕτερος τύπος τῆς ἀναμίξεως τοῦ δήμου εἰς τὰ δικαστικὰ ἦν ἡ *Εἰσαγγελία*, ἥτις σπου-

(25) Ἴδ. καὶ Hermann Gött. Lect. Catal.

δαίως διέφερε τῆς προβολῆς, διότι δὲν ἦν αἴτησις ἀδείας παρ' ἰδιώτου ὅπως κινήσῃ ἀγωγὴν ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ καταμήνυσις εἰς τὸν δῆμον, ὅπως αὐτὸς ὁ δῆμος, ἂν θέλῃ, ἐναγάγῃ, ἢ ἐνίοτε καὶ δικάσῃ· καὶ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν σήμερον ὑπ' ἰδιωτῶν, λαβόντων γνῶσιν ἐγκλημάτων, γινομένην καταμήνυσιν αὐτῶν εἰς τὰς διοικητικὰς ἀρχάς, ἵνα καταδιωχθῶσιν ὑπὸ τοῦ εἰσαγγελέως. Ὑπήγοντο δ' εἰς τὴν *εἰσαγγελίαν* δύο κατηγορίαι ἐγκλημάτων· πρῶτον τὰ ἐνδιαφέροντα τὴν κοινὴν σωτηρίαν, ἄρα αὐτὸν τὸν δῆμον μᾶλλον ἢ τὸν καταγγέλλοντα ἰδιώτην· καὶ δεύτερον τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ῥητόρων, σοφιστῶν καὶ γραμματικῶν *ἄγραφα ἀδικήματα*, περὶ ὧν δηλαδὴ δὲν προεῖδεν ὁ νόμος, καὶ ἐφ' ὧν ἐπομένως δὲν ὑπῆρχον ὡρισμένοι οἱ ἄρχοντες οἷς ἀνῆκε νὰ συγκαλέσωσι δικαστήριον, ὥστε ὁ δῆμος διὰ τῆς εἰσαγγελίας προὐκαλεῖτο ἢ νὰ νομοθετήσῃ περὶ τῆς εἰσαγγελλομένης περιπτώσεως, ἤ, τὸ βραχύτερον, ἀμέσως νὰ δικάσῃ περὶ αὐτῆς, ὅπερ καὶ ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἰδίων παθῶν ἢ ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν παροξυνόμενος, ἐπροτίμα.

Ὡς τοιαῦτα, εἰς εἰσαγγελίαν ὑπαγόμενα ἐγκλήματα ἑκατέρας τῶν κατηγοριῶν, μνημονεύονται τὸ τῆς καταλύσεως τοῦ δήμου, τῆς ἐπιβολῆς εἰς τυραννίδα, τῆς προδοσίας, τοῦ διὰ δωροδοκίαν τὰ χείριστα συμβουλεύοντος ῥήτορος. Ἀναφέρεται δ' εἰσαγγελία καὶ ἐπὶ ἀσεβείας, καὶ ἐπὶ συκοφαντίας, καὶ ἐπὶ φόνου εἰσέτι· ἀλλὰ τότε φαίνεται ὅτι τὰ ἐγκλήματα ταῦτα συνωδεύοντο ὑπὸ περιστάσεων αἵτινες ὑπῆγον αὐτὰ εἰς τὰς ῥηθείσας κατηγορίας, καὶ ὅτι, διὰ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν συκοφαντίαν τοὐλάχιστον, εἰς τὸν ἐνάγοντα ἐναπέκειτο νὰ παρουσιασθῇ εἴτε διὰ προβολῆς, εἴτε, παριστῶν τὸ ἔγκλημα ὡς μᾶλλον τὸ δημόσιον ἐνδιαφέρον,

δι' εἰσαγγελίας. Ἐν τῷ Ῥητορικῷ λεξικῷ (1) περιέχεται ἡ ἑπομένη περὶ εἰσαγγελίας ἐξήγησις· « *Εἰσαγγελία κατὰ καινῶν καὶ ἀγράφων ἀδικημάτων. Αὕτη μὲν οὖν ἡ Κηκιλίου δόξα. Θεόφραστος δὲ ἐν τῷ τετάρτῳ περὶ Νόμων φησί, γενέσθαι, ἐάν τις καταλύῃ τὸν δῆμον ῥήτωρ, ἢ μὴ τὰ ἄριστα συμβουλεύῃ χρήματα λαμβάνων· ἢ ἐάν τις προδιδῷ χωρίον, ἢ ναῦς ἢ πεζὴν στρατίαν· ἢ ἐάν τις εἰς τοὺς πολεμίους ἀφικνῆται, ἢ ἐνοικῇ παρ' αὐτοῖς, ἢ στρατεύηται μετ' αὐτῶν, ἢ δῶρα λαμβάνῃ· συνομολογεῖ δὲ τοῖς ὑπὸ Θεοφράστου ἡ τοῦ Θεμιστοκλέους εἰσαγγελία, ἣν εἰσήγγειλε [Κρατερὸς] Λεσβώτης* (ὀρθότερον *Λεωβότης*. κατὰ Πλούταρχον (2)) *Ἀγραυλῆθεν* (ὀρθῶς Ἀγρυλῆθεν). *Ἔνιοι δὲ τῶν ῥητόρων εἰώθησαν καλεῖν καὶ τὰ μὴ μεγάλα ἐγκλήματα εἰσαγγελίαν· ἔστι δ' ὅτε ἐμβάλλοντες τοὺς συκοφαντουμένους εἰσήγγειλον, ὡς μὲν Φιλόχωρος, χιλίων καθιζομένων, ὡς δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, χιλίων πεντακοσίων. Κἀκεῖνος δὲ οὕτως ὡρίσατο· Εἰσαγγελία ἐστὶν ὃ περὶ κοινῶν ἀδικημάτων δεδώκασιν ἀπενεγκεῖν οἱ νόμοι. Ἔστι δὲ τὸ μελετώμενον ἐν ταῖς τῶν σοφιστῶν διατριβαῖς* ». Ἦτον δ' ἡ μνημονευομένη ἐνταῦθα κατὰ Θεμιστοκλέους εἰσαγγελία καταμήνυσις αὐτοῦ πρὸς τὸν δῆμον, ὡς μὴ ἀνακαλύψαντος τὴν προδοσίαν τοῦ Παυσανίου.

Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ καὶ συνεχῆ ἦσαν τὰ δημόσια ἐγκλήματα τὰ δικαζόμενα δι' εἰσαγγελίας, ἰδίως τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ μᾶλλον τὸν δῆμον παθαίνοντα, διὰ τοῦτο ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις νόμος περὶ τοῦ εἴδους τούτου τῶν δικῶν, *εἰσαγγελικὸς νόμος* καλούμενος. Κατ' αὐτὸν δ' ὁ εἰσαγγέλλων

(1) Μ. Φώτ. Πόρσ. 667.
(2) Β. Θεμιστ. ΚΓ.

παρέδιδεν εἰς τοὺς Πρυτάνεις ἔγγραφον τὴν καταμήνυσιν, ἥτις ἐκαλεῖτο *εἰσαγγελία* ἢ *πινάκιον* (3). Ἐδύναντο δ' οἱ πρυτάνεις ν' ἀποῤῥίψωσιν ἀμέσως αὐτήν, ὅτε ἡ εἰσαγγελία ἔμενεν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἂν ὅμως τὴν παρεδέχοντο, ἐφυλακίζετο ἀμέσως διαταγῇ αὐτῶν ὁ κατηγορούμενος· εἰς πᾶσαν ὅμως ἄλλην περίστασιν, πλὴν τῆς κατηγορίας περὶ καταλύσεως δήμου, ἐδύνατο ν' ἀποφύγῃ τὴν φυλάκισιν, δίδων τρεῖς ἐγγυητάς.

Τὴν δ' εἰσαγγελίαν εἰσῆγον οἱ πρυτάνεις ἀμέσως εἰς τὴν βουλήν, ἥτις ἐδύνατο ν' ἀπολύσῃ τὸν εἰσαγγελλόμενον, ἢ νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν μέχρι μόνον προστίμου 500 δραχμῶν. Ἂν δ' ἔκρινε τὸ ἔγκλημα βαρύτερον, ὤφειλεν ὁ Γραμματεὺς τῶν Πρυτάνεων νὰ παραδώσῃ τὸν κατηγορούμενον, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς φυλακίσεως αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιτικὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐγκλήματος, ἢ εἰς τὸν δῆμον, ἢ εἰς τοὺς Θεσμοθέτας διὰ τὸ δικαστήριον.

Ἦν δὲ διὰ τὴν εἰς τὸν δῆμον παρουσίασιν τῶν εἰσαγγελιῶν ὡρισμένη ἡ κυρία ἐκκλησία· ὁ δὲ δῆμος πάλιν, ἢ ἀπέλυε τὸν εἰσαγγελθέντα, ἢ παρέπεμπεν αὐτὸν αὖθις εἰς τὴν φυλακὴν μέχρι τῆς ἑπομένης ἐκκλησίας, ὅτε ἀπεφάσιζεν ἂν θὰ τὸν παραπέμψῃ εἰς τὰ δικαστήρια διὰ τῶν Θεσμοθετῶν, ἢ ἄν, ἐν σπουδαιοτέραις περιστάσεσι, καὶ ὅταν ἠρεθίζετο ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, θὰ τὸν δικάσῃ ὁ ἴδιος. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς περιστάσεσι προσδιώριζεν αὐτὸς τὴν ποινὴν ἥτις θὰ ἐπεβάλλετο ἂν ἡ ἐνοχὴ ἀπεδείκνυτο, ὡς τοῦτο ἦν ἀναπόφευκτον μάλιστα ἐπὶ τῶν ἀγράφων ἀδικημάτων, καὶ ὥριζε προσέτι καὶ τὴν δικάσιμον ἡμέραν. Καθ' ὃ γινόμενος δ' αὐτὸς ἐνάγων (ἐνίοτε συγχρόνως καὶ δικαστής), διώριζεν, ὡς πάντοτε ὅταν διάδικος ἦν τὸ δημόσιον, πέντε *συνηγό-*

(3) Δημ. π. τ. ἐν Χεῤῥον. 96. — Ἁρπ. φ. Πινάκιον.

ρους, οἵτινες συνέπραττον μετὰ τοῦ ἰδιώτου, τοῦ εἰσαγγέλλοντος.

Συνέπεια δὲ φυσικὴ τοῦ ὅτι ἡ εἰσαγγελία καθίστα τὸν δῆμον ἐνάγοντα, ἦν ὅτι ὁ εἰσαγγέλλων ἰδιώτης, ὅστις καταμηνυτὴς μόνον ἦν καὶ οὐχὶ ἐνάγων, δὲν ὑπέκειτο εἰς τὰς ζημίας ἐκείνας εἰς ἃς ὁ νόμος ὑπέβαλλε τοὺς ἀδίκως ἐνάγοντας. Ἀλλὰ τὸ ἀζήμιον τοῦτο τῆς καταμηνύσεως ἐπέφερεν ὡς συνέπειαν τὴν κατάχρησιν αὐτῆς· διότι ὁ βουλόμενος ἠδύνατο τότε νὰ εἰσαγγέλλῃ προχείρως εἰς τὸν δῆμον, ἐλπίδα ἔχων ἴσως νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν εἰσαγγελίαν, εἰς κίνδυνον δ' οὐδένα ὑποκείμενος ἂν αὐτὴ ἀπεῤῥίπτετο. Διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐτέθη μετὰ ταῦτα περιορισμός τις εἰς τοὺς εἰσαγγέλλοντας, ὑποβάλλων αὐτοὺς εἰς χιλιόδραχμον πρόστιμον, ἂν ὁ δῆμος ἀπέῤῥιπτε τὴν εἰσαγγελίαν χωρὶς οὔτε τὸ πέμπτον τῶν ψήφων νὰ δοθῇ ὑπὲρ αὐτῆς. Ἡ ποινὴ αὕτη βεβαίως δὲν ἐπεβάλλετο ἂν ὁ εἰσαγγελθεὶς ἐδικαιοῦτο ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, διότι ἐπὶ τῆς δίκης ὁ ἐνάγων ἦν πάσης εὐθύνης ἀπηλλαγμένος, καὶ αὐτὴν εἶχεν ἀναδεχθῇ αὐτὸς ὁ δῆμος. Ὁ Πολυδεύκης λέγει (4)· «*Ὅτι δὲ ὁ εἰσαγγείλας καὶ οὐχ ἑλὼν ἀζήμιος ἦν, Ὑπερίδης ἐν τῇ ὑπὲρ Λυκόφρονός φησι Καίτοι γε ὁ Θεόφραστος τοὺς μὲν ἄλλας γραφὰς γραψαμένους χιλίας τ' ὀφλισκάνειν, εἰ τοῦ πέμπτου τῶν ψήφων μὴ μετελάβοιεν, καὶ πρὸς ἀτιμοῦσθαι· τοὺς δὲ εἰσαγγέλλοντας μὴ ἀτιμοῦσθαι μέν, ὀφλεῖν δὲ τὰς χιλίας. Ἔοικε δὲ τοῦτο διὰ τοὺς ῥαδίως εἰσαγγέλλοντας ὕστερον προσγεγράφθαι*».

Ἐπεκράτησε δ' ἐν τῇ ἀττικῇ δικονομίᾳ νὰ καλῶνται πολλάκις διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος δίκαι αἵτινες κατὰ τὴν φύσιν

(4) Η'. 53.

μὲν αὐτῶν ἐντελῶς διέφερον, κοινὰ δ' εἶχον τινὰ τῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ ἰδίως τὴν θέσιν τῶν διαδίκων. Οὕτω, θέλων ὁ νόμος νὰ προστατεύσῃ τ' ἀσθενῆ μέλη τῶν οἰκογενειῶν κατὰ τῶν ἰσχυρῶν, καὶ ὑλικὸν ἔχων ὡς πρὸς τοῦτο συμφέρον ἐνίοτε, ὡς ἐπὶ τῶν ἐπικλήρων, παρεδέχετο ἀζήμιον τὴν γραφὴν κακώσεως γονέων, καὶ ὀρφανῶν ἐπικλήρων, ὥστε νὰ μὴ κωλύῃ φόβος ποινῆς τοὺς πιεζομένους καὶ ἄλλον προστάτην πλὴν τοῦ νόμου μὴ ἔχοντας, νὰ καταφεύγωσιν εἰς αὐτόν. Ἕνεκα λοιπὸν τῆς ὁμοιότητος ταύτης ὡς πρὸς τὸ ἀζήμιον τῶν ἐναγόντων, ἐκαλοῦντο καὶ αἱ γραφαὶ αὗται, καί τοι οὖσαι οὐσιωδῶς ἰδιωτικῆς φύσεως, εἰσαγγελίαι. Οὕτω δὲ τέλος ἐκλήθη καὶ ἡ ἐξ ἀποφάσεως διαιτητῶν κακῶς διαχειρησαμένων ἔκκλησις εἰς τὸ δικαστήριον τὸ ὑπὸ τῶν λογιστῶν προεδρευόμενον, ἤ, κατὰ Δημοσθένη (5), «*πρυτανευόμενον*»· διότι ὁ νόμος, θέλων νὰ προστατεύσῃ τὰς διὰ διαιτητῶν δίκας, καὶ προσέτι νὰ δώσῃ εὐχερῆ καταφυγὴν κατὰ τῆς μικρὰς ἐγγυήσεις παρεχούσης αὐθαιρεσίας τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν, κατέστησε τὴν ἀπ' αὐτῶν ἔφεσιν οὐχὶ μὲν ὅλως ἀζήμιον, ἀλλ' ἧττον ἐπιζήμιον, διότι ὁ ἁπλοῦς ἐνάγων ὑπεβάλλετο εἰς ἀτιμίαν, οὐχὶ δὲ εἰς πρόστιμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Βουλή. Δικαιοδοσία αὐτῆς.

Πλὴν δὲ τῆς τῶν νομοθετῶν διατάξεως διὰ τῶν νόμων τὴν ἐμβριθῆ προσυζήτησιν, καὶ ἕτερον περιορισμὸν ἔθετεν

(5) Δημ. κ. Μειδ. 24.

ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ἰδίαν παντοδυναμίαν, δυσπιστῶν πρὸς τὸ τῆς γνώμης τῶν πολλῶν ἀγχίστροφον. Συνίστατο δ' οὗτος εἰς τὴν εἰς ἰδιαίτερα σώματα ἀνάθεσιν τῆς προπαρασκευῆς οὐ μόνον τῶν νόμων, ἀλλὰ πασῶν τῶν δημοτικῶν ἀποφάσεων, καὶ τὴν τῆς αὐτῶν ἐκτελέσεως. Ἦσαν δὲ τὰ σώματα ταῦτα ἡ *Βουλὴ* καὶ αἱ κυρίως *ἀρχαί*.

Ἡ Βουλὴ προϋπῆρχεν, ὡς εἴδομεν, ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν Ἀνάκτων αὐτῶν, ἀριστοκρατικὸν ἔχουσα τότε τὸν χαρακτῆρα, διότι συνέκειτο ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων καὶ τῶν γεροντοτέρων. Μετὰ τὴν κατάργησιν δὲ τῆς Βασιλείας ἐν Ἀθήναις, ἡ Βουλὴ παρέμεινε βεβαίως ἐν αὐταῖς, καὶ ἑπόμενον ἐστὶν ὅτι ἐνισχύθη μάλιστα κατά τε τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν δικαστικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν, διότι τῶν Ἀνάκτων ἡ πτῶσις ἦν ὁ θρίαμβος τῆς Ἀριστοκρατίας. Τὸν μεταγενέστερον ὅμως αὐτῆς χαρακτῆρα ἔλαβε πρῶτον ὅτε κατήρτισεν αὐτὴν ὁ Σόλων ἐκ τῶν τεσσάρων Ἰωνικῶν φυλῶν εἰς τετρακοσίους ἄνδρας, κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλουτάρχου (1)· *Δευτέραν προσκατένειμε βουλήν, ἀπὸ φυλῆς ἑκάστης, τεττάρων οὐσῶν, ἑκατὸν ἄνδρας ἐπιλεξάμενος, οὓς προβουλεύειν ἔταξε τοῦ δήμου, καὶ μηδὲν ἐᾷν ἀπροβούλευτον εἰς ἐκκλησίαν εἰσέρχεσθαι*».

Ἔτι δὲ δημοκρατικώτερον ἀνεπτύχθη ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν δέκα φυλῶν, ἀφ' οὗ χρόνου πεντακόσια μέλη, ἀνὰ πεντήκοντα κατ' ἔτος ὑφ' ἑκάστης φυλῆς ἐκλεγόμενα, ἀπετέλουν αὐτήν, δι' ὃ καὶ ἐλέγετο ἡ Βουλὴ τῶν Φ'.

Ἦν δ' ἓν τῶν κυριωτέρων ἔργων αὐτῆς τὸ νὰ *προβουλεύῃ*, ἤτοι δι' ἐμβριθοῦς σκέψεως καὶ ἐξετάσεως πάντων τῶν στοιχείων ἐφ' ὧν ὥριμος ἀπόφασις δύναται νὰ στηριχθῇ, νὰ προπαρασκευάζῃ πᾶσαν πρότασιν μέλλουσαν νὰ

(1) Σόλ. ΙΘ'.—Ἴδ. Ἀνωτ. Μέρ. Β'. Κεφ. Β'. Σ. 132.

ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, οἷον δήποτε κλάδον τῆς διοικήσεως ἀφορῶσαν, ὡς χαρακτηρίζει τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ὁ Ξενοφῶν διὰ τούτων (2)· « *Τὴν δὲ βουλὴν βουλεύεσθαι πολλὰ μὲν περὶ πολέμου, πολλὰ δὲ περὶ πόρου χρημάτων, πολλὰ δὲ περὶ νόμων θέσεως, πολλὰ δὲ περὶ τῶν κατὰ πόλιν γιγνομένων, πολλὰ δὲ καὶ τοῖς συμμάχοις, καὶ φόρον δέξασθαι, καὶ νεωρίων ἐπιμεληθεῖναι καὶ ἱερῶν. Ἆρα δὴ τί θαυμαστόν ἐστιν, εἰ τοσούτων ὑπαρχόντων πραγμάτων, μὴ οἷοί τ' εἰσὶ πᾶσιν ἀνθρώποις χρηματίσαι* ». Εἶχε δὲ τὴν ἐξουσίαν, πᾶσαν πρότασιν ἥτις ἐφαίνετο αὐτῇ ἄτοπος καὶ ἀσύμφορος, νὰ τὴν ἀποῤῥίπτῃ, ἵνα μὴ ἡ ἐκκλησία ματαιοπονῇ ἀσχολουμένη εἰς περιττά, καὶ μὴ διατρέχῃ τὸν κίνδυνον, παρασυρομένη νὰ ψηφίζῃ προτάσεις ἐπιβλαβεῖς. Εἰς μεταγενεστέρους ὅμως χρόνους, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοὐλάχιστον Γραμματικοῦ τινος (3), φαίνεται ὅτι, τῇ ἐπιῤῥοῇ τῶν δημαγωγῶν, ἐμετριάσθη ἡ αὐστηρότης τοῦ νόμου τοῦ κελεύοντος « *μηδὲν ἀπροβούλευτον εἰσάγεσθαι ἐν τῷ δήμῳ* ».

Εἰς τὰ προβουλευτικὰ δ' αὐτῆς ταῦτα καθήκοντα ἀνήγετο καὶ τὸ ὅτι αὐτὴ ἐδέχετο πρώτη τοὺς ξένους πρέσβεις, καὶ ἤκουε τὰς προτάσεις αὐτῶν, καὶ μετὰ τὴν ἀναγκαίαν προδιάσκεψιν παρουσίαζεν αὐτούς, μόνον ἂν ἔκρινε τοῦτο συμφέρον, εἰς τὸν δῆμον, ὡς λέγει ὁ Αἰσχίνης (4)· « *Ταῖς δὲ ξενικαῖς πρεσβείαις ἡ βουλὴ τὰς εἰς τὸν δῆμον προσόδους προβουλεύει* ». Ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ἐξ ἐναντίας, ἡ Βουλὴ ἐδύνατο νὰ ἐκδώσῃ αὐτοτελῆ ψηφίσματα, μὴ χρήζοντα τῆς τοῦ Δήμου κυρώσεως· ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν

(2) Πολιτ. Ἀθην. Γ, 2.
(3) Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Ἀνδροτ. σ. 592.
(4) Π. Πρπρσδ. 16.

προσωρινά, καὶ ἡ ἰσχύς των διήρκει μόνον μέχρι τέλους τοῦ ἔτους τῆς ψηφισάσης αὐτὰ Βουλῆς, ὅπερ ἐκφράζει ὁ Δημοσθένης διὰ τούτων (5)· « *Ὁ νόμος ἐπέτεια κελεύει τὰ τῆς Βουλῆς εἶναι ψηφίσματα.* »

Ἐνίοτε δέ, ἀλλὰ σπανίως, καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις μόνον, ἐδίδετο ἰδιόῤῥυθμος ἐξουσία εἰς τὴν Βουλήν, καλουμένην τότε *Βουλὴν αὐτοκράτορα* (6) ἢ *κυρίαν* (7).

Πλὴν δὲ τούτου ἦν ἡ βουλὴ καὶ ἡ κυρίως ἐκτελεστικὴ ἀρχή, τὴν ἀνωτάτην ἔχουσα διοικητικὴν ἐπιτήρησιν, καὶ ἰδίως τὴν οἰκονομικὴν διαχείρησιν, ἣν μετὰ πλείστης ἐξήσκει αὐστηρότητος, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀμέσως ἐξηρτῶντο πᾶσαι αἱ οἰκονομικαὶ ἀρχαί (8). Ἐδύνατο δ' ἐν τῇ διοικητικῇ αὐτῆς ἐνεργείᾳ νὰ διατάξῃ τὴν φυλάκισιν παντὸς πολίτου, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν ὅτι ἔπραττεν ἐπὶ εἰσαγγελιῶν. Ἀλλ' ὡς ἐπ' αὐτῶν, οὕτω καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ περιπτώσει, πλὴν μόνον ἐπὶ κατηγορίᾳ προδοσίας, καὶ ἐπὶ χρηματικῶν καθυστερήσεων εἰς τὸ δημόσιον, ὁ πολίτης ἀπέφευγε τὴν φυλάκισιν ἂν ἔδιδε τρεῖς ἐγγυητὰς ἰσοτελεῖς αὐτῷ, ὅ ἐστιν ἐκ τῆς αὐτῆς φορολογικῆς τάξεως· καὶ πρὸς ἐξασφάλησιν τοῦ δικαιώματος τούτου τῶν πολιτῶν, ἡ Βουλὴ κατ' ἔτος, ἐγκαθισταμένη, ὡρκίζετο νὰ σεβασθῇ καὶ μὴ παραβιάσῃ αὐτὸ ἐν τῇ ἰσχύϊ της. Εἶχε δ' ὁλόκληρος ὁ ὅρκος ἐπὶ λέξει οὕτω (9)· « *Τὰ βέλτιστα βουλεύσω τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων* [*Κατὰ τοὺς νόμους βουλεύσω*]. *Οὐδὲ δήσω Ἀθηναίων οὐδένα, ὃς ἂν ἐγγυητὰς τρεῖς καθιστῇ τὸ αὐτὸ τέλος τελοῦντας· πλὴν ἐάν τις ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς πόλεως*

(5) Κ. Ἀνδρωτ. 651.
(6) Ἀνδοκ. π. μυστ. 15.
(7) Δημοσθ. π. Πρπρσ6. 389.
(8) Ἀντιφ. π. Χαρ. 49.
(9) Δημ. κ. Τιμοκρ. 745.—Ἴδ. Ἀνδ. π. Μυστ. 93.—Petitus, legg. Att.

ἢ ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνὼν ἀλῷ, ἢ τέλος τι πριάμενος, ἢ ἐγγυησάμενος, ἢ ἐκλέγων, μὴ καταβάλλῃ. [Καθεδοῦμαι δ' ἐν τῷ γράμματι ᾧ ἂν λάχω]· καὶ οὐ δέξομαι ἔνδειξιν οὐδὲ εἰσαγωγὴν ἕνεκα τῶν πρότερον γεγενημένων, πλὴν τῶν φευγόντων».

Καὶ διὰ μὲν τὰ βουλεύματα καὶ τὰς γνώμας αὐτῆς ἦν βεβαίως ἀνεύθυνος ἡ Βουλή. Ὁ Αἰσχύνης ὅμως (10) ὁμιλεῖ περὶ εὐθύνης αὐτῆς· καὶ αὕτη πιθανῶς ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς διοίκησιν, ἂν φερ' εἰπεῖν ἐξ ἀμελοῦς αὐτῆς ἐπιτηρήσεως τῶν οἰκονομικῶν ἀρχῶν, ἢ ἐκ δυσωπίας πρὸς δημοσίους ὀφειλέτας ἐζημιοῦτο ἡ πόλις. Καὶ τὰ διοικητικὰ δ' αὐτῆς καθήκοντα τῇ ἐπέβαλλον εὐθύνην τινά· ὥστε καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐτησίας αὐτῆς ὑπηρεσίας ἐστεφανοῦτο ὑπὸ τοῦ δήμου (11), ἢ ἐστερεῖτο τῆς ἀμοιβῆς ταύτης ἂν ὁ δῆμος εἶχεν αἰτίας δυσαρεσκείας κατ' αὐτῆς, καὶ ῥητῶς δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαιτήσῃ αὐτὴν ὅταν εἶχε παραμελήσει τὸ ἐπιβεβλημένον αὐτῇ διοικητικὸν καθῆκον τοῦ νὰ προσθέσῃ ἐπὶ τῆς ἐτησίας αὐτῆς διαχειρήσεως μίαν τριήρη εἰς τὸν στόλον τῆς πόλεως (12).

Μέλη δ' ἑαυτῆς, ἃ ἡ βουλὴ δι' οἷον δήποτε λόγον ἤθελε θεωρήσει ἀνάξια τοῦ νὰ συνεδριάζωσι μετ' αὐτῆς, ἐδύνατο ν' ἀποῤῥίψῃ διὰ τῆς *ἐκφυλλοφορήσεως*, ἥτις φαίνεται ὅτι ἦτο ψήφισις δὶς ἐπαναλαμβανομένη, πρὸς ἀποφυγὴν κατεσπευσμένης καὶ ἀδίκου καταδίκης, τὸ μὲν πρῶτον διὰ φύλλων δύο ἴσως διαφόρων εἰδῶν, ἢ ἑνὸς εἴδους ῥιπτομένων ὑπὸ μόνων τῶν θελόντων τὸν προτεινόμενον ἀποκλεισμόν, τὸ δὲ δεύτερον, ἂν ἡ πρώτη ψηφοφορία ἀπέβαινε

(10) Κ. Κτήσιφ. 6.
(11) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 45.
(12) Πλούτ. Β. Θεμιστοκλ. Δ. Ὑπόθ. Δημ. κ. Ἀνδροτ. 588.

καταδικαστική, διὰ τῶν συνήθων ψήφων. Οὕτω λεγει ὁ Αἰσχίνης περὶ Τιμάρχου (13)· «*ἐξεφυλλοφόρησεν ἡ βουλὴ αὐτόν, ἐν δὲ τῇ ψήφῳ κατεδέξατο*» (14).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Βουλῆς κανονισμός. Πρυτάνεις.

Συνεδρίαζε δ' ἡ Βουλὴ ἐν τῷ *Βουλευτηρίῳ*, κειμένῳ πλησίον τοῦ Μητρῴου (1), καὶ ἄντικρυ τοῦ συμπλέγματος τῶν τυραννοκτόνων (2), πρὸς τὴν ἀγοράν, ἄρα ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως (3), οὐ μακρὰν τῆς θέσεως τῆς νῦν καλουμένης Βρυσάκι, ὅπου ἀνασκαφαὶ ἀνεκάλυψαν πρό τινων ἐτῶν πλῆθος ἐπιγραφῶν καὶ ἰδίως ψηφισμάτων.

Τῇ δ' ὑστεραίᾳ τῶν μυστηρίων, ἤτοι τῇ κη' βοηδρομιῶνος, ἑόρταζεν ἡ Βουλὴ εἰς τὸ Ἐλευσίνιον (4), κείμενον πιθανῶς κατὰ τὸ μέσον τῆς πόλεως, ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς σημερινῆς μητροπόλεως (5).

Ἐπειδὴ δ' αἱ ἀσχολίαι αὐτῆς ἦσαν πολυειδεῖς, ὡς ἐν τῷ

(13) Κ. Τιμάρχ. 45.
(14) Ἴδ. Meurs. Lect. Att. III, 19. — Meier, de bonis, p. 83.
(1) Παυσ. Α, 3.
(2) Ἀῤῥιαν. Ἀλεξ. Ἀνάβ. Γ, 16.
(3) Laake, Athènes. — Ἴδ. Ἀπάντ. Τόμ. ΙΖ.
(4) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 30. — Ant Hell. II, ἀρ. 469. Σελ. 166.
(5) Ἴδ. τὴν ἐμὴν ἐξήγησιν ἐπιγραφῆς ἐν Mém. des Sav. étrangers τῆς Acad. d. Inscr. et Belles Lettres, Paris, 1853, καὶ τὴν ἐμὴν dissert. ἐν Bulletino del' Inst. di Roma. Vol. VIII, Agosto, 1850, Σελ. 135. — Ἴδ. καὶ Ἀπάντ. ΙΖ.

προμνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Ξενοφῶντος ἐκτίθενται, καὶ μακρῶν πολλάκις δεόμεναι σκέψεων, διὰ τοῦτο συνεδρίαζε καθ' ἑκάστην, πλὴν τῶν ἑορτῶν· δι' ὃ καὶ ἐν Ἀριστοφάνει παραπονεῖται ὁ Εὐριπίδης διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ καταφορὰν τῶν γυναικῶν, αἵτινες καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἑορτὴν τῶν Θεσμοφορίων ἐπέμενον νὰ συνεδριάσωσιν ὡς Βουλή, ἵνα καταψηφίσωσιν αὐτοῦ (6)· « *Αἱ γὰρ γυναῖκες ἐπιβεβουλεύκασί μοι, κᾆν Θεσμοφόροιν μέλλουσι περί μου τήμερον ἐκκλησιάζειν ἐπ' ὀλέθρῳ* ». Ἦν ὅμως ἡ ἐξαίρεσις αὕτη τῶν ἑορτῶν ἱκανὴ πρὸς ἀναψυχὴν τῶν Βουλευτῶν, διότι συνεχέσταται ἦσαν αἱ ἑορταὶ ἐν Ἀττικῇ, καὶ ὁ Ξενοφῶν (7) λέγει τὰς Ἀθήνας « *ἑορτάσαι ἑορτὰς ὅσας οὐδεμία τῶν Ἑλληνίδων πόλεων* ». Εἷς δὲ τῶν νεωτέρων (8) ἀριθμεῖ αὐτὰς εἰς πεντηκοντατέσσαρας. Ἐξῃροῦντο δ' ἐπίσης καὶ αἱ *ἀποφράδες ἡμέραι*, αἵτινες ἐλέγοντο « *πρὸς πράξεις ἀνεπιτήδειοι* », καὶ ἦσαν, κατὰ Γραμματικούς, αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἑκάστου μηνός.

Ἦσαν δ' αἱ συνεδριάσεις δημόσιαι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Δημοσθένους, λέγοντος (9)· « *Τὸ γὰρ Βουλευτήριον μεστὸν ἦν ἰδιωτῶν* ». Εἰσερχόμενοι δ' οἱ Βουλευταί, προσηύχοντο εἰς τοὺς Βουλαίους θεούς, ἤτοι τὸν Βουλαῖον Δία καὶ τὴν Βουλαίαν Ἀθηνᾶν, ὧν ἱερὸν ὑπῆρχεν ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ (10). Ἔθυε δὲ καὶ *Εἰσιτήρια* ἡ Βουλὴ κατὰ Δημοσθένη (11), καὶ ἦν αὕτη, ὡς καὶ ὁ Σουΐδας μαρτυρεῖ (12), ἡ

(6) Θεσμοφ. στ. 25. — Ἴδ. καὶ Δημ. κ. Τιμοκρ. 708.
(7) Ἀθην. πολιτ. Γ'. 2 καὶ 8.
(8) Meyer und Schömann. — Ἴδ. κ. Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 250.
(9) Πρπρσβ. 346. — Ἴδ. καὶ Κ. Ἀρισταγ. Α'. 776. — Αἰσχ. κ. Κτησ. 39.
(10) Ἀντιφ. π. Χορευτ. 45.
(11) Π. Πρπρσβ. 76. — Κ· Μειδ. 32.
(12) Ἐν φ.

ἐτησία ἐναρκτήριος θυσία ἑκάστης νέας βουλευτικῆς περιόδου.

Κατηρτίζετο δ' ἡ βουλή, ὡς ἦν ἑπόμενον, καὶ ὡς προεῤῥέθη, ἐκ τῶν δέκα φυλῶν, κληρούσης ἑκάστης ἀνὰ πεντήκοντα ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς φυλετῶν κατ' ἔτος, τοῦ αὐτοῦ μὴ κωλυομένου νὰ κληρωθῇ πολλάκις, ὡς ὁ Δημοσθένης ἦν βουλευτὴς ἐν Ὀλ. 106, δ (13), καὶ αὖθις ἐν Ὀλ. 108, β (14). Ὑπῆρχε δὲ μόνος ὡς πρὸς τοῦτο ὁ γενικὸς περιορισμὸς τοῦ « *μὴ διχόθεν μισθοφορεῖν* », οἷον νὰ μὴ λαμβάνῃ συγχρόνως ὁ βουλευτὴς καὶ τὸν δικαστικὸν μισθὸν καὶ τὸν ἐκκλησιαστικόν. Οἱ δὲ πεντήκοντα οὗτοι βουλευταί, διέποντες ἀλληλοδιαδόχως, ἐπὶ τὸ ἓν δέκατον τοῦ ἔτους, τὰ τῆς Βουλῆς, καὶ ἰδίως τὴν παρακαταθήκην τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἔχοντες, ἐκαλοῦντο ἐπὶ τοῦ διαστήματος τούτου *Πρυτάνεις*, καὶ *πρυτανεία* ἡ διάρκεια τῆς τοιαύτης ὑπηρεσίας αὐτῶν, καί, ἐπὶ τῆς διαρκείας ταύτης, *πρυτανεύουσα* ἡ φυλὴ εἰς ἣν ἀνῆκον.

Δὲν ἐπρυτάνευον δ' αἱ φυλαὶ κατὰ τὴν παραδεδεγμένην καὶ σταθερὰν αὐτῶν τάξιν, ἥτις προεξετέθη ἐν Μέρει Β', Κεφ. Ε, ἀλλὰ καθ' ἣν ὁ κλῆρος προσδιώριζε κατ' ἔτος, ὡς μαρτυροῦσιν ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (15), καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιγραφαί. Ἀλλ' ἡ διαίρεσις τοῦ ἔτους εἰς τὰς δέκα πρυτανείας ἦν οὐχὶ ἀπηλλαγμένη περιπλοκῆς τινος· διότι τὸ ἀττικὸν ἔτος συνέκειτο, τὸ μὲν *κοινὸν* λεγόμενον ἐκ 354 ἢ 355 ἡμερῶν, τὸ δ' *ἐμβόλιμον* ἐκ 384. Ἄρα πᾶσαι αἱ πρυτανεῖαι δὲν ἐδύναντο νὰ ἔχωσι διάρκειαν ἀκριβῶς ἴσου ἀριθμοῦ ἡμερῶν ἄνευ κλάσματος. Δι' ὅ, ὡς φαί-

(13) Δημ. κ. Μειδ. 552.
(14) Αἰσχ. π. Πρπρσб. 5.
(15) Ἐκκλ. 396.

νεται ἐξαγόμενον ἐξ ἐπιγραφῶν (16), κατὰ μὲν τὰ κοινὰ ἔτη, τὰ ἔχοντα ἡμέρας 354, αἱ πρῶται τρεῖς πρυτανεῖαι εἶχον ἀνὰ 35 ἡμέρας, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐναλλὰξ ἀνὰ 36 καὶ 35· κατὰ δὲ τὰ ἔχοντα ἡμέρας 355, ἡ ἕκτη εἶχεν ἡμέρας 37. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐμβολίμων ἐτῶν, αἱ πρῶται τρεῖς εἶχον ἀνὰ 38 ἡμέρας, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀνὰ 39 καὶ 38.

Κατὰ δὲ Ὀλυμπιάδα 118, β΄, οἱ Ἀθηναῖοι, ταπεινὸν κλίνοντες κολακείας γόνυ ὑπὸ τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, ηὔξησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν Φυλῶν αὐτῶν ἀπὸ 10 εἰς 12, προσθέντες δύο Φυλὰς ἐπωνύμους τῶν δύο τούτων Μακεδόνων οὓς ἀπεθέουν, τὴν *Ἀντιγονίδα*, καὶ τὴν *Δημητριάδα*, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἄλλων φυλῶν (17), καὶ ἑπομένως καὶ τὰς πρυτανείας ηὔξησαν ἀπὸ δέκα εἰς δώδεκα, δόντες εἰς ἑκάστην ἀκριβῶς τὴν διάρκειαν ἑνὸς μηνός, πλὴν βεβαίως τῶν ἐμβολίμων ἐτῶν, ἐφ' ὧν ἔπρεπε τὸν πρόσθετον μῆνα, Ποσειδεῶνα Β΄, νὰ διανείμωσι μεταξὺ τῶν 12· ἀλλ' ἱκανὰ διδόμενα δὲν ἔχομεν ὅπως γνωρίσωμεν πῶς ἐγίνετο τοῦτο. Τὸν δ' ἀριθμὸν τῶν Βουλευτῶν ηὔξησαν τότε ἐκ 500 εἰς 600, ἑκάστης τῶν δύο νέων φυλῶν ἐκλεγούσης ἐπίσης ἀνὰ 50 βουλευτάς, καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Φ μετωνομάσθη Βουλὴ τῶν Χ. Μεταγενεστέρως δέ, ὅτε ἔπαυσεν ὁ φόβος, καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ πηγάζων ἐνθουσιασμὸς πρὸς τοὺς δύο ἐκείνους βασιλεῖς, μετωνομάσθησαν τότε αἱ δύο φυλαὶ ἐκεῖναι, ἡ μέν, ἐν Ὀλ. 130, *Πτολεμαΐς*, κατὰ Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον (18), καὶ κατετάχθη εἰς τὴν σειρὰν τῶν φυλῶν ὡς πέμπτη· ἡ δέ, ἐν Ὀλ. 145, *Ἀτταλίς*, κατ' Ἄτταλον Α΄ (19). Ἐπὶ Ἀδριανοῦ δ' ἐπι-

(16) Rang. Ant. Hell. I, σ. 393.
(17) Πλούτ. Β. Δημητρ. I.
(18) Παυσ. Α, 6.
(19) Πολύβ. Ις΄. 25, 9.—T. Liv. XXXI, 15.

τείνων ὁ δῆμος τὴν κολακείαν, προσέθηκε καὶ δεκάτην τρίτην φυλήν, ἣν ἐκάλεσεν *Ἀδριανίδα*, καὶ ἐπανέφερε τὴν βουλὴν πάλιν εἰς 500 βουλευτάς (20). Ἐν ἐπιγραφῇ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Αὐρηλιανοῦ (270 μ. Χ.) ἀπαντᾶται ἡ βουλὴ τῶν ΨΝ. (τῶν 750) (21), καὶ ἐν μεταγενεστέρᾳ (22), ἡ βουλὴ τῶν Τ (τῶν 300).

Ἐκ τῶν 50 δὲ βουλευτῶν τῆς ἑκάστοτε πρυτανευούσης φυλῆς ἐκληροῦτο καθ' ἑκάστην ἀνὰ εἷς, ὅστις ἐλέγετο *Ἐπιστάτης* (23)· ἐνίοτε δ' ἐκαλεῖτο καὶ κατ' ἐξοχὴν Πρύτανις, ὡς ἐν Δημοσθένει (24)· «*Ἔστιν ὅστις ἂν ἢ πρόεδρός ποτ' ἐπεψήφισεν ἢ πρύτανις τουτωντι;*» Δὶς δὲ δὲν ἠδύνατο ὁ αὐτὸς νὰ κληρωθῇ Ἐπιστάτης ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τὰ δ' ἔργα τοῦ Ἐπιστάτου ἦσαν, νὰ προεδρεύῃ ἀνωτάτως τῆς Βουλῆς, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, ἂν συνέπιπτε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιστασίας αὐτοῦ, καὶ νὰ ἔχῃ ἐπὶ ἓν ἡμερονύκτιον τὴν σφραγῖδα τῆς πόλεως, καὶ τὰς κλεῖς τοῦ Μητρῴου, ὅπου ἦν τὸ δημόσιον ἀρχεῖον, καὶ τοῦ Ὀπισθοδόμου τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ἦν τὸ θησαυροφυλάκιον, ὡς λέγει ὁ Πολυδεύκης (25)· «*τὰς κλεῖς τῶν ἱερῶν ὅπου ἦν τὰ χρήματα καὶ τὰ γράμματα.*»

Ἐκλήρου δ' ὁ καθ' ἑκάστην Ἐπιστάτης, καὶ ἐξ ἑκάστης τῶν ἐννέα μὴ πρυτανευουσῶν φυλῶν (26), ἀνὰ ἕνα βουλευτήν, ὅστις ἐκαλεῖτο Πρόεδρος. Κατὰ δὲ Τήλεφον (27), Ἀρι-

(20) Παυσ. Α, 5.— Bœckh. C. I. n. 901.
(21) C. I. n. 380.
(22) C. I. n. 372.
(23) Ξενοφ. Ἀπομν. Α, 1, 18.—Δ, 4, 2.—Πλάτ. Ἀπομν. Σωκρ. σ. 32—Γοργ. 474.
(24) Κ. Τιμ. 749.—Ἴδ. καὶ Θουκ. ΣΤ'. 14.
(25) Η. 96.
(26) Πολυδ. αὐτ.
(27) Ἐν Εὐστ. Ὀδυσ. Ρ. 455.

στοτέλη, καὶ ἄλλους, ἐκ τῶν ἐννέα προέδρων ἐκληροῦτο πάλιν καθ' ἑκάστην εἷς, ὅστις ἦν ὁ ἐν ψηφίσμασι καὶ ἐπιγραφαῖς *Ἐπιψηφίζων πρόεδρος* λεγόμενος, ἤτοι ὁ προκαλῶν τὴν ἐπὶ τῶν ζητημάτων ψηφοφορίαν.

Μετά τινα δὲ χρόνον ἡ ἐπὶ μᾶλλον ἀνάπτυξις τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, ζηλοτύπου πρὸς πᾶσαν δύναμιν, ἀφῆκεν εἰς τὴν πρυτανεύουσαν φυλὴν ψιλὸν τὸ δικαίωμα τοῦ συγκαλεῖν τὰς συνεδριάσεις· ἡ δὲ πραγματικὴ προεδρεία μετέβη εἰς τοὺς ἐννέα Προέδρους, καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῶν εἰς τὸν Ἐπιψηφίζοντα πρόεδρον. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγένετο κατά τινας (28) ἀπὸ Ὀλ. 118, κατὰ δὲ Βοίκιον (29), ἀπὸ Ὀλ. 108-112· μᾶλλον ὅμως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐκλείδου, ἐν Ὀλ. 94, 6', ὡς φρονῶ ἐξαγόμενον ἐξ ἐπιγραφῶν (30), καὶ ἐκ σωζομένων ψηφισμάτων, ὡς τῶν ὑπὸ Δημοσθένους διατηρηθέντων ἐν τοῖς λόγοις κατὰ Τιμοκράτους (31), κατὰ Μειδίου (32), καὶ ἐν τῷ περὶ Στεφάνου (33), οὗ ὅμως ἀμφιβάλλεται ἡ ἐποχὴ καὶ ἡ γνησιότης, παραβαλλομένου πρὸς τὸ ἐν τῷ περὶ Παραπρεσβείας λόγῳ τοῦ Αἰσχίνου (34).

Καὶ ὁ μὲν Λιβάνιος (35), καὶ κατ' αὐτὸν πολλοὶ τῶν νεωτέρων, ἐξέλαβον καὶ ἄλλους δέκα Προέδρους, ἐκλεγομένους καθ' ἑπταημερίαν ἐκ τῆς πρυτανευούσης φυλῆς. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶναι ἀπάτη εἰς ἣν ὑπέπεσε καὶ ὑπέβαλε καὶ τοὺς λοιποὺς ὁ Λιβάνιος.

Ἐπὶ τοῦ Δημοσθένους δὲ καὶ ἕτερος περιορισμὸς προσε-

(28) Ἐν Ἀποκρ.
(29) C. I. σ. 130.
(30) Rang. Ant. Hell. II.
(31) Σ. 723.
(32) 3 καὶ 4.
(33) Σ. 235.
(34) Κ. 25.
(35) Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Ἀνδροτ.

τέθη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν προεδρευόντων· ὅτι νόμος ἐγένετο νὰ κληρῶται κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀνὰ μία τῶν φυλῶν, ὅπως αὐτὴ ἐπὶ τῆς συνεδριάσεως προεδρεύῃ, καὶ ἐπιτηρῇ τὴν τάξιν καὶ τὴν τῶν νόμων ἐκτέλεσιν. Προκύπτει δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ἑπομένου χωρίου τοῦ Αἰσχίνου (36)· « *Προσέθεσθε καινὸν νόμον μετὰ τὸ καλὸν παγκράτιον ὁ οὗτος ἐπαγκρατίασεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, νόμον ἐθήκατε καινὸν ἀποκληροῦν φυλὴν ἐπὶ τὸ βῆμα, ἥτις προεδρεύσει; καθῆσθαι... τοὺς φυλέτας βοηθοῦντας τοῖς νόμοις καὶ τῇ δημοκρατίᾳ.* »

Ἦσαν λοιπὸν οἱ Πρυτάνεις οὐχὶ κυρίως οἱ πρόεδροι, ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς βουλῆς, ἐπιμελούμενοι, καὶ ἐκτὸς τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς, πασῶν τῶν ἐν πάσῃ στιγμῇ ἐμπιπτουσῶν ὑποθέσεων (37), καὶ ἀσκοῦντες καὶ ἐκτελεστικὴν ἔτι ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν· διὸ καὶ ἀναφέρεται (38) «*ἀπαγωγὴ ἱεροσύλου πρὸς τοὺς πρυτάνεις*»· καὶ ἐν Ἰσαίῳ (39) λέγεται· «*ἀπογραφῆται εἰς τὴν Βουλὴν κακουργοῦντα*», ὅπερ κυρίως εἰς τοὺς ἕνδεκα ἐγίνετο· καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ Θρασυβούλου ἀμνηστείαν, οἱ βουλευταὶ ὀμνύουσι (40)· « *Καὶ οὐ δέξομαι ἔνδειξιν οὐδὲ ἀπαγωγὴν ἕνεκα τῶν πρότερον γεγενημένων, πλὴν τῶν φευγόντων* ». Προσέτι καὶ ἐν Ἀριστοφάνει (41) λέγεται· « *Καί σε φαίνοι τοῖς Πρυτάνεσιν* ».

Καθ' ὃ ἔχοντες λοιπὸν διαρκῆ τὴν ἐνέργειαν, ἔμενον,

(36) Κ· Τιμάρχ. 14.
(37) Λιβάν. Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Ἀνδρ.—Δημ. π. Στεφ. 284.—Πλάτ. Νόμ. ΣΤ'. σ. 758.—Ἀθήν. Ε', 1.
(38) Λιβάν. Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Ἀριστογ. 767.
(39) Π. Νικοστρ. κλ. 28.
(40) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 91.— Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. 746.
(41) Ἱππ. 301. —Ἴδ. καὶ Θεσμοφ. 770-935.

ἐφ' ὅλης τῆς διαρκείας τῆς ὑπηρεσίας των, οἱ Πρυτάνεις συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, καὶ ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ διὰ νυκτός (42), καὶ ἦν τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν τὸ *Πρυτανεῖον*, κείμενον ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν βορείως αὐτῆς κατὰ τὴν ἀγοράν (43), καὶ περιέχον ἄγαλμα τῆς *Εἰρήνης* καὶ τῆς *Ἑστίας* (44)· ὥστε πιθανώτατα ἐνταῦθα ἔκαιε καὶ ὁ «*ἄσβεστος λύχνος*», ἀφ' οὗ ἐλάμβανον πῦρ οἱ εἰς ἀποικίας ἐκπεμπόμενοι (45). Ἐκεῖ δ' ἦσαν καὶ οἱ Σολώνιοι νόμοι ἀνηρτημένοι· εἰς δὲ τὴν παρακειμένην *Θόλον* ἢ *Σκιάδα* καλουμένην (46), ἔθυον καί, ἴσως ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ Βουλευτηριου, ἵνα μὴ ἔχωσι νὰ μακρύνωνται τοῦ μέρους τῶν συνεδριάσεων αὐτῶν, συνεγεύοντο, δημοσίᾳ δαπάνῃ (47), μετὰ τῶν *ἀεισίτων*, ἤτοι τῶν δημοσίων ὑπηρετῶν τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ὅσοι, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των, ἐδικαιοῦντο ἢ μᾶλλον ὤφειλον νὰ σιτῶνται ἐπίσης διαρκῶς ἐν τῷ Πρυτανείῳ ἐν ὅσῳ διήρκει ἡ ὑπηρεσία των. Ἦσαν δ' οὗτοι, ὡς ἐξάγεται κυρίως ἐξ ἐπιγραφῶν, ά. ἱερεῖς ἰδίως τῶν μυστηρίων, οἱ μεταγενεστέρως τοὐλάχιστον *ἀῤῥητοποιοὶ* λεγόμενοι, ἤτοι, ὁ ἱεροφάντης, ὁ δᾳδοῦχος, ὁ ἱεροκήρυξ, καὶ ὁ θύτης, ἤ, ὡς ἐκαλεῖτο, *ἐπὶ βωμῷ*, τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης· προσέτι ὁ *ἱεραύλης*, ἡ αὐλητὴς εἰς τὰ Ἐλευσίνια, καὶ ὁ *ἐπὶ σκιάδος*, ἤτοι τὴν ἐπιμέλειαν ἔχων τοῦ ἑστιατορίου, ὅστις ἐν μεταγενεστέραις ἐπιγραφαῖς ἀπαντᾶται πολλάκις καλούμενος καὶ *Ἱερεὺς Φωσφόρων*, τῶν θεῶν

(42) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 45.
(43) Παυσ. Α. 18.
(44) Αὐτ. Α. 18, 3.
(45) Στραβ. Θ, 416·—Πολύβ. Α, 7.—Ἀθήν. Ε, 187·—Cic. de legg. II, 2.
(46) Παυσ. Α, 5.—Πολυβ. Η, 128. 156. Θ. 40.—Ἀθήν. Δ'.19.—Ἡσύχ. Φ. Θόλος. Σκιάς.
(47) Δημ. π. Πρπρσβ. 400.—Πλούτ. Κιμ. 1.

δηλαδὴ ὅσοι σχέσιν εἶχον μετὰ τοῦ φωτός, ὡς ἦσαν ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἑστία, ἡ Ἀθηνᾶ (ὡς Ἐργάνη), εἰς οὓς ἡ χαμερπὴς κολακεία προσέθηκεν ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ τὸν φίλον τοῦ Ἀδριανοῦ Ἀντίνοον. β΄ Οἱ ἐν τέλει τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου, ἤτοι· Ὁ *Κῆρυξ* τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου· μετὰ δὲ Σεπτίμιον Σεβῆρον ἀπαντᾶται ἅπαξ καὶ *ἀντικήρυξ* (48)· ὁ *Γραμματεὺς* τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου· ὁ *Ὑπογραμματεύς*· ὁ *Ἀντιγραφεὺς* τῆς Βουλῆς· ὁ *κατὰ πρυτανείαν Γραμματεύς*.

Ἐκ τούτων, ὁ *Γραμματεὺς τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου* ἐξελέγετο ἐτησίως ὑπὸ τοῦ Δήμου (49), οὐχὶ ἐκ τῶν Πρυτάνεων, ἀλλ' ἴσως ἐκ τῶν Βουλευτῶν. Ἀπαντᾶται δ' ἔπειτα καὶ ὁ *Περὶ τὸ βῆμα* καλούμενος, καὶ καθῆκον ἔχων ν' ἀναγινώσκῃ τὰ δημόσια ἔγγραφα εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου· καὶ ὡς τὸ Ἀνέκδοτον ἐν Βεκκέρῳ λέγει (50)· «*Γραμματεὺς ὁ ἀναγινώσκων τῇ Βουλῇ καὶ τῷ Δήμῳ τὰ προστεταγμένα, κατὰ χρόνους ἠλλάσσετο*». Οὗτός ἐστιν ὁ Γραμματεὺς οὗ τὸ ὄνομα μνημονεύεται ἐν τοῖς ψηφίσμασιν. Ἦν δὲ εἷς καὶ μόνος· καὶ λέγων ὁ Δημοσθένης (51) «*Καὶ τὸ τελευταῖον ὑφ' ὑμῶν γραμματεῖς χειροτονηθέντες, δύω ἔτη διετράφησαν ἐν τῇ Θόλῳ*», ὁμιλεῖ περὶ δύο ἀνδρῶν, αἰνιττόμενος ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ἐγραμμάτευσεν ἀνὰ ἓν ἔτος.

Ὁ δὲ *κατὰ Πρυτανείαν Γραμματεὺς* ἐκληροῦτο εἰς τὸ τέλος πάσης Πρυτανείας ἐκ τῶν Βουλευτῶν, οὐχὶ δ' ἐκ τῶν Πρυτάνεων, καὶ εἶχε τὴν φύλαξιν τῶν δημοσίων ἐγ-

(48) C. I. n. 353.
(49) Πολυδ. Η, 98.
(50) Σ. 185.
(51) Π. Πρπρσβ. 363.

γράφων. «*Γραμματεὺς ὁ κατὰ Πρυτανείαν κληρωθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ἐπὶ τῷ (τὰ) γράμματα φυλάττειν καὶ τὰ ψηφίσματα* (52).

Μετ' Εὐκλείδην δὲ ('Ολ. 94, β') ἡ φυλακὴ τῶν νόμων ἰδίως ἀνετέθη εἰς ἕτερον Γραμματέα, ὅστις διὰ χειροτονίας ἐξελέγετο ἐκ τῶν Πρυτάνεων, καὶ περὶ οὗ ὁ Πολυδεύκης· «*Καὶ ἕτερος ἐπὶ τοὺς Νόμους, ὑπὸ τῆς Βουλῆς χειροτονούμενος.*» Ὁ δ' *'Αντιγραφεὺς* ἦν ὁ συντάττων τὰ πρακτικὰ τῆς Βουλῆς, ὡς ἐν τοῖς 'Ανεκδότοις (53)· «*Ὁ δὲ καταγραφόμενος τὰ ἐν τῇ Βουλῇ γινόμενα 'Αντιγραφεὺς ἐλέγετο*», καὶ ἦν πιθανῶς ὁ αὐτὸς ὅστις κατ' Αἰσχίνην (54), «*καθ' ἑκάστην πρυτανείαν ἀνελογίζετο τὰς προσόδους τῷ δήμῳ*», ἕνεκα τῆς οἰκονομικῆς δικαιοδοσίας τῆς Βουλῆς. Ἦν δὲ χειροτονητὸς ὑπὸ τοῦ δήμου, πιθανῶς δ' οὐχὶ Βουλευτής, ἀλλ' ἀείσιτος, διότι ἡ ὑπηρεσία ἀπῄτει τὴν διαρκῆ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τὸ πρυτανεῖον παρουσίαν αὐτοῦ.

Καὶ ὁ *'Υπογραμματεὺς* ἦν διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐν τοῖς ἀεισίτοις, μισθωτὸς ἄλλως ὢν ὑπηρέτης, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων τοῦ Δημοσθένους (55)· *'Υπογραμματεύοντες δὲ οὗτοι καὶ ὑπηρετοῦντες ἁπάσαις ταῖς ἀρχαῖς, ἀργύριον εἰλήφεσαν*».

Καθ' ὃ δ' ἀντιπρόσωποι τῆς Βουλῆς, καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐκτελεστικὴν διαχείρησιν ἔχοντες, οἱ Πρυτάνεις ἐκάλουν εἰς δημοσίαν ἑστίασιν μεθ' ἑαυτῶν, *ἐπὶ ξένια*, ὡς λέγεται

(52) Πολυδ. αὐτ.—Ἴδ. καὶ Bœckh, Staatshh. d'Ath. I, 190-203.—Αὐτ. C. I. I, σ. 120 καὶ 148.

(53) Bekk. Anecd. αὐτ.

(54) Κ. Κτησ. 7.

(55) Π. Πρπρσβ. 363.

συνεχῶς ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ ἐν συγγραφεῦσιν (56), εἰς τὸ Πρυτανεῖον τοὺς ξένους πρέσβεις, ἢ ἄλλους ἐπισήμους ξένους, ὑπὲρ ὧν ὁ δῆμος ἐψήφιζε τὴν τιμὴν ταύτην, διά τινα πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν ἢ εὐεργεσίαν. Προσέτι δὲ συνεστιῶντο μετὰ τῶν πρυτάνεων καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν « *οἱ διὰ πρᾶξιν τινὰ σιτήσεως ἀξιωθέντες* (57) ».

Πλὴν τούτων δ' οἱ Πρυτάνεις εἴς τινας περιστάσεις καὶ κόρας ἀνδρῶν οἷς ἡ πατρὶς ὤφειλεν εὐγνωμοσύνην ἐπροίκιζον, ὡς ἔπραξαν νυμφεύσαντες τὰς θυγατέρας τοῦ Ἀριστείδου (58).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Βουλὴ Ἀρείου Πάγου.

Ἀλλά, πλὴν τῆς δικαιοδοσίας ἣν ἀπέδωκεν ὁ Σόλων εἰς τὴν δημοτικὴν Βουλήν, εἶχεν ἡ ἀρχαία Βουλὴ τῶν γερόντων, ἐξ ἧς αὕτη ἐπήγασε, καὶ ἄλλην πολὺ εὐρυτέραν διοικητικήν τε καὶ δικαστικήν, ὅτε περιεστοίχιζε τὸν Ἄνακτα εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς κυβερνητικὰς ἐνεργείας, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅτε, μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν Ἀνάκτων, ἀνέλαβε θέσιν δραστηριωτέραν, ἐπὶ Δράκοντος, τοῦ ἀριστοκράτου νομοθέτου, κυρωθεῖσαν βεβαίως μᾶλλον ἢ μειωθεῖσαν.

Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἐπιλοίπου δικαιοδοσίας ἀπετέλε-

(56) Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 125.—Δημοσθ. π. Πρπρσβ. 350. Κ. Πολυκλ. 1210. —Ἀθήν. Δ, 114.—Πλούτ. Σόλ.
(57) Πολυδ. Αὐτ. (57).
(58) Πλούτ. Ἀριστ.

σεν ὁ Σόλων καὶ ἑτέραν Βουλήν, τὴν *Ἄνω*, ἀριστοκρατικωτέραν μὲν κατὰ τὸν τρόπον τῆς συγκροτήσεως, ἀλλὰ τὴν τῆς πείρας καὶ τῆς περιουσίας, οὐχὶ δὲ τὴν τοῦ γένους ἀριστοκρατίαν περιλαμβάνουσαν, σεβαστοτέραν δ' ὡς ἐκ τῶν καθηκόντων ἅτινα εἰς αὐτὴν ἀνετέθησαν, καὶ ἔταξεν αὐτὴν ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς δευτέραν ἄγκυραν καὶ εἰς ἰσορροπίαν τῆς ἐν δημοτικαῖς παλιρροίαις σαλευομένης πόλεως, ὡς ἐκτίθησι τοῦτο ὡραίως ὁ Πλούταρχος (1)· « *Τὴν ἄνω Βουλὴν ἐπίσκοπον πάντων καὶ φύλακα τῶν νόμων ἐκάθισεν, οἰόμενος ἐπὶ δυσὶ Βουλαῖς ὥσπερ ἀγκύραις ὁρμοῦσαν, ἧττον ἐν σάλῳ τὴν πόλιν ἔσεσθαι, καὶ μᾶλλον ἀτρεμοῦντα τὸν δῆμον παρέξειν.* »

Ἐκλήθη δ' αὕτη *Ἄνω Βουλή*, καὶ διότι ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς ἱδρύσεως καὶ τοῦ ἀξιώματος τῶν μελῶν αὐτῆς ἦν ἀνωτέρα τῆς δημοτικῆς, καὶ διότι συνεδρίαζεν *ἄνω*, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅπου ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ἐδικάζοντο αἱ ἤδη εἰς τὴν δικαιοσίαν αὐτῆς, ὡς ἓν τῶν πρωτίστων αὐτῆς καθηκόντων ἀνατεθεῖσαι φονικαὶ δίκαι· ἕνεκα τούτου δ' ἐπωνομάσθη προσέτι καὶ ἡ *ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ* ἢ *ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλή*. Ἐν μεταγενεστέροις ὅμως χρόνοις συνήρχετο πολλάκις, μάλιστα, ὡς φαίνεται, διὰ τὰς μὴ δικαστικὰς αὐτῆς συνεδριάσεις, καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τὸν λόφον κειμένην *Βασίλειον στοάν*, οὕτω κληθεῖσαν διότι ἐνταῦθα ἦν τὸ ἀρχεῖον τοῦ τὴν Βουλὴν ταύτην συνάγοντος ἄρχοντος Βασιλέως (2).

Ἀπήρτισε δὲ τὴν Βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁ Σόλων ἐκ τῶν ἐτησίως ἀπιόντων ἐννέα ἀρχόντων, ὅσοι καλῶς καὶ

(1) Β. Σόλων ΙΘ.—Ἴδ. καὶ Ἰσοκρ. Ἀρειοπαγ.
(2) Δημοσθ. κατ' Ἀριστογ. 776.

δικαίως ἐπολιτεύσαντο, ἰσοβίως προστιθεμένων. Καὶ λέγεται μὲν ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ κατ' Ἀνδροτίωνος λόγου τοῦ Δημοσθένους· «*Ὥς τινες τῶν ῥητόρων λέγουσι, κατ' ἔτος οἱ ἐννέα ἄρχοντες αὐτῇ προσετίθεντο, ὡς δέ τινες, ὅτι οἱ ἓξ μόνον θεσμοθέται*». Ἀληθῶς δὲ καὶ ἔν τισι χωρίοις (3) τῶν Θεσμοθετῶν μόνον ποιεῖται μνείαν ὁ Δημοσθένης.

Ἦν δ' ἕνεκα τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῆς τούτου ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου σῶμα τιμοκρατικόν, διότι οἱ ἐννέα ἄρχοντες. ἐξ ὧν κατηρτίζετο, ἐλαμβάνοντο ἐκ μόνων τῶν Πεντακοσιομεδίμνων. Δὲν ὑπέκειντο δὲ βεβαίως τὰ εἰσιόντα μέλη αὐτῆς εἰς ἄλλην δοκιμασίαν, πλὴν περὶ τοῦ ἂν καλῶς καὶ δικαίως ἦρξαν (4), διότι τὴν περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἐπιτίμου αὐτῶν εἶχον ὑποστῇ ὅτε ἐξελέγοντο ἄρχοντες.

Ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἦν προφανῶς ἀόριστος, διότι κατ' ἔτος μὲν «*ἀνήρχοντο εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον* (5)» πάντες ἐκ τῶν ἕξ, ἢ μᾶλλον ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, ὅσων ἡ διαγωγὴ ἐπεδοκιμάζετο, ἀπεσπᾶτο δ' οὐδεὶς εἰμὴ διὰ θανάτου, ἢ ἄν, ὅπερ σπανίως συνέβαινεν, ἀπεβάλλετο, μετὰ δίκην βεβαίως, καταδικασθεὶς διὰ λίαν σπουδαῖον ἁμάρτημα, ὡς προστίθεται ἐν τῇ αὐτῇ ὑποθέσει τοῦ Δημοσθενείου λόγου· «*εἰ μὴ γάρ τις εἵμαρτε σπουδαίως, οὐκ ἐξεβάλλετο*». Τούτου δ' ἕνεκα καὶ *ἀδιάδοχος* ἐλέγετο ἡ Βουλὴ αὕτη, ὡς τῶν μελῶν αὐτῆς μὴ κατ' ἔτος, ὡς συνέβαινεν ἐν τῇ ἄλλῃ, ἄλληλα διαδεχομένων. Καὶ ὁ μὲν σχολιαστὴς τοῦ Αἰσχύλου (6) λέγει ὅτι οἱ δικάσαντες τὸν Ὀρέστην

(3) Κ. Τιμοκρ. 707, 5.—Κ. Ἀριστογ. 802, 6.—Κ. Εὐβουλ. 1319,36.
(4) Δημοσθ. Κ. Νεαίρ. Σ. 1372, § 79.—Ἰσοκ. Ἀρεοπ. § 38.
(5) Δημοσθ. κ. Ἀριστογ. Β.—Ἰσοκρ. Ἀρεοπαγ. ΙΕ.—Πλούτ. Β. Περικλ. Β.
(6) Εὐμεν. 733.

Ἀρεοπαγῖται ἦσαν τριάκοντα καὶ εἷς. Ἀλλ' ἴσως ἡ μαρτυρία αὕτη προέκυψεν ἐκ λάθους γραφῆς *λά* ἀντὶ *νά*, καὶ συγχύσεως μεταξὺ Ἀρεοπαγιτῶν καὶ ἐφετῶν, ὡς καὶ ἐν Φιλοχώρῳ, καὶ Σ. Μαξίμῳ (7), ἢ ἴσως ἐγράφη *τριάκοντα καὶ εἷς* ἀντὶ *τριακόσιοι καὶ εἷς*, ὅσοι (*τριακόσιοι*, οἷς προσθετέος καὶ ὁ Βασιλεύς), κατὰ Πλούταρχον (8), «*Ἀριστίνδην*» ἐκλελεγμένοι, ἐδίκασαν τοὺς περὶ τὸν Κύλωνα, ἐν ᾧ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (9), ἐδικάσθησαν οὗτοι ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἄγνωστον δ' ἀλλαχόθεν ἂν ἡ πρὸ τοῦ Σολωνίου ὀργανισμοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου δικάζουσα Βουλὴ δὲν εἶχεν ὡρισμένον, ἴσως τὸν τῶν τριακοσίων ἐκείνων, ἀριθμὸν τῶν μελῶν.

Περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ δὲ κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς οὐδὲν γινώσκεται, πλὴν ὅτι συνῆγεν αὐτὴν ὁ ἄρχων Βασιλεύς, ὡς δικαστήριον μὲν βεβαίως (10), πιθανῶς δὲ καὶ ὡς πολιτικὸν σῶμα.

Δικαιοδοσίαν δέ, πλὴν τῆς δικαστικῆς, περὶ ἧς κατωτέρω, ἀπέδωκεν ἢ διετήρησεν αὐτῇ ἀνωτάτην ὁ Σόλων, θεὶς αὐτὴν «*ἐπίσκοπον καὶ φύλακα τῶν νόμων*», καὶ χορηγήσας αὐτῇ ἐξουσίαν ὑπερτάτως συντηρητικήν, πρὸς χαλίνωσιν τῶν ἀνατρεπτικῶν τοῦ δήμου ὁρμῶν καὶ σωτηρίαν τοῦ πολιτεύματος. Οὕτω μνημονεύει ὁ Δείναρχος (11), ὡς δικαστικοῦ καὶ πολιτικοῦ σώματος, τοῦ Ἀρείου Πάγου, «*ᾇ ᾧ τὴν τῶν σωμάτων φυλακὴν ὁ δῆμος παρακαταθήκην ἔδωκεν, ᾧ τὴν πολιτείαν καὶ δημοκρατίαν πολλά-*

(7) Προλ· Σχολ. εἰς Διον. Ἀρεοπ. Σ. 19. Siechel.
(8) Β. Σόλ. ΙΖ.
(9) Ἱππ. 1043.
(10) Πολυδ. Η, 85.
(11) Κ. Δημοσθ. Θ.

κις ἐγκεχείρικεν . . . ὃ φυλάττει τὰς ἀποῤῥήτους διαθήκας, ἐν αἷς τὰ τῆς πόλεως σωτήρια κεῖται».

Καὶ περὶ αὐτοῦ μὲν οὐδαμοῦ ῥητῶς λέγεται πῶς ἐξεπλήρου τὰ τῆς φυλακῆς τῶν νόμων· πιθανῶς δ' ἐκέκτητο ἣν δικαιοδοσίαν οἱ τὰ ἔργα αὐτοῦ ταῦτα μετέπειτα ἀναλαβόντες *Νομοφύλακες* (12), περὶ ὧν λέγεται, ὅτι τὴν δύναμιν εἶχον «*κωλύειν τὰ ἀσύμφορα τῇ πόλει πράττειν*», ὡς καὶ ἐν διαφόροις περιστάσεσι τοῦτο ἔπραξαν (13). Εἰς ταύτην δ' αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα ὑπάγεται καὶ τὸ ὅτι πολλάκις «*κατὰ πρόσταξιν τοῦ δήμου*», ἢ καὶ αὐθορμήτως, ἀνέκρινε περὶ ἐγκλημάτων καθοσιώσεως, ἢ ἀνθρώπων ἐπικινδύνων τῷ δημοσίῳ, καὶ τὰς *ἀποφάσεις*, ἤτοι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ, ὑπέβαλλε τῷ δήμῳ, ὅστις ἐδίκαζε καὶ κατεδίκαζεν ἢ ἀπέλυε κατὰ τὸ δοκοῦν (14). Τῶν δὲ δικῶν τούτων οἱ Ἀρεοπαγῖται οὔτε ὡς δικασταὶ οὐδὲ κἂν ὡς κατήγοροι μετεῖχον, ἀλλὰ μόνον ὡς ἀνακριταί, ὡς λέγουσι καὶ ἐν Αἰσχίνῃ (15)· «*Οὔτε κατηγοροῦμεν οὔτε ἀπολογούμεθα. Οὐ γὰρ πάτριόν ἐστι*». Κατηγόρουν δὲ μόνον τὰ ἴδια ἑαυτῶν μέλη, ὅτε σπανίως τοῦτο συνέπιπτε (16).

Συμφώνως δὲ πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν τοιούτων αὐτοῦ καθηκόντων, σοφῶς ἐτάχθη ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἀνώτατος ἐπιτηρητὴς τῆς τῶν νέων ἀγωγῆς (17), καὶ τῶν ἠθῶν προσέτι ἐπίσκοπος· διότι τῶν ἠθῶν φθειρομένων, δυσκόλως τὰ πολιτεύματα παραμένουσιν ἀδιάφθορα. Ἐν τῇ ἰδιότητι δὲ ταύτῃ ἐκόλαζε τὴν *ἀργίαν* (18), κατὰ νόμον ὃν κατά τινας μὲν

(12) Λεξ. Ῥητ. μ. Φώτ Pors. Φ. Νομοφύλακες.
(13) Πλούτ. Β. Φωκ. Ι. Δημ. π. Στεφ. Σ. 271, § 34.
(14) Δείναρχ. κ. Δημοσθ.
(15) Κ. Τιμάρχ. ΛΔ.
(16) Δείναρχ. Αὐτ. § 48-55
(17) Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. § 37-55.—Πλάτ. Ἀξιοχ. Σ. 367 Α.
(18) Διονύσ. Ἁλικ. Κ, 2.

ἔθηκεν ὁ Δράκων, θάνατον εἰς ποινὴν ἐπιβαλών, ἀνενέωσε δὲ πρακτικώτερον ὁ Σόλων (19), ζημίαν καταγνοὺς δραχμῶν ἑκατόν, ἐν δὲ τρίτῃ ὑποτροπῇ καὶ ἀτιμίαν· κατ' ἄλλους δέ (20), ὁ πρῶτος θεὶς τον νόμον ἦν ὁ Σόλων, ἢ καὶ ὁ Πεισίστρατος (21). Κατὰ Φανόδημον δὲ καὶ Φιλόχωρον (22), ἐκάλουν ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐκόλαζον οἱ Ἀρεοπαγῖται καὶ τοὺς ἀσώτους καὶ τοὺς «*μὴ ἔκ τινος περιουσίας ζῶντας*», καί, κατὰ τὸν δεύτερον τούτων τῶν Ἀτθιδογράφων (23), ἐπετήρουν, πρότερον ἴσως μόνοι, ἀπὸ δὲ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαταστάντων *γυναικονόμων*, καὶ τὴν κοσμιότητα τῶν κατ' οἴκους συναναστροφῶν, τῶν γάμων καὶ τῶν θυσιῶν, ἵνα μὴ ἐκτρέπωνται εἰς σπατάλην. Ἐῤῥέθη δ' ὅτι ἐδίκαζον καὶ τὴν γραφὴν τοῦ «*τὰ πατρῷα κατεδηδοκότος*»· φαίνεται ὅμως ὅτι ταύτης ἐπελαμβάνοντο μόνον προκειμένης δοκιμασίας τινὸς ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν μελῶν (24).

Εἶχον δὲ συγχρόνως καὶ ἀστυνομικήν τινα ἀνωτάτην ἐποπτείαν οἱ Ἀρεοπαγῖται, οἷον τὴν ἐπιμέλειαν τῆς δημοσίας *ὑγείας*, τὴν ἐπίβλεψιν τῶν *μέτρων* καὶ *σταθμῶν* ἵνα μὴ παραποιῶνται (25), καὶ τῶν *ἱερῶν ἐλαιῶν*, καὶ τῶν *σηκῶν* ἢ ἱερῶν περιβόλων, ἵνα μὴ αἱ μὲν ἐκκόπτωνται, οἱ δὲ καταστρέφωνται (26). Καὶ ἐπιτήρησιν δ' ἐπὶ τῶν ἀστυνο-

(19) Λυσ. ἐν Διογ. Β. Σόλ. ΝΕ.—Λεξ. Ῥητ. μ. Φώτ. Φ. Ἀργίας δίκη.—Πλούτ. Β. Σόλ. ΙΖ.—Πολυδ. Η, 42.

(20) Ἡρόδ. Β, 177.—Διόδ. Α, 99.

(21) Πλούτ. Β. Σολ. ΛΑ.

(22) Ἀθήν. Δ, 65.—Πλούτ. Σόλ. ΚΒ.

(23) Αὐτ. ΣΤ, 46.

(24) Πολυδ. Στ, 39—Η, 44.

(25) Bœckh, C. I. G. II, Σ. 356.—Staatshh. d. Ath. I, 166.

(26) Λυσ. Π. σηκοῦ, Β.—Bœckh, C.I.G. I, 164. II, 354.—Ἴδ. καὶ Cic· de Off, I, 2.

μικῶν διατάξεων περὶ ὁδῶν καὶ οἰκοδομῶν ἀπέδωκαν αὐτῷ τινες λίαν ἀπιθάνως, στηριζόμενοι ἐπὶ προτάσεώς τινος ἐν Αἰσχίνῃ (27) περὶ οἰκοδομήσεως τοῦ λόφου τῆς Πνυκός, ἥτις ὅμως ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τῆς γειτνιάσεως τοῦ λόφου τούτου εἰς τὸν τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ ἐπὶ χωρίου τινὸς λίαν ἠκρωτηριασμένου, καὶ μικρὰν ἀποδεικτικὴν ἀξίαν ἔχοντος, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ (28).

Ὑπετέθη δὲ τέλος ὅτι καὶ οἰκονομικῆς τινος ἐξουσίας μετεῖχεν ὁ Ἄρειος Πάγος, διότι πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης, «*οὐκ ὄντων δημοσίων χρημάτων Ἀθηναίοις*», αὐτός, κατὰ Πλούταρχον (29), ἔδωκεν ἀνὰ ὀκτὼ δραχμὰς εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων. Ἀλλὰ τοῦτο προφανῶς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ὡς γενναίαν ἰδιωτικὴν συνεισφορὰν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν οἵτινες ἐκ τῶν πλουσιωτάτων Ἀθηναίων ὄντες, πάντες πεντακοσιομέδιμνοι, ἐδύναντο εὐκόλως νὰ θυσιάσωσιν ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἐκείνῳ κινδύνῳ τῆς πατρίδος ὀλίγα τάλαντα ἐξ ἰδίων.

Ἀλλ' ὁ οὕτως ἐμφρόνως περιτεθεὶς χαλινὸς εἰς τὰς δημοκρατικὰς παραφορὰς οὐδόλως εὐηρέστει τοῖς τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν πρεσβεύουσι, καὶ πάντα περιορισμὸν ὡς περικοπὴν τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς θεωροῦσιν. Ἴσως ὅμως καὶ αὐθαιρέτως πως νὰ ἐξησκεῖτο ἡ ἀνωτάτη αὕτη ἐπὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν πολιτευομένων ἐπιτήρησις τοῦ Ἀρείου Πάγου, μόνην βάσιν ἔχουσα τὴν ἠθικὴν βαρύτητα τοῦ σώματος τούτου καὶ τὴν πίστιν ἣν ἐνέπνεε, διότι οὐδεμία νομικὴ διάταξις μνημονεύεται περὶ τοῦ κατὰ πόσον καὶ ἐν τίσι περιστάσεσιν ἐδικαιοῦτο ν' ἀναστέλλῃ ἐνέργειαν ψηφι-

(27) Κ. Τιμάρχ. § 80.
(28) Ἀθηναίων.
(29) Β. Θεμιστ. Ι.

σμάτων ἢ διαταγὴν ἀρχῶν, ὅταν ἐθεώρει αὐτὴν ἀπᾴδουσαν πρὸς τοὺς νόμους ἢ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο ὕποπτος καὶ ἐπίφοβος ἔπρεπε νὰ φαίνηται ἡ τὸν δῆμον ὑπεκφεύγουσα αὕτη ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ ὑπεβλέπετο πάντοτε καὶ κατεῤῥαδιουργεῖτο ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν.

Πρῶτος δὲ πάντων διέκειτο δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν αὐτὸς ὁ Περικλῆς, οὐχί, ὡς ἀναξίως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ χαρακτῆρος τῷ ἀπεδόθη (30), διότι οὐδέποτε ἄρχων γενόμενος ἦν ἀποκεκλεισμένος τοῦ σώματος τούτου καὶ ἑπομένως ἐφθόνει αὐτό, ἀλλὰ διότι δὲν ἀνείχετο τὴν ἀντίπαλον ταύτην δύναμιν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, ἧς αὐτὸς ἦν ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγός. Τούτου ἕνεκα κατώρθωσε νὰ ἐλαττώσῃ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐπισημότητα, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (31)· «*Τὴν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ Βουλὴν Ἐφιάλτης ἐκώλουσε καὶ Περικλῆς*»· καὶ ὁ Πλούταρχος (30)· «*Ἰσχύσας ὁ Περικλῆς, κατεστασίαζε τὴν Βουλήν, ὥστε τὴν μὲν ἀφαιρεθῆναι τὰς πλείστας κρίσεις δι' Ἐφιάλτην.*» Ἦν δ' ὁ Ἐφιάλτης οὗτος, ὅστις μνημονεύεται ὡς ὄργανον ἢ συνεργάτης τοῦ Περικλέους εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου καταδρομήν, φίλος αὐτοῦ, υἱὸς *Σιμωνίδου* ἢ *Σολωνίδου* κατ' Αἰλιανόν (32), ἀνὴρ φιλήσυχος, δίκαιος καὶ πενέστατος, οὐχ' ἧττον δέ, ὡς ὁ Κίμων, *ἀφεὶς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ ἐλευθέρους ὀπωρίζειν τοῖς βουλομένοις* (33), κατὰ δὲ Περιζώνιον (34), ὡς δεύτερος Ἀριστείδης θεωρούμενος. Ἡρέθη δὲ καὶ στρατηγὸς κατὰ Καλλισθένην (35). Φαίνεται δ' ὅτι καὶ ἄρχων, εἷς

(30) Πλούτ. Β. Περ. Θ.
(31) Πολιτ. Β, 9. 3.
(32) Π. Ι. ΙΑ, 9.
(33) Ἡρακλ. Ποντ. Α.
(34) Εἰς Αἰλ. Π. Ι. Β. 43.
(35) Πλούτ. Β. Κίμ. ΙΓ.

τῶν ἐννέα ἐχρημάτισε, διότι κατά τινα γραμματικόν (36), « *Ἐφιάλτης, οὗτος ὑβρισθεὶς ἑαυτὸν τῆς Βουλῆς ἀπεστέρησε, κατακρίνας αὐτήν* »· ἐξ ἧς φράσεως ἐξάγεται ὅτι, ἐρίζων ὁ Ἐφιάλτης πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον, ὑβρίσθη ὑπ' αὐτοῦ, δι' ὅ, ἀντεκδικούμενος, περιεφρόνησεν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδ' ἠθέλησε νὰ καταταχθῇ ἐν αὐτῷ, ὅπερ μόνον ἐδύνατο ἂν ἐπὶ ἓν ἔτος πρὶν εἶχεν ἄρξει ὡς εἷς τῶν ἐννέα. Περιγράφει δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος (37) αὐτὸν « *φοβερὸν ὄντα τοῖς ὀλιγαρχικοῖς, καὶ πρὸς τὰς εὐθύνας καὶ διώξεις τῶν τὸν δῆμον ἀδικούντων ἀπαραίτητον.* » Μετὰ τὴν ἐντελῆ ῥῆξιν λοιπὸν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον, ὁ Ἐφιάλτης « *ἔπεισε τὸν δῆμον ψηφίσμασι μειῶσαι τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλὴν καὶ τὰ πάτρια καὶ περιβόητα νόμιμα καταλῦσαι* (38) »· κατὰ δὲ Πλούταρχον, ἐκ Θεοπόμπου κυρίως ἀρυόμενον (39), « *Ἐφιάλτου προεστῶτος, ἀφείλοντο τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῆς τὰς κρίσεις πλὴν ὀλίγων πάσας* ».

Ἦν δὲ τὸ οὕτω τῇ εἰσηγήσει τοῦ Περικλέους, τῇ ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Ἐφιάλτου ἐν Ὀλ. 80, ά (460 π. Χ.) περικοπὲν μέρος τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ἀρείου Πάγου οὐχὶ ἡ δικαστικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἀλλ' ἡ κυρίως πολιτική, καὶ συνίστατο τὸ κατ' αὐτοῦ πραξικόπημα κυρίως, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν καθίδρυσιν τῶν *Νομοφυλάκων*, ἀρχῆς δημοτικῶς ἐκλεγομένης (40), ἥτις μέρος τῶν σπουδαιοτάτων αὐτοῦ καθηκόντων περιβληθεῖσα, ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ

(36) Bekk. Anecd. I. Σ. 182.
(37) Β. Περικλ. Ι.
(38) Διόδ. ΙΑ, 77.
(39) Β. Κίμ. ΙΕ.
(40) Φιλόχορος ἐν Λεξ. Ῥήτ. μετὰ Φώτ. Pors Σ. 585.

ἐπεμβαίνειν εἰς τὰ τῆς πολιτείας, ἐπὶ προφάσει ἐπαγρυπνήσεως ἐπὶ τῶν νόμων καὶ τοῦ πολιτεύματος.

Καὶ ὁ μὲν Ἐφιάλτης ἐδολοφονήθη, καὶ ἡ συκοφαντία ἀπέδωκεν ὅλως ἀπιθάνως τὸ ἔγκλημα εἰς φθόνον τοῦ Περικλέους, ὡς μετὰ διακόσια ἔτη διϊσχυρίζετο ὁ Ἰδομενεύς (41). Ὁ δ' Ἀντιφῶν (42), ἐν Ὀλ. 88, γ', ἠγνόει τὸν φονέα εἰσέτι· ὁ Πλούταρχος ὅμως ὀνομάζει Ἀριστόδικόν τινα Ταναγραῖον.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Τριάκοντα, ὧν ἡ τυραννία ἦν τὸ προϊὸν τοῦ ἐκτραχηλισμοῦ τῆς δημοτικῆς μερίδος, ἐπανελθόντες οἱ Ἀθηναῖοι εἰς σωφρονεστέρας ἀρχάς, καὶ τὴν ἁγνότητα τοῦ Σολωνίου πολιτεύματος ἐπιδιώξαντες, ἀπέδωκαν ἐπὶ Εὐκλείδου, ἐν Ὀλ. 94, β', εἰς τὴν Βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου πᾶσαν τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς δικαιοδοσίαν καὶ τὴν τῶν νόμων ἐπαγρύπνησιν, ὡς διαλαμβάνει τὸ κυρῶσαν τὴν ἐπίσημον ταύτην μεταβολὴν ψήφισμα, ὃ ἐπρότεινεν ὁ Τισαμενός (43)· « *Ἐπειδὰν δὲ τεθῶσιν οἱ νόμοι, ἐπιμελείσθω ἡ Βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου τῶν νόμων, ὅπως ἂν αἱ ἀρχαὶ τοῖς κειμένοις νόμοις χρῶνται.* »

Ἐπὶ δὲ Ῥωμαίων, καθ' ὅσον ἠλαττοῦτο τοῦ δήμου ἡ ἐπιῤῥοή, κατὰ τοσοῦτον ηὔξανεν ἡ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ ἤδη φαίνεται ἐπὶ Κικέρωνος ὀγκωθεῖσα ἡ δικαιοδοσία αὐτοῦ (44). Ἀπὸ δὲ Γερμανικοῦ ἡ συνεχὴς αὐτοῦ μνεία ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς μετὰ τῆς ἄλλης Βουλῆς, ἢ καὶ ἄνευ αὐτῆς, ἀποδεικνύει ὅτι ἀπεδόθη εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον τότε βαθμὸς ἀνώτερος διοικητικῆς συγκεντρώσεως.

---

(41) Πλούτ. Β. Περικλ. Ι.

(42) Π. Ἡρώδ. Φ. ΞΗ.

(43) Ἀνδοκ. Π. Μυστηρ. 23.—Ἰδ. Αἰσχ. Κ. Τιμάρχ. ΑΖ.—Λυσ. κ. Νικομ.

(44) Cic. pro Bello, XII.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ Β.

Δικαστικὴ ἐξουσία (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ποινικὴ δικαιοσύνη. Ἄρειος Πάγος (2).

Ἀλλ' ἐν ταῖς πολιτείαις οὐδὲν δικαίωμα ἐστὶ τοσοῦτον ἐπιζήτητον εἰς τὰς τὴν ὑπερτάτην ἐπιῤῥοὴν ἐπιδιωκούσας μερίδας, ὅσον τὸ τοῦ δικάζειν, καθ' ὃ ἐφαπτόμενον πάντων τῶν συμφερόντων τῶν πολιτῶν· δι' ὃ καὶ συνήθως ἐπιφυλάττεται αὐτὸ ἑαυτῇ ἡ ἀνωτάτη κεντρικὴ ἐξουσία, εἴτε, ὡς ἐν τοῖς συγκεκριμένοις πολιτεύμασιν, εἰς δικαστὰς αὐτὸ ἀνατιθεμένη ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγομένους ἢ ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἐνεργοῦντας, εἴτε ἡ ἰδία ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν αὐτὸ ἐξασκοῦσα, ὡς ἐν ταῖς ἀπολύτοις μοναρχίαις, καὶ ὡς, κατὰ μέγα μέρος παρὰ τῷ οὐχ' ἧττον ἀπολύτῳ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἰσχύϊ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων.

Ἦν δὲ λίαν ζηλότυπος τοῦ δικαιώματος τούτου ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, οὐ μόνον ἐξ ὑπερηφάνου συναισθήσεως τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ διότι ὑλικὰ ἐξ αὐτοῦ ἐπορίζετο ὠφελήματα. Οὕτω περιγράφει κωμικῶς ὁ Ἀριστοφάνης (3) πάσας τὰς κολακείας τῶν πολιτῶν πρὸς τὸν δι-

(1) Meier und Schömann, dar attiche Procefs.—W. Heffter, die Athen. Gerichtsverfassung.—E. Platner, d. Procefs u. d. Klagen bei den Attikern. Ἴδ. C. Fr. Hermann, 134.

(2) A. Philippi, ub Areopag u. d. Epheten, 1874.

(3) Σφ. 570.

καστὴν δῆμον, ὃν προσκυνοῦσιν, εἰς ὃν διηγοῦνται μύθους, φέρουσι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία των ἵνα τὸν κολακεύσωσιν· ἐξ οὗ καὶ *πραγματοδίφης* ἀποβαίνει ὁ δῆμος (4), πολλὴν ἔχων τὴν *στρεψοδικοπανουργίαν* (5), ἐρίζων *περὶ ὄνου σκιᾶς* (6), καὶ ὁ Φιλοκρέων, τύπος τοῦ Ἀθηναίου δημότου, « *φιληλιαστής ἐστιν ὡς οὐδεὶς ἀνήρ* (7), ὁ δὲ Στρεψιάδης, ἐν ταῖς Νεφέλαις (8), δὲν πείθεται ὅτι ἡ πόλις ἥτις τῷ δείκνυται ἐπὶ χάρτου ἦν ἡ τῶν Ἀθηνῶν, διότι δὲν βλέπει ἐν αὐτῇ « *δικαστὰς καθημένους* ».

Ἓν δὲ τῶν αἰσθημάτων τῶν ὑποτρεφόντων τὴν κλίσιν ταύτην τῶν πολλῶν πρὸς τὰ δικαστήρια ἦν οὐχ ἧττον καὶ ἡ ἰδιοτελὴς χαιρεκακία τῶν πενήτων καὶ τῶν πολλῶν κατὰ τῶν εὐπόρων καὶ ἐπισήμων, οὓς ὡς δικασταὶ ἐδύναντο νὰ ταπεινῶσι, νὰ φοβίζωσι καὶ νὰ μεταλλεύωνται. Οὕτω λέγει ὁ Ἀριστοφάνης (9)· « *Τῶν δ' αὖ γερόντων οἶδα τὰς ψυχὰς ὅτι οὐδὲν βλέπουσιν ἄλλο πλὴν ψήφῳ δακεῖν* »· καὶ προσεπιμαρτυρεῖ ὁ οὐχ ἧττον καλὸς παρατηρητὴς τοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἀθηναίων Ξενοφῶν (10), ὅτι ἔχαιρον δικάζοντες, διότι οἱ πλούσιοι « *ἀντιβολῆσαι ἀναγκάζονται ἐν τοῖς δικαστηρίοις, καὶ εἰσιόντος του, ἐπιλαμβάνεσθαι τῆς χειρός* ».

Ἀλλ' ἡ δικαστικὴ αὕτη παντοδυναμία τοῦ δήμου παντός, καὶ αὐτῶν τῶν κατωτάτων καὶ ἐλάχιστα ἐχέγγυα ἀνεξαρτησίας καὶ ἠθικότητος παρεχουσῶν τάξεων, εἶχε πολλὰ

(4) Αὐτ. 1424.
(5) Αὐτ. 1468.
(6) Αὐτ. 191.
(7) Αὐτ. 88.
(8) Στ. 209,
(9) Ἀχαρν. 383.
(10) Ἀθην. πολ. Α, 18.

τὰ ἐλαττώματα καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ ὁ Ἰσοκράτης μαρτυρεῖ ὅτι πολλάκις, τὴν δικαιοσύνην καταπατοῦντες, παρεφέροντο εἰς ἀψικόρους ἀποφάσεις, δι' ἃς μετὰ ταῦτα μετεμελοῦντο (11)· « *Πολλὰ παρὰ γνώμην ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀποβαίνει, καὶ ὅ,τι τύχῃ μᾶλλον ἢ τῷ δικαίῳ κρίνεται τὰ παρ' ἡμῖν* »· καὶ ἀλλαχοῦ (12). « *Τῇ πόλει πολλάκις οὕτως ἤδη μετεμέλησε τῶν κρίσεων τῶν μετ' ὀργῆς καὶ μετ' ἐλέγχου γενομένων* ». Οὐχ' ἧττον δ' εὐδεκάστους παρίστησι τοὺς δικαστὰς καὶ ὁ Ἀριστοφάνης (13), ὥστε, οὐδ' αὐτὰς τὰς διαθήκας ἢ τὸ συγγενικὸν δίκαιον σεβόμενοι, ἔδιδον τὰς ἐπικλήρους « *εἰς τὸν ὅστις ἂν αὐτοὺς ἀντιβολήσας ἀναπείσῃ* ». Μνημονεύει δ' ὁ Διόδωρος (14) ὡς πρώτου δωροδοκήσαντος Ἀττικὸν δικαστήριον, τοῦ μετὰ ταῦτα τὸν Σωκράτη κατηγορήσαντος Μελίτου, ὅτε, ἐν Ὀλ. 88, δ', πεμφθεὶς ἵνα βοηθήσῃ τὴν Πύλον, καὶ ἐπιστρέψας διότι δὲν ἐδυνήθη νὰ κάμψῃ τὸν Μαλέαν, κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ.

Κατὰ τούτων ὅμως τῶν καταχρήσεων καὶ ἐλαττωμάτων τῆς δημοτικῆς παντοδυναμίας ἐξησφάλισεν ἡ συνετὴ πρὸς ἑαυτὸν δυσπιστία τοῦ δήμου καὶ ἡ εὐλάβεια πρὸς τὰ πατροπαράδοτα τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς δικαιοσύνης, τὸ τῶν φονικῶν δικῶν, ἃς πανάρχαιοι θεσμοί, ἀείποτε ἔγκυροι μείναντες, ἦρον ὑπεράνω τῶν ἰδιοτελῶν συμφερόντων. Συνετέλει δ' εἰς τοῦτο ἡ ἡμερότης τοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος θεωροῦντος πάντοτε, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἤδη τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς τραχύτητος τῶν ἠθῶν, τὴν ἀνθρωποκτονίαν ὡς

(11) Κ. Καλλιμ. 651.
(12) Π. Ἀντιδ. 545.
(13) Σφ. Στ. 583.
(14) ΙΓ, 64.

ἀπαίσιόν τι καὶ θεομισές, διὸ καὶ οὐδεὶς προθύμως ἀνελάμβανε τὴν εὐθύνην θανατικῶν ἀποφάσεων, οὐδ' ἡ πόλις ἔκρινεν ὅσιον οὐδ' ἀκίνδυνον νὰ ἐπιτρέπῃ αὐτάς, ὡς τὰς περὶ οὐσϊῶν καὶ πολιτικῶν διαφορῶν, εἰς τὴν μὴ διὰ πείρας καὶ ἄλλων περιστάσεων συγκεκροτημένην κρίσιν, ὥστε καὶ πλὴν ἐκείνων μόνων τῶν περιπτώσεων τῆς Εἰσαγγελίας, καθ' ἃς ὁ δῆμος, καταχρήσει μᾶλλον ἢ χρήσει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἐσφετερίζετο ὁ ἴδιος δικαιώματα κακουργειοδίκου, καὶ ἀντ' ἐνάγοντος ἐγίνετο δικαστής, καὶ ἐκτὸς ὁσάκις τὸ πολίτευμα διεστρέφετο ὑπὸ δημαγωγῶν, τὰ φονικὰ δικαστήρια συνεκροτοῦντο ἀριστοκρατικῶς κατὰ νόμους οὓς ἐστήριζε σέβας θρησκευτικόν, προστατεύσαν αὐτὰ πάντοτε ἐν ταῖς παντοίαις τοῦ πολιτεύματος μεταβολαῖς, καὶ κατὰ τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν δημαγωγῶν. Οὕτως ὅτε καὶ ὁ Σόλων μετερρύθμισε ῥιζικῶς τὸ πολίτευμα, πάντα τὰ λοιπὰ μεταβαλών, μόνα τὰ φονικὰ δικαστήρια κατέλιπεν ἄθικτα (15).

Ἦν δὲ τούτων τὸ ἀνώτατον, καὶ τὴν σπουδαιοτάτην ἔχον δικαιοδοσίαν, ὁ *Ἄρειος Πάγος*, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης (16) καὶ ἡ πάγκοινος τῶν ἀρχαίων δόξα ἀποδίδωσιν εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα, λέγουσα αὐτὸν ἱδρυθέντα ὑπὸ Κραναοῦ, ἤ, κατ' ἄλλην γνώμην, ὀλίγον μετὰ τὰ Τρωϊκά, καὶ δικάσαντα ἥρωας καὶ θεούς, τὸν Ὀρέστην, ὡς μητροκτόνον, καὶ τὸν Ἄρην, ὡς φονέα τοῦ Ἀλιῤῥόθου υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, τῶν ἐπὶ τῶν Ἀνάκτων, τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἀλλαχοῦ ἐῤῥέθη, διεῖπε πᾶσαν ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῆς Βουλῆς αὐτοῦ. Ὅτε δ' ἡ Βουλὴ

(15) Πλούτ. Β. Σόλ. ΙΖ.
(16) Πολυτ. Β, 9, 2.

διεδέχθη αὐτὸν ἐκπεσόντα, βεβαίως δὲν ἀφῆκεν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὸ ἰσχυρώτατον τοῦτο μέσον ἐπιῤῥοῆς, καὶ ἂν βαθμηδὸν παρεχώρησε τὰς πολιτικὰς δίκας εἰς τὸν δῆμον, οὐδέποτε ὅμως ἀπεξενώθη τὰς φονικάς, διατηρήσασα τὴν δικαιοδοσίαν ταύτην ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀνωτάτων πολιτικῶν αὐτῆς καθηκόντων. Πιθανὸν δὲ φαίνεται ὅτι ἕνεκα τοῦ φοβεροῦ χαρακτῆρος τῶν δικῶν τούτων, ἐδίκαζεν ἡ Βουλὴ αὐτὰς ἐπὶ τοῦ ἀπῳκισμένου καὶ ἐκτὸς τῆς τότε πόλεως κειμένου λόφου, ὅστις ὡς ἐκ τῶν δικῶν τούτων ὠνομάσθη *Ἄρειος Πάγος*, ἤτοι λόφος τοῦ φόνου, διότι κατὰ Χάρακα (17), «*Ἄρης ὁ φόνος καὶ ἔναροι οἱ πεφονευμένοι*». Οἱ δ' ἐτυμολογοῦντες τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἐνταῦθα δίκης τοῦ Ἄρεως, ἢ ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου κατὰ πρῶτον ἔθυσαν τῷ Ἄρει αἱ Ἀμαζόνες (18), προφανῶς ἀντιστρέφουσιν αἰτίαν καὶ ἀποτέλεσμα, παραγνωρίζοντες ὅτι οὐχὶ ἐκ τῶν μύθων τὸ ὄνομα, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος οἱ μῦθοι παρήχθησαν. Ἡ γνώμη δ' ὅτι οὕτως ἐκλήθη διότι, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ, ἐπολεμεῖτο ἀπ' αὐτοῦ εὐχερῶς ἡ Ἀκρόπολις (19), καὶ συνεχεῖς προσβολὰς κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως ὑποτίθησι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ἃς ἡ ἱστορία δὲν μαρτυρεῖ, καὶ ἐπὶ βάσεως στηρίζεται ἐσφαλμένης, διότι ὁ Ἄρειος Πάγος, πολὺ ταπεινότερος ὢν τῆς Ἀκροπόλεως, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιθέσεως ἀσφαλὲς ὁρμητήριον.

Ἦσαν ὅμως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ οἱ ἀποδιδόντες εἰς τὸν Σόλωνα τὴν πρώτην ἵδρυσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὡς

(17) Ἐν Σχολ. εἰς Ἀρειστεíδ. Παναθην. 107 Reisk.—Ἴδ. Σουΐδ. Ἄρειος Πάγος.

(18) Αἰσχύλ. Εὐμεν. 685.—Ἴδ. Εὐριπ. Ἠλέκτρ. 1255.—Παυσ. Α. 28.—Πάρ. μάρμ.

(19) Kœhler, der Areop. v. Athen, ἐν Hermes, 1871, Σ. 92.

λέγει ὁ Πολυδεύκης (20)· « *ἐδίκαζον δὲ τοῖς ἐφ' αἵματι διωκομένοις ἐν π.ντε δικαστηρίοις. Σόλων δ' αὐτοῖς προσκατέστησε τὴν ἐξ 'Αρείου Πάγου Βουλήν* ». Καὶ ὁ Πλούταρχος δέ, πρὸς τῇ γνώμῃ ταύτῃ, ἥτις ἀντιμάχεται πρὸς πάσας τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ἀναφέρει συγχρόνως καὶ ἣν νομίζει αὐτῆς ἀπόδειξιν, λέγων (21)· « *Οἱ μὲν οὖν πλεῖστοι τὴν ἐξ 'Αρείου Πάγου Βουλήν, ὥσπερ εἴρηται, Σόλωνα συστήσασθαί φασι, καὶ μαρτυρεῖν αὐτοῖς μάλιστα δοκεῖ τὸ μηδαμοῦ τὸν Δράκοντα λέγειν μηδ' ὀνομάζειν 'Αρειοπαγίτας, ἀλλὰ τοῖς ἐφέταις ἀεὶ διαλέγεσθαι περὶ τῶν φονικῶν.* » 'Αλλ' ἡ σιωπὴ αὕτη τοῦ Δράκοντος ἔχει πιθανῶς ἄλλον λόγον, ὅτι δηλαδὴ οὐδόλως περὶ 'Αρείου Πάγου ἠσχολήθη ὁ νομοθέτης οὗτος, ἀλλ' ἀφῆκεν ἄθικτον οἷον εὗρεν αὐτόν, σεβασθεὶς τήν τε ἀρχαίαν αὐτοῦ δικαστικὴν καὶ πολιτικὴν δικαιοδοσίαν, καὶ τὸν ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀριστοκρατικὸν ὀργανισμόν, συνᾴδοντα πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς μερίδος ἧς ὁ Δράκων ἦν ἀντιπρόσωπος. Ὁ αὐτὸς δὲ Πλούταρχος περιέχει εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ἀναμφισβήτητον τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος προϋπῆρχε τοῦ Σόλωνος, διότι μνημονεύει τοῦ *τρίτου ἄξωνος* τῶν νόμων αὐτοῦ, ἐν ᾧ λέγεται· « *Ὅσοι ἄτιμοι ἦσαν πρὶν Σόλωνα ἄρξαι ἐπιτίμους εἶναι, πλὴν ὅσοι ἐξ 'Αρείου Πάγου . . .* »

Ὁ Σόλων λοιπὸν οὐχὶ ἱδρυτής, ἀλλ' ἀναμορφωτὴς ὑπῆρξε τῷ ὄντι τοῦ δικαστηρίου τούτου, διότι οὐδ' αὐτός τι ἐνεωτέρισε περὶ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν σχηματισμὸν μόνον τῆς καὶ τὰ φονικὰ δικαζούσης Ἄνω Βουλῆς μετέβαλε, καταρτίσας αὐτήν, οὐχὶ ὡς ἦν πρίν, ἐκ τῶν *Ἡγητόρων*, ἢ ἀρχηγῶν τῶν ἀριστοκρατικῶν γενῶν, ἀλλ' ἐκ

(20) Ε, 125.
(21) Β. Σόλ. ΙΘ.

τῶν ἐξιόντων ἀρχόντων, ὡς ἐν τῷ προλαβόντι κεφαλαίῳ ἐῤῥέθη. Τὸ ὑπέρτατον ἄρα τοῦτο φονικὸν δικαστήριον ἐξηκολούθησεν ὃν αὐτὴ ἡ Ἄνω Βουλή, κατὰ τὸν νέον αὐτῆς ὀργανισμόν, διὸ καὶ ὑπὸ τῶν διαδίκων πάντοτε «*Ὦ Βουλή!*» προσφωνεῖται.

Ὁρίζει δὲ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ νόμος διατηρηθεὶς ἐν Δημοσθένει (22), οὕτω· «*Δικάζειν δὲ τὴν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ φαρμάκων, ἐάν τις ἀποκτείνῃ δούς.*» Ἀναφέρεται δ' ἐν ταύτῃ τῇ περικοπῇ τὸ «*ἐκ προνοίας*» ἀπὸ κοινοῦ καὶ εἰς τὸν *φόνον* καὶ εἰς τὰ *τραύματα*· καὶ ἐκ προνοίας ἢ ἑκούσιος φόνος ἐνοεῖτο ὁ λεγόμενος *αὐτόχειρ*, ἤτοι αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ φονέως ἐκτελεσθείς, κατ' ἀντίθεσιν τῆς *Βουλεύσεως*, δηλαδὴ τῆς εἰς φόνον παρακινήσεως, ἥτις εἰς ἕτερον δικαστήριον ἐδικάζετο. Τὸ αὐτὸ δ' ἰσχύει καὶ περὶ τῶν φαρμάκων, δι' ὃ ὁ νόμος λέγει «*ἐάν τις ἀποκτείνῃ δούς*», ἤτοι δοὺς αὐτός, καὶ οὐχὶ ἕτερον παρακινήσας εἰς τοῦτο.

Τὴν δικαιοδοσίαν δὲ ταύτην, πανάρχαιον οὖσαν, οὐ μόνον ὁ Δράκων καὶ ὁ Σόλων ἐσεβάσθησαν καὶ ἀφῆκαν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, ἀλλά, κατὰ τὰς μᾶλλον ἀξιοπίστους τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν, οὐδεμία ποτ' ἔθιξε τῶν ἐν Ἀθήναις συγκρουομένων μερίδων, οὐδ' αὐτὴ ἡ ἄγαν δημοτική, ἥτις συμφέρον εἶχε μόνον νὰ περικόψῃ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐπιῤῥοήν, καὶ ἐδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο μὴ θεωρουμένη ὅτι ἠσέβησε. Καὶ ὑπέλαβον μέν τινες τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Λυσίου (23). «*Τῷ δικαστηρίῳ τῷ ἐξ Ἀρείου Πάγου, ᾧ καὶ πάτριόν ἐστι καὶ ἐφ' ὑμῶν ἀποδέδοται τοῦ φόνου τὰς*

(22) Κ. Ἀριστοκρ. 627, § 22.
(23) Π. Ἐρατ. φ. Λ.

δίκας δικάζειν», ὡς δηλοῦν ὅτι εἰς τὸ δικαστήριον τοῦτο ἐδόθη καὶ πάλιν, ὅτε ὡμίλει ὁ Λυσίας, τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν τὰ φονικά, ἀφαιρεθὲν ἴσως ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀνατεθὲν τοῖς Ἡλιασταῖς ἢ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἢ ἐπὶ τῶν Τριάκοντα (24)· ἀλλὰ τὸ *ἀποδέδοται* δηλοῖ μόνον ἴσως *ἀποδεδομένον ἐστί*, ὡς καὶ ἐν Ἰσοκράτει (25)· «*πρὸς τὴν Βουλὴν περὶ αὐτῶν ἀπέδοσαν*»· διότι περὶ τοῦ ἐπὶ Ἐφιάλτου πραξικοπήματος ῥητῶς λέγει ὁ Φιλόχορος (26)· «*Ὅτε Ἐφιάλτης μόνα κατέλιπε τῇ ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῇ τὰ ὑπὲρ τοῦ σώματος*». Ὁ δὲ Δημοσθένης λέγει ἔτι γενικώτερον (27)· «*Τοῦτο μόνον τὸ δικαστήριον οὐχὶ τύραννος, οὐκ ὀλιγαρχία, οὐ δημοκρατία τὰς φονικὰς δίκας ἀφελέσθαι τετόλμηκεν.*»

Ἡ δὲ παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ δικονομία, καθ' ὅσον γινώσκεται, φαίνεται ἔχουσα ἀρχαϊκόν τινα ἐν γένει καὶ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Εἶχον δέ, κατ' αὐτήν, τὸ δικαίωμα τοῦ *διώκειν*, ἢ ἐνάγειν, τοὺς φονεῖς μόνοι οἱ ἐγγύτατοι συγγενεῖς, μέχρις ἀνεψιῶν (υἱῶν ἀδελφοῦ), ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ἀπωτέρων μέχρις ἀνεψιαδῶν (υἱῶν ἐξαδέλφου) καὶ πενθερῶν καὶ γαμβρῶν, καὶ πάντων τῶν φρατόρων (28). Ἐπὶ δὲ δούλων ἐνῆγον οἱ κύριοι αὐτῶν (29), καὶ ἐπὶ μετοίκων καὶ ἀπελευθέρων οἱ προστάται, καὶ ἐπὶ ξένων οἱ πρόξενοι αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ βουλόμενος ἐδύνατο, ὡς φαίνεται (30) οὐχὶ μὲν νὰ ἐναγάγῃ, ἀλλὰ νὰ καταγγείλῃ ἀνω-

(24) Schœmann, att. Proc. Σ. 143.—Bœckh, Index lect. Berol. bib. 1826-7.

(25) Π. Καλλίμ.

(26) Λεξ. Ῥήτ. μ. Φώτ. Pors Φ. Νομοφύλακες.

(27) Κ. Ἀριστοκρ. 642.

(28) Δημοσθ. κ. Εὐεργ. κ. Μνησιβ. 1160.—Αὐτ. κ. Μακαρτ. 1069.

(29) Ἀντιφ. π. Ἡρώδ. φ. 448.—Ἴδ. Ἰσοκρ. κ. Καλλιμ. § 52.

(30) Δημ. κ. Εὐέργ. κ. Μνησίβ. § 72.

νύμως τὸν φονέα, ἵνα δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ καταδίωξιν· ἐξ οὗ προφανὲς γίνεται ὅτι ὁ περιορισμὸς οὗτος τῆς ἐπ' ἄλλων γραφῶν ἐπικρατούσης ἀρχῆς, ὅτι ὁ *βουλόμενος Ἀθηναίων* ἐδύνατο ἐγκαλεῖν, ἦν οὐχὶ ἀπόῤῥοια ἀρχῆς θεωρούσης τὸν φόνον ὡς ἰδιωτικὸν καὶ οὐχὶ ὡς δημοσίας τάξεως ἔγκλημα, ἀλλὰ χαλινὸς εἰς περιστολὴν καταχρήσεως τοῦ ἐπικινδύνου ὅπλου τῶν φονικῶν κατηγοριῶν.

Ἐξ ἐναντίας δὲ μάλιστα, ἐπὶ φόνου ἐκ προνοίας, τῷ ἅπαξ ἐγκαλέσαντι δὲν ἐπετρέπετο πλέον ν' ἀναστείλῃ τὴν δίκην, ὡς ἐσυγχωρεῖτο ἐπὶ τοῦ ἀνευθύνου φόνου (31)· μόνον δ' ἐδύνατο νὰ παύσῃ ἡ καταδίωξις, ἂν ὁ φονευθείς, πρὶν ἢ ἀποθάνῃ, ἀπέλυε τῆς εὐθύνης τὸν φονεύσαντα αὐτόν (32). Καὶ τὸ παριστᾷν μὲν τὸν φόνον ὡς ἑκούσιον ἢ ἀκούσιον ἐξηρτᾶτο βεβαίως ἐκ τοῦ ἐνάγοντος· ἀλλ' ἐν ἀμφισβητουμέναις περιστάσεσιν ἀπεφάσιζε περὶ τούτου ὁ Βασιλεύς, ὁ ἔχων πασῶν τῶν φονικῶν δικῶν τὴν προανάκρισιν καὶ τὴν εἰσαγωγήν, καί, μετά τινα βεβαίως προανάκρισιν, παρέπεμπε τὴν δίκην εἰς ὃ ἐνέκρινε δικαστήριον (33).

Μετὰ δὲ τὴν παρουσίασιν τῆς ἀγωγῆς ἐγίνοντο αἱ νόμιμοι *κλήσεις*, ἤ, κατ' Ἀντιφῶντα (34), ἡ γραφὴ «*ἀπεγράφετο καὶ ἐκαλοῦντο αἱ κλήσεις ὅσαι ἔδει*·» Ἐκοινοποιοῦντο δ' αὗται τῷ ἐναγομένῳ ἐπιμελείᾳ τοῦ ἐνάγοντος, ὅπερ καὶ *προλέγειν* καὶ *προαγορεύειν* ἐλέγετο (35), διότι διὰ τῆς κλήσεως ὁ ἐναγόμενος συγχρόνως «*εἴργετο τῶν νομίμων*», ἤτοι ἐκωλύετο τῶν ἱερῶν, πάσης ἀγορᾶς, καὶ

(31) Δημ. κ. Ναυσιμ. καὶ Ξενοπ. 991.
(32) Αὐτ. π. Πανταιν. 983.
(33) Πλάτ. Εὐθύφρ. Ἀρχ. — Ἀντιφ. π. χορ. ΛΗ—ΜΒ.
(34) Π. Χορ. ΛΗ. ΜΒ.
(35) Δημ. κ. Μακαρτ. Σ. 1069, § 57.—Κ. Νεαίρ. Σ. 1348, § 9.

«*ἀγορᾶς ἐφορίας*», κατὰ Δημοσθένην (36), ὅπερ ἐξηγήθη ὡς δηλοῦν τὴν ἐπὶ τῶν ὁρίων, πάσης δηλ. ἐντὸς τῆς χώρας κειμένης, καὶ παντὸς δημοσίου τόπου (37). Πρὸ τῆς ἐπιδόσεως ὅμως τῆς κλήσεως, ἀπῃτεῖτο νὰ ἐνταφιασθῇ ὁ φονευθείς, ὅπερ εὐσεϐὲς μὲν ἦν, καὶ ἀφῄρει πᾶσαν ὑπόνοιαν ὅτι ψευδὴς ἦν ἡ κατηγορία, ἀλλὰ συγχρόνως ἀφῄρει ἀπὸ τῆς δίκης τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος, καὶ πολλὰ ἴσως τῶν τεκμηρίων καὶ στοιχείων τῆς ἀποδείξεως.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο, κατ' Ἀντιφῶντα, τρεῖς ἀλλεπάλληλοι «*προδικασίαι*» ἢ προανακρίσεις, κατὰ διάληψιν ἑνὸς μηνὸς μεταξὺ ἑκάστης· ἀλλὰ δίκη δὲν ἐδύνατο νὰ στηριχθῇ ἐπὶ προδικασίας γενομένης ἐπ' ἄλλου ἄρχοντος, δι' ὃ καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς μῆνας τοῦ ἔτους δὲν ἤρχιζον ποτὲ αἱ προδικασίαι. Ἐξετελοῦντο δ' ἐν αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ ἐν ᾧ καὶ ἡ δίκη ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ, ὡς ἡ κατὰ Θεομνήστου (38) καὶ ἡ κατ' Ἀριστοκράτους (39) ἐγένοντο ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ, ἡ δὲ κατ' Εὐέργου καὶ Μνησιϐίου (40) καὶ ἡ κατὰ Νεαίρας (41) ἐν Παλλαδίῳ· ὥστε ἐσφαλμένη ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Φωτίου· «*Προδικασία· οἱ τὰς ἐπὶ φόνῳ δίκας ἐγκαλούμενοι ἐν Πρυτανείῳ πρὸ τῆς δίκης διατελοῦσιν ἐπὶ τρεῖς μῆνας, ἐν οἷς ἐξ ἑκατέρου μέρους λόγοι προάγονται*», καὶ αἱ λέξεις «*ἐν πρυτανείῳ*» φαίνονται αὐθαιρέτως ἢ κατὰ λάθος παρεισαχθεῖσαι (42). Διεξῆγε δὲ τὰς προδικασίας ὁ Βασιλεύς, ἀλλὰ παρόντων, ἢ

(36) Κ. Ἀριστοκρ. 38.
(37) Ἀντιφ. π. Χορ. ΛΔ —Π. Ἡρωδ. φ. Ι.—Δημοσθ. κ. Λεπτ. Σ. 505. § 158. Αὐτ. Νεαίρ. Σ. 1438. § 9.—Αὐτ. κ. Εὐεργ. κ. Μνησ. Σ. 1160, § 69.
(38) Ἴδ. Λυσ. κ. Θεομν. Α, 11.
(39) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. Σ. 642, § 67.
(40) Αὐτ. κ. Εὐέργ. κ. Μνησ. Σ. 1160 § 70.
(41) Αὐτ. Κ. Νεαίρ. Σ, 1348, § 10.
(42) Ἴδ. Philippi Σ, 227, 47 a.

κἂν δικαιουμένων νὰ παρευρίσκωνται, καὶ τῶν λοιπῶν δικαστῶν (43), ὅπερ οὐχ ἧττον ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὰ τὰ δικαστήρια ἦσαν ἡ θέσις τῶν προανακρίσεων.

Ἐδίκαζον δὲ τὰ φονικὰ δικαστήρια ἐν ὑπαίθρῳ, ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ἀνόσιον ἦν νὰ παρακάθηνται οἱ δικασταὶ μετὰ τῶν μὴ καθαρῶν τὰς χεῖρας, καὶ ὁ ἐνάγων ἐπὶ φόνῳ νὰ μένῃ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην μετὰ τοῦ φονέως, « *ἵνα μὴ ὁμορόφιος γίγνηται τῷ αὐθέντῃ* », κατ' Ἀντιφῶντα (44). Κατὰ Βιτρούβιον ὅμως ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, πιλῷ ἐστεγασμένον, μετὰ βωμοῦ Ἀθηνᾶς Ἀρείας, ὑφ' Ὀρέστου δῆθεν ἱδρυθέντος (45). Ἐχρησίμευεν ὅμως ἴσως τὸ οἰκοδόμημα εἰς τὰς μὴ δικαστικὰς ἀλλὰ πολιτικὰς συνεδριάσεις, πρὶν ἢ μετατεθῶσιν εἰς τὴν Βασίλειον στοάν.

Ὁ δὲ Λουκιανὸς λέγει (46) ὅτι οἱ φονεῖς ἐδικάζοντο διὰ νυκτός, ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν τοῦ νὰ μὴ βλέπωσιν οἱ δικασταὶ τῶν δικαζομένων τὰ δάκρυα καὶ ἐξιλεῶνται. Πιθανώτερον ὅμως, ἂν ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία, ἐγίνετο τοῦτο ἕνεκα τοῦ φοβεροῦ καὶ ἀπαισίου χαρακτῆρος ὃν προσῆπτε τὸ ἑλληνικὸν αἴσθημα εἰς τὰς δίκας ταύτας, καὶ δι' ὃν εἰς τὸν λόφον τοῦ δικαστηρίου ὑπέκειτο τὸ ἄντρον τῶν ἐκδικητριῶν Ἐριννύων (47).

Ἡμέραι δὲ δικάσιμοι τῶν φονικῶν δικῶν ἦσαν αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἑκάστου μηνός, αἵτινες ἕνεκα τούτου ἴσως ἐθεωροῦντο καὶ ἐλέγοντο *ἀποφράδες* (48).

(43) Ἀντιφ. κ. Χορευτ. ΙΔ.
(44) Π. Ἡρώδ. φ. ΙΑ.
(45) Παυσ. Α. 28.
(46) Ἑρμοτ. 64. Π. τ. Οἴκου. 18.
(47) Παυσ. Α.
(48) Ἐτυμ. Μ. 131.—Ἐτ. Γουδ. 70.—Πολυδ. Η, 117.

Ἐχρησίμευον δ' ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ ὡς ἕδραι τῶν διαδίκων, κατὰ Παυσανίαν (49), δύω «*ἀργοὶ λίθοι*», ἤτοι ἀκατέργαστοι· καὶ ὁ μὲν ἐκαλεῖτο *ὕβρεως*, καὶ ἦν βεβαίως ἡ ἕδρα τοῦ φονέως, τοῦ ὑβρίσαντος, ὁ δὲ *ἀναιδείας*, καὶ ἦν ἡ τοῦ ἐνάγοντος, τοῦ μὴ αἰδεσθέντος ἢ συγχωρήσαντος.

Ὡρκίζοντο δὲ ταῖς Εὐμενίσιν ὁ ἐνάγων καὶ οἱ μάρτυρες τῆς κατηγορίας περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων αὐτῶν ὅρκον φοβερὸν καὶ ἐπίσημον, συνοδευόμενον ὑπὸ θυσιῶν αἵτινες ἔπληττον τὴν φαντασίαν, καὶ ἐτελοῦντο ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐν τεταγμέναις ἡμέραις, αὐταῖς ταῖς δικασίμοις. Ἔθετε δὲ κατὰ τὸν ὅρκον ὁ ὀμνύων τὸν πόδα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν αἱματηρῶν τεμαχίων τῶν σφαγίων, ἐπαρώμενος ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὡς περιγράφει ὁ Δημοσθένης (50)· «*Ἀλλ' ὃν οὐδεὶς ὄμνυσιν ὑπὲρ οὐδενὸς ἄλλου, στὰς ἐπὶ τῶν τομίων κάπρου καὶ κριοῦ καὶ ταύρου, καὶ τούτων ἐσφαγμένων ὑφ' ὧν δεῖ, καὶ ἐν αἷς ἡμέρας προσήκει, ὥστε καὶ ἐκ τοῦ χρόνου καὶ ἐκ τῶν μεταχειριζομένων ἅπαν ὅσον ἔσθ' ὅσιον πεπράχθαι· καὶ μετὰ ταῦτα ὁ τοιοῦτον ὅρκον ὀμωμοκώς, οὕτω πιστεύεται.*

Φαίνεται δ' ὅτι ὁ τοιοῦτος ὅρκος ἐδίδετο εἰς πάντα τὰ φονικὰ δικαστήρια (51), καὶ ἐκαλεῖτο δι' ἀμφοτέρους τοὺς διαδίκους *διωμοσία*, ὡς ἐν Δημοσθένει (52)· «*Ὁπόσοι νόμοι περὶ τῶν φονικῶν δικαστηρίων εἰσί, καλεῖσθαι λέγοντες ἢ μαρτυρεῖν ἢ διόμνυσθαι τοὺς ἀγωνιζομένους, ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν προστάττοντες*», καὶ κατωτέρω (53)· «*Τῷ δὲ φεύγοντι τὰ μὲν τῆς διωμοσίας τ' αὐτά*».

(49) Α, 28.
(50) Κ. Ἀριστοκρ. 642, § 68.—Ἰδ. Αἰσχίν. Πρπρσβ. § 87.
(51) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. § 63, 71.
(52) Αὐτ. § 63.
(53) Αὐτ. § 69.

Περιείχετο δ' ἐν τοῖς νόμοις ἡ φιλάνθρωπος διάταξις, ὅτι μετὰ τὸν πρῶτον λόγον ἐδύνατο ὁ ἐναγόμενος ν' ἀποφύγῃ τὴν ποινὴν δι' ἑκουσίας φυγῆς, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (54)· « *Τὸν πρότερον δὲ ἔξεστιν εἰπόντα λόγον, μεταστῆναι, καὶ οὔθ' ὁ διώκων οὔθ' οἱ δικάζοντες, οὔτ' ἄλλων ἀνθρώπων οὐδεὶς κύριος κωλύσαι* ». Τοῦτο δὲ συνέβαινε βεβαίως καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς δικαστηρίοις ὅτε, παρὰ τὸν διϊσχυρισμὸν τοῦ ἐναγομένου, ἐδύνατο νὰ καταγνωσθῇ αὐτοῦ ἑκούσιος φόνος. Ὁ Πολυδεύκης (55) δ' ἐξαιρεῖ τῆς εὐεργετικῆς ταύτης ἐπιεικείας τοὺς πατροκτόνους· « *πλὴν εἴ τις γονέας εἴη ἀπεκτονώς* ».

Ἀπηγόρευε δ' ὁ νόμος ἐν ταῖς περὶ φονικῶν ἀγορεύσεσι τὰς μακρηγορίας καὶ τὰ περιττὰ προοίμια καὶ τοὺς ἐπιλόγους (56).

Ἐπειδὴ δὲ πανάρχαιοι ἦσαν οἱ φονικοὶ νόμοι, καὶ οὐχὶ πᾶσι γνωστοὶ καὶ καταληπτοί, διὰ τοῦτο ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι τρεῖς *ἐξηγηταὶ* αὐτῶν, τὰ περὶ αὐτῶν τοῖς δεομένοις ἰδιώταις διδάσκοντες· ἐξελέγοντο δ' ἐξ εὐπατριδῶν, ὡς ἐχόντων μᾶλλον τὴν τῶν ἀρχαίων καὶ πατρίων παρακαταθήκην (57).

Ἐψήφιζον δ' οἱ δικασταὶ οὐχὶ κατὰ τὸ γράμμα τῶν δικαστικῶν ἀποδείξεων, ἀλλὰ καθ' ἣν ἔκ τε αὐτῶν καὶ ἀλλαχόθεν ἐμόρφουν πεποίθησιν. « *Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ λόγου μόνου*, λέγει ὁ Αἰσχίνης (58), *οὐδὲ ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτοὶ ἐξητάκασι καὶ συνίσασι, τὴν ψῆφον φέρουσι* ».

(54) Αὐτ. Σ. 643. § 63.—Ἀντιφ. Ἡρ. φ. § ΙΓ.
(55) Η, 117.
(56) Λυσ. κ. Σίμων. ΛΣΤ.—Λυκ. κ. Λεωκρ. ΙΒ.—Ἀντιφ. Π. Χορ. Θ.—Πολυδ. Η. 117.—Ἀριστοτ. Ῥήτ. Α, 1.
(57) Δημοσθ. κ. Εὐέργ. κ. Μνησ. 1160 § 70.—Σουΐδ. Φ. ἐξηγηταί.
(58) Κ. Τιμάρχ. ΛΖ.

Καὶ μεγίστη ἦν ἡ περὶ τῆς εὐθυδικίας τοῦ Ἀρείου Πάγου πεποίθησις τῶν ἀρχαίων, ὥστε οὐδείς ποτε, κατὰ Δημοσθένην (59), ἢ ἀποτυχὼν κατήγορος, ἢ κατηγορούμενος καταδικασθείς, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς ἀδικηθείς. Εἰς τοῦτο δὲ συμμαρτυρεῖ καὶ ὁ Λυκοῦργος, λέγων (60)· « *Καὶ παρ' αὐτοῖς ὁμολογεῖσθαι τοῖς ἁλισκομένοις δικαίαν ποιεῖσθαι τὴν κρίσιν* ».

Ἐγίνετο δὲ ἡ ψηφοφορία διὰ δύο καδίσκων, καὶ ἡ ἰσοψηφία ἦν ὑπὲρ τοῦ φεύγοντος, νικώσης, ὡς ἐλέγετο, τῆς *ψήφου τῆς Ἀθηνᾶς* (61).

Ἦσαν δ' αἱ ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ ἀνάλογοι τοῦ ὑπὸ τῶν δικαστῶν, οὐχὶ δ' ὑπὸ τῶν διαδίκων, χαρακτηρισμοῦ τοῦ ἐγκλήματος, καὶ οὐχὶ αὐθαίρετοι, ἀλλ' αἱ ὑπὸ τοῦ νόμου ῥητῶς διαγεγραμμέναι, ὡς ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Θεογένους λέγεται (62)· « *Ἐζημίου τὸν Θεογένην ὅσα κύριά ἐστιν, ἐν ἀπορρήτῳ δὲ καὶ μετὰ κοσμιότητος. Οὐ γὰρ αὐτοκράτορές εἰσιν ὡς ἂν βούλωνται Ἀθηναίων τινὰ κολάσαι* ». Φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπῆρχον ἐξαιρετικαί τινες περιστάσεις, καθ' ἃς τοιαύτη πληρεξουσιότης ἐδίδετο τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου (63).

Ἦν δ' ἡ τοῦ ἐκ προνοίας φόνου ποινὴ θάνατος· ἀμφιβάλλεται δ' ἂν συνεπείγετο ὁ θάνατος καὶ τὴν δήμευσιν (64). Κατά τι δὲ χωρίον γραμματικοῦ (65), ὃ φαίνεται ἐπικυρῶν καὶ ὁ Δημοσθένης (66), ἂν ὁ φονευθεὶς ἦν ξένος ἢ μέ-

(59) Κ. Ἀριστοκρ. Σ. 642.
(60) Κ. Λεωκρ. Δ.
(61) Ἴδ. κατωτ. Κεφ. Ι'.
(62) Δημ. κ. Νεαίρ. 1372.
(63) Ἴδ. Δειναρχ. κ. Δημοσθ. ΞΒ.
(64) Δημ. κ. Μειδ. 528.
(65) Bekk. Anecd. 194.
(66) Κ. Ἀριστοκρ. ΛΗ.

τοικος, ἡ ποινὴ τοῦ φονέως ἦν ἀειφυγία καὶ δήμευσις. Ἐπετρέπετο δ' εἰς τοὺς ἀδικηθέντας, ἤτοι τοῦ φονευθέντος τοὺς συγγενεῖς, νὰ παρευρίσκωνται εἰς τοῦ φονέως τὴν τιμωρίαν, ὡς ἐν Δημοσθένει (67)· « *Τῷ δέ, ἐπιδεῖν διδόντι δίκην ἔξεστιν, ἣν ἔταξεν ὁ νόμος, τὸν ἁλόντα.* »

Ἂν δ' ὁ φονεὺς διέφευγε, καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ συλληφθῇ, οὐ μόνον ἐπεβάλλετο αὐτῷ δήμευσις (68), ἀλλ' ἐπέτρεπεν ὁ νόμος εἰς τοῦ φονευθέντος τοὺς συγγενεῖς καὶ τὴν *ἀνδροληψίαν*, ἤτοι συλλαβόντες τινάς, οὐχὶ πλείους τῶν τριῶν, ἐκ τῶν οἰκείων τοῦ φονέως, ἀντ' αὐτοῦ ἐκείνους νὰ δικάζωσιν, ἂν δὲν παρέδιδον τὸν αὐτουργόν. Ἔχει δ' οὕτω τοῦ νόμου τὸ κείμενον, ὡς διατηρεῖται ἐν Δημοσθένει (69)· « *Ἐάν τις βιαίῳ θανάτῳ ἀποθάνῃ, ὑπὲρ τούτου τοῖς προσήκουσιν εἶναι τὰς ἀνδροληψίας, ἕως ἂν ἢ δίκας τοῦ φόνου ὑπόσχωσιν, ἢ τοὺς ἀποκτείναντας ἐκδῶσιν. Τὴν δ' ἀνδροληψίαν εἶναι μέχρι τριῶν ἀνδρῶν, πλέον δὲ μή.* »

Τοῦ δ' ἐκ *προνοίας τραύματος* ἡ ποινὴ ἦν φυγὴ καὶ δήμευσις (70), καὶ ἐδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ καὶ θάνατον, ἂν ὁ φυγὼν ἐπέστρεφεν αὐτογνωμόνως (71).

Ἔφεσις δ' ἐκ τῶν φονικῶν ἀποφάσεων οὐδαμοῦ μνημονεύεται, καί, ὡς φαίνεται, οὐδόλως ἐπετρέπετο (72).

Ὁ ἀθωούμενος δὲ καὶ ἀπολυόμενος ἔθυεν ἐν τῷ ἄντρῳ

(67) Κ. Ἀριστοκρ. 642.

(68) Δημ. κ. Μειδ. Σ. 528; § 43.—Αὐτ. κ. Ἀριστοκρ. Σ. 634, § 45.—Ἀντιφ. Τετραλ. Α, β' § 9.—Πολυδ. Η, 99.

(69) Κ. Ἀριστοκρ. 617 § 22.

(70) Δημ. κ. Βοιωτ. Β, Σ. 1018 § 32.

(71) Λυσ. κ. Ἀνδοκ. ΙΕ.

(72) Ἴδ. Δημοσθ. κ. Νεαίρ. 1372.—Ἀντιφ. π. Χορ. 762.—Αἰσχ. κ. Κτησ. 408.— Δειν. κ. Ἀριστογ.

τῶν Εὐμενίδων εἰς ταύτας καὶ εἰς ἄλλους καταχθονίους Θεούς (73).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ποινικὴ δικαιοσύνη. Ἐφέται.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν *ἐκ προνοίας φόνων* ὑπῆρχον και ἕτεραι φόνου κατηγορίαι, ἃς ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων δὲν ἐδίκαζεν ὁ Ἄρειος Πάγος, ἀλλ' ἕτεροι δικασταί, οἱ καλούμενοι *Ἐφέται*, περὶ ὧν πολλὰ θὰ ἐδιδασκόμεθα ἂν διετηρεῖτο ἀκεραιοτέρα ἐπιγραφή τις τὸ πλεῖστον ἐξηλειμμένη, ἥτις σώζεται ἐντετειχισμένη εἰς τὴν μικρὰν μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν (Γωργόπικο) τῶν Ἀθηνῶν. Ταύτης ἐκδοὺς ἄλλοτε τὸ τότε φαινόμενον μέρος (1), ἐγνώρισα ὅτι περιεῖχε φονικὸν νόμον τοῦ Δράκοντος. Ὁ δὲ πολυμαθὴς Kœhler, ἐπιτυχὼν τὴν κάθαρσιν αὐτῆς, ἀνεῦρε περισσότερά τινα γράμματα, καὶ ἕτερα ἀνέγνω ἀκριβέστερον (2), ἐπιτρέψαντα αὐτῷ νὰ ἐπιγράψῃ ἐπὶ τοῦ λίθου κατ' εἰκασίαν, πολλάκις ἀσφαλῆ, τὰ γνωστὰ τῶν νόμων κείμενα, λαμβάνοντα οὕτως ἀξιόλογον ἐπικύρωσιν.

Ἔχει δ' ἡ περὶ τῶν δικαστῶν τούτων πληροφορία τοῦ Πολυδεύκους ὡς ἕπεται (3)· « *Δοκοῦσι δ' ὠνομάσθαι, ὅτι πρότερον τοῦ Βασιλέως τοὺς ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ κρινομέ-*

(73) Παυσ. Α, 28.
(1) Antiq. Hellen. I, Ἀρ. 259.
(2) Hermes, 1867, Σ. 27.—Kirchoff, C. I. Att. Ἀρ. 61.—Philippi, Areop. u. Ephet. Σ. 333.
(3) Η, 125.

νους ἐξετάζοντος, ὁ Δράκων παρέδωκε τοῖς Ἐφέταις, τὴν κρίσιν ἐφέσιμον ἀπὸ τοῦ Βασιλέως ποιούμενος.» Καὶ ὅτι μὲν μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, ἀναλαβοῦσα ἡ Βουλὴ τὰς φονικὰς δίκας, κατέλιπε τὰς ἧττον σπουδαίας εἰς τὸν ἄρχοντα Βασιλέα, οὐδόλως ἐστὶν ἀπίθανον, ὡς ἐπέτρεψεν αὐτῷ καὶ ἄλλα ἄσημα λείψανα τῆς ἀρχαίας βασιλικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, οἷον τὴν τῶν ἱερῶν ἐπιμέλειαν. Ἀλλὰ προφανὴς παρεξήγησίς ἐστιν ὅτι ὁ Δράκων ἐγκατέστησε νέους δικαστάς, ἵνα εἰς αὐτοὺς *ἐφέσιμον ποιῆται* τὴν περὶ ἀκουσίων φόνων κρίσιν τοῦ Βασιλέως, διότι βεβαίως δὲν προὐνόησεν ὑπὲρ ἐξασφαλίσεως διὰ διπλοῦ βαθμοῦ διαδικασίας τῶν ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ κατηγορουμένων, καταλείψας ἄνευ τῆς τοιαύτης ἐγγυήσεως τοὺς ἐπὶ φόνῳ ἐκ προνοίας διωκομένους καὶ πολὺ ἀνώτερον κίνδυνον διατρέχοντας· ἡ δὲ τοιαύτη ὑπερβολικὴ ὑπὲρ τῶν πρώτων πρόνοια ὀλίγον θὰ συνεβιβάζετο καὶ πρὸς τὸν ἄγριον χαρακτῆρα ὅστις κοινῶς ἀποδίδοται εἰς τὸν νομοθέτην τοῦτον. Καὶ ὁ Ἡσύχιος δὲ φρονεῖ (4) ὅτι οὕτως ἐκλήθησαν, διότι «*τούτοις ἦν ἐφιέναι*» ἀπὸ τῶν ἀρχόντων οἵτινες ἔπαυσαν ὡς πρὶν «*αὐτοτελεῖς τὰς δίκας ποιεῖσθαι* (5)».

Τὸ πιθανώτατον δὲ φαίνεται ὅτι ὁ Δράκων, νόμους θεὶς περὶ τῶν φονικῶν, τὸν μὲν Ἄρειον Πάγον, ὡς ἐῤῥέθη, ἀφῆκεν ὡς εὗρε, διότι οὐδ' ἐτόλμα νὰ θίξῃ τὸ σεβαστὸν τοῦτο καὶ θρησκευτικῇ εὐλαβείᾳ περιβεβλημένον δικαστήριον, οὐδὲ συμφέρον εἶχε νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀριστοκρατείας ἧς ἦν μέλος καὶ πρόμαχος· τὰς ἐπιλοίπους ὅμως φονικὰς δίκας εὑρὼν σφετεριζομένας εἴτε ὑπὸ πολλῶν ἀρχόντων εἴτε ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, καὶ ἴσως φατριαστικῶς καὶ

(4) Φ. Ἐφέται.
(5) Bekk. Anecd Σ. 449.

αὐθαιρέτως διεξαγομένας, ἐκανόνισε τὰ κατ' αὐτάς, καὶ ἢ ἐγκατέστησεν ἢ μετεῤῥύθμισεν ὑπάρχοντας ἤδη ἴσως, ἀλλὰ μὴ τακτικῶς ἐνεργοῦντας δικαστάς, ἵνα εἰς τούτους φέρῃ τὰς δίκας ταύτας ὁ Βασιλεύς, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ *ἐφιέναι*, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα αὐτῶν προέκυψεν.

'Απόδειξιν δ' ὅτι ὁ Δράκων ὠργάνισε μόνον τοὺς 'Εφέτας καὶ οὐχὶ καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον παρέχει καὶ ἡ προμνησθεῖσα 'Αττικὴ ἐπιγραφή, ἥτις, ἐν ᾧ ἐν στ. 5. λέγει ὅτι περιέχει « *Δράκοντος νόμον τὸν περὶ τοῦ φόνου* », ἐν στ. 10 ἄρχεται ἀπὸ τοῦ *Πρώτου Ἄξωνος*, καὶ πραγματεύεται ἀμέσως περὶ 'Εφετῶν.

Οὐχὶ δὲ λίαν πιθανὴ φαίνεται ἑτέρα παραγωγή, ἡ ὑπό τινος τῶν νεωτέρων προτεινομένη (6), καθ' ἣν οἱ δικασταὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο *'Εφέται*, ὡς ὄντες οἱ *ἐπὶ* τῶν *ἐτῶν*, ἤτοι τῶν συγγενῶν, (ὅπερ ὅμως τότε πρέπει νὰ γραφῇ διὰ δασείας *ἕτης*, κατὰ τὸ *ἑταῖρος*), ἤτοι οἱ γενάρχαι τῶν 'Αθηναίων. 'Ως τοιοῦτοι ὅμως ἔπρεπε νὰ προϋπῆρχον τοῦ Δράκοντος, νὰ ἦσαν ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις οἱ αὐτοὶ μετὰ τῶν *ἡγητόρων ἠδὲ μεδόντων*, καὶ ἑπομένως οἱ αὐτοὶ τοῖς πρώτοις 'Αρεοπαγίταις, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν νὰ εἶναι ἐκ 360, ἴσος πρὸς τὸν τῶν γενῶν.

'Αλλὰ τούτων πάντων τα ἐναντία μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· διότι πρὸ τοῦ Δράκοντος μὲν 'Εφέται ὑπ' οὐδενὸς μνημονεύονται, καὶ πάντες οἱ περὶ τῶν δικαστῶν τούτων λόγον ποιούμενοι εἰς ἐκεῖνον ἀνάγουσι τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν, ὃ φαίνεται ἐπικυροῦσα καὶ ἡ ἐπιγραφή.

'Επίσης δ' οὐδαμοῦ μνημονεύονται ὡς ἐκ γενετῆς κεκτημένοι τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν, ἀλλ' ὁ Σουΐδας λέ-

(6) L. Lange, De ephet. Atheniens. nomine, Preisvert. Progr. Λειψ. 1873. Σ. 11.

γει (7) ὅτι ἦσαν αἱρετοὶ δικασταί, «*ἀριστίνδην αἱρεθέντες, ὑπὲρ τὰ ν ἔτη γεγονότες, καὶ ἄριστα βεβιωκέναι ὑπόληψιν ἔχοντες.*»

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν δ' αὐτῶν, νόμος διατηρηθεὶς ἐν Δημοσθένει (8) ὁρίζει αὐτὸν εἰς *πεντήκοντα καὶ ἕνα*, καὶ μετ' αὐτοῦ φαίνεται συνᾴδουσα καὶ ἡ μαρτυρία τῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ, κατὰ τὰ σωζόμενα ἴχνη, ἀναγινώσκεται ἐν στ. 19: «*πεντήκο*[*ν*]*τ*[*α καὶ*] *εἷς*». Καὶ λέγεται μὲν ἐν Ἁρποκρατίωνι (9) τῷ ὄντι· «*ἄνδρες οἵτινες π' ὄντες ἐδίκαζον*», καθ' ὃν καὶ ὁ Ζωναρᾶς γράφει «*ὀγδοήκοντα ὄντες*»· ἀλλὰ πιθανῶς τὸ *π'* εἶναι λάθος ἀντὶ *νά*, ἢ τὸ *π' ὄντες* ἀντὶ τοῦ *Περιϊόντες*, ἤτοι μεταβαίνοντες ἀπὸ δικαστηρίου εἰς δικαστήριον· καὶ ἡ διόρθωσις αὕτη φαίνεται τόσῳ πιθανωτέρα καθ' ὅσον καὶ ἐν ἄλλοις γραμματικοῖς (10) γράφεται κατὰ λάθος δι' οὗ διαφαίνεται ἡ ἀλήθεια «*Περιόντες*». Δικαιολογοῦσι δὲ τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα ὡς πανάρχαιον οἱ Γραμματικοί (11), στηρίζοντες αὐτὸν ἐπὶ τοῦ μύθου καθ' ὃν ἐπὶ τῆς ἐπανόδου ἐκ Τροίας συνέστη ἐν Ἀθήναις δικαστήριον ἐκ 50 Ἀθηναίων καὶ 50 Ἀργείων, ἵνα δικάσῃ τὸν Βασιλέα τῶν Ἀθηναίων Δημοφῶντα, ἁρπάσαντα τὸ Παλλάδιον, καὶ φονεύσαντα τοὺς φέροντας αὐτὸ Ἀργείους.

Λέγει δὲ περὶ τῶν Ἐφετῶν ὁ Πολυδεύκης (12)· «*Ἐδίκαζον δὲ τοῖς ἐφ' αἵματι διωκομένοις ἐν τοῖς πέντε δικαστηρίοις· Σόλων δ' αὐτοῖς προσκατέστησε τὴν ἐξ Ἀρείου*

(7) 80.
(8) Πρ. Μακάρ. 1069, § 59.
(9) Φ. Ἐπὶ Παλλαδίῳ.
(10) Φώτ.—Λεξ. Seguer.
(11) Σουίδ.—Ἁρποκρ.—Ἐτυμ. Μ. Φ. Παλλάδιον.
(12) Η, 125.

Πάγου Βουλήν. » Ἀλλ' ὅτι ἡ μαρτυρία αὕτη σφάλλεται, ἔστι πρσφανές, διότι ἐν ᾧ ἐφέτας λέγει πάντας τοὺς τῶν φονικῶν δικαστάς, ἄρα καὶ τοὺς Ἀρειοπαγίτας, ἀποτελοῦντας ὁμοῦ πέντε δικαστήρια, ἔπειτα ἐπιφέρει αὖθις τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλήν, ἣν ἐπίσης ἐσφαλμένως ἀποδίδωσιν εἰς τὸν Σόλωνα. Ὁ δὲ Δημοσθένης (13), καί, ἐξ αὐτοῦ ὡς καὶ ἐξ Ἀριστοτέλους, ὁ Ἁρποκρατίων, λέγουσι τέσσαρα δικαστήρια ἐν οἷς ἐδίκαζον οἱ Ἐφέται, ὧν ὅμως τὰ δύο εἶχον ἤδη ἐπὶ Δημοσθένους δοθῆ τοῖς Ἡλιασταῖς. Εἰσῆγε δ' ἐν αὐτοῖς ὡς καὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ τὰς δίκας ὁ ἄρχων Βασιλεύς, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λέγεται· « *Δ]ικάζειν δὲ τοὺς βασιλέας, τοὺς [δὲ] ἐφέτας διαγν[ῶναι]* », καὶ ὁρίζει τὴν στῆσιν τῆς στήλης « *πρόσθεν τῆς στοᾶς τῆς Βασιλείας.* »

Ἦσαν δὲ ταῦτα τὰ τέσσαρα δικαστήρια

α'. Τὸ *ἐν Παλλαδίῳ*, συνεδριάζον ἐν τῷ ἀρχαίῳ ναῷ τῆς Παλλάδος παρὰ τὸν Ἰλισσόν, εἰς ὃν ἐλέγετο ὅτι κατετέθη τὸ ἀπὸ τῶν Ἀργείων ἀφαιρεθὲν Τρωϊκὸν Παλλάδιον (14). Ἐδίκαζον δ' ἐνταῦθα οἱ ἐφέται τοὺς κατηγορουμένους ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ· διότι τὰ Ἑλληνικὰ ἤθη καὶ τοῦτον ἀπετροπιάζοντο ὡς ἀπαίσιον καὶ θεομισῆ, καὶ ἐκ τῶν ἀπωτάτων χρόνων ὑπάρχουσι παραδείγματα ἀκουσίων φονέων οἵτινες οὐ μόνον νὰ καθαρθῶσιν ὤφειλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτῶν νὰ φυγαδευθῶσιν (15). Ἂν δ' ἔν τινι χωρίῳ τοῦ Αἰσχίνου (16) μνεία γίνηται ἐν γένει περὶ *φονικῶν δικῶν ἐν τῷ Παλλαδίῳ*, προφανῶς αἱ τελευταῖαι

(13) Κ. Ἀριστοκρ. Σ. 642, § 67.
(14) Σουΐδ. ἐπὶ Παλλαδίῳ.—Πολυδ. Η, 119.
(15) Ὁμ. Ἰλ. Ψ, 85.
(16) Π. Παρπρεσ6. ΠΖ.

αὗται λέξεις *ἐν τῷ Παλλαδίῳ*, παρενεγράφησαν εἰς τὸ κείμενον ἐξ ἀτύπου τινος ξένης σημειώσεως. Ἀποδειχθείσης δὲ τῆς ἐνοχῆς, ὑπεβάλλετο ὁ ἀκούσιος φονεὺς εἰς φυγὴν ἐντὸς ὡρισμένου χρόνου καὶ δι' ὡρισμένης ὁδοῦ, οὐχὶ πρὸς ποινὴν βεβαίως, δι' ὃ καὶ δήμευσις δὲν συνώδευε τὴν φυγὴν (17), ἀλλὰ πρὸς θρησκευτικὸν ἱλασμόν, ὅθεν καὶ διήρκει ἡ φυγὴ μόνον μέχρις οὗ τις τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος ἐσυγχώρει τὸν φονέα, κατὰ τοῦτον τὸν νόμον (18)· «*Τὸν ἁλόντα ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ ἔν τισιν εἰρημένοις χρόνοις ἀπελθεῖν τακτὴν ὁδόν, καὶ φεύγειν ἕως ἂν αἰδέσηταί τινα* (*τις*;) *τῶν ἐν γένει τοῦ πεπονθότος*.» Πιθανὸν ὅμως ὅτι καὶ αἰδέσεως μὴ ἐπελθούσης, δὲν ἦν διηνεκής, ἀλλὰ διήρκει ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ἡ φυγή, ὡς καὶ ὅτι ἡ αἴδεσις μετὰ προθεσμίαν μόνον τινὰ ἐπετρέπετο (19), ἴσως ἑνὸς ἔτους, ὡς προτείνει ὁ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ (20) εἰς κατώτατον αὐτῆς ὅρον. Ἀναφέρουσι δὲ καὶ οἱ Λεξικογράφοι τὸν *Ἐπενιαυτισμόν*· ἀλλ' ἡ λέξις σημαίνει ἐν γένει προθεσμίαν, καὶ οὐχὶ ἓν ἔτος.

Συγγενοῦς δὲ μὴ ὑπάρχοντος ἵνα *αἰδεσάμενος* προκαλέσῃ τὴν κάθοδον, ἐδύναντο, κατὰ μεταγενέστερον νόμον (21), μετὰ τὴν ἔκπνευσιν βεβαίως τῆς προθεσμίας, νὰ ζητήσωσιν αὐτὴν δέκα ἐκ τῶν φρατόρων τοῦ φονευθέντος, ἀριστίνδην ὑπὸ τῶν Ἐφετῶν ἐκλεγόμενοι, καὶ ὁ ἐπανερχόμενος ὤφειλεν, ἐπιτελέσας θυσίαν κατὰ τρόπον διαγεγραμμένον (22), νὰ ὑποστῇ τὸν θρησκευτικὸν καθαρμόν.

(17) Ἁρποκρ. Φώτ. Σουίδ.—Δημ. κ. Ἀριστοκρ. Σ. 634, § 45.
(18) Δημ. Κ. Ἀριστοκρ. Σ. 643, § 72.—Ἁρπ. Φ. Αἰδέσασθαι.
(19) Ἀντιφ. Τετραλ. Β, § 10.
(20) 865, E.—866. C.—869, E.
(21) Δημ. π. Μακάρτ. 1069 § 59.
(22) Fæstus φ. Aries.

Ὁ δ' ἀφεὶς οὕτω δι' ἀκούσιον φόνον δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν κατὰ τοῦ φονέως γραφὴν διὰ τὴν αὐτὴν πρᾶξιν (23), ὡς καὶ οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο νὰ καταδιώξῃ τὸν φονέα, ἂν ὁ φονευθείς, πρὶν ἢ ἀποθάνῃ, εἶχε συγχωρήσει αὐτόν (24).

Ἔν τινι δὲ χωρίῳ τοῦ Ἁρποκρατίωνος (25) μνημονεύεται τὸ Παλλάδιον « *ἐν ᾧ δικάζουσιν ἀκουσίου φόνου καὶ βουλεύσεως οἱ Ἐφέται* », καὶ ἡ εἴδησις αὕτη, ὅτι πλὴν τοῦ ἀκουσίου φόνου ἐδικάζετο ἐνταῦθα καὶ ἡ *Βούλευσις φόνου*, ἤτοι ἡ προτροπὴ πρὸς αὐτόν, ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ ῥητόρων (26), ἐν ᾧ ἀμφίβολοι μόνον μαρτυρίαι (27) ὑποστηρίζουσι τὴν δόξαν, ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος ἔκρινε καὶ τὴν *Βούλευσιν* πρὸς ἑκούσιον φόνον. Ἦν δ' ἡ τῆς *Βουλεύσεως* ποινὴ ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ ἐγκλήματος εἰς ὃ παρεκίνησε, καθ' ὃν βαθμὸν τὸ ἔγκλημα ἐξετελέσθη. Οὕτω λέγει ὁ Ἀντιφῶν (28)· « *Τὸν ἐπιβουλεύσαντα κελεύει* (*ὁ νόμος*) *φονέα εἶναι* », καὶ ὁ Ἀνδοκίδης (29)· « *Τὸν βουλεύσαντα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνέχεσθαι καὶ τὸν τῇ χειρὶ ἐργασάμενον.* » Τὸ Παλλάδιον ἑπομένως ἐδύνατο καὶ θάνατον νὰ καταψηφίσῃ, ἂν ἡ Βούλευσις ἦν πρὸς ἑκούσιον φόνον, καὶ ἐπέφερεν αὐτόν. Ἡ δ' *αἴδεσις* ἐφηρμόζετο προφανῶς καὶ εἰς τὸν διὰ βουλεύσεως αἴτιον ἀκουσίου φόνου γενόμενον.

Ἔκ τινος δὲ σχολίου εἰς Αἰσχίνην (30) ἐξάγεται ὅτι ἐν

(23) Δημοσθ. κ. Πανταιν. Σ. 983, § 58.

(24) Δημ. πρ. Ναυσίμ. καὶ Ξενοπείθ. 991, 2.

(25) Φ. Ἐπὶ Παλλαδίῳ.

(26) Ἀντιφ. π. Χορ. Ι.—π. μητρυιᾶς.—Ἀνδοκ. π. Μυστηρ. 694.—Ἰσαῖος πρ. Εὐκλείδ. ἐν Ἁρποκρ.—Ἀριστοτ. Ἀθ. Πολ. ὁμ.

(27) Δείναρχ. κ. Πιστ. ἐν Ἁρποκρ.—Δημ. κ. Κόν.—Λυσ. κ. Θεομν.—Ἴδ. Philippi, Σ. 29.

(28) Τετραλ. 3. Β, § 5.

(29) Π. Μυστ. 94.

(30) Π. Πρπρσб. 87.

Παλλαδίῳ καὶ οὐχὶ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ ἐδικάζοντο οἱ φόνοι δούλων, μετοίκων καὶ ξένων· «*Ἐδίκαζον ἀκουσίου φόνου καὶ βουλεύσεως καὶ οἰκέτην ἢ μέτοικον ἢ ξένον ἀποκτείναντα*». Ἀλλὰ τὰ παραδείγματα τοιούτων δικῶν, ὅσα ἐν ῥητορικοῖς λόγοις ἀπαντῶνται (31), ἀναφέρονται πάντα εἰς ἀκουσίους φόνους, ἑπομένως ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ἐν Παλλαδίῳ δικαζομένους. Καὶ ἐνομίσθη μὲν (32) τὴν ἐξαίρεσιν τῶν ξένων ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου αἰνιττομένη ἡ περικοπὴ αὕτη τοῦ Παυσανίου, λέγοντος περὶ τοῦ ἄντρου τῶν Εὐμενίδων (33)· «*Ἐνταῦθα θύουσι μὲν ὅσοις ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ τὴν αἰτίαν ἐξεγένετο ἀπολύσασθαι, θύουσι δὲ καὶ ἄλλως ξένοι τε ὁμοίως καὶ ἀστοί*»· ἀλλ' ἐν ταύτῃ πρόκειται περὶ κατηγορουμένων ἐπὶ φόνῳ, οὐχὶ περὶ ἀποκταθέντων.

ϐ'. Τὸ δ' ἐν *Δελφινίῳ* συνήρχετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος, κειμένῳ καὶ τούτῳ παρὰ τὸν Ἰλισσόν, βορείως τοῦ Ὀλυμπιείου, καὶ ἑνὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱερῶν τῆς πόλεως (34). Λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης (35) ὅτι «*πάντων ἁγιώτατα ἔχει καὶ φρικωδέστατα*», διότι ἐν αὐτῷ ἐδίκαζον οἱ ἐφέται τοὺς ὁμολογοῦντας μὲν ὅτι ἑκουσίως ἐφόνευσαν, ἀλλὰ διϊσχυριζομένους ὅτι εἶχον τὸ φοβερὸν δικαίωμα τούτου, ὡς φερ' εἰπεῖν ἐν περιστάσει δικαίας ἀμύνης (36), δι' ὃ ἴσως καὶ ἔκειτο τὸ δικαστήριον ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ ὅστις ἀμυνόμενος ὑπὲρ τῆς μητρὸς ἐφό-

(31) Δημ. κ. Εὐεργ. καὶ Μνησ. 1357, § 59.—Αὐτ. κ. Νεαίρ. 1348, § 9. —Ἰσοκρ. κ. Καλλιμ. ΝΒ.
(32) Philippi, 54, A, 78ᵃ.
(33) A, 28.
(34) Παυσ. A, 19.
(35) Κ. Ἀριστοκρ. 642 § 67.
(36) Ἴδ. Ἀντιφ. Τετραλ. Γ.—Δημοσθ. κ. Ἀριστοκρ. 639. § 60.

νευσε τὸν Πύθωνα. Ἐλέγετο δὲ δικασθεὶς ἐνταῦθα πρῶτος ὁ Θησεὺς μετὰ τὸν φόνον τῶν Παλλαντιδῶν (37).

Πλὴν δὲ τοῦ ἐν ἀμύνῃ, ὡς νόμιμος φόνος ἐθεωρεῖτο καὶ ὁ τῶν ὑπ' ἀμέσων συγγενῶν (συζύγων, πατέρων, υἱῶν, ἀδελφῶν) ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθέντων μοιχῶν (38), καὶ ὁ τῶν νυκτοκλεπτῶν, τῶν εἰς τὰς οἰκίας εἰσβαλλόντων (39). Ἐπίσης δ' ἀπὸ Θρασυβούλου ὡς δίκαιος ἢ νόμιμος φόνος ἐκηρύχθη καὶ ὁ τοῦ ἐπιχειροῦντος τὴν τοῦ δήμου κατάλυσιν (40), κατ' ἀνανέωσιν Σολωνίου νόμου, ἐπιτρέποντος τὴν θανάτωσιν τοῦ ἐπιχειροῦντος ἄρξαι τῆς πόλεως, καταλυθείσης τῆς δημοκρατίας (41). Ὁ δὲ φονέα φονεύων, ἂν μὲν κατέλαβεν αὐτὸν ἐντὸς τόπου ἐξ οὗ *εἴργετο*, ἐκηρύττετο καθαρὸς καὶ ἀθῶος, ἐὰν δ' ἀλλαχοῦ, ἐτιμωρεῖτο ὡς φονεύς (42)· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀξιῶν ὅτι νομίμως ἐφόνευσεν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς ν' ἀποδείξῃ τοῦτο (43).

γ'. Ἐν δὲ τῷ *Πρυτανείῳ* οἱ ἐφέται ἐδίκαζον τὰ ἄψυχα μόνον ἀντικείμενα, τὰ γενόμενα ὄργανα φόνου, ὡς «*ἂν λίθος ἢ ξύλον ἢ σίδηρος ἤ τι τοιοῦτον ἐμπεσὸν πατάξῃ, καὶ τὸν μὲν βαλόντα ἀγνοῇ τις, αὐτὸ δὲ εἰδῇ καὶ ἔχῃ τὸ τὸν φόνον εἰργασμένον*», κατὰ Δημοσθένην (44). Εἶχε δὲ βεβαίως ἡ τοιαύτη δίκη σκοπὸν καὶ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἐνόχου, ἢ τὴν βεβαίωσιν ὅτι ἔνοχος δὲν ὑπῆρχε· διὸ καὶ λέγει ὁ Πολυδεύκης (45)· «*Δικάζει περὶ τῶν ἀποκτεινάντων,*

(37) Παυσ. Α, 28.—Πολυδ. Η, 119.
(38) Δημοσθ. κ. Ἀριστοκρ. 637 § 54.
(39) Δημ. κ. Τιμοκρ. 763 § 113.
(40) Λυκ. κ. Λεωκρ. § 125.
(41) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 95.
(42) Δημοσθ. κ. Ἀριστοκρ. § 38.
(43) Λυσ. π. Ἐρατοσθ. φ.
(44) Κ. Ἀριστοκρ. σ. 645.
(45) Η, 120.—Ἰδ. καὶ Παυσ. Α, 28, 10.—Αἰσχ. κ. Κτησ. 83.

κἂν ὦσιν ἀφανεῖς». Τότε δὲ τὰ ἄψυχα ἐκεῖνα ἀντικείμενα, τὰ ἐπενεγκόντα τὸν φόνον, ὡς βέβηλα ἐξεβάλλοντο ἐκτὸς τῶν ὁρίων (46). Οὕτω, κατ' ἀρχαῖον ἔθιμον, ἐδικάζετο ἐνταῦθα ὁ πέλεκυς ὃν ὁ ἱερεὺς ἔῤῥιπτεν, ἀφ' οὗ δι' αὐτοῦ ἔθυε τὸν βοῦν κατὰ τὰ Βουφόνια, καί, καταδικασθείς, ἐῤῥίπτετο εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ τρίτος ὅμως Σολώνιος ἄξων, λέγων (47)· «*Ὅσοι ἄτιμοι ἦσαν πρὶν Σόλωνα ἄρξαι, ἐπιτίμους εἶναι, πλὴν ὅσοι ἐξ Ἀρείου Πάγου, ἢ ὅσοι ἐκ τῶν Ἐφετῶν, ἢ ἐκ Πρυτανείου καταδικασθέντες—ἔφυγον*», φαίνεται ἀποδεικνύων ὅτι πρὸ τοῦ Σόλωνος τὸ Πρυτανεῖον δὲν ἀνῆκε τοῖς ἐφέταις, καὶ ὅτι, πλὴν πραγμάτων, ἐδίκαζε καὶ πρόσωπα· καὶ ἴσως ἐπειδὴ ἦν τὸ πάλαι ἐν αὐτῷ ἡ ἕδρα τῆς κυβερνήσεως, ὡς παρέμεινε καὶ ὅτε οἱ πρυτάνεις τῆς Βουλῆς τῶν πεντακοσίων συνεδρίαζον ἐν αὐτῷ, διεξήγοντο ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ δίκαι τινὲς πολιτικοῦ χαρακτῆρος.

Ἐδίκαζον δὲ καὶ ἐνταῦθα οἱ ἐφέται, ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς δικαστηρίοις, τὰς δίκας εἰσαγομένας ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὡς λέγει καὶ ὁ Πολυδεύκης (48), καίτοι ἀλλαχοῦ (49), ἀλλ' ἐσφαλμένως βεβαίως, ὀνομάζει ἀντ' αὐτοῦ τοὺς *Φυλοβασιλεῖς*.

Καὶ λέγει μὲν ὁ Σουΐδας (50)· «*ἐν γὰρ τῷ Πρυτανείῳ ἐτίθεσαν τὰς τῶν δικῶν γραφάς*», ὅπερ φαίνεται ἐννοοῦν ὅτι ἐνταῦθα, ὡς εἰς κοινὸν ἀρχεῖον, ἐπεδίδοντο αἱ φονικαὶ γραφαί· ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἐστὶν ὀρθόν, διότι ὁ βασιλεύς, εἰς ὃν αὗται ὑπήγοντο, ἥδρευεν ἐν τῇ ἀνέκαθεν ὑπαρχούσῃ

(46) Παυσ. Ζ, 11, 2.
(47) Πλούτ. Β. Σόλ. ΙΘ.
(48) Η, 90.
(49) Η, 120.—Ἰδ. Philippi, σ. 13.
(50) Φ. Προκαταβολή.

βασιλείῳ στοᾷ, τὸ δὲ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Γραμματικοῦ προῆλθεν ἐκ παρεξηγήσεως τῆς φράσεως *τιθέναι πρυτανεῖα*, ἤτοι καταβάλλειν τὰ δικαστικὰ ἔξοδα.

δ'. Τὸ δ' ἐν *Φρεαττοῖ* ἢ *Φρεαττύϊ* δικαστήριον ἔκειτο εἰς τὴν παραλίαν, εἰς φρεατοειδῆ τινα κόλπον, ἢ εἰς μέρος τοῦ λιμένος ἐπώνυμον ἐπισήμου τινὸς φρέατος. Ἐδίκαζον δ' ἐνταῦθα οἱ Ἐφέται τοὺς δι' ἀκούσιον φόνον, ἴσως ὅμως καὶ δι' ἄλλην τινα αἰτίαν, εἰς φυγὴν καταδεδικασμένους, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐφ' ἑκουσίῳ φόνῳ, τῷ αὐτῷ ἢ ἄλλῳ, διωκομένους. Οὗτοι δέ, καθ' ὃ μὴ δυνάμενοι ν' ἀποβῶσιν εἰς τὴν ξηρὰν ἂν δὲν εἶχον συγχωρηθῇ ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ ἀκουσίως φονευθέντος, ἔμενον αὐτόθι ἐντὸς τοῦ πλοίου, ἀπελογοῦντο ἐκεῖθεν πρὸς τοὺς δικαστὰς καθημένους εἰς τὴν παραλίαν, καὶ ἢ κατεδικάζοντο εἰς τὴν βαρυτέραν ποινὴν τοῦ ἑκουσίου φόνου, ἢ ἀθωούμενοι ἀπεπέμποντο πρὸς συμπλήρωσιν τῆς προτέρας αὐτῶν ἐξορίας, «*μήτ' ἀναβάθραν μήτ' ἄγκυραν εἰς τὴν γῆν βαλλόμενοι*», κατὰ Πολυδεύκην (51), πρὸς ὃ φαίνεται ἀντιλέγων ὁ Ἑλλάδιος (52), καθ' ὃν ἠγκυροβόλει ὁ ἐναγόμενος· ἴσως ὅμως διὰ λόγον θρησκευτικὸν ἢ συμβολικὸν ἀπηγορεύετο αὐτῷ νὰ βάλῃ τὴν ἄγκυραν «*εἰς τὴν γῆν*». Μνημονεύεται δέ που καὶ ἐν *Ζέᾳ* φονικὸν δικαστήριον (53)· ἀλλ' ἐπειδὴ λέγεται ὅτι «*ἐνταῦθα κρίνεται ὁ ἐπ' ἀκουσίῳ μὲν φόνῳ φεύγων, αἰτίαν δ' ἔχων ἐφ' ἑκουσίῳ φόνῳ*», ὁ δὲ Δημοσθένης τῆς Ζέας οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται, διὰ τοῦτο οὐδεμία ὑφίσταται ἀμφιβολία ὅτι ἦν τὸ αὐτὸ τῷ ἐν Φρεαττύϊ, ἥτις ἦν μέρος τῆς Ζέας, πιθανῶς ὁ ἐκτὸς τοῦ στομίου τοῦ στρογγύλου λιμέ-

(51) Η, 120.
(52) Κ. 279, Σ. 534 α ΒΚ.
(53) Bekk. Anecd. σ. 311.

νος τοῦ ἀμέσως ἀνατολικῶς ἑπομένου τῷ Πειραιεῖ, ὅστις ἀποδεδειγμένως ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ Ζέα (54), κείμενος βαθὺς κολπίσκος, ἔχων φρέαρ ὕδατος ὀνομαστοῦ διὰ τὰς ἰαματικὰς αὐτοῦ ἰδιότητας.

Ταῦτα λοιπὸν ἦσαν τὰ δικαστήρια εἰς ἃ κατ' ἀρχὰς ἴσως μόνος ὁ ἄρχων Βασιλεύς, ἔπειτα δὲ οἱ Ἐφέται ἐδίκαζον. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐχὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, διότι τὸ προϊὸν δημοκρατικὸν πνεῦμα, τὸ οὐδὲν τολμῆσαν νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, δὲν ηὐλαβήθη αὐτά, καί, κατὰ Πολυδεύκην (55)· «*κατὰ μικρὸν κατεγελάσθη τὸ τῶν Ἐφετῶν δικαστήριον*», καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ τῶν Τριάκοντα ἀνατροπὴν τῶν νόμων, ἐπὶ τῆς παλινορθώσεως τῆς δημοκρατίας ἐπ' Εὐκλείδου (ἐν Ὀλ. 94. 6'.), εἰς τὸ Παλλάδιον καὶ τὸ Δελφίνιον, τὰ δύο σπουδαιότερα τῶν ἐφετικῶν δικαστηρίων, δὲν ἐδίκαζον πλέον Ἐφέται, ἀλλ' Ἡλιασταί· τὸ δ' ἐν Φρεαττύϊ σπανιώτατα βεβαίως εἶχεν ἀφορμὴν νὰ δικάσῃ, καὶ κυρίως αἱ εἰς αὐτὸ ὑποβαλλόμεναι δίκαι, ὡς ἑκουσίους φόνους ἀφορῶσαι, ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ὦσι τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὑφ' οὗ καὶ ἴσως ἀπεῤῥοφήθησαν, αἱ δ' ἐν τῷ Πρυτανείῳ ἦσαν τυπικαὶ μᾶλλον, καὶ ἂν διετήρησαν ταύτας μόνας οἱ Ἐφέται, εὐλόγως κατεγελάσθησαν, καὶ βεβαίως μετ' οὐ πολὺ ἐξέλιπον. Τούτου ἕνεκα καὶ ὑπὸ τῶν ῥητόρων γίνεται μὲν λόγος περὶ τῶν δικαστηρίων ἐν οἷς ἄλλοτε αὐτοὺς ἐδίκαζον, τότε δὲ οἱ Ἡλιασταί, οἱ δ' Ἐφέται αὐτοὶ ἅπαξ μόνον μνημονεύονται ἐν περικοπῇ ἀπηρχαιωμένου νόμου τοῦ Δράκοντος, ὃν παραθέτει ὁ Δημοσθένης (56), καὶ ἐν ᾧ λέγεται «*διαγινώσκειν δὲ τοὺς Ἐφέ-*

(54) Ulrichs, üb. d. Hafen v. Athen.
(55) H, 125.
(56) K. Ἀριστοκρ. 632, § 38.

τας», ὡς καὶ ἐν τῇ τὸν Δρακόντιον νόμον περιεχούσῃ ἐπιγραφῇ (57).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡλιαία.

Ἡ δὲ πολιτικὴ δικονομία, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φονικήν, διενέμετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δήμου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ μετά τινων ἐμφρόνων περιορισμῶν, προτιθεμένων οὐχὶ μὲν τὴν ἐξάλειψιν, ὅπερ ἦν ἀδύνατον, ἀλλὰ κἂν τὴν μετρίασιν τῶν ἐλαττωμάτων δικάζοντος κυριάρχου ὄχλου. Ἦν δ' ὁ περιορισμὸς οὗτος ὅτι, πρὸς ἐχέγγυον δικαστικῆς τινος ἀνεξαρτησίας, καὶ πρὸς ἐξέγερσιν συναισθήσεως παρὰ τοῖς δικασταῖς τῆς ἱερότητος τῶν ἀνατεθειμένων αὐτοῖς καθηκόντων, οἱ δικάζοντες ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ἑξακισχίλιοι πολῖται, οἵτινες, ἱερὸν ὅρκον ὀμνύοντες, προσαρτῶντα τρόπον τινὰ τὸ κῦρος καὶ τὴν εὐθύνην τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν εἰς αὐτοὺς τοὺς Θεούς, ἐλέγοντο διὰ τοῦτο *ὀμωμοκότες*, καὶ ἐψήφιζον καὶ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας.

Ὡς δικασταὶ δ' ἐκαλοῦντο οἱ ὀμωμοκότες οὗτοι *Ἡλιασταί*, καὶ περιληπτικῶς τὸ σῶμα αὐτῶν *Ἡλιαία*. Λέγεται δὲ περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου παρά τινι γραμματικῷ (1) ὅτι παράγεται ἐκ τοῦ *ἁλιάζεσθαι*, ὅ ἐστι συνέρχεσθαι, ἢ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ τόπος οὗ συνήρχετο ἦν ὕπαιθρος καὶ ἡλιαζόμε-

(57) C. I. Att. Ἀρ. 61. Στ. 13.
(1) Bekk. Anecd. Σελ· 310, 32.

νος· καὶ προστίθεται ὅτι τὸ δικαστήριον τοῦτο ἐλέγετο καὶ *μεγάλη Ἐκκλησία*.

Ἔστι δὲ προφανῶς ἐκ τῶν δύο τούτων παραγωγῶν ἡ πρώτη ὀρθή, διότι ἀρχαίαν διάταξιν ἐμφαίνουσα, ἦν ἡ *Ἡλιαία* λέξις ἀρχαία, συγγενὴς τοῦ ὁμηρικοῦ *Ἀολλῆς*, καὶ *Ἀλῆς* λεγομένου παρ' Ἡροδότῳ, σημαίνουσα τὴν ὁμήγυριν, ὡς *Ἁλιαία* ἐλέγετο ἡ ἐκκλησία τῶν Ταραντίνων (2), καὶ *Ἁλία* γενικῶς παρὰ Δωριεῦσιν, *Ἁλίη* ἐν Θήβαις (3) καὶ ἐν Μιλήτῳ (4), καὶ *Ἁλιδιὰς* ἡ ἐν Ἄργει· *ἀπελλάζειν* δ' ἐσήμαινε τὸ ἐκκλησιάζειν ἐν Σπάρτῃ (5).

Καὶ ὁ Ἁρποκρατίων δὲ λέγει (6) τὴν Ἡλιαίαν «*τὸ μέγιστον δικαστήριον τῶν ἐν Ἀθήνησιν*», ἐσφαλμένως ὅμως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ Ἡλιαία ἦν ἐν Ἀθήναις οὐχὶ ὡς δικαστήριον τὸ μέγιστον πάντων, ἀλλὰ περιληπτικῶς τὸ σύνολον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, ὁ σύλλογος ἐξ οὗ ἐλαμβάνοντο τῶν δικαστηρίων τὰ μέλη. Προέκυψε δὲ πιθανῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑξακισχιλίων ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἐκ τοῦ ὅτι ἐκ τοσούτων τοὐλάχιστον, ὡς ἀλλαχοῦ ἐῤῥέθη (7), ἔπρεπε νὰ συγκροτῆται ἡ ἐκκλησία εἴς τινας περιστάσεις, ὅπως ἔχωσι κῦρος αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς, ἰδίως προκειμένου νόμου οὐχὶ γενικοῦ, ἀλλ' ἀφορῶντος ἄτομον, ὡς ἐπὶ ὀστρακισμοῦ, πολιτογραφήσεως, ἀφέσεως ἀτιμίας. Καὶ ἦν ἴσως αὕτη κυρίως ἡ *μεγάλη Ἐκκλησία*, ἥτις κατ' ἀρχὰς καὶ τὰς πολιτικὰς δίκας πιθανῶς ἀπεφάσιζε καθ' ὃ ἄτομα ἀφορώσας, μέχρις οὗ, κανονισθέντων τῶν δικαστικῶν ἀπὸ Σό-

(2) Ἡσύχ. Α, 230.
(3) Ἡρόδ. Ε, 79.
(4) Αὐτ. Ε, 99.
(5) Πλούτ. Β. Λυκ. ΣΤ.
(6) Σελ. 138.
(7) Ἴδ. Τμ. Α, Κεφ. Γ, Σελ. 237.

λωνος, διῃρέθη εἰς ἡλιαστικὰ δικαστήρια, καὶ ταῦτα, ὡς τὰ φονικά, κατὰ τὴν φύσιν τῶν δικῶν διακρινόμενα. Ἐδίδετο ὅμως τῆς Ἡλιαίας τὸ ὄνομα καὶ ἰδίως εἰς ἕκαστον τῶν ἡλιαστικῶν τούτων δικαστηρίων (8).

Ἦσαν δὲ τὰ δικαστήρια ταῦτα, ἤτοι τὰ καταστήματα ἐν οἷς οἱ Ἡλιασταὶ ἐδίκαζον, πολυάριθμα, τὰ πλεῖστα κείμενα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἀποκαλούμενα ὡς ἐκ τοῦ σχήματος, τοῦ χρώματος καὶ τῆς θέσεως εἰς ἣν ἵδρυντο, τὸ «*τρίγωνον*», τὸ «*βατραχιοῦν*», τὸ «*φοινικιοῦν*», τὸ «*παράβυστον*» (9). Μνημονεύονται δ' ὡς δικαστήρια, καὶ τὸ τῶν Θεσμοθετῶν (10), καὶ τὸ Βασίλειον (11), καὶ τὸ τῶν Ἕνδεκα, ὡς ἐν Ἀριστοφάνει (12)· «*Οἱ μέν, οὗπερ ἄρχων, οἱ δὲ παρὰ τοῖς ἕνδεκα, οἱ δ' ἐν Ὠδείῳ δικάζουσιν*». Εἰς ἕκαστον δὲ τῶν δικαστηρίων τούτων ἐδίκαζε μέρος μόνον τῶν Ἡλιαστῶν, διότι ὁ ὅλος αὐτῶν ἀριθμὸς διῃρεῖτο εἰς δέκα δικαστήρια, ἢ *φυλὰς* λεγομένας κατὰ τοὺς γραμματικούς. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ἀντεστοίχουν ἕκαστον δικαστήριον πρὸς ἑκάστην τῶν δέκα δημοτικῶν φυλῶν· διότι ἐν Ἀριστοφάνει (13) λόγος γίνεται περὶ δικαστῶν οἵτινες ἔσπευδον νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς γραμμάτια ἢ καταλόγους πολλῶν δικαστηρίων συγχρόνως, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ μισθοφορῶσι παρὰ πάντων, ὅπερ θὰ ἦτον ἀνέφικτον ἂν ἕκαστος ἐδύνατο μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φυλῇ νὰ δικάζῃ. Συνέκειτο δ' ἕκαστον τῶν δέκα δικαστηρίων οὐχὶ ἐξ ἑξακο-

(8) Δημ. πρ. Μακάρτ. 1036.—Πολυδ. Η, 123.

(9) Παυσ. Α, 28.—Πολυδ. Η, 121.—Ἴδ. Raoul-Rochette ἐν Journ. d. Sav. 1833.

(10) Ἀνδ. Μυστ. 28.

(11) Πολυδ. Θ, 44.

(12) Σφήκ. 1147.

(13) Πλούτ. 1167.

σίων, ἀλλ' ἐκ πεντακοσίων δικαστῶν, ἢ μᾶλλον ἐκ πενταχοσίων καὶ ἑνός, τοῦ ἑνὸς εἴτε ὄντος τοῦ εἰσαγωγέως ἄρχοντος, περὶ οὗ ἐπομένως, εἴτε προστιθεμένου πρὸς ἰσοψηφίας ἀποφυγήν. Οἱ δ' ἐναπολειπόμενοι χίλιοι ἦσαν πιθανῶς ἔφεδροι ἢ ἀναπληρωτικοί, ἴσως ἀνὰ ἑκατὸν διανεμόμενοι εἰς ἕκαστον δικαστήριον. Ἐν τῇ δίκῃ φερ' εἰπεῖν τοῦ Σωκράτους, 501 ἦσαν οἱ δικασταί, καὶ 281 ἡ πλειονοψηφία· ἄρα 110 οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ κηρυχθέντες, καὶ 391 οἱ καταψηφίσαντες.

Ὑπῆρχον ὅμως περιστάσεις καθ' ἃς τὸ δικαστήριον δὲν συνεκαλεῖτο ὁλόκληρον, ἀλλὰ μόνον 201 ἢ 401 δικασταί, ὡς ἐπὶ τῶν φάσεων (14), καὶ ἄλλαι καθ' ἃς ἡνοῦντο δύο ἢ τρία δικαστήρια ἐπὶ τὸ αὐτό, ὡς ἐπὶ εἰσαγγελιῶν (15). Οὕτω λέγει ὁ Πολυδεύκης (16)· «*Ἡλιαία δὲ πεντακοσίων· εἰ δὲ χιλίων δέοι δικαστῶν, συνίσταντο δύο δικαστήρια, εἰ δὲ πεντακοσίων καὶ χιλίων, τρία*». Ἡ ἐκλογὴ τῶν 6000 χιλιάδων Ἡλιαστῶν ἐγίνετο ἐτησίως διὰ κλήρου, ἐκ πάντων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ὅσοι εἶχον ὑπερβῇ τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ἅμα δὲ κληρωθέντες, συνήρχοντο ἐν Ἀρδήττῳ (17), θέσει ἥτις ἔκειτο Ἀγρυλῆσιν, ὑπὲρ τὸ στάδιον (18), καὶ ὤμνυον, ὡς νομοθέται καὶ δικασταί, τὸν ὅρκον ἐξ οὗ εἶχον τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ὀμωμοκότων, ὑποσχόμενοι τὴν ὑπεράσπισιν καὶ διατήρησιν τοῦ πολιτεύματος, τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν, τὸ σέβας πρὸς τὰ δεδικασμένα, τὴν ἔννομον ἐγκατάστασιν τῶν ἀρχῶν, ἐξαρτωμένων ἀπ'

(14) Ἰδ. Κατωτ. Κεφ. Ε.
(15) Πολυδ. Η, 53. — Ἰδ. Ἀνωτ. Τμ. Α, Κεφ. Ζ. Σελ. 257.
(16) Η, 123.
(17) Ἁρποκρ. Σ. 46. — Πολυδ. Η, 121, 123.
(18) Leake, Athens.

αὐτῶν, ὡς φαίνεται, διὰ τῆς δίκης τῆς δοκιμασίας, τὴν ἀποχὴν ἀπὸ δωροδοκίας, τὴν εὐθυδικίαν. Εἶχε δ' ὁ ὅρκος οὗτος, ὡς διετηρήθη ἐν χωρίῳ τινὶ τοῦ Δημοσθένους (19), θεωρουμένῳ ὅμως ὡς μὴ γνησίῳ, ἀλλ' ὡς μεταγενεστέρᾳ προσθήκῃ γραμματικῶν, ἐπὶ λέξει οὕτω· « *Ψηφιοῦμαι κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Βουλῆς τῶν πεντακοσίων, καὶ τύραννον οὐ ψηφιοῦμαι εἶναι οὐδ' ὀλιγαρχίαν. Οὐδ' ἐάν τις καταλύῃ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἢ λέγῃ ἢ ἐπιψηφίζῃ παρὰ ταῦτα, οὐ πείσομαι. Οὐδὲ τῶν χρεῶν τῶν ἰδίων ἀποκοπάς, οὐδὲ γῆς ἀναδασμὸν τῆς Ἀθηναίων, οὐδ' οἰκιῶν. Οὐδὲ τοὺς φεύγοντας κατάξω, οὐδὲ ὧν θάνατος κατέγνωσται, οὐδὲ τοὺς μένοντας ἐξελῶ παρὰ τοὺς νόμους τοὺς κειμένους καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Βουλῆς, οὔτ' αὐτὸς ἐγώ, οὔτ' ἄλλον οὐδένα ἐάσω. Οὐδ' ἀρχὴν καταστήσω ὥστ' ἄρχειν, ὑπεύθυνον ὄντα ἑτέρας ἀρχῆς, καὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, καὶ τῆς ἱερομνήμονος, καὶ ὅσαι μετὰ τῶν ἐννέα ἀρχόντων κυαμεύονται ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ κήρυκος καὶ πρεσβείας, καὶ συνέδρων. Οὐδὲ δὶς τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τὸν αὐτὸν ἄνδρα, οὐδὲ δύο ἀρχὰς ἄρξαι τὸν αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ. Οὐδὲ δῶρα δέξομαι τῆς ἡλιάσεως ἕνεκα, οὔτ' αὐτὸς ἐγώ, οὔτ' ἄλλος ἐμοί, οὔτ' ἄλλοι, εἰδότος ἐμοῦ, οὐ τέχνῃ οὔτε μηχανῇ οὐδεμιᾷ. Καὶ γέγονα οὐκ ἔλαττον ἢ τριάκοντα ἔτη. Καὶ ἀκροάσομαι τοῦ τε κατηγόρου καὶ τοῦ ἀπολογουμένου ὁμοίως ἀμφοῖν, καὶ διαψηφιοῦμαι περὶ αὐτοῦ οὗ ἂν ᾖ ἡ δίωξις. Ἐπόμνυμι Δία, Ποσειδῶ, Δήμητρα, καὶ ἐπαρῶμαι ἐξώλειαν ἑαυτῷ, καὶ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, εἴ τι τούτων παραβαίνοιμι. Εὐορκοῦντι δὲ πολλὰ κἀγαθὰ εἶναι* ».

(19) Κ. Τιμοκρ. 746.

Ἀναφέρεται προσέτι (20) ὅτι ὤμνυον «*περὶ μὲν ὧν νόμοι εἰσί, κατὰ τοὺς νόμους ψηφιεῖσθαι, περὶ δὲ ὧν μή εἰσι, γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ*». Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἐστὶ βέβαιον, καὶ λίαν ἀμφίβολον μάλιστα κατὰ πόσον ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ συνείδησιν καὶ μὴ κατὰ γραπτὸν νόμον δίκης, ἥτις ἦν ἡ τῶν φονικῶν δικῶν, ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὰς πολιτικάς (21). Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ περιλαμβάνεται ἡ περικοπὴ αὕτη ἐν τῷ διατηρηθέντι κειμένῳ, ὑπέλαβόν τινες, ὅτι, πλὴν τοῦ ἐτησίου ἐκείνου ὅρκου, ὤμνυον οἱ δικασταὶ καὶ ἕτερον ἡμερήσιον· διότι ὁ Πολυδεύκης λέγει (22)· «*ὤμνυον δ' ἐν Ἀρδήττῳ δικαστηρίῳ... ὁμωσάντων δὲ καὶ τῶν δικαζομένων, τὸ πᾶν ἐκαλεῖτο ἀμφιορκία*». Ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπάρχει σύγχυσις ἰδεῶν τοῦ Γραμματικοῦ· διότι ἀμφιορκία, ἡ ἄλλως καὶ *ἀντομωσία* λεγομένη, ἦν ὁ ἀμοιβαῖος ὅρκος τῶν διαδίκων, οὐχὶ δ' ὁ τῶν δικαστῶν. Οὐδὲν ὅμως κωλύει νὰ ὑπῆρχε καί τις ἐπίτομος ὅρκος ὃν ὤμνυον οἱ δικασταὶ καθ' ἑκάστην εἰσερχόμενοι εἰς τὰ ἴδια δικαστήρια, οὐχὶ δὲ βεβαίως ἐν Ἀρδήττῳ, μακρὰν ἐκτὸς τῆς πόλεως.

Προσέτι δ' ἀναφέρουσιν οἱ Γραμματικοὶ (26) εἰς τὴν τῶν θεῶν ἐπίκλησιν ἐν τῷ ὅρκῳ ἀντὶ τοῦ Ποσειδῶνος, τὸν Πατρῷον Ἀπόλλωνα, καὶ πιθανῶς ἐμφαίνει ἡ ἀντικατάστασις διαφορὰν ἐποχῆς.

Μετὰ δὲ τὸν ὅρκον, ἐλάμβανεν ἕκαστος δικαστὴς ἓν *πινάκιον*, φέρον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ διὰ γράμματος τοῦ ἀλφαβήτου δηλούμενον τὸ δικαστήριον, ἢ δικαστικὴν φυλὴν εἰς ἣν ἐκληρώθη διὰ πᾶν τὸ ἔτος. Ἐκ τῶν πινακίων τού-

(20) Ἴδ. Wolf εἰς Δημ. εἰς Λεπτ. Σ. 339. — Petit, Σ. 414.
(21) Ἴδ. Platner, I, σ. 80.
(22) Η, 122.
(23) Ἁρποκρ. — Πολυδ.

των εὑρέθησάν τινα ἐν ἀττικοῖς τάφοις (24), καὶ εἰσὶ χαλκᾶ ἐλασμάτια, ἑνὸς περίπου δακτύλου πλάτος καὶ διπλάσιον μῆκος ἔχοντα, πλὴν δὲ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ γράμματος, καὶ ἐπίσημόν τι φέροντα, οἷον γοργώνιον, γλαῦκα, ὡς σφραγίδα τῆς πόλεως.

Αἱ δικάσιμοι δ' ἡμέραι «*προεγράφοντο*», ἤτοι προσδιωρίζοντο καὶ ἐκηρύττοντο διὰ προγράμματος ὑπὸ τῶν Θεσμοθετῶν (25). Ἦσαν δὲ δικάσιμοι πᾶσαι αἱ ἡμέραι, πλὴν τῶν ἑορτῶν (26), καὶ τῶν ἀποφράδων (27), καθ' ἅς, ὡς ἐῤῥέθη, μόνα ἐδίκαζον τὰ φονικὰ δικαστήρια. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ πόλεμος ἐγίνετο πολλάκις ἀφορμὴ ἀναβολῆς τῶν ἰδιωτικῶν δικῶν, καὶ ἐξηκολούθουν ἐπ' αὐτοῦ μόνον αἱ τὸ δημόσιον ἐνδιαφέρουσαι γραφαί, διότι οἱ πολῖται, ἐνόπλως ἐνασχολούμενοι, δὲν ηὐκαίρουν νὰ δικάζωσι καθ' ἑκάστην. Οὕτως ἐν Δημοσθένει (28)· «*Δίκην μὲν οὐχ οἱός τ' ἦν ἰδίαν λαχεῖν* (*οὐ γὰρ ἦσαν ἐν τῷ τότε καιρῷ δίκαι, ἀλλ' ἀνεβάλλεσθε ὑμεῖς διὰ τὸν πόλεμον*), *γραφὴν δὲ ὕβρεως γράφομαι ὑμῖν*». Καθ' ἑκάστην δ' ἡμέραν δικάσιμον ἐγίνετο ἑτέρα κλήρωσις, δι' ἧς αἱ δέκα τῶν δικαστῶν φυλαί, ἢ διαιρέσεις (ἐκ 500 ἑκάστη) διενέμοντο εἰς τὰ διάφορα δικαστήρια· ὥστε καὶ ἐν Δημοσθένει (29)· «*Ὑμεῖς αὐτοί, πάντων ἄρτι κληρουμένων Ἀθηναίων, καὶ πάντων εὖ οἶδ' ὅτι βουλομένων εἰς τουτὶ λαχεῖν τὸ δικαστήριον, μόνοι δικάζεθ' ἡμῖν, ὅτι ἐλάχετε· εἶτ' ἀπεκληρώθητε*»

(24) Boeckh, C. I. I, σ. 341.
(25) Πολυδ. Η, 87.
(26) Ξενοφ. Ἀθ. Πολιτ. Γ, 8. — Ἀριστοφ. Νεφ. 620.
(27) Λουκ. Ψευδολογιστ. 13. — Τιμ. Πλάτ. Λεξ. 47. — Σουΐδ. — Σχολ. εἰς Πλάτ. Νομ. σ. 519. Τχν.
(28) Κ. Στεφ. 1102. — Ἴδ. καὶ Θουκ. ΣΤ'. 91, καὶ Σχολ.
(29) Ἀριστογ. Α, 778.

(ἤτοι ἐλάβετε λαχνόν, καὶ ἐξῆλθεν ὁ κλῆρός σας). Ὁμοίως δ' ὁμιλεῖ ὁ αὐτὸς ῥήτωρ καὶ ἐν τῷ κατὰ Πανταινέτου (30) περὶ «*τῶν δικαστηρίων ἤδη ἐπικεκληρωμένων*». Ἐνταυτῷ δὲ διενέμοντο, πιθανῶς διὰ κλήρου ἐπίσης, αἱ διάφοροι δίκαι εἰς τὰ δικαστήρια, πλὴν τινων, αἵτινες ὑποχρεωτικῶς ἀνῆκον εἰς αὐτῶν τινα, ὡς αἱ τοῦ *σίτου* εἰς τὸ Ὠδεῖον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς διατάξεως ταύτης ἦν, ὅτι οἱ διάδικοι, μὴ γνωρίζοντες πρὸ τῆς δικασίμου ἡμέρας ποῦ καὶ ὑπὸ τίνων θὰ δικασθῶσιν, οὐδένα τρόπον εἶχον νὰ δικάσωσιν ἐκ προοιμίων τοὺς δικαστάς.

Εἰσερχόμενοι δ' εἰς τὸ δικαστήριον, ἐλάμβανον οἱ δικασταί, ὡς ἔμβλημα καὶ δεῖγμα τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, ἕκαστος ἀνὰ μίαν βακτηρίαν, ἔχουσαν τὸ χρῶμα τοῦ δικαστηρίου, λείψανον καὶ ὑπόμνησιν πιθανῶς τοῦ σκήπτρου ὃ καὶ ὡς *δικασπόλις* ἐκράτει ὁ Ἄναξ. Ὑπετέθη δ' ἐκ τῶν λόγων τούτων, οὓς ὁ Δημοσθένης ἀποτείνει τοῖς δικασταῖς (31)· «*Καὶ παραλαμβάνειν γε ἅμα τῇ βακτηρίᾳ καὶ τῷ συμβόλῳ τὸ φρόνημα τῆς πόλεως νομίζειν ἕκαστον ὑμῶν δεῖ, ὅταν τὰ δικαστήρια εἰσίητε κρινοῦντες*», ὅτι ἐδίδετο τοῖς δικασταῖς καὶ *σύμβολόν* τι (32) καθ' ἑκάστην προσέτι, εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἡμερησίας αὐτῶν παρουσίας, ἄλλο τοῦ προμνημονευθέντος πινακίου. Ἀλλὰ περιττὴ φαίνεται ἡ ὕπαρξις καὶ δευτέρας ἀποδείξεως, ὅτε ὑπῆρχεν ἡ βακτηρία· οὐδ' ἐξάγεται ἀναγκαίως ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, συνάπτοντος τὰ δύο ἐκεῖνα ἀντικείμενα οὐχὶ ὡς ταὐτοχρόνως διδόμενα, ἀλλ' ὡς ἐμφαίνοντα ἀμφότερα τὴν τοῦ δικαστοῦ ἰδιότητα.

(30) 978. — Ἰδ. καὶ π. Πρπρσβ. Ἀρχ. (341) — Κ. Εὐεργ. καὶ Μνησιβ. 1144. — Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. § 54. — Ἀριστοφ. Ἐκκλησ. 714.

(31) Π. Στεφ. 298.

(32) Ἀριστοφ. Σφ. 1110. — Φώτ. σ. 549, Pors.

Τὸ οἱονδήποτε δὲ σύμβολον τοῦτο καὶ τὴν βακτηρίαν παρουσιάζοντες οἱ δικασταὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους καὶ μετὰ ταῦτα, ἐλάμβανον τὸν δικαστικὸν αὐτῶν μισθόν, ὅστις ἐπὶ Ἀριστοτέλους (33) ἦν τὸ «*Ἡλιαστικὸν τριώβολον*». Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἀριστοφάνης (34) ὁμιλεῖ περὶ Ἡλιαστικοῦ *ὀβολοῦ*, ὑπετέθη (35), εἰ καὶ ὀλίγον φαίνεται πιθανόν, ὅτι καὶ ὁ ἡλιαστικὸς ὡς καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς μισθὸς ἦν κατ' ἀρχὰς εἷς ὀβολὸς καὶ ηὐξήθη ἔπειτα, ἐπίσης ἀπὸ Ἀγυῤῥίου, εἰς τριώβολον. Γενικώτερον ὅμως πιστεύεται ὅτι τὴν δικαστικὴν μισθοδοσίαν ἐνομοθέτησε πρῶτος ὁ Περικλῆς, τὸν δῆμον, ἐφ' οὗ ἐστήριζε τὴν ἰδίαν ἰσχύν, θεραπεύων καὶ ὑποδυόμενος, καὶ ἕλκων αὐτὸν εἰς τὰς δικαστικὰς ὁμηγύρεις, ἐχούσας οὐ μικρὰν τὴν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Καθημερινὸς δ' ὢν ὁ μισθὸς οὗτος, ἦν οὐχὶ ἀδιάφορος τοῖς πτωχοῖς τῶν δημοτῶν, καὶ ὁ Φιλοκλέων ἐν Ἀριστοφάνει (36) διηγεῖται πῶς θωπεύουσιν αὐτὸν ἡ γυνὴ καὶ ἡ θυγάτηρ του ὁσάκις ἔρχεται ἔχων τὸ δικαστικὸν τριώβολον. Καὶ ἀλλαχοῦ (37) λέγει ὁ αὐτός· «*Ἀπὸ γὰρ τοῦ δέ με τοῦ μισθαρίου τρίτον αὐτὸν ἔχειν ἄλφιτα δεῖ καὶ ξύλα κ' ὦψον*».

Ἐχορήγουν δὲ τὸν μισθὸν τοῦτον οἱ *Κωλακρέται* ἢ *Κωλαγρέται*, οἵτινες λέγονται ὑπὸ Λεξικογράφου (38), «*Ταμίαι τοῦ δικαστικοῦ μισθοῦ καὶ τῶν εἰς τοὺς θεοὺς αναλισκομένων*» (39). Κατὰ δὲ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστο-

(33) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 9, 3.

(34) Νεφ. 856.

(35) Ἴδ. Bœckh Staatshh. d. Ath. I, 232. ἑπ.—Ἀλλὰ καὶ G. Hermann, Præf. ad Aristoph. Nud. π. 11, p. 1-1 n.

(36) Στ. 625.

(37) Αὐτ. στ. 314.

(38) Ῥητορ. Λεξ. κατὰ Φώτ. Pors. σ. 672.

(39) Ἴδ. καὶ Ἡσύχ. Ε, Κωλακρέτης.—Σχολ. Ἀριστοφ. Σφ. 693. Ὄρν. 1540.

φάνους (40), φαίνεται ὅτι παρὰ τῶν κωλακρετῶν παρελάμβανον τὰ χρήματα οἱ Πρυτάνεις καὶ διένεμον αὐτὰ εἰς τοὺς Ἡλιαστάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Δίκαι καὶ γραφαί.

Τὰ τὰς ἀγωγὰς προκαλοῦντα ἀδικήματα παρέβλαπτον ἢ δικαιώματα ἰδιωτικά, ἢ δι᾿ ἰδιωτῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὰ τῆς πόλεως δικαιώματα. Αἱ τὰ πρῶτα ἀφορῶσαι δίκαι ἐκαλοῦντο κυρίως *δίκαι*, ἢ *δίκαι ἴδιαι* (1), καὶ διεξήγοντο ὑπ᾿ αὐτῶν τῶν ἀδικηθέντων, ἢ δι᾿ ἐπιτρόπων αὐτῶν, ἐπιδιώκουσαι τὴν οἵαν δήποτε δικαίωσιν καὶ ἱκανοποίησιν τοῦ παθόντος.

Ἀπαριθμεῖ δ᾿ ὁ Πολυδεύκης (2) τὰς ἑπομένας ἰδίας δίκας, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ προκαλοῦντος αὐτὰς ἀδικήματος διακρινομένας. εἰς ἃς ὅμως ἄλλοι καὶ ἄλλας προσθέτουσιν·

Αἰκίας, ἤτοι πληγῶν, ἢ πάσης σωματικῆς βλάβης.
Κακηγορίας, κακολογίας.
Βλάβης, ἤτοι πάσης ἢ ζημίας, ἢ ἀφαιρέσεως κέρδους.
Παρακαταθήκης, (καταχρήσεως αὐτῆς).
Ἀποπέμψεως, ἤτοι διαζυγίου, ἐκ μέρους τῆς γυναικὸς κατὰ τοῦ ἀνδρός.

(40) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλουτ. 277.
(1) Δημ. π. Στεφ. 298.—Πλάτ. Νόμ. ΣΤ΄, 767.
(2) Η, 31.

Κακώσεως, τῶν εἰς οὓς ὀφείλεται σέβας, οἷον τῶν γονέων, ὀρφανῶν, ἐπικλήρων.

Κλοπῆς.

Χρέους.

Συμβολαίων ἢ συνθηκῶν παραβάσεως.

Μισθώσεως οἴκου, οἷον κατ' ἐπιτρόπου μὴ ἢ κακῶς τὸν ὀρφανικὸν οἶκον μισθώσαντος.

Ἐπιτροπῆς, (ἐπιτροπευομένου κατ' ἐπιτρόπου).

Ἀχαριστίας.

Σίτου, ἤτοι σιτήσεως ἀποπεμφθείσης γυναικός.

Καρποῦ, (μὴ ἀποδόσεως τοῦ ἐγγείου).

Ἐνοικίου, (μὴ ἀποδόσεως).

Ἀδικίου.

Φωρᾶς ἀφανοῦς καὶ μεθημερινῆς, πιθανῶς κλοπῆς νυκτερινῆς καὶ ἡμερουσίας.

Εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν, ὑποχρεοῦσα τὸν ἐναγόμενον νὰ παρουσιάσῃ κινητόν τι ἀντικείμενον ὃ ἄλλος ἀντιποιεῖται.

Βεβαιώσεως, διὰ ψευδῆ ἐγγύησιν τῆς καταστάσεως πωλουμένου πράγματος.

Ἀποστασίου δούλων.

Ψευδομαρτυριῶν.

Λειπομαρτυρίου, διὰ βλάβην προελθοῦσαν ἐκ τῆς μὴ ἐμφανίσεως κληθέντος τινος μάρτυρος.

Κακοτεχνίου.

Ἐρανιστικάς, ἐπὶ σχέσεων ἐρανιστικῶν.

Διήρουν δὲ τὰς δίκας οἱ Ἀθηναῖοι εἰς δίκας *πρός τινα*, καὶ δίκας *κατά τινος*, ὡς ἐν Ἰσαίῳ(3) « *Εἰ δὲ μήτε πρὸς ἐμὲ μήτε κατ' ἐμοῦ δίκην εἶναί φησι τῷ παιδί* » · καὶ

(3) Π. Ἀγν. κλ. 288.

πολλοὶ τῶν σωζομένων δικανικῶν λόγων τῶν Ἀθηναίων ῥητόρων διακρίνονται κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην. Φαίνεται δ' ὅτι αἱ μὲν *κατά τινος* ἦσαν αἱ ἐγκληματικαί, αἱ ἀφορῶσαι τοῦ νόμου παράβασιν, καὶ ἀξιόποινοι, αἱ δὲ *πρός τινα*, αἱ ἀφορῶσαι ἀμφισβήτησιν δικαιώματος. Οὕτως ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ πρὸς Λεπτίνην λόγου τοῦ Δημοσθένους λέγεται· «*Ὁ πρὸς Λεπτίνην λόγος ἐπιγραφὴν ἔχει τοιαύτην, ἐπειδήπερ παρελθόντος τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ὑπεύθυνος ἦν κρίσει καὶ τιμωρίᾳ γράφων τις νόμον, ἐφαίνετο Λεπτίνης ἀκίνδυνος, ὅθεν πρὸς αὐτόν, ἀλλ' οὐ κατ' αὐτοῦ ὁ λόγος*». Ἐν τῇ δίκῃ ταύτῃ ὁ Λεπτίνης δὲν ἐδύνατο αὐτὸς πλέον νὰ δικασθῇ ἐγκληματικῶς, καὶ ἡ δίκη ἐγίνετο μόνον πρὸς συμφέρον τῆς πόλεως.

Αἱ δὲ δίκαι αἱ ἀφορῶσαι ἀδικήματα, ἅτινα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἔβλαπτον τὸ δημόσιον, ἐλέγοντο *γραφαί*, διότι ἐγγράφως ἐδίδοντο αἱ περὶ αὐτῶν καταμηνύσεις. Ἐκαλοῦντο δὲ καὶ *δημόσιαι δίκαι*, ἐν ᾧ αἱ ἰδιωτικαὶ δίκαι ποτὲ γραφαὶ δὲν ἐλέγοντο, κατὰ Πολυδεύκην (4)· «*Ἐκαλοῦντο γὰρ αἱ γραφαὶ καὶ δίκαι, οὐ μέντοι καὶ αἱ δίκαι γραφαί*». Τὴν γραφὴν δ' ἐδύνατο νὰ παρουσιάσῃ, ὅπερ *γράφεσθαι* ἐλέγετο, οὐ μόνον ὁ ἀδικηθείς, εἰς ἣν περίστασιν ἐφαρμόζεται ἡ ἔκφρασις *γραφὴ ἰδία*, ἀλλὰ καὶ πᾶς τις ἔχων τὰ τοῦ παρουσιάζεσθαι εἰς δικαστήριον προσόντα, ἤ, ὡς λέγεται ἐν ψηφίσμασι καὶ νόμοις· «*Ὁ βουλόμενος Ἀθηναίων, οἷς ἔξεστιν*», ὡς ἐν τῇ περιπτώσει ὕβρεως τοῦ κατὰ Μειδίου λόγου τοῦ Δημοσθένους (5), ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν φονικῶν τὸ δικαίωμα τοῦτο περιωρίζετο εἰς μόνον τοὺς συγγενεῖς (6)·

(4) Η, 41.
(5) 14.
(6) Ἴδ. Ἀνωτ. Κεφ. Β.

ἴσως δὲ καὶ ὑπῆρχον ὅμοιοι περιορισμοὶ καὶ ὡς πρός τινας τῶν ἄλλων γραφῶν.

Ἦσαν δὲ βεβαίως καί τινα τῶν ἀδικημάτων ἅτινα, τοὺς πολίτας βλάπτοντα, ἐπηρέαζον ἐνταυτῷ καὶ τὴν δημοσίαν τάξιν, καὶ ἠδύναντο ἐπομένως νὰ εἰσαχθῶσιν ἢ ὡς δίκαι ἢ ὡς γραφαί. Ἐν τοιαύταις δὲ περιπτώσεσι προὐτίμων συνήθως οἱ ἰδιῶται τὴν δίκην, ἥτις καὶ αὐτοὺς ὑλικῶς ὠφέλει, ὅταν ἐδύναντο ν'ἀναλάβωσι τὰς εὐθύνας καὶ δαπάνας αὐτῆς, ὑπὲρ τὴν γραφήν, ἥτις ὠφέλει ἢ ἐξεδίκει μόνην τὴν πόλιν (7). Οὕτω φερ' εἰπεῖν εἰσῆγον δίκην αἰκίας ἐνίοτε ἀντί τινος γραφῆς ὕβρεως (8). Ἐπροσπάθει δὲ πολλάκις, μάλιστα ἐν ταῖς γραφαῖς, ὁ ἐνάγων ν' ἀποδεικνύῃ ὅτι εἶχε καὶ ἰδιωτικῆς ἔχθρας ἀφορμὰς κατὰ τοῦ ἐναγομένου (9), ὅπως μὴ φαίνηται περὶ ἀλλοτρίων πολυπραγμονῶν (10)· διότι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπρεσβεύετο « *Τὸ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς, δικαιοσύνην εἶναι* ».

Ἀπαριθμεῖ δὲ γραφάς, φονικάς τε καὶ Ἡλιαστικάς, ὁ Πολυδεύκης (11) τὰς ἑπομένας, εἰς ἃς ὅμως ἄλλοι καὶ ἄλλας προσθέτουσι·

Φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας, φονικήν.

Πυρκαϊᾶς, φονικήν.

Φαρμάκων, φονικήν.

Μοιχίας.

Ὕβρεως.

(7) Δημ. κ. Μειδ. 523.

(8) Κ. Ἀνδροτ. 601.

(9) Λυσ. κ. Ἐρατοσθ. 2. — κ. Ἀλκ. Α, 2. — Δημ. κ. Ἀνδροτ. Θεοκρίνου, Νεαίρας, ἐν τῇ ἀρχῇ.

(10) Λυσ. π. Ἐρατοσθ. φόν. 16.

(11) Η, 40. — Ἰδ. Wachsmuth. II, 1, 299. — Meier und Schömann, 286, ἑπ.

Ἱεροσυλίας.

Ἀσεβείας.

Προδοσίας.

Ἀγαμίου, πιθανῶς κατὰ τοῦ ἀγάμου τοῦ ἀναδεχομένου ἀρχήν τινὰ εἰς ἣν ὁ νόμος ἀπήτει ἔγγαμον, ὡς τὴν τοῦ στρατηγοῦ. Ἴσως ὅμως καὶ διὰ παράβασιν ἀστυνομικῆς τινος διατάξεως, ὡς ἦσαν καὶ αἱ δύο ἑπόμεναι.

Ἀργίας.

Ἑταιρήσεως.

Ψευδεγγραφῆς ξένου εἰς τοὺς πολίτας. Ἴσως γραφὴ κατὰ τοῦ ἐγγράψαντος.

Δώρων, δωροδοκίας ἄρχοντος.

Δεκασμοῦ δικαστοῦ.

Λειποστρατίου, κατὰ τοῦ ἐγκαταλιμπάνοντος τὸν στρατὸν ἐν ἐκστρατείᾳ.

Λειποταξίου, κατὰ τοῦ ἐγκαταλιμπάνοντος τὴν τάξιν του ἐν μάχῃ.

Ἀστρατείας, κατὰ τοῦ δολίως ἀποφεύγοντος νὰ ἐκστρατεύσῃ.

Λειποναυτίου, ἐν θαλάσσῃ, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν λειποστρατίου.

Ἀναυμαχίου, ὁμ. πρὸς τὴν ἀστρατείας.

Τοῦ ῥίψαι τὴν ἀσπίδα.

Ψευδοκλητείας, ψευδοῦς ἐγγραφῆς κλητῆρος.

Ξενίας, δωροξενίας, κατὰ ξένου ἀντιποιουμένου πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ τοῦ διὰ δώρων αὐτὰ παρανόμως λαβόντος.

Παρανόμων, κατὰ τῶν νόμους παρανόμους προτεινόντων.

Παραπρεσβείας, κατὰ πρέσβεων κακῶς τὴν ἐντολὴν αὐτῶν ἐκτελεσάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Διαφορὰ γραφῶν κατὰ τύπον.

Πλὴν δὲ ταύτης τῆς καθ' ὕλην τῶν γραφῶν διακρίσεως, διέκρινον αὐτὰς οἱ ἀρχαῖοι προσέτι καὶ κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν δικονομικῶν αὐτῶν τύπων, ἐξαρτωμένην κυρίως μὲν ἐκ τῆς ὕλης ταύτης, προσέτι ὅμως καὶ ἐξ ἄλλων μετ' αὐτῆς συνεχομένων περιστάσεων. Μνημονεύονται δ' ὑπὸ Πολυδεύκους (1) ἐννέα κατὰ τύπον διάφορα εἴδη γραφῶν·

Δοκιμασία, *Εὐθύνη*, *προβολή*, *φάσις*, *ἔνδειξις*, *ἐπαγωγή*, *ἐφηγεῖσθαι*, *ἀνδρολήψιον*, *εἰσαγγελία*.

'Αλλ' ἡ μὲν *προβολὴ* καὶ ἡ *εἰσαγγελία* δὲν ὑπάγονται ἐνταῦθα, διότι, ὡς ἐῤῥέθη (2), οὐδετέρα ἦν μήνυσις εἰς τὰ τακτικὰ δικαστήρια, ἀλλ' ἡ μὲν προβολὴ ἁπλῆ μόνον προδικαστική, καὶ σχεδὸν πολιτικὴ πρᾶξις, αἴτησις ἀδείας πρὸς καταδίωξιν, ἡ δ' εἰσαγγελία πρόκλησις εἰς τὴν τοῦ δήμου ἐπέμβασιν.

Περὶ δὲ τοῦ *ἀνδροληψίου*, τὰς φονικὰς περιπτώσεις ἀφορῶντος, ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω (3). 'Επειδὴ δὲ περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν γραφῶν, φαίνεται ὅτι συνωδεύετο ἀναγκαίως ὑπ' ἐγγράφου τινος (πρακτικοῦ ἢ ἐκθέσεως) ἐγχειριζομένου εἰς τὸν ἀνήκοντα ἄρχοντα, ὅστις ἔκρινεν ἂν ὀρθῶς καὶ οὐχὶ αὐθαιρέτως ἐγένετο χρῆσις τοῦ δικαιώματος τούτου τῆς αὐτεκδικήσεως.

'Η δὲ *δοκιμασία* καθ' ἑαυτὴν ἦν διοικητικὸν μέτρον καὶ

(1) Η, 41.
(2) Τμ. Α, Διαίρ. Α, Κεφ. ΣΤ καὶ Ζ, σ. 249. 256.
(3) Κεφ. Α, σ. 299.

οὐχὶ γραφή. Ἀλλὰ δοκιμασία ἐλέγετο καὶ ἡ *ἐπαγγελία δοκιμασίας*, ἢ μόνον *ἐπαγγελία* (4), ἀτελής τις γραφή, ἣν ἐδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ ὁ βουλόμενος κατὰ ῥήτορος ὁμιλοῦντος ἐν ἐκκλησίᾳ, διϊσχυριζόμενος ὅτι ὑπῆρχον κατ' αὐτοῦ ἀφορμαὶ ἀτιμίας, δι' ἃς ἔπρεπε ν' ἀπαγορευθῇ αὐτῷ τὸ λέγειν ἀπὸ τοῦ βήματος μέχρις οὗ δοκιμασθῇ, ἤτοι ἐξετασθεὶς ἀποδείξῃ ἀβάσιμον τὴν κατηγορίαν. Ἦν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης γραφῆς, ὅτι, ἅμα εἰσαχθείσης, ἐκωλύετο ὁ ῥήτωρ τοῦ λέγειν, μέχρι τῆς δοκιμασίας· διὰ τοῦτο οἱ πολιτευόμενοι πολλάκις κατέφευγον εἰς τὴν γραφὴν ταύτην, ὅπως μακρύνωσι προσωρινῶς κἂν τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς παλαίστρας.

Ἡ δ' *εὐθύνη*, καὶ αὐτὴ μέτρον διοικητικόν, ἦν, ἐν τῇ δικαστικῇ αὐτῆς σημασίᾳ, ἀτελὴς ἐπίσης γραφή, ἣν ὁ βουλόμενος Ἀθηναίων ἐδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ κατὰ διαχειρισαμένου θέσιν τινὰ ὑπεύθυνον, ἐνώπιον τῶν προϊσταμένων αὐτοῦ, περὶ μὴ πιστῆς διαχειρίσεως. Ἡ δὲ παραδοχὴ τῆς γραφῆς ταύτης παρέπεμπε τὸν κατηγορηθέντα εἰς τὸ δικαστήριον.

Ἔνδειξις δ' ἦν λέξις γενική, σημαίνουσα πᾶσαν καταμήνυσιν, καὶ συνεχεστάτη ἐστὶν αὐτῆς ἡ χρῆσις εἰς ταύτην τὴν σημασίαν. Εἰδικῶς ὅμως φαίνεται ὅτι ἐδήλου γραφὴν ἐπὶ πράξεως ἐπιδεχομένης οὐχὶ ἀπόδειξιν, ἀλλ' ἄμεσον τιμωρίαν, καταμήνυσιν ἐγκλήματος αὐταποδείκτου, καὶ οὗ τὸ παράνομον δὲν ἐπεδέχετο ἀμφισβήτησιν. Οὕτω λέγει ὁ Πολυδεύκης (5)· «*Ἔνδειξις δὲ ἦν πρὸς τὸν ἄρχοντα ὁμολογουμένου ἀδικήματος, οὐ κρίσεως, ἀλλὰ τιμωρίας δεομένου . . . μάλιστα δὲ τοὺς ὀφείλοντας τῷ δημοσίῳ*

(4) Αἰσχ. κ. Τιμ. 56 καὶ 86.
(5) Γ, 138.

ἐνεδείκνυσαν ἢ τοὺς κατιόντας ὅποι μὴ ἔξεστιν (*ἐξορίστους κρυφίως ἐπιστρέψαντας*) *ἢ τοὺς ἀνδροφόνους*». Καὶ ὁ Ἁρποκρατίων ἀτελέστερον (6)· «*Ὑφ' ἣν τοὺς ἐκ τῶν νόμων εἰργομένους τινῶν τόπων ἢ πράξεων, εἰ μὴ ἀπείχοντο αὐτῶν, ὑπῆγον*». Ἅμα δὲ λαβὼν τὴν γραφὴν ταύτην ὁ ἁρμόδιος ἄρχων, ἐφυλάκιζε τὸν ἐνδειχθέντα, ἄνευ προηγουμένης κλητεύσεως, καὶ ἐκράτει αὐτὸν μέχρι τέλους τῆς δίκης, ἐκτὸς μόνον ἂν παρουσίαζε τρεῖς ἐγγυητάς.

Ἡ δ' *ἀπαγωγή*, ἐπίσης εἰς τ' αὐταπόδεικτα ἐγκλήματα ἐφαρμοζομένη, ἦν κυρίως μὲν ἡ πρᾶξις δι' ἧς ὁ καταλαβὼν ἐγκληματίαν ἐπ' αὐτοφώρῳ, ἢ τὸ ἔγκλημα αὐτοῦ ὁμολογοῦντα, ἔφερεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἕνδεκα, οἵτινες ἐφυλάκιζον αὐτόν, ἐκτὸς ἂν ἔδιδεν ἐγγύησιν, καὶ ἔπειτα συνῆγον, ἵνα τὸν δικάσωσιν, οὐχὶ φονικόν, ἀλλ' ἡλιαστικὸν δικαστήριον, διότι ἐπὶ ἀποδεδειγμένου ἐγκλήματος ἡ δίκη δὲν εἶχε νὰ περιστραφῇ εἰμὴ εἰς τὰς περιστάσεις τῆς συλλήψεως, καὶ εἰς τὴν βεβαίωσιν τοῦ αὐτοφώρου. Τούτου ἕνεκα καὶ αἱ μακραὶ προθεσμίαι τῶν φονικῶν γραφῶν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν ἀπαγωγήν, οὐδ' εἶχε πλέον ὁ ἐγκαλούμενος τὸ δικαίωμα ἢ τὸν τρόπον τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ τῆς τιμωρίας διὰ τῆς φυγῆς· δι' ὃ καὶ ἐπροτιμᾶτο, ὁσάκις ἦν δυνατή, ἡ ἀπαγωγὴ τῆς φονικῆς γραφῆς. Οὐδὲν ὅμως χωρίον τῶν ἀρχαίων λέγει ὅτι ἐδύναντο ν' ἀπαγάγωσι καὶ ἄλλοι πλὴν τῶν δικαιουμένων νὰ ἐγκαλέσωσιν ἐπὶ φόνῳ. Κατὰ Δημοσθένην δὲ (7) καὶ ἐν ἑτέρᾳ τινὶ περιστάσει ἐδύνατο νὰ γίνῃ χρῆσις τῆς *ἀπαγωγῆς*, ὅταν τὸν φονέα ἀπήντα τις, ἴσως τῶν κεκτημένων τὸ δικαίωμα τοῦ καταγγεῖλαι αὐτόν, ἀναστρεφόμενον εἰς τὰ ἱερὰ ἢ τὴν ἀγοράν. Πιθανὸν ὅμως τοῦτο ἐν περιπτώσει καθ'

(6) 102.
(7) Κ. Ἀριστοκρ. 646, § 80.

ἢν εἶχε *προειπεῖ* ἢ *προαγορεύσει* αὐτῷ, δηλαδὴ τὸν εἶχε προσκαλέσει ν' ἀπέχῃ τῶν δημοσίων τούτων μερῶν ἕνεκα τοῦ ἐπιβαρύνοντος αὐτὸν ἐγκλήματος. Τότε δ' ἐγίνετο ἡ ἀπαγωγὴ εἰς τοὺς Θεσμοθέτας (8), οἵτινες παρέδιδον αὐτὸν τοῖς Ἕνδεκα, ἢ τοῖς ἄλλοις ἐκτελεσταῖς τῶν θανατικῶν ποινῶν.

Δικαστικῶς δέ, *ἀπαγωγὴ* ἐκαλεῖτο καὶ τὸ ἔγγραφον δι' οὗ ὁ ἀπάγων ὤφειλεν ἀναγκαίως νὰ συνοδεύσῃ τὴν εἰς τοὺς ἄρχοντας παρουσίασιν τοῦ κακούργου, καί, ὡς φαίνεται, καὶ αὐτὴ ἡ ἐκ τῆς ἀπαγωγῆς πηγάσασα δίκη. Οὕτως ἐν Λυσίᾳ (9)· «*Ὅτι ἐπ' αὐτοφώρῳ τῇ ἀπαγωγῇ ἐπιγέγραπται*»· καὶ ἐν Δημοσθένει (10)· «*Ἐπειδὴ ὁμολογοῦσιν, ἀπάγειν δήπου προσῆκε*».

Καὶ ἡ *ἐφήγησις* δ' εἰς τὰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἐγκλήματα ἐφηρμόζετο, δηλαδὴ τὰ αὐταπόδεικτα καὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ· ἀλλ' ἦν τὸ ἐναντίον τῆς ἀπαγωγῆς· διότι ἐδήλου τὴν πρᾶξιν δι' ἧς ὁ γινώσκων τὴν ἐκτέλεσιν ἐγκλήματός τινος, ἀντὶ ν' ἀπαγάγῃ τὸν ἔνοχον πρὸς τὸν ἄρχοντα, δι' ἀδυναμίαν ἢ δι' ἄλλον τινὰ λόγον ἐπροτίμα νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς ἄρχοντας, ὅπως συλλάβωσιν αὐτοὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ τὸν ἔνοχον, «*ἐπαγαγεῖν τοὺς ἄρχοντας*» (11)· καὶ πιθανῶς ἐγίνετο καὶ τοῦτο διὰ γραφῆς ἢ γραπτῆς καταγγελίας· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὅτε τις ὡδήγει τὰς ἀρχὰς εἰς οἶκον ὅπου ἐκρύπτοντο λάθρα ἐπανελθόντες ἐξόριστοι. Χαρακτηρίζει δὲ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν δύο εἰδῶν τῶν γραφῶν τούτων ὁ Δημοσθένης (12)· «*Οἷον τῆς κλοπῆς· ἔρρωσαι καὶ σαυτῷ πι-*

(8) Ἴδ. καὶ Λυκ. κ. Λεωκρ. § 121.
(9) Κ. Ἀγοράτ. 85.
(10) Πρκρσδ. 431.
(11) Λυσ. π. Ἐλαίας, 22.
(12) Κ. Ἀνδροτ. 601.

στεύεις; Ἄπαγε. Ἐν χιλίοις δ' ὁ κίνδυνος. Ἀσθενέστερος εἶ; Τοῖς ἄρχουσιν ἐφηγοῦ». Ἐν δὲ τῶν ἐν Βεκκέρῳ Ἀνεκδότων (13) ἀναφέρει, ὡς συνήθως παρὰ τοῖς Γραμματικοῖς, παραδείγματα ἀντὶ ὁρισμῶν τῆς ὅλης κατηγορίας τῶν δικῶν τούτων, ἅς ἐσφαλμένως Ὑφήγησιν καλεῖ ἀντὶ Ἐφηγήσεως· «*Ὑφήγησις, δίκη εἰσαγομένη κατὰ τῶν ὑποδεξαμένων τὸν εἰργόμενον ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιβαίνειν τῆς χώρας, οἷον φυγάδα ἢ ἀνδροφόνον, ἢ ὅταν τῶν δημοσίων τι κατέχειν δοκῇ τις κρύφα*».

Καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν δὲ τούτων γραφῶν, τῆς ἐνδείξεως, τῆς ἀπαγωγῆς καὶ τῆς ἐφηγήσεως, τὴν ποινὴν ἐπέβαλλεν αὐτὸς ὁ ἄρχων, ὡς ἐπ' αὐτοφώρῳ καταλαμβανομένων τῶν ἐγκλημάτων, ἅτινα δίκην δὲν ἐπεδέχοντο, ἐκτὸς ἂν ὁ ἔνοχος εἶχε τρόπον ἢ τόλμην ν' ἀρνηθῇ, ὅτε καὶ παρεπέμπετο εἰς τὰ δικαστήρια. Ἦσαν δ' οἱ *ἀγῶνες ἀτίμητοι*, ὡς ἐλέγετο, ἤτοι δὲν ἐναπέκειτο εἰς τὸν ἐνάγοντα νὰ προτείνῃ οἵαν ποινὴν ἐβούλετο, διότι δὲν ὑπῆρχε δικαστήριον ἵνα περὶ αὐτῆς δικάσῃ, ἀλλ' ἦν ἡ ποινὴ ῥητὴ καὶ ὡρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου, καὶ ὁ ἄρχων ἐδικαιοῦτο ἀμέσως νὰ ἐφαρμώσῃ αὐτήν, καὶ θανατικὴ ἀκόμη ἂν ἦτον. Οὕτως ἐν Αἰσχίνῃ (14)· «*Οἱ μὲν ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλῶντες, ἐὰν μὲν ὁμολογῶσι, παραχρῆμα θανάτῳ ζημιοῦνται· οἱ δὲ λαθόντες καὶ ἔξαρνοι γινόμενοι, κρίνονται ἐν τοῖς δικαστηρίοις*». Καὶ ἐν Δημοσθένει (15)· «*Τῶν κακουργούντων τοὺς ὁμολογοῦντας, ἄνευ κρίσεως κολάζειν κελεύουσιν οἱ νόμοι*». Ὁ δὲ Πολυδεύκης, καὶ αὐτὸς ἓν παράδειγμα ἐκλαμβάνων ἀντὶ τοῦ κανόνος, λέγει (16) περὶ τῶν ἀρχόντων· «*Κοινῇ*

(13) σ. 312.
(14) Κ, Τιμάρχ. 37.
(15) Κ, Τιμοκρ. 721.
(16) Η, 86.

μὲν ἔχουσιν ἐξουσίαν θανάτου, ἐάν τις κατίῃ ὅπου μὴ ἔξεστιν». Ἦσαν δὲ διάφοροι οἱ ἄρχοντες πρὸς οὓς ἐγίνοντο αἱ ἐνδείξεις, αἱ ἀπαγωγαὶ καὶ αἱ ἐφηγήσεις, κατὰ τὴν διάφορον φύσιν τῶν ἐγκλημάτων· καὶ ἐνίοτε μὲν ἀναφέρεται ὁ πρῶτος Ἄρχων, ἄλλοτε δ' οἱ Θεσμοθέται, καὶ συνηθέστερον οἱ Ἕνδεκα (17).

Φάσις δ' ἦν ἰδιαίτερον εἶδος καταμηνύσεως, κατὰ τοῦτο, ὡς φαίνεται, διακρινόμενον, ὅτι μέρος τοῦ εἰς τὸν καταδικαζόμενον ἐπιβαλλομένου προστίμου ἐδίδοτο εἰς τὸν καταμηνυτήν, εἰς ἐνθάῤῥυνσιν πρὸς καταγγελίας. Ἐγίνετο δὲ τοῦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπὶ περιπτώσεων ἐφ' ὧν τὸ δημόσιον ἐνδιεφέρετο πολὺ μᾶλλον τοῦ καταγγέλλοντος πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐγκλήματος, οἷον, ἐπὶ κατακρατήσεως ἢ καταχρήσεως δημοσίων χρημάτων ἢ πραγμάτων, ἐπὶ παραβάσεως ἐμπορικῶν νόμων πρὸς βλάβην τοῦ ταμείου· δι' ὃ καὶ ὁ Πολυδεύκης ὡς παραδείγματα Φάσεως ἀναφέρει (18) ἀδικήματα περὶ *τὰ μέταλλα*, *τὸ ἐμπόριον*, *τὰ τέλη*, *σφετερισμὸν τῶν δημοσίων*, καί, κατὰ τὸν ἐν Δημοσθένει νόμον (19), *φάσις* ἦν πρὸς τὸν Ἀθηναῖον τὸν σιταγωγοῦντα ἄλλοσε καὶ οὐχὶ εἰς Ἀθήνας.

Καὶ ἄλλην δὲ περίπτωσιν Φάσεως ἀναφέρει ὁ Πολυδεύκης, λέγων (20)· « *Φαίνειν... τοὺς περὶ τοὺς ὀρφανοὺς ἐξαμαρτάνοντας* », ὃ ἐπικυροῖ καὶ ὁ Φώτιος (21) διὰ τούτων· « *Ὅτε γὰρ μὴ ἐκμισθώσαιεν οἱ ἐπίτροποι τὸν οἶκον*

(17) Σχολ. Ἀριστοφ. Σφ. 1108. — Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 64. — Δημ. κ. Ἀριστοκρ. 630. — Λυκ. κ. Λεωκρ. 30.

(18) Η, 47.

(19) Πρὸς Λακριτ. 941. Ἴδ. καὶ κ. Φορμ. 918, καὶ Κ, Θεοκρ. 1322 κτλ. καὶ Ὑπόθ.

(20) Αὐτοθ.

(21) σ. 641· Pors.

τῶν ἐπιτροπευομένων, ἔφαινεν αὐτὸν ὁ βουλόμενος πρὸς τὸν ἄρχοντα, ἵνα μισθωθῇ· ἔφαινε δὲ καὶ εἰ ἐλάττονος ἢ κατὰ τὴν ἀξίαν μεμίσθωτο». Ὑπῆρχε δ' ἡ διάταξις αὕτη τοῦ νόμου, ἡ Φάσις ἐφαρμοζομένη ἐπὶ τῶν ὀρφανικῶν, ὅπως διὰ τοῦ συμφέροντος ἐξεγείρῃ προστάτας τοῖς ἄλλως ἐγκαταλελειμμένοις ὀρφανοῖς, ὅταν ἠδικοῦντο ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐπιτρόπων.

Ὑπέκειτο δὲ κατὰ τ' ἄλλα ὁ Φαίνων εἰς τοὺς γενικοὺς περὶ ἐναγόντων κανονισμούς (22), περὶ ὧν κατωτέρω· καὶ ἦν ὁ ἀγὼν τιμητός, διότι ὁ φαίνων συνεπρότεινε μετὰ τῆς καταγγελίας καὶ τὴν ποινὴν ἣν ἐφρόνει ἐπιβλητέαν, ἔκρινε δὲ τὸ δικαστήριον περὶ αὐτῆς. Φυσικῷ τῷ λόγῳ ἦν αὕτη συνήθως χρηματική, διότι οὕτω μόνον ἐδύνατο ὁ φαίνων νὰ μετάσχῃ μέρους αὐτῆς. Ἄρχοντες δὲ πρὸς οὓς αἱ Φάσεις ἐγίνοντο ἦσαν διάφοροι κατὰ τὴν διάφορον τοῦ ἐγκλήματος φύσιν, καὶ ἐδίκαζον τὰς φάσεις μετὰ τῶν δικαστηρίων.

Ἐδήλου δ' ἡ λέξις *φαίνειν*, εἰς μὴ εἰδικὴν σημασίαν λαμβανομένη, ἐν γένει τὸ καταμηνύειν, ὅπερ φαίνεται εἰς σύγχυσιν ἐμβαλὸν ἐνίοτε τοὺς γραμματικούς, οἷον τὸν Πολυδεύκην, λέγοντα (23)· «*Κοινῶς δὲ φάσεις ἐκαλοῦντο πᾶσαι αἱ μηνύσεις τῶν λανθανόντων ἐγκλημάτων*»· καὶ τούτῳ συνεπῶς, ἀλλ' ἐσφαλμένως, καὶ ἀντιθέτως πρὸς αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς φάσεως (24)· «*Τὸ τιμηθὲν ἐγίνετο τῶν ἀδικουμένων, εἰ καὶ ἄλλος ὑπὲρ αὐτῶν φήνειεν*».

Ἐκαλεῖτο δ' ἐνίοτε καὶ *ἀπογραφὴ* ἡ περὶ κατακρατήσεως δημοσίων κτημάτων γραφή, ὅταν, προκειμένου περὶ πολλῶν τοιούτων, παρουσιάζετο ἢ ἀπητεῖτο καὶ κατάλογος καταγραφῆς αὐτῶν.

(22) Ὑποθ. Δημοσθ. καὶ Θεοκρ. 1321.
(23) Η, 49.
(24) Η, 48.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'.

Ἡγεμονία τῶν δικαστηρίων. Ἄρχοντες.

Τῶν δικαστηρίων δὲ τούτων προήδρευον ἄρχοντες, ὡρισμένοι ὑπὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν φύσιν τῶν δικῶν, δεχόμενοι τὰς μηνύσεις, διευθύνοντες τὴν ἀνάκρισιν καὶ πᾶσαν τὴν διαδικασίαν, καὶ εἰσάγοντες τὰς δίκας παρὰ τοῖς Ἡλιασταῖς. Ὑπὸ ταύτην δ' αὐτῶν τὴν ἰδιότητα ἐλέγοντο οἱ ἄρχοντες *Ἡγεμόνες τῶν δικαστηρίων*. Οὕτω λέγει ὁ Ἁρποκρατίων (1)· «*Ἄλλαι πρὸς ἄλλους ἄρχοντας ἐλαγχάνοντο δίκαι· τὰς δ' ἀπενεχθείσας αἱ ἀρχαὶ κατὰ τὸν αὐτὸν ἑκάστη νόμον εἰσῆγον εἰς δικαστήριον, ἡγουμένη καὶ προεστῶσα*», ὅπου ὅμως τὸ ῥῆμα *ἐλαγχάνοντο* δὲν κυριολεκτεῖ· διότι ἐκληροῦντο μὲν οἱ δικασταὶ ἐτησίως εἰς τὰς φυλάς, καὶ αἱ φυλαί, ἴσως καὶ αἱ πλεῖσται τῶν δικῶν καθ' ἑκάστην εἰς τὰ δικαστήρια (2), οὐδόλως ὅμως ἐκληροῦντο καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας. Ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἦσαν οἱ ἄρχοντες ἡ μόνη ἀμετάβολος δικαστικὴ ἀρχή, εἰς ἣν αἱ δίκαι παρεπέμποντο ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς των, καθ' ὅσον ἑκάστη ὑπήγετο εἰς τὰ ἑκάστου καθήκοντα· καὶ αὐτοὶ ἐθεωροῦντο ὡς οἱ κυρίως δικασταί, οἱ διάδοχοι αὐτῆς τῆς ἀρχαίας δικαστικῆς ἐξουσίας τοῦ Ἄνακτος, περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ τῆς Ἡλιαίας, ὡς ἐκεῖνος περιεστοιχίζετο ὑπὸ τῆς τότε βουλῆς· καὶ δικαστὰς καλεῖ τοὺς ἄρχοντας ὁ νόμος οὗ τὸ κείμενον διετηρήθη ἐν Δημοσθένει (3), φέρων· «*Εἰσφέρειν δὲ*

(1) 136.
(2) Ἴδ. Ἀνωτ. Κεφ. Γ, (σελ. 39 β. - 40, α'.)
(3) Κ, Ἀριστοκρ. 629.

τοὺς ἄρχοντας, ὧν ἕκαστοι δικασταί εἰσι, τῷ βουλομένῳ, τὴν δ' Ἡλιαίαν διαγιγνώσκειν».

Καὶ ἦν μάλιστα τὸ δικαίωμα τοῦτο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν δημοσίων ἀρχῶν· διότι ἐν Ἀθήναις, ὅπου πᾶσα σχεδὸν ἡ διοίκησις δικαστικὸν ἐνεδύετο τύπον, ἑκάστη οἵα δήποτε ἀρχὴ εἶχε τὴν ἡγεμονίαν ἰδίου δικαστηρίου ἐντὸς τῶν ἑαυτῆς καθηκόντων, καὶ αὐτοὶ οἱ στρατηγοί, καὶ οἱ λογισταί, καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ τοῦ ἐμπορίου, καὶ οἱ ἐπιστάται τῶν δημοσίων ἔργων (4).

Κυρίως ὅμως εἰσαγωγεῖς δικῶν, τὴν ἐξάσκησιν δικαστικῆς ἐξουσίας ὡς πρώτιστον καθῆκον ἔχοντες, ἦσαν οἱ *ἐννέα ἄρχοντες*, καὶ οἱ *ἕνδεκα*. Οἱ Ἐννέα φαίνεται ὅτι σπανίως συνεδίκαζον ἢ ἡγεμόνευον ὁμοῦ δικαστηρίου τινος ὡς ἀρχὴ ἑνιαία καὶ αὐτοτελής. Ὃ δὲ λέγει Διογένης ὁ Λαέρτιος (5) περὶ Σόλωνος· «*Πρῶτος τὴν συναγωγὴν τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἐποίησεν εἰς τὸ συνειπεῖν*», ἂν εἶναι ὀρθόν, ἀφορᾷ μᾶλλον τὰ διοικητικὰ αὐτῶν ἔργα, ὡς καὶ τὸ τοῦ Σουΐδου (6), ἐξ οὗ φαίνεται ἐξαγόμενον ἐπίσης ὅτι μετὰ τὸν Σόλωνα *συνεδίκαζον* ἐνίοτε, πρὶν δὲ ὅτι εἶχον ὁλόκληρον τὴν τῆς δίκης διεξαγωγήν· «*Πρὸ τῶν Σόλωνος νόμων οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ἅμα δικάζειν . . . Κύριοι δὲ ἦσαν ὥστε τὰς δίκας αὐτοτελεῖς ποιῆσαι. Ὕστερον δὲ Σόλωνος οὐδὲν ἕτερον αὐτοῖς τελεῖται, ἢ μόνον ὑποκρίνουσι τοὺς ἀντιδίκους*».

Ἐκ τῶν Ἐννέα δὲ τούτων, ὁ κυρίως *Ἄρχων*, ὁ καὶ *ἐπώνυμος* λεγόμενος, εἰσῆγεν εἰς τὸ αὐτῷ κληρούμενον δικαστήριον πάσας τὰς ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κληρονομικοῦ δικαίου ἐκπηγαζούσας δίκας (7), οἷον τὰς περὶ διαζυγίου

(4) Δημ. πρ. Λάκριτ. 940.— Κ. Πανταιν. 976.— Ἰσοκρ. π. Ἀντιδ. 109.
(5) Α, 58.
(6) Φων. Ἄρχοντες οἱ θ'.
(7) Πολυδ. Η, 89.

(ἀπολείψεως ἢ ἀποπέμψεως), προικός, σίτου (ἥτις, ἴσως καὶ αἱ προηγούμεναι, ἐδικάζετο ἐν τῷ Ὠδείῳ), κακώσεως (γονέων, γυναικῶν, ἐπικλήρων, ὀρφανῶν, χηρῶν), παρανοίας, ἀργίας (τὰς δύο ταύτας βεβαίως καθ' ὅσον καθίστων ἀνικανότητα τῆς τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἰκογενειακῶν χρημάτων διαχειρήσεως), τοῦ τὰ πατρῷα κατεδηδοκέναι, ἐπιτροπῆς, μισθώσεως οἴκου, καὶ ἐν γένει πάσας τὰς κληρονομικάς (8). Ὁμοίως δ' ἦσαν αὐτῷ κατανενεμημέναι καὶ αἱ δίκαι *ἐξαιρέσεως* λεγόμεναι, περὶ τοῦ ἄν τις ἦν δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, ὡς καὶ αὗται εἰς τὰ τῆς οἰκογενείας ἀνήκουσαι. Τέλος δ' εἶχεν ὁ αὐτὸς ἄρχων καὶ τὰς χορηγικὰς δίκας, αἵτινες οὐδεμίαν φαίνονται ἔχουσαι συνάφειαν μετὰ τῶν λοιπῶν, καὶ ἦσαν αἱ κινούμεναι κατὰ χορηγῶν δεχομένων παρὰ τὸν νόμον ξένους ἐντὸς τῶν χορῶν, ἢ κατὰ ξένων παρεισελθόντων εἰς χορόν, καὶ σφετερισθέντων τὸ εἰς μόνους τοὺς Ἀθηναίους ἀνῆκον θρησκευτικὸν τοῦτο δικαίωμα.

Ὁ δ' *ἄρχων Βασιλεύς*, εἷς καὶ αὐτὸς τῶν Ἐννέα, τὴν ἐπωνυμίαν καὶ μέρος τῶν καθηκόντων τοῦ ἀρχαίου Ἄνακτος διατηρήσας, πλὴν τοῦ ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ ἐν τῇ Βασιλείῳ στοᾷ εἰσῆγε τὰς φονικὰς δίκας εἰς τοὺς Ἀρειοπαγίτας καὶ τοὺς Ἐφέτας, προὐκάθητο καὶ ἡλιαστικοῦ δικαστηρίου δικάζοντος πάντα τὰ τὸ θρήσκευμα ἀφορῶντα καὶ τὴν τῶν πατρῴων ἱερῶν διατήρησιν, οἷον τὰ περὶ ἀσεβείας, ἱερωσύνης, γερῶν ἢ ἀντιμισθιῶν τῶν ἱερέων, καὶ τὰς ἐκ τῆς τελέσεως τῶν ἑορτῶν καὶ ἐκ τῶν γυμνασιαρχικῶν λειτουργιῶν πηγαζούσας δίκας. Ὁμοίως δέ, κατὰ Σολώνιον νόμον, ὑπὸ Πατροκλείδου ἀνανεωθέντα κατὰ τὸ τέ-

(8) Δημ. πρ. Μακάρτ. 1076.—Πρ. Λάκριτ. 940.—Πρ. Πανταίν. 976.—Ῥήτ. Λεξ. 310

λος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (9), εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ἀνῆκον, ὡς φαίνεται, καὶ αἱ περὶ *ἐπιβολῆς εἰς τυραννίδα* δίκαι.

Ὁ δ' ἕτερος τῶν Ἐννέα, ὁ *Πολέμαρχος*, ἦν μὲν κατ' ἀρχάς, καὶ μέχρι τῶν Περσικῶν (10), ἐπιμελητὴς τῶν στρατιωτικῶν, συνεκστρατεύων τοῖς στρατηγοῖς καὶ ὁμόψηφος αὐτοῖς· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἡ εἰσαγωγὴ τῶν στρατιωτικῶν δικῶν ἐδόθη τοῖς στρατηγοῖς· καὶ ἔκτοτε, ἐπειδὴ κατὰ τὰς ἀρχαιοτάτας Ἑλληνικὰς ἰδέας ἐταυτίζετο ὁ ξένος τῷ πολεμίῳ, ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν εἰσαγωγὴν τῶν δικῶν ὅσαι ἐπήγαζον ἐκ τῶν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας, ἢ τῶν ἐν τῇ πόλει πρὸς ἀλλήλους σχέσεων τῶν ξένων καὶ τῶν μετοίκων καὶ δούλων, οἵτινες ἐπίσης ὡς ξένοι ἐθεωροῦντο, δικαιοδοσίαν κεκτημένος ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν Ῥώμῃ λεγομένην jurisdictio inter peregrinos et inter peregrinos et cives. Εἰσῆγεν ἑπομένως εἰς τὴν ἡλιαίαν πάσας τὰς περὶ *ἀπροστασίου* καὶ *ἀποστασίου* δίκας (11), καὶ προσέτι, ἐπὶ ξένων καὶ μετοίκων, πάσας ὅσας ὁ Ἐπώνυμος ἄρχων εἰσῆγεν ἐπὶ πολιτῶν, ὡς ὁ Ἁρποκρατίων· «*Ὅσα τοῖς πολίταις ὁ ἄρχων, τοῖς μετοίκοις ὁ πολέμαρχος*». Διὰ τοῦτο ὁ πρὸς Ζηνόθεμιν τὸν Συρακούσιον Δημοσθένιος λόγος μνημονεύει τοῦ Πολεμάρχου (12), καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πολέμαρχον δίδεται ἐγγύησις περὶ τῆς Νεαίρας ὅτι ἦν ἐλευθέρα (13).

Οἱ δ' ἄλλοι ἓξ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, οἱ καλούμενοι *Θεσμο-*

(9) Πλουτ. Σόλ. ΙΗ.—Ἀνδοκ. π. Μυστ. 38.

(10) Ἡρόδ. ΣΤ'. 109,

(11) Δημ. πρ. Λάκριτ. 940.—Ἁρποκρ.—Ἴδ. ἀνωτ. Τμ. Α. Διαίρ. Α. Κεφ. Α καὶ Κεφ. Β. Σελ. 166 καὶ 170.

(12) Δημ. πρ. Ζηνοθ. 890.

(13) Δημ. κ. Νεαίρ. 1358.

θέται, ὁμοῦ ὡς ἀρχὴ μία συνεδριάζοντες (14), εἰσῆγον πάσας τὰς λοιπὰς δίκας.

Οἱ δ' *Ἕνδεκα*, ἡ τῶν ποινῶν ἐπιμελουμένη ἀρχή, εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τῶν δικαζόντων τὰ κατὰ τὴν *ἐκτέλεσιν* δικαστικῶν ἀποφάσεων, ὡς ἐπὶ ἀπαγωγῆς καὶ ἐφηγήσεως(15), καὶ πολλάκις καὶ ἐπὶ ἐνδείξεως (16), διότι ἐπὶ τῶν αὐτοφώρων καὶ αὐταποδείκτων τούτων πράξεων ἀπητεῖτο ἄμεσος ἐφαρμογὴ τῆς ποινῆς, καὶ ἔργον αὐτῶν ἦν νὰ δικάσωσι πᾶσαν κατὰ τούτου ἀντιλογίαν, ὡς παρακώλυμα τῆς ποινικῆς ἐκτελέσεως. Ὁμοίως, καὶ τῇ αὐτῇ ἀρχῇ συνεπῶς, εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον καὶ πᾶσαν δίκην πηγάζουσαν ἐκ δημεύσεως, ὡς ἂν τρίτος ἀντεποιεῖτο τὰ δημευθέντα ὡς αὐτῷ ἀνήκοντα. Καλοῦνται δ' ἐνίοτε οἱ Ἕνδεκα καὶ *ἐπιμεληταὶ τῶν κακούργων* (17), διότι καὶ τῆς τιμωρίας αὐτῶν ἐπεμελοῦντο, καὶ τοὺς πλείστους, τοὺς ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβανομένους, ἐδίκαζον. *Κακοῦργοι* δ' ἐλέγοντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐχὶ οἱ φονεῖς, οὓς ἐδίκαζον ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ οἱ Ἐφέται, ἀλλ' οἱ διὰ τῶν ἀγενεστάτων ἐγκλημάτων τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς συνταράττοντες, οἷον οἱ κλέπται, οἱ πειραταὶ ἢ ἀνδραποδισταί (18), οἱ λωποδύται, ἄλλως καὶ ἱματιοκλέπται λεγόμενοι, οἱ τοιχωρύχοι, οἱ τυμβωρύχοι, οἱ βαλαντιοτόμοι, καὶ αὐτοὶ οἱ γόητες. Ὅθεν καί, ἐν Ἀντιφῶντι (19), τὸ παράπονον τοῦ δικαζομένου ὡς φονέως ἐν ᾧ κατηγγέλθη μόνον ὡς κακοῦργος· « *Πρῶτον μὲν γὰρ κακοῦργος ἐνδεδειγμένος, φόνου δίκην φεύγω*, ὃ

(14) Ἰδ. Heffter, σ. 26.
(15) Δημ. κ. Τιμοκρ. 735.
(16) Ἰδ. ἀνωτ. Κεφ. Ε', σ. 327, 328.
(17(Ἀντιφ. π. Ἡρώδ. φ. 17.
(18) Λυσ. κ. Θεομν. 10.
(19) Ἀντιφ. αὐτ. 9.

οὐδεὶς πώποτ' ἔπαθεν ἐν τῇ γῇ ταύτῃ... Περὶ γὰρ τῶν κλεπτῶν καὶ τῶν λωποδυτῶν ὁ νόμος κεῖται». Τοὺς Ἕνδεκα οἱ Γραμματικοὶ ἐνίοτε παραδόξως συγχέουσι μετὰ τῶν Θεσμοθετῶν (20). Προῆλθε δὲ τοῦτο προφανῶς ἐκ τοῦ ὅτι μεταγενεστέρως ἐλέγοντο *δεσμοφύλακες*, ὅπερ παρεφθάρη ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ἢ μετέπεσεν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ εἰς *Θεσμοφύλακες*, δι' ὃ καὶ ὁ Πολυδεύκης καὶ μετὰ τῶν Νομοφυλάκων συγχέει αὐτούς (21).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἀρχὴ τῆς δίκης. Δικαστικὰ ἔξοδα.

Ἵνα ἔχῃ δέ τις τὸ δικαίωμα τοῦ αὐτοπροσώπως *διώκειν*, ἤτοι ἐνάγειν παρὰ τοῖς ἐν Ἀθήναις δικαστηρίοις, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀνήρ, ἐνήλιξ, ἐπίτιμος, καὶ Ἀθηναῖος πολίτης, ἢ κἂν ἰσοτελής. Ἄλλως ὤφειλεν *ἐπιγράφεσθαι κύριον* (1), ἤτοι νὰ παρίσταται δι' ἄλλου εἰς τὸ δικαστήριον, ὁ μὲν δοῦλος καὶ ἀπελεύθερος διὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ (2), ὁ δὲ μέτοικος διὰ τοῦ προστάτου (3), ὁ ξένος διὰ τοῦ προξένου τῆς πόλεως εἰς ἣν ἀνῆκεν, ἢ διὰ τοῦ ἰδιοξένου αὐτοῦ, αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἀνήλικες διὰ τοῦ κυρίου ἢ ἐπιτρόπου αὐ-

(20) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλουτ. στ. 277.—Σφ. σ. 755.

(21) Η, 102.

(1) Δημ. κ. Μακαρτ. 1054.

(2) Δημ. πρ. Πανταίν. 981.—Αὐτ. π. Καλλικλ. 1280.—Ἴδ. ἀνωτ. Διαίρ. Α, Τμ. Α, Κεφ. Α, Σ. 166.

(3) Ἀνωτ. Αὐτ. Κεφ. Β, Σ. 168.

των, καὶ τὰ σωματεῖα διὰ τῶν ἰδίων ἐπιμελητῶν. Ἐλέγετο δ' ὁ μὲν ἐνάγων *διώκων*, ὁ δ' ἐναγόμενος *φεύγων*.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τακτικῆς γραφῆς ἢ δίκης, ὤφειλεν ὁ διώκων νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ δύο μάρτυρας, οἵτινες *κλητῆρες*, *κλήτορες*, ἢ *κλητεύοντες* ἐκαλοῦντο (4), καί, ὡς φαίνεται (5), ἦσαν «*ὑπηρέται τῶν δικαστῶν*», ἄρα, δικαστικοὶ κλητῆρες, χρησιμεύοντες ὡς μάρτυρες, καὶ μετ' αὐτῶν ν' ἀπέλθῃ αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν φεύγοντα, ὅπως καλέσῃ αὐτὸν εἰς ῥητὴν ἡμέραν ἐνώπιον τοῦ ἄρχοντος εἰς οὗ τὴν ἡγεμονίαν ἀνῆκεν ἡ δίκη. Ἐλέγετο δὲ τοῦτο *κλῆσις*, καὶ *πρόσκλησις*, καὶ *καλεῖσθαι*, καὶ *προσκαλεῖσθαι*, μέσως καὶ παθητικῶς ἐπὶ τῶν δύο ἀντιδίκων. Καὶ ἐν μέν τινι νόμῳ περὶ ὀρφανῶν λέγεται παρὰ Δημοσθένει (6)· «*Ὁ ἄρχων . . . προσκαλεσάμενος πρόπεμπτα . . . εἰσαγέτω εἰς τὴν Ἡλιαίαν*». Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ προθεσμία αὕτη ἦν εἰδικὴ διὰ τὴν περίστασιν ταύτην, διότι ἐν ταῖς Ὄρνισι τοῦ Ἀριστοφάνους (7), διδαχθείσαις τῇ 11 Ἐλαφηβολιῶνος, λέγεται· «*Καλοῦμαι πεισθέταιρον ὕβρεως ἐς τὸν Μουνυχιῶνα μῆνα*», ἀρχόμενον μετὰ 14 ἡμέρας. Φαίνεται δ' ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὸν διώκοντα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ φεύγοντος, ἀλλὰ μόνον ἔξωθεν ἐκάλει αὐτόν, τῶν κλητήρων ἐπιμαρτυρούντων· διότι, ὡς ἐν Ῥώμῃ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις, ἡ οἰκία ἐθεωρεῖτο ἄσυλος, ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ταραχωδεστέρων χρόνων καὶ τῶν αὐθαιρετωτέρων κυβερνήσεων, ὡς ἐπ' αὐτῶν τῶν Τριάκοντα, ὁ ἐν τῷ οἴκῳ μένων ἦν ἀσφαλής, κατὰ Δημοσθένην (8)· «*Ἐπὶ*

(4) Δημ. κ. Βοιωτ. 1017.— Ἀριστοφ. Νεφ. 1219, κτλ.
(5) Λεξ. Ῥητ. p. Φώτ. Pors. 677.
(6) Πρ. Μακάρτ. 1076.
(7) 1046.
(8) Κ. Ἀνδροτ. 609.

τῶν τριάκονθ᾽ . . . ὡς ἔστιν ἀκούειν, οὐδεὶς ἔστιν ὅστις ἀπεστερεῖτο τοῦ σωθῆναι, ὅστις ἑαυτὸν οἴκοι κρύψειεν »· οὐδ᾽ εἰσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν ξένος ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ οἰκοδεσπότου, ὡς ὁ αὐτὸς Δημοσθένης (9) λέγει· « *Εἰς τὴν οἰκίαν οὐκ εἰσῆλθεν· οὐ γὰρ ἡγεῖτο δίκαιον εἶναι, μὴ παρόντος γε τοῦ κυρίου* ». Ὥστε καὶ ἐν Λυσίᾳ λέγεται (10)· « *Ἐλθὼν ἐπὶ τὸ γναφεῖον* (οὐχὶ εἰς τὸ γναφεῖον) *ἐν ᾧ εἰργάζετο, προσεκαλεσάμην αὐτόν* »· καὶ ἐν Δημοσθένει (11), περὶ μάρτυρος μὴ προσελθόντος εἰς τοὺς διαιτητάς, καὶ καθ᾽ οὗ ἐκινήθη δίκη λειπομαρτυρίου· « *Προσκληθεὶς ἀπὸ τῆς οἰκίας· οὐ γὰρ ἦν φανερός* ».

Ἂν δ᾽ ὁ φεύγων ἦν ἀπὼν ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ γνωστὴ ἦν ἡ διαμονὴ αὐτοῦ, ἐπέμπετο, ὡς φαίνεται, κλητὴρ πρὸς αὐτόν, ἐπὶ ἐπισήμων μάλιστα ἐγκλημάτων διὰ μιᾶς τῶν δημοσίων τριήρεων, τῆς Σαλαμινίας ἢ τῆς Παράλου, ὡς τοῦτο ἐγένετο διὰ τὸν εἰσαγγελθέντα Ἀλκιβιάδην (12)· δι᾽ ὃ καὶ ὁ Πεισθέταιρος τοῦ Ἀριστοφάνους φοβεῖται νὰ κατοικήσῃ παράλιον μέρος, μὴ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν « *κλητῆρ᾽ ἄγουσ᾽ ἕωθεν ἡ Σαλαμινία* » (13)· καὶ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων *κλητῆρες νησιωτικοὶ* ἐπέμποντο καὶ πρὸς τοὺς ἐν ταῖς νήσοις συμμάχους, ὅσοι ὤφειλον νὰ δικασθῶσιν ἐν Ἀθήναις (14).

Μετὰ δὲ τὴν κλῆσιν παρέδιδεν ὁ διώκων εἰς τὸν ἀνήκοντα ἄρχοντα ἢ εἰς τὸν πάρεδρον αὐτοῦ (15) τὴν ἔγγραφον

(9) Κ. Εὐεργ. ιη΄. (Δούκ.).
(10) Κ. Παγκλ. 709.
(11) Κ. Τιμοθ. 1190.
(12) Θουκ. ΣΤ, 53 καὶ 61.
(13) Ἀριστοφ. Ὄρν. 147.—Ἴδ. καὶ Πολυδ. Η, 116.— Ἡσύχ. φ. Πάραλος, κτλ.
(14) Ἀριστοφ. αὐτ. 1422.
(15) Δημ. κ. Θεοκρ. 1332, 14.

καταμήνυσιν, καὶ διὰ τῆς πράξεως ταύτης ἐλέγετο ὅτι *ἐλάγχανε δίκην*(16), ἢ *ἐποιεῖτο λῆξιν τῆς δίκης*, ὅ ἐστιν ἐλάμβανε τὸ δικαίωμα τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς. Τὸ δ' ἔγγραφον ἢ γραμματεῖον ἐλέγετο καὶ αὐτὸ *λῆξις* ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν δικῶν, καὶ *ἔγκλημα* ἐπὶ τῶν προσωπικῶν, ἐπὶ δὲ τῶν δημοσίων γραφῶν ἐκαλεῖτο *γραφή*. Ἐν αὐτῷ δ' ἐσημειοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ διώκοντος, ἡ ἀφορμὴ τῆς δίκης, καὶ τὸ ὄνομα τῶν κλητήρων. Ἂν δ' ἔλειπον τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἐχαρακτηρίζετο ἡ δίκη ὡς *ἀπρόσκλητος* (17), καὶ *οὐκ ἦν εἰσαγώγιμος* (18), ἤτοι ἡ ἀγωγὴ ἀπεῤῥίπτετο. Ἂν δ' ἐπήρχετο καταδίκη ἐπὶ τοιαύτῃ παρατύπῳ ἀγωγῇ, ἐλέγετο *ἀπρόσκλητος γνῶσις* ἢ *ἐπιβολή*, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς παράνομος. Ὑπάρχουσιν ὅμως παραδείγματα στρεψοδικῶν, ψευδεῖς ἐγγραφόντων κλητῆρας, οἷον φαίνεται τὸ ὑπὸ Δημοσθένους (19) λεγόμενον ὅτι ἔπραξεν ὁ Μειδίας, «*πείσας τὸν πρυτανεύοντα δοῦναι τὴν ψῆφον παρὰ πάντας τοὺς νόμους, κλητῆρα δ' ὁντινοῦν ἐπιγραψάμενος*»· διότι ἡ γραφὴ *οὐδ' ὁντινοῦν* εἶναι ἀπίθανος, καθ' ὅσον, ἂν δὲν εἶχεν ἐπιγράψει κλητῆρα, ἡ γραφὴ αὐτοῦ θὲν' ἀπεῤῥίπτετο. Ἄλλως τε κατὰ τῶν τοῦτο παρανομούντων, ἢ μᾶλλον κατὰ τῶν ψευδῶς ἐγγραφομένων καὶ μαρτυρούντων ὡς κλητήρων, ὑπῆρχε *γραφὴ ψευδοκλητείας*, ὡς ἐν αὐτῷ τῷ Δημοσθένει (20)· «*Ἐβάδιζον ἐπὶ τὸν κλητῆρα . . . τῆς ψευδοκλητείας κατὰ τὸν νόμον*».

Κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ τῶν δικῶν κατεβάλλοντο καὶ αἱ δικαστικαὶ δαπάναι, αἵτινες ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν δικῶν ἐκα-

(16) Λυσ. κ. Ἀνδοκ. 206, κτλ.
(17) Δημ. κ. Μειδ. (25).
(18) Κ. Μειδ. 542.
(19) Bekk. Anecd. 199.
(20) Πρ. Νικόστρ. στ'. (Δούκ.).

λοῦντο *πρυτανεῖα*, καὶ κατετίθεντο ὑφ' ἑκατέρου τῶν διαδίκων εἰς ποσότητας ἀναλόγους τῆς ἀξίας τῆς δίκης, *τρεῖς* μὲν δραχμαὶ ἑκατέρωθεν, ὅταν ἡ ἀμφισβητουμένη ἀξία ἦν 100 μέχρι 1000 δραχμῶν, *τριάκοντα* δὲ ὅταν ἦτον 1000 μέχρι 10,000 (21), καὶ ἴσως ἀναλόγως περισσότεραι δι' ἀνωτέραν ἀξίαν, ἐν ᾧ αἱ κατώτεραι δίκαι φαίνεται ὅτι ἐδικάζοντο ἄνευ πρυτανείων. Διενέμοντο δὲ τὰ πρυτανεῖα εἰς τοὺς δικαστάς, ὑπὲρ ὧν, πρὸς ἀσφάλειαν, καὶ προκατεβάλλοντο· ὁ δὲ *ἁλούς*, ἢ καταδικασθείς, πλὴν ὅτι ἐζημιοῦτο τὴν ἰδίαν καταβολήν, ὤφειλε, φαίνεται, ν' ἀποζημιώσῃ καὶ τὸν ἀντίδικον διὰ τὴν καταβολὴν αὐτοῦ, ὡς εἰκάζεται ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Πολυδεύκους (22)· «*Ὁ δὲ ἡττηθεὶς ἀπεδίδου τὸ παρ' ἀμφοτέρων δοθέν, ἐλάμβανον δὲ αὐτὸ οἱ δικασταί*».

Εἰς δὲ τὰς δημοσίας γραφάς, ἐπειδὴ προὔκειτο οὐχὶ περὶ ἀμφισβητουμένου δικαίου μεταξὺ δύο ἰδιωτῶν, ἀλλὰ περὶ προσβαλλομένων συμφερόντων τῆς δημοσίας τάξεως, χρηματικήν τινα ποσότητα κατέβαλλε μόνος ὁ διώκων. Ἐκαλεῖτο δ' αὕτη *παράστασις* ἢ *παρακατάστασις*, καὶ ἦν πάντοτε ἡ αὐτὴ ποσότης, διότι αἱ γραφαί, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, δὲν ἐδύναντο νὰ ἐκτιμηθῶσι. Πιθανώτατα δ' ἦν ἡ ποσότης αὕτη δραχμὴ μία, διότι τοσαύτη ἦν καὶ ἡ τὸ αὐτὸ ὄνομα φέρουσα ἀντιμισθία τῶν Διαιτητῶν. Ἀνῆκε δ' εἰς τὸ δημόσιον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (23), ὅστις, συγχέων μετ' αὐτῆς τὰ πρυτανεῖα, λέγει ὅτι *ταῦτα* ἦσαν δραχμὴ καταβαλλομένη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Καὶ ὁ μὲν Ἁρποκρατίων ἀναφέρει (24) τὸ ἑπόμε-

(21) Πολυδ. Η, 38.
(22) Η, 38.
(23) Νεφ. 1192.
(24) 255.

νον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐκ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας· « *Εἰσὶ δὲ γραφαὶ πρὸς αὐτοὺς* (τοὺς Θεσμοθέτας), *ὧν παράστασις τίθεται ξενίας καὶ δωροξενίας καὶ ψευδεγγραφῆς καὶ ψευδοκλησίας καὶ βουλεύσεως, καὶ ἀγραφίου καὶ μοιχείας* ». Ἀλλ' ὁ Βοίκιος (25) δικαίως θεωρεῖ τὸν κατάλογον τοῦτον ὡς παραδείγματα μόνον περιέχοντα, διότι βεβαίως διὰ πάσας τὰς γραφὰς κατεβάλλετο παράστασις, πλὴν ῥητῶν τινων ἐξαιρέσεων, οἷον τῆς Εἰσαγγελίας, διότι ἐκεῖ ὁ εἰσαγγέλλων δὲν ἦτο διάδικος, καὶ προσέτι, τῆς γραφῆς αἰκίας καὶ ὕβρεως, βεβαίως πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς καταμηνύσεως καὶ προστασίαν τῶν πολιτῶν· δι' ὃ καὶ λέγει ὁ Ἰσοκράτης (26)· « *Περὶ μόνου τούτου τῶν ἀδικημάτων καὶ δίκας καὶ γραφὰς ἄνευ παρακαταβολῆς ἐποίησαν* ».

Παρακαταβολὴ ὅμως κυρίως ἐλέγετο ἡ ποσότης ἣν ὤφειλε νὰ καταθέσῃ πρὸ τῆς δίκης ὁ ἀμφισβητῶν ἢ κτήματα δημευθέντα, ἢ κληρονομίαν ὑπ' ἄλλου κατεχομένην· ὡς ἐν Δημοσθένει (27)· « *Κηρύττοντος τοῦ κήρυκος, εἴ τις ἀμφισβητεῖν ἢ παρακαταβάλλειν βούλεται τοῦ κλήρου ἢ κατὰ γένος ἢ κατὰ διαθήκας* ». Καὶ ἦν, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, ἡ παρακαταβολὴ ἴση τῷ πέμπτῳ, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, ἴση τῷ δεκάτῳ τῆς ἀξίας τῶν ἀμφισβητουμένων κτημάτων. Ἡττηθεὶς δ' ὁ διώκων, ἐστερεῖτο τῆς ποσότητος ταύτης (28). Ἀπέβλεπε δ' ἡ τοῦ νόμου αὕτη διάταξις εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίζῃ τό τε δημόσιον καὶ τοὺς κληρονόμους κατὰ παρενοχλήσεων αἵτινες θὰ ἦσαν ἀδιάλειπτοι, ἂν πιθανὸν κέρδος καὶ οὐδεμίαν ζημίαν ἐπέφερον.

(25) Staatshh. d. Att. I, 373.
(26) Κ. Λοχίτ. 2.
(27) Κ. Μακαρτ. 1051.
(28) Ἁρπ. 232.—Πολυδ. Η, 39.

Κατεβάλλετο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐφέσεων ποσότης τις, περὶ ἧς τὸ μόνον γνωστὸν ἐστὶν ὅτι ἐλέγετο *Παράβολον* κατ' Ἀριστοτέλην, *Παραβόλιον* δὲ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους (29).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἀνάκρισις. Βάσανος.

Μετὰ δὲ τὴν κλῆσιν καὶ τὴν τῶν χρημάτων κατάθεσιν, ἡ τοῦ ἀνήκοντος δικαστηρίου ἡγεμονεύουσα ἀρχὴ προέβαινεν εἰς τὴν ἀνάκρισιν (τὴν causæ cognitionem κατὰ τοὺς Ῥωμαίους), ὅπως πρῶτον ἐκ μαρτυριῶν καὶ ἄλλων ἀποδείξεων ἐξαγάγῃ ἂν δὲν ὑπῆρχέ τι κώλυμα εἰς τὴν τῆς δίκης πρόοδον, καὶ ὅπως, δεύτερον, τούτου καταδειχθέντος, συλλέξῃ τὰ τεκμήρια καὶ τὰς ἀποδείξεις ἐφ' ὧν ἔμελλε νὰ στηριχθῇ ἡ ἀπόφασις. Ἐλέγετο δὲ τοῦτο *Ἀνακρίνειν τοῖς ἀντιδίκοις τὴν δίκην*, ἢ καὶ *ἀνακρίνειν τοὺς ἀντιδίκους*, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀντιδίκων *ἀνακρίνεσθαι τὴν δίκην*, ὡς ἐν Δημοσθένει (1)· «*Ἀνακρινομένου μου τὴν γραφήν*».

Ἐγίνετο δ' ἡ ἀνάκρισις οὐχὶ παρουσίᾳ τῶν δικαστηρίων, ἀλλ' ἰδίᾳ, ἐνώπιον ἑκάστης τῶν ἀρχῶν, βεβαίως εἰς τὸ ἰδιαίτερον αὐτῆς ἀρχεῖον, ὅν, τοῦ μὲν Ἐπωνύμου παρὰ τοῖς *Ἐπωνύμοις*, θέσεως πλησίον τοῦ Πρυτανείου κειμένης (2), κοσμουμένης δ' ὑπὸ τῶν ἀνδριάντων τῶν ἡρώων

(29) Πολυδ. Η, 63.
(1) Κ. Νικοστρ. 1252.
(2) Ἴδ. Ἀπάντ. Τόμ. ΙΖ. — Σουΐδ. φ. ἄρχων. — Ἀνδοκ. κ. Ἀλκ. 118.

ὧν ἐπώνυμοι ἦσαν αἱ δέκα φυλαί· τοῦ δὲ Βασιλέως ἐν τῷ *Βουκολείῳ*· «*τὸ δὲ ἦν πλησίον τοῦ πρυτανείου*» (3)· τοῦ Πολεμάρχου δ' ἐν *Λυκείῳ*, παρὰ τὸν Ἰλισσόν (4)· τῶν δὲ Θεσμοθετῶν παρὰ τὸ *Θεσμοθέσιον*, οὗ ἀγνοεῖται ἡ θέσις, ἂν δὲν εἶναι, ὡς ὁ Σουΐδας λέγει (5), τὸ αὐτὸ τῷ Πρυτανείῳ. Ἡ δὲ τοῦ μνημονευθέντος ἀνεκδότου ἔκφρασις· «*Πρὸ τῶν Σόλωνος νόμων οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ἅμα δικάζειν, ἀλλ' ὁ μὲν Βασιλεὺς καθῆστο παρὰ τῷ καλουμένῳ Βουκολείῳ κλπ.*», δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς δηλοῦσα οὔτε ὅτι μετὰ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος *ἐδίκαζον ἅμα*, οὔτε ὅτι, πλὴν ἴσως πρὸ Σόλωνος, *ἐδίκαζον* ἐν τοῖς ἀρχείοις ἐν οἷς *ἐκάθηντο*, διότι, τούτου ὄντος, οὐδεμία ἐναπέμενε δίκη διὰ τὰ δικαστήρια, ἅ, ὡς ἐῤῥέθη, ἔκειντο ἐν τῇ ἀγορᾷ.

Εἰς τὴν ἀνάκρισιν δ' ἔπεμπον κλῆσιν οἱ ἄρχοντες πρὸς τοὺς ἀντιδίκους, ὡς ἐν Δημοσθένει (6)· «*Καλούντων αὐτὸν εἰς τὴν ἀνάκρισιν τῶν ἀρχόντων*»· καὶ ἂν μὲν ἀπῆν ὁ ἐναγόμενος, κατεδικάζετο ἐρήμην, ἂν δ' ὁ ἐνάγων, ἡ δίκη ἔπαυε (7), καί, ἐπὶ γραφῆς, κατεδικάζετο ὁ ἐνάγων προσέτι εἰς ἀτιμίαν καὶ πρόστιμον, ὡς ἐκτεθήσεται κατωτέρω.

Ἐξετίθετο δὲ κατὰ τὴν ἀνάκρισιν ἡ ὑπόθεσις δι' ἐγγράφου περιλήψεως ὑφ' ἑκατέρου τῶν διαδίκων, καλουμένης *ἀντιγραφῆς*, εἰς ἣν ὁ διώκων περιελάμβανε καὶ τῆς δίκης τὸ *τίμημα*, ἤτοι τὴν χρηματικὴν ποινὴν ἣν ἐπρότεινε κατὰ τοῦ ἀντιδίκου του. Παράδειγμα αὐτῆς διετηρήθη ἐν τῷ κατὰ Στεφάνου πρώτῳ λόγῳ τοῦ Δημοσθένους τὸ ἑπόμενον (8)·

(3) Bekk. Anecd. 449
(4) Ἀπάντ. Τόμ. ΙΖ.
(5) Σουΐδ. φ. Πρυτανεῖον. Αὐτ. Meier u. Schömann, σ. 60.
(6) Κ. Θεοκρ. 2324.
(7) Δημοσθ. αὐτ.
(8) Σελ. 1115.—Ἴδ. καὶ Πλάτ. Ἀπολ. Σωκρ. 27.

« Ἀπολλόδωρος Πασίωνος Ἀχαρνεύς, Στεφάνῳ Μενεκλέους Ἀχαρνεῖ ψευδομαρτυριῶν, τίμημα Τάλαντον· τὰ ψευδῆ μου κατεμαρτηρύσας τὰ ἐν τῷ γραμματείῳ γεγραμμένα.

Στέφανος Μεγακλέους Ἀχαρνεὺς τ' ἀληθῆ ἐμαρτύρησα, μαρτυρήσας τὰ ἐν τῷ γραμματείῳ γεγραμμένα ».

Ἡ λέξις ὅμως *ἀντιγραφή*, πλὴν τῆς συνηθεστέρας ταύτης αὐτῆς χρήσεως ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας περιλήψεως, δηλοῖ παρά τισι καὶ μόνην τὴν περίληψιν τῆς ὑπερασπίσεως· ὡς παρὰ Πολυδεύκει (9)· « *Καὶ ἔστι πρὸς τὴν γραφὴν τὸ τοῦ φεύγοντος γράμμα ἀντιγραφή* ». Ἐπὶ δὲ κληρονομικῶν δικῶν Ἀντιγραφὴ ἐλέγετο ἑκατέρα τῶν περιλήψεων ἀδιακρίτως (10)· καὶ τέλος τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐδίδετο καὶ εἰς ἀντικατηγορίαν ἣν ὁ φεύγων ἐκίνει κατὰ τοῦ διώκοντος, σχέσιν ἔχουσαν πρὸς αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν, ὡς ἐν Δημοσθένει (11) ὁ Φαίνιππος τὸν ἐνάγοντα αὐτόν, ὡς κεκτημένον περιουσίαν ὑποπίπτουσαν εἰς τὸν νόμον τῆς Ἀντιδόσεως, ἀντενήγαγεν ὡς ἀδίκως καταγράψαντα τὴν οὐσίαν του· « *Ἀλλ' ὅμως ἐμὲ ἀντεγράψατο Φαίνιππος μὴ δικαίως ἀποφαίνειν τὴν οὐσίαν* ».

Ἐπὶ δὲ τῇ περιλήψει ταύτῃ ἕκαστος ὤμνυεν ὅτι ἀληθὴς ἦν ὁ διϊσχυρισμὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ ὅρκος οὗτος, ὡς πᾶς διπλοῦς ὅρκος, ἐκαλεῖτο *διωμοσία* (12), ἤ, εἰδικῶς ἴσως οὗτος, *ἀντωμοσία*, ὡς ἐν Ἁρποκρατίωνι· « *Καλεῖται δὲ οὕτως ἐπειδὴ ἀντώμνυον οἱ διώκοντες καὶ οἱ φεύγοντες, οἱ μὲν*

(9) Η, 58.
(10) Ἁρποκρ. — Σουΐδ. — Λεξ. Ῥητ. κτλ.
(11) Πρὸς Φαίνιππ. 1044.
(12) Ἴδ. Ἀνωτ. Κεφ. Β, Σ. 296.

ἀληθῆ κατηγορῆσαι, οἱ δὲ ἀληθῆ ἀπολογήσασθαι», καὶ ὡς πολλάκις ἐν λόγοις τῶν ῥητόρων, μάλιστα κληρονομικοῖς (13). Κατ' ἄλλους δὲ γραμματικοὺς (14) ἐν ᾧ *διωμοσία* καὶ *ἀμφωσία* καὶ *ἀμφιορκία* ἦν ὁ ἀμφοτέρων ὅρκος, *ἀντωμοσία* ἦν ὁ τοῦ φεύγοντος, ὁ δὲ τοῦ διώκοντος *προωμοσία*. Ἀλλ' ἡ λέξις αὕτη, ὡς καὶ ἡ *ἀμφωμοσία* καὶ *ἀμφιορκία*, παρ' οὐδενὶ τῶν ῥητόρων εὕρηται. Ἡ δ' *ἀντωμοσία* ἀπαντᾶται ἐν Ἰσαίῳ (15) καὶ ἐπὶ μόνου τοῦ ὅρκου τοῦ διώκοντος, ὡς καὶ ἡ *διωμοσία* δηλοῖ ἐνίοτε καὶ ἑκάτερον τῶν ὅρκων, τὸν τοῦ φεύγοντος (16), ἢ τὸν τοῦ διώκοντος (17), ὡς ἀποτελοῦντα μέρος τῆς διωμοσίας.

Ὅταν δ' ὁ ἀπολογούμενος προσέβαλλε κατ' εὐθεῖαν τὴν οὐσίαν τῆς κατηγορίας, ἀποφεύγων προδικαστικὰς ἐνστάσεις, ἐλέγετο τοῦτο *Εὐθυδικία*, καὶ τὸ οὕτω δικάζεσθαι *εὐθυδικίᾳ εἰσιέναι*, ἢ *τὴν εὐθεῖαν εἰσιέναι*. Οὕτω λέγεται ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ κατὰ Φορμίωνος λόγου τοῦ Δημοσθένους· « *Ταῦτα γάρ ἐστι τὴν εὐθυδικίαν ἀγωνιζομένου, καὶ τοῖς ἐπιφερομένοις ἐγκλήμασιν ἀπαντῶντος, ἀλλ' οὐκ ἀναιροῦντος τὸν περὶ αὐτὸν ἀγῶνα καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δίκης*». Ἐκ πολλῶν δὲ χωρίων τῶν ῥητόρων προκύπτει, ὅτι οἱ δικασταὶ ἦσαν ἐν γένει εὔνους πρὸς τὴν εὐθυδικίαν, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς θαῤῥούσης πεποιθήσεως ἔνδειξιν, ὡς ὁ Ἰσαῖος λέγει (18)· « *Ἐγὼ δ' εἰ μὲν ἑώρων ὑμᾶς μᾶλλον ἀποδεχομένους τὰς διαμαρτυρίας ἢ τὰς εὐθυδικίας*...». Δι' ὃ καὶ ὁ μὲν φεύγων, ὁσάκις καταφεύγει καὶ

(13) Δημοσθ. — Ἰσαῖ. — Λυσ. κ. Παγκλ. 736.
(14) Ἡσύχ. — Σουΐδ. — Πολυδ. Η, 122. — Ῥητ. Λεξ.
(15) Π. Δικαιογ. κλ. 87. — Π. Πύῤ. κλ.
(16) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. 643.
(17) Λυσ. κ. Σίμων. 134, κτλ.
(18) Π. Ἀπολλοδ. κλ.

εἰς ἄλλους τρόπους, συνήθως διϊσχυρίζεται ὅτι πράττει τοῦτο ἐκ περιουσίας, καὶ ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι οὐ μόνον κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα τὰ ἔνδικα μέσα χωλαίνει ἡ κατηγορία, ὡς λέγει ὁ Λιβάνιος ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ πρὸς Ζηνόδημον λόγου τοῦ Δημοσθένους· «*Οὐ γὰρ βούλεται δοκεῖν ῥήματι μόνον τοῦ νόμου ἰσχυρίζεσθαι, κατὰ τὸ πρᾶγμα ἀδικῶν, ἀλλὰ δείκνυσιν, ὡς θαῤῥεῖ μὲν καὶ τῇ εὐθείᾳ, ἐκ περιουσίας δὲ αὐτῷ καὶ παραγραφὴν ὁ νόμος δίδωσι*». Ὁ δ' ἐνάγων προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ ἀντίδικος καταφεύγει εἰς τύπους, καθ' ὁ ἀσθενὴς περὶ τὴν οὐσίαν.

Οὐχ' ἧττον ὅμως συνεχέστατα οἱ ἀντίδικοι, καὶ μάλιστα οἱ διστάζοντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας των, κατέφευγον εἰς ἐνστάσεις προδικαστικάς, ἀφορώσας τὸ παράνομον τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δίκης, καὶ αἰτούσας τὴν μὴ παραδοχὴν αὐτῆς, «*μὴ ἐπίδικον εἶναι τὸν κλῆρον*» (19). Ἐκαλοῦντο δ' αἱ τοιαῦται ἐνστάσεις *παραγραφή*, καὶ ἐστηρίζοντο ἐπὶ διαφόρων λόγων, ὧν τοὺς πρωτίστους ἀπαριθμεῖ ἐν τοῖς ἐπομένοις ὁ Πολυδεύκης (20)· «*Παραγραφὴ δὲ ... ὅταν τις μὴ εἰσαγώγιμον εἶναι λέγῃ τὴν δίκην, ἢ ὡς κεκριμένος, ἢ ὡς ἀφειμένος, ἢ ὡς τῶν χρόνων ἐξηκόντων ἐν οἷς ἔδει κρίνεσθαι,* [*ἢ ὡς δίκης εἰσαγομένης οὐ τῆς προσηκούσης*], *οἷον οὐκ εἰσαγγελίας, ἀλλὰ παρανόμων, οὐ δημοσίᾳ, ἀλλ' ἰδίᾳ· ἢ ὡς οὐ παρὰ τούτοις κρίνεσθαι δέον, οἷον οὐκ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ ἀλλ' ἐπὶ Παλλαδίῳ*». Καὶ *κεκριμένος* μὲν ἦν ὁ λαβὼν περὶ τῆς εἰσαγομένης δίκης προηγουμένην δικαστικὴν ἀπόφασιν· *ἀφειμένος* δὲ ὁ συμβιβασθεὶς ἢ ἐξοφλήσας, *ἀφεὶς καὶ ἀπαλλάξας*, κατὰ

(19) Ἰσ. κ. Πύρ. κλ. 15.
(20) Η, 59.

τὴν καθιερωμένην φράσιν (21). Οἱ δ' *ἑξήκοντες χρόνοι ἐν οἷς ἔδει κρίνεσθαι* ἦσαν ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λεγομένη *προθεσμία* (22), παρ' ἡμῖν δὲ κυρίως *παραγραφή*, μεθ' ἣν ἡ δίκη δὲν δύναται πλέον νὰ εἰσαχθῇ νομίμως (23).

Περὶ αὐτῆς δὲ μικρὰ γνωρίζομεν, διότι αἱ ἐν Πλάτωνι (24) τὴν *προθεσμίαν* ἐπὶ κινητῶν κανονίζουσαι διατάξεις, ἐπὶ μὲν φανερᾶς κτήσεως ἐν τῇ πόλει καὶ τῇ ἀγορᾷ *ἐπὶ ἔτος*, κατ' ἀγροὺς δ' ἐπὶ *πενταετίαν*, ἐπὶ δ' ἀφανοῦς κτήσεως (ἐν τῇ οἰκίᾳ), ἐν μὲν τῇ πόλει ἐπὶ *τριετίαν*, κατ' ἀγροὺς δ' ἐπὶ *δεκαετίαν*, ἐπὶ κτήσεων δ' ἐν *ἀλλοδημίᾳ*, ἤτοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ προθεσμίαν μὴ παραδεχόμεναι, ἀμφίβολον ἐστὶν ἂν ἐκ τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας ἀρύωνται, ἢ ἂν ὦσι προτάσεις τοῦ συγγραφέως (25). Διὰ δὲ τὰ χρέη γιγνώσκεται ὅτι ἦν πέντε ἐτῶν ἡ προθεσμία (26), καὶ τοσούτων ἐπίσης διὰ τὰς ἐπιτροπικὰς δίκας (27), αἱ δ' *ἐγγύαι* ἦσαν *ἐπέτειοι* (28), ἤτοι ἔπαυεν ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἐγγυητοῦ, ἂν ἔμενεν ἐπὶ ἓν ἔτος ἀκαταζήτητος. Ἐν δὲ Λυσίᾳ (29), λέγεται ὅτι *προθεσμία* (ἤτοι παραγραφὴ) διὰ τοὺς καταστρέφοντας τὰς ἱερὰς ἐλαίας δὲν ὑπῆρχεν, ὡς φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχε καὶ διὰ τὰ μεγάλα πολιτικὰ ἐγκλήματα (30). Ἐτησία δ' ἦτον ἡ προθεσμία τῆς γραφῆς παρανόμων (31), ἤτοι ὁ προτείνας

(21) Ἁρποκρ. — Σουίδ.
(22) Ἴδ. C. Caillemer, études sur les ant. juridiqus d'Athènes, 7e étude Paris, 1869.
(23) Ἰσοκρ. Ἀχίδαμ. § 26. — Δημ. ὑπ. Φορμ. 952, 953.
(24) Π. Νόμ. ΙΒ, 954.
(25) Hermann, de vestigiis institutorum veterum. Marb. 1836.
(26) Δημ. ὑπ. Φορμ. 952.
(27) Δήμ. πρὸς Ναυσ. καὶ Ξεν. 993.
(28) Δημ. πρ. Ἀπατούρ. 901.
(29) Ὑπ. τ. σηκοῦ, 275.
(30) Λυσ. κ. Ἀγοράτ. 161.
(31) Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Λεπτ. 453. Ἴδ. ἀνωτ. Σελ. 245.

νόμον ἔμενεν ἀκαταδίωκτος διὰ τὴν πρότασιν αὐτοῦ μετὰ παρέλευσιν ἔτους ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως τῆς προτάσεως, μόνον δ' ὁ νόμος ἐδύνατο ν' ἀκυρωθῇ, αὐτοῦ μὴ εὐθυνομένου. Καὶ διὰ τὰς εὐθύνας δὲ τῶν ἀρχόντων λέγει ὁ Πολυδεύκης, ὅτι ὑπῆρχε προθεσμία, ἀλλὰ δὲν ὁρίζει πόση (32).

Ἄλλοι δ' ἀπαριθμούμενοι λόγοι τῆς *παραγραφῆς* ἀφορῶσι τὸ παράτυπον τῆς δικονομίας καὶ τὸ ἀναρμόδιον τῶν δικαστηρίων, ὡς ἂν ξένος, δοῦλος ἢ ἀνήλιξ ἐνῆγεν αὐτοπροσώπως, καὶ οὐχὶ διὰ προστάτου ἢ κυρίου· προσέτι δὲ καὶ ἐν γένει τῆς δίκης τὸ ἀκατάλληλον, ὡς ἐπὶ πράξεως περὶ ἧς δὲν προεῖδεν ὁ νόμος, ὡς ὁ Σουΐδας· «*Καὶ ἐπ' ἐκείνῃ τῇ δίκῃ, περὶ ἧς οὐδὲν ὥρισται παρὰ τοῖς νόμοις*»· ἢ πρὸς διεκδίκησιν πράξεως ἣν ὁ νόμος ἀπαγορεύει, ὡς ἐν Δημοσθένει (33)· «*Ἐὰν δέ τις ἐκδῷ παρὰ ταῦτα,... δίκη αὐτῷ μὴ ἔστω περὶ τοῦ ἀργυρίου... μηδὲ ἀρχὴ εἰσαγέτω περὶ τούτου μηδεμία*»· ἢ περὶ ἀποδόσεως ἐνεχύρου πρὶν ἢ ἀποτιθῇ ἡ ποσότης δι' ἣν ἐδόθη.

Τὴν παραγραφὴν λοιπὸν προεδίκαζεν ἡ τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσα ἀρχή, ὅπως, εἰ μὲν ἔκρινεν αὐτὴν ἰσχύουσαν, ἀρνηθῇ τὴν τῆς δίκης εἰσαγωγήν, εἰ δ' ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἐδύνατο ν' ἀποφασίσῃ ἀφ' ἑαυτῆς περὶ τούτου, ἀναστείλῃ τὴν δίκην μέχρις οὗ αὐτὸ τὸ δικαστήριον κρίνῃ τὴν παραγραφήν. Ὁ Πολυδεύκης λέγει· «*Καὶ ἡ παραγραφὴ δὲ ἀντιγραφῇ ἔοικε, δι' ὃ καὶ προεισέρχεται*». Ἀλλ' ἀντιγραφὴν κατὰ τοῦτο καὶ μόνον ὁμοιάζει, ὅτι, ὡς ἐκείνη (ἐν μιᾷ τῶν σημασιῶν αὐτῆς), εἶναι καὶ αὕτη ἔνδικον μέσον τοῦ φεύγοντος κατὰ τοῦ ἐνάγοντος. Προεισέρχεται δ' οὐχὶ διότι ὁμοιάζει τὴν ἀντιγραφήν, ἀλλὰ διότι πρὸ τῆς λύσεως αὐ-

(32) Η, 45.
(33) Κ. Λακρίτου, 941.

τῆς ἡ δίκη φυσικῶς δὲν δύναται νὰ προβῇ. Ἐννοεῖται δ' ὅτι εἰς τὴν παραγραφήν, ὅταν ἤρχετο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ὡμίλει πρῶτος ὁ φεύγων, ὅστις δι' αὐτῆς ἀνελάμβανε θέσιν διώκοντος. Οὕτως ἐν Δημοσθένει (35)· « *Προλαβὼν δέ μου ὥστε πρότερον λέγειν, διὰ τὸ παραγραφὴν εἶναι καὶ μὴ εὐθυδικίᾳ εἰσιέναι . . .*

Ἐλέγετο δ' ἡ παραγραφὴ καὶ *διαμαρτυρία*, ὅταν, ὡς τοῦτο συνήθως συνέβαινεν, ἑκάτερος τῶν διαδίκων ἔφερε μάρτυρας πρὸς ὑποστήριξιν ἢ πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῆς (35). Τὸ δ' ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἦτο μόνη ἡ λύσις τοῦ παρεμπίπτοντος ζητήματος, ὥστε, εἰ μὲν ἡττᾶτο ὁ φεύγων, ὁ τὴν παραγραφὴν προτείνων, προὐχώρει ἡ οὐσιαστικὴ δίκη (36), εἰ δὲ ὑπερίσχυεν, ἡ δίκη ἔπαυε· δι' ὃ καὶ παρὰ Δημοσθένει (37)· « *Ἔτι τοίνυν, τὸ τῶν διαμαρτυρούντων μέρος, οὔτε δικαστήρια ἦν ἄν, οὔτε ἀγῶνες ἐγίγνοντο. Κωλύει γὰρ πάντα ταῦτα τὸ τῶν διαμαρτυριῶν γένος, καὶ ἀποκλείει εἰσαγωγῆς τῆς εἰς τὸ δικαστήριον* ». Εἰς τὸν διώκοντα ὅμως ἐναπέμενεν εἰσέτι τὸ ἔνδικον μέσον δίκης ψευδομαρτυριῶν κατὰ τῶν μαρτύρων τοῦ ἀντιδίκου του, ὡς ἐν Ἰσαίῳ (38)· « *Μελλόντων δ' ἡμῶν ἀντώμνυσθαι, διεμαρτύρησε Νεωχάρης οὑτωσὶ μὴ ἐπίδικον εἶναι τὸν κλῆρον ἡμῖν. Ἐπισκηψαμένων δ' ἡμῶν, ἡ μὲν λῆξις τοῦ κλήρου διεγράφη, ἡ δὲ τῶν ψευδομαρτυριῶν δίκη εἰσῄει* ». Οὕτως ἐστρέφετο ἡ δίκη ἀπὸ τῶν ἀντιδίκων κατὰ τῶν μαρτύρων, δι' ὃ καὶ *αὐτομαχεῖν* ἐλέγετο τὸ μὴ χρῆ-

(34) Κ. Στεφ. 1103.
(35) Ἁρποκρ. ἐξ οὗ καὶ Σουΐδ.
(36) Λυσ. κ. Παγκλέων. 14.
(37) Κ. Λεωχ. 1098.
(38) Π. Δικαιογ. κλ. 16.

σθαι τῇ διαμαρτυρίᾳ (39), καὶ ἐπομένως οὐχὶ διὰ τῶν μαρτύρων, ἀλλ' αὐτοπροσώπως ἀγωνίζεσθαι.

Ἦτον δὲ πολὺ τὸ κακὸν τῆς ψευδομαρτυρίας ἐν Ἀθήναις (40), καὶ χρήματα λαμβάνοντες πολλοὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὸ ἄτιμον τοῦτο ἔργον· ὁ δὲ Δημοσθένης μαρτυρεῖ (41) ὅτι ὑπῆρχον ἐν Πειραιεῖ « *ἐργαστήρια μοχθηρῶν τοιούτων ἀνθρώπων* ».

Ἦν δὲ τὸ τῆς ἀνακρίσεως ἔργον νὰ συλλέγῃ τὰς ἑκατέρωθεν ἀποδείξεις, καὶ κατακλείσασα αὐτὰς εἰς *ἐχίνους*, οὓς ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (42) χαρακτηρίζει ὡς « *ἄγγος τι χαλκοῦν ἢ καὶ ἐκ κεράμων* », ἐσφράγιζεν αὐτάς, καὶ τὰς ἐφύλαττε διὰ τὴν δικάσιμον ἡμέραν, χωρὶς οὐδ' ἀφαίρεσιν οὐδὲ προσθήκην νὰ ἐπιδέχωνται πλέον· δι' ὃ καὶ λέγει που ὁ Δημοσθένης (43), ὅτι ἐδύνατο νὰ φέρῃ καὶ μάρτυρας τῶν διϊσχυρισμῶν του, ἂν οἱ ἐχῖνοι δὲν ἦσαν ἤδη ἐσφραγισμένοι· « *Ταῦτα, εἰ μὴ σεσημασμένων ἤδη συνέβη τῶν ἐχίνων, κἂν μάρτυρας ὑμῖν παρειχόμην* ». Εἴδη δ' ἀποδείξεων ἀπαριθμεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (44) πέντε· « *Εἰσὶ δὲ πέντε τὸν ἀριθμόν, νόμοι, μάρτυρες, συνθῆκαι, βάσανοι, ὅρκος* ». Καὶ οἱ μὲν *νόμοι* συνεχῶς ἀνεγινώσκοντο πρὸς ἀπόδειξιν τῶν διϊσχυρισμῶν τῶν ῥητόρων, καὶ τούτους, ὡς καὶ πάσας τὰς ἐγγράφους ἀποδείξεις, κατέθετεν ἐπὶ τῆς ἀνακρίσεως ὁ προτείνων αὐτοὺς διάδικος ἐν ἀντιγράφοις, ἅτινα ἐκλείοντο εἰς τοὺς ἐχίνους.

Συνθῆκαι δ' ἦσαν τὰ παντοῖα συμβόλαια, τὰ ὁμόλογα, αἱ διαθῆκαι, τὰ τραπεζικὰ γραμματεῖα, κτλ.

(39) Ἁρποκρ.
(40) Δημ. πρ. Ἀπατούρ. 904.—Πρὸς Καλλικλ. 1273.
(41) Πρ. Ζηνόθ. 884.
(42) Σφ. 1436.
(43) Κ. Βοιωτ. 999.
(44) Ῥητορ. Α, 15, 2.

Ὡς μάρτυς ἦν δεκτὸς πᾶς ἀνήρ, ἐνῆλιξ, ἐλεύθερος καὶ ἐπίτιμος, ἀδιάφορον ἂν Ἀθηναῖος ἢ ξένος. Δοῦλος δὲ μόνον διὰ βασάνου ἐμαρτύρει. Πᾶς δ' ὁ καλούμενος νὰ μαρτυρήσῃ ὤφειλε νὰ παρουσιασθῇ, ἐκτὸς ἂν ἐζητεῖτο νὰ καταμαρτυρήσῃ καθ' ἑαυτοῦ (45). Ἐγράφετο δ' ἡ μαρτυρία πρὶν ἐπὶ *λελευκωμένου γραμματείου*, καὶ ἐκομίζετο εἰς τὸν ἄρχοντα, ὅπως ἐγκλεισθῇ εἰς τὸν ἐχῖνον. Ἀλλ' ἂν ἐγίνετο ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀνακρίσεως, ἀπροόπτως, καὶ *κατὰ πρόκλησιν* τοῦ ἀντιδίκου, τότε ἐγράφετο ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ πίνακος κεχρισμένου *μάλθῃ*, ἣν ὁ Ἁρποκρατίων ἐξηγεῖ «*μεμαλαγμένον κηρόν*», ὅπως εὐκόλως μεταῤῥυθμίζηται, ἂν ὁ μάρτυς κατέθετεν ἄλλως ἢ ὅ,τι ἐπροσδοκᾶτο. Τοῦτο καθαρῶς ἐξηγεῖ ὁ Δημοσθένης διὰ τῶν ἑπομένων (46)· «*Ἔτι τοίνυν κἂν ἀπὸ τοῦ γραμματείου γνοίη τις, ἐν ᾧ ἡ μαρτυρία γέγραπται, ὅτι τὰ ψευδῆ μεμαρτύρηκε. Λελευκωμένον τε γάρ ἐστι, καὶ οἴκοθεν κατεσκευασμένον. Καί τοι τοὺς μὲν τὰ πεπραγμένα μαρτυροῦντας προσήκει οἴκοθεν τὰς μαρτυρίας κατασκευασμένας μαρτυρεῖν· τοὺς δὲ τὰς προκλήσεις μαρτυροῦντας τοὺς ἀπὸ ταὐτομάτου προστάντας, ἐν μάλθῃ γεγραμμένους τὴν μαρτυρίαν· ἵνα εἴ τι προσγράψαι ἢ ἀπαλεῖψαι βουληθῇ, ῥάδιον ἦν*».

Ἐνίοτε δέ, οὐχὶ πάντοτε, τὴν μαρτυρίαν συνώδευε καὶ ὅρκος, ὡς ἐξάγεται ἐξ ὧν ὁ Πλούταρχος λέγει περί τινος (47), ὅτι «*Πρὸς φίλον τινὰ μαρτυρίας ψευδοῦς δεόμενον, ἧ προσῆν καὶ ὅρκος, ἔφησε μέχρι τοῦ βωμοῦ φίλος εἶναι*».

Ἀπητεῖτο δ' ὑπὸ τοῦ νόμου νὰ καταθέτωσιν οἱ μάρτυρες μόνον ὅσα ὡς αὐτόπται ἐγνώριζον, ἐκεῖνα ὧν ἦσαν *ἰδυῖοι*,

(45) Δημ. κ. Στεφ. Β. 1131.
(46) Κ. Στεφ. Β'. 1132.
(47) Πλούτ. Βασιλ. Ἀποφθ. (Τ. II, σ. 39. Τχν.

ὡς ἐκφράζεται ὁ Σολώνιος νόμος (48), οὐχὶ *δ' ἀκοὴν μαρτυρεῖν*, ἤτοι ὅσα παρ' ἄλλων ἤκουσαν, ἐκτὸς ἂν ὁ παρ' οὗ ἤκουσαν ταῦτα ἀπέθανεν. Ἂν δ' οἱ γινώσκοντες τὰς περιπτώσεις ἦσαν ἀπόντες, ἢ ἀδύνατοι, δηλαδὴ ὑπ' ἀσθενείας ἢ ἄλλων φυσικῶν περιστάσεων κωλυόμενοι νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὴν ἀνάκρισιν, ἐπετρέπετο αὐτοῖς *ἐκμαρτυρεῖν* ἢ διδόναι *ἐκμαρτυρίαν*, ἤτοι ἔγγραφον κατάθεσιν, κυρουμένην διὰ τὸ γνήσιον ὑπὸ μαρτύρων, *τῶν μαρτυρούντων τὴν ἐκμαρτυρίαν*. Ὁ δὲ τὴν ἐκμαρτυρίαν ζητῶν καὶ λαμβάνων, ἐλέγετο ὅτι *ἐποιεῖτο ἐκμαρτυρίαν* ἢ *ἐξεμαρτυρεῖτο πρός τινα*, πρὸς τὸν μάρτυρα δηλαδὴ τῶν κυροῦντα τὴν γνησιότητα, ὡς ταῦτα ἀκριβολογεῖ ἐν τοῖς ἑπομένοις ὁ Δημοσθένης (49)· « *Ἃ ἂν εἰδῇ τις καὶ οἷς ἂν παραγένηται γενομένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματείῳ γεγραμμένα, ἵνα μήτ' ἀφελεῖν ἐξῇ μηδέν, μήτε προσθεῖναι τοῖς γεγραμμένοις· ἀκοὴν δ' οὐκ ἐῶσι ζῶντος μαρτυρεῖν, ἀλλὰ τεθνεῶτος· τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν γραμματείῳ* ». Ἂν δ' ἀντίδικος ἔκρινε τὴν ἐκμαρτυρίαν ψευδῆ, ἐδύνατο νὰ κινήσῃ δίκην *ψευδομαρτυρίου* κατ' ἐκείνου, εἰς οὗ τὸ ὄνομα ἐγίνετο, καὶ ἂν οὗτος ἠρνεῖτο αὐτήν, κατὰ τῶν ψευδῶς κυρωσάντων τὴν γνησιότητα, ὡς ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ· « *Καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπισκήψεως τήν τε μαρτυρίαν καὶ ἐκμαρτυρίαν ἀγωνίζεσθαι ἅμα, ἵν' ἐὰν μὲν ἀναδέχηται ὁ ἐκμαρτυρήσας, ἐκεῖνος ὑπόδικος ᾖ τῶν ψευδομαρτυριῶν· ἐὰν δὲ μὴ ἀναδέχηται, οἱ μαρτυρήσαντες τὴν ἐκμαρτυρίαν*.

Ἡ δὲ *βάσανος*, ἡ φρικώδης αὕτη ἀπόδειξις τῆς μὴ ὡριμότητος τῶν κοινωνικῶν αἰσθημάτων, ἐνηργεῖτο ἐπὶ μόνων

(48) Ἡσύχ. Α, 22.
(49) Κ. Στεφ. Β, 1130.—Ἴδ. καὶ Ἰσ. π. Π. κλ. 20 καὶ 21.

δούλων, καὶ ὑπῆρχε τὸ ὑπὸ Σκαμανδρίου προταθὲν ψήφισμα, τὸ ἀπαγορεῦον αὐτὴν κατ' ἐλευθέρων (50). Ἐξετελεῖτο δ' ἐνώπιον ἀρχῆς καλουμένης *βασανισταί*, οἵτινες κατέγραφον τοῦ βασανιζομένου τὰς ἐξαγορεύσεις· καὶ ἡ ἀπόδειξις αὕτη, μετὰ τῶν λοιπῶν κατατασσομένη, ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ πασῶν πειστικωτέρα, ἐκ τῆς διεστραμμένης θεωρίας, ὅτι συμφέρει πολλάκις εἰς τοὺς λοιποὺς μάρτυρας νὰ ψεύδωνται, ἐν ᾧ εἰς τοὺς βασανιζομένους συμφέρει δῆθεν πάντοτε νὰ λέγωσι τὴν ἀλήθειαν· ὡς ὁ Ἀναξιμένης (51)· «*Πιστότερόν ἐστι βάσανος μαρτύρων. Τοῖς μὲν γὰρ μάρτυρσι συμφέρει πολλάκις ψεύσασθαι· τοῖς δὲ βασανιζομένοις λυσιτελεῖ τ' ἀληθῆ λέγειν*».

Ἐδύνατο δ' ὁ βουλόμενος ἢ τὸν ἑαυτοῦ δοῦλον νὰ παραδώσῃ εἰς βάσανον, ἢ ν' ἀπαιτήσῃ τοῦτο παρὰ τοῦ ἀντιδίκου (52), οὗ ἡ ἀποποίησις ἐνεποίει πρόληψιν κατὰ τοῦ δικαίου αὐτοῦ. Αἱ τοιαῦται δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον ἀπαιτήσεις, ἢ βασάνου, ἢ ὅρκου, ἢ *εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν* (53), ἤτοι παρουσίασιν ἀμφισβητουμένων κινητῶν, ἐκαλοῦντο *προκλήσεις*, ὡς ἐν Δημοσθένει (54)· «*Οἴομαι γὰρ πάντας ὑμᾶς εἰδέναι, ὅσα μὴ δυνατὸν πρὸς ὑμᾶς ἀγαγεῖν ἐστι τῶν πεπραγμένων, τούτων προκλήσεις εὑρέθησαν... οἷον εἴ τι πέπρακται ἔξω που τῆς χώρας*». Ὑπεβάλλοντο δ' αἱ προκλήσεις ἐγγράφως, ἀνήκουσαι καὶ αὗται εἰς τὴν δικογραφίαν, διότι πολλάκις ἦσαν ὑποχρεώσεις ἃς ὁ ἀντίδικος ἀνελάμβανε διὰ τὴν δικάσιμον ἡμέραν. Ἐνίοτε ὅμως,

(50) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 43.
(51) Ῥητορ. ΙΣΤ. 1.
(52) Δημοσθ. π. Ζηνοθ. 885.— Ἀντιφ. π. Χορευτ. ΚΓ.— Ἰσ. π. Φιλοκτ. κλ. ΙΣΤ. κτλ.
(53) Ἰσ. π. Φιλοκτήμ. ΛΑ.
(54) Κ. Στεφ. 1106.

διὰ τὸ κατεπεῖγον, ἐγίνοντο καὶ μόνον προφορικῶς ἐν εἴδει συμφωνίας μετ' ἀσφαλείας καὶ ἐγγυήσεως, ὡς τὸ παράδειγμα παρὰ τῷ αὐτῷ ῥήτορι (55)· « *Προκαλοῦμαί σε ταυτί... Δέχομαι. Φέρε δὴ τὸν δακτύλιον. Λαβέ. Τίς δ' ἐγγυητής; Οὑτοσί* ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Διαδικασία.

Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ἀνακρίσεως, ἡ ἀνακρίνασα καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ δικαστηρίου ἔχουσα ἀρχὴ εἰσῆγε τὴν δίκην εἰς τὸ δικαστήριον καθ' ἡμέραν ἣν ἀνήγγελλεν εἰς τοὺς διαδίκους, καὶ ἥτις ἐκαλεῖτο *Κυρία*. Ὡρίζετο δ' αὕτη, ἐπὶ τῶν πλείστων δικῶν, ἡ τριακοστὴ ἀπὸ τῆς παρουσιάσεως τῆς ἀγωγῆς, ἂν δὲν ἐκώλυέ τι, ὡς φερ' εἰπεῖν ἄλλη προηγουμένη δίκη, ἢ ἄλλη τῶν ἡλιαστῶν εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ ἐνασχόλησις, ὡς τὸ κείμενον τοῦ νόμου ἐν Δημοσθένει (1)· « *Οἱ δὲ Θεσμοθέται εἰσαγόντων εἰς τὴν ἡλιαίαν τριάκοντα ἡμερῶν ἀφ' ἧς ἂν ἡ γραφῇ, ἐὰν μή τι δημόσιον κωλύῃ· εἰ δὲ μή, ὅταν ᾖ πρῶτον οἷόν τε* ».

Παρέτεινον ὅμως πολλάκις αἱ ἀναβολαὶ τὰς δίκας ἐπὶ ἔτη ὅλα, πλὴν τινων κατεπειγουσῶν, οἷαι ἦσαν αἱ ἐμπορικαί, αἱ προικός, αἱ ἐρανικαί, καὶ ἄλλαι, διὰ τοῦτο *δίκαι ἔμμηνοι* καλούμεναι (2).

(55) Πρὸς Πανταίν. 978.
(1) Κ. Μειδ. 529.
(2) Ἁρποκρ. — Σουΐδ.

῞Αμα δ' ἀρχομένης τῆς δίκης, ἀνεγίνωσκεν ὁ γραμματεὺς τὰς τῶν διαδίκων *ἀντιγραφάς*, ὡς ἐξ Αἰσχίνου ἐξάγεται (3)· «*῎Ενοχον ὄντα οἷς ὀλίγῳ πρότερον ἠκούσατε ἀναγινώσκοντος τοῦ γραμματέως*».

Εἶτα δ' ἠγόρευον οἱ διάδικοι, ἔχοντες ἕκαστος ἴδιον βῆμα, ἐφ' οὗ ἵστατο, περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ. Κυρίως δέ, καὶ κατὰ νόμον (4), ὤφειλεν ἕκαστος νὰ ἐκθέτῃ αὐτὸς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν. Πολλάκις ὅμως ὁ στερούμενος τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως, ἀπεστήθιζε καὶ ἀπήγγελλε λόγον συνταχθέντα ὑπ' ἄλλου, ἰδίως ὑπό τινος τῶν ῥητόρων τῶν καλουμένων διὰ τοῦτο *λογογράφων*, κατ' Ἰσοκράτην (5), *λογοποιῶν* ἢ *σοφιστῶν* κατὰ Δημοσθένην (6), οἷος πρῶτος μνημονεύεται ὁ Ἀντιφῶν (7), ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐθεωρεῖτο ὅμως τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον, οὐχὶ εὐμενῶς, ὡς τὰς δίκας ὑποθάλπον καὶ ἐξ αὐτῶν τρεφόμενον· δι' ὃ καὶ εἷς τῶν τοιούτων λογογράφων νομίζει ἀναγκαῖον νὰ δικαιολογηθῇ, ἐν Ἀναξιμένει (8)· «*Ἐὰν δὲ διαβάλλωσιν ἡμᾶς ὡς γεγραμμένους λόγους λέγομεν . . . ἢ ὡς ἐπὶ μισθῷ τινι συνηγοροῦμεν,. . .* (9) *καὶ ἐάν τις ἡμᾶς δικάζεσθαι λέγῃ διδάσκειν, ἢ λόγους δικανικοὺς συγγράφειν*», κτλ.

Εἴθισται δὲ πρὸς τούτοις, ὁ μὴ πεποιθὼς εἰς τοῦ ἰδίου λόγου τὴν δύναμιν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, νὰ παρακαλῇ τινα τῶν φίλων, ῥητορικώτερον αὐτοῦ, ἢ μείζονα ἐπιῤῥοὴν κε-

(3) Κ. Τιμάρχ. ΚΖ.
(4) Quinctil. Jnst. II, 15, 30.
(5) Π. Ἀντιδ. 14.
(6) Π. Πρπρσβ. 417.
(7) Ψ. Πλούτ. Β. Ι' Ῥητ. Ἀρχῆ.
(8) Ῥητορ. ΛΣΤ'. 22.
(9) Αὐτ. 24.

κτημένον, νὰ *συνηγορῇ* ἢ *συνδικῇ αὐτῷ*, ὅ ἐστι νὰ βοηθῇ αὐτὸν διὰ λόγου. Οὕτως ὁ Αἰσχίνης, καί τοι ῥήτωρ, θαῤῥῶν ὅμως εἰς τοῦ Εὐβούλου τὴν δημοτικότητα, λέγει, ὅτε περὶ παραπρεσβείας ἐκρίνετο (10)· «*Παρακαλῶ δὲ Εὔβουλον συνήγορον*»· Καὶ ὁ Ἀνδοκίδης, ἐν τῷ περὶ Μυστηρίων (11)· «*Δεῦρο, Ἄνυτε, Κέφαλε, ἔτι δὲ καὶ οἱ φυλέται οἱ ᾑρημένοι μοι συνδικεῖν*». Οἱ βοηθοὶ δ' οὗτοι, *συνήγοροι* λεγόμενοι, ὡς ἀνωτέρω, καὶ *σύνδικοι* (12), καὶ *παράκλητοι* (13), ἐνίοτε μὲν προσέθετον εἰς τὰ τοῦ διαδίκου μικρὸν ἐπίλογον, οἷοί εἰσιν οἱ τοῦ Λυσίου κατὰ Ἐπικράτους, κατὰ Ἐργοκλέους, κατὰ Φιλοκράτους· ἐνίοτε ὅμως, εἰς σπουδαίας δίκας, ἀνελάμβανον καὶ ὁλόκληρόν τι τῆς ἐκθέσεως μέρος. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ἀγωνίζονται οἱ συνήγοροι οὗτοι ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ἐκ φιλίας ἢ μίσους, ἢ ἄλλου τινος ἀναλόγου αἰσθήματος παρορμῶνται νὰ ὁμιλήσωσιν, ἵνα μὴ ὑποτεθῇ ὅτι μισθοῦνται, ὅπερ ἦν ἀπηγορευμένον ὑπὸ τοῦ νόμου, ἔχοντος οὕτως (14)· «*Ἐάν τις . . . συνήγορος ὤν, λαμβάνῃ χρήματα ἐπὶ ταῖς δίκαις ταῖς ἰδίαις ἢ ταῖς δημοσίαις, τούτων εἶναι τὰς γραφὰς πρὸς τοὺς Θεσμοθέτας*».

Οὐχ ἧττον ὅμως ἐξέκλινε βαθμηδὸν ἡ συνηγορία εἰς βιομηχανίαν (16), ὅταν οἱ διάδικοι, πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ γράμματος τοῦ νόμου, περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ ἐκθέτωσι μόνον διά τινων λέξεων τῆς δίκης των τὴν ὑπόθεσιν, καὶ μετὰ ταῦτα ᾐτοῦντο παρὰ τοῦ δικαστηρίου τὴν ἄδειαν, ἥτις τοῖς

(10) Π. Πρπρσβ. Ἀπόσπ.—Ἴδ. καὶ Δημ. π. Πρπρσβ. 434, 15.
(11) Ἀνδοκ. π. Μυστ. Ἀπόσπ.—Ἴδ. καὶ Αἰσχ. κ. Κτησ. (π. 67).
(12) Δημ. π. Στεφ. Α'. 1137.
(13) Δημ. πρπρσβ. ἀρχῇ.
(14) Δημ. Κ. Στεφ. Β'. 1137.
(15) Πλάτ. Νόμ. ΙΑ, 937.

ἐδίδετο πάντοτε, ν' ἀφήσωσι τὸν λόγον εἰς ἕτερόν τινα, οὗ ἡ συνηγορία ἐγίνετο οὕτως ἡ κυρίως ἀγόρευσις. Οὕτως ἐκ τοῦ προοιμίου τοῦ ὑπὲρ Φορμίωνος λόγου τοῦ Δημοσθένους, ἔχοντος οὕτω· « *Τὴν μὲν ἀπειρίαν τῶν λόγων, καὶ ὡς ἀδυνάτως ἔχει Φορμίων, αὐτοὶ πάντες ὁρᾶτε* », προφανές ἐστιν ὅτι πρὸ τοῦ ῥήτορος εἶχεν ἀποπειραθῇ νὰ εἴπῃ λέξεις τινὰς αὐτὸς ὁ Φορμίων. Πρεσβεύουσι δ' οἱ γραμματικοὶ ὅτι, ὅταν πολλοὶ ἦσαν οἱ συνήγοροι, τὴν *πρωτολογίαν* εἶχεν, ἤτοι πρῶτος εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀγορεύσῃ, ὁ πρεσβύτερος (16), μετ' αὐτὸν δ' οἱ λοιποὶ τὴν *δευτερολογίαν* καὶ *τριτολογίαν*.

Ἐπετρέπετο δ' εἰς ἕκαστον τῶν διαδίκων νὰ ὁμιλῇ αὐτὸς καὶ οἱ συνηγόροι του ἅπαξ ἢ καὶ δίς, ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς μάλιστα δίκαις, ἐν αἷς διακρίνονται *πρότερος* καὶ *ὕστερος* λόγος (17), δηλοῦντες οὐχί, ὡς ἡ πρωτολογία καὶ δευτερολογία, τὰς συνεχεῖς ἀγορεύσεις τῶν φίλων καὶ συνηγόρων τοῦ διαδίκου, ἀλλὰ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ λόγου μετὰ τὴν τοῦ ἀντιδίκου ἀπάντησιν. Μεταξὺ δ' ἀγορεύοντά τινα δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διακόψῃ ὁ ἀντίδικος· ἐρωτώμενος ὅμως ὑπ' αὐτοῦ, ὤφειλε ν' ἀπαντήσῃ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ μαρτυρήσῃ καθ' ἑαυτοῦ, προκαλούμενος· ὡς ὁ νόμος (18)· « *Τοῖν ἀντιδίκοιν ἐπάναγκες εἶναι ἀποκρίνεσθαι ἀλλήλοις τὸ ἐρωτώμενον, μαρτυρεῖν δὲ μή* ».

Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς καταχρήσεως τοῦ λόγου, καὶ οἰκονομίαν τοῦ χρόνου τῶν δικαστῶν, ἦν ἡ ἔκτασις αὐτοῦ εἰς τὰς πλείστας τῶν δικῶν περιωρισμένη καὶ μεμετρημένη. Ἡ δὲ μέτρησις ἐγίνετο πρὸς ὡρισμένην ποσότητα ὕδα-

(16) Ὑπόθ. Δημοσθ. κ. Ἀριστογ. Α, 769. Ὑπόθ. Δμ. κ. Ἀνδροτ. 592.
(17) Δημ. κ. Ὀλυμπιοδ. 1181.—κ. Μακαρτ. 1052.—κ. Ἀφόβ. 836.
(18) Δημ. κ. Στεφ. Β'. 1131, κτλ.—Ἴδ. καὶ Πλ. Ἀπολ. Σωκρ. 24, 25, 27.

τος, ῥέοντος διὰ μηχανῆς, ἥτις ἐκαλεῖτο *κλεψύδρα*, καί, ὡς ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς ῥήτορας, διότι ἅμα ἐξηντλεῖτο ὤφειλον νὰ παύσωσιν ἀγορεύοντες, ἐνίοτε, μεταφορικῶς, ἐλέγετο καὶ *ἀνάγκη* (19). Ἐχορηγεῖτο δ' ἡ ποσότης ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς νόμον, μείζων ἢ ἐλάσσων, ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τῆς δίκης. Εἰς τὴν περὶ Παραπρεσβείας,φερ' εἰπεῖν, ἐπισημοτάτην δίκην, ἐδόθησαν ἀνὰ ἕνδεκα ἀμφορεῖς ὕδατος ἑκάστῳ τῶν διαδίκων (20)· εἰς δὲ τὰς συνήθεις δίκας, ὡς τὰς κληρονομικάς, ἐδίδετο ἀνὰ εἷς ἀμφορεύς, καὶ εἰς τὸν ὕστερον λόγον μόνον ἥμισυς ἢ τρεῖς χόες, ὡς ἐν Δημοσθένῃ (21)· «*Ἐξ ἀνάγκης γὰρ ἦν τῷ ἄρχοντι ἀμφορέα ἑκάστῳ ἐγχέαι τῶν ἀμφισβητούντων,καὶ τρεῖς χόας τῷ ὑστέρῳ λόγῳ*». Πολλάκις δ' ἀπαντῶνται παράπονα τῶν ῥητόρων, ὅτι τὸ ὕδωρ δὲν τοῖς ἀρκεῖ (22)· καὶ μάλιστα ὅταν ἦσαν πολλοὶ συνήγοροι, διότι ὤφειλον νὰ διανεμηθῶσι συναλλήλοις τὴν μονάδα τοῦ εἰς τὸν διάδικον διδομένου ὕδατος. Οὕτως ὁ Δείναρχος λέγει (23), «*Παραδίδωμι δὲ τὸ ὕδωρ τοῖς ἄλλοις κατηγόροις*»· καὶ ἀλλαχοῦ (24)· «*Εἰ μὲν ἡμεῖς, δέκα ὄντες, τὸ ὕδωρ ἀναλώσομεν ἅπαν*». Καὶ συνηθεστάτη ἦν ἡ φράσις· *ἐν τῷ ἐμῷ ὕδατι*, ἢ *ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ ὕδατος*, δι' ἧς οἱ ῥήτορες ἐξέφραζον τὸν ἐπιτετραμμένον αὐτοῖς χρόνον τῆς ἀγορεύσεως. Ἐκαλεῖτο δὲ *διαμεμετρημένη ἡμέρα* ἡ δικάσιμος καθ' ἣν ἐγίνετο χρῆσις τοῦ ὕδατος, ὡς ὁ Αἰσχίνης (25)·

(19) Πλάτ. Θεαίτ. 172, Ε.
(20) Αἰσχ. π. Παραπρεσβ. 296.
(21) Κ. Μακαρτ. 1052.
(22) Δημ. πρ. Βοιωτ. 1019.—Κ. Κόν. 1271, κτλ.
(23) Κ. Δημ. 77, 4.
(24) Κ. Ἀριστογ. 79.
(25) Αὐτ. καὶ κ. Κτησ. (63).

«*Πρὸς ἕνδεκα γὰρ ἀμφορέας ἐν διαμεμετρημένῃ τῇ ἡμέρᾳ κρίνομαι*». Τινὲς ὅμως δίκαι, ὡς αἱ κακώσεως, ἴσως διότι ἐθεωρεῖτο ὅτι οὐδεὶς ἔπρεπε νὰ τίθηται εἰς αὐτὰς περιορισμός, ἐδικάζοντο, ὡς φαίνεται, ἄνευ ὕδατος (26).

Ὑπῆρχε δὲ παρὰ τοῖς δικαστηρίοις ὑπηρέτης διὰ κλήρου ἐκλεγόμενος εἰς ἐπιμέλειαν τῆς κλεψύδρας, καλούμενος δὲ *ὁ ἐφ' ὕδωρ* (27). Πρὸς τοῦτον ἀποτεινόμενος ὁ ῥήτωρ, ἐκέλευεν, ὅταν κατέπαυε τὸν λόγον, νὰ χύσῃ τὸ ἐναπομένον ὕδωρ, διὰ τῶν λέξεων· «*ἐξέρα τὸ ὕδωρ*» (28)· ἢ διὰ τῶν λέξεων «*ἐπίλαβε τὸ ὕδωρ*» (29), προσεκάλει αὐτὸν νὰ κλείσῃ τὴν κλεψύδραν, ὅπως παύσῃ ῥέον τὸ ὕδωρ ἐν ὅσῳ διεκόπτετο ὁ ῥήτωρ ἵν' ἀκουσθῶσι μάρτυρες ἢ ἀναγνωσθῶσιν ἔγγραφα.

Αἱ δὲ μαρτυρίαι, κομιζόμεναι, ὡς ἐῤῥέθη, γραπταὶ ἐν ἐχίνοις ἐσφραγισμένοις ἀπὸ τῆς ἀνακρίσεως, ἠνοίγοντο ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου, ὅπου οἱ μάρτυρες ὤφειλον νὰ παρουσιασθῶσιν ὅπως ἐπικυρώσωσι τὰς ἑαυτῶν καταθέσεις. Τοῦτο δ' ἔπραττον ἀναβαίνοντες εἰς τὸ βῆμα τοῦ ῥήτορος ὑπὲρ οὗ ἐμαρτύρουν, δι' ὃ καὶ «*ἀναβιβάζειν τοὺς μάρτυρας*» λέγεται συνεχῶς (29), καὶ «*Ἀνάβητε μάρτυρες*», ἀπαντᾶται ἡ πρὸς αὐτοὺς κλῆσις (30). Ἐκεῖθεν δ' ἐκύρουν τὴν μαρτυρίαν ῥητῶς, ὡς ἐν Δημοσθένει (31)· «*Μαρτυροῦμεν. Παρῆμεν γαρ δή*», ἢ καὶ σιωπηλῶς, δι' αὐτῆς μόνης τῆς παρουσίας των, ὡς ἀλλαχοῦ παρὰ τῷ αὐτῷ (32)· «*Μαρ-*

(26) Ἁρπ. 161.
(27) Πολυδ. Η, 113. — Ἡσυχ. Σουΐδ.
(28) Δημ. Ὑπ. Φορμ. 963 —Κ. Ναυσιμ. 993.
(29) Ἰσαῖος π. Ἀστοφίλ. κλ. 249, καὶ ἀλλαχοῦ.
(30) Λυσίας, Ὑπ. Μαντιθ. καὶ ἀλλαχοῦ.
(31) Κ. Στεφ. Α, 1109.
(32) Κ. Μειδ. 560,

τύρων συνεστῶσα ἑταιρία, φανερῶς μὲν οὐκ ἐνοχλούντων ὑμῖν, σιγῇ δὲ τὰ ψευδῆ ῥᾷστα ἐπινευόντων».

Ἐνίοτε δὲ φαίνεται ὅτι κατ' ἰδιαιτέραν ἄδειαν ὁ μάρτυς ἐδύνατο καὶ δι' ὅρκου νὰ χυρώσῃ τὴν κατάθεσίν του, ὡς ἐν Ἰσαίῳ που (33) ζητεῖται ἡ ἄδεια αὕτη παρὰ τοῦ δικαστηρίου.

Ἂν δ' ὁ μάρτυς, ὁ καταθεὶς ἐν τῇ ἀνακρίσει, ἠρνεῖτο νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ δικαστήριον, τότε *ἐκλητεύετο*, ἤτοι ἐκαλεῖτο ἐπισήμως καὶ διὰ κλητῆρος, ἐπὶ ποινῇ χιλίων δραχμῶν ἐν περιπτώσει ἀπειθείας. Μόνη δὲ διεκφυγὴ τῷ ἔμενεν, ἂν δὲν ἤθελε νὰ χυρώσῃ τὴν μαρτυρίαν, ἡ *ἐξωμοσία*, ἤτοι ὅρκος ὅτι δὲν κατέθεσε τὰ μαρτυρούμενα, ἐκθέτων ὅμως βεβαίως αὐτὸν εἰς δίκην ψευδορκίας. Οὕτως ἐν Δημοσθένει πολλάκις (34)· «*Τὸν δ' Ἵππαρχον ὑμῖν καλῶ, καὶ ἀναγκάσω μαρτυρεῖν, ἢ ἐξόμνυσθαι κατὰ τὸν νόμον, ἢ κλητεύσω αὐτόν*». Καὶ ὁ Λυκοῦργος (35)· «*Ἀξιοῦτε οὖν τοὺς μάρτυρας ἀναβαίνειν... ἢ ἐξομώσασθαι. Ἐὰν δὲ μηδέτερον τούτων ποιῶσιν ὑπὲρ ὑμῶν... κλητεύσωμεν αὐτούς*». Ἐνίοτε οἱ ῥήτορες χρῶνται τῷ ῥήματι *ἐκκλητεύειν*, ὡς ὁ Αἰσχίνης (36)· «*Κάλει δέ μοι Ἀμύντορα... καὶ ἐκκλήτευε ἐὰν μὴ θέλῃ δευρὶ παρεῖναι*». Καὶ ἀλλαχοῦ (37)· «*Ἐὰν δὲ προαιρῆται ἐκκλητευθῆναι μᾶλλον ἢ τ' ἀληθῆ μαρτυρεῖν...*» Ὁ δὲ Πολυδεύκης (38) οὐκ ὀρθῶς, ὡς φαίνεται, διακρίνει μεταξὺ τοῦ κλητεύεσθαι καὶ ἐκκλητεύεσθαι, φρονῶν ὅτι τὸ μὲν δηλοῖ «*τὸ καλεῖ-*

(33) Ὑπ. Εὐφιλήτ. 361.
(34) Κ. Νεαίρ. 1354.—Π. Στεφ. οθ' (Δούκ.).
(35) Κ. Λεωκρ. ς' (Δούκ.).
(36) Π. Παπρσβ. κε' (Δούκ.),
(37) Κ. Τιμάρχ. ιϑ'.
(38) Η, 37.

σθαι εἰς μαρτυρίαν», τὸ δέ, τὸ δικάζεσθαι μετὰ τὴν κλῆσιν διὰ τὸ πρόστιμον τῶν χιλίων δραχμῶν.

Πιθανῶς δέ, ἂν καὶ οὕτως ὁ μάρτυς δὲν παρουσιάζετο, πρὸς βλάβην τῶν συμφερόντων τοῦ διαδίκου, ἐδύνατο οὗτος νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ δίκην *Λειπομαρτυρίου* ἢ *βλάβης*, ὅ ἐστι δι' ἀποζημιώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Δικαστικὴ ἀπόφασις καὶ ἐκτέλεσις.

Ἡ δικαστικὴ δ' ἀπόφασις ἐψηφίζετο ἄνευ προηγουμένης συσκέψεως τῶν δικαστῶν, ἥτις οὐ μόνον ἦν ἀδύνατος διὰ τὸ πολυπληθὲς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιβλαβὴς ἐκρίνετο, καὶ τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν γνώμην δυναμένη νὰ διαστρέψῃ. Οὕτω λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (1)· «*Ἐν μὲν τῇ διαίτῃ . . . κοινολογοῦνται ἀλλήλοις περὶ τῆς κρίσεως· ἐν δὲ τοῖς δικαστηρίοις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον τούτῳ τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν, ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους*». Ἐγίνετο δ' ἡ ψηφοφορία *κρύβδην*, ἤτοι μυστική, καὶ μετεχειρίζοντο πρὸς αὐτὴν ἢ κυάμους, λευκοὺς ἢ μέλανας, ὅθεν καὶ «*δεσπότην κυαμοτρῶγα*» καλεῖ τὸν δῆμον ὁ Ἀριστοφάνης (2), ἢ ὄστρακα τὰ λεγόμενα *χοιρίνας* (3), ἐπίσης ἀναμφιβόλως

(1) Πολιτ. Β'. 5, 8.
(2) Ἱππ. 41.
(3) Ἀριστοφ. Σφ. 333.

δίχροα, ἢ ψήφους, ἤτοι λιθάρια λευκὰ ἢ μέλανα, ἢ τέλος, τὸ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις συνηθέστατον, μικροὺς μεταλλίνους δίσκους, τούς, ὡς ἐκ τοῦ σχήματος, καλουμένους *σπονδύλους* (4), ὧν οἱ μὲν ἀθωωτικοὶ ἦσαν πλήρεις, οἱ δὲ καταδικαστικοὶ τετρυπημένοι. Διὰ τοῦτο ὁ κῆρυξ, ἐν τῷ κατὰ Τιμάρχου λόγῳ τοῦ Αἰσχίνου (5), προκαλῶν εἰς ψηφοφορίαν, ἐπιφωνεῖ· « *Τῶν ψήφων ἡ τετρυπημένη ὅτῳ δοκεῖ πεπορνεῦσθαι Τίμαρχος, ἡ δὲ πλήρης ὅτῳ μή* ».

Καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις μὲν χρόνοις προὔκειτο ἓν καὶ μόνον ἀγγεῖον (6), *κάδος* ἢ *καδίσκος* καλούμενον, καὶ ἕκαστος τῶν δικαστῶν ἀνὰ δύο ψήφους λαμβάνων, τὴν ἀθωωτικὴν καὶ τὴν καταδικαστικήν, ἔρριπτεν εἰς αὐτὸ ἣν ἐβούλετο, καὶ ἐφύλαττε τὴν ἑτέραν. Μετὰ δ' Εὐκλείδην, πλὴν τοῦ καδίσκου τούτου, ὅστις *κύριος καδίσκος* ἐλέγετο τότε, καὶ ἦν χαλκοῦς, ἐξετίθετο καὶ ἄλλος, ξύλινος, *ἄκυρος καδίσκος* καλούμενος, καὶ χρησιμεύων εἰς τὸ νὰ δέχηται τὰς περιττὰς ψήφους. Ἔκειτο δ' ἐπὶ τοῦ κυρίου καδίσκου πόμα, *κημὸς* καλούμενον, καὶ ἔχον ὀπὴν δι' ἧς μία μόνη ψῆφος διήρχετο. Μετὰ δὲ τὴν ψηφοφορίαν, ἡ ἡγεμονεύουσα ἀρχὴ ἔχυνε τὰς ψήφους ἐκ τοῦ κυρίου καδίσκου εἰς τράπεζαν, καὶ ἀριθμοῦσα τὰς ἑκατέρου εἴδους, ἐκήρυττε τὸ ἀποτέλεσμα.

Φαίνεται ὅμως ὅτι πρὸ Εὐκλείδου ὑπῆρχε καὶ ἕτερον εἶδος ψηφοφορίας, διὰ δύο καδίσκων, ὧν ὁ μὲν ἦν ὁ τῆς καταδίκης, ὁ δὲ ὁ τῆς ἀθωώσεως, ὁ *ἀπολλὺς* καὶ ὁ *ἀπολύων*, κατὰ ταύτην τοῦ Φρυνίχου τὴν μαρτυρίαν (7)·

« Ἰδού, δέχου τὴν ψῆφον· ὁ καδίσκος σοι
ὁ μὲν ἀπολύων οὗτος, ὁ δ' ἀππολλὺς ὁδί ».

(4) Ἴδ. Ἀρχαιολ. Ἐφημ.
(5) 33.
(6) Πολυδ. Η, 125.
(7) Φρύνιχ. ἐν Ἁρποκρ. καὶ Σουΐδ.

Ὥστε ὁ δικαστὴς ἐλάμβανε μίαν μόνην ψῆφον, ἣν ἔρριπτεν εἰς ὅν τινα τῶν καδίσκων προῃρεῖτο. Τοῦτο δ' ἐγίνετο πιθανῶς ἐπὶ προφανοῦς ψηφοφορίας.

Ἐλογίζετο δ' ἡ ἰσοψηφία, εἰς τὰς ποινικὰς κἂν δίκας, ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου, ὡς ὁ Εὐριπίδης (8)·

« Ἶσαι δὲ σ' ἐκσώζουσι μὴ θανεῖν δίκῃ
ψῆφοι τεθεῖσαι . . . .
Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὅδε νόμος τεθήσεται,
νικᾷν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' ἀεί ».

Ἐλέγετο δὲ τότε ὅτι ὑπὲρ τοῦ φεύγοντος ἐτίθετο ἡ ἀπολύουσα ψῆφος τῆς *Ἀθηνᾶς*, διότι ἐπιστεύετο ὅτι ἐπὶ τῆς δίκης τοῦ Ὀρέστου, ἰσοψηφούντων τῶν δικαστῶν, ἐρρίφθη ἀφανῶς ψῆφος ὑπὲρ τοῦ φεύγοντος, ἡ τῆς Ἀθηνᾶς (9).

Πᾶσαι δ' αἱ δημόσιαι γραφαί, καὶ πᾶσαι αἱ ἰδιωτικαὶ δίκαι ὅσαι συνεπήγοντο ποινὴν ἢ ζημίαν, διῃροῦντο, κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἐνοχῆς, εἰς *ἀτιμήτους* καὶ εἰς *τιμητοὺς* ἀγῶνας. Καὶ *ἀτίμητος* μὲν κατὰ τοὺς γραμματικοὺς (10) καὶ κατὰ τὴν κοινὴν χρῆσιν τῶν συγγραφέων, ἐλέγετο ἡ δίκη, ὅταν οἱ ἀντίδικοι καὶ οἱ δικασταὶ δὲν εἶχον κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς νὰ ἐκτιμήσωσι, νὰ προσδιορίσωσιν ἢ ν' ἀναλογήσωσι τὴν ποινήν, ἀλλ' ἦν αὕτη ἤδη ὡρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου· ὡς ἐν ταῖς περιπτώσεσι περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐρρέθη (11)· *τιμητὴ* δ' ὅταν ὁ νόμος κατέλειπε τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς εἰς τὸν δικαστήν. Ὁ δὲ Σουΐδας, μετά τινων σχολιαστῶν τὸ ἀνά-

(8) Ἠλέκτρ. 1257. — Ἴδ. Ἀριστοτ. Προβλ. ΚΘ, 13. — Ἀναξιμ. Ῥητορ. ΙΗ, 3.

(9) Αἰσχύλ. Εὐμεν. στ. 741.— Ἀντιφ. π. Ἡρώδ. φ. ΝΑ.— Ἴδ. Stanley, ad Aesch. Eumen. στ. 738. 756. — Böcler, de calculo Minervæ.— G. Hermann, Opusc. T. VI. P. 2. Σ. 189-198.— O. Müller, Anlang. zur Aesch. Eum. Σ. 40.

(10) Ἁρποκρ. — Οὐλπ.

(11) Κεφ. Ε. Σ. 380.

παλιν περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων διϊσχυριζόμενος, **ἀπατᾶται** βεβαίως.

Μετὰ τὴν περὶ ἐνοχῆς λοιπὸν ψῆφον, **ἂν** ἦτον **καταδικαστική**, ἐπὶ τῶν τιμητῶν ἀγώνων, ἤρχετο ἄλλη συζήτησις, περὶ τῆς *τιμήσεως* ἢ τοῦ *τιμήματος*, ὅ ἐστι περὶ τῆς ἐπιβλητέας ποινῆς, περὶ τοῦ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, *ὅ,τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτίσαι*, καὶ ἦν καὶ ὁ ἀγὼν οὗτος ἐπίσης πρὸς ὕδωρ. Οὕτω λέγει ὁ Αἰσχίνης (12)· «*Ἐπειδὰν τῇ πρώτῃ ψήφῳ μὴ λυθῇ τὸ παράνομον, ἤδη τὸ τρίτον ὕδωρ ἐγχεῖται τῇ τιμήσει*», ἐννοῶν ὅτι, ἂν ἡ περὶ παρανομίας κατηγορία δὲν ἀποκρουσθῇ διὰ τῆς πρώτης ψηφοφορίας, δι' ἣν ἐδόθησαν δύο ὕδατα, εἰς τὸν πρῶτον καὶ εἰς τὸν δεύτερον λόγον, δίδεται τὸ τρίτον περὶ τιμήσεως. Καὶ ὁ Δημοσθένης λέγει (13)· «*Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ψήφου οὐδ' ὑπακοῦσαι καλούμενος ἂν θελήσας· εἰς δὲ τὸ τίμημα ἀναβάς...*».

Κατὰ δὲ τὴν ἀντιγραφήν, ὡς προεῤῥέθη (14), ὁ διώκων ὥριζε συγχρόνως μετὰ τῆς κατηγορίας καὶ τὸ τίμημα ὃ ἀπῄτει νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν ἀντίδικον, καὶ τοῦτο ἐλέγετο *τιμᾶσθαι αὐτὸν τινός*. Προσεκαλεῖτο δ' ὑπὸ τῶν δικαστῶν καὶ ὁ φεύγων, βεβαίως ἀφ' οὗ ἐψηφίζετο ἡ ἐνοχὴ αὐτοῦ, ν' ἀντιπροτείνῃ τὴν ποινὴν ἧς ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἄξιον, ὅπερ ἐκαλεῖτο *ἀντιτιμᾶσθαι* ἢ *ὑποτιμᾶσθαι*, καὶ ἐναπέκειτο εἰς τοὺς δικαστὰς τὸ *τιμᾶν*, ὅπερ ἦν, οὐχὶ πιθανῶς, ὡς τινὲς τῶν νεωτέρων φρονοῦσι (15), νὰ προσδιορίζωσιν οἷον τίμημα ἤθελον, ἀλλὰ νὰ ἐκλέγωσι θάτερον ἐκ τῶν προταθέντων

(12) Κ. Κτησ. 65.
(13) Π. Πρπρσβ. 434.
(14) Κεφ. Η. Σ. 347.
(15) Meyer und Schömann.— Heffter, Σ. 334.—Platner, I, 201.

ὑπὸ τῶν διαδίκων· διότι ταύτην μόνην τὴν ἑρμηνείαν φαίνεται ἐνδεχόμενος ὁ τρόπος τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ τιμήματος. Καὶ ὅτι μὲν ἦν οὗτος ψηφοφορία, ἢ κἂν εἶδος ψηφοφορίας, φαίνεται ἐξαγόμενον ἐξ αὐτῆς τῆς μνημονευθείσης ἐκφράσεως τοῦ Αἰσχίνου «*πρώτη ψῆφος*». Καὶ ῥητῶς δὲ λέγει τοῦτο ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (16), προσθέτων ὅμως ὅτι, ἀφ' οὗ αἱ ψῆφοι διελέγοντο, οἱ δικασταὶ ἐχάραττον ἐπὶ πινακίου κεκηρωμένου, ὃ *πινάκιον τιμητικὸν* καλεῖ ὁ Πολυδεύκης (17), διὰ τοῦ ὄνυχος, ἤ, κατὰ Πολυδεύκην πάλιν, διὰ βελόνης, ἣν λέγει *ἐγκεντρίδα*, βραχεῖαν μὲν γραμμήν, ἂν αἱ λευκαὶ ψῆφοι ἦσαν πλείους, μακρὰν δέ, ἂν αἱ μέλαινες, ἐξ οὗ παρήχθη καὶ ἡ ἔκφρασις «*τιμᾷν τὴν μακράν*», ὅ ἐστιν ἐπιβάλλειν τὴν ἀνωτάτην ποινήν. Προφανῶς ἄρα συμπεραίνεται ὅτι οἱ δικασταὶ εἶχον μόνον τὴν αἵρεσιν μεταξὺ δύο ποινῶν, τῆς μείζονος καὶ τῆς ἐλάσσονος, καὶ ὅτι διὰ τῶν δύο γραμμῶν τούτων δὲν ἐδύναντο νὰ ἐκδώσωσιν ἀπόφασιν ὁρίζουσαν ποσότητα τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν. Πιθανωτέρα ὅμως φαίνεται ἡ γνώμη τινῶν (18), ὅτι τὸ τιμητικὸν πινάκιον δὲν ἐχρησίμευε μόνον εἰς δημοσίευσιν τῆς ἀποφάσεως, ἥτις ἐδύνατο φυσικώτερον δι' ἐκφωνήσεως ἢ ἐγγράφως νὰ γίνηται, ἀλλ' ὅτι ἦτον ἄλλος τρόπος ψηφοφορίας, ἐπικρατῶν ἐπὶ Ἀριστοφάνους, καὶ ἀντικατασταθεὶς ἐπὶ Δημοσθένους διὰ τῶν ψήφων, ἐκτὸς ἂν ὑποτεθῇ ὅτι καὶ τότε ἔτι ἐξηκολούθει ὁ αὐτός, καὶ *ψῆφος* μόνον ἐλέγετο κατ' ἐπέκτασιν τῆς σημασίας τῆς λέξεως.

Ὁ περιορισμὸς δ' οὗτος τῶν δικαστῶν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ἐκλέγειν τὴν ἑτέραν τῶν προτεινομένων ποινῶν,

(16) Σφ. 106.
(17) Η, 16.
(18) Meier u. Schœmann, Σ. 726.

περιέστελλεν αὐτοὺς τοὺς διαδίκους, ἐννοοῦντας ὅτι ὅσῳ ἕκαστος ἐμακρύνετο τοῦ εὐλόγου ἐπὶ θάτερα, τόσῳ ηὔξανε τὴν πιθανότητα τῆς παραδοχῆς τῆς τοῦ ἀντιδίκου αὐτοῦ προτάσεως.

Ἦσαν δ' αἱ συνήθεις ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν δικαστηρίων ἐπιϐαλλόμεναι ποιναὶ αἱ ἑπόμεναι·

α'. Τὸ *πρόστιμον* ἢ *ἐπίτιμον*, εἰς ὃ ἰδίως ὁ δῆμος ἔχαιρε, καὶ ὡς πλουτίζον τὰ ταμεῖα, καὶ ὡς πτωχῦνον τοὺς πλουσίους οὓς ἐφθόνει, καὶ ὃ συνίστων καὶ ἀπήτουν πολλάκις οἱ ῥήτορες, ἅτε δυνάμενον νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀτιμίαν καὶ τὴν ἐκ τῆς πολιτείας ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Ἦν δὲ τὸ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐπιϐαλλόμενον, μόνον μέχρι 500 δραχμῶν. Τὰ δὲ δικαστήρια ἐδύναντο νὰ καταδικάσωσιν εἰς ὅσον δήποτε· ἀλλὰ τὸ συνηθέστερον ἦν ἐκ μυρίων δραχμῶν· πρὸς δὲ καὶ πολὺ ἀνώτερον, οἷον πέντε, δέκα καὶ δεκαπέντε ταλάντων, τὸ πολιτικὸν ἔχον χαρακτῆρα, ὅπερ πλὴν τῆς ζημίας καὶ τὴν ἀτιμίαν κυρίως ἐπεδίωκεν, ἐπὶ γραφῆς Παρανόμων. Εἰς τὸν Φρύννιχον, διὰ τὸ δρᾶμα αὐτοῦ τὸ ἐπιγραφόμενον «Μιλήτου ἅλωσις», ἐπεϐλήθησαν χίλιαι δραχμαὶ μόνον· ὁ δὲ Σωκράτης, ἀσεϐείας διωκόμενος, ἐτίμησεν ἑαυτῷ ἑκατὸν καὶ μετὰ ταῦτα τρισχιλίας δραχμάς· ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λόγῳ τοῦ Δημοσθένους, ψευδοκλητίας τίμημα λέγεται ταλάντου· περὶ Ἀναξαγόρου δὲ λέγεται, ἀλλ' ἀδεσπότως, ὅτι ἐπετιμήθη πέντε ταλάντων· καὶ ὁ Αἰσχίνης κατὰ Κτησιφῶντος ἀπαιτεῖ πεντήκοντα τάλαντα, καὶ ἑκατὸν ὁ Λυσίας κατὰ Φιλοκράτους, ἀλλ' ἀμφότεροι ἡθωώθησαν, ἴσως καὶ διὰ τὴν ὑπερϐολὴν τοῦ προτεινομένου τιμήματος.

ϐ'. Τὸ *δεσμωτήριον*, κείμενον ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, πλησίον

τῶν δικαστηρίων, κατὰ Πλάτωνα (19). Ἦν δ' ἡ ἐν αὐτῷ κατάκλεισις πολλάκις μὲν ποινὴ αὐτοτελής (20), ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως καὶ τῆς ποινῆς ἐπίτασις· καὶ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἐπὶ περιστάσεων ἐπιβαρυντικῶν, ἃς ἐξετίμα ἡ Ἡλιαία, προσεδέετο ὁ κατάδικος τὸν πόδα εἰς τὴν λεγομένην *ποδοκάκην* ἢ *ξύλον*, κατὰ τὸν ἐν Δημοσθένει (21) διατηρούμενον νόμον, τὸν ὁρίζοντα περὶ τῶν κλεπτῶν· «*Δεδέσθαι δ' ἐν τῇ ποδοκάκῃ τὸν πόδα πένθ' ἡμέρας καὶ νύκτας ἴσας ἐὰν προστιμήσῃ ἡ Ἡλιαία*». Ὁ δὲ Λυσίας λέγει (22)· «*Ἡ δὲ ποδοκάκη αὕτη ἐστὶν ἣ νῦν καλεῖται ἐν τῷ ξύλῳ δεδέσθαι*». Ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ δ' ἐξετελοῦντο καὶ πᾶσαι αἱ σωματικαὶ ἢ θανατικαὶ ποιναί· καὶ μία τῶν πυλῶν αὐτοῦ, δι' ἧς διήρχοντο οἱ εἰς θάνατον ἀπαγόμενοι, ὠνομάζετο, κατὰ τοὺς γραμματικούς (23), *χαρώνιον* ἢ *χαρωνεῖον*.

γ'. Ὁ θάνατος διὰ τοῦ *κωνείου* (24), φυτοῦ δηλητηριώδους, ἀφθόνως φυομένου περὶ τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ λαὸς τὸ γνωρίζει ὑπὸ τὸ ὄνομα *κορωνάκι*.

δ'. Τὸ βάραθρον, «*χάσμα τι φρεατῶδες καὶ σκοτεινόν*», κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους (25), ἔχον κατὰ τὰ πλευρὰ σιδηρᾶ ἄγκυστρα, *ὀγκίνους* καλούμενα, εἰς ἃ ἐσπαράττετο ὁ καταχρημνιζόμενος. Ἔκειτο δ' ἐν τῷ δήμῳ Κειριαδῶν τῆς Ἱπποθωοντίδος (26), πιθανῶς εἰς τὴν

(19) Νόμ. Ι, 908. — Φαίδ. Ι. 3.
(20) Πλάτ. Ἀπολ. Σωκρ. 37.
(21) Κ. Τιμοκρ. 733.
(22) Θεομν. 16.
(23) Πολυδ. Η, Περὶ τῶν ια'. — Ἡσύχ. φ. Χαρώνιον. — Σουίδ. φ. χαρώνειος θύρα.
(24) Ἴδ. Steger u. Dressig, de cicuta Athen. pœna publ. Lips. 1733.
(25) Πλουτ. 431.
(26) Ἁρποκρ. — Bekk. Anecd. 219.

νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως ἐκτεινομένην τῶν βράχων ὀφρύν. Μνημονεύεται δ' ὑφ' Ἡροδότου (27) ὡς ἐπὶ Ξέρξου ἤδη ἐν χρήσει, καί, κατὰ Πλάτωνα (28), ὁ Μιλτιάδης ἐκινδύνευσε νὰ κρημνισθῇ εἰς αὐτό. Προσέτι δὲ καὶ ὁ Λυκοῦργος (29) καὶ ὁ Δείναρχος (30) καὶ ὁ Ξενοφῶν (31) μνείαν ποιοῦνται ἔτι τῆς βαρβάρου ταύτης ποινῆς. Κατὰ δὲ τὸ μνημονευθὲν σχόλιον κατεχώσθη τέλος τὸ βάραθρον.

ε'. Ὁ *ἀποτυμπανισμός*, ἤτοι ὁ θάνατος διὰ τυμπάνου, «*ὅπερ ἐστὶ ξύλον ὥσπερ ῥόπαλον*», κατ' ἀρχαῖον γραμματικόν (32).

ϛ'. Ὁ *τροχός*, μνημονευόμενος ὑπὸ Ἰσαίου (33), ἀλλ' οὐχὶ συνήθης ποινή. Ἡ δὲ *στραγγάλη*, ἢ ὁ *βρόχος*, οὗ μνημονεύει ὁ Πλούταρχος (34), οὐδέποτε ἀναφέρεται ἐν Ἀθήναις.

ζ'. Ἡ *δήμευσις*, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐπιβαλλομένη, καὶ σχεδὸν πάντοτε συνοδεύουσα τὰς λοιπὰς ποινικὰς καταδίκας. Εἰς δὲ τὴν ψήφισιν αὐτῆς ἐπενήργουν πολλάκις τὰ αὐτὰ ἰδιοτελείας ἐλατήρια, ἃ καὶ εἰς τὴν τῶν προστίμων· διότι ἐνίοτε καὶ ἀμέσως ἐξ αὐτῆς ὠφελοῦντο οἱ δικασταί, ὡς ἐν Πλουτάρχῳ (35)· «*Θανάτου ὄντος ἐπιτιμίου, ἀλῶναι ἐποίησε, καὶ πεντήκοντα δραχμὰς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἑκάστῳ τῶν πολιτῶν διένειμε*». Τοῦτο ὅμως ἦν σπάνιον, καὶ συνήθως προέκυπτεν ἡ ἐξ αὐτῆς ὠφέλεια μᾶλλον ἔμ-

(27) Ζ, 133.
(28) Γοργ. 526.
(29) Κ. Λεωκρ. 221.
(30) Κ. Δημ. 46.
(31) Ἑλλ. Α. 7, 21.
(32) Bekk. Anecd. 198.
(33) Π. Φαρμακ. 20.
(34) Β. Ἀγιδ. Κ.
(35) Β. Ι' Ῥητ. ΙΒ, σ. 257, Hutt.

μεσος διὰ τοῦ πλουτισμοῦ τοῦ ταμείου ἐξ οὗ ἐμισθοῦντο οἱ δικασταί, ὡς ὁ Λυσίας μαρτυρεῖ (36)· «*Πολλάκις ἠκούσατε τούτων λεγόντων, ὁπότε βούλοιντό τινα ἀδίκως ἀπολέσαι, ὅτι εἰ μὴ καταψηφιεῖσθε ὧν αὐτοὶ κελεύουσιν, ὑπολείψει ὑμᾶς ἡ μισθοφορά*». Καὶ ἀλλαχοῦ (37)· «*Ἡ βουλὴ . . . ὅταν εἰς ἀπορίαν καταστῇ, ἀναγκάζεται εἰσαγγελίας δέχεσθαι, καὶ δημεύειν τὰ τῶν πολιτῶν, καὶ τῶν ῥητόρων τοῖς πονηρότατα λέγουσι πείθεσθαι*». Καὶ ὁ Ἀριστοφάνης δ' ἀστειότερον ἀπειλεῖ (38)· «*Οὐκ ἔστιν ὑμῖν τοῖς δικασταῖς ἄλφιτα εἰ μὴ καταγνώσεσθε ταύτην τὴν δίκην*». Ἐλέγετο δ' *ἀπογραφὴ* ἡ καταγραφή, ἢ ὁ ἐπιμελείᾳ τῶν δημάρχων, ἢ καὶ ἰδιωτῶν συντασσόμενος καὶ εἰς τὸ δικαστήριον παρουσιαζόμενος κατάλογος τῶν δημευτέων κτημάτων· καὶ *ἀπογραφόμενοι* ἐλέγοντο οἱ ἰδιῶται οἱ διώκοντές τινα ἐπὶ δημεύσει, καὶ εἰς τὸ δικαστήριον τὴν ἀπογραφὴν ὑποβάλλοντες τῶν δημευτέων, εἴτε ὡς δημοσίων κατακρατουμένων, εἴτε ὡς διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως περὶ δημεύσεως εἰς τὸ δημόσιον περιελθόντων. Ἀνεγινώσκετο δ' ἡ ἀπογραφὴ δὶς ἐπανειλημμένως, ὡς προεῤῥέθη (39), εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου· ὁ δὲ ψευδῶς ἢ ἀδίκως ἀπογραφόμενος ὑπέκειτο ὡς συκοφάντης εἰς χιλίων δραχμῶν πρόστιμον (40).

Ἐπιβολὴ δὲ πλείονος ἢ μιᾶς ποινῆς δὲν ἐπετρέπετο ὑπὸ τοῦ νόμου (41), πλὴν ὅπου αὐτὸς ὁ νόμος ὥριζε διπλᾶς, οἷον ἀτιμίαν ὁμοῦ καὶ στέρησιν τῆς οὐσίας, κτλ. *Προστί-*

(36) Κ. Ἐπιχρ. 1.
(37) Αὐτ. κ. Νικομ. 22.
(38) Ἱππ. 1370.
(39) Ἴδ. Ἀνωτ. Τμ. Β. Διαίρ. Α. Κεφ. Α. Σ. 223.
(40) Σουΐδ. φ. Ἀμφιορκία. — Δημ. κ. Νικοστρ.
(41) Δημοσθ. πρ. Λεπτ. 504.

μημα δμως, ἤτοι ἐπιβάρυνσιν τῆς ποινῆς, ἐδύνατο εἴς τινας περιστάσεις ἕκαστος νὰ προτείνῃ, καὶ τὸ δικαστήριον νὰ δεχθῇ, ὡς ἐν τῷ προμνημονευθέντι νόμῳ περὶ δημεύσεως τῶν κλεπτῶν (42) προστίθεται· « *Προστιμᾶσθαι δὲ τὸν βουλόμενον, ὅταν περὶ τοῦ τιμήματος ᾖ* ».

Ὁσάκις δέ τις κατεδικάζετο εἰς χρηματικὴν τίσιν, εἴτε λόγῳ ἐπιτίμου, εἴτε λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἐχορηγεῖτο αὐτῷ προθεσμία πρὸς καταβολὴν τῆς ποσότητος (43), πιθανῶς ὡρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου, καί, ἐπὶ γραφῆς τοὐλάχιστον, ἥν, ὡς ἐκ τοῦ κατὰ Νεαίρας λόγου φαίνεται (44) « *μέχρι τῆς ἐνάτης πρυτανείας* ». Ἂν δὲ καθίστατο ὁ ὀφειλέτης *ἐκπρόθεσμος*, ἤ, ὡς ἐπίσης ἐλέγετο, *ὑπερπρόθεσμος*, ἢ *ὑπερήμερος* (45), ἐπὶ δημοσίας γραφῆς καὶ δημοσίου ἑπομένως ὀφλήματος, ἐδιπλασιάζετο αὐτό, καὶ ὁ ὀφείλων καθίστατο ἄτιμος μέχρι τῆς ἐξοφλήσεως, καὶ ἐφυλακίζετο, ἐκτὸς ἂν παρεῖχεν ἐγγυητάς, καὶ πρὸς ἀπότισιν ἡ οὐσία αὐτοῦ ἐπωλεῖτο δημευομένη. Ἂν δ' ἦν ἡ δίκη ἰδιωτική, εἶχε τὸ δικαίωμα ὁ διώκων, μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὀφειλέτου, εἴτε μόνος, εἴτε συνοδίᾳ τοῦ δημάρχου (46), ἢ δικαστικοῦ τινος ὑπηρέτου (47), οὐχὶ δμως ἄλλων ἰδιωτῶν (48), νὰ λαμβάνῃ ἐκ τῶν κινητῶν αὐτοῦ ὅσα ἤθελεν εἰς ἐνέχυρα, *ἐνέχυρα λαβεῖν*, ἢ *ἐνεχυριάζεσθαι*, κατὰ τὴν ἀρχαίαν φράσιν, καὶ ἂν δὲν ἐξηγοράζοντο ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, νὰ ἐκποιῇ αὐτὰ εἰς ἰδίαν ἀποζημίωσιν. Ἂν δὲ τὰ κι-

(42) Κ. Τιμοκρ. 733.—Ἴδ. καὶ Boeckh, Staatshh. d. Ath. I, 399.
(43) Ὑπ. Δημ. κ. Ἀριστογ. Α.
(44) 1347, 16.
(45) Δημ. κ. Μειδ. 518.
(46) Ἀριστοφ. Νεφ. 37.
(47) Δημ. κ. Εὐέργ. 1149.
(48) Αὐτ. 1155.

νητὰ δὲν ἐξήρκουν, ἐδύνατο, φαίνεται, νὰ λάβῃ κατοχὴν καὶ ἀκινήτων, ὅπερ *ἐμβατεία* ἐλέγετο δι' αὐτόν, *ἐξαγωγὴ* δὲ διὰ τὸν ἀποβαλλόμενον. Οὕτως ἐπροσπάθησεν ὁ Δημοσθένης νὰ καταλάβῃ ἐκ τῶν χωρίων τοῦ Ἀφόβου, καταδικασθέντος ν' ἀποτίσῃ αὐτῷ δέκα τάλαντα (49).

Τὸ αὐτὸ δ' ἐγίνετο καὶ ὁσάκις ἀκίνητον κτῆμα ἀμφισβητούμενον ἐπεδικάζετο εἰς τὸν διώκοντα, ὅστις, πλὴν τούτου, ἐδύνατο νὰ κινήσῃ κατὰ τοῦ ἀντιδίκου καὶ δίκην *καρποῦ*, *ἐνοικίου*, δι' ἃ οὗτος παρανόμως ἐκαρπώθη εἰσοδήματα ἐκ τοῦ κατακρατουμένου κτήματος, ἢ καὶ *δίκην οὐσίας*, ζητῶν τὰς ἀποζημιώσεις ἐξ ἁπάσης τῆς οὐσίας τοῦ ἀντιδίκου.

Ἂν δέ τις ἀνθίστατο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου κατάληψιν τοῦ τούτῳ ἐπιδικασθέντος κτήματος, ἢ ἐν γένει, ἐν ἰδιωτικαῖς δίκαις, ἐδυστρόπει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τὴν ἀπότισιν τῶν εἰς ἃ κατεδικάσθη, ἐδύνατο νὰ κινηθῇ κατ' αὐτοῦ δίκη *ἐξούλης*, ἐκ τοῦ *ἐξείλλειν*, ὅ ἐστιν *ἐξείργειν*, τὸ ἀποκωλύειν ἢ *ἐξωθεῖν* τινα (50) τῆς χρήσεως τῆς ἰδιοκτησίας, καί, εὐρύτερον, παντὸς δικαιώματος ἀναγνωρισθέντος αὐτῷ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, «*ἄν τις ὄφλων δίκην μὴ ἐκτίνῃ*», κατὰ Δημοσθένην (51), ὅστις, ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ ὁμιλῶν περὶ Μειδίου καταδικασθέντος ἐπὶ ὕβρει, καὶ μὴ ἐνημέρως ἀποτίσαντος τὸ πρόστιμον, λέγει ὅτι δὲν ἠθέλησε νὰ κατάσχῃ οὐδὲν τῶν κτημάτων αὐτοῦ, ἀλλ' ἐνήγαγεν αὐτὸν ἐξούλης (52). Τὸ δὲ τῆς δίκης ταύτης ἀποτέλεσμα ἦν, ὅτι ὁ *ἁλοὺς ἐξούλης*, πλὴν τοῦ ὅτι κατέβαλλεν ὅσα ὤφειλε τῷ

(49) Δημ. πρ. Ὀνήτ. 864.
(50) Ὑπόθ. Δημοσθ. πρ. Ὀνήτ.
(51) Κ. Μειδ. 528.
(52) Αὐτ. 540.

ἀντιδίκῳ, προσκατέβαλλεν, ὡς πρόστιμον, ἄλλα τινὰ εἰς τὸ δημόσιον, ὥστε καθίστατο δημόσιος ὀφειλέτης, μέχρις οὗ ἀπέτιε τὸ πρόστιμον, καί, πιθανῶς πρὸ αὐτοῦ, τὴν ἰδιωτικὴν ὀφειλήν. Καθ' Ἁρποκρατίωνα· « *Οἱ δὲ ἁλόντες ἐξούλης καὶ τῷ ἑλόντι ἐδίδοσαν ἃ ἀφῃροῦντο αὐτοῦ, καὶ τῷ δημοσίῳ κατετίθεσαν τὰ τιμηθέντα* »· καὶ ὁ Δημοσθένης (53)· « *οὐκέτ' ἐποίησεν ὁ νόμος τὴν ἐξούλης ἰδίαν, ἀλλὰ προστιμᾷν ἐπέταξε τῷ δημοσίῳ* »· διότι ὁ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν δικαστικῆς ἀποφάσεως ἀνθιστάμενος οὐ μόνον τὸν ἀντίδικον ἠδίκει, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν νόμον προσέκρουεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἔρημος δίκη. Ποινὴ διώκοντος.

Ἂν δέ, εἴτε κατὰ τὴν ἀνάκρισιν, εἴτε κατὰ τὴν δικάσιμον ἡμέραν, ὁ ἕτερος τῶν διαδίκων δὲν παρουσιάζετο, ἄνευ ἀποχρῶντος δικαιολογήματος (« *ὃς εἰς τὴν κυρίαν μὴ ἀπαντῴη*), ὁ δικαστὴς *ἔδιδε τὴν ἔρημον* (1), ἤτοι κατεδίκαζεν αὐτὸν ἐρήμην, καὶ ἡ δίκη ἐλέγετο ἔρημος, ὡς ἐν τοῖς ἀνεκδότοις τοῦ Βεκκέρου· « *Ἔρημος δίκη, ὅταν μὴ παρόντων ἀμφοτέρων, ὁ δικαστὴς τὴν ψῆφον ἐπενέγκῃ κατὰ τοῦ ἀπόντος* ». Τινὲς (2) ἐξέφρασαν ἀμφιβολίαν, ἂν

(53) Δημ. κ. Μειδ. αὐτ.
(1) Δημ. Κ. Μειδ. 542.
(2) Platn. II, XII. — Heffter, σ. 356, ἑπ.

ἡ διάταξις αὕτη ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὸν ἐγκαλούμενον· ἀλλὰ ῥητῶς λέγει τοῦτο ἓν τῶν τοῦ Βεκκέρου ἀνεκδότων (3)· « *Δίκης ἀνάκρισις. Ἐὰν μὴ θέλῃ ὁ φεύγων εὑρεθῆναι, κρίσις γίγνεται* ». Οὐχὶ ἀκριβὲς ὅμως φαίνεται τὸ τοῦ Οὐλπιανοῦ (4), ὅτι ἐπεβάλλετο χιλίων δραχμῶν πρόστιμον εἰς ἑκάτερον τῶν μὴ παρουσιαζομένων διαδίκων, καὶ ἑπομένως κρινομένων ἐρήμην.

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τοῦ κινδύνου τούτου, τοῦ *ὀφλεῖν ἐρήμην*, ὡς ἔλεγον, πολλάκις ἐζήτουν οἱ διάδικοι ἀναβολὴν τῆς ἀνακρίσεως ἢ τῆς δίκης, προτείνοντες νόσον, ἀποδημίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα, δι' ὃ καὶ χλευαστικῶς οἱ τοιοῦτοι *Ἴμβριοι* ἐλέγοντο (5), καί, κατὰ Πολυδεύκην (6), Σκυρία δίκη ἐπωνομάζετο πολλάκις παρὰ τῶν κωμικῶν ἡ ἐπὶ τοιαύταις προφάσεσι παρατεινομένη· « *Σκυρία δίκη· οἱ γὰρ φυγοδικοῦντες ἐσκέπτοντο εἰς Ἴμβρον ἢ εἰς Λῆμνον ἀποδημεῖν* », ἐννοεῖται δέ, ἢ εἰς Σκῦρον, ἣν ἐλησμόνησε νὰ προσθέσῃ ὁ Πολυδεύκης. Τὰς δικαιολογίας των ὅμως ταύτας ὤφειλον νὰ κυρῶσι καὶ δι' ὅρκου· δι' ὃ ἡ τοιαύτη αἴτησις ἀναβολῆς ἐκαλεῖτο *Ὑπωμοσία*, ἣν λέξιν ὁ Ἁρποκρατίων(7) ἐξηγεῖ· « *Τὸ ὑπερτίθεσθαι δίκην, προφάσει χρώμενον ἀποδημίᾳ ἢ νόσῳ ἤ τινι τῶν παραπλησίων, μεθ' ὅρκου* ». Ἄλλοι δὲ γραμματικοὶ (8) κακῶς συγχέουσιν αὐτὴν μετὰ τῆς *ἐπωμοσίας* καὶ *ἐξωμοσίας*.

Ὁ ἀντίδικος ὅμως ἐδύνατο νὰ προσβάλῃ τὴν αἴτησιν τῆς ἀναβολῆς ὡς μὴ δικαίαν, καὶ τὰς αἰτιολογίας αὐτῆς

(3) 185.
(4) Εἰς Δημ. κ. Μειδ. 20.
(5) Φώτ. — Ἡσύχ.
(6) Η, 81.
(7) Σ. 290.
(8) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλ. 725.

ὡς προφάσεις κενάς· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐγίνετο δι' ὅρκου, δι' ὃ ἐκαλεῖτο *Ἀνθυπωμοσία* (9)· καὶ οἱ δικασταὶ ἀπεφάσιζον μεταξὺ τῶν δύο· καὶ ὅτε ἀπεῤῥίπτετο ἡ ἀναβολή, εἰ μὲν ἀπῆν ὁ φεύγων, κατεδικάζετο ἐρήμην, εἰ δὲ ὁ ἐνάγων, ἔπαυεν ἡ δίκη, καὶ ὁ φεύγων ἀπελύετο.

Ποιναὶ δὲ κατ' ἀπόντων, ἀναγνωσθεῖσαι, ἀνεγράφοντο εἰς στήλην, ἢ *ἐστηλιτεύοντο*, ὡς ἐλέγετο, καὶ ἦν τοῦτο ἐπίτασις τῆς ποινῆς (10).

Ἀλλ' ἐπὶ δημοσίων γραφῶν ἦν δεινοτέρα ἡ θέσις τοῦ φυγοδικοῦντος, ἂν ἦν αὐτὸς ὁ διώκων· διότι, *εἰ μὴ ἐπεξίῃ*, ἢ *ἐπεξέλθῃ*, ὡς λέγεται ἐπίσης ἐν τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ, ἂν δηλαδὴ προκαλέσας τὴν γραφὴν δὲν παρουσιάζετο ὅπως ὑποστηρίξῃ αὐτήν, ὑπεβάλλετο εἰς δημόσιον πρόστιμον χιλίων δραχμῶν, «*χιλίας ἀποτίνειν*» (11), ἢ «*χιλίας ὤφλεν*». Ὑπῆρχε δ' ἡ διάταξις αὕτη ὡς ἐγγύησις κατὰ τῶν προθύμως ταραττόντων τοὺς πολίτας διὰ συκοφαντιῶν, καὶ τὰς ἀρχὰς δι' ἀνυποστάτων καταμηνύσεων· καὶ ὡς λέγει αὐτόθι ὁ Δημοσθένης· «*Ἵνα μήτε συκοφαντῇ μηδείς, μήτε ἄδειαν ἔχων ἐργολαβῇ καὶ καθυφείῃ τὰ τῆς πόλεως*».

Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ πρόστιμον, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὑπέκειτο ἐπὶ δημοσίων γραφῶν ὁ διώκων, καὶ ἂν *ἡρεῖτο*, δηλαδὴ ἡττᾶτο, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ *τοὐπίπεμπτον*, ἤτοι τὸ ἓν πέμπτον τῶν ψήφων τῶν δικαστῶν, εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀξίωσις ἢ ἡ κατηγορία αὐτοῦ δὲν ἦτον ὅλως ἀδικαιολόγητος· καὶ προσέτι ὑπέπιπτεν εἰς τὴν μερικὴν ἀτιμίαν τοῦ νὰ μὴ δύνηται ποτὲ πλέον νὰ εἰσαγάγῃ δίκην

(9) Δημ. Κ. Ὀλυμπιοδ. 1174. Κ. Μειδ. (24).
(10) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 78.
(11) Δημ. κ. Θεοκρ. 1323.—Κ. Μειδ. ιδ'. (Δουκ.).

ὡς ἐκείνην καθ' ἣν ἡττήθη· ἐπὶ δὲ γραφῆς ἀσεβείας, ἀπεκλείετο αὐτὸς τῆς χρήσεως τινῶν ἱερῶν (12). Εἰς τὴν ποινικὴν ὅμως ταύτην διάταξιν δὲν ὑπέκειτο μόνη, ὡς φαίνεται, ἡ περὶ κακώσεως εἰσαγγελία.

Ἐπὶ δὲ ἰδιωτικῶν δικῶν, ὁ διώκων ὁ μὴ λαβὼν τὸ πέμπτον τῶν ψήφων προκατέβαλλεν εἰς τὸν φεύγοντα, δι' ἣν προὐξένησεν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς δίκης ζημίαν καὶ ἀνησυχίαν, τὸ ἕκτον τῆς ἣν ἀπήτει ποσότητος, ἤτοι ὀβολὸν ἐπὶ τῇ δραχμῇ, δι' ὃ καὶ *Ἐπωβελία* τὸ τοιοῦτο πρόστιμον ἐκαλεῖτο (13). Ὁ δὲ Πολυδεύκης διὰ τούτων (14)· «*Ἐπωβελία, τὸ ἕκτον τοῦ τιμήματος μέρος, ὃ ὦφλεν ὁ αἱρεθείς*», φαίνεται παραδεχόμενος ὅτι ἡ ἐπωβελία ἐπεβάλλετο εἰς ἑκάτερον τῶν διαδίκων μὴ λαβόντα τὸ πέμπτον τῶν ψήφων· ὅπερ ὅμως διὰ τὸν φεύγοντα ἦν ἴσως ἀληθὲς μόνον ἐπὶ *ἀντιγραφῆς*, ἤτοι ὅταν ἀντενεκάλει τὸν διώκοντα, αὐτὸς τότε διώκων (15).

Παράσιτος δὲ τοῖς δικαστηρίοις πληγή, κορυφωθεῖσα μάλιστα μέχρι τέλους εἰς μέγα κακόν, ἣν καὶ ἡ *συκοφαντία*, δι' ἧς ἐθελόκακοι κατήγοροι, τῶν μικρῶν ψυχῶν τὸν φθόνον μεταλλευόμενοι, διέβαλλον τοὺς πολίτας, καὶ ἀνεύρισκον ἀφορμὰς κατ' αὐτῶν, εἴτε ὅπως, ἐκφοβίζοντες αὐτούς, ἐξ αὐτῶν ὠφελῶνται, εἴτε ὅπως κολακεύωσι τὰ πάθη τοῦ δήμου, ὡς περὶ αὐτῶν ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τοῦ Ξενοφῶντος (16)· «*Εἰς δίκας ἄγουσιν οὐχ ὅτι ἀδικοῦνται ὑπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ὅτι νομίζουσιν ἥδιον*

(12) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 17.
(13) Δημ. κ. Ἀφόβ. 834. — Κ. Εὐεργ. καὶ Μνησιβ. 1158.
(14) Η, 39.
(15) Bœckh, Staatshh d. Ath. II, 87. — Ἀλλὰ Heffter, 241. — Platner, I, 175. — Schönm. 641. — Ἴδ. καὶ 729-34.
(16) Β, 9.

ἄν με ἀργύριον τελέσαι ἢ πράγματα ἔχειν». Τοιοῦτος ἦν κατὰ Δημοσθένην (17) ὁ Ἀριστογείτων· «*Συκοφαντῶν, αἰτῶν, εἰσπράττων ἀργύριον . . . τοὺς ἰδιώτας καὶ τοὺς ἀπείρους*».

Παρήχθη δὲ τὸ ὄνομα τοῦ συκοφάντου, κατ' Ἀθήναιον (18) ἐκ τῶν φαινόντων τοὺς κλέπτοντας τὰ σῦκα, ἓν τῶν καλητέρων καὶ προσφιλεστέρων προϊόντων ἐν Ἀθήναις· κατὰ δὲ Φιλόμνηστον, σῦκα, οἶνος καὶ ἔλαιον ἦσαν τὸ πάλαι τὰ ἐπιβαλλόμενα πρόστιμα, καὶ οἱ ταῦτα προκαλοῦντες ἐλέγοντο συκοφάνται.

Ὅπως δήποτε, ἦν ὁ συκοφάντης πρὸς τὰ δικαστήρια ὅ,τι ὁ δημαγωγὸς πρὸς τὰς ἐκκλησίας, καὶ πολλάκις τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὑπῆρχον ἄνθρωποι ταπεινοὶ τὸ φρόνημα καὶ ἄσημοι τὴν ὑπόληψιν, ἔχοντες, εἰ οὐχὶ ἀληθὲς ἐπάγγελμα, συνήθη κἂν ἐνασχόλησιν τὸ συκοφαντεῖν, ὡς ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τοῦ Στεφάνου (19), ὅτι «*Οὔπω ἦν ῥήτωρ, ἀλλ' ἔτι συκοφάντης*». Οὗτοι ἐν τοῖς δικαστηρίοις πάντοτε ἀναστρεφόμενοι, περὶ τὸ βῆμα βοῶντες καὶ πολυπραγμονοῦντες, αἰτίας κατὰ τῶν πολιτῶν ἀνευρίσκοντες, κατεπτόουν καὶ ἠργυρολόγουν τοὺς διαδίκους, μάλιστα τοὺς πλουσίους· ὡς ὁ Ξενοφῶν (20)· «*Ἐγὼ τοίνυν ἐν τῇ δε τῇ πόλει ὅταν μὲν πλούσιος ἦν . . . τοὺς συκοφάντας ἐθεράπευον, εἰδὼς ὅτι παθεῖν μᾶλλον κακῶς ἱκανὸς εἴην ἢ ποιῆσαι ἐκείνους*». Δι' ὃ καὶ παρίσταται ὑπὸ Θεοφράστου (21) ὁ Ὀλίγαρχος λέγων· «*Διὰ τοὺς συκο-*

(17) Δημ. κ. Ἀριστογ. 782. — Ἴδ. καὶ Αἰσχ. κ. Κτησ. 87. — Λυσ. Ἐλαί. 39. — Ξενοφ. Συμποσ. Δ, 30.

(18) Γ'. 61.

(19) Κ. Νεαίρ. 1359.

(20) Συμπ. Δ, 30.

(21) Χαρακτ. ΚΘ, 3.

φάντας οὐκ οἰκητέον ἐστὶν ἐν τῇ πόλει, καὶ ὡς ἐν τοῖς δικαστηρίοις δεινὰ πάσχοιεν ὑπὸ τῶν δικαζόντων». Ὅταν δέ τις τῶν ἀνωτέρων πολιτευομένων ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ τῶν ἀντιπάλων του τὸ ἄνανδρον ὅπλον τῆς διαβολῆς, αἰδούμενος νὰ παρουσιασθῇ ὁ ἴδιος, μετεχειρίζετο τοὺς γνωστοὺς τούτους ἐργάτας τῶν συκοφαντιῶν, καὶ δι' αὐτῶν εἰσῆγε τὴν κατηγορίαν, ὡς ὁ Ἀνδοκίδης (22)· « *Αὐτοὶ μὲν οὗτοι οἱ ἄνδρες οὐ τολμῶσι σφᾶς αὐτοὺς εἰς τὸ μέσον καταστήσαντες, διϊσχυρίζεσθαι περὶ τούτων . . . ἑτέρους δὲ εἰσπέμπουσιν . . . εἰθισμένους ἤδη ἀναισχυντεῖν* », ὅπερ ἐκφράζει ὁ Αἰσχίνης (23) διὰ τῶν λέξεων· « *Ἐπιγράφεσθαί τινα ἐπὶ τῆς γραφῆς* ».

Οὐ μόνον δ' ἡ μετοχὴ εἰς τὰ δημόσια ἦν ἐκτεθειμένη εἰς τῶν πονηρῶν τὰς συκοφαντίας, ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ ἡ ἀπραγμοσύνη ἔσωζε τῶν διαβολῶν, εἰς τὸν δῆμον ὡς στρατήγημα ἐξηγουμένη, συγκαλύπτον κρυπτὰς κατ' αὐτοῦ σκευωρίας· ὡς ὁ Ἀριστοφάνης λέγει πρὸς τὸν Κλέωνα (24)· « *Κ' ἤν τιν' αὐτῶν γνῷς ἀπράγμον' ὄντα καὶ κεχηνότα, καταγαγὼν ἐκ Χεῤῥονήσου, διαλαβὼν ἠγκύρισας* »· καὶ ἀλλαχοῦ (25) περὶ συκοφαντῶν· « *Ἐπὶ τοῖσιν ἀπράγμοσιν ἡμῶν ἀντωμοσίας καὶ προσκλήσεις καὶ μαρτυρίας συνεκόλλων* ». Καὶ οἱ μὲν δημαγωγοὶ καὶ οἱ συκοφάνται ἐξεφόβιζον διὰ τοιούτων καταμηνύσεων τὸν δῆμον, καὶ παρίστων αὐτῷ πανταχοῦ συνωμοσίας ἑτοίμους νὰ ἐκραγῶσιν, ὡς ὁ Βδελυκλέων ἐν Ἀριστοφάνει (26)· « *Ὥστ' ἅπανθ' ὑμῖν τυραννίς ἐστι καὶ ξυνωμόται... ἢν μὲν ὠνῆταί τις ὀρφῶς, μεμ-*

(22) Π. Ἀντιδ. 4.
(23) Π. Πρπρσβ. 5.
(24) Ἱππ. 265.
(25) Σφ. 1076.—Ἴδ. καὶ Εἰρ. 191. Νεφ. 1007.
(26) Σφ. 508.

βράδα δὲ μὴ θέλῃ, οὗτος ὀψωνεῖν ἔοιχ' ἄνθρωπος ἐπὶ τυραννίδι»· Καὶ ὁ Κλέων μετὰ τῆς αὐτῆς ἀναιδείας (27)·

« Τουτὶ τί δρᾷ τὸ Χαλκιδικὸν ποτήριον;
Οὐκ' ἐσθ' ὅπως οὐ χαλκιδέας ἀφίστατον.
Ἀπολεῖσθον, ἀποθανεῖσθον, ὦ μιαρωτάτω ».

Ταῦτα δὲ συνῆδον πρὸς τὸ ἀξίωμα ὁ συνιστᾷ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τούτων (28)· «*Ὥστε δεῖ τοὺς τῆς πόλεως φροντίζοντας, φόβον παρασκευάζειν, ἵνα φυλάττωσι καὶ μὴ καταλύωσιν*». Ὁ δὲ δῆμος, φιλύποπτος ὡς πάντες οἱ δεσπόται, ἐδέχετο προθύμως τὰς διαβολάς, καὶ προέβαινε πολλάκις εἰς καταδίκας ἀδίκους, ὡς ἐν εὐφυεῖ λογοπαιγνίῳ λέγει ὁ Ἀριστοφάνης (29)·

« Ἡ πόλις γὰρ ὠχριῶσα, καὶ φόβῳ καθημένη,
ἅττα διαβάλοί τις, ταῦτ' ἂν ἥδιστ' ἤσθιεν ».

Καὶ αἱ ἄδικοι καταδιώξεις τῶν ὑποτιθεμένων συνωμοτῶν πολλάκις ἀληθεῖς προὐκάλουν συνωμοσίας.

Ἐδύνατο ὅμως νὰ καταμηνυθῇ ὁ συκοφάντης, καὶ ἀποδειχθεὶς τοιοῦτος, κατεδικάζετο εἰς ποινὴν μυρίων δραχμῶν (30).

---

27) Ἀριστοφ. Ἱππ. 236.
(28) Πολιτ. Ε, 715.
(29) Εἰρήν. 642.
(30) Λυσ. Κ. Ἀγοράτ. 65.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ἔφεσις. Διαιτηταί.

Ἐφέσεως δὲ παραδέχεται διαφόρους περιστάσεις ὁ Πολυδεύκης διὰ τῶν ἑπομένων (1)· «Ἔφεσις δέ ἐστιν ὅταν τις ἀπὸ διαιτητῶν ἢ ἀρχόντων ἢ δημοτῶν ἐπὶ δικαστὴν ἐφῇ, ἢ ἀπὸ βουλῆς ἐπὶ δῆμον, ἢ ἀπὸ δήμου ἐπὶ δικαστήριον, ἢ ἀπὸ δικαστῶν ἐπὶ ξενικὸν δικαστήριον». Ἀλλ' αἱ πλεῖσται τῶν περιπτώσεων τούτων δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὴν τακτικὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἐν Ἀθήναις, ἔνθα βαθμὸς διπλοῦς δικαιοσύνης δὲν ὑπῆρχε, διότι ἡ Ἡλιαία ἦν αὐτὸς ὁ κυρίαρχος δῆμος, ἄρα ἀνεύθυνος (2). Αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς δὲν ἐπεδέχοντο ἑπομένως ἔφεσιν, οὐδ' εἶχον εἰς τίνα νὰ ἐκκληθῶσιν, ὡς ῥητῶς ὁρίζει ὁ νόμος, ὅστις «οὐκ ἐᾷ περὶ ὧν ἅπαξ γνῷ δικαστήριον, πάλιν χρηματίζειν», κατὰ Δημοσθένην (3). Εἶχε δὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ ῥήτορος διατηρηθέν, οὕτω· «Ὅσων δίκη πρότερον ἐγένετο, ἢ εὔθυνα, ἢ διαδικασία περί του ἐν δικαστηρίῳ, ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ, (ἰδία ἢ δημοσία;) ἢ τὸ δημόσιον ἀπέδοτο, μὴ εἰσάγειν περὶ τούτων εἰς τὸ δικαστήριον, μὴ ἐπιψηφίζειν τῶν ἀρχόντων μηδένα, μηδὲ κατηγορεῖν ἐώντων, ἃ οὐκ ἐῶσιν οἱ νόμοι». Τούτου ἕνεκα δίκη ἐφ' ἧς ἐξεδόθη ἀπόφασις ἐκαλεῖτο αὐτοτελής (4).

(1) Η, 62.
(2) Ἀριστοφ. Σφ. 607.
(3) Δημοσθ. Κ. Τιμοκρ. 717. Ἴδ. Αὐτ. πρ. Κεπτ. (§ 126).
(4) Ἡσύχ.— Ζωναρ.—Bekk. Anecd. I, 466.

Ὑπῆρχον ὅμως δύο περιστάσεις καθ' ἅς, μετριαζομένης τῆς ἀρχῆς ταύτης τοῦ ἀνεκκλήτου τῶν ἡλιαστικῶν ἀποφάσεων, ἐπετρέπετο θεραπεία κατ' αὐτῶν δι' *ἀναδικίας* ἢ *παλινδικίας*, ἤτοι τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς δίκης, ἥτις τότε ἐκαλεῖτο *ἀνάδικος* (5).

Τοιαύτη περίστασις ἦν ἡ τῶν ἐρήμων δικῶν, ὅτε ὁ καταδικασθεὶς διϊσχυρίζετο ὅτι κακῶς ἐκρίθη ἐρήμην, εἴτε διότι παρών, δὲν ἐκλήθη, εἴτε διότι ἐπρότεινεν ὑπωμοσίαν, ἥτις δὲν ἐσυζητήθη. Τὸ δὲ προτείνειν τοὺς λόγους τούτους τῆς ἀκυρότητος ἐλέγετο *τὴν ἐρήμην ἀντιλαχεῖν*, ἢ καὶ ἁπλῶς *τὴν δίκην ἀντιλαχεῖν*. Ὤφειλε δ' ἡ περὶ ἀκυρώσεως πρότασις νὰ εἰσαχθῇ ἐντὸς δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως ἧς ἡ ἀκύρωσις ἐζητεῖτο, ὡς ὁ Πολυδεύκης (6)· « *Ἀντιλαχεῖν δὲ δίκην ἐξῆν, ὁπότε τις μὴ παρὼν ἐν δικαστηρίῳ, κατακηρυχθεὶς δὲ καὶ μὴ ὑπακούων, ἐρήμην ὄφλῃ. Ἀντιλαχεῖν δὲ ἐντὸς δύο μηνῶν ὑπῆρχεν. Εἰδὲ μὴ τοῦτο σχοίη, τὸ ἐγγεγραμμένον ὦφλε, καὶ ἄτιμος ἦν* ». Ἀναμφιβόλως δὲ συνεζήτει τὸ δικαστήριον τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἀντιλαγχάνοντος, καὶ ἢ ἐνέκρινε τὴν ἀναδικίαν, ἢ ἐκήρυττεν ἔγκυρον καὶ τελεσίδικον τὴν πρώτην ἀπόφασιν.

Ἡ δ' ἄλλη ἀναδικίας περίστασις ἦν, ὅτε, ἐπί τινων δικῶν, ὁ μὴ δικαιωθεὶς διϊσχυρίζετο ὅτι τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν προὐκάλεσαν ψευδεῖς μαρτυρίαι ὑπὲρ τοῦ ἀντιδίκου του. Καὶ ἐν πάσῃ μὲν περιπτώσει εἶχε πᾶς τις τὸ δικαίωμα τοῦ κινεῖν κατὰ τῶν μαρτύρων *δίκην ψευδομαρτυριῶν*, ὡς καὶ κατὰ τοῦ προτείναντος τοὺς ψευδομάρτυρας, *δίκην κακοτεχνιῶν* (7)· τοῦτο δέ, τὸ πρῶτον κἄν, φαίνεται ὅτι

(5) Πολυδ. Η, 23.— Ἁρποκρ. κτλ.
(6) Η, 61.
(7) Δημ. κ. Εὐεργ. 1139.

καὶ ἀπητεῖτο ἐπὶ προτάσεως ἀναδικίας. Ἀλλ' αἱ δίκαι αὗται δὲν φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀκυρωτικαί, ὥς τινες ἐξέλαβον αὐτάς (8), ἀλλὰ ποινικαὶ μόνον, τὴν τιμωρίαν τῶν ψευδομαρτύρων καὶ τῶν χρωμένων αὐτοῖς προκαλοῦσαι, τὸν δι' αὐτοὺς ὅμως ζημιωθέντα οὐδόλως ἀποζημιοῦσαι (9). Πρὸς τοῦτο δ' ἐζητεῖτο ἡ ἀναδικία. Ὁ σχολιαστὴς τῶν τοῦ Πλάτωνος νόμων, εἰς τὸν Θεόφραστον ἀναφερόμενος, περιορίζει τὰς περιστάσεις τῆς ἀναδικίας διὰ τῶν ἑπομένων (10)· «*Ἀνάδικος κρίσις. Εἰ ἑάλωσαν πάντες οἱ μάρτυρες ψευδομαρτυριῶν, ἢ ὑπερημίσεις, ἐκρίνετο ἄνωθεν ἡ δίκη. Οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἀγώνων ἐγίγνοντο ἀνάδικοι αἱ κρίσεις, ἀλλ', ὥς φησι Θεόφραστος ἐν Ζ'. νόμων, ἐπὶ μόνης ξενίας, καὶ ψευδομαρτυριῶν, καὶ κλήρων*» (11). Ἐξ οὗ χωρίου ἐξάγεται ὅτι, ὅπως δίκη ἀναδικασθῇ ἕνεκα ψευδομαρτυρίας, ἀπητεῖτο ν' ἀποδειχθῇ ὅτι πάντες οἱ μάρτυρες ἐψευδομαρτύρησαν· διότι τὸ «*ὑπερημίσεις*» δανείζεται ὁ σχολιαστὴς ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τοῦ Πλάτωνος, καὶ πιθανῶς δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν νομοθεσίαν. Δυσνόητον δ' ἐστὶ τί αἰνίττεται ὁ Θεόφραστος μνημονεύων τῶν δικῶν *ξενίας* καὶ *κλήρων*, διότι, συμπεριλαμβάνων καὶ τὰς ψευδομαρτυριῶν, προφανῶς ἐννοεῖ ὅτι πᾶσαι αἱ δίκαι ἐδύναντο, λόγῳ ψευδομαρτυρίας ν' ἀναδικασθῶσιν. Ἴσως ἄρα διὰ τὰς δύο ἐκείνας, ὡς ἀφορώσας αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, ἐπετρέπετο ἡ ἀναδικία καὶ ἄνευ τοῦ λόγου τούτου.

Ἔφεσις ἐπίσης δὲν ὑπῆρχε κατὰ τῶν ἀρχόντων, ὡς ἡγεμόνων τῶν δικαστηρίων, διότι αἱ κατ' αὐτῶν κινούμεναι

(8) Hudtwalcker, 116. — Platner, I, 413.
(9) Meier u. Schöm.
(10) Γ, σ. 530 Τχν.
(11) Ἴδ. καὶ Ἰσ. Ἀγν. κλ. 46.

δίκαι δι' *εἰσαγγελίας, προβολῆς*, καὶ ἰδίως *εὐθύνης*, καὶ ἂν ἐνίοτε ἀπέβλεπον τὰ δικαστικὰ αὐτῶν καθήκοντα (12), οὐδεμίαν ὅμως ἐπέφερον μεταῤῥύθμισιν τῶν ἀποφάσεων τῶν δικαστηρίων ὧν οὗτοι προΐσταντο.

Ἀλλ' ἂν ἐκ τῆς Ἡλιαίας δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἔφεσις, ὑπῆρχεν ὅμως ἐκ τῶν κατωτέρων δικαστηρίων πρὸς αὐτήν, καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ τῶν *διαιτητῶν* (13), οἵτινες κατ' ἀρχὰς δὲν ἦσαν κυρίως δικασταί, καὶ πάντοτε ἐθεωροῦντο ὡς μᾶλλον ἰδιωτικῶς διαλάττοντες τοὺς διαφερομένους, ὅσοι, εἰρηνικοὶ τοὺς τρόπους καὶ τὴν διάθεσιν, ἐπροτίμων ν' ἀποφεύγωσιν ὅσον ἐνεδέχετο τοὺς δικαστικοὺς ἀγῶνας. Οὕτως ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ πρὸς Φαίνιππον (14)· «*Ἡγησάμενος δ' ἐγὼ καὶ μετρίου καὶ ἀπράγμονος εἶναι πολίτου μὴ εὐθὺς ἐπὶ κεφαλὴν εἰς τὸ δικαστήριον βαδίζειν*...»

Καὶ εἰς μὲν τοὺς βουλομένους ἐπετρέπετο, δι' ἀμοιβαίας συγκαταθέσεως, δι' *ἐπιτροπῆς*, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (15), ν' ἀναθέτωσι τὴν περὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν ἀπόφασιν εἰς ἰδιώτην τῆς ἰδίας ἐκλογῆς, ὅστις, ὁρκισθείς (16), ἐδίκαζε διαιτητικῶς, καὶ ἡ δίκη ἐλέγετο *πρόδικος* (17). Ἔφεσις δ' ἀπ' αὐτῆς δὲν ὑπῆρχεν, ὡς ἡ περίληψις τοῦ νόμου ἐν Δημοσθένει (18)· «*Κυρίας εἶναι τὰς πρὸς ἀλλήλους ὁμολογίας, ἃς ἐναντίον ποιήσονται μαρτύρων*»· καὶ ὁ νόμος

(12) Ἴδ. Ἀνδοκ. Μυστηρ. 17.

(13) Hudtwalcker, üb. d. öffenlt. u. Privat-Schiedrichter. — Meier Deiæteten in Athen. Iena, 1812.

(14) 1042.

(15) Πρ. Ἀπατούρ.

(16) Δημ. πρ. Ἄφοβ. 361, 25.

(17) Ἀριστοφ. Ἀποσπ. Σ. 127, Dind.

(18) Πρ. Φαίνιππ. 1022.

αὐτός (19)· «*Ἐὰν δέ τινες περὶ συμβολαίων ἰδίων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητῶσι, καὶ βούλωνται διαιτητὴν ἑλέσθαι ὀντινοῦν, ἐξέστω αὐτοῖς αἱρεῖσθαι ὃν ἂν βούλωνται διαιτητήν. Ἐπειδὰν δ' ἕλωνται κατὰ κοινόν, μενέτωσαν ἐν τοῖς ὑπὸ τούτου διαγνωσθεῖσι, καὶ μηκέτι καταφερέτωσαν ἀπὸ τούτου ἐφ' ἕτερον δικαστήριον ταὐτὰ ἐγκλήματα· ἀλλ' ἔστω τὰ κριθέντα ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ κύρια*».

Πλὴν ὅμως τῶν αἱρετῶν τούτων διαιτητῶν, ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι δημόσιοι, κληρωτοὶ κατ' ἔτος, ὡς λέγει ὁ Οὐλπιανός, ἀνὰ 44 λαμβανόμενοι ἐξ ἑκάστης φυλῆς (20)· «*Ἦσαν γὰρ οἱ διαιτηταὶ τέσσαρες καὶ τεσσαράκοντα καθ' ἑκάστην φυλήν*», ὅπου τινὲς (21) ἠθέλησαν ν' ἀναγνώσωσι καὶ νὰ στίξωσι· «*Τεσσαράκοντα, τέσσαρες καθ ἑ. φ.*» (22). Ἀλλὰ πλὴν ἄλλων, ἐν ἐπιγραφῇ τινι (23) τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου (Ὀλ. 113, δ', ἢ 325 π. Χ.) ἀπαριθμοῦνται τοὐλάχιστον 104 ὀνόματα διαιτητῶν, οὐχὶ ἰσαρίθμων ἐν ἑκάστῃ φυλῇ· ὥστε πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὀνόματα εἰσὶν οὐχὶ πάντων τῶν κληρωθέντων, οὐχὶ τὰ 140, ἀλλὰ μόνα τὰ τῶν πραγματικῶς ἐν τῷ ἔτει διαιτησάντων. Εἰς τὴν κατὰ φυλὰς δὲ ταύτην κλήρωσιν τῶν διαιτητῶν ἀναφέρεται τὸ τοῦ Δημοσθένους (24)· «*Οἱ τὴν Οἰνηΐδα καὶ τὴν Ἐρεχθηΐδα διαιτῶντες*», καὶ τοῦ Λυσίου (25)· «*Οἱ τῇ Ἱπποθωοντίδι δικάζοντες*».

Ἐκληροῦντο δ' ὡς διαιτηταὶ κατά τινας μὲν τῶν γραμ-

(19) Δημ. κ. Μειδ. 545. — Bekk. T. IV, Σ. 490.
(20) Οὐλπ. εἰς Δημοσθ. κ. Μειδ. 542, 15.
(21) Heraldus Observ. 5, 14. Σ. 370.
(22) Ἴδ. Huldwalck. Σ. 4.
(23) Rang. Ant. Hell. II, ἀρ. 1163.
(24) Κ. Εὐεργ. 1142.
(25) Κ. Παγκλ. 2.

ματικῶν οἱ ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα (26), κατ' ἄλλους δ' οἱ ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη γεγονότες (27)· καὶ ἦν ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν ὑποχρεωτική· καὶ εἰς (μερικὴν βεβαίως) ἀτιμίαν περιέπιπτεν ὁ ἀποφεύγων αὐτὴν κατὰ Πολυδεύκην· «*Καὶ ἀτιμία ἀφώρισται τῷ μὴ διαιτήσαντι τὴν ἐπικληρωθεῖσαν δίαιταν*» (28).

Εἰς τούτους λοιπόν, ὡς φαίνεται, προθύμως κατέφευγον οἱ διάδικοι, ὅταν ἐδισπίστουν πρὸς αἱρετὸν δικαστήν, εἰς οὗ τὴν ἐκλογὴν προσαπητεῖτο καὶ τοῦ ἀντιδίκου ἡ συγκατάθεσις. Οὕτω κᾀν ἐν Δημοσθένει (29)· «*Ἐπιτρέψαι με πείσας . . . ἀκούσας αὐτῶν, ὅτι εἰ μεθ' ὅρκου ταῦτα διαιτήσουσι, καταγνώσονται τὴν ἐπιτροπήν, ἐπὶ τὸν κληρωτὸν ἐλθὼν διαιτητὴν . . . ὦφλε τὴν δίαιταν*».

Ἦν δ' ἡ δαπάνη τῆς ἐπὶ τῶν διαιτητῶν τούτων δίκης ἐλαχίστη, μία δραχμὴ καταβαλλομένη ὑφ' ἑκατέρου τῶν διαδίκων, ἡ καλουμένη *παράστασις* (30)· καὶ ἄλλως ἦν ἡ διαδικασία ἀπηλλαγμένη πολλῶν τῶν κινδύνων οὓς αἱ κοιναὶ δίκαι συνεπείγοντο κατὰ τῶν διαδίκων, καὶ ἰδίως κατὰ τῶν διωκόντων, ὡς ὁ Δημοσθένης (31)· «*Οὐ γὰρ ὅμοιόν ἐστιν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰς τὰ ὑμέτερα πρόσωπα ἐμβλέποντα τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν καὶ πρὸς διαιτητῇ· παρ' ὑμῖν γὰρ καὶ ὀργὴ μεγάλη καὶ τιμωρία ὑπάγεται τοῖς τὰ ψευδῆ μαρτυροῦσι, πρὸς δὲ τῷ διαιτητῇ ἀκινδύνως καὶ ἀναισχύντως μαρτυροῦσιν ὅ,τι ἂν βούλωνται*».

(26) Σουΐδ.— Bekk. Ἀνέκδ. 181.
(27) Δημ. π. Φορμ. 913.
(28) Πολυδ.— Ἡσύχ.
(29) Πρ. Ἀφοβ. Ψευδομαρτ. 961.
(30) Πολυδ. Η, 39.
(31) Πρ. Φορμ. 913.

Διὰ τοῦτο πολλὴ ἐγίνετο χρῆσις τῶν Διαιτητῶν, καὶ ὁ Πολυδεύκης διϊσχυρίζεται (32) ὅτι «*Πάλαι οὐδεμία δίκη πρὶν ἐπὶ διαιτητὰς ἐλθεῖν εἰσήγετο*». Τὸ δ' ἐν τῷ Λεξικῷ τῶν ῥητόρων λεγόμενον (33), ὅτι «*Ἔκειτο νόμος μὴ εἰσάγεσθαι δίκην, εἰ μὴ πρότερον ἐξετασθείη παρ' αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα*», δὲν φαίνεται ἔχον ὀρθῶς· διότι ἐν Δημοσθένει (34) ὁ Διονυσόδωρος, προσκαλούμενος εἰς δίκην ἐπὶ διαιτητῶν, ἀρνεῖται, «*ἐξὸν αὐτῷ ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἥκειν*».

Αἱ δ' ἀγωγαὶ τῶν θελόντων νὰ δικασθῶσιν ὑπὸ διαιτητῶν ὑπεβάλλοντο ἐπίσης, ὡς αἱ τῶν ὑπὸ τῆς Ἡλιαίας δικαζομένων, εἰς οὓς ἄρχοντας ἑκάστη τῶν δικῶν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, ἀνῆκε, καὶ οἱ ἄρχοντες παρέπεμπον αὐτὰς διὰ κλήρων εἰς τοὺς διαιτητάς, ὡς ὁ Πολυδεύκης ἐκφράζεται· «*Ἐπεκληροῦντο αὐτοῖς ὡς δίαιται*», ἤ, ἀκριβέστερον, ἐκλήρουν διὰ πᾶσαν δίκην διαιτητὰς πιθανῶς δύο (35) ἐκ τῶν τῆς φυλῆς τοῦ φεύγοντος· καὶ αὐτοί, ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τοῦ Δημοσθένους ἐξάγεται, ἡγεμονεύοντες, ἤ, ὡς λέγει, *πρυτανεύοντες*, διεξῆγον τὴν λοιπὴν διαδικασίαν ὡς ἐπὶ τῶν δικαστηρίων (36).

Ἐκ τῶν ἀποφάσεων δὲ τῶν ἐπισήμων καὶ κληρωτῶν τούτων Διαιτητῶν, εἴτε *καταδιαιτήσεις* ἦσαν εἴτε *ἀποδιαιτήσεις* (37), καταδικαστικαὶ δηλαδὴ ἤ, ἀπολύουσαι, ὑπῆρχεν ἔφεσις εἰς τὰ ἡλιαστικὰ δικαστήρια, ἤ, κατὰ τὰς καθιερωμένας ἐκφράσεις, οἱ διάδικοι *ἐφίεσαν*, *ἐξεκαλοῦντο*,

(32) Η, 126.
(33) Μετ. Φώτ. Pors. 673.
(34) Κ. Διονυσοδ. 1288.
(35) Δημ. κ. Μειδ. 542.
(36) Αὐτ. 541.
(37) Αὐτ. Πρὸς Βοιωτ. 1017.—Κ. Μειδ. 542.

κατῆγον ἢ κατέφερον ἐφ' ἕτερον δικαστὴν (37), ἢ *εἰς δικαστήριον* (39), ὅ ἐστι τὸ τακτικόν, τὸ τῆς Ἡλιαίας· καὶ τοῦ δικαιώματος τούτου ἐποιοῦντο χρῆσιν συνεχέστατα, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (40) πρὸς τοὺς Ἡλιαστάς· «*Καὶ τὰς πάνυ μικρὰς δίκας εἰς ὑμᾶς ἐφιᾶσιν*».

Εἰς τὰς ἐφεσίμους δὲ ἢ ἐκκλήτους ταύτας δίκας (41), ἡ ἀρχὴ ἡ ἡγεμονεύουσα, οὖσα ἡ αὐτὴ καὶ ἐπὶ τῶν Διαιτητῶν καὶ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου, δὲν εἶχε ν' ἀνακρίνῃ πλέον, ἀλλά, παραλαμβάνουσα παρὰ τῶν διαιτητῶν ἐσφραγισμένας τὰς ἀποδείξεις, ἂν δὲν ὑπῆρχέ τι τὸ κωλύον τὴν ἔφεσιν, παρέπεμπεν αὐτὰς εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐνίοτε δέ, καὶ αὐτοὶ οἱ διαιτηταὶ παρέπεμπον τοὺς διαδίκους εἰς τὴν Ἡλιαίαν, ὅταν φερ' εἰπεῖν ἔβλεπον τούτους δολιευομένους πρὸς αὐτούς, ὡς ὁ Θεόδοτος παραπέμπει τὸν Λάμπιν, προφανῶς ἄλλα μαρτυροῦντα ἐνώπιον αὐτοῦ ἀφ' ὅ,τι εἶχε μαρτυρήσει εἰς τὴν ἀνάκρισιν (42).

Πλὴν δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ἀποφάσεων τῶν Διαιτητῶν ἐκκλήσεως, ἐπετρέπετο καὶ ἀγωγὴ κατ' αὐτῶν, οὐ μόνον τῶν κληρωτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτικῶς ἐκλεγομένων, ἐπὶ φιλοπροσώπῳ καὶ μὴ εὐθυδίκῳ διαγωγῇ, καὶ εἰσηγγέλλοντο εἰς τὸν δῆμον, ὡς δημόσια καθήκοντα παραβάντες, καὶ αὐστηραὶ ποιναὶ ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτούς, ὡς κατὰ Δημοσθένην (43), ὁ ὑπὸ τοῦ Μειδίου ἀδίκως καταμηνυθεὶς Στράτων, «*Ἁπάντων ἀπεστέρηται τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ καθάπαξ ἄτιμος γέγονε*».

---

(38) Δημ. κ. Μειδ. 545.
(39) Αὐτ. πρ. Φορμ. 913.—Ἴδ. καὶ πρὸς Ἄφοβ. ψευδομ. 861.
(40) Κ. Βοιωτ. 1017.
(41) Πολ. Η, 63.
(42) Δημ. πρὸς Φορμ. 913.
(43) Κ. Μειδ. 542. 545.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Εἰδικὰ δικαστήρια.

Τινῶν ὅμως δικῶν ἡ φύσις ἀπήτει δικαστὰς εἰδικῶς εἰδήμονας, οἷοι δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ Ἡλιασταί, καθ' ὃ ἐκλεγόμενοι διὰ κλήρου· καὶ τοιαῦται δίκαι ἦσαν αἱ περὶ παραβάσεως τῶν στρατιωτικῶν νόμων, οἷον αἱ γραφαὶ *ἀστρατείας*, *λειποταξίου*, *δειλίας* κτλ., ἃς ἐδίκαζον μόνον συστρατιῶται τοῦ κατηγορουμένου, πρὸς ὃ ἐκ τοῦ κληρωθέντος δικαστηρίου ἀφῃροῦντο πάντες οἱ μὴ τοιοῦτοι· καὶ ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐναπολειπομένων ἦν ἀνεπαρκής, προσετίθεντο ἕτεροι (1).

Τοιαῦται δ' ἦσαν προσέτι καὶ αἱ ἀφορῶσαι ἐγκλήματα κατὰ Μυστηρίων καὶ ἱερῶν, οἷαι φερ' εἰπεῖν αἱ γραφαὶ *ἀσεβείας*, καθ' ἃς πάντες οἱ δικασταὶ ἀπητεῖτο νὰ εἶναι μεμυημένοι (2), διότι εἰς ἀμυήτους δὲν ἐδύναντο νὰ ἐκτεθῶσι τὰ τῶν μυστηρίων καθέκαστα. Ἐπὶ τούτων δ' εἶχον δικαιοδοσίαν καὶ οἱ Εὐμολπίδαι, δικάζοντες αὐτὰς εἴς τινας περιστάσεις, ὡς ἐκ τοῦ Δημοσθένους ἐξάγεται, λέγοντος (3)· « *Τῆς ἀσεβείας . . . ἔστι . . . δικάζεσθαι πρὸς Εὐμολπίδας* ».

Ὡς εἰδικοὶ δὲ δικασταὶ ἐθεωρήθησαν καὶ οἱ *Ναυτοδίκαι*, κληρούμενοι, κατὰ Λυσίαν (4), ἐτησίως ἐν γαμηλιῶνι μηνί. Εἰς αὐτοὺς ὑπήγοντο, κατὰ τοὺς γραμματικούς, αἱ *δίκαι*

(1) Λυσ. κ. Ἀλκ. 5 καὶ 6.=Ἰδ. Meier κ. Schöm. 133.
(2) Ἀνδοκ. π. Μυστ. 28 καὶ 31.
(3) Κ. Ἀνδρτ. 601·
(4) Π. δημ. ἀδικ. 595.

ἐμπόρων καὶ αἱ δίκαι ξενίας. Οἱ ὡς δικαστήριον δ' αὐτοὺς ἐκλαμβάνοντες (5), ἐθεώρησαν ὡς εἰσαγωγεῖς **παρ' αὐτοῖς** τοὺς Θεσμοθέτας, διότι εἰς τούτους γινώσκεται **ἀλλαχόθεν** ὅτι ὑπήγοντο αἱ ῥηθεῖσαι δίκαι. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Λυσίας, ὅστις μόνος μνημονεύει τῶν Ναυτοδικῶν, χαρακτηρίζει αὐτοὺς ὡς ἀρχὴν διὰ τούτων τῶν λόγων (6)· « *Τούς τε πέρυσιν ἄρξαντας, πρὸς οὓς αἱ δίκαι ἐλήχθησαν, καὶ τοὺς νῦν ναυτοδίκας* », οὐδεὶς δὲ τῶν μεταγενεστέρων ῥητόρων ἀναφέρει αὐτοὺς ἐν τοῖς περὶ ἐμπορικῶν δικῶν λόγοις, διὰ τοῦτο πιθανωτέρα φαίνεται ἡ εἰκασία (7) ὅτι οἱ ναυτοδίκαι ἦσαν ἄρχοντες, εἰσαγωγεῖς τῶν ναυτικῶν δικῶν, ὅτι δὲ κατηργήθησαν ἐπὶ Δημοσθένους, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν ἀνετέθησαν εἰς τοὺς Θεσμοθέτας.

Εἶχον δ' αἱ *ἐμπορικαὶ* δίκαι τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἐθεωροῦντο ὡς κατεπείγουσαι, ἦσαν *ἔμμηνοι*, δηλαδή, προτιμώμεναι, ἔπρεπε νὰ δικασθῶσιν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς *εἰσαγωγῆς* αὐτῶν, κατὰ τοὺς ἕξ χειμερινοὺς μῆνας, καθ' οὓς δὲν ὑπῆρχε θαλασσοπλοΐα. Οὕτω λέγει ὁ Δημοσθένης (8)· « *Αἱ δὲ λήξεις τῶν δικῶν τοῖς ἐμπόροις ἔμμηνοί εἰσιν ἀπὸ Βοηδρομιῶνος μέχρι τοῦ Μουνυχιῶνος, ἵνα παραχρῆμα τῶν δικαίων τυχόντες ἀπάγωνται* ». Εἰς αὐτὰς δὲ πολλὴν ἔδιδον ἀφορμὴν τὰ θαλασσοδάνεια, ὧν μέγας ἦν ὁ τόκος, δέκα μὲν ἢ 12 τοῖς ἑκατὸν ὅταν ἦν *ἑτερόπλουν* τὸ δάνειον, δηλαδὴ μόνον μέχρι τῆς εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ἀφίξεως, 20 δὲ μέχρι 33 ½, ὅταν ἦν *ἀμφοτερόπλουν*, δηλαδὴ μέχρι τῆς τοῦ πλοίου ἐπιστροφῆς. Ἔπρεπε δ' ὁ κατα-

(5) Bœckh. Staatshh. I, 54.
(6) Αὐτ.
(7) Meier Att. Proc. Σ. 83-86.
(8) Κ. Ἀπατουρ. 900.

δικασθεὶς ν' ἀποτίση τὴν ὀφειλήν του ἀμέσως καὶ ἄνευ προθεσμίας, ἢ νὰ δώση ἐγγυητὰς διὰ προσεχεστάτην ἀπότισιν· ἢ ἄλλως ἐφυλακίζετο.

Ἔμμηνοι δ' ἦσαν ἐπίσης καὶ αἱ δίκαι *προικός* (9), διότι ὁ νόμος δὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψη ἄνευ πόρου ζωῆς τὴν τῆς προικὸς αὐτῆς στερουμένην γυναῖκα. Τοιαῦται δ' ἦσαν καὶ αἱ *μεταλλικαί* (10), ἵνα μὴ κωλύωνται αἱ μεταλλικαὶ ἐργασίαι, πρὸς ζημίαν τῶν τε ἰδιωτῶν καὶ τοῦ δημοσίου. Ἐδικάζοντο δ' αὗται ἐπὶ εἰδικοῦ *μεταλλικοῦ* λεγομένου δικαστηρίου, συγκειμένου βεβαίως ἐξ εἰδημόνων.

Ἔμμηνοι δὲ τέλος ἦσαν καὶ αἱ *ἐρανιστικαὶ* δίκαι, πηγάζουσαι ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων ἃς ἐπέβαλλον αἱ ἑκούσιαι ἑταιρίαι ἀλληλοβοηθείας, αἱ καλούμεναι Ἔρανοι. Τινὲς ἐνόμισαν ὅτι αἱ δίκαι αὗται διεξήγοντο ὑπὸ μελῶν τῶν ἑταιριῶν, τῶν καλουμένων *Πληρωτῶν τοῦ Ἐράνου*· ἀλλὰ βέβαιον φαίνεται ὅτι οἱ Θεσμοθέται εἶχον καὶ αὐτῶν τὴν ἡγεμονίαν, καὶ ἑπομένως ὅτι ἐδικάζοντο ὑπὸ τῶν ἡλιαστῶν (11).

Ἀλλ' ἡ εἰς τὰ ἡλιαστικὰ δικαστήρια φοίτησις διὰ τὰ καθεκάστην ἐμπίπτοντα μικρὰ πλημμελήματα ἦν δυσχερὴς εἰς τοὺς ἐν δήμοις καὶ μακρὰν τῆς πόλεως οἰκοῦντας. Διὰ τοῦτο ἐκληροῦντο κατ' ἔτος δικασταὶ « *οἱ κατὰ δήμους περιϊόντες*, κατ' Ἀριστοτέλη (12) καὶ τοὺς Λεξικογράφους, τριάκοντα τὸν ἀριθμόν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐποχὴν τῶν τριάκοντα τυράννων, « *μίσει τοῦ ἀριθμοῦ* », κατὰ Πολυδεύκην (13), εἰς *τεσσαράκοντα* αὐξηθέντες. Οὗτοι δ' ἐδίκα-

(9) Πολυδ. Η, 101.
(10) Δημοσθ. πρ. Πανταιν. 977.—Ἰδ. Bœckh, Abh. d. Berl. Acad. 1825. σ. 128.
(11 Ἰδ. Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 328.
(12) Πολιτ. Δ. 13, 2.
(13) Πολυδ.

ζον, οὐχὶ ὡς εἰσαγωγεῖς, ἀλλ' ὡς δικασταὶ ἢ εἰρηνοδίκαι, τὰς ἐν τοῖς δήμοις δίκας *αἰκίας* καὶ *βιαίων*, ἤτοι τοὺς μικροὺς διαπληκτισμούς, ὡς ἐν Δημοσθένει (14) ὁ Νικόβουλος διϊσχυρίζεται ὅτι διὰ βίας καὶ αἰκίας διαπραχθείσης δῆθεν ἐν τῷ δήμῳ Μαρωνείας, ὁ ἀντίδικος αὐτοῦ Πανταίνετος ἔπρεπε νὰ τὸν ἐναγάγῃ εἰς τοὺς Τεσσαράκοντα. Ἐδίκαζον δὲ καὶ πάσας τὰς ἄλλας ἐν τοῖς δήμοις δίκας, μέχρι 10 δραχμῶν, τὰς δ' ἀνωτέρας παρέπεμπον εἰς τὰ δικαστήρια, κατὰ τὸ Λεξικὸν τῶν Ῥητόρων (15), οὗ λέγεται· «*Τὰ δ' ὑπὲρ τοῦτο τὸ τίμημα τοῖς δικασταῖς παραδιδόασι*». Καὶ ὁ Πολυδεύκης δὲ τὸ αὐτὸ λέγων (16), ἀντὶ *δικασταῖς* γράφει *διαιτηταῖς*, ἀλλὰ κατὰ λάθος βεβαίως, διότι ἡ πρὸς τοὺς διαιτητὰς προσέλευσις ἦν οἰκειοθελής. Καὶ ἐκ τῆς φράσεως μὲν ταύτης δὲν ἐννοεῖται ἂν ὡς εἰσαγωγεῖς τῶν δικῶν τούτων ἔφερον αὐτὰς εἰς τὴν Ἡλιαίαν (17)· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι πάντῃ ἀπίθανον, διότι οἱ εἰσαγωγεῖς ἦσαν ἄρχοντες, οὗτοι δ' ἦσαν καθαροὶ δικασταί, περιωρισμένης δικαιοδοσίας. Τινὲς δὲ τῶν γραμματικῶν συγχέουσι τοὺς δικαστὰς τούτους μετ' ἄλλων *τριάκοντα*, οἵτινες συνεπεμελοῦντο τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ληξιαρχῶν, καὶ ἠνάγκαζον τοὺς πολίτας νὰ φοιτῶσιν εἰς αὐτήν. Οὕτως ὁ Φώτιος (18) γράφει· «*Πρῶτοι μὲν οἱ κατὰ πόλιν δικασταί, δεύτεροι οἱ κατὰ δήμους τριάκοντα, τῆς ἐκκλησίας ἐπιμελούμενοι μετὰ τῶν Ληξιαρχῶν*», ὅπου φαίνεται ὅτι οἱ *κατὰ πόλιν* καὶ οἱ *κατὰ δήμους* ἐσφαλμένως ἐτέθησαν ἐναλλὰξ εἰς τὰ δύο κῶλα τῆς φράσεως. Καὶ ὁ Ἡσύχιος,

(14) Πρ. Πανταιν. 976.
(15) Μ. Φώτ. Pors. 306.
(16) Η, 100.
(17) Platn. II, σ. 232-4.
(18) Φ. Τριάκοντα.

τὰς δύο, φαίνεται, ἀρχὰς εἰς μίαν συνδυάζων, λέγει· « *Τριάκοντα· οὕτως* (πιθανῶς *οὗτοι*) *ἐχειροτονοῦντο δικασταὶ Ἀθήνησιν, οἵτινες ἐζημίουν τοὺς μὴ παραγινομένους τῶν πολιτῶν εἰς ἐκκλησίαν* ».

Εἰδικὸν τέλος εἶχον χαρακτῆρα καὶ αἱ *ἀπὸ συμβόλων* λεγόμεναι *δίκαι*, μεταξὺ Ἀθηναίων, καὶ πολιτῶν ἄλλων πόλεων, ἃς ἐμπορικαὶ συνθῆκαι συνέδεον μετὰ τῶν Ἀθηνῶν· διότι αἱ συνθῆκαι αὗται ἦσαν τὰ *Σύμβολα*, ὡς ὁ Ἁρποκρατίων· « *Σύμβολα, τὰς συνθήκας, ἃς ἂν ἀλλήλαις αἱ πόλεις θέμεναι, τάττωσι τοῖς πολίταις, ὥστε διδόναι καὶ λαμβάνειν τὰ δίκαια* ». Ἐν αὐταῖς δ' ὡρίζετο ὁ τρόπος καθ' ὃν ἑκάτεροι τῶν πολιτῶν ἔμελλον νὰ δικάζωνται ἐν τῇ ἑτέρᾳ πόλει, ὡς καὶ τὰ προνόμια ὧν ἐν αὐτῇ ἀπελάμβανον, οἷον τὸ ἐν τῷ Ἀνδοκίδῃ(19) παράδειγμα· « *Πρὸς μὲν τὰς ἄλλας πόλεις ἐν τοῖς συμβόλοις συντιθέμεθα μήθ' ἧρξαι, μήτε δῆσαι τὸν ἐλεύθερον* ». Διέφερον δὲ βεβαίως αἱ βάσεις τῶν συνθηκῶν τούτων κατὰ τὰς πόλεις καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις. Μία δ' αὐτῶν ἦν ἐνίοτε, δικασθέντων τῶν πολιτῶν τῶν δύο πόλεων παρὰ μιᾷ ἐξ αὐτῶν, νὰ ὑπάρχῃ τῆς δίκης ἔφεσις παρ' ἄλλῃ τινὶ τρίτῃ καὶ ἀμερολήπτῳ, ἥτις *ἔκκλητος* πόλις τότε ἐλέγετο, ὡς καὶ ὅταν αἱ δύο πόλεις ἐδικάζοντο πρὸς ἀλλήλας διὰ δημόσιόν τι συμφέρον.

Ἠνάγκασαν δ' οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ ἡγεμονίας αὐτῶν, τὰς ὑποτελεῖς αὐτοῖς πόλεις, καταργήσασαι τὰ ἑαυτῶν δικαστήρια, νὰ φέρωσιν οὐ μόνον τὰς μεταξὺ τῶν πολιτῶν αὐτῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων μικτάς, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς δίκας εἰς τ' Ἀττικὰ δικαστήρια, διότι οὕτω, μετὰ

(19) Κ. Ἀλκιϐ. 18.

λεπτῆς εἰρωνίας λέγει ὁ Ξενοφῶν (20), ἐδύναντο οὐ μόνον νὰ δικαιῶσι τοὺς Ἀθηναίους καταδικάζοντας τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ καὶ τούτους νὰ κυβερνῶσι χωρὶς νὰ ἐκπλέωσι, καὶ ηὔξανον τὰς τελωνιακὰς εἰσπράξεις τοῦ Πειραιῶς, καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὰ ἐνοίκια, καὶ ὁ δῆμος εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ κολακεύηται πᾶς, μὴ καταλείπων τὸ πλεονέκτημα τοῦτο εἰς μόνους τοὺς ἐκπεμπομένους στρατηγοὺς αὐτοῦ. Ἐκαλοῦντο δὲ καὶ αἱ δίκαι αὗται *ἀπὸ συμβόλων*, ἀλλὰ κατ' εὐφημίαν, ὡς οἱ ὑποτελεῖς καὶ ὑπήκοοι ἐκεῖνοι ἐλέγοντο *σύμμαχοι*· διότι ἐξ Ἀντιφῶντος ἐξάγεται (21), ὅτι ἡ διαδικασία κατὰ τὰς δίκας ταύτας ἦν ἐντελῶς ἡ αὐτὴ τῇ Ἀττικῇ, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεως.

(20) Πολ. Ἀθην. Α, 14-18.
(21) Π. Ἡρώδ. φόν.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ Γ.

Ἐκτελεστικὴ ἐξουσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἀρχαί.

Ἡ δ' Ἐκτελεστικὴ ἐξουσία δὲν ἦν ἐν Ἀθήναις τοσοῦτον αὐτοτελής, ὅσον εἶναι σήμερον ἐν ταῖς συνταγματικαῖς πολιτείαις· διότι ἐν ἀπολύτῳ δημοκρατίᾳ, καθ' ἣν πᾶσα δύναμις ἀφ' ἑνὸς μόνου κέντρου, αὐτοῦ τοῦ δήμου, ἀπέῤῥεεν, ἡ διαίρεσις τῶν ἐξουσιῶν δὲν ἐδύνατο νὰ εἶναι τοσοῦτον ἀπόλυτος, οὐδὲ νὰ ἔχῃ τὰ ὅρια οὕτως ἀκριβῶς διαγεγραμμένα· δι' ὃ καὶ μέρος μὲν τῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, τὰ τῆς κεντρικῆς διευθύνσεως, ἐξησκεῖτο, ὡς προεῤῥέθη, ὑπὸ τῆς Βουλῆς, διὰ τῶν Πρυτάνεων, μέρος δέ, τὸ ἀφορῶν τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας, ἀνετίθετο εἰς εἰδικοὺς τῶν νόμων ἐκτελεστάς, τὰς λεγομένας *ἀρχάς*, αἵτινες καὶ δικαστικῆς μετεῖχον δικαιοδοσίας.

Καὶ ἐκαλοῦντο μὲν ἐν γένει ἀρχαὶ καὶ αἱ δικαστικαὶ καὶ αἱ βουλευτικαί, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης (1)· «*Μάλιστα δ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀρχὰς λεκτέον ταύτας ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύεσθαί τε περί τινων, καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο· τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστιν*». Ἀλλὰ καὶ

(1) Πολιτ. Δ, 1213.

κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον, πρὸ πάντων *ἀρχαὶ* ἐλέγοντο αἱ ἐπιτάττουσαι, ἢ αἱ τῆς ἐκτελέσεως προϊστάμεναι. Ἦσαν δ' αὗται ὀλιγομελεῖς ἐπιτροπαί, ἢ ἐνίοτε καὶ εἷς μόνος ἄρχων, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἔπρεπε νὰ παρατείνηται ὑπὲρ τὰς τριάκοντα ἡμέρας ἵνα χαρακτηρίζωνται ὡς ἀρχαί· ἄλλως ἐλέγοντο *ἐπιμέλειαι*.

Ἐνήργουν δ' αὐτεξουσίως αἱ ἀρχαί, καὶ σχεδὸν πᾶσαι ἡγεμόνευον δικαστηρίων, τῶν δικαζόντων τὰς εἰς τὴν εἰδικὴν δικαιοδοσίαν ἑκάστης ὑπαγομένας ὑποθέσεις· καὶ ἑκάστη ὤφειλε μετὰ τὸ πέρας τῆς διαχειρίσεως αὐτῆς νὰ δίδῃ ἀπολογισμόν, καὶ προσέτι καὶ εὐθύνην πρὸς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα, αὐτὸν τὸν δῆμον. Χαρακτηρίζει δὲ τὰς ἀρχὰς οὕτως ὁ Αἰσχίνης (2)· «*Ἀρχὰς ἐκείνας εἶναι... τὰς χειροτονητὰς ἀρχάς, καὶ τοὺς ἐπιστάτας τῶν δημοσίων ἔργων, καὶ πάντας ὅσοι διαχειρίζουσί τι τῶν τῆς πόλεως πλέον ἢ τριάκονθ' ἡμέρας, καὶ ὅσοι λαμβάνουσιν ἡγεμονίας δικαστηρίων, ἄρχειν δοκιμασθέντες ἐν δικαστηρίῳ, καὶ λόγον καὶ εὐθύνας ἐγγράφειν πρὸς τοὺς λογιστάς*». Ἀλλαχοῦ δὲ μνημονεύει καὶ κληρωτῶν ἀρχόντων, διὰ τούτων (3)· «*Οἱ κληρωτοὶ καὶ χειροτονητοὶ ἄρχοντες, δεύτερον δέ, ὅσοί τι διαχειρίζουσι τῶν τῆς πόλεως ὑπὲρ τριάκοντα ἡμέρας, καὶ οἱ τῶν δημοσίων ἔργων ἐπιστάται. Τρίτοι... οἵτινες ἄλλας αἱρετοὶ ἡγεμονίας δικαστηρίων λαμβάνουσι*». Καὶ περὶ εὐθύνης προστίθησιν (4), ὅτι «*οὐδείς ἐστιν ἀνυπεύθυνος τῶν ὁπωσοῦν πρὸς τὰ κοινὰ προσεληλυθότων*», ὑπευθύνους λέγων καὶ τοὺς ἱερεῖς, καὶ τοὺς τριηράρχους, καὶ τὴν Βουλήν, ἀλλὰ ταύτην ὡς πρὸς

(2) Κ. Κτησ. 4.
(3) Κ. Τημάρχ. 9.
(4) Κ. Κτησ. 5.

τὴν χρηματικὴν ἀναμφιβόλως αὐτῆς διαχείρισιν, διότι διὰ τὰς καθαρῶς βουλευτικὰς ἐνεργείας αὐτῆς ἦν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, προφανῶς ἀνεύθυνος.

Ἑτέρα δὲ διαφορὰ μεταξὺ τῶν κυρίως ἀρχῶν καὶ τῶν πολυμελῶν βουλευτικῶν ἢ δικαστικῶν σωμάτων ἦν ὅτι αἱ μὲν ἀρχαὶ ἦσαν κατὰ κανόνα ἄμισθοι, ἐν ᾧ τὰ σώματα ταῦτα ἐμισθοῦντο. Τὸ παράδοξον δὲ τοῦτο, καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντιβαῖνον, ἦν ἐν τῶν συμπτωμάτων καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἰδιοτελείας τοῦ δήμου, ὑπεκκαιομένης ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν· διότι ἐν μὲν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς δικαστηρίοις ὁ δῆμος ἐμισθοδότει αὐτὸς ἑαυτόν· ὅμοιον δὲ συμφέρον δὲν εἶχεν εἰς τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἀρχόντων, παρ' ὧν ἀπήτει ἢν αὐτὸς δὲν προσέφερε πατριωτικὴν θυσίαν χρόνου καὶ ἐπιμελείας εἰς ἀμοιβὴν τῆς τιμῆς ἥτις αὐτοῖς διὰ τῆς ἐκλογῆς ἐπεγίνετο. Ἄλλως τε, ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες ἦσαν τὸ πλεῖστον χειροτονητοί, ἐλαμβάνοντο συνήθως ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ εὐπορωτέρων πολιτῶν, οἵτινες μᾶλλον ἢ οἱ ἀποχειροβίωτοι δημόται ἐδύναντο ν' ἀφιερῶσι τὸν καιρὸν αὐτῶν, ἄνευ ἀποζημιώσεως, εἰς τὰ δημόσια πράγματα.

Προσέτι δ' ὡς πρὸς τὰς ἀρχὰς ἐπεκράτει καὶ τὸ ἀξίωμα, ὅτι οὐδεὶς ἐπετρέπετο νὰ ἄρξῃ δύο ἀρχὰς συγχρόνως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει, οὔτε δὶς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου του τὴν αὐτὴν ἀρχήν· καὶ εἰς τὴν μὴ παράβασιν τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ὡρκίζοντο οἱ Ἡλιασταί (5), ὡς δικασταὶ τῶν δοκιμασιῶν, νὰ ἐπαγρυπνῶσιν. Ἐφηρμόζετο δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ ὡς πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὑπογραμματεῖς, κατὰ Λυσίαν, λέγοντα (6)· «*Ὅτι ὑπογραμματεῦσαι οὐκ*

(5) Ἰδ. Δημοσθ. Κ. Τιμοκρ. 747. καὶ Ἀνωτ. Τμ. Β, Διαιρ. Β', Κεφ. Γ. Σ. 316.
(6) Κ. Νικομ. 29.

ἔξεστι δὶς τὸν αὐτὸν τῇ ἀρχῇ τῇ αὐτῇ», ἐν ᾧ, ὡς πρὸς τὰ ἔμμισθα δημοτικὰ καθήκοντα, ἡ ἀρχὴ αὕτη περιωρίζετο εἰς μόνον τὸ *μὴ διχόθεν μισθοφορεῖν*.

Προαπητεῖτο δὲ τῆς εἰς τὰς ἀρχὰς μετοχῆς *δοκιμασία*, καὶ δι' αὐτὰς ἔτι τὰς κληρωτάς, ὡς ὁ Αἰσχίνης (7)· «*Ἐπειδὴ καὶ αἱ κληρωταὶ ἀρχαὶ οὐκ ἀδοκίμαστοι, ἀλλὰ δοκιμασθεῖσαι ἄρχουσιν*». Ἦν δ' ἡ δοκιμασία ἔλεγχος οὐχὶ τῆς ἱκανότητος ἢ ἀξίας τοῦ ἐκλεχθέντος, ἣν ἐπὶ τῶν αἱρετῶν ἀρχῶν ἐξετίμα ἡ ψῆφος, ἀλλὰ τῶν προσόντων τῶν παρεχόντων αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ τὰ δημόσια πράττειν, οὗ ἦν ὁ δῆμος λίαν ζηλότυπος, καθ' ὅσον ὁ αὐτὸ ἀτόπως σφετεριζόμενος ἀφῄρει μέρος τῆς ἐξασκήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῶν λοιπῶν. Περιεστρέφετο ἐπομένως ἡ δοκιμασία περὶ πάσας τὰς περιστάσεις αἵτινες ἐπέφερον ἀτιμίαν, ἤτοι στέρησιν πολιτικῶν δικαιωμάτων, καὶ ἐφηρμόζετο, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (8), «*Τοῖς ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου, ἢ τοῖς ὧν ὁ δῆμος ἀπέκτεινε τοὺς πατέρας, ἢ τοῖς ἀποδεδοκιμασμένοις ἄρχειν λαχοῦσιν, ἢ τοῖς ὀφείλουσι τῷ δημοσίῳ, ἢ τοῖς καθάπαξ ἀτίμοις*»· καὶ ὁ Δείναρχος (9)· «*Ἀνακρίνοντες τοὺς τῶν κοινῶν τι μέλλοντας διοικεῖν, τίς ἐσται τὸν ἴδιον τρόπον, εἰ γονέας εὖ ποιεῖ, εἰ τὰς στρατείας ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐστράτευται, εἰ ἱερὰ πατρῷά ἐστιν αὐτῷ, εἰ τὰ τέλη τελεῖ*».

Ἦν δ' ἡ δοκιμασία αὐτόχρημα δίκη ἡλιαστική, δι' ὃ καὶ ἐν τῷ ἡλιαστικῷ ὅρκῳ ὤμνυον οἱ δικασταὶ καὶ περὶ αὐτῆς. Ἐκινεῖτο δὲ βεβαίως μετὰ τὴν ἐκλογήν τινος εἰς ἀρχήν, διότι πρὶν δὲν εἶχε λόγον ὑπάρξεως. Καὶ τὴν εἰσα-

(7) Κ. Κτησ. δ'. (Δούκ.).
(8) Κ. Ἀριστογ. 779.
(9) Κ. Ἀριστογ. 17.

γωγὴν μὲν τῆς δίκης εἶχον οἱ Θεσμοθέται, ὡς ὁ Πολυδεύκης (10)· «*Εἰσάγουσι δὲ καὶ δοκιμασίας ταῖς ἀρχαῖς*»· κατήγορος δ' ἦν ὁ βουλόμενος Ἀθηναίων· ὥστε ἐννοεῖται ὅτι ἂν οὐδεὶς κατηγόρει, ὁ ἐκλεχθεὶς ἁπλῶς ἐπεδοκιμάζετο. Ἐξετείνετο δ' ἡ δοκιμασία καὶ εἰς τὴν Βουλήν, καὶ οἱ Βουλευταὶ ὤφειλον μάλιστα νὰ καταγγέλλωσιν ἐκείνους ἐκ τῶν διαδόχων αὐτῶν, καθ' ὧν ἐγνώριζον νομικόν τι κώλυμα, ὡς λέγει ὁ Λυσίας (11)· «*Ἀποφαίνειν εἴ τις τινὰ οἶδε τῶν λαχόντων ἀνεπιτήδειον ὄντα βουλεύειν*». Τινῶν δ' ἡ γνώμη (12), ὅτι ἡ δοκιμασία κυρίως ἀνῆκεν εἰς τὴν Βουλήν, μόνον δ' ἀμφισβητούμεναι δοκιμασίαι παρεπέμποντο εἰς τὰ δικαστήρια, οὐδεμιᾶς ἔχεται ὑποστάσεως, διότι πᾶσα δοκιμασία ἦν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀμφισβητουμένη (13). Οἱ ἐννέα ἄρχοντες ὅμως καὶ οἱ πάρεδροι αὐτῶν ὑπετέθη ὅτι ἐκτὸς καὶ πρὶν τῆς ἐπὶ τῶν δικαστηρίων δοκιμασίας ὑπεβάλλοντο εἰς ἀνάκρισιν περὶ τῶν ῥηθέντων προσόντων αὐτῶν καὶ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς (14). Ἐκτίθησι δ' ὁ Πολυδεύκης τὰ κατὰ τὴν δοκιμασίαν ζητούμενα οὕτως· «*Εἰ Ἀθηναῖοι εἰσὶν ἑκατέρωθεν ἐκ τριτογονίας, καὶ τῶν δήμων πόθεν· καὶ εἰ Ἀπόλλων ἐστὶν αὐτοῖς πατρῷος καὶ Ζεὺς Ἑρκεῖος· καὶ εἰ τοὺς γονέας εὖ ποιοῦσι· καὶ εἰ ἐστρατεύοντο ὑπὲρ τῆς πατρίδος· καὶ εἰ τὸ τίμημά ἐστιν αὐτοῖς· [καὶ εἰ τὰ τέλη τελοῦσι]*.

Εἴς τινας λοιπὸν τῶν ἀρχῶν, ὡς ἰδίως εἰς τοὺς ἐννέα ἄρχοντας καὶ τοὺς ἱερεῖς, ἀπητοῦντο, πλὴν τῆς πλήρους κτήσεως

(10) Η, 88.
(11) Κ. Φιλωνίδ. 869.
(12) Meier.
(13) Ἴδ. Ξενοφ. Πολιτ. Ἀθ. Γ, 4.—Δημ. Κ. Βοιωτ. 1018, 17.
(14) Δημ. κ. Ἀνδροτ. Ὑποθ. Β.—Λυσ. π. Εὐανδρ.—Πολ. Η, 86 καὶ 92. —Δειν. κ. Ἀριστοκρ. ϛ'.

τῶν ἀστυκῶν δικαιωμάτων, καὶ ἄλλα τινὰ προσόντα, ὡς τὸ τῆς καταγωγῆς, θέλον αὐτοὺς Ἀθηναίους *ἐκ τριτογονίας*, ἔστιν ἀπὸ πάππου, οὐχὶ δὲ «*διὰ τεττάρων εὐπατρίδας*», ὡς ἐσφαλμένως λέγει περὶ τῶν Θεσμοθετῶν ὁ Ἀριστείδης (15). Ἦν δ' ἡ ἀξίωσις αὕτη οὐχὶ λείψανον τῶν ἀρχαίων πλεονεκτημάτων τῶν εὐπατριδῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπίτασις τῆς αὐστηρότητος ὡς πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἀστυκῆς γνησιότητος. Ἐνίοτε δέ, εἴς τινας λίαν σπουδαίας θέσεις, ἐδίδετό τις προσοχὴ καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ φρονήματα, ὡς ἐν Λυσίᾳ (16)· «*Στρατηγὸν χειροτονηθέντα ἀπεδοκιμάσατε, οὐ νομίζοντες εὔνουν εἶναι τῷ πλήθει τῷ ὑμετέρῳ*». Ἡ τοιαύτη ἀποδοκιμασία ὅμως πιθανῶς δὲν ἐπέφερεν ἀτιμίαν.

Ἀλλ' ἂν τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν ἰδιοτήτων ἡ ἔρευνα δὲν προαπῃτεῖτο τῆς κληρώσεως εἰς ἀρχήν, διότι προσέβαλλε τοῦτο τὰς περὶ ἰσότητος ἰδέας τοῦ δήμου, ὑπεβάλλοντο ὅμως εἰς ἔλεγχον τῶν σωματικῶν αὐτῶν προσόντων οἱ ὑποψήφιοι, διότι ἔπρεπεν οἱ ἄρχοντες νὰ εἶναι *ἀφελεῖς*, δηλαδὴ *μὴ ἀνάπηροι* κατὰ τὸ σῶμα (17). Φαίνεται δ' ὅτι ἡ περὶ τούτου ἐξέτασις δὲν ὑπήγετο εἰς τὴν δοκιμασίαν, καὶ ὅτι ὁ τῶν ἀναπήρων ἀποκλεισμὸς ἐνηργεῖτο πρὸ τῆς κληρώσεως· διότι ἐν Λυσίᾳ (18) λέγεται· «*Εἰ τοῦτο πείσει τινὰς ὑμῶν* (ὅτι οὐκ εἰμὶ ἀνάπηρος), *τί με κωλύει κληροῦσθαι τῶν ἐννέα ἀρχόντων;*».

Μετὰ δ' Εὐκλείδην, ὅτε, περιορισθείσης τῆς ἀκράτου δημοκρατίας, τὸ πολίτευμα ἐπανέκαμψεν ὁπωσοῦν εἰς τὴν Σολώνιον τιμοκρατίαν, τότε παρὰ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἀπῃτεῖτο αὖθις καὶ τὸ νὰ ἔχωσι τίμημά τι.

(15) Ἀσκληπ. Τ. Α, 72, Dind.
(16) Κ. Ἀγοράτ. 10 —Ἴδ. καὶ Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 7-8 καὶ 14.
(17) Μ. Ἐτυμ. 176.
(18) Π. Ἀδυν. 13.—Πολυδ. Η, 86.

Ἡλικία δὲ ῥητὴ διὰ τὴν εἰς τὰς ἀρχὰς ἐκλογὴν οὐδαμοῦ φαίνεται ὁριζομένη. Τινὲς (19) ἐξέλαβον ὅτι δι' αὐτὰς ἀπῃτεῖτο ἡ τῶν 30 ἐτῶν, ὡς διὰ τὰς βουλευτικὰς καὶ δικαστικὰς θέσεις. Καὶ ὅτι μὲν ἀνωτέρα δὲν ἀπῃτεῖτο εἶναι ἀναμφισβήτητον (20). Γνωστὸν δ' εἶναι (21) ὅτι ὁ Ἀνδοκίδης, γεννηθεὶς τὸ 468 π. Χ., ἐστρατήγησεν εἰς Σάμον τὸ 440, ἤτοι ἔχων 28 ἐτῶν ἡλικίαν.

Κληρωθέντες δ' οἱ Ἄρχοντες, ὤμνυον « ξυμφυλάξειν τοὺς νόμους καὶ μὴ δωροδοκήσειν, ἢ χρυσοῦν ἀνδριάντα ἀποτίσαι » (22)· καὶ τότε εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνιόντες, μυρσίνῃ ἐστεφανωμένοι, ἐπανελάμβανον τὸν αὐτὸν ὅρκον (23).

Διάφοροι δὲ τῶν ἀρχῶν, καὶ ἧττον ἐκείνων σπουδαῖαι, ἦσαν αἱ εἰδικόν τι ἀντικείμενον ἀφορῶσαι *ἐπιμέλειαι* καὶ *διακονίαι*, αἵτινες ὡρίζοντο ὡς « *πραγματεῖαι προστεταγμέναι κατὰ ψήφισμα* », καὶ ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ἐλάσσονα τῶν 30 ἡμερῶν διαρκοῦσαι, οὔτε τὴν δύναμιν εἶχον ἐκείνων, οὔτε τὴν ἐπισημότητα. Κατὰ δὲ τὸν ἐν Αἰσχίνῃ διατηρηθέντα νόμον (24), δι' αὐτὰς δὲν ἀπῃτεῖτο δοκιμασία, οὐδ' ὑπέκειντο εἰς εὐθύνην, πλὴν βεβαίως τῆς τῶν ἀπολογισμῶν.

Ἄλλη δὲ τάξις ἐκτελεστῶν ἦν ἡ τῶν δημοσίων ὑπηρετῶν, διακρινομένη τῆς τῶν ἀρχῶν κατά τε τὴν φύσιν καὶ κατὰ τὰ προσόντα αὐτῶν· διότι οἱ δημόσιοι οὗτοι ὑπηρέται, οἷοι τινὲς τῶν γραμματέων, οἱ ὑπογραμματεῖς, οἱ κήρυκες, οὐδεμίαν εἶχον αὐτεξούσιον ἐνέργειαν, ἀλλ' ἐξετέ-

(19) Meier, Att. Proc. 204.—Bœckh, de arch. pseudepon. 132.
(20) Λυσ. π. Ἀπολλοδ. κλ. 34, 41.
(21) Σχολ. Ἀριστείδ. 485, Dind.
(22) Πολυδ. Η, 86.
(23) Δειν. κ. Ἀριστογ. 86.—Ἰσ. π. Ἀπολλ. κλ. 182.—Πολυδ. Αὐτ.
(24) Κ. Κτησιφ. 4.

λουν τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχῶν, ὑφ' ὧν πολλάκις καὶ ἐξελέγοντο, ὡς λέγει περὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ὁ Πολυδεύκης (25), ὅτι «*προσαιροῦνται καὶ γραμματέα*», καὶ πρὸς ἃς ἦσαν ὑπεύθυνοι. Ἦσαν δὲ κυρίως μισθωτοὶ οἱ δημόσιοι οὗτοι ὑπηρέται, πλὴν βεβαίως ἐκείνων περὶ ὧν ὁ νόμος ἀπήτει νὰ ὦσι Βουλευταί· δι' ὃ καὶ ἐθεωροῦντο μᾶλλον ὡς ἀνελεύθεροι αἱ ἐργασίαι αὐτῶν, ὥστε καὶ δοῦλοι πολλάκις εἰς αὐτὰς ἐτάττοντο. Οὕτω λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (26)· «*Αἱ δ' ὑπηρετικαὶ* (ἐπιμέλειαι), *πρὸς ἅς, ἂν εὐπορῶσι, τάττουσι δούλους*». Ἐγίνετο δὲ τοῦτο, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Οὐλπιανοῦ (27), διότι ὁ φιλύποπτος δῆμος ἤθελε νὰ ἔχῃ αὐτοὺς ὡς προχείρους κατασκόπους παρὰ τοῖς ἄρχουσιν· «*Ἵνα διὰ τοῦ δύνασθαι τούτους τύπτειν, ὡς δούλους, ἔχωσι μανθάνειν τ' ἀληθές*». Οὐδὲ δι' αὐτοὺς ἄρα ἀπῃτεῖτο τῶν ἀστυκῶν προσόντων δοκιμασία, πλὴν ὅμως τοῦ Γραμματέως τοῦ Ἄρχοντος, ὅστις φαίνεται ὅτι ἀπῃτεῖτο νὰ εἶναι πολίτης (28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐκλογὴ τῶν ἀρχῶν.

Ἦσαν δ' ἐν Ἀθήναις κληρωταὶ κυρίως αἱ ἀρχαί, ὡς ἦσαν καὶ αἱ θέσεις τῶν Βουλευτῶν, διότι τὸ δημοκρατικὸν

(25) Η, 92.
(26) Πολιτ. Δ, 12, 3.
(27) Εἰς Δημ. Ὀλυνθ. Β, 25.
(28) Πολυδ. Αὐτ.

τοῦ πολιτεύματος πνεῦμα ἀπῄτει διὰ πάντας ἴσον εἰς αὐτὰς τὸ δικαίωμα, καὶ ἴσας τὰς τῆς μετοχῆς πιθανότητας· ἂν δ' ὑπῆρχον καὶ ἐξαιρετέοι τινές, οὗτοι ἀπεκλείοντο ἢ πρὸ τῆς κληρώσεως ὡς οἱ *ἀφελεῖς* καὶ *ἀδύνατοι*, ἢ μετ' αὐτὴν διὰ τῆς *ἀποδοκιμασίας*. Καὶ διὰ μὲν τὴν Βουλὴν τὸ πλῆθος τῶν ψήφων διώρθου μέχρι τινὸς τὸ τυχὸν ἀνεπαρκὲς τῆς κρίσεως ἢ ἱκανότητος ἑκάστου τῶν κληρουμένων· εἰς τὰς ὀλιγομελεῖς ὅμως ἐκτελεστικὰς ἀρχὰς καὶ ἡ θεραπεία αὕτη δὲν ὑπῆρχε, καὶ ὁ κίνδυνος ἦν μείζων, διότι ὑπηρεσίαι λίαν σπουδαῖαι ἐδύναντο νὰ περιέλθωσι διὰ τοῦ κλήρου εἰς ἄνδρας ἐντελῶς δι' αὐτὰς ἀκαταλλήλους.

Τοῦτο δὲ συναισθανόμενοι οἱ μὴ ἄγαν δημοκρατικῶς φρονοῦντες μεταξὺ τῶν πολιτευομένων, ἐπροσπάθουν νὰ περιφρουρήσωσι τινὰς τῶν ἀρχῶν τούτων διὰ περιορισμῶν ἢ καταγωγῆς ἢ τιμοκρατικῶν. Προσέτι δ' εἴς τινας ἐξ αὐτῶν, ὡς τὴν τῶν 9 ἀρχόντων, τὴν τῶν Ἑλληνοταμιῶν, τὴν τῶν λογιστῶν, ἴσως καὶ εἰς ἄλλους, ἐπέτρεπεν ὁ νόμος νὰ προσλαμβάνωσι καὶ παρέδρους τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν, οἷς βεβαίως ἀνετίθετο τὸ δυσχερὲς μέρος τῆς ἐργασίας.

Ὅ,τι δὲ πρὸ πάντων ἔσωζε τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ὅλως δι' αὐτὰς ἀνικάνων, ἦν ὅτι δὲν μετεῖχον τῆς κληρώσεως πάντες οἱ πολῖται, ἀλλὰ μόνον ὅσοι, παρουσιαζόμενοι, ἐνεγράφοντο ὡς ὑποψήφιοι· ὡς ἐν Λυσίᾳ (1)· *Ἐὰν ἔλθῃ κληρωσόμενος τῶν ἐννέα ἀρχόντων, καὶ λάχῃ Βασιλεύς*», καὶ ἀλλαχοῦ (2)· «*Ὥσπερ νῦν προθύμως κληρωσόμενος ἦλθεν*». Οὐδ' οἱ δικαίωμα δ' ἔχοντες παρουσιάζοντο πάντες, ἀλλὰ μόνον οἱ φιλοτιμότεροι καὶ ἐξοχώτεροι τῶν πολιτῶν, ὅσοι συνῃσθάνοντο ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν δύναμιν

(1) Κ. Ἀνδοκ. 4.
(2) Κ. Φιλωνίδ. 33.

τοῦ πολιτεύεσθαι· διότι αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχῶν, μισθὸν μὴ ἀποφέρουσαι, ζηλοτύπως ἐπιτηρούμεναι, καὶ εἰς τὰς διαβολὰς ἐκτεθειμέναι διατελοῦσαι τῶν συκοφαντῶν, ὀλίγον εἶχον τὸ θέλγητρον, καὶ ἦσαν βάρος καὶ κίνδυνος μᾶλλον ἢ ὠφέλημα· ὡς καὶ ὁ ὀξὺς τοῦ Ἀττικοῦ πολιτεύματος ἐπικριτὴς Ξενοφῶν λέγει περὶ τούτου (3)· «*Ὁπόσαι μὲν σωτηρίαν φέρουσι τῶν ἀρχῶν χρησταὶ οὖσαι, καὶ μὴ χρησταὶ κίνδυνον τῷ δήμῳ ἅπαντι, τούτων μὲν τῶν ἀρχῶν οὐδὲν δεῖται ὁ δῆμος μετέχειν... Ὁπόσαι δ' εἰσὶν ἀρχαὶ μισθοφορίας ἕνεκα καὶ ὠφελείας εἰς τὸν οἶκον, ταύτας ζητεῖ ὁ δῆμος ἄρχειν*». Ἀλλὰ τὰς πλείστας τῶν μισθοφόρων ἀρχῶν ἐξέλεγον, ὡς προεῤῥέθη, πολλάκις αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες· ὁ δὲ Ξενοφῶν αἰνίττεται βεβαίως μᾶλλον τὸν ἐκκλησιαστικὸν καὶ τὸν δικαστικὸν μισθόν.

Ἐγίνετο δ' ἡ κλήρωσις κατ' ἔτος ἐν τῷ Θησείῳ (4), ὑπὸ τῶν τοῦ λήγοντος ἔτους Θεσμοθετῶν, καὶ ἦσαν οἱ κλῆροι, ὡς φαίνεται, χαλκᾶ ἐλασμάτια, *πινάκια*, ἢ *χαλκεῖα*, (ἴσως μᾶλλον *χαλκία*) καλούμενα, ἐφ' ὧν ἐπεγράφοντο τὰ τῶν κληρουμένων ὀνόματα· διότι ἐν Δημοσθένει (5), προκειμένου περὶ τῆς ταυτότητος δύο ὀνομάτων, ἐρωτᾶται πόθεν, ἐπὶ κληρώσεως ἀρχῶν, θέλει γνωσθῇ τίς ἦν ὁ λαχών, «*πλὴν εἰ μὴ σημεῖον, ὥσπερ ἄλλῳ τινί, τῷ χαλκείῳ προσέσται;*» Οὐχ ἧττον ὅμως ἐκαλοῦντο οἱ κληρωτοὶ ἄρχοντες *κυαμευτοὶ* ἢ *οἱ ἀπὸ κυάμου*· ὥστε ἢ τὸ χαλκίον ἐκαλεῖτο καὶ κύαμος, ἢ ἡ κυάμευσις ἀφορᾷ τὴν ἑκάστῃ κληρώσει ἀρχῆς ἑπομένην ψηφοφορίαν ἐπὶ δοκιμασίᾳ, διότι οἱ κύαμοι πρὸς ψηφοφορίαν οὐχὶ δὲ πρὸς κλήρωσιν ἐδύ-

(3) Πολιτ. Ἀθ. Α, 3.
(4) Αἰσχ. κ. Κτησ. 4.
(5) Π. Βοιωτ. π. τ. ὀνόμ. 997.

ναντο νὰ χρησιμεύσωσιν. Ἔφερε δὲ βεβαίως ἕκαστος ὑποψήφιος τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ἐπιγεγραμμένον χαλκίον, καὶ ἔῤῥιπτεν αὐτὸ εἰς τὴν κληρωτίδα. Ποινὴ δὲ θανάτου ὑπῆρχε κατ' ἐκείνου ὅστις ἤθελε φωραθῇ ῥίψας δύο πινάκια ἀνθ' ἑνός· ὡς ὁ Δημοσθένης (6)· « *Τὸ διοῖν πινακίοιν τὸν ἕνα κληροῦσθαι... ἐφ' ᾧ θάνατον ζημίαν ὁ νόμος λέγει* ».

Ἐκληροῦντο δὲ μετὰ τῶν ἀρχόντων καὶ *ἐπιλαχόντες*, « *ἵνα*, ὡς λέγει ὁ Ἁρποκρατίων (7), *ἐὰν ὁ πρῶτος λαχὼν ἀποδοκιμασθῇ ἢ τελευτήσῃ, ἀντὶ ἐκείνου γένηται βουλευτὴς ἢ ἄρχων ὁ ἐπιλαχὼν αὐτῷ* ».

Διά τινας ὅμως τῶν ἀρχῶν ἡ ἀνάγκη εἰδικῶν γνώσεων καὶ ἱκανότητος ἦτο τοσοῦτον ἀπαραίτητος, ὥστε ἐνώπιον αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἐνδώσῃ ἡ αὐστηρότης τῶν δημοκρατικῶν ἀξιώσεων, καὶ εἰς αὐτὰς νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἐκλογὴ ἀντὶ τῆς κληρώσεως (8). Ἀλλ' αὗται ἦσαν πάντοτε αἱ μὴ ἀμέσως τὴν γενικὴν ἀποτελοῦσαι διοίκησιν, ἀλλ' ἔκτακτοί τινες, οἷαι αἱ τῶν στρατηγῶν, τῶν πρέσβεων, καὶ προσέτι αἱ τῆς διοικήσεως τῶν δήμων καὶ τῶν φυλῶν (9). Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἐγίνετο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ συνήθους αὐτῇ τρόπου τοῦ ψηφίζειν, τῆς χειροτονίας, διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο ἀρχαὶ *χειροτονηταί*. Καὶ λέγεται μὲν ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ κατ' Ἀνδροτίωνος λόγου τοῦ Δημοσθένους (10)· « *Διάφοροι παρ' Ἀθηναίοις ὑπῆρχον ἀρχαί, ὧν αἱ μὲν κληρωταί, αἱ δὲ χειροτονηταί, αἱ δὲ αἱρεταί* », ἀλλ' ὁ Αἰσχίνης (11) ἀναφέρει μόνον *κληρωτοὺς καὶ χειροτονη-*

(6) Αὐτ. 998.
(7) 117.
(8) Ἴδ. Hullmann, Staatsr. d. Alterth. σ. 134.
(9) Αἰσχ. αὐτ. 428.
(10) Σ. 588.
(11) Κ. Τιμάρχ. 9.

τοὺς *ἄρχοντας*, ὁ δὲ Πολυδεύκης (12) μόνον κληρωτοὺς καὶ αἱρετούς· ὥστε προφανῶς οἱ αἱρετοὶ ἦσαν ταὐτώνυμοι τοῖς χειροτονιτοῖς, ἴσως μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς δυνάμενοι νὰ διακριθῶσι. Τοιούτους λέγει ἐν ἄλλοις ἡ μνημονευθεῖσα ὑπόθεσις τοῦ Δημοσθενείου λόγου τοὺς χορηγούς, ἀλλ' ἐσφαλμένως τοῦτο, διότι οἱ χορηγοὶ δὲν ἐξελέγοντο, ἀλλὰ καθ' ὡρισμένην διαδοχὴν ἀνελάμβανον τὴν ἐπιβάλλουσαν αὐτοῖς ὑποχρέωσιν.

Καὶ οἱ μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐκλεγόμενοι στρατηγοί, πρέσβεις καὶ λοιποί, ἐπρότεινον, ὡς ἀλλαχοῦ ἐῤῥέθη (13), αὐτοὶ ἑαυτούς. ἢ προὐτείνοντο ὑπὸ τῶν ῥητόρων, καὶ ὁ δῆμος ἀπεφαίνετο περὶ αὐτῶν δι' ἀνατάσεως τῆς χειρός, ἢ διὰ τοῦ *Ναὶ* ἢ *Οὔ*. Οἱ δ' ἄρχοντες τῶν φυλῶν καὶ τῶν δήμων, ὡς οἱ «*Ἐπιμεληταὶ τῶν φυλῶν*» (24), οἱ *φρατρίαρχοι* (15), οἱ *τριττύαρχοι* (16), οἱ *δήμαρχοι*, ἐξελέγοντο ὑπ' αὐτῶν τῶν σωμάτων ὧν προΐσταντο, ὡς ὁ Ἀντιφῶν λέγει (17)· «*Ἐπιμεληταὶ τῶν Φυλῶν, οὓς αὐτοὶ οἱ φυλέται ἐψηφίσαντο συλλέγειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῆς φυλῆς ἑκάστοτε*». Ἐναπέκειτο δὲ προσέτι εἰς τὰς φυλὰς καὶ ἡ ἐκλογὴ εἰδικῶν τινων ἀρχῶν ἢ ἐπιμελειῶν, αἵτινες ἰδίως ἑκάστην αὐτῶν ἀπέβλεπον, οἷον «*ἐπιστατῶν τῶν δημοσίων ἔργων*», *τειχοποιῶν*, *ταφροποιῶν*, *τριηροποιῶν* τῆς ἐκλεγούσης φυλῆς (18).

Ὑπῆρχε δ' εἰς δύο περιστάσεις καὶ ἰδιαίτερον μικτόν τι

(12) Η, 42.
(13) Ἴδ. Ἀνωτ. Τμ. Α, Κεφ. Γ.
(14) Δημ. Κ. Μειδ. 519.
(15) Αὐτ. π. Εὐβουλ. 1305.
(16) Πλάτ. Πολ. Ε, 475.
(17) Π. Χορευτ. 13.
(18) Αἰσχ. κ. Κτησ. 8.

εἶδος κληρώσεως, μετέχον συγχρόνως καὶ ἐκλογῆς. Τῶν περιστάσεων τούτων ἡ πρώτη ἦν ἡ τῆς μὴ διαδοχικῆς ἱερωσύνης, εἰς ἣν πρῶτον ἐξελέγοντο πάντες οἱ ὑποψήφιοι, ἤτοι πιθανῶς ψηφοφορία ἐγίνετο περὶ ἑκάστου τῶν ἑαυτοὺς προτεινόντων, δι' εἴδους τινὸς προδοκιμασίας ἂν εἶχον τ' ἀπαιτούμενα προσόντα ἵνα τεθῶσιν ὡς ὑποψήφιοι, καὶ μετὰ ταῦτα μεταξὺ πάντων τῶν οὕτω δεκτῶν γενομένων ἐτίθετο κλῆρος. Οὕτως ἐν Δημοσθένει (19) ὁ Εὐξίθεος, κατηγορούμενος ὑπὸ Εὐβουλίδου ὡς μὴ δημότης Ἁλιμούσιος, ἀντιδιϊσχυρίζεται· « *Ὑπ' αὐτῶν τούτων* (τῶν Ἁλιμουσίων) *προεκρίθην ἐν τοῖς εὐγενεστάτοις κληροῦσθαι τῆς ἱερωσύνης τῷ Ἡρακλεῖ* ».

Ἡ δ' ἄλλη περίστασις ἦν ἡ τῶν κριτῶν τῶν Διονυσιακῶν χορῶν, οἵτινες φαίνεται ὅτι ἦσαν ἑκάστοτε πέντε, ἀνὰ εἷς ἐκ πέντε φυλῶν, ἐνῷ αἱ ἄλλαι 5 παρεῖχον τοὺς ποιητὰς τῶν δραμάτων. Κατά τινας δὲ ἦσαν δέκα οἱ κριταί, ἀνὰ εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, 5 διὰ τὰς τραγῳδίας καὶ 5 διὰ τὰς κωμῳδίας. Ὅπως δήποτε, ἡ Βουλὴ προσδιώριζεν ἢ ἐδέχετο τοὺς ὑποψηφίους, ἄγνωστον εἰς τίνα ἀριθμόν, ἴσως δὲ πάντας τοὺς παρουσιαζομένους δι' οὓς δὲν ὑπῆρχέ τι τὸ κωλύον, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐνέκλειεν εἰς ὑδρίας, ἰσαρίθμους βεβαίως ταῖς φυλαῖς αἵτινες παρεῖχον δικαστάς. Ἐσφράγιζον δ' αὐτὰς οἱ πρυτάνεις καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι χορηγοί, καὶ παρέδιδον τοῖς ταμίαις ὅπως τὰς φυλάξωσιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς, ὅτε ἠνοίγοντο αἱ ὑδρίαι, καὶ ἐκ τῶν περιεχομένων ἐν ἑκάστῃ ὀνομάτων ἐκληροῦτο ἀνὰ ἕν. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἑπομένου χωρίου τοῦ Ἰσοκράτους (20)· « *Ἀνοίξαντα τὰς ὑδρίας, καὶ τοὺς κριτὰς ἐξε-*

(19) Πρ. Εὐβουλ. 1313.
(20) Τραπεζ. 872.

λόντα τοὺς ὑπὸ τῆς Βουλῆς εἰσβληθέντας... αἳ σεσημασμέναι μὲν ἦσαν ὑπὸ τῶν πρυτάνεων, σεσημασμέναι δ' ὑπὸ τῶν χορηγῶν, ἐφυλάττοντο δ' ὑπὸ τῶν ταμιῶν, ἔκειντο δ' ἐν Ἀκροπόλει». Καὶ ὁ Λυσίας ὁμιλεῖ περὶ τοῦ «*ἀπολαχεῖν κριτὴν ἐν τοῖς Διονυσίοις*».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Διοικητικαὶ καὶ ἀστυνομικαὶ ἀρχαί.

Ἦν δὲ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν ἡ κεντρικωτάτη ἐν Ἀθήναις ἡ τῶν *Ἐννέα ἀρχόντων*, οἵτινες, ὡς προεῤῥέθη (1), διαδεχθέντες καὶ διανεμηθέντες τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἄνακτος, βαθμηδὸν ἀπὸ ἑνὸς ἰσοβίου εἰς ἐννέα ἐτησίους περιωρίσθησαν, καὶ ἐκλεγόμενοι, μέχρι Σόλωνος μὲν ἐκ μόνων Εὐπατριδῶν, ἔκτοτε δὲ ἐκ μόνων Πεντακοσιομεδίμνων, ἀπὸ Ἀριστείδου ἐλαμβάνοντο δημοκρατικῶς ἐκ πάντων τῶν Ἀθηναίων τῶν ἐκ τριτογονίας τοιούτων.

Δὲν ἀπετέλουν δὲ καὶ οἱ ἐννέα ὁμοῦ μίαν συνδιοικοῦσαν ἀρχήν, ἀλλ' εἶχεν ἕκαστος διάφορον δικαιοδοσίαν, καί, ὡς πᾶσαι αἱ ἀρχαί, καὶ τὴν ἀνάκρισιν, προσέτι καὶ εἰς τὰ δικαστήρια εἰσαγωγὴν πασῶν τῶν δικῶν ὅσαι μετὰ τῆς δικαιοδοσίας ἐκείνης συνείχοντο, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἑπομένως τῶν διεξαγόντων αὐτὰς δικαστηρίων.

(1) Ἴδ. Ἀνωτ. Μέρ. Α. Κεφ. Ζ. Σ. 113, καὶ Μέρ. Γ. Τμ. Β. Διαίρ. Γ. Κεφ. Α.

Διακριτικὸν δὲ σημεῖον τῆς ἀξίας τοῦ ἄρχοντος ἦν ὁ στέφανος, καὶ ὁ ὑβρίζων ἢ τύπτων ἄρχοντα ἐστεφανωμένον ἐτιμωρεῖτο, κατὰ Δημοσθένην (2), δι' ἀτιμίας.

Ὁ δὲ πρῶτος τῶν ἀρχόντων τούτων ἦν ὁ κυρίως, καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις *Ἄρχων* κυριολεκτούμενος. Συνήθως ὅμως, παρὰ τοῖς γραμματικοῖς μάλιστα, ἐλέγετο καὶ *ἐπώνυμος*, διότι εἰς νόμους καὶ εἰς ψηφίσματα. καὶ εἰς μνημονευόμενα πολιτικὰ συμβόλαια διεκρίνετο τὸ ἔτος αὐτῶν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος τούτου, καὶ τῆς φράσεως· «*Ἐπὶ τοῦ δεῖνος ἄρχοντος*». Ἀλλὰ παρατηρήσεως ἄξιον ἐστὶν ἐνταῦθα ὅτι ἐν τοῖς διατηρηθεῖσι ψηφίσμασι καὶ νόμοις εἰς τὰ κείμενα τῶν ῥητορικῶν λόγων πολλάκις ἀπαντῶνται ψευδῆ ἐπωνύμων ὀνόματα, ἐπιγραφαῖς ἢ ἄλλοις ἱστορικοῖς διδομένοις μὴ συνᾴδοντα, οἱ ὑπὸ τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἐπικληθέντες *ψευδεπώνυμοι*. Προέρχεται δὲ τοῦτο, φαίνεται, ἐκ τοῦ ὅτι τὰ δημόσια ταῦτα ἔγγραφα προσετίθεντο πολλάκις μεταγενεστέρως εἰς τοὺς ῥητορικοὺς λόγους, καὶ κατ' ἀντίγραφα οὐχὶ λίαν ἀκριβῆ.

Εἶχε δ' ὁ ἄρχων οὗτος τὸ ἀρχεῖον αὐτοῦ παρὰ τοῖς Ἐπωνύμοις, ἐν θέσει ὑπὸ τὸ Θησεῖον καὶ ἀνατολικῶς αὐτοῦ κειμένῃ, καλουμένῃ δ' οὕτως ἕνεκα τῶν κοσμούντων αὐτὴν ἀνδριάντων τῶν Ἐπωνύμων, ἤτοι τῶν ἡρώων καθ' οὓς ὠνομάζοντο αἱ φυλαί. Τὰ καθήκοντα δ' αὐτοῦ ἀπέβλεπον τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνῆκεν ἡ ἐπιμέλεια ὅπως, δι' εἰσποιήσεως θετῶν, μὴ ἐρημῶνται οἱ εὔποροι οἶκοι. Τὰς δὲ περὶ προικὸς ὑποθέσεις, καὶ ἴσως πάσας τὰς αἰτιάσεις γυναικῶν κατὰ τῶν ἰδίων ἀνδρῶν, διεξῆγε, διοικητικῶς ἢ δικαστικῶς, ἐν τῷ Ὠδείῳ, ὀπίσω τῆς Ἀκροπόλεως, παρὰ τὸν Ἰλισσόν, βεβαίως κατ' ἰδίας ἡμέρας καὶ

(2) Κ. Μειδ. 524.

ὥρας. Πιθανὸν δὲ φαίνεται ὅτι ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τῆς θέσεως ἐγίνετο, ἵνα μὴ αἱ γυναῖκες ἔχωσι ν᾽ ἀναστρέφωνται ἐν τῇ τύρβῃ τοῦ κοινοῦ ἀρχείου. Προσέτι δ᾽ εἶχε καὶ τὸ εἰδικὸν καθῆκον νὰ ἐπιτηρῇ τὸν νόμιμον σχηματισμὸν τῶν θεατρικῶν χορῶν ἐν Διονυσίοις καὶ Θαργηλίοις (3).

Ἕτερος δὲ τῶν ἀρχόντων ἐκαλεῖτο *Ἄρχων Βασιλεύς*, καὶ διεδέχθη μετὰ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Ἄνακτος προσέτι καὶ τὰ ἱερώτερα τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, πάντα τ᾽ ἀφορῶντα τὸ θρήσκευμα, καὶ τὴν διατήρησιν τῶν πατρῴων καὶ οἰκογενειακῶν ἱερῶν, καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας, ὡς καὶ τούτους τοῦ θρησκεύματος μέρος ἀποτελοῦντας· προσέτι δὲ πάντα τὰ περὶ φόνων, ἤτοι τὴν εἰσαγωγὴν τῶν φονικῶν δικῶν εἰς τὰ δικαστήρια, διότι ὁ φόνος ἐθεωρεῖτο κυρίως ὡς τὸ ἀπαισιώτερον τῶν θρησκευτικῶν ἀσεβημάτων. Ἔφερε δ᾽ ὁ ἄρχων Βασιλεὺς ἰδιαιτέραν στολήν, τὸν *Κρητικὸν* μανδύαν, καὶ τὰς *βασιλίδας* ἐμβάδας, κατὰ Πολυδεύκην (4), καὶ ἥδρευεν ἐν τῇ *Βασιλείῳ Στοᾷ*, τῇ ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον (ὅπου σήμερον τὸ ἐρείπιον τῆς ἐκκλησίας Ἅγιος Ἠλίας) (5), καὶ ἐκεῖ ἐνίοτε συνήρχετο πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰσαγομένων δικῶν ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Τρίτος δ᾽ ἄρχων ἦν ὁ *Πολέμαρχος*, κατ᾽ ἀρχὰς τὰ πολεμικὰ καθήκοντα κληρονομήσας τοῦ Ἄνακτος, ὡς ἐπιμελητὴς τῶν στρατιωτικῶν, οἷος διετέλει ὢν ἔτι ἐπὶ τῶν Περσικῶν (6). Ὡς τοιοῦτος δὲ κατεῖχε, καθὼς καὶ ὁ Ἄναξ, τὸ δεξιὸν κέρας ἐν ταῖς μάχαις, καὶ ἐπεμελεῖτο, ὡς φαίνε-

(3) Πολυδ. Η, 83.
(4) Ζ, 77, 85.
(5) Πολυδ. Η, 50. — Ἰδ. Ἁπάνν. ἐν Τόμ. ΙΖ,
(6) Ἡρόδ. ΣΤ, 106, 109. — Ἰδ. καὶ Εὐριπ. Ἱκέτ. 659.

ται, τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἐνυαλίου (Ἄρεως), καὶ τῆς μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην εἰσαχθείσης ἑορτῆς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ δικαιοδοσία, ἀποῤῥοφηθεῖσα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ταφῆς τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων, κατὰ διαφόρους συγγραφεῖς (7)· κατά τινα δὲ τῶν σχολιαστῶν (8), καὶ εἰς τὴν τῆς ἀνατροφῆς τῶν υἱῶν αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὰς παναρχαίους ἰδέας ὁ ξένος ἐταυτίζετο τῷ ἐχθρῷ (9), διὰ τοῦτο παρέμεινε μέχρι τέλους εἰς τὸν πολέμαρχον, ὡς κύριον μάλιστα ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοδοσία ἐπὶ τῶν ξένων καὶ τῶν μετοίκων, ἐπὶ τῶν οἰκογενειακῶν αὐτῶν σχέσεων, καὶ ἐπὶ τῶν δικῶν αὐτῶν πρὸς πολίτας, ὅτε ἰδίως ξένος ἦν ὁ ἐνάγων. Εἶχε δὲ τὸ ἀρχεῖον αὐτοῦ ὁ Πολέμαρχος ἐν τῷ κατ' ἀνατολὰς τῆς πόλεως παρὰ τὸν Ἰλισσὸν κειμένῳ Λυκείῳ, ἴσως διότι ἐκεῖ κατ' ἀρχάς, ὡς καὶ μεταγενεστέρως (10), ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις.

Οἱ δ' ἐπίλοιποι ἕξ ἄρχοντες ἐκαλοῦντο *Θεσμοθέται*, καὶ ἐπεμελοῦντο ὁμοῦ ἐν σώματι πασῶν τῶν λοιπῶν ὑποθέσεων, ὅσαι δὲν ἦσαν ἱκανῶς κεντρικαὶ ὥστε ν' ἀνήκωσιν εἰς τῶν Πρυτάνεων τὴν δικαιοδοσίαν. Συνεδρίαζον δ' ὁμοῦ ἐν τῷ Θεσμοθεσίῳ, ὅπερ τινές (11), οὐχὶ πιθανῶς, θεωροῦσιν ὡς αὐτὸ τὸ Πρυτανεῖον. Καὶ ἰδίᾳ δ' ἕκαστος τῶν θεσμοθετῶν ἐξετέλει ἀστυνομικὰ καθήκοντα, διότι ἐν Δημοσθένει (12) φαίνεται « *Θεσμοθέτης... ἀφαιρούμενος αὐλη-*

(7) Πολυδ. Η, 91. — Λεξ. Ῥητ. 290, κτλ.
(8) Δημ. II, 172. Reisk.
(9) Ἴδ. ἀνωτέρω Βιβλ. Α, Κεφ. Β, Σ. 28.
(10) Ξενοφ. π. Ἱππ.
(11) Σουϊδ. Πρυταν. M. u. Schöm. σ. 60.
(12) Κ. Μειδ. 525.

τρίδα». Ὠνόμαζον δ' οἱ ῥήτορες ἐνίοτε Θεσμοθέτας καταχρηστικῶς καὶ τοὺς 9 ἄρχοντας. Μετὰ τὸ πέρας δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, εὐθύνας δόντες οἱ Θεσμοθέται, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, προσετίθεντο τοῖς Ἀρειοπαγίταις, ὡς ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ κατ' Ἀνδροτίωνος λόγου τοῦ Δημοσθένους· «*Οἱ Θεσμοθέται ἐνιαυτὸν μόνον ἦρχον, πρὸ τῆς ἀρχῆς κρινόμενοι περὶ τοῦ προλαβόντος παντὸς βίου... Εἶτα πάλιν μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκρίνοντο εἰ καλῶς ἐν αὐτῷ ἦρξαν· καὶ εἰ δικαίως ὤφθησαν ἄρξαντες, προσετίθεντο τῇ Βουλῇ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν*».

Ἕκαστος δὲ τῶν τριῶν πρώτων ἀρχόντων ἐδύνατο νὰ προσλάβῃ κατ' ἰδίαν ἐκλογήν, καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ ἀνὰ δύο *παρέδρους*, οἵτινες ἀπῃτεῖτο μόνον νὰ δοκιμασθῶσιν ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἤτοι ν' ἀποδείξωσιν ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε νόμιμον κώλυμα εἰς τῶν καθηκόντων αὐτῶν τὴν ἐξάσκησιν. Ὁ Πολυδεύκης λέγει (13)· «*Πάρεδροι δ' ὀνομάζονται, οὓς αἱροῦνται Ἄρχων, καὶ Βασιλεύς, καὶ Πολέμαρχος, δύω ἕκαστος, οὓς βούλεται. Δοκιμασθεῖναι δ' ἐχρῆν αὐτοὺς ἐν τοῖς πενταχοσίοις, εἶτ' ἐν δικαστηρίῳ*». Ἐν Ἁρποκρατίωνι δ' ἀποσιωπᾶται ὁ Βασιλεύς. Ἀλλὰ τοῦ Βασιλέως πάρεδρος ῥητῶς μνημονεύεται ἐν Δημοσθένει (14) καὶ ἐν Αἰσχίνῃ (15). Ὁ δὲ Δημοσθένης ἀναφέρει (16), καὶ *συμβούλους* τῶν Θεσμοθετῶν.

Ἄρχοντες δ' ἐκαλοῦντο προσέτι, ἢ *φύλακες*, ἢ συνηθέστερον *ἐπίσκοποι*, καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ

(13) Η, 92.
(14) Κ. Νεαίρ. 1369-1373.
(15) Κ. Τιμάρχ. 64.
(16) Κ. Θεοκρίν. 1330.

τοῦ δήμου χειροτονούμενοι (17), καὶ πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς συμμάχους πεμπόμενοι ὡς ἀνώτατοι διοικηταί, συγκρινόμενοι ὑφ' Ἁρποκρατίωνος πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους Ἁρμοστάς. Ἔπεμπον δ' οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰς συμμαχικὰς πόλεις ὧν ὑπώπτευον τὴν πίστιν καὶ μυστικοὺς πράκτορας, ἢ κατασκόπους, οὓς *κρυπτοὺς* ὀνομάζει ἐν ἀνέκδοτον τοῦ Βεκκέρου (18), καὶ οὓς αἰνίττεται βεβαίως τὸ σχόλιον εἰς Ἀριστοφάνην (19): «*Καὶ ἐν Θάσῳ ἀρχή τις κρύπτεται*», πιθανῶς διορθωτέον εἰς «*ἀρχή τις, κρύπται*».

Καθήκοντα δὲ διοικητικὰ καὶ ἀστυνομικὰ ἐξήσκουν καὶ οἱ φύλαρχοι, καὶ μάλιστα οἱ δήμαρχοι. Ἀστυνομίαν ὅμως δὲν ἐγνώριζον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἀνωτάτην καὶ μυστικὴν ἐκείνην, ἥτις εἶναι ἡ ἐπίσημος κατασκοπία τοῦ νεωτέρου δεσποτισμοῦ· διότι ἐν Ἀθήναις, ὅπου ὁ πολίτης διὰ πάσας τὰς πράξεις αὐτοῦ ὑπέκειτο εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν δικαστηρίων, τὸ ὅπλον τοῦ δεσπότου δήμου ἦν ἄλλο, οὐχ ἧττον μισητὸν καὶ ἐκεῖνο, ἡ ἀλληλοκατασκοπία τῶν πολιτῶν καὶ ἡ συκοφαντία, ἐπικρεμάμεναι πάντοτε ἐπὶ παντὸς πολίτου, κατὰ τοῦτο δὲ μόνον τῆς νεωτέρας ὑψηλῆς ἀστυνομίας ἀνετώτερον, καθ' ὅσον, ἀντί, ὡς αὕτη, νὰ ἐνεργῇ ἐν σκότει, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ὑπὸ παντὸς τοῦ δήμου ἐλευθέραν καὶ ἴσην δίκην. Περιωρίζετο δ' ἡ ἀστυνομία εἰς μόνην τὴν ἀναγκαίαν ἐπιτήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ εὐκοσμίας.

Ἦσαν δὲ δημοτικῶς κληρωταὶ καὶ πᾶσαι αἱ ἀστυνομικαὶ ἀρχαί, ὅσαι, εἰδικὰς γνώσεις μὴ ἀπαιτοῦσαι, ἐδύναντο νὰ ἔχωσι πολιτικήν τινα σημασίαν. Τούτων δ' ὑπερ-

(17) Ἀριστοφ. Ὀρν. 1023.
(18) 272, 1.
(19) Θεσμοφ. 600.

τάτη ἦν ἡ τῶν *Ἕνδεκα*, οἵτινες, κατὰ Πολυδεύκην (20), ἐκληροῦντο ἐτησίως, ἀνὰ εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, μεθ᾽ ἑνὸς Γραμματέως, ἐγκατέστησαν δέ, καθ᾽ Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν (21), τὸ πρῶτον ὑπὸ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου. Ἀλλ᾽ ἂν ὁ ἐν Δημοσθένει διατηρηθεὶς νόμος (22) ὁ μνημονεύων αὐτῶν πρέπει, ὡς ὑποτίθεται, ν᾽ ἀναχθῇ εἰς τὸν Σόλωνα, τότε ἦν ἡ ἵδρυσις αὐτῶν πολὺ ἀρχαιοτέρα, καὶ ἴσως ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐκανονίσθη μόνον καὶ ἐξετάθη ἡ δικαιοδοσία των. Εἶχον δὲ κυρίως τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ποινικῶν ἀποφάσεων· δι᾽ ὃ *παραδίδοσθαι τοῖς Ἕνδεκα* ἐδήλου καταδικάζεσθαι εἰς φυλάκισιν ἢ εἰς θάνατον. Ἔργον δ᾽ ἐπίσης αὐτῶν ἦν, ὡς προεῤῥέθη, καὶ ἡ εἰσαγωγὴ πασῶν τῶν δικῶν ὅσαι ἐπήγαζον ἐκ τῆς ἐκτελέσεως ταύτης, ὡς φερ᾽ εἰπεῖν ἐκ τῆς ἀντιστάσεως εἰς αὐτήν. Ἰδία δ᾽ ἦν αὐτῶν ἐπιμέλεια καὶ ἡ τοῦ δεσμωτηρίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, διὸ καὶ ἐνίοτε (22) « *προϊστάμενοι τοῦ δεσμωτηρίου* » καλοῦνται, καί, ὡς ἀνωτέρω ἐῤῥέθη, καὶ *ἐπιμεληταὶ τῶν κακούργων*. Διὰ δὲ τὸ ὑλικὸν μέρος τῆς ἐκτελέσεως τῶν ποινικῶν ἀποφάσεων εἶχον ὑφ᾽ ἑαυτοὺς οἱ Ἕνδεκα *τὸν τῶν Ἕνδεκα ὑπηρέτην* (24), ὅστις ἦν ὁ δεσμοφύλαξ, τοὺς *παραστάτας*, ἢ βασανιστάς (25), καὶ τὸν *δήμιον* ἢ *δημόσιον* (26), ὅστις καὶ *δημόκοινος* (27), ἢ καὶ *ὁ ἐπ᾽ ὀρύγματι* ἐλέγετο, καὶ προσέτι καὶ δι᾽ ἑτέρων δημωδῶν καὶ πιθανῶς περιφρονητικῶν ἐπωνυμιῶν, ὡς *Ἄνδραγχος*

(20) Πολυδ. Η, 102.
(21) § 9-10.
(22) Κ. Τιμοκρ. 44.
(23) Bekk. Anecd. 250.
(24) Πλάτ. Φαίδ. 116.—Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 3, 54.
(25) Bekk. Anecd. 296.—Ἀριστοφ. Πλουτ. 326. Σχολ.
(26) Αἰσχ. π. Παραπρεσβ. 35.
(27) Ἡσύχ. Φ.

καὶ *'Ανάρακτος*, κατὰ μαρτυρίας (28), ἐπεκαλεῖτο, καὶ ἦν *ἄτιμος*, κατὰ Στράβωνα (29).

Καθ' ὃ δ' ἐπιμελούμενοι πασῶν τῶν ποινῶν, ἐνήργουν οἱ Ἕνδεκα καὶ τὰς δημεύσεις, καὶ τὰ δεδημευμένα παρέδιδον τοῖς πωληταῖς πρὸς ἐκποίησιν, ὡς ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ (30) λέγεται· « *Εἰσῆγον δὲ καὶ τὰ ἀπογραφόμενα, χωρία, οἰκίας, καὶ τὰ δημόσια εἶναι δόξαντα παρεδίδουν τοῖς πωληταῖς* ».

Περὶ δὲ τῶν τὴν εὐταξίαν ἐπιτηρουσῶν ἀρχῶν ταῦτα λέγει ὁ Πλάτων, ὡς πρότασιν μὲν ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ (31), ἀλλ' ἀληθῶς περιγράφων ὅ,τι ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις· « *Ὁδῶν τε καὶ οἰκοδομῶν καὶ κόσμου τοῦ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἀνθρώπων τε ἵνα μὴ ἀδικῶσι, καὶ τῶν ἄλλων θηρίων ἐν αὐτῷ τε τῷ τῆς πόλεως περιβόλῳ καὶ προασετείῳ, ὅπως ἂν τὰ προσήκοντα πόλεσι γίγνηται, ἑλέσθαι δεῖ τρία... ἀρχόντων εἴδη, περὶ μὲν τὸ νῦν δὴ λεχθὲν ἀστυνόμους ἐπονομάζοντα, τὸ δὲ περὶ ἀγορᾶς κόσμον ἀγορανόμους* » κτλ.

Ἦσαν δ' αἱ ἀρχαὶ αὗται·

Οἱ δέκα *ἀστυνόμοι* (32), ἐκλεγόμενοι πιθανῶς ἀνὰ εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, καὶ ὡρισμένως πέντε διὰ τὸ ἄστυ καὶ πέντε διὰ τὸν Πειραιᾶ, ἔχοντες τὴν ἐπιτήρησιν τῆς καθαριότητος καὶ τάξεως τῶν ὁδῶν, τὴν τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων, καὶ ἐν γένει τὴν ἀστυνομίαν τῶν οἰκοδομῶν, ὡς ὁ Ἀριστείδης ὁ Ποντικὸς (33) ἀποδίδωσιν εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐπι-

(28) Ἀντιφ. π φαρμακ. 20.
(29) ΣΤ, 397, Α.
(30) 338.
(31) Πλάτ. Νόμ. ΣΤ, 759 καὶ 763. — Ἴδ. καὶ Παππιανοῦ Ἀστυνομ., ἐν Dijest, 43, 10.
(32) Ἁρποκρ. ἐξ Ἀριστοτ.
(33) Πολιτ. Α.

στασίαν τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου καὶ τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῆς, ὅτι «*τῶν ὁδῶν ἐπεμελοῦντο, ὅπως μή τινες ἀνοικοδομῶσιν αὐτάς, ἢ δρυφράκτους ὑπερτείνωσιν*». Ὁ δ' Ἁρποκρατίων λέγει περὶ τῶν Ἀστυνόμων· «*Τούτοις δὲ μέλειν περὶ τῶν αὐλητρίδων καὶ ψαλτριῶν καὶ κοπρολόγων καὶ τῶν τοιούτων*». Διαφόρους δὲ νόμους ἀστυνομικούς, οἷον περὶ ὀρύξεως φρεάτων ἢ ἄλλων βόθρων, περὶ φυτειῶν, περὶ μελισσόνων, καὶ ἄλλων τοιούτων, ἀποδίδωσιν ὁ Πλούταρχος(34) εἰς τὸν Σόλωνα, ὄντας βεβαίως ἐπίσης τῆς δικαιοδοσίας τῶν Ἀστυνόμων· καὶ ἀστυνομικῆς ἦν φύσεως πιθανῶς καὶ ἡ τῷ Θεμιστοκλεῖ ἀνατεθεῖσα ἐπιστασία τῶν ὑδάτων (35), ἐκτὸς ἂν ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ὡς πρόσκαιρός τις ἐπιμέλεια. Ὅτι δὲ τὰ καθήκοντα τῶν Ἀστυνόμων ἐξετείνοντο καὶ ἐπὶ τῶν πολιτῶν, ἀποδείκνυται ἐξ Ἰσαίου (36), παρ' ᾧ φαίνεται ὁ Ἀστυνόμος μετακαλούμενος εἰς οἰκίαν θνήσκοντος, ὅστις θέλει νὰ μεταβάλῃ τὴν διαθήκην του.

Οἱ δέκα δ' *ἀγορανόμοι*, ἐπίσης πέντε διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ πέντε διὰ τὸν Πειραιᾶ, εἶχον, κατὰ τὸν αὐτὸν Ἁρποκρατίωνα, τῆς ἀγορᾶς τὴν ἀστυνομίαν (37), ὡς ὁρίζεται ἐν Ἀριστοτέλει (38) ἡ ἀγορονομία «*Ἐπιμέλεια τῶν ἀναγκαίων περὶ τὴν ἀγοράν, ἐφορῶσα περί τε τὰ συμβόλαια καὶ τὴν αὐτόθι εὐκοσμίαν*». Οὕτως ἐπεμελοῦντο τῶν ὠνίων (39), βεβαίως τῆς ποιότητος αὐτῶν, προὐλάμβανον

(34) Β. Σόλ. ΚΓ.—Ἴδ. καὶ Πολύαιν. Γ, 9, 30.—Ξενοφ. Πολιτ. Ἀθ. Γ, 4.
(35) Πλούτ. Β. Θεμιστ. ΛΑ.
(36) Π. Κλεων. κλ. Δ'. 7.
(37) Λυσ. κ. Σιτοπ. 722.
(38) Ἀριστοτ. Πολιτ. ΣΤ, 5, 2.—Ἴδ. Πλάτ. Νόμ. ΣΤ, 10.—11, 4.
(39) Λυσ. κ. Σιτοπ. 3.

τὰς δολιότητας περὶ αὐτήν τε καὶ τὰ μέτρα καὶ σταθμά(40), ἐκώλυον τοῦ καπηλεύειν, καὶ πωλεῖν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοὺς μὴ δικαιουμένους εἰς τοῦτο, τοὺς ξένους, καὶ δικαστικὴν βεβαίως ἐξήσκουν ἐξουσίαν διὰ μικρὰ πλημμελήματα, ὡς ἐν Ἀριστοφάνει (41) ἡ ἀρτοπώλις εἰς τοὺς ἀγορανόμους προσκαλεῖ τὸν ἀνατρέψαντα τὸ φορτίον αὐτῆς. Αὐτοὶ δὲ προσέτι εἰσέπραττον καὶ τὸ τῆς *ἀγορᾶς τέλος*, τὸ τοῖς πωλῶσιν ἐπιβαλλόμενον (42).

Ἐπίσης δὲ δέκα ἦσαν καὶ οἱ *Ἐπιμεληταὶ τοῦ ἐμπορίου*, οἱ τοὺς ἐμπορικοὺς ἐφαρμόζοντες νόμους (43), καὶ εἰς αὐτοὺς ἐνήγοντο οἱ τὰ *ἀπόῤῥητα*, ἤτοι τὰ ἀπηγορευμένα ἐξάγοντες ἐμπορεύματα, ὡς καί, κατὰ Δημοσθένην (44), οἱ ἀλλαχοῦ καὶ μὴ εἰς Ἀθήνας σιταγωγοῦντες, καὶ οἱ δανείζοντες τοῖς οὕτω παρανόμως σιταγωγοῦσι, κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος μνημονευόμενον νόμον (45). Εἶχε δ' ἡ ἀρχὴ αὕτη, ὡς πιθανῶς καὶ αἱ προῤῥηθεῖσαι, καὶ ἴδιον Γραμματατέα (46).

Οἱ δὲ *Σιτοφύλακες* ἦσαν ἴσως τρεῖς κατ' ἀρχάς (47), μετὰ ταῦτα ὅμως, ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως, πεντεκαίδεκα, δέκα μὲν ἐν Ἀθήναις, πέντε δ' ἐν Πειραιεῖ, ἀναλόγως τοῦ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πόλεων πωλουμένου σίτου, διότι

(40) Ἁρποκρ. Φ. Κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν.—Σουΐδ. Φ.—Ἴδ. Ξενοφ. Συμπ. κ. Β, 20.

(41) Σφ. 1397.—Ἴδ. καὶ Ἀχαρν. 723. Σχολ. καὶ αὐτ. 924, 922 —Πολυδ. 1, 45.

(42) Ἀριστοφ. Ἀχ. Σχολ. 896.

(43) Δείναρχ. κ. Ἀριστογ. 81, 82.

(44) Κ. Θεοκρ. 1032.

(45) Πρ. Λάκριτ. 941.

(46) Δημ. κ. Θεοκρ. αὐτ.

(47) Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 91.—Ἁρποκρ.—Σουΐδ. Φ. Ἐπιμ. ἐμπορ.

οἱ ἔμποροι ὤφειλον ἐκ τοῦ εἰσκομιζομένου νὰ πέμπωσι τὰ δύο τρίτα εἰς τὸ ἄστυ.

Εἶχον δ' οἱ σιτοφύλακες τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀναλόγου διανομῆς ταύτης, καὶ ἑπομένως τὴν ἐπιτήρησιν καὶ καταγραφὴν τοῦ διὰ θαλάσσης εἰσαγομένου σίτου, ὥστε καὶ ὁ Δημοσθένης, λέγων ὅτι ἐκ Βοσπόρου εἰσήγοντο τετρακόσιαι χιλιάδες μεδίμνων (48), προστίθησι· «*Καὶ τοῦτ' ἐκ τῆς παρὰ τοῖς σιτοφύλαξιν ἀπογραφῆς ἄν τις ἴδοι*». Ἐδεῖτο δ' ἡ Ἀττική, κατὰ τοὺς γενομένους ὑπολογισμούς (49), τριῶν ἑκατομμυρίων μεδίμνων σίτου κατ' ἔτος, καὶ παρεῖχε δύο, ὥστε ἀνάγκην εἶχε νὰ εἰσκομίζῃ ἔξωθεν ἕν. Ἐπεμελοῦντο δὲ βεβαίως οἱ σιτοφύλακες καὶ τῆς τιμῆς τοῦ πωλουμένου σίτου, ἵνα μὴ σιτοκάπηλοι, δηλαδὴ οἱ σίτους αἰσχροκερδῶς συνωνούμενοι, πωλῶσιν αὐτοὺς εἰς μεγάλας τιμάς, ἐπὶ ταῖς δημοσίαις ἀνάγκαις κερδοσκοποῦντες· δι' ὃ καὶ νόμος ὑπῆρχε ἀπαγορεύων τὴν ὑπ' ἰδιώτου ἀγορὰν πλέον τῶν πεντήκοντα φορμῶν (ἢ μεδίμνων), καὶ ἀξιῶν «*ὀβολῷ μόνον πωλεῖν τιμιώτερον τὸν τοῦ σίτου μέδιμνον* (50), ἤτοι μὴ ἐπιτρέπων τοῖς μεταπράταις ἀνώτερον κέρδος τοῦ ὀβολοῦ ἐφ' ἑκάστου μεδίμνου. Πλὴν δὲ τοῦ σίτου, εἶχον οἱ σιταγωγοὶ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τῆς ποιότητος καὶ τιμῆς πάντων τῶν ἐξ αὐτοῦ παραγομένων ἀλφίτων καὶ ἄρτων, καὶ ἄλλων ὠνίων τῶν πωλουμένων εἰς τὴν ἀγοράν.

Αἱ δ' ἐπὶ ταῖς παραβάσεσι τῶν περὶ σίτου νόμων ἐπιβαλλόμεναι ποιναί, βεβαίως μὲν ἐπὶ τῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ πιθανῶς εἰσηγουμένων τῶν σιτοφυλάκων, ἦσαν μέγισται,

(48) Πρ. Λεπτ. 467.
(49) Bœckh, αὐτ. 86,
(50) Λυσ. κ. Σιτοπωλ. Β.

καθ' ὃ ἐνδιαφέρουσαι αὐτὴν τοῦ δήμου τὴν ὑλικὴν ὕπαρξιν, καὶ ἐνίοτε καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος (51).

Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ *σιτῶναι*, ἄρχοντες οὐχὶ κληρωτοί, ἀλλὰ διὰ χειροτονίας ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, κατέχοντες ἑπομένως θέσιν ἐμπιστοσύνης, καὶ πιθανῶς ἐκτάκτως μόνον ἐγκαθισταμένη ἀρχή, ὅτε κατεπείγουσα παρίστατο ἀνάγκη πρὸς ἔκτακτον ἀγορὰν σίτου, ὡς ὅτε μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐχειροτονήθη σιτώνης ὁ Δημοσθένης (52). Ὡς δ' ἐκ τοῦ Λυσίου φαίνεται ἐξαγόμενον (53), ἦσαν οἱ σιτῶναι ἐπιτροπὴ τριμελής.

Ἰσάριθμοι δὲ τοῖς σιτοφύλαξιν ἦσαν καὶ οἱ *Μετρονόμοι*, δέκα μὲν ἐν Ἀθήναις, πέντε δ' ἐν Πειραιεῖ, ἐπιτηροῦντες τὴν ἀκρίβειαν τῶν μέτρων καὶ τῶν σταθμῶν ἐν τῷ ἐμπορίῳ καὶ ταῖς συναλλαγαῖς, ἵνα ὦσιν ἴσα πρὸς τὰ πρώτυπα μέτρα καὶ σταθμὰ τῆς πόλεως, οἷα τὰ συνεχῶς ἀνευρισκόμενα μολύβδινα σταθμά, τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΔΕΜΟ(σιον). Ὑπηρέτης δ' ἔμμισθος αὐτῶν, ἢ ἴσως τῆς γενικωτέρας ἀρχῆς, τῆς τῶν ἀγορανόμων, ἦν, φαίνεται, ὁ *προμετρητής*, περὶ οὗ ὁ Ἁρποκρατίων· « *Ὁ τοὺς πιπρασκομένους πυροὺς ἐν τῇ ἀγορᾷ, καὶ τῶν ἄλλων σπερμάτων ἕκαστον διαμετρῶν*... καὶ Δείναρχος κατ' Ἀγασικλέους : ... « *Καὶ οὗτος ἐν τῇ ἀγορᾷ προμετρῶν διατετέλεκε, καὶ ὑμεῖς ἐκλαμβανόμενοι παρ' αὐτοὺς τοὺς πυροὺς διατελεῖτε* ».

Ὑπηρέται δὲ ἢ στρατιῶται ἀστυνομικοί, ἔμμισθοι βεβαίως, ἰδίως εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ δικαστήρια χρησιμεύοντες, ἦσαν οἱ λεγόμενοι *Τοξόται* μὲν ἐκ τοῦ ὁπλισμοῦ αὐτῶν, *Σκύθαι* δὲ (54) ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχάς, ἴσως δὲ κατὰ

(51) Λυσ. Αὐτ. Γ.
(52) Δημ. π. Στεφ. 310.
(53) Λυσ. κ. Σιτοπ. 8
(54) Ἀριστοφ. Ἀχαρ. 54.

μέρος καὶ πάντοτε, προήρχοντο ἐκ Σκυθίας. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα κατετάττοντο μετ' αὐτῶν καὶ ἄλλοι βάρβαροι, ἰδίως Θρᾶκες. Ἐλέγοντο δ' ὡς φαίνεται ἐνίοτε καὶ *Σπευσίνιοι* ἢ *Πευσίνιοι* ἐκ τοῦ πρώτου εἰσαγαγόντος αὐτούς, καὶ ἦσαν τὸ πρῶτον, ἀμέσως μετὰ τὰ Μηδικά, 300 τὸν ἀριθμόν, ἀλλ' ηὐξήθησαν βαθμηδὸν εἰς 1200.

Αἱ δ' ἐλαχίστην μόνον ἢ οὐδεμίαν πολιτικὴν σημασίαν ἔχουσαι ἀστυνομικαὶ ἀρχαὶ ἦσαν αἱρεταὶ πᾶσαι ὑπὸ τοῦ δήμου. Ὑπήγοντο δ' εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην πᾶσαι αἱ θρησκευτικῶν τελετῶν ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν ἔχουσαι· οἷον, οἱ *Ἐπιμεληταὶ τῶν Διονυσίων* (55) καὶ οἱ τῶν Ἐλευσινίων *μυστηρίων* (56). Ἀλλ' οἱ κυρίως *ἱεροποιοί*, οἵτινες ἄσχετοι ἦσαν πρὸς τὰ μυστήρια, καὶ παρ' ὧν οὐδεμία εἰδικὴ ἀπῃτεῖτο ἱκανότης ἢ ἰδιότης, διότι ἦσαν ἁπλῶς οἱ τοῦ τυπικοῦ καὶ ὑλικοῦ μέρους τῆς ἱερουργίας ἐκτελεσταί, οὗτοι φαίνεται ὅτι ἦσαν κληρωτοί, κατὰ τὸ ἀνέκδοτον ἐν Βεκκέρῳ (57), ἐν ᾧ λέγεται· « *Κληρωτοὺς ἄρχοντας δέκα, οἳ τά τε μαντεύματα ἱεροθυτοῦσι, κἄν τι καλλιερῆσαι δέῃ καλλιεροῦσι μετὰ τῶν μάντεων, καὶ θυσίας τὰς νομιζομένας ἐπιτελοῦσι, καὶ τὰς πενταετηρίδας ἁπάσας διοικοῦσι, πλὴν Παναθηναίων* » (58). Ἀλλ' ἐν Δημοσθένει λέγεται (59)· « *Ἐχειροτονήσατε τοῦτον . . . μυστηρίων ἐπιμελητήν, καὶ ἱεροποιόν* ».

Οἱ *Βοῶναι* δ' ἐχειροτονοῦντο ὅπως ἐπιμελῶνται τῆς ἀγορᾶς τῶν ἱερείων (60).

(55) Δημ. κ. Μειδ. 519.
(56) Αὐτ. 569.
(57) Bekk. Anecd. 265.
(58) Ἴδ. Πολυδ. Η, 107.
(59) Κ. Μειδ. αὐτ.
(60) Αὐτ. κ. Ἁρποκρ. Φ. Βοώνης.

Οἱ δ' *Ἀθλοθέται* καὶ *ἀγωνοθέται* ἐχειροτονοῦντο ἐπίσης, εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ὅπως διευθύνωσιν οἱ μὲν τοὺς μουσικούς, οἱ δὲ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας (61). Οὕτως ὁ Πολυδεύκης (62)· « *Καὶ κληροῦν δικαστάς· καὶ ἀθλοθέτας ἕνα κατὰ φυλὴν ἑκάστην, καὶ στρατηγοὺς χειροτονεῖν ἐξ ἁπάντων* »· ὅπερ ὑπό τινων στιχθὲν μετὰ τὴν λέξιν *ἑκάστην*, παρεξηγήθη ὡς κληρωτοὺς λέγων τοὺς ἀθλοθέτας, ἐν ᾧ ὁ Πλούταρχος λέγει (63)· « *Διέταξεν αὐτὸς* (Περικλῆς), *ἀθλοθέτης αἱρεθείς, καθότι χρὴ τοὺς ἀγωνιζομένους αὐλεῖν, ἢ ᾄδειν, ἢ κιθαρίζειν* ».

Τὴν δ' εὐκοσμίαν τῶν ἠθῶν ἐπιτηροῦντες ἦσαν·

Οἱ δέκα *Σωφρονισταὶ* ἢ *Ἐπιμεληταὶ τῶν ἐφήβων* ἐν τοῖς Γυμνασίοις, ἔμμισθοι οὗτοι, ἀνὰ μίαν Δραχμὴν λαμβάνοντες καθ' ἡμέραν, καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου, ἢ τῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου Βουλῆς, ὡς ἐπισκόπου τῶν ἠθῶν, ἐτησίως ἐκλεγόμενοι (64), καὶ τοὺς *Κοσμητὰς* ὑφ' ἑαυτοὺς ἔχοντες.

Οἱ *Γυναικονόμοι* ἢ *Γυναικοκόσμοι* (65), οἱ κατὰ μὲν Πολυδεύκην ὑπὸ τῶν Τριάκοντα « *ἀριστίνδην ἐπιλεχθέντες* », κατὰ Βοίκχιον ὅμως (66). οὐχὶ πρὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐγκαταστάντες. Ἐφρόντιζον δ' οὗτοι ἰδίως περὶ περιορισμοῦ τῆς πολυτελείας, τὰς ἀνοικείως ἐνδυομένας γυναῖκας, ἢ τὴν νύκτα « *οὐχὶ ἐφ' ἁμάξης κομιζομένας λύχνου προφαίνοντος* », ὑποβάλλοντες εἰς πρόστιμον 1000 Δραχμῶν δι' ἑκάστην παράβασιν τῶν περὶ εὐκοσμίας νό-

(61) Ἡσύχ. Φ. Ἀγωνοθέται.

(62) Η, 87.

(63) Β. Περικλ. ΙΓ.

(64) Αἰσχ. Ἀξίοχ. 8.—Ἴδ. Δημοσθ. Πρπρσ6. 109.—Δείν. κ. Φιλοκλ. 4, 4.—Φώτ. Φ. Σωφρονισταί.

(65) Ἀριστοτ. Πολ. Δ, 129.—ΣΤ. 5.—Πλούτ. Β. Σόλ. ΚΑ.—Πολυδ. Η, 112.

(66) Bœckh, Plan der Atthis des Philochoros, 24.

μων, καὶ τὴν ζημίαν ἐγγράφοντες εἰς λεύκωμα κρεμάμενον εἰς τὴν ἐν τῷ Κεραμικῷ πλάτανον (67). Προσέτι δ' οἱ αὐτοὶ ἐπετήρουν μετὰ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν γάμοις καὶ θυσίαις εἰς τὰ συμπόσια καλουμένων, ὅπως μὴ ὑπερβαίνῃ τὸν νόμιμον τῶν τριάκοντα (68), δι' ὃ καὶ ἦσκουν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν μαγείρων, ὀφειλόντων νὰ ἐγγράφωνται παρ' αὐτοῖς.

Ἐπιστάται δὲ ἐλέγοντο, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιγραφῶν (69), οἱ τὴν ἐπιμέλειαν ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων παρὰ τοῦ δήμου λαμβάνοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Οἰκονομικὴ διοίκησις (1).

α'. Τακτικαὶ πρόσοδοι.

Ἡ δ' οἰκονομικὴ διαχείρησις ἐν Ἀθήναις διέφερεν οὐσιωδῶς τῆς τῶν νέων πολιτειῶν, ἐπὶ βάσεων ὅλως ἀλλοίων στηριζομένη· διότι ἐκεῖ ὁ κυριάρχης δῆμος εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ καρπῶται αὐτὸς ἐκ τοῦ δημοσίου, οὐχὶ δὲ νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, εἰς ὃ ὑποχρέους ἐνόμιζε μόνους τοὺς πλουσίους. Διὰ τοῦτο τακτικὰ μὲν εἰσοδή-

(67) Ἁρπ. Φ. ὅτι χιλίας.—Ἡσύχ. Φ. Πλάτανος.
(68) Ἀθήν. ΣΤ, 245.
(69) Kirchhoff Inscr. Atticæ, Σ. 154, ἑπ.
(1) Ἴδ. Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 165. — Meier u. Schömann, 97. — Wachsmuth, II, 1, 146.

ματα τῆς πολιτείας ὑπῆρχον ὀλίγα, καὶ οὐδόλως ἐπεκράτει ἡ προσωπικὴ ἢ κτηματικὴ φορολογία τῶν πολιτῶν· εἰς δὲ τὰς πλείστας καὶ τὰς σπουδαιοτέρας δαπάνας ἐπήρκουν δι' ὑποχρεωτικῶν ἢ ἑκουσίων καταβολῶν οἱ εἰς αὐτὰς ὡς ἐκ τῆς περιουσίας αὐτῶν ὑποβαλλόμενοι.

Δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τακτικὰ εἰσοδήματα τῆς πόλεως ταῦτα·

α'. Τὰ ἐκ τῶν δημοσίων κτημάτων, οἷον *τεμενῶν*, *ἱερῶν*, *οἰκιῶν* καὶ ἄλλων (2), ἐν οἷς περιληπτέα καὶ τὰ *μέταλλα* τοῦ Λαυρίου (3), διότι οἱ ἰδιοκτῆται αὐτῶν ἀπέφερον εἰς τὸ δημόσιον τὸ $^1/_{24}$ τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐξορυττομένου ἀργύρου, ἡ δὲ πόλις ἐξεμίσθου ἢ ἐνοικίαζε τὸν φόρον τοῦτον εἰς ἰδιώτας εἰσπράκτορας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διενέμετο ἡ πρόσοδος αὕτη μεταξὺ πάντων τῶν πολιτῶν· ἀπὸ δὲ τοῦ Αἰγινητικοῦ πολέμου, ἐν Ὀλ. 80, προσδιωρίσθη αὕτη, κατὰ πρότασιν τοῦ Θεμιστοκλέους (4), εἰς στόλου ναυπηγίαν.

β'. Τὰ τέλη, ἰδίως ἡ *πεντηκοστή*, ἤτοι 2 %, τελωνιακὸς φόρος ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῶν ἐμπορευμάτων· καὶ τὸ *ἐπώνιον*, ἤτοι ὁ φόρος ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλουμένων (5).

γ'. Οἱ προσωπικοὶ καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων φόροι, τῶν μὴ πολιτῶν, οἷον τὸ *μετοίκιον* (6), τὰ *ξενικά*, ἐν οἷς καταριθμητέον καὶ τὸ βδελυρὸν *πορνικὸν* τέλος (7).

(2) Ξενοφ. Οἰκον. Δ, 19.
(3) Ἴδ. Laurische Silberbergwerke. Abh. d. Berl. Acad. 1814. Σ. 111-120. Καὶ τὸ ἐμὸν Laurium, ἐν Rec. des Sav. etr. Paris, 1872.
(4) Πλουτ. Θεμιστ. Δ.
(5) Bœckh. I, 347.
(6) Ἀνωτ. Διαίρ. Α. Τμ. Α. Κεφ. Β. σ. 169.
(7) Bœckh, I, 357.

δʹ. Αἱ δικαστικαὶ καὶ ποινικαὶ εἰσπράξεις, οἷον *τὰ πρυτανεῖα*, *τιμήματα* κτλ. (8).

εʹ. Τὰ *δημιόπρατα* ἢ *δεδημοσιευμένα*, αἱ δικαστικῶς δηλαδὴ δημευόμεναι οὐσίαι τῶν πολιτῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐῤῥέθη (9).

ϛʹ. Οἱ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν εἰσπραττόμενοι συμμαχικοὶ φόροι, οἵτινες ἦσαν ὅλων τῶν ἄλλων τακτικῶν προσόδων πολλαπλάσιοι, καὶ συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τῆς πόλεως τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν δύναμιν. Προωδοποίησε δὲ τὸν πορισμὸν τοῦτον μετὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅτε ἠνέωξεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν θάλασσαν, ὡς ἀναγνωρίζει ὁ Θουκυδίδης, λέγων (10)· « *Τῆς γὰρ θαλάσσης πρῶτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν ὡς ἀνθεκτέα ἐστί, καὶ τὴν ἀρχὴν εὐθὺς συγκατεσκεύαζεν* ». Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς ἠδυνάτει νὰ στερεώσῃ ὅ,τι ἐθεμελίωσε, διότι τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἀρετὰς ἠμαύρου ἓν ἐλάττωμα, ἡ φιλοκέρδεια· « *σοφὸς... ἀνήρ, τῆς δὲ χειρὸς οὐ κρατῶν* », ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (11), τρία τάλαντα κεκτημένος, κατὰ Κριτίαν (12), ὅτε ἤρξατο, καὶ ἑκατὸν ὅτε ἐπαύσατο πολιτευόμενος, κατὰ δ' Ἡρόδοτον (13), τριάκοντα τάλαντα δεχθεὶς παρὰ τῶν Εὐβοέων ὅπως πολεμήσῃ ἐν Εὐβοίᾳ. Τοιοῦτος ὤν, καὶ δριμείας μομφὰς διεγείρας τῶν συγχρόνων, ἃς ἰδίως ἐκφράζει ὁ Ῥόδιος μελοποιὸς Τιμοκρέων (14), καὶ ἀπὸ τῶν συμμάχων ἀργυρολογῶν, οὐδεμίαν ἐνέπνεεν

(8) Ἴδ. Ἀνωτ. Τμ. Β. Διαίρ. Β. Κεφ. Ζ. σ. 345. — Κεφ. Η, σ. 366
(9) Ἀνωτ. Τμ. Β. Κεφ. Ι. σ 370 — Bœckh, I, 423.
(10) Α, 93.
(11) Β. Ἀριστ. Δ.
(12) Ἐν Αἰλ. Ιʹ. 17.
(13) Η, 4.
(14) Πλούτ. Β. Θεμιστ. ΚΑ. ΚΕ.

αὐτοῖς ἐμπιστοσύνην. Εἰ δὲ καὶ οἱ τῶν νήσων καὶ παραλίων, ἰδίως τῶν ἰωνικῶν πόλεων, κάτοικοι, προσοχθήσαντες πρὸς τῶν Λακεδαιμονίων τὴν ὑπερόπτιν καὶ καταπιεστικὴν ἡγεμονίαν, ἀνεγνώρισαν τὴν τῶν Ἀθηναίων ἤδη ἐν Ὀλ. 76, 6′ (15), ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς προσοικειώσεως αὐτῶν συνεπλήρωσεν ὁ ὑπ' αὐτῶν κληθεὶς χρυσοῦς τοῦ Ἀριστείδου *αἰών*, καὶ τοῦ εὐγενοῦς τούτου ἀνδρὸς ἡ ἀφιλοκέρδεια καὶ δικαιοσύνη.

Ὅπως δ' ἦ ὁ ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους ὀργανωθεὶς Ἑλληνικὸς οὗτος συνασπισμός, ὃν οἱ Μηδικοὶ κίνδυνοι προὐκάλεσαν, ἕτοιμος πάντοτε ν' ἀποκρούσῃ πᾶσαν νέαν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων, προσδιώρισαν οἱ τῆς κληθείσης συμμαχίας ἡγούμενοι Ἀθηναῖοι, νὰ συνεισφέρωσιν εἰς αὐτὴν πλοῖα αἱ πόλεις, αἱ δὲ μὴ δυνάμεναι ἢ μὴ θέλουσαι, νὰ καταβάλλωσι χρήματα, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (16)· «*Ἔταξαν ἅς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον καὶ ἃς ναῦς*», καὶ μέχρι τέλους ἀντὶ πλοίων ἔταξαν εἰς πάσας σχεδὸν χρήματα, ἃ *φόρος* ἐκλήθησαν, ὥστε ἔκτοτε ἔπαυσεν ἡ αὐτονομία αὐτῶν, καὶ ἔμειναν κατ' ὄνομα μόνον σύμμαχοι· δι' ὃ καὶ λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός (17)· «*Ἐξηγούμεθα Χίους μὲν καὶ Μηθυμναίους νεῶν παροχῇ αὐτονόμους, τοὺς δὲ πολλοὺς χρημάτων βιαιότερον φορᾷ*».

Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, ἐν Ὀλ. 77. γ′, συνήρχετο ἡ συμμαχία, καὶ κατετέθη τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον εἰς Δῆλον, κατὰ Θουκυδίδην (18)· «*Ταμεῖον δὲ Δῆλος ἦν, καὶ ξύ-*

(15) Διόδ. ΙΑ, 50.
(16) Α, 96.
(17) ΣΤ, 85. — Ἴδ. καὶ Α, 19. — Β, 9.
(18) Α, 96.

νοδοι εἰς τὸ ἱερὸν ἐγίγνοντο... Ἡγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον, καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων...». Ἐξελέγη δ' ἡ νῆσος ἐκείνη, διότι ἦν ἀνέκαθεν τὸ κέντρον τοῦ Πανιωνίου (19). Περὶ δὲ Ὀλ. 79, δ', κατὰ πρότασιν τῶν Σαμίων, μετετέθη τὸ ταμεῖον πρὸς μείζονα δῆθεν ἀσφάλειαν, εἰς τῶν Ἀθηνῶν τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ κατετέθη εἰς τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος (20), καὶ ἔκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἤρξαντο ἀποκαλοῦντες τοὺς συμμάχους *φόρου ὑποτελεῖς* καὶ *ὑπηκόους* (21). Συνεποσοῦτο δ' ὁ κατ' ἀρχὰς ταχθεὶς φόρος εἰς 460 τάλαντα ἐτησίως, κατὰ Θουκυδίδην (22), καὶ οὐχὶ εἰς 560, ὡς λέγει ὁ Διόδωρος (23)· Ἡ αὐθαιρεσία ὅμως τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ, σφετερισθέντος μέχρι τέλους αὐτόν, καὶ τῶν δημαγωγῶν ἡ δημοκολακεία, φιλοτιμουμένων νὰ θεραπεύωσι πολλῶν τὴν φιλοχρηματίαν, ηὔξησαν τὸν φόρον μέχρι Περικλέους εἰς τάλαντα 600, κατὰ τὴν σύγχρονον μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου (24)· «*Προσιόντων μὲν ἑξακοσίων ταλάντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φόρου κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῶν ξυμμάχων τῇ πόλει*». Αἱ δ' ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἀνακαλυφθεῖσαι ἀναγραφαί, αἱ τὴν φορολογίαν τῶν συμμαχίδων πόλεων ἀναγράφουσαί, (25), χωροῦσι μὲν ἀπὸ Ὀλ. 82 α', ὡς εἶχον εἰκάσει κατ' ἀρχάς, ὡς δ' ἔκτοτε ἀπεδείχθη ἀπὸ 81, γ', μέχρι Ὀλ. 88, δ', διῃρημέναι δ' εἰς *ἀρχάς*, περιέχουσιν ὡς μέσον ὅρον φόρου δι' ἑκάστην ἀρχὴν τάλαντα 5 ½, ἅτινα ἦσαν ἡ διὰ

(19) Ἴδ. Ἀνωτ. Βιβλ. Α, Κεφ. Γ, σ. 35.
(20) Πλουτ. Β. Ἀριστ. ΚΕ. — Διόδ. ΙΒ, 38.
(21) Θουκ. Α, 57. — Ζ, 7.
(22) Α, 96.
(23) ΙΑ, 47.
(24) Β, 13.
(25) Ἴδ. Rang Ant. Héllén. I, Σ. 236, ἑπ. Καὶ Corp. user. Attic. I, Σ. 94. ἑπ.

τὸ ἱερὸν ταμεῖον ὡρισμένη ἑξηκοστὴ τοῦ ἐτησίου φόρου, συμποσουμένου οὕτως εἰς οὐχὶ πλείονα τῶν 330 Ταλάντων. Ἐξηκολούθησεν ὅμως αὐξάνων ὁ φόρος, ἀλλ' ἀτάκτως βεβαίως καὶ διὰ βίας ἐπιβαλλόμενος, μέχρι χιλίων ταλάντων, κατὰ Ξενοφῶντα (26). Κατ' Ἀνδοκίδην δὲ (27), προσδιώρισεν αὐτὸν ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς «*πλέον ἢ διακόσια καὶ χίλια τάλαντα*». Ἀλλ' ἐν Ὀλ. 91, δ, βλέποντες οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς συμμάχους ἤδη δυσανασχετοῦντας πρὸς τὴν καταθλιπτικὴν καὶ ταπεινωτικὴν ταύτην φορολογίαν, ἐπ' ἐλπίδι δὲ τοῦ νὰ ἐξασφαλίσωσι, καὶ ἴσως λανθανόντως καὶ νὰ προσαυξήσωσιν αὐτήν, μετέβαλον αὐτῆς τὸ πρόσχημα, καὶ ἀντικατέστησαν αὐτῇ τὴν *εἰκοστήν*, ἤτοι τέλος εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἐκ 5 % ἐπὶ πάντων τῶν ἐμπορευμάτων εἰς τοὺς συμμαχικοὺς λιμένας, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (28)· «*Καὶ τὴν εἰκοστὴν ὑπὸ τοῦτον τὸν χρόνον τῶν κατὰ θάλασσαν ἀντὶ τοῦ φόρου τοῖς ὑπηκόοις ἐποίησαν, πλείω νομίζοντες ἂν σφισι χρήματα οὕτω προσιέναι*». Τέλος δέ, ἀπὸ Ὀλ. 92, β', καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ἥττης, οἱ σύμμαχοι ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀποσπασθέντες, ἔπαυσαν πᾶσαν φόρου ἀπότισιν. Κατὰ πᾶν ὅμως τὸ διάστημα τοῦτο, ἀπὸ Ὀλ. 81, γ' μέχρις Ὀλ. 92, β', ἂν ὑποτεθῇ ὅτι κατὰ μέσον ὅρον ἦν 600 ταλάντων ὁ ἐτήσιος φόρος, εἰσήχθησαν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων σφετερισθὲν συμμαχικὸν ταμεῖον περὶ τὰ 36400 τάλαντα, ἤτοι 158 ½ ἑκατομμύρια τῶν τότε δραχμῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐν Ὀλ. 101, δ' ἀπαρτιθείσης νέας συμμαχίας (29), ἐπεβλήθη μέτριός τις φόρος ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *συντάξεων*.

(26) Βύρ. Ἀνδ6. Ζ, 1, 27.
(27) Π. Εἰρήν. 9. — Ἴδ. καὶ Αἰσχίν. Π. Πρπρσ6. 51.
(28) Ζ, 28.
(29) Ἴδ. Κατωτ. Μέρ. Δ. Κεφ. ΣΤ.

Αἱ δὲ τῶν διαφόρων τούτων πόρων τὴν εἴσπραξιν ἐπιμελούμεναι ἀρχαὶ ἦσαν αἱ ἑπόμεναι·

Οἱ *Πωληταί*, δέκα τὸν ἀριθμόν, ἀνὰ εἷς ἐκ φυλῆς ἑκάστης, ὧν ὁ πρόεδρος ἐκαλεῖτο *Πρύτανις* (30), συνεδρίαζον ἐν τῷ Πωλητηρίῳ καὶ ἐπεμελοῦντο τῆς πωλήσεως τῶν δεδημευμένων καὶ τῆς μισθώσεως τῶν φόρων καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων. Τῶν φυλῶν ὅμως, τῶν δήμων, καὶ τῶν ἱερῶν τὰ κτήματα ἐξεμισθοῦντο ὑπὸ τῶν προϊσταμένων αὐτῶν.

Οἱ δὲ *Πράκτορες* ἦσαν ἀρχὴ ἐπιμελουμένη τῆς εἰσπράξεως τῶν δικαστικῶν προστίμων, ὡς ὁ Δημοσθένης λέγει (31)· « *Ἐγγράφειν τοῖς πράκτορσιν ὃ τῷ δημοσίῳ γίγνεται* ».

Πεντηκοστολόγοι δ' ἦσαν οἱ εἰσπράττοντες ἐν Ἀττικῇ τὸ τέλος τῆς ἐξαγωγῆς (32)· ἀναλόγως δ' αὐτοῖς ἐγκατέστησαν οἱ *εἰκοστολόγοι*, ἀφ' ὅτου ἐπεβλήθη ἡ εἰκοστὴ τοῖς συμμάχοις (33).

Εἰς ἐκτάκτους δὲ περιστάσεις διωρίζοντο ἐπιμεληταί τινες δι' εἰδικὰς ἐρεύνας περὶ τῶν δημοσίων προσόδων, ὡς οἱ *Ζητηταὶ* ἢ *Μαστῆρες*, ἐνίοτε ἐγκαθιστάμενοι ὅπως ἐξιχνιάσωσι δημοσίους ὀφειλέτας καὶ τὰς περὶ αὐτοὺς καταχρήσεις (34). Τῆς κατηγορίας δὲ ταύτης ἦσαν καὶ οἱ ὑπὸ Ἁρποκρατίωνος μνημονευόμενοι « *Σύνδικοι, ἀρχή τις καθισταμένη μετὰ τὴν ἐκ Πειραιῶς κάθοδον* » (τοῦ Θρασυβούλου), ἵνα ἐξετάσῃ τὰ τῷ δημοσίῳ ἀνήκοντα καὶ παρα-

(30) Ἁρποκρ. Ἐξ Ἀριστ. — Πολυδ. Η, 99.
(31) Πρ. Μακάρτ. 1075.
(32) Δημ. πρ. Φορμ. 909.
(33) Ἀριστοφ. Βατρ. 366.
(34) Δημ. κ. Τιμοκρ. 696. — Φωτ. φ. Ζητηταὶ καὶ μαστῆρες. — Σουΐδ. — Ἁρποκρ. — Lex. Seg. 261.

νόμως κατακρατούμενα, ἢ τὰ δεδημευμένα κτήματα. Τοιοῦτοι καὶ οἱ καθ' ἓν τῶν Ἀνεκδότων τοῦ Βεκκέρου (35) « *Συλλογεῖς, οἵτινες ἀπεγράφοντο τὰς οὐσίας τῶν ὀλιγαρχικῶν* ».

Οἱ δὲ *Ποristαί*, ὧν ὁ Ἀντιφῶν μνημονεύει (36) μετὰ τῶν ταμιῶν καὶ πρακτόρων, καὶ περὶ ὧν τὸ λεξικὸν τῶν ῥητόρων λέγει (37) ὅτι « *εἰσὶν ἀρχή τις Ἀθήνησιν ἥτις πόρους ἐζήτει* », ἐγκαθίσταντο καὶ αὐτοί, ὡς φαίνεται, ἐν δυσκόλοις καιροῖς ἐκτάκτως, ὅπως σκεφθῶσι περὶ εὑρέσεως νέων πόρων.

Τῶν δὲ συμμαχικῶν φόρων εἰσπράκτορες δὲν ὑπῆρχον, διότι αὐτοὺς ἔφερον αὐτοὶ οἱ σύμμαχοι ἐτησίως εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰ μεγάλα Διονύσια, ὡς πολλαχοῦ αἰνίττεται (38), καὶ ῥητῶς καὶ αὐταρέσκως λέγει (39) ὁ Ἀριστοφάνης·

> « Τοιγάρ τοι νῦν ἐκ τῶν πόλεων τὸν φόρον ὑμῖν ἀπάγοντες
> ἥξουσιν, ἰδεῖν ἐπιθυμοῦντες τὸν ποιητὴν τὸν ἄριστον ».

Πρὸς ἀπροθύμους ὅμως συμμάχους ἐπέμποντο ἐκτάκτως οἱ *ἀργυρολόγοι* (40), ἤ, κατὰ τοὺς Γραμματικούς, *Ἐκλογεῖς* (41), πρὸς ἐκτάκτων συνεισφορῶν ἀπαίτησιν, ὡς ἐπέμφθη ὁ δημαγωγὸς Λυσικλῆς εἰς Κύζικον, ὅπου καὶ ἐφονεύθη.

Συλλεγέντας δὲ τοὺς πόρους τούτους παρελάμβανον, διετήρουν καὶ διένεμον αὐτοὺς κατὰ τὰς ἀνάγκας ἕτεραι οἰκονομικαὶ ἀρχαί. Τούτων δ' ἀρχαιοτάτη ἦν ἡ τῶν *Κωλακρετῶν*,

(35) Bekk. Anecd. 304.
(36) Π. Χορευτ. 791.
(37) 294.
(38) Σφ. 650. — Ἀχαρν. 510. — Ἴδ. καὶ Σχολ. — Ἰσοκρ. π. Εἰρ. 29.
(39) Ἀχαρν. 650.
(40) Θουκυδ. Γ, 19.
(41) Ἴδ. Bœckh, I, 168· — Hemsterh. ad Luc. Charon, 188.

ὧν ἡ ὀρθοτέρα ἐπωνυμία ἦν *κωλαγρέται*(42), διότι ἦσαν ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι οἱ τὰ *κῶλα* τῶν θυσιῶν *ἀγείροντες* πρὸς διανομήν, ἄρα πιθανῶς μετὰ ταῦτα οἱ διανέμοντες τὰ γέρα τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ οἱ ἔχοντες καὶ τὸ ταμεῖον τῶν *Ναυκραρικῶν*. Ἀλλ᾽ ἀπὸ Κλεισθένους καὶ τῆς 67ης Ὀλυμπιάδος, ἀφηρέθη ἀπ᾽ αὐτῶν πᾶσα τοιαύτη ἐνέργεια, καὶ ἔμειναν μόνον, κατ᾽ Ἀριστοφάνην(43), καὶ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν πάντων τῶν γραμματικῶν, ταμίαι τοῦ δικαστικοῦ μισθοῦ, ἀφ᾽ ὅτου τοιοῦτος ἤρξατο χορηγούμενος, ἐπὶ Περικλέους, ὡς ὑποτίθεται. Ἐσφαλμένως δὲ συγχέουσιν αὐτοὺς μετὰ τῶν ταμιῶν τῆς Θεοῦ ὁ Πολυδεύκης(44) καὶ ἄλλοι γραμματικοί. Ὁ δὲ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους(45) ἀποδίδωσιν εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐν Πρυτανείῳ σιτήσεως, λίαν πιθανῶς, διότι θὰ ἦτον αὕτη λείψανον τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας.

Τὴν δ᾽ ἐνέργειαν ἣν ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν κωλακρετῶν ὁ Κλεισθένης, ἀνέθετο εἰς τοὺς *Ἀποδέκτας*, οἵτινες διὰ κλήρου ἐξελέγοντο δέκα, ἀνὰ εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, καὶ καθῆκον εἶχον νὰ καταγράφωσι τοῦ δημοσίου τοὺς ὀφειλέτας, νὰ ἐξαλείφωσιν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τὰ ὀνόματα τῶν ἐξοφλησάντων, καί, χωρὶς αὐτοὶ νὰ ἔχωσιν ἴδιον ταμεῖον, νὰ κατανέμωσι λογιστικῶς τὰς εἰσπράξεις εἰς τὰ διάφορα ταμεῖα, ν᾽ ἀποφασίζωσι τὰς ὡς πρὸς τὰς εἰσπράξεις προκυπτούσας μικρὰς ἀμφισβητήσεις, καὶ νὰ εἰσάγωσιν εἰς τὰ δικαστήρια τὰς περὶ αὐτῶν δίκας, ὡς λέγει ὁ Πολυδεύκης(46)· « *Ἀποδέκται δὲ ἦσαν δέκα, οἳ τοὺς φόρους καὶ τὰς εἰσ-*

(42) Τιμεν. 171. — Φώτ.
(43) Σφ. 693. 723. — Ὄρν. 1540.
(44) Η, 97. Ἴδ. Bœckh, I, 189.
(45) Ὄρν. 1540.
(46) Η, 97.

φορὰς καὶ τὰ τέλη ἀπεδέχοντο, καὶ τὰ περὶ τούτων ἀμφισβητήσιμα ἐδίκαζον, εἰ δέ τι μεῖζον ἦν, εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον» · καὶ τὸ Μέγα ἐτυμολογικὸν (47)· «*Ἄρχοντες κληρωτοί... οἵτινες παρελάμβανον καὶ ἀπεδέχοντο τὰ γραμματεῖα τῶν ὀφειλόντων τῷ δημοσίῳ... εἶτα ἐξητάσαντο τὰ ὀφειλόμενα καὶ τὰ ἀποδιδόμενα χρήματα σὺν τῇ Βουλῇ, καὶ ἐμέριζον εἰς ἃ χρὴ ἀναλίσκειν*».

Εἰς δὲ τὴν διατήρησιν τῶν δημοσίων χρημάτων ὑπῆρχον διάφορα ταμεῖα διαφόρων ἀρχῶν, ὑπὸ ἰδίους ταμίας διατελοῦντα, εἰς οὓς οἱ ἀποδέκται κατένεμον τὰς εἰσπράξεις. Ἀπὸ τῶν χρόνων δὲ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ὅτε ηὔξησαν ἐπίσης καὶ δαπάναι καὶ πόροι, ἐγκατέστη ἰδιαίτερος *ταμίας*, ἢ *ἐπιμελητὴς τῶν κοινῶν προσόδων* (48), ἢ *ταμίας τῆς κοινῆς διοικήσεως* λεγόμενος (49), ἢ καὶ *ταμίας τοῦ δήμου* ἐνίοτε ἐν ἐπιγραφαῖς ἀποκαλούμενος, τὸ κοινὸν ταμεῖον διοικῶν, καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου ἐπὶ μίαν πενταετηρίδα χειροτονούμενος, δυνάμενος δὲ νὰ ἐκλεχθῇ καὶ ἐκ δευτέρου, ὡς τοῦτο ἐγένετο διὰ τὸν Ἀριστείδην. Ἀλλ' οἱ τοῦ Λυκούργου ἀντίπαλοι κατώρθωσαν, κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ (50), νὰ ἐκδοθῇ νόμος ὁρίζων· «*μὴ πλείω τῶν πέντε ἐτῶν διέπειν τὸν χειροτονηθέντα ἐπὶ τὰ δημόσια χρήματα*». Οὐχ ἧττον ὅμως διῴκησεν αὐτὸς τὸ ταμεῖον ἐπὶ τρεῖς πενταετηρίδας, πρῶτον μὲν ὢν ταμίας αὐτός, μετὰ ταῦτα δὲ κατορθώσας νὰ ἐκλεχθῶσιν οἰκεῖοι αὐτοῦ, ὥστε ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἐξηκολούθησε διευθύνων τὰ τῶν προσόδων. Εἰς χεῖρας δὲ τοῦ ταμίου τούτου συνεκεντροῦντο

(47) Σ. 124. — Ἰδ. καὶ Ἀριστοτ. πολιτ. ΣΤ'. 5, 4.
(48) Πλούτ. Β, Ἀριστ. Δ.
(49) Αἰσχ. Π. Παραπρ. 43. — Πολυδ. κτλ.
(50) Πλούτ. Β. Ι. Ῥητ. ΙΒ.

πάντα τὰ δημόσια χρήματα, καὶ οὗτος, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς βεβαίως τῶν Ἀποδεκτῶν, διηύθυνεν αὐτὰ εἰς τοὺς εἰδικοὺς ταμίας, ὧν καὶ ἐπετήρει τὴν διαχείρισιν. Ἐπὶ δὲ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιγραφῶν, ἀνθ' ἑνὸς ταμίου διωρίζετο ἐπιτροπή, καλουμένη *οἱ ἐπὶ τῇ διοικήσει*.

Ἰδιαίτερα δὲ ταμεῖα εἶχον πάντα τὰ μεγάλα ἱερά, καὶ ταμίας προϊσταμένους αὐτῶν. Ἤδη ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει (51) *ταμίας τοῦ ἱεροῦ*, τοῦ τῆς Πολιάδος ἀναμφιβόλως, ἧς ὁ ναὸς ἦν ὁ ἀρχαῖος ἐν Ἀκροπόλει. Ὅτε δ' ἐν Ὀλυμπιάδι 85, δ' καθιερώθη ὁ Παρθενών, ἐγκατέστησαν τότε οἱ κληθέντες *ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηνᾶς*, καὶ ἄλλοι *ταμίαι τῶν ἄλλων θεῶν*, ὅλων ὁμοῦ. Ἦσαν δ' ἑκάτεροι ἀνὰ δέκα, κληρούμενοι, κατὰ Πολυδεύκην (52), ἐτησίως ἐκ μόνων τῶν πεντακοσιομεδίμνων, διότι ἀπῃτεῖτο παρ' αὐτῶν ἡ τῆς εὐπορίας αὕτη ἐγγύησις. Εἰσήγετο δ' εἰς τὰ ταμεῖα ταῦτα τὸ προϊὸν τῶν ἱερῶν τεμενῶν, τῶν εὐσεβῶν ἀφιερωμάτων, τοῦ εἰς τοὺς θεοὺς ἀφοριζομένου μέρους τῶν λαφύρων, καὶ προσέτι ἐκ πασῶν τῶν δημεύσεων εἰς μὲν τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἡ δεκάτη (53), εἰς δὲ τὸ τῶν ἄλλων Θεῶν ἡ πεντηκοστή· δι' ὃ καὶ οἱ ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων εἶχον δικαιοδοσίαν τινὰ ἐπὶ τῶν δημεύσεων, δυνάμενοι ν' ἀκυρώσωσιν ἃς δὲν ἐνέκρινον περὶ αὐτῶν ἀποφάσεις (54). Τὸ ταμεῖον δὲ τῆς Ἀθηνᾶς ἦν κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ Ὀπισθοδόμῳ τοῦ Παρθενῶνος, τὸ δὲ τῶν ἄλλων Θεῶν ἀλλαχοῦ. Ἀλλ' ἐν Ὀλυμπιάδι 90, 6' ἐναπετέθη καὶ τοῦτο

(51) Η, 51.
(52) Η, 97.
(53) Δημοσθ. πρ. Μακάρτ. 1074.
(54) Λυσ. Υπ. Στρατ. 323. 324.—Ἀνδ. π. Μυστ. 26.—Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 62, 63. — κ. Θεοκρίν. 1327. 1337.

ὁμοῦ μετὰ τοῦ τῆς Ἀθηνᾶς (55), καὶ πιθανῶς ἐν Ὀλ. 94, μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς καταστροφήν, συνεχωνεύθησαν αἱ δύο ἐπιτροπαὶ εἰς μίαν δεκαμελῆ, κληθεῖσαν *ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν* (56), καὶ μεταγενεστέρως πάλιν μόνον *ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηνᾶς*, ὡς καλοῦνται ἔν τινι ἐπιγραφῇ ἐξ Ὀλυμπιάδος 106, δ' (57).

Εἰς ἐπιμέλειαν δὲ τοῦ ἐν Δήλῳ διατηρουμένου ταμείου τῶν συμμάχων, ἐγκατέστησαν ἀπὸ Ὀλ. 77, γ' οἱ κλη θέντες μὲν *Ἑλληνοταμίαι*, ὄντες δὲ Ἀθηναῖοι, πιθανῶς δέκα τὸν ἀριθμόν (58), Ὅταν δ' ἐν Ὀλ. 79, δ' τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον μετετέθη εἰς Ἀθήνας, παρεδόθη αὐτὸ ἐπίσης εἰς τοὺς Ταμίας τῆς Ἀθηνᾶς· ἀλλ' οἱ Ἑλληνοταμίαι οὐχ ἧττον παρέμειναν, καὶ τὰ σπουδαῖα ἔργα αὐτῶν ἦσαν ἡ τῶν φόρων ἀναγραφή (59), καὶ ἡ ἀπ' αὐτῶν καταβολὴ εἰς διαφόρους δαπάνας, ἰδίως, κατ' ἀρχάς, εἰς τὰς στρατιωτικάς, καὶ ἐπὶ Περικλέους καὶ εἰς τὰς τῶν μεγάλων οἰκοδομῶν δι' ὧν κατεκοσμήθησαν αἱ Ἀθῆναι. Ἐνίοτε δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ἐπιτοπίως ἐπέμποντο οἱ ταμίαι, πρὸς συλλογὴν ἢ ῥύθμισιν τῶν φόρων (60), καὶ πολιτικὴν ὅτι ἐξήσκουν ἐπιῤῥοήν, ὡς αἰνίττεται ὁ Πολυδεύκης (61)· « *Τοὺς φόρους ἐκλέγοντες, καὶ ἐπὶ τῶν νήσων τὸ παρὰ τῶν νησιωτῶν εἰσπράττοντες, καὶ τὰς πολιτείας αὐτῶν ἐφορῶντες* ». Εἶχον δὲ καὶ *παρέδρους* προσέτι, οἵτινες συνέδραμον

(55) Ἴδ. Rang. Antiq. Hell. N. 118.
(56) Ἴδ. Bœckh, Corp. Inscr. Gr. N. 150.
(57) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 863b. (Ἀρχ. Ἐφ. 114).
(58) Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 82.
(59) Ἴδ. Rang. Αὐτ. I, N. 131-248.
(60) Rang. Αὐτ. N. 165.
(61) Η, 114.

αὐτοὺς εἰς τῶν καθηκόντων αὐτῶν τὴν ἐκτέλεσιν. Ἔπαυσε δ' ἡ ἀρχὴ αὕτη ὑπάρχουσα ἀπὸ τῆς ἀναρχίας, ὅτε ἔπαυσαν καὶ οἱ συμμαχικοὶ φόροι εἰσρέοντες.

Οἱ δ' ἰδιαίτεροι τῶν ἀρχῶν ταμίαι, εἰς οὓς οἱ πόροι κατενέμοντο ὑπὸ τῶν ἀποδεκτῶν, καὶ ἐχορηγοῦντο ὑπὸ τοῦ ταμίου τοῦ δήμου, ἐξελέγοντο ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, πλὴν τοῦ τῆς *Παράλου*, ὅστις ἐχειροτονεῖτο ὑπὸ τοῦ δήμου, κατὰ Δημοσθένην (62), διότι ὁ δῆμος ἦν τῆς Παράλου τριήραρχος, καὶ διότι πολλὰ τῶν δημοσίων χρημάτων δι' αὐτῆς ἐκομίζοντο, ὥστε τὸ ταμεῖον αὐτῆς ἦν κυρίως ἀπόσπασμα τοῦ δημοσίου ταμείου.

Τῶν δὲ δημοσίων εἰσπράξεων, ἀφ' οὗ ἐγίνετο χρῆσις εἰς ὅ,τι εἰδικῶς ἦσαν προσδιωρισμέναι, τὰ περισσεύματα ἐχρησίμευον κατὰ τὸν νόμον ἐν καιρῷ πολέμου εἰς ἀνάγκας στρατιωτικάς, ὡς ἐν Δημοσθένει (63)· «*Κελευόντων τῶν νόμων, ὁπόταν πόλεμος ᾖ, τὰ περιόντα χρήματα τῆς διοικήσεως στρατιωτικὰ εἶναι*», ὅπερ ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ ἐπιγραφῆς τῆς 90ῆς Ὀλυμπιάδος (64), περιλαμβανούσης τὴν περικοπήν· «*Ἐπειδὰν δὲ ἀποδεδομένα ᾖ τοῖς θεοῖς τὰ χρήματα, εἰς τὸ νεώριον καὶ τὰ τείχη τοῖς περιοῦσι χρῆσθαι χρήμασι*». Διωρίσθη δὲ μετ' Εὐκλείδην, πρὸς διαχείρισιν τῶν χρημάτων τούτων *ταμίας τῶν στρατιωτικῶν*, συνεχῶς μὲν ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναφερόμενος, ἐν συγγραφεῦσιν ὅμως ἀπαντώμενος ἅπαξ μόνον (65), δι' Ὀλυμπιάδα 110, δ', ἴσως διότι ἐκτάκτως μόνον διωρίζετο, ἐν καιρῷ πολέμου.

Ἐπὶ δ' εἰρήνης τὰ περισσεύματα ταῦτα ἐχρησίμευον εἰς

(62) Κ. Μειδ. 570.
(63) Κ. Νεαίρ. 1346.
(64) Rang. Αὐτ. Ν. 118, Α, τέλ.
(65) Πλάτ. Β, Ι' Ῥητ. Λυκούργ.

Θεωρικά, ἤτοι εἰς δαπάνας θυσιῶν καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν δείπνων, καὶ ἐξ αὐτῶν διενέμετο προσέτι ἐπὶ Πρατίνου (ἐν 'Ολ. 70) καὶ τὸ *Θεατρικὸν* διώβολον, διὰ τὴν φοίτησιν εἰς τὸ θέατρον. 'Εγίνετο δὲ τῶν Θεωρικῶν ἡ διανομή (66), ὡς καὶ αἱ ἑστιάσεις (67), κατὰ δήμους, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς δαπάνης ταύτης, καὶ τῶν δι' αὐτὴν εἰσπράξεων τεταγμένη ἀρχὴ ἐκαλεῖτο *Θεωρικὴ ἀρχή*, ἢ ἡ *ἐπὶ τῷ Θεωρικῷ ἀρχή*, ἢ *ἄρχοντες τῶν Θεωρικῶν*, χειροτονούμενοι ὑπὸ τοῦ δήμου (68) πιθανῶς ἀνὰ εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, καὶ ἦσαν οἱ αὐτοὶ καὶ πάρεδροι τῶν Πωλητῶν, δικαίωμα ἔχοντες ἐπὶ τῶν περισσευμάτων τῶν πόρων οἵτινες προέκυπτον ἐκ πωλήσεων καὶ μισθώσεων. 'Αλλ' ἐπὶ Φιλίππου, τὴν κουφότητα τοῦ δήμου ἐκμεταλλευόμενος ὁ δημαγωγὸς Εὔβουλος ὁ 'Αναφλύστιος, ἐπρότεινε, κεχαρισμένως αὐτῷ νὰ διανέμωνται τοῖς πολίταις πάντα τὰ περισσεύματα ὡς *θεατρικά*, ἤτοι δι' εἰσιτήρια εἰς τὰ θέατρα καὶ τὰς τελετάς, καὶ συγχρόνως ἐξώγκωσε τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἀρχῆς τῶν θεωρικῶν, συγχωνεύσας εἰς αὐτὴν καὶ τὴν τῶν 'Αποδεκτῶν καὶ τὴν τῶν νεωρίων καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ λογιστοῦ τῆς Βουλῆς (69), ὥστε αὕτη νὰ ἔχῃ τὸν ἔλεγχον πασῶν τῶν δαπανῶν, καὶ τὴν ἐγγύησιν ὅτι οὐδὲν εἰς ἐκείνας δίδοται δυνάμενον νὰ ἐπιφυλαχθῇ εἰς τὰ Θεωρικά. Οὕτω λέγει ὁ Αἰσχίνης (70)· «*Πρότερον μὲν τοίνυν ἀντιγραφεὺς ἦν χειροτονητὸς τῇ πόλει, ὃς καθ' ἑκάστην πρυτανείαν ἀπελογίζετο τὰς προσόδους τῷ δήμῳ, διὰ δὲ τὴν πρὸς Εὔβουλον γενομένην πίστιν ὑμῖν, οἱ ἐπὶ τὸ Θεωρικὸν κεχειρο-*

(66) Δημ. κ. Λεωχ. 1091, 24.
(67) 'Ισ. π. 'Αστυφ. κλ. 21.
(68) Οὐλπ. εἰς Δημ. 'Ολυνθ. Α, 13.
(69) 'Ιδ. 'Ανωτ. Τμ. Β, Κεφ. Θ.
(70) Κ. Κτησ. 7.

τονημένοι ἦρχον μέν, πρὶν ἢ τὸν Ἡγήμονος νόμον γενέσθαι, τὴν τοῦ ἀντιγραφέως ἀρχήν, ἦρχον δὲ τὴν Ἀποδεκτῶν καὶ νεωρίων, καὶ σκευοθήκην ᾠκοδόμουν, ἦσαν δὲ καὶ ὁδοποιοί, καὶ σχεδὸν τὴν ὅλην διοίκησιν εἶχον τῆς πόλεως».

Τὴν δ' ἄφρονα ταύτην πρότασιν, προθύμως ψηφισθεῖσαν, ἐκύρωσεν ὁ δῆμος καὶ διὰ ποινικῆς ῥήτρας θανάτου κατὰ τοῦ τολμήσοντος ποτὲ νὰ προτείνῃ τὴν ἐσαῦθις χρῆσιν τῶν περισσευμάτων εἰς τὰ στρατιωτικά· ὥστε εὐτυχὴς ἦν ὁ Ἀπολλόδωρος εἰς μόνον δεκαπέντε ταλάντων ζημίαν ὑποβληθείς, ὅτε, ἐν Ὀλ. 106, δ', κατώρθωσεν ἐπ' ὀλίγον ν' ἀποδώσῃ πάλιν εἰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τὰ περισσεύματα. Καὶ μετεμελήθη μὲν μετὰ ταῦτα ὁ Εὔβουλος (71)· ἀλλ' ἡ δόξα τῆς καταργήσεως τοῦ σκανδαλώδους τούτου νόμου ἐναπέκειτο εἰς τὸν Δημοσθένην, ὅστις, ἐν Ὀλ. 110, β', ἐπὶ τῶν Θεωριῶν ὢν τεταγμένος, δι' ὃ ἦν καὶ τειχοποιός, προτάσει τοῦ Ἡγήμονος, ἐπέτυχε «*τὰ θεωρικὰ στρατιωτικὰ ποιεῖν*» (72), καί, ὡς ὁ Φιλόχορος λέγει (73)· «*Τὰ δὲ χρήματα ἐψηφίσαντο πάντ' εἶναι στρατιωτικά*». Καὶ τότε περιωρίσθη πάλιν ἡ ὀχλοκρατικὴ ἐξουσία τῆς θεωρικῆς ἀρχῆς.

β'. Λειτουργίαι.

Ἀλλὰ τῶν μὲν συμμαχικῶν φόρων τὸ πλεῖστον εἰδικῶς ἐχρησίμευσεν εἰς ἀνέγερσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἀριστουργημάτων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ εἴς τινας τῶν ἐκστρατειῶν,

(71) Δημ. π. Πρπρσβ. 435.
(72) Αὐτ. 434.
(73) Ἐν Διον. Ἀλικ. ΣΤ, 742.

ὡς ἐκ Θουκυδίδου μανθάνομεν (1), ὅτι, πρὸ τῆς ἐνάρξεως ἔτι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἰς οἰκοδομὰς καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ποτιδαίας ἐδαπανήθησαν 3700 τάλαντα, ἐκ δ' Ἰσοκράτους (2), ὅτι 1200 τάλαντα ἐδαπανήθησαν εἰς μόνην τὴν πολιορκίαν τῆς Σάμου, χορηγούντων, κατ' ἐπιγραφὴν (3), τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας τῶν Ἑλληνοταμιῶν.

Οἱ λοιποὶ δὲ τακτικοὶ πόροι, περὶ ὧν προεῤῥέθη, ἦσαν ἐλάχιστοι, καὶ ὅλως ἀνεπαρκεῖς· διὸ καὶ εἰς τὰς πλείστας δημοσίας ἀνάγκας ἐπήρκουν οἱ Ἀθηναῖοι δι' ἐκτάκτων εἰσφορῶν, καὶ κατὰ μέρος καὶ δι' ἀτομικῶν ὑπηρεσιῶν, συνδεδεμένων μετὰ δαπάνης τῶν πλουσίων. Ἐλέγοντο δ' αἱ τοιαῦται ὑπηρεσίαι *λειτουργίαι*, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης (4)· «*Ὅσον τε τριηραρχεῖν ἢ φυλαρχεῖν ἢ χορηγεῖν ἤ τινα εἰς τοιαύτην λειτουργίαν ἔμελλον δαπανᾷν*»· καί, ἡ λέξις παρήγετο ἐκ τοῦ *λεῖτον*, παραγώγου τοῦ *λεώς*, ὥστε λέγει καὶ ὁ Ἡρόδοτος (5) ὅτι «*λήϊτον καλοῦσι τὸ πρυτανεῖον οἱ Ἀχαιοί*». Ὑπετίθετο δ' ὅτι διὰ τὰς λειτουργίας κατέβαλλεν ἡ πόλις, ἀφιεῖσα τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἔργων τοῖς ἰδιώταις· ἀλλ' ἡ δαπάνη εἰς ἣν οὗτοι ὑπεχρεοῦντο ἦν σχεδὸν πάντοτε πολλαπλασία τῶν ὅσα ἐλάμβανον.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, ὅτε τιμοκρατικὸν εἶχεν ὀργανισμὸν ἡ πολιτεία, καὶ τὴν δύναμιν καὶ διαφόρων ἀρχῶν τὴν ἐξάσκησιν ἐκέκτηντο οἱ πλούσιοι, δίκαιον, καὶ μέχρι τινὸς ἀνεπαχθὲς ἦν αὐτοὶ νὰ φέρωσι καὶ τὰ δημόσια βάρη, ἀναλόγως τῆς ἑκάστοτε περιουσίας. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου, μετὰ τὸν θάνα-

(1) Β, 13.
(2) Π. Ἀντιδ. 69.
(3) Ἴδ. Rang. Ant. Hell. I, N. 117-121 κτλ.
(4) Οἰκον. Β, 5.
(5) Ζ. 197.

τον μάλιστα τοῦ Περικλέους, κορυφωθέντος τοῦ δημοκρατικοῦ ἐκτραχηλισμοῦ, οἱ πλούσιοι ἀπεγυμνώθησαν τῆς ἐξουσίας, καὶ ἡ δύναμις καὶ τὰ ὠφελήματα αὐτῆς περιῆλθον εἰς τὸν ὄχλον, ἔκτοτε δεινὴ κατέστη τῶν πλουσίων ἡ θέσις, αὐτῶν μόνων δαπανώντων ἄνευ οὐδενὸς ἰδίου πλεονεκτήματος, καὶ ἐκτιθεμένων εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν πολλῶν, οἵτινες ἀνευθύνως καὶ ἀνελέγκτως διατάττοντες, ηὔξανον τὰς ὑποχρεώσεις ἐκείνας, διότι αὐτοὶ δὲν ἐπιέζοντο ὑπ' αὐτῶν, καὶ διότι μετὰ φθόνου ἔβλεπον τὴν τοῦ πλούτου ὑπεροχήν, καὶ ἔχαιρον ἐλαττοῦντες αὐτήν. Οὕτω λέγει ὁ Ἰσοκράτης (6)· «*Ἃ τοιαύτας ἐμποιεῖ λύπας, ὡς ἄλγιον ζῆν τοὺς τὰς οὐσίας κεκτημένους ἢ τοὺς συνεχῶς πενομένους... οὐ γὰρ τοῦτο σκοποῦσιν, ἐξ ὅτου τρόπου τοῖς δυναμένοις τὸν βίον ἐκποριοῦσιν, ἀλλ' ὅπως καὶ τοὺς ἔχειν τι δοκοῦντας τοῖς ἀπόροις ἐξισώσουσι*»· καὶ ὁ Ὀλίγαρχος λέγει ἐν Θεοφράστῳ (7)· «*Πότε παυσόμεθα ὑπὸ λειτουργιῶν καὶ τριηραρχιῶν ἀπολλύμενοι;*» Συνεχῆ δ' εἰσὶ τὰ παράπονα τῶν πτωχευσάντων ἕνεκα λειτουργιῶν, ὡς ὁ τοῦ Εὐέργου καὶ Μνησιβίου ἀντίδικος λέγει περὶ τῶν σκευῶν του ἐν Δημοσθένει (8)· «*Ἀλλ' ὑπὸ τῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς φιλοτιμίας τὰ μὲν ἐνέχυρα κεῖται αὐτῶν, τὰ δὲ πέπραται*». Καὶ ὁ Ἀντιφάνης (9)· «*Ἡ γὰρ εἰσφορά τις ἥρπακεν τἄνδοθεν πάντ', ἢ δίκη τις περιπεσὼν ἀπώλετο, ἢ στρατηγήσας προσῶφλεν, ἢ χορηγὸς αἱρεθείς, ἱμάτια χρυσᾶ παρασχὼν τῷ χορῷ ῥάκος φορεῖ*»· καὶ εἰς ταύτην τὴν ἐν Ἀθή-

(6) Π. Εἰρήν. 128.-
(7) Χαρακτ. ΚΘ, 3.
(8) Κ. Εὐέργ. καὶ Μνησιβ. 1155. Ἴδ. καὶ Ὀλυνθ. Β, 27. — Π. Συντάξ. 174. — Ἰσαί. Π. Φιλοκτ. κλ. 38.
(9) Ἐν Ἀθην. Γ, 62.

ναις πίεσιν τῶν πλουσίων ἀφορᾷ ὁ Ἀριστοτέλης, λέγων (10)· «*Δεῖ δ' ἐν ταῖς Δημοκρατίαις τῶν εὐπόρων φείδεσθαι, καὶ μὴ μόνον τὰς κτήσεις μὴ ποιεῖν ἀναδάστους, ἀλλὰ μηδὲ τοὺς καρπούς, ὃ ἐν ἐνίαις τῶν πολιτειῶν λανθάνει γινόμενον*».

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ τῶν λειτουργιῶν ἐκανονίζοντο διὰ νόμου, καὶ ὑπῆρχεν ὡς πρὸς αὐτὰς ἰσότης, ἢ ἴση ἀναλογία, οὐχὶ μὲν μεταξὺ πάντων τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ τοὐλάχιστον μεταξὺ πάντων τῶν εὐπόρων, διὰ τοῦτο οὐδεὶς παρεπονεῖτο ἰδίως ὡς μᾶλλον ἀδικούμενος, καὶ ἀγογγίστως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπεβάλλοντο εἰς αὐτὰς οἱ λειτουργοῦντες, ὡς λέγει ἀλλαχοῦ (11) ὁ Δημοσθένης· «*Τὸ πάντας ποιοῦν καὶ φιλοτιμεῖσθαι καὶ ἀναλίσκειν ἐθέλειν, ἐκεῖνο ἐστίν, ὅτι τῶν ἴσων καὶ τῶν δικαίων ἕκαστος ἡγεῖται ἑαυτῷ μεθεῖναι ἐν τῇ δημοκρατίᾳ*». Οἱ φιλοδοξότεροι ἢ φιλοτιμότεροι μάλιστα καὶ ἐθεώρουν τὰς λειτουργίας ὡς εὐπροσδέκτους ἀφορμὰς πρὸς ἐπίδειξιν πλούτου καὶ πρὸς θήρευσιν δημοτικῆς εὐνοίας. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (12) καλούμενα «*λαμπρὰ καὶ θεοπρεπῆ φιλοτιμήματα*» τοῦ Νικίου, ὅτε δαπανηροτάτην ὡδήγησε θεωρίαν εἰς Δῆλον, καὶ ἡ μεγίστη καὶ δημοτικωτάτη κατὰ τὰς δημοσίους ἑορτὰς πολιτέλεια τοῦ Ἀλκιβιάδου, περὶ οὗ λέγει ὁ Ἰσοκράτης (13)· «*Ἐν ταῖς θυσίαις καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς περὶ τὴν ἑορτὴν δαπάναις οὕτως ἀφειδῶς διέκειτο καὶ μεγαλοπρεπῶς, ὥστε φαίνεσθαι τὰ κοινὰ τῶν ἄλλων ἐλάττω τῶν ἰδίων τῶν ἐκείνου*». Εἰ δὲ καὶ παρὰ πάντων ἀδύνα-

(10) Πολ. Ε, 7, 11.
(11) Κ. Μειδ. 536.
(12) Β. Νικ. Γ.
(13) Π. Ζεύγ. 33.

τον ἦν ν' ἀπαιτηθῇ ἡ τοιαύτη ἐλευθεριότης, δὲν εὐηρέστει ὅμως ὁ ἁπλῶς *ἀφοσιούμενος*, ἤτοι ὁ τὰ ἀπολύτως μόνον ἀναγκαῖα χορηγῶν, ὡς ἀποδείκνυσι τοῦ Ἰσαίου ἡ ἔκφρασις (14)· «*Οὐδ' ἀφοσιούμενος, ἀλλ' ὡς οἷόν τ' ἄριστα παρασκευαζόμενος*». Πολλάκις μάλιστα πλούσιοι πολῖται, ὡς καὶ ξένοι, τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας ὀρεγόμενοι, ἀνεδέχοντο ἐθελοντὶ λειτουργίας μὴ ἐπιβαλλομένας αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου, ὡς ἔπραξε καὶ λέγει ὁ Δημοσθένης (15)· «*Παρελθὼν ὑπησχόμην ἐγὼ χορηγήσειν ἐθελοντής*».

Ἐκαλοῦντο δέ τινες τῶν λειτουργιῶν *ἐγκύκλιοι*, ὅσαι κατὰ τακτικὴν καὶ ὡρισμένην σειρὰν ἐπεβάλλοντο τοῖς πολίταις, οὖσαι, κατὰ Δημοσθένην (16), ἰδίως θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος· «*Ταῦθ' ἱερῶν ἐστὶν ἅπαντα τὰ ἀναλώματα*». Ἦσαν δὲ αὗται ἡ *Χορηγία*, ἡ *Γυμνασιαρχία*, ἡ *Λαμπαδαρχία*, ἡ *Ἀρχιθεωρία* καὶ ἡ *Ἑστίασις*, καὶ ὑπέκειντο εἰς αὐτὰς μόνοι οἱ κεκτημένοι «*τριτάλαντον οἶκον*» (17), ἤτοι πρόσοδον τοὐλάχιστον τριῶν ταλάντων (18), οἵτινες οὐδ' ἦσαν *πολὺ πλείους κατ' ἔτος* τῶν ἑξήκοντα ἐπὶ Δημοσθένους, λέγοντος (19)· «*Πόσοι δήποτ' εἰσὶν οἱ κατ' ἐνιαυτὸν τὰς ἐγκυκλίους λειτουργίας λειτουργοῦντες ἡμῖν, Χορηγοί, καὶ Γυμνασίαρχοι καὶ Ἑστιάτορες; Ἑξήκοντα ἴσως, ἢ μικρῷ πλείους σύμπαντες οὗτοι*».

Καὶ ἡ μὲν *Χορηγία* ἦν ἡ ὑπὸ ἰδιώτου καταβαλλομένη ἐπιμέλεια καὶ δαπάνη πρὸς προπαρασκευὴν τῶν χορευτῶν κατὰ διαφόρους δημοσίας ἑορτάς, ἃς ὁ Ξενοφῶν ἀπαριθμεῖ

(14) Π. Ἀπολ. κλ. 38.
(15) Κ. Μειδ. 519.
(16) Π. Λεπτ. ρδ' (Δούκ.).
(17) Ἰσ. π. Πύρ. κλ 80.
(18) Δημ. κ. Ἀφόβ. 833.
(19) Κ. Λεπτ. 463.

λέγων (20)· « *Εἰς Διονύσια καὶ Θαργήλια καὶ Παναθήναια καὶ Προμήθεια καὶ Ἡφαίστεια* ». Ἦσαν δ' οἱ χοροὶ δραματικοὶ κατὰ τὰς Διονυσιακὰς ἑορτάς, ἤτοι τὰ ἐν ἀγροῖς ἢ ἐν Πειραιεῖ κατὰ Ποσειδεῶνα τελούμενα Διονύσια, τὰ Λήναια, τὰ κατὰ Γαμηλιῶνα, τὰ Ἀνθεστήρια κατ' Ἀνθεστηριῶνα, καὶ τὰ Διονύσια τὰ μεγάλα κατ' Ἐλαφηβολιῶνα ἐν ἄστει τριετηρικῶς, ἤτοι ἀνὰ πᾶν δεύτερον ἔτος, πανηγυριζόμενα (21), ἐν ᾧ ἕτεροι (22) συγχέουσι τὰ Λήναια πρὸς τὰ ἐν ἀγροῖς Διονύσια, ἢ πρὸς τ' Ἀνθεστήρια. Ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ διατηρηθέντι ἐν Δημοσθένει (23) λέγεται· « *Ὅταν ἡ πομπὴ ᾖ τῷ Διονύσῳ ἐν Πειραιεῖ καὶ οἱ κωμῳδοί, καὶ οἱ τραγῳδοί, καὶ ἐπὶ Ληναίῳ πομπὴ καὶ οἱ τραγῳδοὶ καὶ οἱ κωμῳδοί, καὶ τοῖς ἐν ἄστει Διονυσίοις ἡ πομπὴ καὶ οἱ παῖδες καὶ ὁ κῶμος καὶ οἱ κωμῳδοὶ καὶ οἱ τραγῳδοί, καὶ Θαργηλίων τῇ πομπῇ καὶ τῷ ἀγῶνι* ». *Κύκλιος* δέ, ἤτοι ὀρχούμενος, καὶ οὐχὶ μετὰ θεατρικῆς παραστάσεως συνδεδεμένος, ἦν ὁ τῶν Παναθηναίων χορός, τῶν τε μεγάλων, τελουμένων κατὰ πενταετηρίδα, ἤτοι ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος καθ' Ἑκατομβαιῶνα, καὶ τῶν μικρῶν, τελουμένων κατὰ τριετηρίδα (24) ἤτοι ἀνὰ πᾶν τρίτον ἔτος κατὰ Θαργηλιῶνα (25), ἢ ἐπίσης καθ' Ἑκατομβαιῶνα (26), ὡς μνημονεύει ὁ Λυσίας (27)· « *Εἰς πυῤῥυχι-*

(20) Πολ. Ἀθ. Γ, 4.

(21) Αἰσχίν. Κ. Κτησ. 19 — Bœckh, Abh. Berl. Acad. 1816. Σ. 47. — Bttmann, ad Demosth. Mid. 119.

(22) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 292 καὶ 503. — Ἴδ. C. Fr. Hermann, Staatsalterth. § 161, 2.

(23) Κ. Μειδ. 517.

(24) Υπ. Δημ. κ. Μειδ.

(25) Meurs. Græc. fes. — Clint. F. H, 332.

(26) Müll. Philol. Mus. II, 227. — Petit. Leg. 87. — Corsini f. A. II, 357.

(27) Π. δωροδ.

στὰς τοῖς Παναθηναίοις τοῖς Μεγάλοις... Παναθηναίοις τοῖς μικροῖς κυκλίῳ χορῷ». Προὔτεινον δὲ πᾶσαι αἱ φυλαί, ἕνα μῆνα μεθ' ἑκάστην ἑορτήν, καθ' ὡρισμένην τινὰ σειράν, κανονιζομένην κατὰ τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν, τὸν ἴδιον χορηγὸν ἑκάστη διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ὅπερ ἐλέγετο ὅτι *ἔφερον χορηγὸν* ἢ *προὐβάλλοντο χορηγεῖν* (28)· καὶ ἕνα μῆνα πρὸ τῆς ἑορτῆς, ἐν ἐκκλησίᾳ, ὁ ἁρμόδιος ἄρχων, ὁ Ἐπώνυμος διὰ τὰ Μεγάλα Διονύσια (29), ὁ Βασιλεὺς διὰ τὰ Λήναια, καὶ οἱ Ἀθλοθέται διὰ τὰ Παναθήναια, ἐκλήρουν δι' ἕκαστον ἀνὰ ἕνα αὐλητὴν (30) καὶ διδάσκαλον, καί, λαμβάνων ὁ χορηγὸς χρηματικήν τινα ποσότητα (31), ἄγνωστον πόσην, εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς χορευτάς, μόνον μεταξὺ πολιτῶν Ἀθηναίων (32), νὰ προμηθεύῃ διδασκαλεῖον δι' αὐτοὺς (33), νὰ τρέφῃ αὐτούς, ὡς φαίνεται, κατὰ τὸ διάστημα καθ' ὃ ἐδιδάσκοντο, νὰ προνοῇ περὶ τῆς καλῆς ἐνασκήσεως αὐτῶν, καὶ προσέτι περὶ τῆς ὅσον ἔνεστιν ἀξιοπρεπεστέρας αὐτῶν ἐμφανίσεως. Οὕτω λέγει ὁ Ἀντιφῶν (34)· «*Ἐπειδὴ χορηγὸς κατεστάθην εἰς Θαργήλια, καὶ ἔλαχον Πανταχλέα διδάσκαλον,.. πρῶτον μὲν διδασκαλεῖον, ᾗ ἦν ἐπιτηδειότατον τῆς ἐμῆς οἰκίας, κατεσκεύασα... ἔπειτα τὸν χορὸν ὡς ἄριστα ἐδυνάμην συνέλεξα, οὔτε ζημιώσας οὐδένα, οὔτε ἐνέχυρα βίᾳ φέρων, οὔτ' ἀπεχθανόμενος οὐδενί*». Ὁ δὲ Δημοσθένης, ὅταν ἐθελοντὶ ἐχορήγησεν εἰς τὰ Διονύσια, ἔδωκεν εἰς

(28) Ἀνδοκ. Π. μυστ. 132.
(29) Δημ. κ. Μειδ. 513.
(30) Πολυδ. Η, 90. — Δημοσθ. κ. Λάκρ. 940.
(31) Δημ. κ. Βοιωτ. 997.
(32) Δημ. κ. Μειδ. αὐτ.
(33) Ὑπόθ. Δημ. κ. Μειδ.
(34) Π. Χορευτ. 11.

τοὺς χορευτὰς οὐ μόνον τὰς ἀναγκαίας ἐσθῆτας, ἀλλὰ πρὸς περισσοτέραν ἐπίδειξιν, καὶ χρυσοῦς στεφάνους προσέτι(35). Ἂν δ' ἦν ὁ χορὸς παίδων, ὁ χορηγός, κατ' Αἰσχίνην (36) καὶ Ἰσαῖον (37), δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡλικίας ἐλάσσονος τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Ἀπὸ δὲ Ὀλ. 93, γ', ἐπετράπη ἡ *συγχορηγία*, καθ' ἣν ἀνὰ δύο πολῖται κατέβαλλον ὁμοῦ τὴν δαπάνην τῆς χορηγίας ἑκάστης φυλῆς (38).

Ἡ δὲ *γυμνασιαρχία* ἐπέβαλλε τοῖς Γυμνασιάρχαις, ἐκλεγομένοις καὶ κυρουμένοις ὡς καὶ οἱ χορηγοί, τὴν ὑποχρέωσιν τῆς δαπάνης διὰ τὸν εὐπρεπισμὸν τῶν παλαιστρῶν ἐν αἷς ἐτελοῦντο οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες, ἰδίως κατὰ τὰ Παναθήναια, καὶ διὰ τὴν ἐνάσκησιν καὶ διατροφὴν τῶν ἀθλητῶν, χορηγουμένων τινῶν ποσοτήτων ὑπὸ τοῦ δημοσίου(39), ἢ κἂν τοῦ ἐλαίου πρὸς ἄλειψιν τῶν ἀθλητῶν εἴτε ἐκ τῶν ἱερῶν χρημάτων, εἴτε ἐξ ἑκουσίων δωρημάτων (40). Ἦν δ' ἐκ τῶν κυριωτέρων καθηκόντων τῶν γυμνασιαρχῶν καὶ ἡ δαπάνη τῆς λαμπαδουχίας κατὰ τὴν τελετὴν τὴν καλουμένην *λαμπάδα* ἢ *λαμπαδοδρομίαν*, δι' ἣν ἀλλαχοῦ, ὡς φαίνεται, καὶ οὐχὶ ἐν Ἀττικῇ, καὶ ἰδία ἀρχή, ἡ *Λαμπαδαρχία* ἐγκαθίστατο (41). Ἤγετο δ' ἡ λαμπὰς εἰς τιμὴν τῶν Πυρφόρων λεγομένων θεῶν, ἤτοι τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς Ἐργάνης, ἢ προϊσταμένης τῶν γυναικείων ἔργων, τοῦ Ἡφαίστου, τοῦ Προμηθέως, τοῦ Πανός, καὶ τῆς Βένδιδος Ἀρτέμιδος (42), καὶ συνίστατο εἰς νυκτερινὴν ἱπποδρομίαν

(35) Δημ. κ. Μειδ. 519.
(36) Αἰσχίν. κ. Τιμ. 5.
(37) Π. Φιλοκτ. κλ. 60.
(38) Σχ. Ἀριστοφ. Βάτρ. 406.
(39) Ὑπ. Δημ. Κ. Μειδ.
(40) Οὐλπ. εἰς Δημ. πρ. Λεπτ. κδ'. (Δούκ.) 465.
(41) Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 7, 11.
(42) Ἴδ. Σχολ. Ἀριστόφ. Βάτρ. 1115.

μετὰ λαμπάδων, παραδιδομένων ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, καὶ ἡττωμένου ἐκείνου, παρ' ᾧ ἡ λαμπὰς ἐσβέννυτο. Ἀπέβη δὲ μεταγενέστερον (43) ἡ Γυμνασιαρχία ἀρχὴ αἱρετή, καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν ἐπιτήρησιν τῶν γυμναστικῶν τῆς νεολαίας καταστημάτων.

Ἡ δ' *Ἀρχιθεωρία* ἦν λειτουργία καθ' ἑαυτὴν οὐχὶ ἀναγκαίως δαπανηρά· διότι ὁ ἀρχιθέωρος ὡδήγει μὲν εἰς μεμακρυσμένα, γενικῆς εὐλαβείας ἀπολαύοντα, ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος τοὺς ὑπὸ τῆς πόλεως κατὰ τὰς μεγάλας αὐτῶν τελετὰς πεμπομένους ἐπισήμους προσκυνητάς, οἵτινες *θεωροὶ* ἐλέγοντο, ὡς φέρ' εἰπεῖν ἐν Δημοσθένει (44)· « *Ἀρχιθεωροῦντος, ἀγαγεῖν τῷ Διῒ τῷ Νεμείῳ τὴν κοινὴν ὑπὲρ τῆς πόλεως θεωρίαν* »· ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν ταύτην, πλὴν ὅτι μέρος τῆς δαπάνης ἐχορηγεῖτο ὑπὸ τῆς πόλεως, ἐδίδοντο προσέτι καὶ τὰ *πομπεῖα*, ἤτοι τὰ εἰς τὴν πομπὴν χρήσιμα ἱερὰ σκεύη (45), καὶ σώζεται ἐπιγραφὴ (46), καθ' ἣν ὁ Ἀρχιθέωρος εἰς Δῆλον λαμβάνει ἓν τάλαντον ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου· κατ' ἀρχαῖον δὲ νόμον οἱ εἰς Δελφοὺς θεωροὶ ἐλάμβανον προσέτι καὶ ἐφόδια. Φαίνεται ὅμως ὅτι πολὺ ἐπαρκεῖς δὲν ἦσαν αἱ δημόσιαι χορηγίαι, διότι ἐν Ἀριστοτέλει λέγει ὁ εἰς Πάρον θεωρήσας (47)· « *Ἐγὼ δὲ τεθεώρηκα πώποτ' οὐδαμοῦ πλὴν εἰς Πάρον, καὶ ταῦτα δύ' ὀβολὼ φέρων* ». Καὶ σχεδὸν πάντοτε οἱ ἀρχιθέωροι προσεδαπάνων ἐκ τῶν ἰδίων, καί τινες μάλιστα φιλοτιμότατα, ὡς ὁ Νικίας ἀφειδέστατα ἀφ' ἑαυτοῦ δαπανήσας ὅτε ἐπέμφθη ἀρχιθέωρος εἰς Δῆλον, καὶ πλὴν ἄλλων ἑνώσας

(43) Αἰσχ. κ. Τιμ. 5 καὶ 6. — Περιζών. εἰς Αἰλ. Π. Ἱ. 46.
(44) Κ. Μειδ. 552.
(45) Ἀνδοκ. κ. Ἀλκ. 29.
(46) Bœckh. C. I. G. 143.
(47) Σφ. 1189.

μετὰ τῆς νήσου ταύτης διὰ γεφύρας τὴν Ῥήνειαν, ἵνα καταστήσῃ τὴν πομπὴν ἐπιδεικτικωτέραν.

Ἡ δ' *ἑστίασις* ἦν ἡ ὑποχρέωσις τοῦ παρέχειν φυλετικὰ δεῖπνα, ἤτοι ἑστιᾶν ἰδίᾳ δαπάνῃ τοὺς συμφυλέτας εἰς ἡμέρας τακτάς, καὶ προσέτι καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐν Θεσμοφορίοις, ὡς ἐν Ἰσαίῳ (48)· « *Κεκτημένος τὸν τριτάλαντον οἶκον, εἰ ἦν γεγαμηκώς, ἠναγκάζετο ἂν ὑπὲρ τῆς γαμετῆς γυναικὸς καὶ Θεσμοφόρια ἑστιᾶν τὰς γυναῖκας, καὶ τ' ἄλλα ὅσα προσῆκε λειτουργεῖν ἐν τῷ δήμῳ* ».

Λειτουργία δ' ἦν καὶ ἡ *τριηραχία* (49), ἀλλ' ἔκτακτος, βαρεῖα, καὶ χαρακτῆρος πολιτικοῦ. Μέχρι Θεμιστοκλέους, ἐν ὅσῳ ἡ ναυτικὴ τῶν Ἀθηνῶν δύναμις ἦν ἄσημος καὶ μικρά (50), ἐχορήγουν αἱ ναυκραρίαι, αἵτινες, ὡς προερρέθη (51), ἦσαν 48, καὶ ἔπειτα 50 τὸν ἀριθμόν, ἀνὰ ἓν πλοῖον ἑκάστη. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἐστράφη τῶν Ἀθηναίων ἡ προσοχὴ πρὸς τὴν θάλασσαν, ἔπαυσεν ὁ ἀνεπαρκὴς οὗτος ὀργανισμός, καὶ ἡ μὲν Βουλὴ ὑπεχρεώθη νὰ παρέχῃ κατ' ἔτος ἀνὰ ἓν νέον πλοῖον, πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν πεπονημένων καὶ πρὸς αὔξησιν τοῦ ναυτικοῦ τῆς πόλεως, εἰς ὃ συνέπραττον ἐνίοτε καὶ ἐθελονταὶ *τριηροποιοί*, κατ' Αἰσχίνην (52), ὁ δὲ στρατηγός, ἐν καιρῷ πολέμου, προσδιώριζεν ἐκ τῶν εὐπορωτάτων πολιτῶν τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν τῶν τριηραρχῶν, οἵτινες ὤφειλον νὰ καταρτίσωσιν, ἕκαστος ἰδίᾳ δαπάνῃ, καὶ νὰ κυβερνῶσι συνήθως αὐτοπροσώπως ἓν πλοῖον, χορηγούμενον κενὸν ὑπὸ τῆς πόλεως, ἥτις

(48) Π. Πύῤ. κλ. 80.

(49) Petit, Legg. att. 356. — Bœckh, Staatshh. d. Ath. II, 79.—Ueb. d. Seew. d. Ath. — E. Kapp. de re navali Ath. 1830.

(50) Θουκυδ. Α, 41.

(51) Ἴδ. Ἀνωτ. Βιβλ. Β, Μέρ. Α, Κεφ. Ε, σ. 103.

(52) Κ. Κτησ. 8.

ἔδιδε μόνον τὸν μισθὸν τοῦ πληρώματος, ὡς ἐν Δημοσθένει (53)· «*Ὅτε σύνδυο ἦμεν οἱ τριήραρχοι, καὶ τ' ἀναλώματα πάντα ἐκ τῶν ἰδίων ἐδαπανῶμεν, καὶ τὰς ναῦς ἐπληρούμεθ' αὐτοί*». Ἂν δέ τινος ὁ χρόνος τῆς τριηραρχίας ἐξέπνει ἐν ᾧ ἐξεστράτευεν, ἐξηκολούθει τριηραρχῶν μέχρις οὗ ἐδύνατο νὰ παραδώσῃ τὴν τριήρη εἰς τὸν μετ' αὐτὸν κατὰ τάξιν ἑπόμενον, «*τὸν διάδοχον, ὃς ἂν ἔλθῃ ἐκ τῆς συμμορίας ἐπὶ τὴν ναῦν* (54), καὶ οὗτος ὤφειλε ν' ἀποζημιώσῃ ἐκεῖνον διὰ τὴν διάρκειαν τῆς *ἐπιτριηραρχίας* (55).

Ἦν δ' ἡ δαπάνη τῆς τριηραρχίας οὐ μικρά, καί, κατὰ σωζόμενον παράδειγμα, εἰς τριηραρχίαν ἑπταετῆ, ἐξ Ὀλ. 92, 6' μέχρι Ὀλ. 93, δ' ἐδαπανήθησαν ἐν ὅλοις ἕξ τάλαντα, ἤτοι 5133 Δραχμαὶ τῶν χρόνων ἐκείνων κατ' ἔτος (56). Ὡς δὲ πρὸς τὴν περιουσίαν ἐφ' ἧς ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἐπεβάλλετο, γνωστόν ἐστιν ὅτι ὁ τριήραρχος Ἀπολλόδωρος εἶχεν εἰσόδημα 2 ταλάντων, ὁ δὲ Δημοσθένης κεφάλαιον 15 ταλάντων, ἤτοι 1 ½ ταλάντου (ἢ 9000 δραχμῶν) εἰσόδημα. Κατὰ δ' Ἰσαῖον (57), ὁ μὴ κεκτημένος εἰσόδημα ἀνώτερον τῶν 80 μνῶν, ἤτοι 8000 δραχμῶν (ἢ μὴ ἔχων κεφάλαιον ὑπὲρ τὰ 11 τάλαντα), δὲν ὑπεβάλλετο εἰς λειτουργίαν τριηραρχίας.

Ὅτε δ' ηὔξησε τῶν πλοίων ὁ ἀριθμός, καί, μάλιστα μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς καταστροφήν, ἠλαττώθη ὁ πλοῦτος τῶν ἰδιωτῶν, ἴσως δὲ καὶ ἡ πρὶν πατριωτικὴ καὶ φιλότιμος προθυμία αὐτῶν, ἐπετράπη τότε τὸ *συντριηραρ-*

(53) Κ. Μειδ. 564.
(54) Δημ. κ. Εὐεργ. καὶ Μνησιβ. 1147.
(55) Δημ. πρ. Πολυκλ. 1208.
(56) Λυσ. Β. ΙΙ, 121.
(57) Π. Δικαιογ. κλ. 110.

χεῖν, καθ' ὃ ἀνὰ δύο πολῖται ὁμοῦ ἀνελάμβανον τὴν δαπάνην τοῦ καταρτισμοῦ μιᾶς τριήρεως (58). Διὰ τοῦτο ἐν Ξενοφῶντι(59) μνημονεύονται τετρακόσιοι κατ' ἔτος τριήραρχοι. Ἔκτοτε ἑπομένως ἠλαττώθη καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν τριηράρχων, καὶ ἐπεκράτησε νὰ παραχωρῆται τοῦ πλοίου ὁ καταρτισμὸς εἰς μειοληπτοῦντας (60).

Ἀλλὰ καὶ ταύτης τῆς παραχωρήσεως ἀνεπαρκοῦς ἀποδειχθείσης, εἰσήχθη, ἐν Ὀλ. 105, γ', ὁ κατὰ *συμμορίας* ὀργανισμός (61), καθ' ὃν ἡ ὑποχρέωσις τῆς τριηραρχίας ἀνετέθη εἰς 1200 πολίτας, ἡλικίας 25 - 40 ἐτῶν, ἀνὰ 120 προβαλλομένους ἐξ ἑκάστης φυλῆς, τοὺς εὐπορωτέρους, διαιρεθέντας δ' εἰς εἴκοσι συμμορίας, ἐξ ἑξήκοντα, ὧν ἑκάστη ὑπὸ *ἐπιμελητὴν* διατελοῦσα (62), ὑποδιῃρέθη εἰς *συντελείας*, ἐκ πλειόνων ἢ ὀλιγωτέρων συγκειμένας κατὰ τὴν περιουσίαν τῶν μελῶν αὐτῶν, κατ' ἀνώτατον δ' ὅρον ἐκ δεκαέξ· καὶ ἑκάστη συντέλεια ὤφειλε νὰ διατηρῇ ἀνὰ μίαν τριήρη, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν διατηρουμένων πλοίων νὰ μὴ εἶναι ἐλάσσων τῶν 240, ὡς περὶ τούτων λέγει ὁ Δημοσθένης (63)· « *Τοὺς τριηράρχους καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη συνεκκαίδεκα ἐκ τῶν ἐν τοῖς λόχοις συντελειῶν ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν εἰς τεσσαράκοντα, ἐπὶ ἴσον τῇ χορηγίᾳ χρωμένους* ». Καὶ ὁ Οὐλπιανός (64)· « *Χίλιοι γὰρ καὶ διακόσιοι ἦσαν οἱ ταῖς τριηραρχίαις ἀφωρισμένοι. Τούτων δὲ λοιπὸν ἡ συνεκκαίδεκα τὴν τριήρη ἐπλή-*

(58) Λυσ. κ. Διογείτ. 24-26. — Δημ. πρ. Πολυκλ. 1218.
(59) Πολιτ. Ἀθην. Γ, 4.
(60) Ἴδ. Δημοσθ. π. Στεφ. τῆς τριηρ. — Κ. Μειδ. (2-3).
(61) Ἴδ. Amerfoord, de Symmoriarum apud Athenienses instituto. 1821.
(62) Δημ. κ. Εὐεργ. καὶ Μνησιβ. 1145.
(63) Π. Στεφ. 261.
(64) Εἰς Δημ. κ. Μειδ. 188.

ρουν, ἢ σύντρεις, ἢ ὅσοι δήποτε». Ὁ δ' Ἁρποκρατίων(65)· «*Οἱ πλουσιώτατοι Ἀθηναίων χίλιοι καὶ διακόσιοι ἦσαν, οἳ καὶ ἐλειτούργουν*». Ἦν δ' ὁ τὸν νόμον τοῦτον περὶ συμμοριῶν εἰσαγαγών, κατὰ Δημοσθένη (66), Περίανδρος ὁ Πολυκράτου.

Οὐ μόνον δὲ διὰ τῆς εἰς πολλοὺς διαιρέσεως ἠλάττωσεν ὁ νέος νόμος τὴν δαπάνην τῆς τριηραρχίας, ἀλλὰ καὶ χορηγῶν, πλὴν τοῦ μισθοῦ τοῦ πληρώματος, προσέτι καὶ τὰ ναυτικὰ σκεύη ἐκ τοῦ δημοσίου, ὡς ἐν Δημοσθένει (67)· «*Τὰ πληρώματα ἡ πόλις παρέχει, καὶ σκεύη δίδωσιν*»· ὥστε καὶ ὁ τὸν κατ' Εὐέργου καὶ Μνησιβίου λόγον λέγων(68) καυχᾶται· «*Οὐδέποτε ἔλαβον σκεύη ἐκ τοῦ νεωρίου, ἀλλ' αὐτὸς ἰδίᾳ παρεσκεύασμαι, ὁπότε δέοι, ἵνα ὡς ἐλάχιστα πράγματα ἔχοιμι πρὸς τὴν πόλιν*».

Ἵνα δὲ μή, ὡς ἐκ τῆς καταβολῆς τῶν συνεισφορῶν, ἀναβάλληται ὁ ἀναγκαῖος καταρτισμὸς τῶν νηῶν, *προεισέφερον*, ἤτοι προκατέβαλλον οἱ πλουσιώτεροι τῶν συμμοριῶν, τριακόσιοι, ὧν μνημονεύει ὁ Δημοσθένης (69), οἱ καὶ «*Ἡγεμόνες συμμοριῶν*» καλούμενοι (70), ἴσως οἱ αὐτοὶ τοῖς προμνημονευθεῖσιν *ἐπιμεληταῖς*. Οὗτοι δέ, ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ὡς φαίνεται, προσδιοριζόμενοι (71), διένεμον μετὰ ταῦτα τὴν δαπάνην ἀναλόγως εἰς τοὺς λοιπούς, καὶ ἐνίοτε, φαίνεται, ἐκμισθοῦντες τὴν τριηραρχίαν εἰς ταπεινοτέραν τιμήν, κατώρθουν ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτοὶ ἐντελῶς τοῦ ἰδίου

(65) 297.
(66) Κ. Εὐεργ. καὶ Μνησιβ. 1145. — Ἴδ. πρ. Βοιωτ. Β'. 1009.
(67) Κ. Μειδ. 565).
(68) 1146. — Ἴδ. καὶ Δημ. πρ. Πολυκλ. 1217. — Bekk. Anecd. 236, 10 Ἴδ. καὶ Bœckh, üb. das Seew. d. Ath.
(99) Πρ. Φαίνιππ. 1039. — Παρ. Στεφ. 285.
(70) Αὐτ. 260.
(71) Δημ. πρ. Πολυκλ. 1208, 25.

μέρους τῆς συνεισφορᾶς, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (72)· «*Ὅτι πρῶτον μὲν διακοσίους καὶ χιλίους πεποιήκατε συντελεῖς ὑμεῖς, παρ' ὧν εἰσπραττόμενοι τάλαντον, ταλάντου μισθοῦσι τὰς τριηραρχίας οὗτοι . . . ὥστ' αὐτῶν ἐνίοις τῇ ἀληθείᾳ τὸ μηδὲν ἀναλῶσαι καὶ δοκεῖν λελειτουργηκέναι . . . περίεστιν*».

Κατὰ δὲ Ὀλ. 110, α', προταθεὶς ὑπὸ Δημοσθένους, ἐκυρώθη νέος νόμος Συντελειῶν, καθ' ὃν ὁ κεκτημένος δέκα ταλάντων φορολογητὸν κεφάλαιον ὤφειλε νὰ διατηρῇ μίαν τριήρη, οἱ δ' ἔλασσον κεφάλαιον ἔχοντες, νὰ συνέρχωνται εἰς συντελείας μέχρις ἀπαρτίσεως αὐτοῦ, καὶ οἱ πλουσιώτεροι νὰ διατηρῶσιν ἀναλόγως περισσοτέρας, οὐδεὶς ὅμως ὑπὲρ τὰς τρεῖς καὶ ἓν ὑπηρετικόν, καθ' ἃ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἐκτίθησι περὶ τῆς οὐσίας τοῦ νόμου τούτου (73)· «*Τοὺς τριηράρχους αἱρεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη ἀπὸ τῆς οὐσίας κατὰ τίμησιν ἀπὸ ταλάντων δέκα. Ἐὰν δὲ πλειόνων ἡ οὐσία ἀποτετιμημένη ᾖ χρημάτων, κατὰ τὸν ἀναλογισμὸν ἕως τριῶν πλοίων καὶ ὑπηρετικῆς ἡ λειτουργία ἔστω. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἀναλογίαν ἔστω καὶ οἷς ἐλάττων οὐσία ἐστὶ τῶν δέκα ταλάντων, εἰς συντέλειαν συναγομένοις εἰς δέκα τάλαντα*». Καὶ χακίζουσι μὲν τὸν νόμον ὁ Αἰσχίνης (74) καὶ ὁ Δείναρχος (75), ἀλλ' οὐδέτερος αὐτῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ κριτὴς ἀμερόληπτος.

Πρὸς ἐπαγρύπνησιν δὲ τοῦ τε καταλλήλου τῶν πλοίων καταρτισμοῦ καὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποχρεώσεων τῶν τριηραρχῶν ὑπῆρχε, πλὴν τῶν *ἐπιμελητῶν* τῶν

(72) Κ. Μειδ. 564. — Ἴδ. καὶ π. Στεφ. 260.
(73) Π. Στεφ. 262. — Ἴδ. καὶ Pet. Legg. Att. 361.
(74) Κ. Κτησ. 75.
(75) Κ. Δημ. 42.

Νεωρίων, καὶ ἑτέρα ἀρχή, οἱ *Ἀποστολεῖς*, περὶ ὧν ὁ Δημοσθένης (76)· « *Προσεκαλεσάμην πρὸς τοὺς ἀποστολεῖς, καὶ πρὸς τοὺς τῶν νεωρίων Ἐπιμελητάς. Οὗτοι γὰρ εἰσῆγον τότε τὰς διαδικασίας εἰς τὸ δικαστήριον τὰς περὶ τῶν σκευῶν* ». Καὶ ἀλλαχοῦ (77)· « *Πάντα γὰρ τὸν πόλεμον τῶν ἀποστόλων γενομένων κατὰ τὸν νόμον τὸν ἐμόν, οὐχ ἱκετηρίαν ἔθηκε τριήραρχος οὐδείς, οὐδ' ὑπὸ τῶν ἀποστολέων ἐδέθη* ». Τινὲς ὅμως τῶν νεωτέρων (78) θεωροῦσιν αὐτοὺς ὡς ἀρχὴν ἔκτακτον.

Εἰς δύο δὲ λειτουργίας συγχρόνως οὐδεὶς ὑπεχρεοῦτο κατὰ τὸν νόμον, ὡς πολλαχοῦ λέγεται· οἷον ἐν Δημοσθένει (79)· « *Οἱ μὲν τοίνυν πλουσιώτατοι τριηραρχοῦντες ἀεὶ τῶν χορηγιῶν ἀτελεῖς ὑπάρχουσι* »· καὶ πάλιν (80). « *Ὅτι τριηραρχῶ, καὶ οὐκ ἂν δυναίμην δύο λειτουργίας λειτουργεῖν* ». Οὐδ' ὤφειλέ τις νὰ λειτουργήσῃ ποτὲ ἐπὶ δύο κατὰ συνέχειαν ἔτη, ἀλλά, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (81)· « *Ἐνιαυτὸν διαλιπὼν ἕκαστος λειτουργεῖ, ὥστε τὸν ἥμισύν ἐστ' ἀτελὴς τοῦ χρόνου* ». Τινὲς ὅμως ἐκ φιλοτιμίας προσεφέροντο προθύμως *ἐθελονταὶ* λειτουργοί (82) καὶ ἐπέκεινα τούτων τῶν ὑποχρεώσεων, ὡς ὁ Ἰσαῖος λέγει περὶ Ἀπολλοδώρου (83)· « *Τριηραρχῶν τὸν πάντα χρόνον διετέλεσεν... οὐ δύο ἔτη διαλιπών, ἀλλὰ συνεχῶς* », ἐξ οὗ φαίνεται προκύπτον ὅτι ἡ τριηραρχικὴ λειτουργία ὑπο-

(76) Εὐέργ. καὶ Μνησιβ. 1147.
(77) Π. Στεφ. 262.
(78) Meier und Schöm. Att. Proc. 112.
(79) Πρ. Λεπτ. 462.
(80) Πρ. Πολυκλ. 1209, 2.—Ἴδ. καὶ Πλουτ. Β. Ι' Ῥητ. Τ. ΙΒ, σ. 270.
(81) Πρ. Λεπτ. 459.
(82) Δημ. κ. Μειδ. 565, 5.
(83) Π. Ἀπολλοδ. κλ. 38.

χρεωτικῶς ἐπεβάλλετο εἰς τὸν αὐτὸν πολίτην ἀνὰ πᾶν τρίτον ἔτος μόνον, καὶ οὐχὶ συνεχέστερον.

Ἐν γένει ὅμως ὁ κεκτημένος ὑπὲρ τὰ τρία τάλαντα Ἀθηναῖος ἐξεπλήρου ἀνὰ πᾶν δεύτερον ἔτος λειτουργίαν τινά, καὶ ἐν μέσῳ ὅρῳ ἦν ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐτησία αὐτοῦ δαπάνη ἐκ Δραχμῶν 1200, ἤτοι περίπου 7 % ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ δ' αἱ λειτουργίαι ἦσαν κατὰ μέρος προσωπικὴ ἐργασία, καὶ προσέτι πρὸς ἀποφυγὴν περιπλοκῶν εἰς περιουσίας αἷς ὤφειλεν ἰδίαν προστασίαν ὁ νόμος, ἦσαν ἀπηλλαγμέναι αὐτῶν τάξεις τινές, ὡς οἱ ἀνήλικες ὀρφανοί, αἱ ἐπίκληροι, τὰ τῶν σωματίων χρήματα, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (84)· « *Τῶν ἐπικλήρων, καὶ τῶν ὀρφανικῶν, καὶ τῶν κληρουχιῶν, καὶ τῶν κοινωνικῶν, καὶ εἴ τις ἀδύνατος, ἀφαιρεθέντων* ». Οἱ ἀνήλικες μάλιστα, κατὰ Λυσίαν (85), δὲν ὑπέκειντο εἰς λειτουργίαν καὶ κατὰ πᾶν τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐνηλικιότητος αὐτῶν.

Ἀτέλεια δ' ἐδίδετο εἴς τινας δι' ἐπισήμους ὑπηρεσίας, ὡς δωρεὰ ὑπὸ τῆς πόλεως· ἀλλ' ἡ ἀπαλλαγὴ αὕτη ἀπέβλεπε μόνον τὰς ἐγκυκλίους λειτουργίας· διότι, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (86)· « *Τῶν εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως πασῶν εἰσφορῶν καὶ τριηραρχιῶν... οὐδείς ἐστ' ἀτελής, ἐκ τῶν παλαιῶν νόμων* ». Τριηραρχίας δ' ἀτέλειαν εἶχον μόνον οἱ ἑκάστοτε ἐννέα ἄρχοντες, κατὰ τὸν ἐν Δημοσθένει νόμον (87)· « *Ἀτελῆ δὲ μηδέν' εἶναι τριηραρχίας, πλὴν τῶν ἐννέα ἀρχόντων* ».

(84) Π. Συμμορ. 182. — Ἴδ. Λυσ. κ. Διογείτ. 4. — Ἁρποκρ. 175.
(85) Κ. Διογείτ. 24.
(86) Πρ. Λεπτ. 462.
(87) Αὐτ. 465.

γ'. Ἔκτακτοι εἰσφοραί.

Πλὴν δὲ τῶν λειτουργιῶν, εἰς περιστάσεις δεινὰς ἢ ἐκτάκτους τῆς πόλεως, πρὸ πάντων δ' ἐπὶ πολέμων, ἐπεβάλλοντο τοῖς πολίταις καὶ ἔκτακτοι συνεισφοραί, *εἰσφοραὶ*(1) συνήθως, ὑπὸ δὲ Δημοσθένους(2) καὶ «*προσκαταβλήματα*» καλούμεναι, καὶ οὐδεὶς ἦν ἀπηλλαγμένος αὐτῶν, οὐδὲ τὰ ὀρφανικά, ὡς ἐν ταῖς λειτουργίαις(3), οὐδ' οἱ τριήραρχοι(4), οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν τυραννοκτόνων, εἰς οὓς ἡ πόλις τοσαῦτα ἐχαρίζετο, οὔτε τέλος αὐτοὶ οἱ μέτοικοι (5).

Πρῶτον δ' ἀσφαλῶς μνημονευόμενον παράδειγμα εἰσφορᾶς ἔστιν ἡ ἐξ Ὀλυμπιάδος 88, α' διὰ τὴν δαπάνην τῆς πολιορκίας τῆς Μιτυλήνης, περὶ ἧς λέγει ὁ Θουκυδίδης(6) ὅτι «*τότε πρῶτον εἰσφορὰν διακόσια τάλαντα ἐξέπεμψαν*». Ὁ δ' Ἀντιφῶν ὁμιλεῖ μὲν ἤδη περὶ «*πολλῶν καὶ μεγάλων εἰσφορῶν*» (7), ἀλλὰ πιθανῶς ταῦτα λέγει περὶ μεταγενεστέρων χρόνων, διότι ὁ ῥήτωρ ἤκμασε καὶ ἔζησε μέχρις Ὀλ. 92, β'.

Ἐπεβάλλοντο δ' αἱ εἰσφοραὶ κατὰ τὰς περιουσίας, καὶ φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ὡς βάσις αὐτῶν ἐχρησίμευον τὰ Σολώνια τιμήματα (8), σωζόμενα ἔτι ἐπὶ Ἰσαίου, διότι

(1) Ἴδ. Bœckh, Staatshh. d. Ath. I, 481. II, 5.—Wachsmuth. Hell. Alterth. II, 1, 136.

(2) Κ. Τιμαρ. 731.

(3) Διον. Ἁλικαρν. Ἰσ.

(4) Δημ. πρ. Λεπτ. 465, 25.—Λυσ. Ἀπολλ. κλ. 698.

(5) Δημ. π. Λεπτ. 15.—Λυσ. κ. Ἐρατ. 20. Ἴδ. Ἀνωτ. Τμ. Α. Διαίρ. Α. Κεφ. Β. σ. 169.

(6) Γ, 19.

(7) Τετραλ. Α, 12.

(8) Ἴδ. Ἀνωτ. Βιβλ. Β. Μέρ. Β. Κεφ. Β. Σ. 128.

παρ' αὐτοῦ μνημονεύεταί τις «*Ἱππάδα τελῶν*» (9). Προκειμένου λοιπὸν περὶ θεραπευτέας τινὸς ἀνάγκης τῆς πόλεως, ἐλαμβάνετο ἐξ ἑκάστου τιμήματος τὸ ἀπαιτούμενον ποσοστὸν πρὸς καταρτισμὸν τῆς δεούσης ποσότητος. Οὕτως, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρχον ἔν τινι ἐποχῇ 1000 πεντακοσιομέδιμνοι ἐν τῇ πόλει, ὧν τὸ φορολογητὸν κεφάλαιον, πρὸς Τάλαντον δι' ἕκαστον, ἦν 1000 Τάλαντα, τρισχίλιοι Ἱππεῖς, πρὸς ἡμιτάλαντον, ἔχοντες ὁμοῦ 1500 τάλαντα κεφάλαιον φορολογητόν, καὶ ἑξακισχίλιοι ζευγῖται, πρὸς χιλίας δραχμάς, ἔχοντες χίλια τάλαντα, ἤτοι ὅτι ἐν ὅλοις ἦν τῶν εἰς εἰσφορὰς ὑποχρεωμένων πολιτῶν τὸ φορολογητὸν κεφάλαιον 3500 τάλαντα· ὅτι δ' ἀπητεῖτο διά τινα ἐκστρατείαν ἡ ποσότης 350 ταλάντων, ἤτοι τὸ δέκατον τοῦ συνόλου τῶν τιμημάτων, ἕκαστος ὤφειλε νὰ καταθέσῃ τὸ δέκατον τοῦ φορολογητοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου, ἤτοι ὁ πεντακοσιομέδιμνος 600 δραχμάς, ὁ ἱππεὺς 300 καὶ ὁ ζευγίτης 100.

Ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη, καταθλιπτικὴ οὖσα τῶν πλουσίων, διότι ἡ ἀναλογία τοῦ τιμήματος αὐτῶν ἦν ἀνωτέρα, ἐφάνη συγχρόνως καὶ ἀνεπαρκής, καθ' ὃ ἐφαρμοζομένη ἐπὶ τοῦ κατωτάτου μόνου ὅρου τῶν οὐσιῶν ἑκάστου τέλους.

Διὰ τοῦτο ἐπὶ Ναυσινίκου ἄρχοντος, ἐν Ὀλ. 100, γ' (377 π. Χ.) ὠργανίσθησαν διὰ τὰς εἰσφορὰς συμμορίαι ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἀπαραλλάκτως βάσει τῶν πρὸ τῶν συντελειῶν τοῦ Δημοσθένους ὑφισταμένων τριηραρχιῶν (10). Ἦσαν ἐπομένως 1200 πάντες οἱ τὰς εἰσφορὰς τελοῦντες, καὶ 300,

(9) Π. Ἀπολλ. κλ. 39.

(10) Ἰσ. Οὐλπ. εἰς Ὀλυνθ. Β, 33.—Δημ. κ. Ἀνδροτ. 606, 28.—Κ. Μειδ. 564, 10.—Κ. Πανταινέτ. 977, 20.—Π. Πολυκλ. 1208.—Κ. Ἀφόβ. Β, 836, 27.—Φιλόχ. ἐν Ἁρποκρ. 277. Π. Φιλοχτ. κλ. 60.

οἱ εὐπορώτεροι, *οἱ πλούσιοι* πολλάκις λεγόμενοι, ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὁριζόμενοι, προεισέφερον, ἀναλογίζοντες ἔπειτα τὴν εἰσφορὰν εἰς τὰ μέλη τῶν συμμοριῶν κατὰ τὴν οὐσίαν ἑκάστου.

Διεκρίνοντο δ' αἱ οὐσίαι εἰς *φανερὰς* καὶ εἰς *ἀφανεῖς*· καὶ φανεραὶ μὲν ἐλέγοντο αἱ ἔγγειοι(11)· κατὰ δὲ Δημοσθένην (12) καὶ «*τὰ ἐπὶ τῇ τραπέζῃ*», ἤτοι τὰ εἰς τραπέζας, γνωστῶς, ἄρα καὶ ἐπισήμως, δεδανεισμένα χρήματα. Ἀφανεῖς δ' ἦσαν *αἱ ἐν χρήμασι καὶ σώμασι καὶ σκεύεσι*, καὶ ἐν γένει «*τὰ δανείσματα*», κατ' Ἰσαῖον (13), δηλαδὴ τὰ ἰδιωτικά· διὸ καὶ *ἀφανίζειν* τὴν οὐσίαν ἐδήλου τὸ ἐξαργυροῦν αὐτήν. Καὶ ἡ μὲν ἀφανὴς οὐσία δὲν ἦν εὔκολον νὰ γνωσθῇ καὶ νὰ φορολογῆται· τὴν δὲ φανερὰν ἐξετίμων οἱ Δήμαρχοι καθ' Ἁρποκρατίωνα. Δι' ὃ καὶ λέγει ὁ Δημοσθένης (14)· «*Δόξαν γὰρ ὑμῖν ὑπὲρ τῶν δημοτῶν τοὺς βουλευτὰς ἀπενεγκεῖν τοὺς προσοίσοντας τῶν τε δημοτῶν καὶ τῶν ἐγκεκτημένων, προσεπηνέχθη μου τοὔνομα ἐν τριττοῖς δήμοις διὰ τὸ φανερὰν εἶναι τὴν οὐσίαν*». Πολλάκις δὲ συνηργάζοντο εἰς τοῦτο μετὰ τῶν Δημάρχων καὶ οἱ Βουλευταί. Τὴν δ' εἰς τὰς συμμορίας ἐγγραφὴν εἶχον οἱ στρατηγοί, καὶ τῶν εἰσφορῶν τὸν καταλογισμὸν καὶ τὴν εἴσπραξιν οἱ λεγόμενοι *Ἐπιγραφεῖς* ἢ *Διαγραφεῖς* ἢ *Ἐκλογεῖς*, οἵτινες, κατὰ τὴν παρουσιαζομένην ἀνάγκην, ἐπέβαλλον εἰς μέρος τῆς φανερᾶς, καὶ ἀναμφιβόλως γνωστῆς ἤδη αὐτοῖς καὶ ὑπολελογισμένης οὐσίας τῶν συμμοριῶν, τὸ ἀνάλογον ποσοστόν, οἷον τὴν «*πεντη-*

(11) Bekk. Anecd. 468.
(12) Κ. Ὀλυμπιοδ. 1171.
(13) Π. Κίρ. κλ. 35.
(14) Πρ. Πολυκλ. 1208.

κοστήν», τὴν «*δωδεκάτην*» αὐτῆς, καθ' ἃ παραδείγματα ἀναφέρει ὁ Δημοσθένης (15), ὑπολογίζων τὸ ἐπ' αὐτοῦ ὅλον τίμημα τῆς πόλεως, ἤτοι τὴν φορολογητὴν οὐσίαν τῶν συμμοριῶν, εἰς ἑξακισχίλια τάλαντα (16), ἐν ᾧ ὁ Πολύβιος ἀκριβέστερον λέγει αὐτὸ τάλαντα 5750(17). Φαίνεται δ' ὅτι τὸ τίμημα τοῦτο, ἤτοι τὸ μέρος ἐφ' οὗ ἀνελογίζετο ἡ φορολογία, ἦν τὸ πέμπτον μόνον τῆς περιουσίας τοῦ φορολογουμένου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαμβάνετο τὸ ποσοστόν, συνήθως ἴσως, ἂν ειδικῶς δὲν ὡρίζετο ἄλλως, τὸ δωδέκατον μέρος, ἤτοι τὸ εἰσόδημα, αὐτοῦ. Τοῦτο τοὐλάχιστον ἐξάγεται ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Δημοσθένους, ὅστις παρέλαβε μὲν οὐσίαν πεντεκαίδεκα ταλάντων, τὸ δὲ τίμημα αὐτοῦ ἦν τρία τάλαντα (18)· ἐν τούτοις δ' οἱ ἐπίτροποι αὐτοῦ ἐνέγραψαν, ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἐνηλικιότητος, εἰς τὴν συμμορίαν πεντακοσίας δραχμὰς «*κατὰ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μνᾶς*» (19). Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἡ ὅλη οὐσία τοῦ ῥήτορος ἦν 15 Ταλάντων, ἤτοι δρ. 90,000, τὸ τρίτον αὐτῆς ἦν 30,000 δραχ., καὶ τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τούτων, πρὸς 12 $^0/_0$, δρ. 2500, ἤτοι αἱ 25 μνᾶς. Τούτου λοιπὸν τοῦ εἰσοδήματος τὸ πέμπτον, τὰς 500 δρ., ἤτοι τοῦ φορολογητοῦ τιμήματος τὴν *ἑξηκοστήν*, ἐνέγραψαν οἱ ἐπίτροποι ὡς τακτικὴν εἰσφοράν, καὶ αὕτη ἦν ἴσως ἡ συνήθης τῆς εἰσφορᾶς ἀναλογία, τὸ πέμπτον τοῦ εἰσοδήματος τοῦ τιμήματος, ἂν ῥητῶς δὲν ὡρίζετο ἄλλως.

Φαίνεται δ' ὅτι οἱ 1200 εἰσφέροντες δὲν ἦσαν ἀναγκαίως οἱ αὐτοὶ τοῖς τριηραρχοῦσιν, ἀλλ' ἐλαμβάνοντο καὶ ἐκ τα-

(15) Π. Συμμορ. 185, 20.
(16) Αὐτ. 183, 5.
(17) Β, 62, 7.
(18) Κ. Ἀφόβ. Α, 815, 30.
(19) Αὐτ. 815, 11.—Κ. Ἀφόβ. Β'. 838, 9.

πεινοτέρων τιμημάτων· διότι, εἰ καὶ λέγει ὁ Ἰσοκράτης ἐν γένει (20)· «*τοὺς διακοσίους καὶ χιλίους, τοὺς εἰσφέροντας καὶ λειτουργοῦντας*», δὲν ὀνομάζει ὅμως ῥητῶς τοὺς τριηραρχοῦντας, ἐν ᾧ ὁ Δημοσθένης, ἐν τῷ πρὸς Λεπτίνην λόγῳ (21), ἀπαγγελθέντι ἐν Ὀλ. 106, ϐ', διακρίνει αὐτοὺς οὕτως· «*Οἱ μὲν ἔλαττον κεκτημένοι τοῦ τριηραρχίας ἄξια ἔχειν, ἐν ταῖς εἰσφοραῖς συντελοῦσιν εἰς τὸν πόλεμον· οἱ δ' ἐφικνούμενοι τοῦ τριηραρχεῖν εἰς ἀμφότερα ὑμῖν ὑπάρξουσι χρήσιμοι*».

Τῶν δὲ τὰς εἰσφορὰς καθυστερούντων ἐδημεύετο ἡ οὐσία πρὸς ἀπότισιν αὐτῶν, ἀλλ' εἰς ἀτιμίαν αὐτοὶ δὲν περιέπιπτον ὡς οἱ ὀφειλέται τοῦ δημοσίου· διότι ὁ Δημοσθένης λέγει (22)· «*Εἴ τις ἔροιτο αὐτὸν τὰς εἰσφορὰς πότερον τὰ σώματα ἢ τὰ χρήματα ὀφείλει, τὰ χρήματα φήσειεν ἄν*».

Ἂν δέ τις ἐφρόνει ὅτι ἀδίκως ἐκαλεῖτο εἰς λειτουργικὴν εἰσφοράν, διότι εἰς ταύτην ὑπεχρεοῦτο ἄλλος αὐτοῦ εὐπορώτερος, ἐδύνατο νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπὸ Σόλωνος ἤδη καθιερωμένην *ἀντίδοσιν*, τὴν μετ' ἐκείνου δηλαδὴ ἀλλαγὴν περιουσιῶν, μετὰ τῶν παρομαρτούντων αὐταῖς δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων, μεθ' ἣν μόνον ν' ἀναδεχθῇ τὴν λειτουργίαν. Καὶ ἐνίοτε μὲν ἡ ἀντίδοσις ἐγίνετο δεκτή, ὡς ἐδέξατο ὁ Δημοσθένης τὴν ὑπὸ τοῦ Θρασυλόχου αὐτῷ προταθεῖσαν (23). Ἂν δ' ἠρνεῖτο ὁ εἰς ὃν προὐτείνετο, ἐγίνετο δίκη, καθ' ἣν τὸ δικαστήριον ἠρεύνα καὶ παρέϐαλλε τῶν δύο οὐσιῶν τὴν ἀπογραφήν, καὶ ἀπεφάσιζεν ἂν ἡ ἀντίδοσις πρέπῃ νὰ γίνῃ. Οὕτως ὁ Ἰσοκράτης ἀπέφυγε τὴν ὑπὸ Μεγακλεί-

(20) Π. Ἀντιδ. 80.
(21) 465.
(22) Κ. Ἀνδροτ. 609.
(23) Δημ. Κ. Ἀφόϐ. Β'. 841, 2.—Κ. Μειδ. 540.

δου προτεινομένην, ἀλλ' ὑπὸ Λυσιμάχου ἡττήθη (24), καὶ ἀνεδέχθη τὴν τριηραρχίαν. Δὲν ὑπήγοντο δ' εἰς ἀντίδοσιν τὰ ἐκ κληρουχίας κτήματα οὐδὲ τὰ μέταλλα, διότι τὰ μὲν δὲν ἐθεωροῦντο ὡς τιμητὴ ἢ φορολογητὴ οὐσία, τὰ δὲ διότι ὑπέκειντο ἤδη εἰς τὸν φόρον τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου εἰς τὸ δημόσιον (25).

Ἐνίοτε δέ, ἐν καιροῖς μεγάλων ἀναγκῶν, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου προὐκάλει ἐκτάκτους καὶ ἑκουσίας πατριωτικὰς συνεισφοράς, αἵτινες *ἐπιδόσεις* (26) ἐλέγοντο, ὡς ὁ Δημοσθένης, ὑπεσχέθη «*ἐπιδοῦναι τριήρη*» (27)· καὶ οἱ πλούσιοι ἔσπευδον προθύμως συντελοῦντες εἰς αὐτάς, εἴτε ἐκ πατριωτισμοῦ, εἴτε ὅπως περιποιηθῶσι τὸν δῆμον, καὶ φαίνωνται καλὴν καὶ κοινωφελῆ ποιούμενοι τοῦ πλούτου αὐτῶν τὴν χρῆσιν. Οὕτω διηγεῖται ὁ Ἀθήναιος (28) περὶ Φώκου, τοῦ ἐκδεδιῃτημένου υἱοῦ τοῦ Φωκίωνος, ὅτι ἐπιδόσεων γινομένων, ἦλθε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶπεν· «*ἐπιδίδωμι κἀγώ*»· οἱ δ' Ἀθηναῖοι, τὸν βίον αὐτοῦ αἰνιττόμενοι, ἀπήντησαν εὐτραπέλως· «*Εἰς ἀκολασίαν*». Εἰ δέ τις ἠρνεῖτο τὴν ὑποσχεθεῖσαν ἐπίδοσιν, ἐστηλιτεύετο πρὸ τῶν Ἐπωνύμων (29).

Ἑτέρα δὲ κατηγορία ἑκουσίων συνεισφορῶν ἦν ἡ τῶν λεγομένων *Ἐράνων*, οἵτινες ὅμως σκοπὸν εἶχον οὐχὶ τὴν θεραπείαν δημοσίων ἀναγκῶν, ἀλλὰ τὴν τῶν μελῶν τῶν συνδεομένων πρὸς καταβολὴν αὐτῶν ἀλληλοβοήθειαν, καὶ προσέτι καὶ κοινά τινα δεῖπνα. Πρὸς τοὺς σκο-

(24) Π. Ἀντιδ.
(25) Δημ. κ. Φαινίππου. 1044, 16.—Ἴδ. Ἀνωτ. Κεφ. Δ, α. Σ. 423.
(26) Bœckh, St. d. Ath. II, 108.
(27) Κ. Μειδ. 44. 45.
(28) Δ, 67.
(29) Ἴδ. Ἰσ. π. Δικαιογ. κλ. 37.

πούς δὲ τούτους κατέβαλλεν ἕκαστος τῶν Ἐρανιστῶν ὡρισμένην τινὰ μικρὰν ποσότητα μηνιαίως, ἥτις ἐκαλεῖτο *φορά*· ὁσάκις δέ τις αὐτῶν περιέπιπτεν εἰς δεινὰς περιστάσεις, ἐδύνατο *αἰτεῖν*, *συλλέγειν* ἢ *συλλέγεσθαι* τὸν ἔρανον (ἢ ἄλλως τὴν *φορὰν* ἢ καὶ *εἰσφορὰν*) ἑκάστου ἐρανιστοῦ, ἢ *ἐρανίζειν* αὐτούς, πιθανῶς ὅμως οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ *κοινοῦ τῶν Ἐρανιστῶν*, οὗ οἱ λεγόμενοι *Πληρωταὶ* εἶχον τὸ καθῆκον τοῦ εἰσπράττειν τότε τὴν φοράν, καὶ χορηγεῖν αὐτὴν εἰς τὸν δυσπραγοῦντα ἐρανιστήν, ὡς ὁ Δημοσθένης λέγει (30)· «*Ἔρανον,... οὐ τοῦτον μόνον ὃν συλλέγουσί τινες, καὶ οὗ πληρωταὶ γίνονται*». Ἕκαστος δ' ἐρανιστὴς ὤφειλε τότε, αἰτούμενος, νὰ καταβάλῃ τὴν ὡρισμένην ποσότητα, ἄγνωστον κατὰ τίνα ἀναλογίαν, «*εἰσενεγκεῖν τὸν ἔρανον*», ὡς ἐλέγετο, ἢ *ἐρανίζειν* τῷ δεομένῳ βοηθείας· εἰδεμή, ἀπῃτεῖτο αὐτὸν βιαίως, διὰ τῶν δικαστηρίων (31), καὶ ἦν *ἄτιμος*, ὡς λέγει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (32)· «*Ἔθος εἶχον τέλεσμά τι εἰς τὸ κοινὸν διδόναι, ὅπερ οἱ μὴ διδόντες καὶ ἄτιμοι ἐνομίζοντο, καὶ μετὰ βίας ἀπῃτοῦντο*». Ὁ δ' ἐκπληρώσας πάσας αὐτοῦ τὰς ὑποχρεώσεις πρὸς τὸ κοινὸν τῶν ἐρανιστῶν, ἦν ἐλεύθερος «*διενεγκεῖν τὸν ἔρανον*», ὡς λέγει ὁ Λυκοῦργος (33), ὅ ἐστι ν' ἀποσυρθῇ αὐτοῦ.

---

(30) Κ. Μειδ. 547.
(31) Ἴδ. Ἀνωτ. Τμ. Β, Κεφ. Δ. σ. 322.
(32) Σχ. Ἀχαρν. 590.
(33) Κ. Λεωκρ. 153.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Στρατιωτικὴ διοίκησις.

Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ ἀρχαί, αἱ ἀνώτεραι κἂν μεταξὺ αὐτῶν, ἦσαν ἐξ ἐκείνων αἵτινες, κατὰ παράβασιν τῆς περὶ κληρώσεως δημοκρατικῆς θεωρίας, ἐξελέγοντο διὰ χειροτονίας, καθ᾽ ὃ ἀπαιτοῦσαι ειδικὴν ἐμπειρίαν καὶ ἱκανότητα, καὶ ἐπιῤῥοὴν ἔχουσαι ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ στρατοῦ, καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο κατ᾽ ἐκτίμησιν τῶν προσόντων τῶν ὑποψηφίων, ἐχειροτόνει ὁ δῆμος δέκα *στρατηγοὺς* κατ᾽ ἔτος, τοὺς «*ἐνιαυσίους στρατηγίας*», κατὰ Πλούταρχον (1), λαμβάνων αὐτούς, ἀνὰ ἕνα ἐξ ἑκάστης φυλῆς, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα(2), λέγοντα· «*Ὁ Κίμων μετὰ τῶν συστρατήγων . . . δέκα ὄντας ἀπὸ φυλῆς μιᾶς ἕκαστον*». Ἀλλ᾽ ὁ Πολυδεύκης λέγει (3) ὅτι ἐξελέγοντο «*ἐξ ἁπάντων*», ὅπερ, εἰ ὀρθόν, ἴσως εἶναι μεταγενέστερον νομοθέτημα.

Ἐπίσης δὲ κατ᾽ ἔτος ἐχειροτόνει καὶ ἀνὰ δέκα *ταξιάρχους* ἐπὶ τῶν ὁπλιτῶν, καὶ ἀνὰ δύο *ἱππάρχους* καὶ δέκα *φυλάρχους* ἐπὶ τῶν ἱππέων. Ταξίαρχοι δὲ καὶ φύλαρχοι ἐλαμβάνοντο ἐπίσης κατὰ φυλάς, ὥστε ἐν Αἰσχίνῃ (4) ἀναφέρεται «*ὁ τῆς Πανδιονίδος ταξίαρχος*», καὶ ἐν Ἰσαίῳ(5), «*ὁ φυλαρχῶν τῆς Ὀλυσίας*», ὅπερ πιθανῶς εἶναι ἐσφαλμένον.

(1) Β. Περικλ. ΙΣΤ.
(2) Β. Κίμ. Η.
(3) Η, 87.
(4) Π. Πρπρσβ. 49.
(5) Π. Δικαιογ. κλ. ιζ, 3.

Ἐδύναντο δὲ νὰ ἐκλεχθῶσιν εἰς τὰς θέσεις ταύτας πολλάκις οἱ αὐτοί, ὥστε περὶ Φωκίωνος λέγει ὁ Πλούταρχος (6)· «*Ὁμολογεῖται ὅτι πέντε καὶ τεσσαράκοντα στρατηγίας ἔλαβε*». Καὶ ἦν τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον, ὅπως μὴ στερῆται ἡ πόλις τῆς πολυτίμου ὑπηρεσίας ἐπιστήμων καὶ ἐμπείρων ἀνδρῶν· πολλάκις ὅμως ἐκ τοῦ νόμου ὠφελούμενοι, ἐπεβάλλοντο εἰς τὴν πόλιν ἐπιβλαβεῖς ῥαδιοῦργοι, δι' ὃ παραπονεῖται ὁ Δημοσθένης, ὅτι ἐν ᾧ ζηλοτύπως κωλύουσιν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταλάβῃ τις δὶς καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀστυνομικὴν ἀρχήν, ἐπιτρέπουσιν ὅμως εἰς στρατηγοὺς νὰ κατέχωσι διαρκῶς τὴν στρατηγίαν (7)· «*Δεινότατοι γὰρ ἔστ' ἀφελέσθαι μὲν ὅσα ὑμῖν ὑπάρχει, καὶ νόμους περὶ τούτων θεῖναι ἄν τις ἀστυνομήσῃ δίς, ἢ τὰ τοιαῦτα, στρατηγεῖν δ' ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς ἐᾶν*».

Ὡς ὑλικαὶ δ' ἐγγυήσεις προσηλώσεως εἰς τὴν πατρίδα ἀπῃτοῦντο παρὰ τοῦ ἐκλεγομένου εἰς θέσιν στρατηγοῦ αἱ αὐταὶ αἵτινες καὶ παρὰ τοῦ ῥήτορος τοῦ ἀξιοῦντος νὰ διευθύνῃ τὰ δημόσια διὰ τῶν προτάσεων καὶ τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ, ἤτοι νὰ εἶναι νενυμφευμένος, καὶ νὰ ἔχῃ νόμιμα τέκνα, καὶ γῆν ἐν Ἀττικῇ, ὡς λέγει ὁ Δείναρχος(8)· «*Τοὺς μὲν νόμους προλέγειν τῷ ῥήτορι καὶ τῷ στρατηγῷ τὴν παρὰ τοῦ δήμου πίστιν ἀξιοῦντι λαμβάνειν, παιδοποιεῖσθαι κατὰ τοὺς νόμους, γῆν ἐντὸς ὅρων κεκτῆσθαι, πάσας τὰς δικαίας πίστεις παρακαταθέμενον, οὕτως ἀξιοῦν προεστᾶναι τοῦ δήμου*». Ἀπίθανον ὅμως εἶναι ὅτι τοσοῦτος περιορισμὸς ἐτίθετο εἰς τοῦ δήμου τὴν ἐκλογήν, οὐδὲ συμβιβάζεται μετὰ τῆς περιστάσεως ὅτι πολλοὶ λίαν νέοι

(6) Β. Φωκ. Η.
(7) Προοίμ. ΝΕ, 1461.
(8) Κ. Δημ. 71.

πολλάκις ἐχειροτονήθησαν στρατηγοί, οὐδὲ ὡς πρὸς τοὺς ῥήτορας, μετὰ τῆς μεγάλης εὐρύτητος τῆς ἐλευθερίας τοῦ λέγειν, ἥτις μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαζόντων οὐδένα ἀπέκλειε, καὶ μόνον περιορισμὸν τῆς εἰς τὸν λόγον μετοχῆς ἔθετον αἱ δυνάμεις ἑκάστου. Διὰ τοῦτο φαίνεται, ὅτι τὰ ῥηθέντα προσόντα ἦσαν τὰ περιποιοῦντα οὐχὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὴν στρατηγίαν ἢ τοῦ λέγειν δημοσίως, ἀλλὰ τὴν τοῦ δήμου ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς στρατιωτικῶς ἢ πολιτικῶς εἰς τὰ δημόσια ἀναμιγνυμένους.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνεξεστράτευον καὶ οἱ δέκα στρατηγοί, καὶ ἦρχον ἕκαστος ἀνὰ μίαν ἡμέραν, ὡς τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην. Ἀλλὰ τὸ ἄτοπον τούτου ἀνεγνωρίσθη, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπήρχοντο εἰς τὰς ἐκστρατείας συνήθως ἀνὰ τρεῖς, ὧν ὁ εἷς ἀρχιστράτηγος, ἔχων τοὺς ἑτέρους δύο ὡς συμβούλους αὐτοῦ· καὶ ἦν πιθανῶς ὁ πρῶτος *ὁ ἐπὶ τῶν ὅπλων*, οἱ δ' ἕτεροι, *ὁ ἐπὶ τῶν ἱππέων* καὶ *ὁ ἐπὶ τῆς διοικήσεως* ἐπὶ Δημοσθένους (9), καὶ μετὰ ταῦτα ὑπ' ἄλλων καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς, καλούμενοι. Ἀλλὰ τέλος, ὅτε μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντὶ αὐτοὶ νὰ ἐκστρατεύωσιν, ἐμίσθουν ξενικὴν δύναμιν, ἐπεκράτησε νὰ ἐκπέμπηται μετ' αὐτῆς εἷς καὶ μόνος, οἱ δὲ λοιποὶ νὰ μένωσιν οἴκαδε, ἐπιμελούμενοι τῶν ὑποθέσεων ὅσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἐνίοτε ἥκιστα, συνείχοντο μετὰ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως, καὶ μεταξὺ ἄλλων συντελοῦντες εἰς τῶν ἱερῶν πομπῶν τὴν μεγαλοπρέπειαν διὰ στρατιωτικῶν παρατάξεων, ὡς παραπονεῖται περὶ τούτου ὁ Δημοσθένης, λέγων (10)· «*Πλὴν ἑνὸς ἀνδρὸς ὃν ἂν ἐκπέμψητε ἐπὶ τὸν πόλεμον, οἱ λοιποὶ τὰς πομπὰς πέμπου-*

(9) Π. Στεφ. 265.
(10) Φιλιππ. Α, 47.

σιν ὑμῖν μετὰ τῶν ἱεροποιῶν. Ὥσπερ γὰρ οἱ πλάττοντες τοὺς πηλίνους, εἰς τὴν ἀγορὰν χειροτονεῖτε τοὺς ταξιάρχους καὶ τοὺς φυλάρχους, οὐκ ἐπὶ τὸν πόλεμον».

Ἦν δ' ἓν τῶν κατ' οἶκον καθηκόντων τούτων τῶν στρατηγῶν (11) ἡ στρατολογία, συνισταμένη εἰς τὴν εἰς καταλόγους ἐγγραφὴν τῶν ἐν στρατευσίμῳ ἡλικίᾳ, μὴ ἐμπεριλαμβανομένων, ὡς φαίνεται, ὅσον ἐνεδέχετο, τῶν προεκστρατευσάντων. Κατὰ δὲ τὰς μαρτυρίας συγχρόνων συγγραφέων, οὐκ ὀλίγη πολλάκις ἐπεκράτει φιλοπροσωπία καὶ αὐθαιρεσία εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου. Οὕτως ἐλέγχει τοὺς στρατηγοὺς ὁ Ἀριστοφάνης, λέγων (12)· «*Δρῶσιν οὐκ ἀνασχετά, τοὺς μὲν ἐγγράφοντες ἡμῶν, τοὺς δ' ἄνω τε καὶ κάτω ἐξαλείφοντες δὶς ἢ τρὶς*» κτλ. Ἀλλαχοῦ δέ (13), ἐκτιθέμενος πῶς ὁ δῆμος προτίθεται νὰ πολιτεύηται τοῦ λοιποῦ, λέγει· «*Ἔπειθ' ὁ πολίτης ἐντεθεὶς ἐν καταλόγῳ, οὐδεὶς κατὰ σπουδὰς μεταγραφήσεται, ἀλλ' ὥσπερ ἦν τὸ πρῶτον ἐγγεγράψεται*». Ἐν δὲ Λυσίᾳ (14) παραπονεῖταί τις ὅτι «*κατελέγη στρατιώτης... προσελθὼν οὖν τῷ στρατηγῷ ἐδήλωσεν ὅτι ἐστρατευμένος εἴη· ἔτυχε δὲ οὐδενὸς τῶν μετρίων*».

Προσέτι δ' εἶχον οἱ στρατηγοὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπιτήρησιν τῶν (κατὰ συμμορίας) στρατιωτικῶν *εἰσφορῶν*, ὡς καὶ τῶν στρατιωτικῶν λειτουργιῶν, ἤτοι τῆς *τριηραρχίας*, καὶ προσέτι καὶ τῆς *ἱπποτροφίας*, δηλαδὴ τῆς ὑποχρεώσεως ἣν εἶχον οἱ πολῖται, βεβαίως οἱ τῶν δύο ἀνωτέρων τιμημάτων (οἱ Πεντακοσιομέδιμνοι καὶ οἱ Ἱππεῖς), τοῦ τρέ-

(11) Ἴδ· Gebauer, de strategis græcorum civili numere perfungentibus, Dresd. 1751.

(12) Εἰρ. 1178.

(13 Ἱππ. 1382.

(14) Ὑπ. Στρατιώτ. 6'.

φειν ἀνὰ ἕνα ἵππον πολεμητήριον. Διὰ τοῦτο ἀναφέρει ὁ Δημοσθένης (15) τοὺς στρατηγοὺς ἐγγράφοντας εἰς συμμορίας, καὶ καθιστῶντας τριηράρχους, καὶ προσέτι προϊσταμένους δικαστηρίων (16)· διότι, καθ'ὁ ἀρχαί, εἶχον τὴν εἰσαγωγὴν πασῶν τῶν δικῶν ὅσαι μετὰ τῶν καθηκόντων αὐτῶν συνείχοντο. Εἰς αὐτοὺς δέ, καθ'ἕτερον χωρίον τοῦ Δημοσθένους (17), ἀνῆκε καὶ νὰ προσκαλῶσι τὰς ἀντιδόσεις, ὡς κυρίως τὴν καταβολὴν τῶν εἰσφορῶν ἀφορώσας. Ἀρχεῖον δ' εἶχον οἱ στρατηγοὶ τὸ λεγόμενον *στρατήγιον* (18), ἔνθα εἰργάζοντο, καὶ ἀνέκρινον τὰς δίκας, παρέδρους ἔχοντες τοὺς Ταξιάρχους, καὶ ἔνθα συνεσιτοῦντο. Ἔν τινι δὲ περιπτώσει (19) φαίνεται δεχόμενος τὴν λῆξιν ὁ Ταξίαρχος (« *Καὶ ἐγώ, ταξιαρχῶν τῆς φυλῆς, ἠναγκαζόμην... δέχεσθαι τὴν λῆξιν* »)· ἀλλά, πιθανῶς ὡς πάρεδρος τοῦ στρατηγοῦ (20).

Προσέτι δ' ἐναπέκειτο τοῖς στρατηγοῖς καὶ ἡ τῆς χώρας ἀσφάλεια, καὶ ἡ τῆς τῶν ὁρίων καὶ τῶν λιμένων, ἀνατιθεμένης, ὡς φαίνεται, ἑκάστῳ τῶν δέκα, ἀνὰ μιᾶς εἰδικῶς τῶν ἐπιμελειῶν τούτων· διότι ἐν Πλουτάρχῳ (21) ὁ Δερκύλλος λέγεται « *ἐπὶ τῆς χώρας στρατηγός* », ὁ Φιλοκλῆς « *στρατηγὸς ἐπὶ τὴν Μουνυχίαν καὶ τὰ νεώρια κεχειροτονημένος* », ἐν δ' ἐπιγραφαῖς μνημονεύεται « *στρατηγὸς ἐπὶ τὴν χώραν τὴν παραλίαν* » (22).

Ἕνεκα δὲ τῆς σπουδαίας αὐτῶν ταύτης, καὶ τῆς τὴν ἐκ-

(15) Κ. Βοιωτ. 997.
(16) Πα. Λάκριτ. 940.
(17) Πρ. Φαίνιπ. 1040, 7.
(18) Δημ. κ. Βοιωτ. αὐτ.
(19) Δημ. κ. Βοιωτ. 999.
(20) Ἴδ. ἀνωτ. Διαίρ. Β, Κεφ. Ζ. σ. 341.
(21) Β. Φωκ. ΛΒ.
(22) Bœckh. C. I. g. n. 178, 179.

βασιν τῶν ἐκστρατειῶν ἀφορώσης δικαιοδοσίας, ἐδικαιοῦντο νὰ συγκαλῶσιν ἐκκλησίας (23), καὶ προτάσεις αὐταῖς νὰ ὑποβάλλωσιν· ὥστε πολλάκις, ὡς ἐν Δημοσθένει (24), τὰ ψηφίσματα φέρουσι « *Βουλῆς καὶ στρατηγῶν γνώμη* ».

Ἡ τοσοῦτον δ' ἐπίσημος θέσις τῶν στρατηγῶν, καὶ ἡ περιωπὴ εἰς ἣν ἀνήρχοντο διοικοῦντες τὰς ἐκστρατείας, καὶ ἡ δόξα καὶ τὰ ὑλικώτερα ὠφελήματα ὧν εἶχον τὴν ἀφορμὴν καὶ τὴν δύναμιν ν' ἀπολαύωσι, καθίστων τὴν στρατηγίαν λίαν ἐπιζήτητον, ὥστε καὶ ὁ Ξενοφῶν (25) κατατάττει τοὺς στρατηγοὺς καὶ ἱππάρχους μετὰ τῶν σπουδαρχῶν, καὶ ἐν τῇ Ἀριστοφάνους Εἰρήνῃ (26) ὁ χορὸς καταρᾶται τοὺς παρατείνοντας τὸν πόλεμον, « *Εἴ τις ἐπιθυμῶν ταξιαρχεῖν*... *ἢ ἦν τις στρατηγεῖν βουλόμενος* ». Ἡ δὲ τοῦ Φωκίωνος γυνή, ἀντὶ παντὸς ἐξωτερικοῦ κοσμήματος, ἐνεκαυχᾶτο ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ μακρὸν στρατηγοῦντι, λέγουσα (27)· « *Ἐμοὶ κόσμος ἐστὶ Φωκίων, εἰκοστὸν ἔτος ἤδη στρατηγῶν Ἀθηναίων* ». Ὅθεν καὶ ἀπετέλει ἡ στρατηγία εἶδος εὐγενείας, ἧς ἡ ἀντανάκλασις ἔφθανε μέχρι τῶν ἀπογόνων, θεωρούντων ὡς ἐγκαύχημα τὸ εἶναι « *πατρὸς ἐστρατηγηκότος* » (28) ἢ « *προγόνων ἐστρατηγηκότων* » (29)· καὶ ἐκ τούτου προσάπτεται πολλάκις εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἀριστοκρατικός τις κόμπος, πρὸς ὃν προσώχθουν οἱ πολλοὶ καὶ οἱ ῥήτορες, ὡς ὁ Αἰσχίνης (30)· « *Ἀ-*

(23) Θουκ. Β. 59.— Ἴδ. Ἀνωτ. Διαίρ. Α. Κεφ. Α. σ. 224.
(24) Π. Στεφ. 272.
(25) Συμποσ. Α, 4.
(26) 444.
(27) Πλούτ. Β. Φωκ. ΙΘ.
(28) Δημ. κ. Φορμ. 922.
(29) Αἰσχίν. κ. Τιμάρχ. 13.
(30) Κ. Τιμάρχ. — μα'. (Δούκ.).

ναθήσεται δὲ... καὶ τῶν στρατηγῶν τις... ὑπτιάζων καὶ κατασκοπούμενος ἑαυτόν».

Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι ἐπιζήτητος ἦν αὕτη ἡ ἀρχή, περιήρχετο πολλάκις εἰς τοὺς θρασυτέρους τῶν δημαγωγῶν, ἀφαιροῦντας ἀπὸ τῶν ἱκανωτέρων τὴν ἀφορμὴν τοῦ ν' ἀποκτήσωσιν ἐμπειρίαν· δι' ὃ καὶ ἡ πόλις ἠναγκάσθη ἄχρι τέλους πολλάκις νὰ προσφεύγῃ εἰς ξένους ἐμπειροπολέμους, ὡς μνημονεύει ὁ Πλάτων (31) Ἀπολλοδώρου τοῦ Κυζικηνοῦ, καὶ Φανοσθένους τοῦ Ἀνδρίου, καὶ Ἡρακλείδου τοῦ Κλαζομενίου, διὰ τῶν ἑξῆς· «*Ἀπολλόδωρον οὐ γινώσκεις τὸν Κυζικηνόν, ὃν Ἀθηναῖοι πολλάκις ἑαυτῶν στρατηγὸν εἵρηνται, ξένον ὄντα, καὶ Φανοσθέα τὸν Ἄνδριον, καὶ Ἡρακλείδην τὸν Κλαζομένιον, οὓς ἥδε ἡ πόλις, ξένους ὄντας, ἐνδειξαμένους ὅτι ἄξιοι λόγου εἰσί, καὶ εἰς τὰς στρατηγίας καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἄγει*»;

Εἷς δὲ τῶν στρατηγῶν ἦν ἐν ναυτικαῖς ἐκστρατείαις *ναύαρχος*, δι' ὃ καὶ ἡ ναυαρχὶς ἐκαλεῖτο καὶ *στρατηγίς*, ἐκλεγομένη ἐκ τῶν ταχυτέρων πλοίων τοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ (32). Ὑπὸ τὸν ναύαρχον δ' ἦσαν οἱ τριήραρχοι, οἵτινες, ὡς ἐῤῥέθη, ἦσαν ἰδιῶται ἐξ ἰδίων συντηροῦντες τὰς τριήρεις, καὶ συνεκστρατεύοντες.

Οἱ δ' *ἵππαρχοι*, ἑδρεύοντες χωρὶς τῶν στρατηγῶν, καὶ παρέδρους ἔχοντες τοὺς *φυλάρχους*, ἐπεμελοῦντο ἰδίως τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἱππικοῦ, οὐ μόνον διὰ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λαμπρότητα τῶν πομπῶν καὶ τῶν τελετῶν (33).

(31) Ἴων. 5426.

(32) Λυσ. π. Ἀπολ. δωροδ. 6. — Αἰσχ. κ. Κτησ. 13. — Δημ. πρ. Πολυκλ. 1222, 28.

(33) Ξενοφ. Ἱππαρχ. Γ. — Π. Ἱππ. ΙΑ, 10. — Δ. κ. Μειδ. 46, 47.

Ἐστηρίζετο δὲ καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἡ διάταξις ἐπὶ τῆς δεκαδικῆς κατὰ φυλὰς διαιρέσεως· καὶ καθ' Ἡρόδοτον (34) οἱ ἐν Μαραθῶνι ἐτάχθησαν «*ὡς ἀριθμέοντο αἱ φυλαί*», καὶ ὁ Πλούταρχος, τὴν αὐτὴν διηγούμενος μάχην (35), ὁμιλεῖ περὶ «*τῶν βαρβάρων ἀντερεισάντων κατὰ Λεοντίδα καὶ Ἀντιοχίδα φυλήν*».

Ἡ Φυλὴ δέ, ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν ὑποδιῃρεῖτο εἰς τάξεις, καὶ πασῶν μὲν τῶν τῆς φυλῆς τάξεων προΐστατο εἷς *Ταξίαρχος*, ἑκάστης δ' ἰδίως εἷς *Εὐταξίας*, ὡς ἐξ ἐπιγραφῆς (36) ἐξάγεται.

Δὲν ἐξεστράτευον δὲ πᾶσαι αἱ τάξεις συγχρόνως, ἀλλὰ διὰ κλήρου ἐξεπέμποντο, καὶ ἐντιμοτέρα ἦν ἡ ἐν τῇ πρώτῃ θέσει· διότι ἐν Λυσίᾳ (37) καυχᾶται ὁ Μαντίθεος ὅτι «*διεπράξατο ὥστε τοῖς πρώτοις τεταγμένος μάχεσθαι τοῖς πολεμίοις*»· ἀλλὰ δυστυχήσασα ἡ φυλὴ αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, καὶ μετὰ ταῦτα, προκειμένης νέας ἐκστρατείας, ἦλθεν αὐτὸς εἰς τὸν Ταξίαρχον, καὶ ἐζήτει ἵνα ἐκπεμφθῇ ἡ τάξις αὐτοῦ ἀκλήρωτος.

Τέλος δ' αἱ τάξεις ὑποδιῃροῦντο εἰς *λόχους*, οἵτινες ἴσως ἀντεστοίχουν τοῖς δήμοις, διότι ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ἰσαίου (38)· «*Ἐστράτευμαι ἐν τῇ φυλῇ τῇ ἐκείνου καὶ τῷ δήμῳ*», ἐξάγεται ὅτι ἡ παράταξις ἐγίνετο καὶ κατὰ δήμους.

Ἡ δ' ὑποχρέωσις τοῦ στρατεύεσθαι ἤρχετο διὰ πάντας τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας (39)· διότι ὁ

(34) ΣΤ, 111.
(35) Β. Ἀριστ. Ε.
(36) Rang. Ant. Hell. II, N. 1241.
(37) Ὑπ. Μαντιθ. 16. — Ἴδ. καὶ Ξενοφ. Ἀπομν. Γ'. 4, 1. — Πολυδ. Η, 114 — Per. εἰς Αἰλ. Π. Ἱ. Β, 44.
(38) Π. Μενεκλ. κλ. 42.
(39) Ἴδ. Ἀνωτ. Βιβλ. Β. Μέρ. Γ. Διαιρ. Α. Κεφ. ΣΤ. σ. 191.

τῶν παίδων ἐξερχόμενος, ὤφειλεν ἐπὶ τοῦ *ἐπὶ διετὲς ἡβῆσαι*, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 16-18 ἔτους νὰ διατρίβῃ περὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰς στρατιωτικὰς μελέτας· ἀπὸ δὲ τοῦ 18 ἔτους κατετάττετο εἰς τὸν στρατόν, καὶ ὑπηρέτει ἐπὶ ἕτερα δύο ἔτη ὡς *περίπολος* εἰς τὰς *ἐν τοῖς μέρεσι* λεγομένας στρατείας, δηλαδὴ τὰς ἐντὸς τῆς χώρας· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ εἰς πάσας τὰς ἄλλας, μέχρι τοῦ 60 ἔτους τῆς ἡλικίας· ὥστε ὑπῆρχον ἐν τῷ καταλόγῳ πάντοτε 42 ἡλικιῶν στρατεύσιμοι, ἀπὸ τοῦ 18 μέχρι τοῦ 60 ἔτους. Ἐδηλοῦτο δὲ τὸ ἔτος ἐφ' οὗ τις κατετάττετο ἐν τοῖς στρατευσίμοις διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐπωνύμου ἄρχοντος, δι' ὃ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐλέγοντο οἱ ἄρχοντες οὗτοι καὶ *Ἐπώνυμοι τῶν ἡλικιῶν*, ὃ αἰνιττόμενος, λέγει ὁ Ἁρποκρατίων ἐξ Ἀριστοτέλους (40)· «*Εἰσὶ γὰρ ἐπώνυμοι δέκα μὲν οἱ τῶν φυλῶν, δύω δὲ καὶ τεσσαράκοντα οἱ τῶν ἡλικιῶν*»· καὶ ἀλλαχοῦ (41)· «*Δύω καὶ τεσσαράκοντα, ἐφ' ὧν αἱ ἡλικίαι προσαγορεύονται τῶν πολιτῶν καθ' ἕκαστον ἔτος, ἀπὸ ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν μέχρις ἑξήκοντα*». Πρεσβύτεροι δὲ καὶ νεώτεροι ἐξεστράτευον μόνον ἐν καιρῷ ἀνάγκης, ὡς ὁ Πλούταρχος διηγεῖται (42), ὅτι θέλων ὁ Φωκίων ν' ἀποτρέψῃ τοὺς Ἀθηναίους τοῦ πρὸς Βοιωτοὺς πολέμου, προεκήρυξεν· «*Ἀθηναίων τοὺς ἄχρις ἑξήκοντα ἐτῶν ἀφ' ἥβης, πέντε ἡμερῶν σιτία λαβόντας, εὐθὺς ἀκολουθεῖν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας... Οὐδέν, ἔφη, δεινόν. Ἐγὼ γὰρ ὁ στρατηγός, ὀγδοηκοστὸν ἔχων ἔτος, ἔσομαι μεθ' ὑμῶν*».

Ὁσάκις δ' ἐγένετο ἐκστρατεία οὐχὶ πανδημεί, κατελέ-

(40) Φ. Στρατεία.

(41) Φ. Ἐπώνυμοι.

(42) Β. Φωκ. ΚΔ. — Ἴδ. καὶ Θουκ. Α, 105. — Λυσ. Ἐπιτάφ. 13. — Διόδ. ΙΓ, 72.

γοντο αἱ ἡλικίαι, ἤτοι προσδιωρίζετο ἀπὸ τίνος μέχρι τίνος ἄρχοντος οἱ καθ' ἡλικίας ἐγγεγραμμένοι ὤφειλον νὰ ἐκστρατεύσωσι, συνήθως, καὶ ὅσον ἐνεδέχετο, οἱ μὴ προεκστρατεύσαντες, καὶ ἐκαλεῖτο τοῦτο «*στρατεία ἡ ἐν ἐπωνύμοις*», ὡς αὐτόθι, πάλιν ἐξ 'Αριστοτέλους, ἐξακολουθεῖ ὁ 'Αρποκρατίων (43)· «*Χρῶνται δὲ τοῖς ἐπωνύμοις καὶ πρὸς τὰς στρατείας, καὶ ὅταν ἡλικίαν ἐκπέμπωσι, προγράφουσιν ἀπὸ τίνος ἄρχοντος ἐπωνύμου μέχρι τίνος δεῖ στρατεύεσθαι*». Τοῦτο δὲ δηλοῖ καὶ τοῦ Αἰσχίνου ἡ ἔκφρασις (44)· «*'Εκ παίδων μὲν γὰρ ἀπαλλαγείς, περίπολος τῆς χώρας ταύτης ἐγενόμην δύο ἔτη... πρώτην δ' ἐξελθὼν στρατείαν τὴν ἐν τοῖς μέρεσι καλουμένην... καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐκ διαδοχῆς ἐξόδους, τὰς ἐν τοῖς ἐπωνύμοις καὶ τοῖς μέρεσιν ἐξῆλθον*».

'Αφίεντο δέ, ἢ ἐξῃροῦντο τοῦ στρατεύεσθαι, οἱ *ἀδύνατοι*, ἤτοι οἱ πάσχοντες σωματικῶς, ὑπὲρ ὧν πολλὰ εὔσπλαγχνα ἦσαν ἐν 'Αθήναις νενομοθετημένα (45), προσέτι δὲ οἱ Βουλευταί (46), καὶ οἱ ἔμποροι, ὡς λέγει ἐν 'Αριστοφάνει ὁ θέλων ν' ἀπαλλαγῇ τῆς στρατείας (47). Πρόφασιν δὲ μᾶλλον ἴσως ἀστρατείας εὕρισκον ἢ ὅ,τι εἰς αὐτὴν νομίμως ἐδικαιοῦντο οἱ τελῶναι, ἤτοι οἱ τελῶν ἐνοικιασταί· διότι, κατὰ Δημοσθένην (48), ὁ Ξενοκλείδης «*ἐωνημένος τὴν πεντηκοστὴν τοῦ σίτου... οὐκ ἐξελθὼν τὴν στρατείαν,... γραφεὶς ἀστρατείας,... ἥλω καὶ ἠτιμώθη*»· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ χορευταὶ κατὰ τὰς τελετάς, ὡς τὸν Μαντίθεον, ἐν

(43) Φ. Στρατεία.
(44) Π. Πρπρσб. 49.
(45) Bœckh, Staatshh. I, 260.
(46) Λυκ. Κ. Λεωκρ. Γ'., 2.
(47) 'Εκκλησ. 1019. Καὶ Σχολ.
(48) Δη'τὶ κ. Νεαίρ 1353, 22.

Δημοσθένει (49), ὅστις «*ὅτ' εἰς Ταμύνας περιῆλθον οἱ ἄλλοι, τοὺς Χόας ἄγων ἀπελείφθη, καὶ τοῖς Διονυσίοις καταμείνας ἐχόρευεν*», ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ «*λειποταξίου προσεκλήθη*».

Προσέτι δ' ἡ κατωτάτη τιμοκρατικὴ τάξις τῶν Ἀθηναίων, οἱ Θῆτες, δὲν ἐνεγράφοντο εἰς τὸν στρατιωτικὸν κατάλογον, δι' ὃ οὐδ' *ἐστρατεύοντο ἐκ καταλόγου*, ἤτοι τακτικῶς, ἀλλ' ἐκτάκτως μόνον ὡς *ψιλοί*, καὶ μεταγενεστέρως μόνον ὡς *ἐπιβάται*, ὅ ἐστὶ στρατιῶται κατὰ θάλασσαν πολεμοῦντες, ὡς ἐν Θουκυδίδῃ (50)· «*Ἀθηναίων... πεντακόσιοι μὲν καὶ χίλιοι ἐκ καταλόγου, ἑπτακόσιοι δὲ θῆτες, ἐπιβάται τῶν νεῶν*». Κατέλεγον δὲ τούτους οἱ Δήμαρχοι ὁμοῦ καὶ οἱ Βουλευταί, ὡς ἐξάγεται ἐκ Δημοσθένους, λέγοντος (51)· «*Τοὺς βουλευτὰς καὶ τοὺς δημάρχους καταλόγους ποιεῖσθαι τῶν δημοτῶν, καὶ ἀποφέρειν ναύτας*».

Οἱ δ' ἱππεῖς ἐξ ἐναντίας ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν πλουσιωτάτων τάξεων, πιθανῶς ἐκ τῶν δύο ἀνωτάτων τιμοκρατικῶν, καὶ ἡ πολυέξοδος ἱπποτροφία ἦν αὐτῶν λειτουργία ὑποχρεωτική (52), καὶ οἱ λαμπρότεροι νέοι τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ἱππεῖς, ὀφείλοντες νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς τοιοῦτοι ἐν πολέμῳ εἰς τὰς ἐκστρατείας, καὶ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰς πομπάς.

Καὶ ἀνέκαθεν μὲν ὁ πολίτης ἐθεώρει ὡς καθῆκον καὶ ὡς καύχημα τὸ προμαχεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ὁ Περικλῆς, ὅστις διὰ παντοίων ὑλικῶν ὠφελημάτων ἠγόρασεν οὕτως εἰπεῖν τοῦ δήμου τὴν εὔνοιαν, οὐκ ὀλίγον συντελέ-

(49) Δημ. Κ. Βοιωτ. Α, 999. — Ἴδ. καὶ Κ. Μειδ. 7. 52.
(50) ΣΤ. 43.
(51) Π. Πολυκλ. 1208.
(52) Ξενοφ. Οἰκον. Β, 6. — Λυκ. κ. Λεωκρ. 35, 5.

σας εἰς τοῦ φρονήματος αὐτοῦ τὴν ταπείνωσιν, ἐνομοθέτησε μισθὸν καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, ὡς λέγει ὁ Οὐλπιανός (53)· «*Πρῶτος γὰρ ἐκεῖνος ἔταξε μισθοφοράν, καὶ ἔδωκε τῷ δήμῳ στρατευομένῳ*». Διέφερε δ' ὁ μισθὸς κατὰ καιροὺς καὶ περιστάσεις, ἀπὸ 2 ὀβολῶν μέχρι δραχμῆς διὰ τὸν ὁπλίτην μετὰ τοῦ ὑπηρέτου αὐτοῦ, καὶ ἄλλαι τόσαι ἐλογίζοντο διὰ τὸν σῖτον ἢ τὸ σιτηρέσιον, ὅπερ ὅμως συνήθως εἰς εἴδη ἐχορηγεῖτο. Κατὰ Θουκυδίδην (54), περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ τὴν Ποτίδαιαν πολιορκοῦντες «*δίδραχμοι ὁπλῖται ἐφρούρουν. Αὐτῷ γὰρ καὶ ὑπηρέτῃ δραχμὴν ἐλάμβανε τῆς ἡμέρας*», περιλαμβανομένου, ἐννοεῖται, καὶ τοῦ σιτηρεσίου. Οἱ δ' ἐν τέλει, ἢ ἀξιωματικοί, ἐλάμβανον τὸ διπλάσιον, οἱ ἱππεῖς τὸ τριπλάσιον, καὶ οἱ στρατηγοὶ τὸ τετραπλάσιον· οἱ δὲ ναῦται ἀνὰ τρεῖς ὀβολοὺς (55), πλὴν τῶν Παραλιτῶν, ἤτοι τῶν ναυτῶν τῆς ἐπισήμου τριήρεως, τῆς Παράλου, λαμβανόντων ἀνὰ τέσσαρας. Τῶν ἱππέων δ' ἡ μισθοφορὰ ἐξηκολούθει καὶ ἐν εἰρήνῃ, ὡς λέγει ὁ Οὐλπιανός (56)· «*Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἱππεῖς μισθὸν ἐλάμβανον ἐν τῇ εἰρήνῃ ὑπὲρ τοῦ τρέφειν τοὺς ἵππους*», καὶ ἐδαπάνα εἰς αὐτοὺς 40 τάλαντα κατ' ἔτος ἡ πόλις, ὅπως μὴ εὑρεθῇ ἐστερημένη ἱππικοῦ ἐν περιστάσει πολέμου, ὡς ὁ Ξενοφῶν μαρτυρεῖ (57). Ἐλάμβανον δὲ πλὴν τοῦ μισθοῦ οἱ ἱππεῖς καὶ τὴν λεγομένην *κατάστασιν*, ἥτις ἦν προκαταβολὴ πρὸς ὁπλισμόν, ἅπαξ γινομένη, καὶ ἀποδιδομένη ὅταν ἔληγεν ὁ χρόνος τῆς ὑπηρεσίας ἑκά-

(53) Εἰς Δημ. π. Συντάξ. 51.
(54) Γ, 17.
(55) Θουκ. Η', 45. — Ἰδ. Πλούτ. Β, Ἀλκιβ. ΛΒ.
(56) Εἰς Δημ. Κ. Τιμοκρ. 234.
(57) Ἱππαρχ. Α, 19.

στου ἱππέως, ὡς λέγει ὁ Φώτιος (58)· «*Ἔοικεν ἡ κατάστασις ἀργύριον εἶναι, ὅπερ οἱ κατασταθέντες ἱππεῖς ἐλάμβανον ἐκ τοῦ δημοσίου ἐπὶ τῇ καταστάσει... Ἀπεδίδοτο δὲ τὸ ἀργύριον ὑπὸ τῶν ἱππευσάντων ὅτε ἀντ' αὐτῶν ἕτεροι καθίσταντο*» (59).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤʹ.

Εὐθύναι.

Ἐπειδὴ δ' αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχῶν ἐν Ἀθήναις ἦσαν κληρωταί, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν χειροτονικῶν αἱ ἐκλογαὶ ὑπὸ πλήθους καταδημαγωγουμένου καὶ εὐαπατήτου οὐχὶ πλήρεις παρεῖχον τὰς ἐγγυήσεις, καὶ πολλάκις παρέδιδον τὰ τῆς πόλεως εἰς διεύθυνσιν χειρῶν ἀδεξίων, πρὸς θεραπείαν τούτου ἐνομοθετήθη ἡ τῶν ἀρχόντων εὐθύνη, δι' ἧς ἠρευνᾶτο ἡ χρῆσις ἣν οὗτοι ἐποιήσαντο τῆς ἐξουσίας· καὶ σπουδαῖον αὐτῆς μέρος ἦν ἡ *ἐπιχειροτονία*, συνισταμένη εἰς τὸ δικαίωμα ὃ ὁ δῆμος ἐκέκτητο, κατὰ τὴν κυρίαν ἐκκλησίαν ἑκάστης πρυτανείας, ἑπομένως δεκάκις τοῦ ἔτους, ν' ἀποφαίνηται διὰ χειροτονίας περὶ ἑκάστου τῶν ἀρχόντων, ἂν ἦρξε καλῶς. Τότε δ' ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων ἐδύνατο νὰ κατηγορήσῃ τὸν ἐπιχειροτονούμενον ἄρχοντα, καὶ ὁ ἄρχων καθ' οὗ, τῇ κατηγορίᾳ πειθόμενος, ἐχειροτόνει ὁ δῆ-

(58) 142. — Ἴδ. καὶ Ἁρποκρ. 164.
(59) Ἴδ. περὶ Ναυκραριῶν ἀνωτ. Βιβλ. Β. Μέρ. Β. Κεφ. Δ. σ. 146.

μος, παρεπέμπετο εἰς τὸ δικαστήριον, ὡς πληροφορούμεθα παρὰ Πολυδεύκους (1)· « *Καθ' ἑκάστην πρυτανείαν ἐπερωτᾷν εἰ δοκεῖ καλῶς ἄρχειν ἕκαστος. Τὸν δ' ἀποχειροτονηθέντα κρίνουσιν* ». Οὕτω, κατὰ Δημοσθένην (2), τοῦ Θεοκρίνου ὁ ἀδελφός, θεσμοθετῶν, « *Ἀπεχειροτονήθη, τῶν χειροτονιῶν οὐσῶν* ». Ὁ δ' οὕτως ἀποχειροτονηθεὶς ἐπαύετο, ἵνα δικασθῇ· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Δημοσθένης (3)· « *Τὰς τιμωρίας ὁ Σόλων τοῖς μὲν ἰδιώταις βραδείας ἐποίησε, ταῖς δὲ ἀρχαῖς καὶ τοῖς δημαγωγοῖς ταχείας* ».

Κυρίως δὲ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς οἵα δήποτε ἀρχὴ ὤφειλε νὰ δώσῃ *εὐθύνας* τοῦ τρόπου τῆς ἐκπληρώσεως τῶν αὐτῇ ἐμπιστευθέντων καθηκόντων, καὶ ἀπολογισμὸν τῶν χρημάτων ὧν εἶχε τὴν διαχείρισιν· καὶ οὐ μόνον αἱ κυρίως ἀρχαὶ καὶ οἱ δημόσια χρήματα παραλαβόντες ἢ δαπανήσαντες, ἢ δημοσίων χρημάτων ἐπιμεληθέντες, ἀλλὰ καὶ ὅστις μόνον ἐξήσκησεν οἷον δήποτε διοικητικὸν ἢ δικαστικὸν δημόσιον καθῆκον, ὅπως δήποτε ἥψατο τῶν δημοσίων, ὡς λέγει ὁ Αἰσχίνης (4)· « *ὃς οὔτε εἴληφεν οὐδὲν τῶν δημοσίων οὔτ' ἀνήλωκε, προσῆλθε δὲ πρός τι τῶν κοινῶν* »· καὶ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (5)· « *Οἱ γὰρ χειρίσαντές τι τῶν κοινῶν καὶ διοικήσαντες τῶν ἀνηλωμένων χρημάτων, εὐθύνας καὶ λογισμοὺς ἔδοσαν* »· ἑπομένως καὶ αὐτοὶ οἱ Διαιτηταί, ὡς βλέπομεν ἐν τῷ κατὰ Μειδίου τοῦ Δημοσθένους (6), καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ οἱ τριήραρχοι, οὐ μόνον διὰ τὴν στρατιωτικὴν

(1) Η, 87.
(2) Κ. Θεοκρ. 1330.
(3) Κατ' Ἀριστογείτ. Β, 801.
(4) Κ. Κτησ. 6.
(5) Ἱππ. 822.
(6) κδ'. κε'. (Δούκ.).

αὐτῶν ὑπηρεσίαν, ὡς ἐν τῷ πρὸς Πολυκλέα λόγῳ τοῦ ῥήτορος (7), ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἐμπεπιστευμένον αὐτοῖς δημόσιον σκάφος μετὰ τῶν σκευῶν, προσέτι δὲ καὶ οἱ πρέσβεις διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐντολὴν αὐτῶν, ὡς ἐν Δημοσθένει (8)· « *Τοῦτο γὰρ εἰσὶ πρεσβείας εὐθύναι· τί πέπρακται; τί ἀπήγγειλας; εἰ μὲν ἀληθῆ, σώζου· εἰ δὲ ψευδῆ, δίκην δός* ». Εὐθύνας δὲ βεβαίως δὲν ὤφειλον δι' ἃ ἐλάμβανον χρηματικὰ ἐφόδια (9), ἢ μισθόν, ὅστις ἦν δίδραχμος καθ' ἑκάστην, τοὐλάχιστον ὡς ἐν μιᾷ περιστάσει ἀναφέρεται ὑπ' Ἀριστοφάνους (10)· « *Μισθὸν φέροντες δύο δραχμὰς τῆς ἡμέρας* ».

Ἦν δ' ἡ τὰς εὐθύνας δεχομένη ἀρχὴ οἱ *Λογισταὶ* ἢ *Εὔθυνοι*, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (11)· « *Ἐπεὶ δὲ ἔνιαι τῶν ἀρχῶν, ἢ καὶ πᾶσαι, διαχειρίζουσι πολλὰ τῶν κοινῶν, ἀναγκαῖον ἑτέραν εἶναι τὴν ληψομένην λογισμὸν καὶ προσευθυνοῦσαν, αὐτὴν μηδὲν διαχειρίζουσαν ἕτερον. Καλοῦσι δὲ τούτους οἱ μὲν εὐθύνους, οἱ δὲ λογιστάς, οἱ δ' ἐξεταστάς, οἱ δὲ συνηγόρους* ». Ἦσαν δ' οἱ λογισταὶ δέκα τὸν ἀριθμόν, ὡς εἷς τῶν σχολιαστῶν (12)· « *Λογισταὶ δέκα τὸν ἀριθμὸν ἄνδρες ἦσαν, παρ' οἷς οἱ πρεσβεύσαντες ἤ τι δημόσιον δικασάντες* (πιθανῶς *διοικήσαντες*), *ἤ τινα ἀρχὴν ἄρξαντες ἐδίδοσαν τὰς εὐθύνας* ». Καὶ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης συνωνύμους λέγει τοὺς Λογιστὰς μετὰ τῶν Εὐθύνων, πιθανῶς ὡς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὄνομα φέροντας ἐν διαφόροις Ἑλληνικαῖς πολιτείαις· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ

(7) 1222, 11.
(8) Π. Πρπρσβ. 367.
(9) Ἰσ. Δημ. π. πρπρσβ. 1190, 23.
(10) Ἀχαρν. 66.
(11) Πολιτ. ΣΤ. 5, 10.
(12) Σχόλ. εἰς Αἰσχ. κ. Κτησ. 395.

Φώτιος (13) δὲν διακρίνει μεταξὺ αὐτῶν. Τοὐναντίον ὅμως λέγει ὁ Ἁρποκρατίων (14)· « *Διείλεκται περὶ τούτων Ἀριστοτέλης, ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ, ἔνθα δείκνυται ὅτι διαφέρουσι τῶν Εὐθύνων* ». Ἦσαν δ' οἱ λογισταὶ κληρωτοί, ὡς λέγει ὁ Πολυδεύκης (15)· « *Λογισταί· καὶ τοῦτο ἡ Βουλὴ κληροῖ κατ' ἀρχὴν ὡς παρακολουθεῖν τοῖς ἄρχουσι* », ἐννοῶν, *ἵνα ἐξελέγχωσιν αὐτούς* ». Ὁμοίως δὲ κληρωτοὺς λέγει ὁ Φώτιος (16) καὶ τοὺς Εὐθύνους· « *Εὔθυνος ἀρχὴ ἦν τις. Ἐξ ἑκάστης δὲ φυλῆς ἕνα κληροῦσι· τούτῳ δὲ δύω παρέδρους* ». Ὁ Πολυδεύκης ὅμως λέγει αὐτοὺς αἱρετούς, καὶ παρέδρους τῶν Λογιστῶν (17)· « *Οἱ δὲ Εὔθυνοι, ὥσπερ οἱ πάρεδροι τοῖς ἐννέα ἄρχουσι προσαιροῦνται· οὗτοι δ' εἰσπράσσουσι καὶ τοὺς ἔχοντας* ». Καὶ ὁ Ἀνδοκίδης δὲ φαίνεται αὐτοὺς ὡς παρέδρους θεωρῶν, ἐν τούτοις (18)· « *Ὅσων εὐθῦναί τινες εἰσὶ κατεγνωσμέναι ἐν τοῖς λογιστηρίοις ὑπὸ τῶν εὐθύνων ἢ τῶν παρέδρων* ». Πλείονα δέ, ἀλλὰ λίαν ἀσυνάρτητα καὶ συγκεχυμένα λέγει σχολιαστής τις περὶ αὐτῶν (19)· « *Εὔθυνοι εἰσὶν ἄρχοντές τινες, οἳ τὰς εὐθύνας λαμβάνοντες παρὰ τῶν ἀρχόντων, ὥσπερ καὶ οἱ λογισταί, καὶ πάρεδροι ἐφ' ἑκάστῃ ἀρχῇ· καὶ γὰρ τῷ ἄρχοντι εὔθυνος ἦν καὶ πάρεδροι καὶ τῷ βασιλεῖ ὁμοίως καὶ τῷ πολεμάρχῳ καὶ τοῖς θεσμοθέταις. Ἐκπράσσει δ' ὁ εὔθυνος ὅσα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἢ προστέτακται ὦφλόν τινὲς εἰς τὸ δημόσιον* ». Φαίνεται

(13) Pors. 31, 20.
(14) Φ. Λογισταί.
(15) Η, 99.
(16) Αὐτ.
(17) Η, 100.
(18) Π. Μυστ. 78.
(19) Σχολ. εἰς Πλάτ. 243. — Ruhnk.

δ' ἐξαγόμενον ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων, ὅτι ἐκληροῦντο ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐτησίως δέκα Λογισταί, οὗτοι δ' ὅτι ἐξέλεγον δὶς τόσους παρέδρους, ὧν οἱ μὲν δέκα ἐλέγοντο εὔθυνοι, οἱ δ' ἕτεροι δέκα κυρίως πάρεδροι, καὶ πάντες ὁμοῦ ἀπετέλουν τὸ *λογιστήριον*, ἢ τὴν ἀρχὴν *τῶν τριάκοντα* ἢ τῶν *τριάκοντα λογιστῶν*, ἥτις ἐν ἐπιγραφαῖς μνημονεύεται (20). Πιθανῶς δ' ἠρεύνων οἱ μὲν λογισταὶ τοὺς χρηματικοὺς ἀπολογισμούς, οἱ δ' εὔθυνοι τὰς πολιτικὰς εὐθύνας, καὶ οἱ πάρεδροι ἴσως ἦσαν βοηθοὶ ἢ ἀναπληρωταὶ ἑκατέρων.

Εὐθύνους δὲ ἰδίως εἶχον καὶ πάντες οἱ δῆμοι (21).

Τινὲς δὲ ἔδιδον εὐθύνας, πλὴν τῆς λογιστικῆς ταύτης ἀρχῆς, προσέτι καὶ εἰς τοὺς ἐντολεῖς αὐτῶν, ὡς βλέπομεν ἐν Δημοσθένει (22), ὅτι Ἐπιμεληταὶ τῶν φυλῶν καταθέτουσιν αὐτὰς παρὰ τοῖς Φυλέταις. Ὁ δὲ Πολυδεύκης, διϊσχυριζόμενος (23) ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἔδιδον εὐθύνας παρὰ τοῖς Θεσμοθέταις, ἐννοεῖ πιθανῶς ὅτι οἱ Θεσμοθέται ἦσαν οἱ εἰσαγωγεῖς τῶν κατ' αὐτῶν δικῶν.

Ὁ ἀμελήσας δὲ νὰ δώσῃ αὐτοπροαιρέτως εὐθύνας ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς ἀρχῆς, ὑπέκειτο εἰς γραφὴν *Ἀλογίου*, κατὰ τοὺς λεξικογράφους, καὶ κατὰ τὸν Εὔπολιν, λέγοντα (24)· « *Καὶ γὰρ αἰσχρὸν ἀλογίου τις ὀφλεῖν* ».

Διεξήγετο δὲ παρὰ τοῖς Λογισταῖς ἡ διαδικασία, ὡς ἡ ἀνάκρισις παρὰ πᾶσι τοῖς ἄρχουσι· καὶ ἐδύνατο, προσεκαλεῖτο μάλιστα διὰ κήρυκος, καὶ ὁ βουλόμενος, νὰ κατη-

(20) **Rang. Ant. Hell. N. 281.**
(21) **Boeckh, C. I. G. N. 70.**
(22) **Κ. Θεοκρ. 1326, 20.**
(33) **Η, 83.**
(24) **Ἐν Bekk. Anecd. 436.**

γορήσῃ τὸν εὐθυνόμενον ἄρχοντα, ὡς ἐν Αἰσχίνῃ(25)· «*Τὸν τῶν λογιστῶν κήρυκα κηρύξαι τὸ πάτριον καὶ ἔννομον κήρυγμα τοῦτο· τίς βούλεται κατηγορεῖν*». Καὶ ἂν μὲν οὐδεὶς παρίστατο, καὶ οὐδὲν εὗρον οἱ λογισταὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐπιλήψιμον, ἐπιστοποίουν τὸ ἀνεύθυνον τοῦ ἐξεταζομένου, ὅπερ ἐλέγετο «*τὰς εὐθύνας ἐπισημαίνεσθαι*» (26), καὶ ἀπέλυον αὐτόν, ἄγνωστον ἂν ἀπ' εὐθείας, ἢ ἄν, ὥς τινες φρονοῦσι (27), κατ' ἀπόφασιν δικαστηρίου. Ἄλλως εἰσῆγον τὸν ἐξεταζόμενον εἰς τὸ δικαστήριον, ὃ αὐτοὶ ἐκλήρουν, καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ διὰ τῶν *συνδίκων* ἢ *συνηγόρων*, οἵτινες ἦσαν κληρωτοί, ὡς περὶ τούτων ἐκτίθεισί τις τῶν Γραμματικῶν (28)· «*Εὐθύνας κυρίως ἃς εἰσάγουσιν οἱ λογισταὶ πρὸς τοὺς δόξαντας μὴ ὀρθῶς ἄρξαι τῆς πόλεως, ἢ πρεσβεῦσαι κακῶς. Καὶ τὰ δικαστήρια μὲν οἱ λογισταὶ κληροῦσι, κατηγορεῖ δ' ὁ βουλόμενος, καὶ τοῖς δικασταῖς ἐφεῖται τιμᾶσθαι τοῖς ἁλοῦσιν*». Οὐχὶ δ' ἀκριβῶς ἐκφράζεται ὁ Πολυδεύκης (29)· «*Εὐθύνη δὲ κατὰ τῶν ἀρξάντων ἢ πρεσβευσάντων ἦν μεν περὶ χρημάτων πρὸς τοὺς εὐθύνους καὶ λογιστὰς* (*οὗτοι δ' ἦσαν δέκα*), *ἦν δὲ περὶ ἀδικημάτων εἰς τοὺς δικαστάς*».

Μέχρις οὗ δ' ἐπισημανθῶσι τινὶ αἱ εὐθῦναι, ἤτοι μέχρις οὗ οὗτος ἀπολυθῇ αὐτῶν, ἐθεωρεῖτο ὡς δημόσιος ὀφειλέτης, διὸ οὔτε τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἐδύνατο ἐλευθέρως νὰ διαθέσῃ, καθ' ὃ τῷ δήμῳ ἐνεχυριασμένην, οὔτε ἀρχὴν ἄλλην νὰ ἄρξῃ, οὔτε δωρεὰν νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ δημοσίου. Οὕτω τὸ «*τοὺς ὑπευθύνους μὴ στεφανοῦν*» ἦν ἡ βάσις τοῦ κατὰ

(25) Κ. Κτησ. 6.
(26) Δημ. π. Στεφ. 310, 21.
(27) Ἴδ. Meyer u' Schüm. 220. — Heffter, 375.
(28) Bekk. Anecd. 245.
(29) Η, 45.

Κτησιφῶντος λόγου τοῦ Αἰσχίνου, ἐν ᾧ λέγεται (30) ὅτι ὁ νομοθέτης «*ἀρχὴν ὑπεύθυνόν φησι μὴ ἀποδημεῖν . . . πάλιν ὑπεύθυνον οὐκ ἐᾷ τὴν οὐσίαν καθιεροῦν, οὐδὲ ἀνάθημα ἀναθεῖναι, οὐδὲ ἐκποίητον γενέσθαι, οὐδὲ διαθέσθαι τὰ ἑαυτοῦ . . . ἑνὶ δὲ λόγῳ ἐνεχυριάζει τὰς οὐσίας τῶν ὑπευθύνων, ἕως ἂν λόγον ἀποδῶσι τῇ πόλει*».

Ἦσαν ἑπομένως αἱ εὐθύναι ἡ μεγίστη ἐγγύησις κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν ἀρχόντων, καί, ἐν τῷ πολιτικῷ τῶν Ἀθηναίων ὀργανισμῷ, τὸ ἰσχυρώτατον τῆς εὐνομίας ἐλατήριον, περιορίζον καὶ διορθοῦν τὰς ἐν αὐθαιρέτοις ἐκλογαῖς παρεκτροπὰς τῆς παντοδυναμίας τοῦ δήμου.

(30) 6.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

